

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๒๑

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๒

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๒๑

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๒

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๑

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๒ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๐๕๙๓ เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.

ส ๙๒๕ ส สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๒.

๔๒๔ หน้า ภาพประกอบ.

๑. ไทย - - ชีวประวัติ, ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7770-60-1

บรรณาธิการ **นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง**

ผู้ช่วยบรรณาธิการ **นางเบญจมาส แพทอง** **นางสุมาลี เกตุแก้ว**

นางสมจิตต์ เทียนสว่าง **นางสาววณิภา พินธุวัฒน์**

พิมพ์ที่ สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา

ถนนสามเสน แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

โทรศัพท์ ๐-๒๒๔๓-๐๖๑๑ โทรสาร ๐-๒๒๔๓-๐๖๑๖

คำปรารภ

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ และ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติในสังกัดของสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นหน่วยหลักในการปลูกฝังและเผยแพร่เอกลักษณ์ของชาติให้ปรากฏแพร่หลาย ประกอบด้วย งานที่เกี่ยวข้องกับ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งล้วนสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทยที่มีมาแต่ครั้งโบราณกาล บ่งบอกให้เห็นถึงพัฒนาการตามยุคสมัยตราบกระทั่งถึงปัจจุบัน ชาวไทยมีจารีตประเพณี พิธีกรรม ที่ถือปฏิบัติตามโอกาสต่างๆ เป็นเอกลักษณ์ที่มีเสน่ห์ ชวนให้หลายประเทศในโลกสนใจและหาโอกาสมาศึกษาชื่นชม

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ มีหน้าที่ผลิตบทความที่เป็นเอกสารสำคัญของชาติ ซึ่งเกี่ยวพันกับเหตุการณ์ สถานที่ และบุคคลที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทยทุกกาลสมัย จำแนกได้ดังนี้

หมวดเหตุการณ์ และหมวดสถานที่ หมายถึง เรื่องราวในประวัติศาสตร์ที่ประกอบขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ชาติไทยในแต่ละสมัย

หมวดบุคคล หมายถึง ผู้ที่ประกอบคุณงามความดีสาขาต่างๆ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ วีรมหาราช วีรชน พระสงฆ์ ศิลปิน ตลอดทั้งผู้กระทำความดีให้เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองอันจะเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่อนุชน

โดยจัดทำเป็นบทความเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยตลอดทั้งปี แล้วนำมาจัดพิมพ์รวมเล่มอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในการจัดพิมพ์นั้นได้จัดลักษณะของเรื่องออกเป็น ๓ เล่ม คือ สดุดีบุคคลสำคัญ ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบิตุรงค์ และสารัตถสดุดี บทความทั้งหลายแสดงความเป็นชาติที่ชาวไทยทุกหมู่เหล่าควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง เพราะจะได้รู้สำนึกและมีความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทยที่ดำรงความเป็นเอกราชและมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

(นายนัที เปรมรัศมี)
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

คำนำ

การที่ประเทศไทยมีสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการปกครอง มีเอกลักษณ์ที่แสดงออกถึงความงดงามและเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมยาวนาน สั่งสมความรู้เป็นประจักษ์พยานที่ควรแก่ความภูมิใจ ดังที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ได้ดำเนินการเผยแพร่บทความทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นสิ่งที่อำนวยประโยชน์ทางการศึกษา และให้มีความเข้าใจในความเป็นชาติไทย เป็นแนวทางในการช่วยกันธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติไว้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ จึงได้รวบรวมบทความที่จัดทำขึ้นในแต่ละปีมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ โดยจำแนกตามสาระของบทความ เป็น

๑. สดุดีบุคคลสำคัญ

๒. ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบิตุรงค์

๓. สารัตถสดุดี

สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๒๑ ประกอบด้วยบทความอันมีเนื้อหาสาระหลากหลายรวม ๖๗ บทความ จึงหวังว่าจะอำนวยความรู้ให้แก่ผู้ตั้งใจศึกษา เพื่อร่วมกันรักษาศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชาติไว้ สืบไป

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สารบัญ

หน้า

หมวดพระมหากษัตริย์

๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการพัฒนาระบบงบประมาณแผ่นดิน ๕
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๒. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กับกิจการเนตรนารี ๑๑
นายชัชพล ไชยพร

๓. พระราชวิสัยทัศน์ในการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๕
นายชัชพล ไชยพร

๔. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คู่อภิเษกสมรสพระราชทานคู่แรก ๒๑
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๕. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับงานออกแบบพระบรมรูปพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ ๒๗
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๖. พระราชานุกิจของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร- มหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ๓๕
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๗. พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แก่ผู้ป่วยโรคเรื้อน ๔๑
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๘. พระผู้พระราชทานการศึกษาตลอดชีวิต ๔๖
นางสายไหม จบกลศึก

		หน้า
๙.	ในหลวงของปวงชน *นางสาวมยุรี สุขใย*	๕๑
๑๐.	พระบารมีแผ่ไกลในสากล *นางสาวฉวีงาม มาเจริญ*	๕๕
๑๑.	พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทร- มหาภูมิพลอดุลยเดช ด้านศาสนา *นางสาวฉวีงาม มาเจริญ*	๖๒
๑๒.	พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย *นางเบญจมาส แพทอง*	๖๖
๑๓.	"ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์" พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับฎีการ้องทุกข์ของราษฎร *นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง*	๗๐
๑๔.	หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทร- มหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน *นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง*	๗๘
๑๕.	พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการรักษาความมั่นคงของชาติ *นางสายไหม จบกลศึก*	๘๔

หมวดพระบรมวงศานุวงศ์

๑๖.	สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ กับงานศิลปะการปักสะดึง *นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง*	๙๒
๑๗.	สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับงานศิลป์แผ่นดิน *นางเบญจมาส แพทอง*	๙๘

หน้า

๑๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ๑๐๕
กับพระเกียรติคุณในวิชาคชกรรมศาสตร์
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๑๙. จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข ๑๑๑
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
กับการไปรษณีย์โทรเลข
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒๐. จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ ๑๑๗
กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
กับงานด้านศิลปวัฒนธรรม
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒๑. พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ๑๒๒
สยามมกุฎราชกุมาร ต่อผู้ประสบภัยพายุไซโคลนนาร์กิส
นายชัชพล ไชยพร

๒๒. พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ๑๒๗
สยามบรมราชกุมารี ด้านแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒๓. สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา ๑๓๒
สิริโสภาพัณณวดี ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายชัชพล ไชยพร

๒๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา ๑๓๗
กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี
อธิบดีหญิงพระองค์แรกของไทย
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๒๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา ๑๔๓
กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี
กับพระอัธยาศัยในงานช่างประดิษฐ์
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

หน้า

๒๖. ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ๑๔๘
ผู้วางรากฐานวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

หมวดพระสงฆ์

๒๗. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ๑๕๗
(แพ ติสฺสเทโวมหาเถร)
วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
มหาเถระผู้ทรงความรู้ทั้งพุทธศาสตร์และพุทธศิลป์
นางจารุดี ผโลประการ

๒๘. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จนฺทสิริมหาเถร) ๑๖๔
นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

๒๙. สมเด็จพระธีรญาณมุนี ๑๖๙
หัวหน้าคณะธรรมทูตฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดียชุดแรก
นางสายไหม จบกลศึก

๓๐. พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโร) ๑๗๕
นางจารุดี ผโลประการ

๓๑. พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ ๑๘๑
ผู้ค้นพบและเผยแพร่วิชา “ธรรมกาย”
นางจารุดี ผโลประการ

๓๒. พระสุเมธาธิบดี “บิดาแห่งสงฆ์อินเดีย” ๑๘๗
นางสายไหม จบกลศึก

๓๓. หลวงปู่ขาว อนาลโย ๑๙๓
วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู
นางจารุดี ผโลประการ

๓๔. พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ๑๙๙
วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
นางจารุดี ผโลประการ

หน้า

๓๕. พระครูญาณวิลาส (หลวงพ่อแดง) ๒๐๕
วัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี
นางจารุดี ผโลประการ
๓๖. หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก ๒๑๑
นางจารุดี ผโลประการ

หมวดบุคคลทั่วไป

๓๗. ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ๒๑๙
แบบฉบับชีวิตภรรยาข้าราชการไทยสมัยก่อน
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
๓๘. เสน่ห์ปลายจวักของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ๒๒๖
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง
๓๙. นายแก้ว อัจฉริยะกุล ๒๓๑
เจ้าของนามปากกา "แก้วฟ้า"
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๔๐. นายแก้ว อัจฉริยะกุล กับงานประพันธ์เพลง ๒๓๖
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๔๑. นายแก้ว อัจฉริยะกุล กับความรู้เรื่องละครวิทยุ ๒๓๙
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๔๒. นายจำเนียร สาระนาค ๒๔๕
ผู้จัดการคนแรกของธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์การเกษตร (ธกส.)
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๔๓. นายฉันท์ ขำวิไล ๒๕๑
บุคคลผู้มีคุณูปการต่อการศึกษา ภาษา และวรรณคดีไทย
นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

หน้า

๔๔. หลวงดรุณกิจวิทูรกับการแต่งหนังสือแบบเรียนเร็วใหม่ ภูมิปัญญาการสอนอ่านแบบไทย ๒๕๖
นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

๔๕. พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) อดีตเลขาธิการพระราชวังและอดีตองคมนตรี ๒๖๑
นางสาวเพลินพิศ กำราญ

๔๖. นายทองใบ เรืองนนท์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครชาตรี) ๒๖๕
นางสาวเพลินพิศ กำราญ

๔๗. พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวงวราห์ กุญชร) แบบอย่างชีวิตของมหาดเล็กหลวง ๒๗๑
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๔๘. นายนารถ ถาวรบุตร ราชาเพลงมาร์ชของเมืองไทย ๒๗๙
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

๔๙. นายประเทือง บุญญประพันธ์ นักแต่งเพลงและนักร้องผู้อยู่ในโลกมืด ๒๘๕
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

๕๐. พระยาพิศณุประสาทเวช (คง ถาวรเวช) กับตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง ๒๙๑
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๕๑. เจ้าจอมพิศว์ (ต.จ.) ในรัชกาลที่ ๕ ๒๙๙
นางจารุดี ผลโประการ

๕๒. นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ ครูใหญ่แห่งวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ ๓๐๕
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

หน้า

๕๓. พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) ๓๑๓
เนติบัณฑิตไทยและเนติบัณฑิตอังกฤษ
นางจารุดี ผลโลประการ

๕๔. พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร) ๓๑๙
ผู้ริเริ่มการแต่งตำราครู
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๕๕. พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร) ๓๒๓
กับหนังสือนิทานอีสป
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๕๖. เสวกตรี นายลิขิตสารสนอง (ชัพน์ บุนนาค) ๓๓๑
ลูกเสือไทยคนแรก
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

๕๗. "คุณห้องทอง" - ท้าววรคณานันท์ ๓๓๗
(หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล)
นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

๕๘. นายเวส สุนทรจามร ๓๔๓
นักแต่งเพลงและนักดนตรีอาวุโสของวงดนตรี
กรมโฆษณาการ (วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

๕๙. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ๓๕๑
ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาไทย
นางสาวเพลินพิศ กำราญ

๖๐. นายสมศักดิ์ ทัพทัต นักร้องและนักแต่งเพลง ๓๕๕
นาม "สมศักดิ์ เทพานนท์"
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

๖๑. นางสลวย โรจนสโรช : นักประพันธ์และ ๓๕๙
อาจารย์สอนคณิตศาสตร์และวิชาการทางการศึกษา
นางจารุดี ผลโลประการ

หน้า

๖๒. นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ๓๖๕
ผู้เป็นแบบฉบับของข้าราชการตุลาการ
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๖๓. นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ๓๗๓
ศิลปินคนสำคัญของวงการละครและภาพยนตร์ของเมืองไทย
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๖๔. นายสุรัฐ พุกกะเวส ๓๗๙
กับบทเพลงเทิดพระเกียรติ “สดุดีมหาราชา”
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๖๕. นายอภัย จันทวิมล ๓๘๙
บุคลากรระดับ “ขุนพล” ทางการศึกษา
นางจารุดี ผโลประการ
๖๖. นายเอิบ ประไพเพลงผสม ๓๙๕
นักดนตรีและนักแต่งเพลงสี่แผ่นดิน
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง
๖๗. นายเอื้อ สุนทรสนาน ๔๐๑
นักแต่งเพลง นักร้อง และนักดนตรีนาม “สุนทราภรณ์”
นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

หมวดพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการพัฒนาระบบงบประมาณแผ่นดิน

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญนั้น ปัจจัยหลักอย่างหนึ่งคือ **เงิน** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เงินงบประมาณแผ่นดิน** ปวงชนชาวไทยทุกคนทราบดีว่าเมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้นพร้อมๆ กันในทุกด้าน อย่างที่เรียกได้ว่า *"พลิกแผ่นดิน"* ก็ในเมื่อการจัดเก็บภาษีอากร ซึ่งเป็นรายได้ของประเทศยังไม่มีระบบที่รัดกุมเช่นในปัจจุบัน ทั้งจำนวนประชากรผู้เสียภาษี จำนวนสินค้าออก ตลอดจนแหล่งรายได้อื่นก็มิได้มีมากมาย ถ้าเช่นนั้นประเทศไทยนำเงินจากที่ใดมาใช้พัฒนาประเทศ

คำตอบในเรื่องนี้คือ**การพัฒนาระบบงบประมาณแผ่นดินใหม่** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินยอมให้ลดเงินใช้สอยส่วนพระองค์ลงจนถึงขั้น *"ทรงอัตคัดด้วยเงินพระคลังข้างที่ไม่พอใช้"* แต่ก็มิได้ทรงล้มเลิกการพัฒนาระบบงบประมาณดังกล่าว นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ประเทศชาติและประชาชนอย่างหาที่สุดมิได้

ความเป็นมาของเรื่องเริ่มจากเมื่อเจ้าพระยาภัยราชา (โรลังด์ ยัคมินส์) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า การจะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญนั้นต้องมี**ทุนทรัพย์**เพียงพอ ซึ่งกระทรวงการคลังจะต้องรับผิดชอบในการคิดอ่านหาเงินและจ่ายเงินแผ่นดินเพื่อการนี้ เรื่อง**การเงิน**เป็นวิชาที่ฝรั่งมีการเรียนรู้อย่างเชี่ยวชาญ หากมีฝรั่งที่เชี่ยวชาญด้านการเงินสัก ๑ คน มาทำหน้าที่ที่ปรึกษากระทรวงการคลัง ก็จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำเรื่องเข้าปรึกษาที่ประชุมเสนาบดี ซึ่งที่ประชุมเห็นพ้องด้วยพระราชดำริ จึงโปรดให้เจ้าพระยาภัยราชา ติดต่อหาผู้เชี่ยวชาญด้านการเงินมารับราชการ

เป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง *"สร้างตลาดสำหรับเมือง"* ว่า เจ้าพระยาอภัยราชาคุ้นเคยกับลอร์ดโครเมอ ซึ่งทำงานอยู่กับรัฐบาลอียิปต์ในขณะนั้น จึงให้ช่วยเสาะหาผู้ซึ่งสมควรจะมาเป็นที่ปรึกษากระทรวงการคลัง ลอร์ดโครเมอได้เลือก **นายมิตเชล อินเนส** (Mitchel Innes) ซึ่งทำงานให้รัฐบาลอียิปต์อยู่ด้วยกัน ให้ยืมตัวมารับราชการกับรัฐบาลไทยมีกำหนด ๓ ปี

เมื่อนายมิตเชล อินเนส เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราช-หฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลังในขณะนั้น ก็ได้มอบหมายงานให้ศึกษา *"การเงิน"* ของประเทศ นายมิตเชล อินเนส ถวายความเห็นว่า การเงินของประเทศเช่นที่เป็นอยู่ในเวลานั้น ถ้าว่าตามคติโบราณก็นับว่าดีอยู่ ได้เงินแผ่นดินมาเท่าไรก็ใช้จ่ายในวงเงินที่มี ต่อเงินเหลือจ่ายจึงจะใช้ทำนุบำรุงบ้านเมือง ทั้งการเก็บภาษีอากรจากราษฎรก็ไม่มากมายถึงขั้นเดือดร้อน **ในบรรดาประเทศที่เจริญแล้ว ประเทศไทยจึงไม่มีหนี้สินอยู่ประเทศเดียวเท่านั้น** แต่จะบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรวดเร็วเหมือนประเทศอื่นไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่นการสร้างทางรถไฟที่ทำอยู่ต่อเมื่อมีเงินเหลือจ่ายจึงจะสร้างทางรถไฟต่อออกไปทีละน้อยๆ ทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปนครราชสีมาต้องใช้เวลาหลายสิบปีจึงสำเร็จ ประโยชน์ต่างๆ ที่จะได้จากรถไฟให้บ้านเมืองมีความเจริญก็พลอยล่าช้าไปด้วย

นายมิตเชล อินเนส ได้เสนอให้ใช้วิธี**กู้เงินมหาชน** (Public loan) มาเป็นทุนสร้างทางรถไฟรวมทั้งการสร้างสิ่งอื่นๆ ซึ่งจะได้ดอกผลพอใช้ดอกเบี้ยและเงินต้นไม่ขาดทุน ก็ควรใช้วิธีกู้เงินมาทำทุนเช่นกัน จึงขอให้รัฐบาลไทยพิจารณาว่า จะใช้วิธีเดิมซึ่งรักษาชื่อประเทศว่าไม่มีหนี้สินต่อไป หรือจะยอมเป็นหนี้กู้เงินมหาชนมาบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรวดเร็ว

ข้อเสนอของนายมิตเชล อินเนส ทำให้รัฐบาลไทยได้รู้จักคำว่า **"หนี้ที่ก่อให้เกิดรายได้"** เป็นครั้งแรก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราช-หฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลัง ได้นำบันทึกความเห็นของนายมิตเชล อินเนส ขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี ซึ่งเห็นพร้อมกันว่าการกู้เงินมาทำการที่เกิดดอกผลก็ไม่ควรรังเกียจ แต่การที่ไม่เกิดดอกผลเช่นการซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์ไม่ให้กู้เงินมาใช้ เมื่อตกลงดังนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานพระบรม-ราชานุญาตให้กระทรวงการคลังหาทางกู้เงินมาใช้ทำทางรถไฟแทนการใช้เงินเหลือจ่าย

นายมิตเชล อินเนส ได้เสนอต่อไปว่าตามแบบอย่างที่ปฏิบัติกันในยุโรป เมื่อรัฐบาลกู้เงินมหาชน รัฐบาลต้องพิมพ์งบประมาณแผ่นดินประจำปีออกเผยแพร่ด้วย ว่าเงินรายรับรายจ่ายและหนี้สินของประเทศมีอยู่เท่าใด ให้มหาชนเชื่อใน**ความมั่นคงหรือเครดิต**ของประเทศนั้นๆ จึงอาจกู้เงินได้ง่าย การที่รัฐบาลไทยจะกู้เงินมหาชนในยุโรปก็ต้องเผยแพร่งบประมาณของประเทศไทยด้วย การเงินของรัฐบาลไทยในขณะนั้นมีการจัดทำงบประมาณประจำปีอยู่แล้ว แต่ไม่เคยนำออกพิมพ์

เผยแพร่ให้มหาชนได้รู้เห็น ฉะนั้นถ้านำงบประมาณประจำปีที่ใช้อยู่มาจัดระบบตามแบบที่ใช้กันในยุโรปก็จะสามารถพิมพ์เผยแพร่ได้ แต่มีรายการในงบประมาณแบบเดิมอยู่รายการหนึ่ง ซึ่งนายมิตเชล อินเนส เกรงว่าจะลำบากหากต้องแก้ไข คือในงบประมาณแผ่นดินกำหนดว่า **พระเจ้าแผ่นดินอาจนำเงินแผ่นดินไปใช้สำหรับพระองค์เอง (คือพระคลังข้างที่) ได้ร้อยละ ๑๕ ของรายได้ของประเทศ** ซึ่งดูเป็นเงินจำนวนมาก และจะยิ่งมากขึ้นไปอีกหากบ้านเมืองมีความเจริญ แต่เมื่อตรวจดูบัญชีตามจริงก็มิได้ทรงเบิกเงินไปใช้มากมายเช่นนั้น ประเทศอื่นๆ มักกำหนดเงินสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้สอยส่วนพระองค์เป็นจำนวนที่ชัดเจน การกำหนดเป็นร้อยละของรายได้แผ่นดินชาวยุโรปอาจรังเกียจว่ามากมายเหลือเกินนัก แต่ถ้าจะเปลี่ยนเป็นกำหนดจำนวนเงินจำกัดเช่นประเทศอื่นก็เหมือนไปลดเงินสำหรับพระองค์ทรงใช้สอยให้น้อยลง

นายมิตเชล อินเนส ได้กราบทูลปรึกษาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าควรจะทำอย่างไรดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า จะคาดเดากระแสพระราชดำริอย่างไรนั้นยากอยู่ แต่ที่ทรงแน่พระทัยคือ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นใหญ่กว่าประโยชน์ส่วนพระองค์อยู่เป็นนิจ** ถ้ากระทรวงการคลังกราบบังคมทูลชี้แจงว่าจะเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างใด ถึงจะต้องสละประโยชน์ส่วนพระองค์ก็คงไม่ทรงขัดขวาง

นายมิตเชล อินเนส และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย จึงตกลงกันทำหนังสือกราบบังคมทูลถามว่า จะทรงรังเกียจการพิมพ์งบประมาณแผ่นดินเผยแพร่แก่มหาชนหรือไม่ ไว้ชั้นหนึ่งก่อน หากมีพระบรมราชานุญาต เมื่อถึงเวลาพิจารณารายการจึงจะกราบบังคมทูลเรื่องเงินพระคลังข้างที่สำหรับทรงใช้สอยส่วนพระองค์ต่อไป

ความปรากฏว่า เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย มีหนังสือฉบับแรกกราบบังคมทูลขึ้นไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชหัตถเลขาตอบทันทีว่า ในการกู้เงินมหาชนนั้นจำเป็นอยู่เองที่ต้องเผยแพร่งบประมาณแผ่นดิน หาทรงรังเกียจไม่ แต่มีเรื่องที่เนื่องกับการเผยแพร่งบประมาณนั้น คือเรื่องเงินแผ่นดินที่แบ่งให้พระเจ้าแผ่นดินใช้สอยส่วนพระองค์ ต้องมีจำกัดจำนวนเงินบอกไว้ให้ปรากฏในงบประมาณ จะบอกว่าเป็นร้อยละเท่าใดนั้นไม่สมควร ให้กระทรวงการคลังแก้ไขให้ตรงตามแบบประเทศในยุโรปด้วย **ส่วนจำนวนเงินที่จะถวายให้ทรงใช้สอยปีละเท่าใด ขอให้กระทรวงการคลังพิจารณาดูตามที่เห็นสมควร ถวายเท่าใดก็จะทรงยอมรับเท่านั้น โดยไม่รังเกียจ สุดแต่ให้สำเร็จประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นสำคัญ**

น้ำพระราชหฤทัยอันยิ่งใหญ่เช่นนี้ นายมิตเชล อินเนส ถึงกลับกล่าวว่า ประเทศอื่นๆ มักปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินต้องการเงินใช้ส่วนพระองค์ให้มากขึ้น แต่เสนาบดีกับสภาราษฎรหรือปาเลียเมนต์ (Parliament) คอยขัดขวางไม่ยอมถวายตามพระราชประสงค์ ประเทศไทยนี้พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจสิทธิ์ขาดสั่งให้เป็นอย่างไรก็ได้ตามพระราชหฤทัย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับทรงสละผลประโยชน์

ส่วนพระองค์พระราชทานแก่บ้านเมือง ทั้งยังให้เสนาบดีกะจำนวนเงินที่จะถวายเท่าใดก็จะทรงรับเท่านั้น **ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินประเทศไหน เหมือนพระเจ้าแผ่นดินของไทย**

เมื่อกระทรวงการคลังจัดทำร่างงบประมาณแผ่นดินที่จะพิมพ์เผยแพร่เสนอต่อที่ประชุมเสนาบดี ได้กำหนดเงินพระคลังข้างที่สำหรับทรงใช้สอยส่วนพระองค์**ปีละ ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท** (หกล้านบาทถ้วน) ก็ทรงยอมรับตามนั้น ทั้งที่ประชุมเสนาบดีก็เห็นว่าเป็นยอดเงินที่ไม่น้อยกว่าที่กระทรวงการคลังเคยจ่ายให้พระคลังข้างที่เป็นประจำทุกปี

ในสมัยนั้น การที่รัฐบาลจะกู้เงินมหาชนต้องไปกู้ที่ **"ตลาดเงิน"** (Money Market) ประเทศที่มีเงินมากย่อมต้องพิจารณาว่า ประเทศที่ขอกู้เงินนั้นมีหนี้สินอยู่เท่าใด เงินแผ่นดินมีรายได้เท่าใด การจับจ่ายใช้สอยเงินแผ่นดินมีเหลือจ่ายพอจะใช้ดอกเบี้ยเงินกู้หรือไม่ ถ้าประเทศใดมีหนี้สินมากหรือวิธีการเงินของประเทศนั้นไม่สู้มั่นคง เขาก็อาจไม่ให้กู้ หรือเรียกดอกเบี้ยสูง หรือให้เอาภาษีอากรอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นประกัน **แต่ประเทศไทยไม่มีหนี้สิน การใช้จ่ายเงินแผ่นดินมีระเบียบเรียบร้อย ก็ยอมให้กู้ได้โดยสะดวก และได้รับความเชื่อถือ ไม่ได้เรียกประกันแต่อย่างใด** การสร้างทางรถไฟโดยใช้เงินกู้จึงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการพัฒนาบ้านเมืองในด้านอื่น ๆ

ต่อมาเมื่อนายมิตเชล อินเนส ปฏิบัติงานครบตามกำหนดสัญญา ๓ ปี และเดินทางกลับไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า ประมาณพุทธศักราช ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสให้ไปเฝ้าในที่รโหฐาน มีพระราชปรารภว่า **"ทรงรู้สึกอัตคัดด้วยเงินพระคลังข้างที่ไม่พอใช้"** ครั้นจะแจ้งกระทรวงการคลังก็ได้ทรงออกพระโอษฐ์ไว้แล้วว่าจะทรงยอมรับเพียงปีละ **หกล้านบาท** สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ตกพระทัย ด้วยที่ประชุมเสนาบดีทุกคนเข้าใจว่าเงินหกล้านบาทเป็นจำนวนที่มากกว่าที่กระทรวงการคลังเคยจ่ายให้พระคลังข้างที่มาแต่ก่อน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจสอบกับกรมพระคลังข้างที่จึงได้ความว่า กระทรวงการคลังได้นำรายจ่ายเงินแผ่นดิน**ในบรรดาการซึ่งเนื่องในราชสำนัก** เช่น เงินเดือนข้าราชการ ค่าใช้สอยในการเสด็จประพาส การก่อสร้างซ่อมแซมพระราชวังต่างๆ พ่วงเข้ามาให้พระคลังข้างที่จ่ายทั้งหมดตามแบบในประเทศอังกฤษ ผลของงบประมาณใหม่จึงกลายเป็นพระคลังข้างที่มีรายจ่ายมากขึ้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเงินใช้จ่ายน้อยลงถึงกับ *"ทรงอัตคัด"*

*แม้ปัญหานี้จะแก้ไขได้ในที่สุด โดยพระคลังข้างที่ไม่ต้องขอเงินงบประมาณเพิ่ม แต่น้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อประเทศชาติและอาณาประชาราษฎรนั้นเลิศล้ำสมพระราชสมัญญา **"พระปิยมหาราช"** เป็นอย่างยิ่ง*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี กับกิจการเนตรนารี

นายชัชพล ไชยพร

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ได้เพียงปีเดียว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนา **"กองลูกเสือ"** ขึ้น เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ เพื่ออบรมบ่มนิสัยเด็กชายให้มีน้ำใจกล้าหาญ เสียสละ ซื่อสัตย์สุจริต ช่างสังเกต และมีความคล่องแคล่วว่องไว ด้วยวิธีการอบรมที่สนุกสนาน เพื่อกุลบุตรเหล่านั้นจักได้เติบใหญ่ไปเป็นสุภาพบุรุษที่มีคุณภาพ เป็นกำลังในการทำนุบำรุง และพัฒนาบ้านเมืองให้จำเริญวัฒนายิ่งขึ้น

ต่อมา ได้มีพระราชดำริว่าสมควรที่จะจัดให้มีการอบรมบ่มนิสัยเด็กหญิงด้วย เนื่องจากทรงพระราชดำริว่าเยาวนารีไทย ก็เป็นกำลังของชาติได้เช่นกัน จึงมีพระราชปรารภที่จะจัดตั้งกองลูกเสือหญิงขึ้น ทั้งนี้ ได้พระราชทานนามกองลูกเสือหญิงไว้แล้วว่า *"คณะเนตรนารี"*

แม้กิจการเนตรนารีจะยังไม่ได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการ แต่ก็ปรากฏว่ามีโรงเรียนสตรีบางโรงเรียนที่สนใจ เช่น โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งต่อมาคือ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ได้นำแนวพระราชดำริด้านนี้ไปทดลองจัดตั้งกองเนตรนารีขึ้นเพื่ออบรมนักเรียนหญิงของโรงเรียน

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๗ มีการฝึกอบรมวิชาพฤกษ–ศาสตร์ การปฐมพยาบาล และวิธีทำอาหาร เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเตรียมร่างข้อบังคับลักษณะปกครองคณะเนตรนารีไว้ และทรงตั้งพระราชหฤทัยว่าจะได้ประกาศใช้ต่อไป พระราชปรารภในร่างข้อบังคับดังกล่าวนั้น แสดงให้เห็นถึงแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายอันแยบคาย ในการฝึกฝนเยาวนารีให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในภายหน้า ดังความตอนหนึ่งว่า

"...ทรงจัดตั้งการลูกเสือขึ้นเพื่อบำรุงเด็กชายให้ได้รับความฝึกฝนทั้งส่วนร่างกายและส่วนจิตใจ เพื่อว่าเมื่อเติบโตขึ้นแล้วจะได้รู้จักหน้าที่ ซึ่งผู้ชายไทยทุกคนควรประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองอันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดาของตน การลูกเสือก็ได้แพร่หลายออกไปทั่วทุกหัวเมืองมณฑล และปรากฏว่าเด็กชายที่ได้รับการฝึกฝนในทางนี้ เป็นผู้มีลักษณะสมควรแก่ที่เป็นพลเมืองอันพึงปรารถนา แต่ทั้งนี้ย่อมเป็นการทำนุบำรุงแต่ส่วนหนึ่งของพลเมืองเท่านั้น

มีพระราชประสงค์ที่จะทำนุบำรุงเด็กหญิงด้วย จึงจะเป็นอันว่าได้ทรงทำนุบำรุงพลเมืองทั่วไป และเด็กหญิงเป็นผู้ที่ความเป็นอยู่ของชาติต้องอาศัยนับจำเดิมแต่ประถมวัยมา คือ เด็กหญิงเป็นผู้ที่นำทางพี่น้อง แม้ที่สุดบางทีถึงนำทางบิดาด้วย เมื่อเติบโตขึ้นเป็นสาว ก็นำทางชายหนุ่มซึ่งมาประสบโดยปรกติ ภรรยาสาวซึ่งเป็นผู้ปกครองเรือนย่อมเป็นผู้นำทางสามีหนุ่มไปในทางที่ชอบหรือมิชอบแล้วแต่นิสัยของเขา ความเป็นอยู่ของชายทั้งในส่วนการงาน และส่วนตัว ย่อมต้องปรวนแปรไปตามเมื่อถึงความที่ต้องเป็นมารดาก็ย่อมเป็นผู้นำเด็กซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองในสมัยข้างหน้าไปตามที่ได้อบรมไว้

เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ ทรงพระราชดำริว่า ถึงเวลาแล้วที่ควรจะจัดการฝึกหัดให้หญิงเป็นผู้นำทางไปยังที่ชอบ คือฝึกฝนให้เด็กหญิงเหมาะที่จะเป็นพลเมืองในภายหน้า ด้วยการอบรมนิสัย หัดให้เป็นผู้รู้จักสังเกต รู้จักอยู่ในถ้อยคำผู้ใหญ่ในทางที่ชอบ ตลอดถึงอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมาย และรู้จักรักษาตัวเองได้ อบรมให้เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น ฝึกสอนในการที่จะทำประโยชน์แก่มหาชน และในกิจการที่จะเป็นประโยชน์แก่ตน ฝึกหัดร่างกายให้เจริญได้เต็มที่ และสั่งสอนให้เป็นผู้สามารถปกครองเหย้าเรือนได้ดี ให้รู้จักถนอมกล่อมเกลาเด็ก..."

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ากิจการเนตรนารียังไม่ทันจะถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน และต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว กิจการลูกเสือและเนตรนารีก็ค่อยๆ ลดความสำคัญลง ตราบกระทั่งสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลจึงเริ่มเล็งเห็นความสำคัญของกิจการลูกเสืออีกครั้ง จึงได้ตราพระราชบัญญัติลูก–เสือแห่งชาติขึ้นใหม่ แต่ไม่ได้รื้อฟื้นกิจการเนตรนารี

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๙๗ กรมพลศึกษาได้ประสานงานไปยังท่านผู้หญิงดุษฎีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา และสมาคมสตรีอาสาสมัครแห่งประเทศไทย ให้ร่วมกันรื้อฟื้นแนวพระราชดำริในรัชกาลที่ ๖ เกี่ยวกับกิจการเนตรนารี และก่อตั้งกิจการเนตรนารีอย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานดังกล่าวใช้เวลาประมาณ ๔ ปี กิจการเนตรนารีจึงถือกำเนิดขึ้นใน

ลักษณะกิจการทดลอง ตามอนุมัติของอธิบดีกรมพลศึกษา การนี้ได้นำความกราบทูลเชิญ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาพระองค์เดียวในรัชกาลที่ ๖ ทรงเป็นองค์อุปถัมภิกาของกิจการเนตรนารี

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงรับกิจการเนตรนารีไว้ในพระอุปถัมภ์ พร้อมกับพระราชทานนามคณะเนตรนารีว่า **"คณะเนตรนารีเพชราวุธ"** จากนั้น ก็มีโรงเรียนที่สนใจให้นักเรียนเข้าฝึกหัดวิชาเนตรนารีหลายโรงเรียนด้วยกัน เช่น โรงเรียนศรีอยุธยา โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม โรงเรียนสมบุญวิทยา โรงเรียนสตรีประเทืองวิทย์ ฯลฯ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นปีสตรีสากล คณะกรรมการบริหารลูกเสือแห่งชาติ ได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับคณะลูกเสือแห่งชาติ ให้รับรองกิจการเนตรนารีเป็นส่วนหนึ่งของกิจการลูกเสือแห่งชาติ ครั้นปีรุ่งขึ้นคณะกรรมการบริหารลูกเสือแห่งชาติได้พิมพ์ข้อบังคับใหม่ ระบุให้มีเนตรนารี ๔ ประเภท กล่าวคือ เนตรนารีสำรอง เนตรนารีสามัญ เนตรนารีสามัญรุ่นใหญ่ และเนตรนารีวิสามัญ พร้อมทั้งกำหนดลักษณะเครื่องแบบเนตรนารีแต่ละประเภทด้วย

อีกสามปีต่อมา สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้เสด็จไปทรงเปิดสโมสรสถานสำหรับเนตรนารีอย่างเป็นทางการ ณ จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒

ในพิธีเปิดสโมสรเนตรนารีเพชราวุธ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ได้พระราชทานพระดำรัสไว้ความตอนหนึ่งว่า

"...กิจการของเนตรนารีคงจะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และเจริญวัฒนาสถาพร สมดั่งพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดเนตรนารีอย่างแน่นอน แต่ความเจริญรุ่งเรืองของกิจการใดก็ตาม จำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องทุกคน กิจการเนตรนารีก็เช่นเดียวกัน จำต้องรับความร่วมมือร่วมใจ และความสามัคคีจากบรรดาเนตรนารี และผู้บังคับบัญชา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกคน ถ้าท่านทั้งหลายช่วยกันทำงานด้วยความศรัทธา โดยเห็นประโยชน์ของประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราเป็นประการสำคัญ ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าคณะเนตรนารีจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้อย่างมาก

หากว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถของข้าพเจ้า ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยพระญาณวิถีทางใด ก็คงจะทรงพระโสมนัสที่บรรดาท่านทั้งหลาย ได้จำเริญรอยตามพระยุคลบาท โดยพยายามอบรมเยาวนารีให้เป็นกุลสตรีของชาติ และให้เป็นผู้สามารถในกิจการทั้งปวงเช่นเดียวกับกุลบุตร ทั้งนี้นับว่าท่านทั้งหลายได้ช่วยกันรักษาพระราชมรดกสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งพระราชทานแก่ชาติไทยไว้เป็นอย่างดีที่สุด..."

ในปัจจุบัน กิจการเนตรนารีได้เจริญก้าวหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับกิจการลูกเสืออย่างทัดเทียม ดังจะเห็นได้จากการที่โรงเรียนต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร ได้มีการฝึกอบรมทั้งลูกเสือ และเนตรนารีควบคู่กันไปในทุกเขตการศึกษา นับได้ว่ากิจการเนตรนารีอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นอย่างสมบูรณ์ ด้วยเดชะพระบารมีของ

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัณณวดี องค์อุปถัมภิกาคณะเนตรนารี เป็นสำคัญ

ลูกเสือและเนตรนารีทุกคน จึงควรประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย และศีลธรรมจรรยาอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งรู้จักฝึกตนให้อยู่ในระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต และบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นอยู่เสมอ อันนับเป็นหนทางสนองพระมหากรุณาธิคุณและพระกรุณาธิคุณได้อย่างดีที่สุด ดังคำร้องเพลงลูกเสือเนตรนารี ว่า

พวกเราเหล่าลูกเสือทั่วประเทศ
กำเนิดโดยพระบรมราโชบาย
มุ่งอบรมบ่มนิสัยอนุชน
เสียสละรักเกียรติรักสัจจา

ลูกเสือเนตรนารีหญิงทั้งหลาย
อันแยบคายมหาธีรราชา
ให้หญิงชายทุกคนใจกาจกล้า
เชิดชูชาติศาสนาของเราเอง

พระราชวิสัยทัศน์ในการกำหนดยุทธศาสตร์ ด้านความมั่นคง ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายชัชพล ไชยพร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นิยามศัพท์คำว่า **"วิสัยทัศน์"** ไว้ว่า **"การมองการณ์ไกล"** ทั้งนี้ การมองการณ์ไกล หรือการคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำ หรือใกล้เคียงความเป็นจริงที่จะเกิดขึ้นในภายหน้าได้นั้น นับเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งประการหนึ่งของอัจฉริยบุคคลผู้ประสบความสำเร็จที่ปรากฏนามและเกียรติคุณจารึกอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ บุคคลผู้มีวิสัยทัศน์เปรียบเสมือนผู้หยั่งรู้อนาคต อันเป็นคุณสมบัติยอดปรารถนาของผู้นำและนักบริหารทุกคน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปี่ยมด้วยพระราชวิสัยทัศน์ด้านการกำหนดยุทธศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง และเมื่อทรงกำหนดเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็จะทรงหาหนทางดำเนินไปสู่เป้าหมายนั้นให้ได้ แม้ว่าจะต้องทรงทุ่มเททั้งกำลังพระราชทรัพย์ กำลังพระวรกาย และกำลังพระสติปัญญา อีกทั้งในบางโอกาสต้องทรงถูกคัดค้าน โต้แย้งบ้างก็ตาม แต่ก็ทรงเพียรพยายามทดลอง พร้อมทั้งทรงศึกษาหาข้อมูลและทรงไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสมอ

ในคราวเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศเบลเยียม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ขณะยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทอดพระเนตรป้อมต่างๆ ของประเทศเบลเยียม ซึ่งในสมัยนั้นถือกันว่าเป็นป้อมที่ทันสมัยที่สุด และทรงแสดงพระปรีชาญาณทางยุทธศาสตร์ให้ประจักษ์ ตั้งแต่ยังทรงมี

พระชนมายุเพียง ๒๑ พรรษา นายพลเอก พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) อดีตหัวหน้ากองทูตทหารในการพระราชสงครามทวีปยุโรป และอาจารย์วิชายุทธศาสตร์และยุทธวิธีโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ได้บันทึกไว้ว่า *"...เมื่อทรงกล่าวถึงป้อมที่เมืองลิเอซ ถึงสะพานและช่องทางที่ข้าศึกอาจยกเข้ามา ได้ทรงทำนายไว้ว่าเยอรมันจะต้องยกเข้ามาทางนั้น ได้รับสั่งเรื่องนี้กับข้าพเจ้าใน ค.ศ. ๑๙๐๑ และใน ค.ศ.๑๙๑๔ คือ ๑๓ ปีภายหลังกองทัพเยอรมันก็ได้โจมตีลิเอซตามทางที่ได้ทรงทำนายไว้จริงๆ เป็นพยานว่า...ทรงเห็นการณ์ไกลทางยุทธศาสตร์ ตั้งแต่ยังทรงพระยศทหารเป็นนายร้อยตรีผู้สำเร็จการศึกษาใหม่ๆ ...ทรงสามารถเข้าพระทัยหลักสำคัญแห่งตำรับพิชัยสงคราม สมที่จะได้ทรงเป็นมิ่งขวัญและจอมทัพสยามต่อไป"*

กาลต่อมา เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า จะมีชาติมหาอำนาจชาติหนึ่งเตรียมจะเสนอขอขุดคอคอดกระ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อร่นระยะเวลาเดินทางจากคาบสมุทรอินเดียสู่ทะเลจีน รวมทั้งจะมีการขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในเขตมณฑลปักษ์ใต้ของไทย แล้วจะอาศัยเหตุนี้ส่งกำลังทหารเข้ามาโดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองคนของตนที่มาทำเหมืองแร่นั้นแล้ว ยิ่งทรงพระปริวิตกและทรงห่วงใยในเรื่องกรรมสิทธิ์ของประเทศสยามในดินแดนแถบนี้มากยิ่งขึ้น จึงทรงตั้งกรมทหารขึ้น ใช้ชื่อว่า**กรมทหาร "รักษาวัง"** เพื่อไม่ให้ชาติมหาอำนาจระแคะระคายได้ถึงการกำหนดยุทธวิธีของพระองค์

แท้จริงแล้ว ทหารรักษาวังที่ทรงตั้งขึ้นในภาคใต้นั้นมีหน้าที่สำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อยของดินแดน ดังมีพระราชปรารภว่า *"...ทหารรักษาวังนั้น ถึงแม้ว่าหน้าที่โดยปรกติจะสำหรับรักษาพระองค์ในเวลาเสด็จลงไปปักษ์ใต้ก็จริงอยู่ แต่ถ้าแม้ว่ามีเหตุการณ์ฉุกละหุก ก็จะพอใช้ป้องกันการจลาจลภายในได้เหมือนกัน ถ้าได้ตั้งทหารรักษาวังขึ้นไว้สักกอง ๑ พอให้ชินๆ แล้ว แม้ต่อไปกลาโหมจะเห็นสมควรจัดตั้งกองพลขึ้นก็คงตั้งได้โดยไม่มีเสียงพูดจาทางเข้าใจผิดไปได้เลย ส่วนปัญหาที่มีว่าจะควรตั้งกองทหารหรือไม่นั้น กรมพระเทววงศ์* ทรงเห็นด้วยกับเราว่า ควรมีเพราะจะได้เปนพยานให้เห็นชัดว่า ที่ดินแดนในคาบสมุทรมลายูนั้น เรามิได้เพิกเฉยทอดทิ้ง ยังมีความหวงแหนอยู่จึ่งได้พยายามจัดตั้งกำลังไว้รักษาความสงบภายใน..."*

ต่อมา กรมทหารรักษาวังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาไว้ได้วิวัฒนาการมาเป็น**กองทัพภาคที่ ๔** ที่มีประสิทธิภาพและศักยภาพ มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในดินแดนภาคใต้ในปัจจุบัน

พระราชวิสัยทัศน์อันกว้างขวางยิ่งในเชิงยุทธศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่การที่ทรงก่อตั้ง**กองเสือป่า และกองลูกเสือ**ขึ้นเพื่อให้พลเรือนหัดความมีระเบียบและให้ได้รู้วิชาอย่างทหารเพื่อการป้องกันประเทศ พระองค์โปรดเสด็จพระราชดำเนินไปซ้อมรบเสือป่าในพื้นที่จังหวัดนครปฐมและราชบุรีทุกปี และยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนทรงพล เป็นถนนยุทธศาสตร์ เชื่อมระหว่างพระราชวังสนามจันทร์กับ

---

* *ต่อมา ทรงได้รับพระราชทานเฉลิมพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ*

จังหวัดราชบุรี เพื่อสะดวกแก่การลำเลียงพล ในขณะที่เส้นทางคมนาคมจากกรุงเทพมหานครไปสู่นครปฐมกลับไม่โปรดให้ตัดถนนแต่ให้ใช้ทางรถไฟแทน

จมื่นอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) มหาดเล็กผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเล่าไว้ว่า พระองค์ทรงพระราชดำริว่าหากมีเหตุการณ์เช่นกรณี ร.ศ. ๑๑๒ หรือการยกพลขึ้นบกในคาบสมุทรมลายู จะทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เป็นสถานที่มั่นสุดท้ายในการป้องกันประเทศ เพราะชัยภูมิในเขตมณฑลนครไชยศรี และราชบุรีนั้น อุดมสมบูรณ์ไปด้วยลำคลอง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมของชาวไทยมาช้านาน หากถอดรางรถไฟออกเสีย ข้าศึกก็จะต้องยกกำลังไปทางลำน้ำ ซึ่งสะดวกแก่ฝ่ายเราในการซุ่มโจมตี หากจะยกพลขึ้นบกในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี ย่อมไม่สามารถทำได้ เพราะชายหาดแถบนี้ล้วนเป็นดินเลนและโคลนเป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถลำเลียงอาวุธหนักเข้ามาได้ หากจะยกทัพข้ามมาทางด่านเจดีย์สามองค์ก็จะต้องผจญกับความยากลำบากของพื้นที่ ซึ่งเป็นการยากที่จะจู่โจมเข้ามาโดยฝ่ายเราไม่ทันตั้งรับก่อนได้เลย

อนึ่ง แนวพระราชดำริเกี่ยวกับกิจการเสือป่าในรัชกาลที่ ๖ นั้น ได้พัฒนามาเป็น**กรมการรักษาดินแดน** หรือหน่วยบัญชาการกำลังสำรองในปัจจุบัน ส่วนกิจการลูกเสือก็ยังคงเจริญรุ่งเรืองเป็นเครื่องอุดหนุนความพร้อมให้แก่เยาวชนของชาติในการพิทักษ์รักษาบ้านเกิดเมืองนอนได้สืบมาตราบจนทุกวันนี้

พระราชวิสัยทัศน์สำคัญอีกประการหนึ่งคือการที่ทรงสงวน**ที่ดินบริเวณสัตหีบ**ไว้เพื่อประโยชน์ทางการทหารเรือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสชายทะเล มณฑลจันทบุรี ในเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗ ในโอกาสนี้ได้ทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศซึ่งเต็มไปด้วยภูเขา อ่าวใหญ่ และหมู่เกาะอันเร้นลับเป็นชัยภูมิเหมาะแก่การจัดตั้งเป็นฐานทัพเรือ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงมหาดไทยออกประกาศพระบรมราชโองการ สงวนที่ดินชายฝั่งทะเลตำบลสัตหีบ และบริเวณใกล้เคียงทั้งเกาะใหญ่น้อยตามชายฝั่งเพื่อสร้างพระราชวัง

อีก ๖ ปีต่อมากระทรวงทหารเรือได้สำรวจพื้นที่ชายฝั่งทะเลสัตหีบแล้วเห็นว่า พื้นที่บริเวณอ่าวสัตหีบ เป็นชัยภูมิเหมาะสมที่จะจัดเป็น**ฐานทัพเรือ** จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพื้นที่อ่าวสัตหีบ พระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาแสดงความเต็มพระราชหฤทัยพระราชทานให้ไว้ ความตอนหนึ่งว่า *"การจะเอาสัตหีบเป็นฐานทัพเรือนั้น ก็ตรงตามความปรารถนาของเราอยู่แล้ว เพราะที่เราได้สั่งหวงห้ามเรื่องที่ดินไว้ก็ด้วยความตั้งใจจะให้เป็นเช่นนั้น แต่เมื่อยังเห็นว่าไม่ถึงเวลาที่จะให้เป็นฐานทัพเรือ และไม่อยากให้โจทย์กันวุ่น จึงได้กล่าวว่าต้องการที่ไว้ทำวัง สำหรับเผื่อที่จะมีผู้ขอจับจอง ฝ่ายเทศาภิบาลจะได้ตอบโดยอ้างเหตุว่า "พระเจ้าอยู่หัวต้องพระประสงค์" เมื่อบัดนี้ทหารเรือจะต้องการที่นั้น ก็ยินดีอนุญาตให้"*

ประการสำคัญที่สุด ได้แก่ การตัดสินพระราชหฤทัยประกาศเข้าร่วม**มหาสงครามโลกครั้งที่ ๑** กับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ จนได้กองทัพสยามได้เป็นหนึ่งในฝ่าย

สัมพันธมิตรผู้ได้รับชัยชนะนั้น คือเครื่องพิสูจน์ว่าหากปราศจากพระวิสัยทัศน์อันเป็นผลของพระราช-อุตสาหะในการนำไทยเข้าสู่สังคมนานาชาติเพื่อให้เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือ สยามก็คงจะไม่มีอำนาจต่อรองในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมที่ทำไว้กับต่างชาตินับตั้งแต่สัญญาเบาริงที่ทำกับอังกฤษตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๙๘ เป็นต้นมา

ข้อสัญญาอันไม่เป็นธรรมเป็นหนามยอกอกคนไทยมาร่วมร้อยปี โดยเฉพาะเรื่องการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งหมายความว่าถ้าคนต่างด้าวทำความผิดในประเทศไทย ให้พิจารณาโดยตั้งศาลของกงสุลประเทศนั้นๆ และใช้กฎหมายต่างด้าวบังคับ ซึ่งเท่ากับว่าสยามสูญเสียเอกราชทางการศาลโดยสิ้นเชิงจากข้อสัญญาระหว่างประเทศเหล่านั้น นอกจากนี้ ข้อสัญญายังทำให้ไทยเสียสิทธิในการกำหนดภาษีขาเข้าด้วย ผลดีอันยิ่งใหญ่ที่สุดจากชัยชนะในมหาสงครามคือการที่ศาลไทยได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและรัฐบาลไทยได้สิทธิในการจัดเก็บภาษีขาเข้ากลับคืนมา

นับว่าประเทศไทยดำรงอยู่ด้วยเอกราชอันบริบูรณ์เต็มที่ทุกด้านในบัดนี้ได้ ก็ด้วยพระราช-วิสัยทัศน์อันกว้างไกลโดยแท้ สมควรที่พวกเราชาวไทยจะได้น้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว ประการนี้อยู่ตราบนิตยกาล

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ทรงฉายในวันอภิเษกสมรส ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑

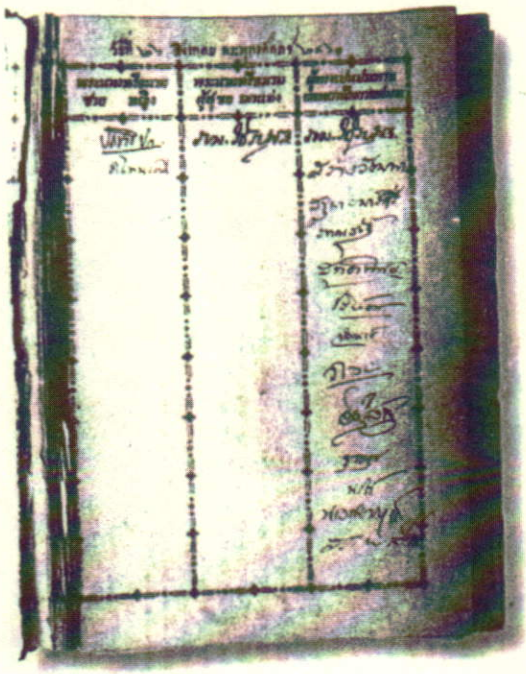

ทะเบียนอภิเษกสมรส พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
กับสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คู่อภิเษกสมรสพระราชทานคู่แรก

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ประเพณีการแต่งงานของไทยแต่โบราณที่ปรากฏในวรรณคดีหรือในหนังสือบางเล่ม อย่างเช่น หนังสือประเพณีการแต่งงานของเสฐียรโกเศศ หรือพระยาอนุมานราชธน เมื่อได้ศึกษาเปรียบเทียบกับประเพณีการแต่งงานที่ชาวไทยทั่วไปปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่ามีแบบแผนขั้นตอนที่แตกต่างกันจนอาจเรียกได้ว่าเป็น *"พัฒนาการ"* ของประเพณีการแต่งงาน พัฒนาการนั้นเริ่มมาแต่พระราชพิธีอภิเษกสมรสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คู่อภิเษกสมรสพระราชทานคู่แรก ซึ่งมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงประกอบพระราชพิธีพระราชทานแก่สมเด็จพระอนุชาธิราชร่วมพระราชชนนี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๑

การสมรสของพระราชวงศ์แห่งราชอาณาจักรไทยแต่โบราณมาไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระราชพิธีอภิเษกสมรส หรือพิธีสมรสพระราชทานพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ทั้งพระองค์ชายและพระองค์หญิงที่ทรงเสกสมรสหรือมีพระมเหสี พระชายา หม่อมห้าม หรือพระสวามี ล้วนเป็นไปโดยประเพณีและความสมัครใจ แม้จะมีหลักฐานบ้างว่า พระมหากษัตริย์บางรัชกาลทรงสู่ขอธิดาในพระราชวงศ์พระราชทานเป็นชายาของพระราชโอรส แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีสมรสพระราชทานแต่อย่างใด

พระราชพิธีอภิเษกสมรส เป็นพิธีแต่งงานของพระราชวงศ์ชั้นเจ้าฟ้า มีขึ้นเป็นครั้งแรกใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงพระอิสริยศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ขณะทรงดำรงพระอิสริยศักดิ์ หม่อมเจ้ารำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ ทรงเป็นคู่อภิเษกสมรสพระราชทานคู่แรก ในพระราชวงศ์จักรี ทั้งสองพระองค์มีพระราชหฤทัยผูกพันกันมาก่อน และหลังจากทรงอภิเษกสมรสแล้ว แม้มีเหตุการณ์ต่างๆ ที่มิได้คาดหมายเกิดขึ้น และมีผลกระทบต่อทั้งสองพระองค์เป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นการต้องเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๗ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จนถึงต้องเสด็จนิราศจากพระราชอาณาจักรไปประทับที่ประเทศอังกฤษตราบจนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่สวรรคาลัย ณ ดินแดนนั้น แต่พระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทานแก่ทั้งสองพระองค์เป็นปฐมเป็นมหามงคลพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ร้อยรัดสองพระองค์ให้ทรงผูกพันกันยิ่งขึ้น ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกันจนตลอดพระชนมชีพ

มูลเหตุแห่งพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทานครั้งนั้นเริ่มจากความใกล้ชิดสนิทสนมฉันพระญาติ ด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ เป็นพระเชษฐภคินี (พี่สาว) ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ทั้งสองพระองค์เป็นพระราชธิดาและพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระปิยมาวดีศรีพัชรินทรมาตา (เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ในสกุลสุจริตกุล)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ส่วนสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เป็นพระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ กับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อครั้งยังทรงเป็นหม่อมเจ้าหญิงและเจริญพระชันษาได้ ๒ ขวบ พระบิดาได้นำเข้าไปถวายตัวต่อสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ตามราชประเพณีของเจ้านายสมัยก่อนที่ถวายตัวเข้าไปอยู่ในวังตั้งแต่พระชันษาได้ ๒-๓ ขวบ ขณะนั้นสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ประทับอยู่ ณ พระตำหนักสวนสี่ฤดู พระราชวังดุสิต เมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังพญาไท สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ก็ได้ตามเสด็จไปประทับ ณ พระราชวังพญาไทด้วย

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี มีพระชันษาได้ ๘ ปีเศษ และผ่านการพระราชพิธีโกศากันต์ (โกนจุก) แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยศักดิ์ร้อยโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาการทหารจากประเทศอังกฤษ และเสด็จนิวัตกรุงเทพมหานครแล้ว ได้เสด็จไปประทับที่

พระราชวังพญาไท ของสมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นครั้งคราว จึงได้ทรงรู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกับพระประยูรญาติทั้งชายและหญิง รวมทั้งสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ซึ่งทรงต้องพระราชอัธยาศัยในกันและกันมาแต่แรก

ครั้นพุทธศักราช ๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชและทรงลาสิกขาแล้ว ก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ว่าพระองค์มีพระราชหฤทัยผูกพันในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสกสมรสด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับเป็นพระราชธุระสู่ขอสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ต่อพระราชบิดา คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์

ก็ในพุทธศักราช ๒๔๖๐ นั้น ได้มีพระราชกฤษฎีกาบัญญัติการใช้เรียกคำแต่งงานสำหรับในราชการไว้เป็น ๓ อย่าง คือ **เจ้าฟ้า ใช้ว่า อภิเษกสมรส พระองค์เจ้าหรือหม่อมเจ้า ใช้ว่า เสกสมรส ข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์ ใช้ว่า งานสมรส** ปรากฏว่ามีเจ้านายบางพระองค์ได้เสกสมรสโดยมิได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบก่อน ด้วยเกรงว่าจะเป็นการรบกวนเบื้องพระยุคลบาทบ้าง ด้วยสาเหตุอื่นบ้าง อีกทั้งบางรายได้เป็นไปโดยไม่สมควรแก่พระเกียรติยศ จึงเป็นการขัดต่อพระราชประสงค์ที่จะบำรุงราชตระกูลไว้ให้สูงศักดิ์ และพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แก่พระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศ **กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการเสกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑** ขึ้นใช้บังคับ กฎมณเฑียรบาลฉบับดังกล่าวมีสาระสำคัญว่า เจ้านายในพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป จะทำการเสกสมรสกับผู้ใดให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วจึงจะทำการพิธีนั้นได้

พระราชพิธีอภิเษกสมรสของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา หรือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับหม่อมเจ้ารำไพพรรณี สวัสดิวัดน์ หรือสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี จึงเป็นคู่อภิเษกสมรสพระราชทานคู่แรกตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการเสกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ และเป็นคู่แรกอีกเช่นกันที่มีพระราชดำริให้มีการสอบถามความสมัครใจของคู่สมรสด้วย

พระราชพิธีอภิเษกสมรส ได้ประกอบ **พระราชพิธีเมื่อ วันจันทร์ ที่ ๒๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑** ณ พระที่นั่งวโรภาษพิมานพระราชวังบางปะอิน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีหมายกำหนดการพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทาน ดังนี้

เวลา ๑๔ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งวโรภาษพิมาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่ง มหาเสวกโท พระยาจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ สมุหพระนิติศาสตร์ อธิบดีศาลรับ

สั่งของกระทรวงวัง ตั้งกระทู้กราบทูลถามและทูลถามคู่อภิเษกสมรส ถึงความตั้งพระทัยที่จะทรงปกป้องครองกันตามแบบอย่างที่ทรงกำหนดไว้ ดังนี้

คำถามคำตอบในพระราชพิธีอภิเษกสมรส

ถามชาย *ฝ่าพระบาทตั้งพระราชหฤทัยที่จะทรงรับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีไปเป็นชายา เพื่อทรงทำนุบำรุงด้วยความเสน่หา และทรงพระเมตตากรุณาสืบไปจนตลอดนั้นฤๅ*

ชายตอบ *ข้าพเจ้าตั้งใจเช่นนั้น*

ถามหญิง *ท่านตั้งหฤทัยที่จะมอบองค์ของท่านเป็นพระชายาแห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าประธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัย-ธรรมราชา ด้วยความเสน่หาจงรัก สมัครจะปฏิบัติอยู่ในพระโอวาทแห่งพระสามีสืบไปจนตลอดนั้นฤๅ*

หญิงตอบ *ข้าพเจ้าตั้งใจเช่นนั้น*

เมื่อคู่อภิเษกสมรสทรงตอบกระทู้กราบทูลและทูลถามเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ และทรงเจิมคู่อภิเษกสมรส แล้วพระราชทานเข็มพระบรมนามาภิไธยประดับเพชรแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชทานสร้อยพระศอมีวัชระและอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อภายใต้พระมหามงกุฎประดับด้วยเพชรล้วนกับหีบหมากทองคำแก่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และพระราชทานเงินพระคลังข้างที่เป็นทุนจำนวน ๑๖๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนหกหมื่นบาทถ้วน)

จากนั้นคู่อภิเษกสมรสทรงลงพระนามในสมุดทะเบียนเฉพาะพระพักตร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยเป็นผู้สู่ขอตกแต่งคู่อภิเษกสมรสและทรงเป็นพยาน จากนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการลงพระนามและลงนามเป็นพยานในสมุดทะเบียน

เมื่อเสร็จการจดทะเบียนอภิเษกสมรส พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเลี้ยงฉลองการอภิเษกสมรสพระราชทาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่ได้ลงพระนามและลงนามเป็นพยานในสมุดทะเบียน รวมทั้งผู้ที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนั้นร่วมรับพระราชทานเลี้ยงด้วย เมื่อการพระราชทานเลี้ยงใกล้จะเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสพระราชทานพร และทรงชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการดื่มถวายพระพรแด่คู่อภิเษกสมรส ในโอกาสนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแหวนทองคำลงยาประดับเพชร มีข้อความจารึกว่า **"อภิเษกสมรส"** แก่บรรดาผู้เป็นสักขีพยานในพิธีอภิเษกสมรสครั้งนั้นด้วย แหวนดังกล่าวสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้จัดทำขึ้นเป็นของชำร่วยพระราชทานเป็นที่ระลึก

เสร็จการรับพระราชทานเลี้ยงแล้ว คู่อภิเษกสมรสกราบถวายบังคมลา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแยกเสด็จพระราชดำเนิน

กลับวังศุโขทัยก่อน วังศุโขทัยนั้นเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ก่อนแล้ว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสร้างตำหนักใหม่ พระราชทานให้เป็นเรือนหอ ครั้นได้พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (หม่อมราชวงศ์ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ท้าวนารีวรคณา-ลักษณ์ และท้าวภัณฑสารนุรักษ์ ซึ่งเป็นข้าราชสำนักฝ่ายใน นำเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ไปประทับรถไฟขบวนพิเศษเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร ไปสู่ตำหนักเรือนหอ ณ วังศุโขทัย

จะเห็นได้ว่า พระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทานครั้งนั้น แม้จะจัดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ก็ประกอบด้วยความเป็นสิริมงคล อันเริ่มแต่ความสนิทเสน่หาระหว่างคู่อภิเษกสมรสทั้งสองพระองค์ น้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชและสมเด็จพระบรมราชชนนี โดยเฉพาะพระราชสุณิสานั้นเป็นพระราชนัดดาที่ทรงโปรดปรานอุ้มชูดูแลมาแต่น้อย แบบแผนพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระราชทานที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ-ศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ทรงร่วมกันคิดขึ้น จึงมีรายละเอียดและขั้นตอนอันเป็นสิริมงคลแก่การเริ่มต้นชีวิตครอบครัวใหม่ของคู่สมรส ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าหรือสามัญชน เริ่มแต่การขอรับความเห็นชอบจากผู้เป็นประมุขในสกุล การสู่ขอ การรดน้ำสังข์และการเจิมคู่สมรส การมอบของขวัญและเงินขวัญถุง การจดทะเบียนสมรส การเลี้ยงฉลอง การมอบของชำรวยแก่แขกที่มาเป็นเกียรติ การสร้างเรือนหอ จนถึงการส่งตัวเจ้าสาว แม้จะมีการแทรกธรรมเนียมอย่างฝรั่งในการตั้งกระทู้ถามตอบถึงความเต็มใจของคู่สมรส ซึ่งต่อมาขั้นตอนนี้ได้ยกเลิกไปก็ตาม พิธีการสมรสที่ทรงคิดแบบแผนพระราชทานไว้นี้ มิได้ใช้อยู่แต่ในราชสำนักหรือในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ หากได้แพร่หลายไปสู่ประชาชนคนสามัญที่โดยเสด็จพระราชนิยมด้วยการผนวกแบบแผนการสมรสอย่างใหม่นี้เข้ากับแบบแผนประเพณีการแต่งงานของไทยแต่โบราณบ้างก็ประกอบพิธีสมรสโดยปฏิบัติเฉพาะแบบแผนใหม่ที่พระราชทาน แต่ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดล้วนเป็นแบบแผนที่นำสิริมงคลและความสุขความเจริญมาสู่คู่สมรสที่เป็นพสกนิกรใต้พระบรมโพธิสมภารมาจนทุกวันนี้

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เขียนแสดงเครื่องทรงออกศึกตามขัตติยราชประเพณี ในหนังสือของพระยาอุไทยธรรม (หรุ่น วัชโรทัย)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับงานออกแบบพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพมหานครขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ จนบรรจบครบ ๒๒๕ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๕๐ นี้ ได้เคยมีพระราชพิธีฉลองพระนครหรือสมโภชพระนครมาแล้ว ๕ ครั้ง คือสมโภชเมื่อแรกสร้างพระนครสำเร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมโภชเมื่อครบ ๕๐ ปี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า สมโภชเมื่อครบ ๑๐๐ ปี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมโภชเมื่อครบ ๑๕๐ ปี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมโภชเมื่อครบ ๒๐๐ ปี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน งานเฉลิมฉลองหรือสมโภชพระนครแต่ละครั้งล้วนเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงประดิษฐานกรุงรัตนโกสินทร์และพระราชวงศ์จักรี ตลอดจนแสดงความยินดีที่ประเทศชาติเจริญวัฒนาถาวรผ่านพ้นอุปสรรคนานัปการมาด้วยดี โดยเฉพาะงานสมโภชพระนครครบ ๑๕๐ ปี อันเป็นพระราชพิธีฉลองพระนครครั้งที่ ๔ ได้มีการสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประดิษฐาน

ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้าฝั่งพระนคร ซึ่งเป็นสะพานที่สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์สถานในโอกาสเดียวกันนั้นด้วย

อันพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ปวงชนชาวไทยรู้จักกันดีองค์แรกคือพระบรมรูปที่ประดิษฐาน ณ ปราสาทพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นพระบรมรูปประทับยืน ทรงพระภูษา คือผ้านุ่งยาวถึงครึ่งพระชงฆ์ เฉกเช่นการแต่งกายของชายไทยสมัยนั้น ไม่ทรงฉลองพระองค์ พระหัตถ์ขวาทรงถือพระแสงดาบ พระบรมรูปองค์ที่ ๒ คือพระบรมรูปทรงเครื่องขัตติยาภรณ์ ประทับเหนือพระราชบัลลังก์ลักษณะเป็นพระที่นั่งกง ที่ประดิษฐาน ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ดังกล่าว และได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระบรมรูปทรงเครื่องขัตติยาภรณ์ประทับเหนือพระราชบัลลังก์ เป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ในสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศในเวลาต่อมา

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ สร้างขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งทรงใส่พระทัยกวดขันให้ศึกษาสำรวจตรวจสอบเครื่องขัตติยาภรณ์ให้ถูกต้องตามตำรา แล้วให้ช่างเขียนรูปขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อทรงพระราชวินิจฉัยก่อนด้วย

ก่อนที่จะกล่าวถึงการออกแบบพระบรมรูป ควรจักได้กล่าวถึงน้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงห่วงใยภาวะการเงินการคลังของประเทศ ในการจะจัดงานฉลองพระนครในระหว่างที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอย่างหนัก ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารจดหมายเหตุว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสพระราชดำริไว้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๙ ว่า การจะจัดงานพิธีใดๆ จำต้องพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายและประโยชน์ที่จะได้รับให้มากที่สุด การฉลองพระนครเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบมา แต่งานพระราชพิธีฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี ครั้งนี้สมควรเตรียมงานไว้ล่วงหน้าก่อนจึงจะเป็นผลดี เพราะเมื่อได้วางแผนงานทราบว่าควรจัดทำอย่างไร และตัดทอนสิ่งที่ไม่จำเป็นออกแล้ว ก็จะทราบจำนวนเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้ ทำให้สามารถเตรียมงบประมาณรายจ่ายทัน งานฉลองพระนครเป็นงานสำคัญของชาติ ฉะนั้นการดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีย่อมเป็นเกียรติยศแก่พระมหากษัตริย์และประเทศชาติเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังมีพระราชดำริว่า การจัดงานฉลองพระนครอย่างเดียวเป็นเพียงงานรื่นเริงชั่วคราว เมื่อสิ้นงานทุกคนย่อมลืมเลือนไม่เหลือสิ่งใดเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึง จึงควรสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ ซึ่งไม่มีสิ่งใดดีกว่าการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์เป็นที่ระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ผู้ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร ประดิษฐานพระราชวงศ์จักรี ทั้งได้พระราชทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกรชาวไทยโดยทั่วหน้ากัน

ต่อมาทรงพระราชดำริอีกว่า **พระบรมรูปที่จะสร้างขึ้นนั้น จะถวายเครื่องทรงอย่างไร หากถวายเครื่องทรงออกศึกเช่นในการพระราชสงครามที่ตำบลลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรีได้ก็จะเป็นพระเกียรติยศยิ่ง** จึงมีพระบรมราชโองการให้กรมภูษามาลาตรวจสอบดูว่ามีตำรากล่าวถึงเครื่องทรง

ตามขัตติยราชประเพณีไว้อย่างไรหรือไม่ และให้เขียนรูปขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อทรงพระราชวินิจฉัยด้วย

มหาเสวกโท พระยาอุไทยธรรม (หรุ่น วัชโรทัย) เจ้ากรมภูษามาลา ได้ตรวจสอบและมีหนังสือกราบบังคมทูลผ่านปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง พร้อมทั้งส่งพระรูปที่เขียนขึ้นถวาย มีความดังนี้

"...ตำหรับตำรานั้นก็ได้สูญเสียตั้งแต่เกิดเพลิงไหม้ที่บ้านเกล้าฯ ซึ่งตั้งอยู่หลังวังบูรพาภิรมย์ในครั้งนั้นแล้ว แต่ก็ประกอบการได้เปนเลาๆ เพื่อเปนที่สันนิฐานกับพระเครื่องที่มีสำหรับจริงๆ ได้โดยทางขัตติยราชประเพณี คือเครื่องทรงที่สำหรับจะเสด็จพระราชดำเนินออกทรงในการพระราช-สงครามนั้น เครื่องแต่งพระองค์ทรงพระภูษาแลฉลองพระองค์ล้วนสีดำ แต่ฉลองพระองค์นั้นเปนฉลองพระองค์ใช้อย่างประเพณีโบราณ เรียกว่าฉลองพระองค์อย่างน้อย คือที่ชายฉลองพระองค์ในตอนบั้นพระองค์ผาย แลมีทองคำจำหลักลายลงยาราชาวดีติดปลายพระกรแลต้นพระกรโดยรอบ แลติดเปนแถบตลอดสองข้างตามแถวพระดุมเปนแถบตลอดลงไปจนถึงชายฉลองพระองค์ แลมีบัวรอบพระศอเหนือพระอังษาทรงขัดมั่นด้วยสายพระ-ประคตหนามขนุน ร้อยพระธำมรงค์ ๑ องค์ ริมที่ทรงรัดนั้นประสานเปนศีษะพิรอดชั้นเดียว ทรงรัดนอกฉลองพระองค์ ห้อยพระชายไว้ทั้งสอง ทรงเฉียงสายพระเครื่องราง แลมีพระดิ่งพระตะกรุดนอกฉลองพระองค์ แลทรงห้อยพระประคำ ทรงพระมาลาเส้าสูงแต่มิได้เปิดปีก การที่เปิดปีกพระ-มาลานี้ พึ่งมีขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินณ ประเทศยุโรป ทรงพระแสงดาบ แต่ฉลองพระบาทนั้น อย่างฉลองพระบาทเครื่องต้นในเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั้น แต่โดยรอบพระบาทมีหนังสูงเพื่อให้กำชับพระบาท แต่ถ้าเปนเวลาที่จะเสด็จพระราช-ดำเนินเข้าประจนด้วยอริญราชไพรีประเชินหน้านั้น พระมาลาต้องทรงเปลี่ยนเปนพระมาลาเบี่ยง ด้วยพระมาลาเบี่ยงนั้นประกอบด้วยพระรูปพระพุทธเจ้าโดยรอบแทนพระเกี้ยว แลพระเวทย์ต่างๆ ประกอบอยู่แล้ว ในครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปปราบปรามพม่าข้าศึกเปนสงครามใหญ่ ที่ตำบลลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรีครั้งนั้น เจ้าพนักงานถวายเครื่องแต่งพระองค์ก็คงตามขัตติยราชประเพณี จะไม่ผิดเพี้ยนกับที่จริงไปมาก ได้ส่งพระรูปที่หมายพระเครื่องทรงทูลมาพร้อมกับรายงานนี้..."

(คัดจากเอกสารจดหมายเหตุ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๗ บต.๑/๑-๓ เรื่องรวมงานฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๖๙-๒๔๗๕ สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

อนึ่ง มหาเสวกโท พระยาอุไทยธรรม (หรุ่น วัชโรทัย) เจ้ากรมภูษามาลาผู้นี้ เป็นบรรพบุรุษชั้นที่ ๕ ของสกุลวัชโรทัย ซึ่งบรรพบุรุษของสกุลนี้ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ พระมหา-กษัตริย์ในงานภูษามาลาสืบมาทุกรัชกาล ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันหลานชายของท่าน คือนายแก้วขวัญ วัชโรทัย ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพระราชวัง และนายขวัญแก้ว วัชโรทัย ดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการพระราชวัง

ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ

หนังสือของพระยาอุไทยธรรมที่กราบบังคมทูลรายละเอียดลักษณะเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ในการพระราชสงครามดังกล่าว เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้ง**คณะกรรมการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์** มีสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นนายกกรรมการ ให้พิจารณาในเบื้องต้นว่า ปฐมบรมราชานุสรณ์ที่จะสร้างเป็นสาธารณสถาน ควรจะทำเป็นลักษณะอย่างไร สร้างที่ไหน ด้วยวิธีการอย่างไร ต่อมาสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จทิวงคตในพุทธศักราช ๒๔๗๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นนายกกรรมการสืบแทน คณะกรรมการออกจะมีความล่าช้าในการพิจารณาตกลง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องมีพระราชกระแสในที่สุดว่า **ให้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมจังหวัดพระนครกับธนบุรี ส่วนปฐมบรมราชานุสรณ์ให้ทำที่บริเวณใกล้กับสะพาน** ทั้งพระราชทานเงิน ๒ ล้านบาทเป็นการเปิดเรี่ยไร

สะพานพระพุทธยอดฟ้า และปฐมบรมราชานุสรณ์ที่ประดิษฐานพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้ข้อยุติ และสร้างขึ้นสำเร็จทันงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปี เป็นศรีสง่าแก่พระนครและเป็นเส้นทางคมนาคมอันสำคัญยิ่งของกรุงรัตนโกสินทร์แต่นั้นมาจนปัจจุบัน ด้วยพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยแท้

ส่วนการสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเครื่องขัตติยาภรณ์ในการพระราชสงครามตามโบราณราชประเพณีดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อุปนายกกรรมการ ซึ่งทรงเป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภา ผู้อำนวยการแผนกศิลปากรด้วย ทรงออกแบบและอำนวยการก่อสร้าง ได้ทรงร่างแบบแปลนพระบรมรูปขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว โปรดให้นายโคราโด เฟโรชี ซึ่งต่อมาคือศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี นายช่างปั้นชาวอิตาเลียนของศิลปากรสถาน ราชบัณฑิตยสภา เป็นผู้ปั้นหุ่นพระบรมรูปแล้วส่งไปหล่อที่ยุโรปโดยมีนายช่างจากศิลปากรสถานไปกำกับการจนแล้วเสร็จ ระหว่างที่ส่งพระบรมรูปไปหล่อนั้นก็ได้จัดทำฐานพระบรมรูปเตรียมไว้ที่เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร อยู่ในระหว่างวงเชิงสะพานสองแยก ครั้นพระบรมรูปหล่อสำเร็จ ส่งกลับถึงประเทศไทยแล้วจึงอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน

ลักษณะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ ทรงเครื่องขัตติยาภรณ์ ประทับเหนือพระราชบัลลังก์ซึ่งเป็นพระที่นั่งกง หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ขนาดใหญ่กว่าธรรมดา ๓ เท่า คือสูง ๔.๗๕ เมตร ด้านหน้ากว้าง ๒.๓๐ เมตร ด้านข้างกว้าง

๒.๘๕ เมตร ตั้งบนบัลลังก์เหนือเกย มีอัฒจันทร์ลงสองข้าง มีซุ้มจระนำสกัดหลังตั้งเป็นลับแล มีศิลาจารึกอยู่ด้านหลัง สองข้างลับแลมีบันไดลงจากสะพานถึงชานพักร่วมเชิงอัฒจันทร์เกย แล้วมีอัฒจันทร์ลงจากชานพักนั้นจนถึงเชิงเกยทั้งสองข้าง ทั้งหมดนี้มีฐานใหญ่รองรับอีก ๒ ชั้น เป็นบันไดลงมาสู่ลานหน้าพระบรมรูป ฐานพระบรมรูปประดับด้วยศิลาทั้งหมด ทางด้านหน้ามีเครื่องบูชาทำด้วยศิลาและโลหะ มีน้ำพุอยู่สองข้าง การที่ประดิษฐานพระบรมรูปผินพระพักตร์มาทางฝั่งพระนครนั้น ก็เพื่อเป็นความหมายว่าได้เสด็จปราบดาภิเษก ณ กรุงธนบุรี แล้วทรงย้ายราชธานีมาประดิษฐาน ณ กรุงเทพมหานคร

ครั้นเมื่อทางราชการได้กำหนดให้วันที่ ๖ เมษายน เป็นวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน จะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงวางพุ่มดอกไม้ถวายราชสักการะ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนต่างโดยเสด็จร่วมถวายสักการะ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์เป็นประจำทุกปี ด้วยพระปฐมบรมราชานุสรณ์นั้น มิใช่เป็นเพียงอนุสรณ์ แห่งงานสมโภชพระนครครบ ๑๕๐ ปี หากเป็นสิ่งแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าในพระบรมราชวงศ์จักรีที่ปกป้องคุ้มครองประเทศชาติและประชาชนให้สถาวรวัฒนามาจนทุกวันนี้ และการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้เลยหากมิได้รับกระแสพระราชดำริและการใส่พระทัยเร่งรัดการดำเนินงานจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

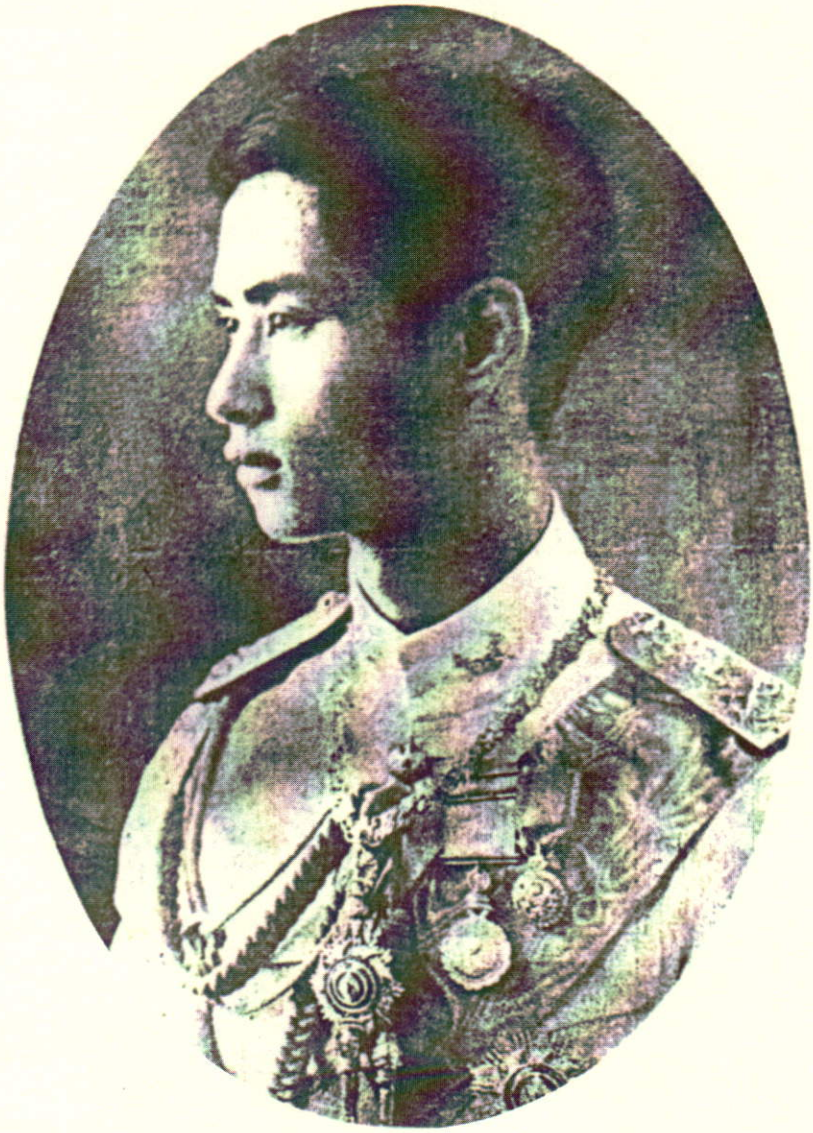

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระอัฐมรามาธิบดินทร

พระราชานุกิจของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

วันที่ ๒๐ กันยายน เป็นวันคล้ายวันพระบรมราชสมภาพของสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ๒ พระองค์ พระองค์หนึ่ง คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๙๖ อีกพระองค์หนึ่ง คือ พระราชนัดดา พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ มีพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ แม้ทั้ง ๒ พระองค์จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างที่พระองค์หนึ่งเสด็จดำรงสิริราชสมบัติถึง ๔๓ ปี ในขณะที่อีกพระองค์หนึ่งเสด็จดำรงสิริราชสมบัติเพียง ๑๓ ปี ทั้งเวลาส่วนใหญ่ก็มิได้ประทับในพระราชอาณาจักรด้วยต้องทรงศึกษาวิทยาการเพื่อเตรียมพระองค์กลับมาปกครองประเทศ แต่สิ่งหนึ่งที่ทั้ง ๒ พระองค์ทรงมีเหมือนกัน คือ พระราชจริยวัตรอันเรียบง่ายและโปรดที่จะประทับอยู่ท่ามกลางพสกนิกรของพระองค์ มีเรื่องราวให้เหล่าราษฎรได้เล่าขานสู่กันด้วยความปลาบปลื้มปีติมิรู้จบ ไม่ว่าการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นจะผ่านพ้นไปเนิ่นนานแล้วเพียงใดก็ตาม โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ซึ่งยามทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ จะเสด็จเคียงคู่ไปกับสมเด็จพระอนุชาธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน เป็นภาพ **"พระองค์พี่ พระองค์น้อง"** ที่งดงามจับตาจับใจชาวไทยอยู่เป็นนิจ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา-

ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงมีพระราชบันทึกถึงพระราชานุกิจ คือ พระราชกิจที่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชทรงปฏิบัติในวันหนึ่งๆ เป็นประจำไว้ดังนี้

"ตามปกติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตื่นบรรทมเวลาเช้า ระหว่าง ๘.๓๐ - ๙.๐๐ นาฬิกา นอกจากจะทรงมีพระราชกรณียกิจบางอย่าง เช่น เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมกรมกองทหารเรือ หรือสถานที่อื่นๆ ก็ตื่นบรรทมเวลาย่ำรุ่งหรือก่อนย่ำรุ่ง

เมื่อสรงและแต่งพระองค์แล้วเสด็จมายังห้องบรรทมสมเด็จพระอนุชา[๑] และสมเด็จพระราชชนนี[๒] ก่อน จึงเสด็จเสวยเครื่องเช้าพร้อมกันที่มุขพระที่นั่งด้านหน้า เวลาราว ๙.๐๐ น. บางวันทรงมีพระอักษร (หนังสือพิมพ์) ก่อนเสวย เสวยเสร็จแล้วเสด็จทรงพระอักษรหรือตรัสเรื่องต่างๆ กับสมเด็จพระราชชนนี

เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๐.๓๐ น. ราชเลขานุการในพระองค์เฝ้าถวายหนังสือราชการทุกวันอังคารและวันศุกร์ ถ้ามีงานพระราชพิธีก็เสด็จพระราชดำเนินตามกำหนด

เวลา ๑๑.๐๐ น. ทรงปฏิบัติพระราชกิจบ้าง ทรงสำราญพระราชอิริยาบถบ้าง สับเปลี่ยนกันเป็นวันๆ ดังนี้ คือ

๑. ทรงศึกษาภาษาไทยและพุทธศาสนา

๒. ข้าราชการในกระทรวงและกรมต่างๆ ผลัดกันเข้าเฝ้าถวายรายงานกิจการตามหน้าที่ บางวันมีพระบรมวงศานุวงศ์ และผู้ทรงคุ้นเคยเข้าเฝ้า

๓. เสด็จงานพระราชพิธี

๔. ถ้าไม่มีการเฝ้าหรือพระราชกิจอื่นใด ก็มักจะทรงพระอักษร บางวันทรงรถยนต์ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๑๒.๐๐ น. เสด็จลงเสวยพระกระยาหารกลางวัน พร้อมด้วยสมเด็จพระราชชนนีและสมเด็จพระอนุชา เสวยเครื่องฝรั่งและไทย ส่วนเครื่องเสวยนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ลดจำนวนโดยเฉพาะเครื่องฝรั่งซึ่งเคยตั้งโต๊ะเสวยมาก่อนนั้นลงเสียบ้าง ด้วยทรงพระราชดำรัสว่ามากเกินไป

โปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ หรือผู้ทรงคุ้นเคย ร่วมโต๊ะเสวยด้วยในบางโอกาส

บางวันเสด็จลงเสวยกลางวันอย่างปิกนิกที่ริมสระในสวนศิวาลัย

ตามธรรมดาเสวยเสร็จภายในเวลาประมาณ ๔๕ นาที แล้วเสด็จจากโต๊ะเสวย ทรงปราศรัยเรื่องต่างๆ กับผู้ที่มาร่วมโต๊ะเสวยต่อไป ถ้าไม่มีผู้ใดเฝ้าก็ทรงพักผ่อน

เวลา ๑๕.๐๐ น. ทรงปฏิบัติราชกิจบ้าง ทรงสำราญพระราชอิริยาบถบ้าง ดังนี้

๑. ทรงศึกษาภาษาไทย และพระพุทธศาสนา

๒. ข้าราชการ ชาวต่างประเทศ หรือผู้ทรงคุ้นเคยเข้าเฝ้า

๓. หากไม่มีพระราชกิจอย่างหนึ่งอย่างใด ก็มักจะทรงสำราญพระราชหฤทัยกับสมเด็จพระอนุชา

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน - ผู้เรียบเรียง.

[๒] สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี - ผู้เรียบเรียง.

เวลา ๑๖.๐๐ น. เสวยเครื่องว่างบนพระ–ที่นั่งเป็นปกติ นอกจากบางครั้งเสด็จลงเสวยที่ริมสระน้ำในสวนศิวาลัย เสวยเครื่องว่างแล้ว ถ้าไม่มีงานพระราชพิธี หรือไม่ทรงพระราชกิจอื่นใดก็เสด็จวังสระปทุม เฝ้าเยี่ยมสมเด็จพระอัยยิกา[๓] บ้าง เสด็จเยี่ยมพระประยูรญาติบ้าง มิฉะนั้นก็เสด็จประพาสพระนครทอดพระเนตรพระอารามและสถานที่สำคัญๆ ต่างๆ ถ้าไม่เสด็จประพาสหรือมีพระราชกิจอื่นใด ก็มักจะเสด็จลงทรงสำราญพระราชอิริยาบถกับสมเด็จพระอนุชา หรือทรงกีฬาบางอย่าง เพื่อเป็นการบำรุงพระราชอนามัย แล้วเสด็จขึ้นทรงพักผ่อนเวลาประมาณ ๑๘.๐๐ น.

เวลา ๑๙.๓๐ น. เสด็จประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยสมเด็จพระราชชนนีและสมเด็จพระอนุชา บางวันโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ทรงคุ้นเคยร่วมโต๊ะเสวยด้วย เสวยเสร็จแล้วทรงปราศรัยเรื่องต่างๆ กับผู้มาร่วมโต๊ะเสวย

ภายหลังเวลาเสวยแล้ว ทรงพระราชกิจเปลี่ยนแปลงเป็นวันๆ ดังนี้ คือ

๑. พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ หรือผู้ทรงคุ้นเคยเข้าเฝ้า
๒. ทรงพระสำราญในการดนตรีกับสมเด็จพระอนุชา พร้อมด้วยนัก–ดนตรีหรือผู้สนใจในการดนตรี ที่มาเฝ้าร่วมด้วย
๓. บางวันเสด็จลงทอดพระเนตรภาพยนต์ ละคร หรือฟังดนตรีในโรงละครสวนศิวาลัย
๔. บางวันเสด็จทรงรถพระที่นั่งประพาสพระนครเป็นไปรเวต บางทีทรงขับเอง
๕. บางวันทรงพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชา และมหาดเล็กภายในบริเวณพระบรมมหาราชวัง

เมื่อเสร็จพระราชกิจแล้ว ทรงเปลี่ยนเครื่องแต่งพระองค์แล้วเสด็จมาเฝ้าสมเด็จพระ–ราชชนนี ก่อนบรรทม

เสด็จเข้าที่บรรทม เวลา ๒๒.๓๐ น. เป็นปกติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการเสด็จประพาสเยี่ยมประชาชนภายนอกเขตพระนคร ได้เสด็จตามท้องที่จังหวัด และอำเภอใกล้เคียง มีสมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี พระประแดง ปากเกร็ด สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา และบางเขน ภายในเขตพระนครได้เสด็จประพาสเยี่ยมสำเพ็ง เพื่อให้ประชาชนชาวต่างชาติได้เฝ้าด้วย

พระราชานุกิจที่ทรงปฏิบัติในระหว่างเสด็จประพาส มีดังนี้ คือ

๑. ทรงนมัสการพระพุทธรูปในพระอารามสำคัญในท้องที่
๒. เสด็จเยี่ยมสถานที่ราชการในท้องที่
๓. ทอดพระเนตรกิจการในสถานที่สำคัญๆ เช่น โรงงาน ทอดพระเนตรการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา การจับปลา การหัตถกรรม และอุตสาหกรรมต่างๆ

[๓] สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า - ผู้เรียบเรียง.

๔. *ทรงปราศรัยต่อประชาชนด้วยเครื่องกระจายเสียง*

๕. *ทรงปราศรัยต่อประชาชนเป็นรายบุคคล*

๖. *ทอดพระเนตรการเล่น หรือการแสดงถวาย*

๗. *พระราชทานรางวัลแก่ประชาชนที่นำของขึ้นทูนเกล้าฯ ถวาย*

ในการเสด็จประพาสทั้งทางบกและทางน้ำนี้ เสด็จจากพระที่นั่งในเวลาเช้า บางครั้งก่อนเสวยเครื่องเช้า บางครั้งภายหลัง เมื่อเสด็จก่อนเครื่องเช้า ก็มักจะเสวยแต่เพียงเล็กน้อยก่อนเสด็จ และเสวยเครื่องเช้าในเรือพระที่นั่งบ้างหรือสถานที่เสด็จประพาสบ้าง

เครื่องเสวยกลางวัน ประมาณ ๑๒.๓๐ น. หรือ ๑๓.๐๐ น. โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ร่วมโต๊ะเสวยด้วย เสวยแล้วทรงพักผ่อนเล็กน้อย ก่อนที่จะทรงปฏิบัติพระราชกิจต่อไปในตอนบ่าย

เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงพระบรมมหาราชวัง เวลา ๑๗.๐๐ น. โดยมาก"

(สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชยิ่งนักที่ทรงบันทึกพระราชานุกิจของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช อย่างละเอียดละออ ทั้งทางใช้ภาษาที่เรียบง่าย ให้พสกนิกรชาวไทยทั้งหลายได้ทราบว่า ยามเสด็จนิวัตพระนคร แม้ชั่วเวลาเพียงไม่กี่วันกี่เดือน ทรงมีเวลาส่วนพระองค์เพียงน้อยนิด นอกนั้นเป็นเวลาสำหรับราษฎรของพระองค์ทั้งสิ้น และที่น่าจับใจยิ่งนักคือ ความรักความผูกพันในครอบครัว ที่นอกจากต้องเสด็จขึ้นเผ้าสมเด็จพระบรมราชชนนีทั้งเช้าและเย็นแล้ว นอกนั้นจะประทับอยู่กับ **"สมเด็จพระอนุชา"** และเสด็จออกงานต่างๆ ด้วยกันเสมอ เป็นที่น่าเสียดายที่การเสด็จประพาสที่ต่างๆ มีพระราชดำรัส **"ทรงปราศรัยต่อประชาชนด้วยเครื่องกระจายเสียง"** แต่ไม่ได้มีการบันทึกพระสุรเสียงไว้

หนังสือพิมพ์**สุภาพบุรุษประชามิตร** ฉบับวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๙ ได้กล่าวถึงพระอุปนิสัยและพระราชจริยวัตรของพระองค์ว่า

"ทรงนิยมความเป็นอยู่อย่างง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตอง ซึ่งดูๆ ก็ไม่ผิดกับสามัญชนเท่าใดนัก ไม่โปรดปรานความเอิกเกริก ไม่โปรดการกราบกรานอันเป็นจารีตโบราณ"

ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการเสด็จพระราชดำเนินไป **"เที่ยวงานวัดพระเชตุพน"** เมื่อเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ ทั้ง ๒ พระองค์และสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงดำเนินไปด้วยพระบาท ทรงเล่าว่า

"เราเดินกันไปออกจากประตูวังหลวง ไม่มีใครสังเกตเห็นว่าเราเป็นใคร ราษฎรที่พบในถนนคงจำฉันไม่ได้ว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะธรรมดาเราไปรถยนต์เสมอ เราเข้าไปในวัดกำลังมีงาน เราเดินดูอะไรต่ออะไรไปเรื่อย ใครเห็นใครก็มองหน้ามองแล้วเขาก็ผ่านไป พอทางวัดเขารู้จักว่าเราเป็นใคร เขาก็บอกกันด้วยเครื่องขยายเสียง คนก็รุมดูเราและทำความเคารพ เราเที่ยวพอควร

แล้วเราก็กลับ ขากลับมีคนเดินตามมาส่งเราสักยี่สิบกว่าคน เขาเดินตามหลังเรามาเงียบๆ ที่เป็นเด็กแต่งตัวไม่เรียบร้อยก็มี เสียงเขาคุยกันเบาๆ ข้างหลังเรา เราหันไปมองดูเขาก็ยิ้ม เราดูเขาคราวไรเขาก็ยิ้มทุกครั้ง เขาตามไปส่งเราจนเข้าวัง"

(สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

แทบไม่น่าเชื่อว่าต่อมาอีกเพียงเดือนเศษ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ก็เสด็จสู่สวรรคาลัยในเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ นั้นเอง เหลือไว้แต่ความทรงจำถึงพระราชจริยวัตรอันอ่อนโยน พระราชอัธยาศัยที่เต็มไปด้วยความเมตตาปราณี และพระบรมฉายาลักษณ์ในพระราชานุกิจต่างๆ ให้ประชาชนชาวไทยได้สักการะบูชาแทนพระองค์มาจนทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แก่ผู้ป่วยโรคเรื้อน

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

โรคเรื้อน *เป็นโรคติดต่อร้ายแรงชนิดหนึ่งที่สร้างความทุกขเวทนาแก่ผู้ป่วยทั้งร่างกายและจิตใจอย่างยิ่ง เพราะต้องทนทุกข์จากโรคซึ่งเชื่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณว่ารักษาไม่หาย ทุกข์จากความพิการทุพพลภาพ และกลายเป็นผู้ที่สังคมรังเกียจไร้อาชีพ ถูกทอดทิ้งหรือถูกขับไล่ไปอยู่ตามลำพัง นอกจากนี้ ลูกหลานยังพลอยได้รับเคราะห์กรรมถูกกีดกันจากสังคมไปด้วยทั้งๆ ที่ไม่ได้เป็นโรคเรื้อน ดังนั้น ชีวิตของผู้ป่วยโรคเรื้อนจึงเท่ากับตกอยู่ในความมืดมิด มองไม่เห็นอนาคต หรือวิถีทางที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้อย่างไร แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ชุบชีวิตของผู้ป่วยโรคเรื้อนให้มีความหวังที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพในสังคมร่วมกับปรกติชนทั่วไป*

โรคเรื้อนมีอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานแล้ว แต่เพิ่งมีการก่อตั้งสถานพยาบาลเฉพาะทางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒ ได้มีการจัดตั้งโรงพยาบาลรักษาโรคเรื้อนของเอกชนขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนสถานพยาบาลสำหรับผู้ป่วยโรคเรื้อนของทางราชการนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้โปรดเกล้าฯ ให้สภากาชาดไทยจัดตั้งขึ้น ณ ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อถึงรัชกาลปัจจุบัน หน้าที่ในการป้องกันและปราบปรามโรคเป็นของกระทรวงสาธารณสุข ได้มีความพยายามที่จะสร้างสถาบันวิจัยโรคและฝึกอบรมบุคลากร แต่ยังขาดงบประมาณสนับสนุน

ในพุทธศักราช ๒๔๙๙ พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ปกแผ่ไปยังผู้ที่

ประสบเคราะห์กรรมจากโรคเรื้อน เนื่องจากทรงสนพระราชหฤทัยสุขอนามัยของพสกนิกรและทรงตระหนักว่าผู้ป่วยโรคเรื้อนมีอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ไม่เว้นแม้แต่ในกรุงเทพฯ เมื่อได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็ทอดพระเนตรเห็นประชาชนป่วยเป็นโรคเรื้อนกันมากประกอบกับทรงสนพระราชหฤทัยการดำเนินงานควบคุมโรคเรื้อนที่กระทรวงสาธารณสุขดำเนินการอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น ดังนั้น เมื่อกระทรวงสาธารณสุขได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรับพระราชทานหน่วยเคลื่อนที่สำหรับรักษาประชาชนภาคตะวันออกเฉียงหนือ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน จึงพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้อธิบดีกรมอนามัยกราบบังคมทูลถึงโครงการปราบปรามโรคเรื้อน ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขจะดำเนินการร่วมกับองค์การอนามัยโลกและกองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติจัดตั้งสถาบันวิจัยโรคและฝึกอบรมบุคลากร พร้อมทั้งจัดตั้งสถานพยาบาลโรคเรื้อนพระประแดง มีระยะเวลาดำเนินโครงการ ๑๒ ปี ใช้งบประมาณทั้งสิ้นกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ร่นระยะเวลาดำเนินการให้เร็วขึ้นโดยจะพระราชทานการช่วยเหลือ กรมอนามัยจึงปรับปรุงโครงการใหม่ให้มีกำหนดเวลาไม่เกิน ๘ ปี เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินจากทุนอานันทมหิดลเป็นเงิน **๑๗๕,๐๖๔.๗๕ บาท** เป็นทุนเริ่มแรกในการจัดตั้งสถานที่ฝึกอบรมเจ้าพนักงาน ณ สถานพยาบาลพระประแดง และในวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงวางศิลาฤกษ์อาคารหลังแรกของสถาบัน ณ สถานพยาบาลโรคเรื้อน อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ *การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นต้องใช้เรือเป็นพระราชพาหนะไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากยังไม่มีถนนเข้าสู่สถานพยาบาล เพราะวัดและชาวบ้านแถบนั้นยังกลัวโรคเรื้อนอยู่มาก* ไม่ยอมให้ผู้ป่วยหรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ผ่าน

การเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เองคราวนั้น มีเสียงทัดทานอยู่บ้าง แต่เข้าใจว่าน่าจะมีพระราชประสงค์ ๓ ประการ คือ *ประการแรก* เพื่อสร้างสิริมงคลแก่สถานที่และโครงการให้ดำเนินงานได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี *ประการที่ ๒* ก็เพื่อพระราชทานกำลังใจแก่ผู้ป่วยซึ่งประสบความทุกข์จากโรคร้ายและความสิ้นหวังในชีวิต จะได้มีขวัญและกำลังใจที่จะรักษาร่างกายและดำรงชีวิตอยู่ต่อไป เพราะได้ตระหนักว่าแม้แต่องค์พระประมุขของชาติก็ทรงห่วงใยพวกเขา ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมและพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โครงการศึกษาวิจัยและรักษาพยาบาล ดังนั้น ผู้ป่วยโรคเรื้อนจึงมิได้ถูกทอดทิ้งเช่นในอดีต *ประการที่ ๓* เพื่อสร้างค่านิยมใหม่แก่สังคมไทยให้ลดข้อรังเกียจผู้ป่วยโรคเรื้อนลง เพราะแม้ว่าโรคเรื้อนจะเป็นโรคติดต่อแต่ก็ไม่ติดกันง่ายๆ และให้เห็นว่าผู้ป่วยเป็นผู้ประสบเคราะห์กรรมน่าสงสาร ควรได้รับการช่วยเหลือไม่ใช่การซ้ำเติมจากสังคม การเสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์และเยี่ยมผู้ป่วย ณ สถานพยาบาลพระประแดง ดังกล่าว ยังความปลื้มปีติแก่ผู้ป่วยล้นเกล้าล้นกระหม่อม ส่วนประชาชนทั่วไปที่

มาเฝ้ารับเสด็จหรือติดตามข่าวต่างก็มีความชื่นชมซาบซึ้งในน้ำพระราชหฤทัย และรู้สึกอยากจะช่วยเหลือผู้ป่วยด้วยเช่นกัน ต่อมาจึงมีผู้บริจาคเงินสมทบโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นจำนวนมาก

หลังจากพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารหลังแรกแล้ว ได้มีการก่อสร้างอาคารหลังอื่นๆ ขึ้นอีกตามลำดับจนเสร็จเต็มตามโครงการของกระทรวงสาธารณสุข รวมเงินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานจากทุนอานันทมหิดลทั้งสิ้น **๑,๒๓๖,๖๐๐ บาท** และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสถาบันว่า **"สถาบันราชประชาสมาสัย"** หมายความว่า **พระราชาและประชาชนอาศัยซึ่งกันและกัน** จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โครงการปราบปรามโรคเรื้อนเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนทั่วไปดังกล่าวแล้วนั้น ก่อให้เกิดผลดีทั้งด้านวิชาการและงบประมาณ คือ ทำให้องค์การอนามัยโลกส่งผู้เชี่ยวชาญมาเพิ่มเติมเพื่อช่วยเหลือการดำเนินงานตามโครงการ องค์การสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติได้เพิ่มเงินช่วยเหลือ และรัฐบาลไทยเองก็ได้จัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมแก่โครงการปราบปรามโรคเรื้อนด้วย

ในวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ไปทรงเปิดสถาบันราชประชาสมาสัยอย่างเป็นทางการ *ครั้งนี้ทางวัดและชาวบ้านได้ร่วมใจกันตัดถนนเข้าสู่สถาบัน จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งได้สะดวก* ซึ่งเท่ากับเปิดทางสัญจรให้แก่คณะเจ้าหน้าที่ของสถาบันและผู้ที่เดินทางมาติดต่อด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปิดสถาบันแล้วได้ทอดพระเนตรกิจการต่างๆ ของสถาบันด้วยความสนพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง

หลังจากการก่อสร้างสถาบันราชประชาสมาสัยเสร็จแล้ว ยังมีเงินเหลือเป็นจำนวน **๒๗๑,๔๕๒.๐๕ บาท** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็นทุนราชประชาสมาสัย เพื่อใช้จ่ายบำรุงกิจการสถาบัน ต่อมามีผู้บริจาคเงินสมทบเนืองๆ ทางสถาบันจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดตั้งเป็นมูลนิธิ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งเป็น **"มูลนิธิราชประชาสมาสัย"** และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์เช่นเดียวกับสถาบัน มูลนิธินี้ได้ทำหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนงานของสถาบันราชประชาสมาสัย ตลอดจนให้ความร่วมมือกับรัฐบาล มูลนิธิ และองค์กรอื่นๆ ทั้งในและนอกประเทศ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานควบคุมโรคเรื้อน ด้านการสงเคราะห์แก่ผู้ป่วยนั้น มูลนิธิได้ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ป่วยที่กำลังรับการรักษาโดยให้การบำรุงทางจิตใจมิให้รู้สึกว่าถูกทอดทิ้งหรือถูกตัดขาดจากสังคม ส่วนผู้ป่วยที่หายแล้วหรืออยู่ระหว่างการฟื้นฟูร่างกาย ขาดผู้อุปการะหรือมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ มูลนิธิจะช่วยเหลือด้านสวัสดิการต่างๆ เช่น การส่งเสริมอาชีพ เงินยืม และการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ที่หายป่วยแล้วจะได้ไปอยู่ในนิคมที่ทางราชการจัดตั้งขึ้น อาทิ นิคมแพร่งขาหยั่ง จังหวัดจันทบุรี ได้รับการจัดสรรที่ดินให้ทำการเกษตร ทำการประมง หรืออื่นๆ เพื่อมีรายได้เลี้ยงชีพและครอบครัว นอกจากนี้มูลนิธิยังให้การสงเคราะห์แก่บุตรของผู้ป่วยด้วย คือการจัดการศึกษาให้แก่บุตรผู้ป่วยตามพระราชดำริของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เดิมบุตรของผู้ป่วยโรคเรื้อนที่ถูกแยกไปอยู่ตามสถานสงเคราะห์ เมื่อโตขึ้นจะมีปัญหาไม่สามารถเข้าเรียนร่วมกับเด็กอื่นในโรงเรียนทั่วไปได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่จึงมีพระราชดำริให้มูลนิธิราชประชาสมาสัยในพระบรมราชูปถัมภ์จัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อดูแลให้การศึกษาแก่บุตรของผู้ป่วยที่ไม่ได้ติดโรคจากบิดามารดา จุดประสงค์ประการแรกคือป้องกันมิให้เด็กได้รับเชื้อจากผู้ปกครองเป็นการลดการแพร่ของโรค ประการที่สองคือส่งเสริมคุณภาพของมนุษย์ตามสิทธิที่พึงมี เพราะเด็กเหล่านี้มีสิทธิ์ที่จะได้เรียนเช่นเด็กอื่นทั่วไป ซึ่งเมื่อได้รับการศึกษาอบรมที่ดีก็จะเติบโตเป็นพลเมืองดี ประกอบสัมมาอาชีวะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติต่อไป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินจำนวน **๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท** เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนและค่าดำเนินกิจการ มูลนิธิได้สร้างโรงเรียน ณ ที่ดินราชพัสดุ ถนนสุขสวัสดิ์ ตำบลบางจาก อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ สร้างอาคารหลังแรกเสร็จในพุทธศักราช ๒๕๐๕ พระราชทานนามโรงเรียนว่า **"โรงเรียนราชประชาสมาสัย"** และทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โรงเรียนได้รับนักเรียนเข้าเรียนเป็นการภายในเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ ในขั้นแรกโรงเรียนราชประชาสมาสัยรับแต่เด็กซึ่งเป็นบุตรผู้ป่วยโรคเรื้อน ต่อมาได้เปิดรับเด็กอื่นดังเช่นโรงเรียนทั่วไป ปัจจุบันมีนักเรียนจำนวนนับพัน มีการสอนทั้งระดับอนุบาล ประถม และมัธยม เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป และได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข อีกทั้งเป็นโรงเรียนในโครงการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมด้วย บุตรผู้ป่วยที่จบการศึกษาจากโรงเรียนนี้ เมื่อมีความสามารถที่จะเรียนในระดับที่สูงขึ้นไปได้ ทางมูลนิธิก็จะดำเนินการจัดสรรทุนการศึกษาให้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่การปราบปรามและป้องกันโรคเรื้อนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะกรรมการมูลนิธิราชประชาสมาสัยในพระบรมราชูปถัมภ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายรายงานการดำเนินงานต่างๆ และรับพระราชทานพระบรมราโชบายในการดำเนินงานด้านการแพทย์ การสาธารณสุข และการศึกษาของบุตรผู้ป่วย ตลอดจนการสงเคราะห์ผู้ป่วยพิการอย่างสม่ำเสมอ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าว ทำให้สถิติผู้ป่วยในปัจจุบันลดลงเหลือเพียง ๐.๓ คนต่อประชากร ๑๐,๐๐๐ คน ผู้ป่วยและครอบครัวได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นองค์การอนามัยโลกจึงได้ทูลเกล้าฯ ถวาย**เหรียญทองสาธารณสุขเพื่อมวลชน**เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕ เพื่อเฉลิมพระเกียรติด้านสาธารณสุข

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระผู้พระราชทานการศึกษาตลอดชีวิต

นางสายไหม จบกลศึก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวในโลก ที่ได้รับการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระราชสมัญญา แสดงพระเกียรติคุณในพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถหลากหลายพระลักษณะ ในการบำบัดขจัดทุกข์ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติ ฐานะพระมหากษัตริย์นักพัฒนานั้นประมวลพระนามได้หลายประการ เช่น พระบิดาแห่งฝนหลวง พระบิดาแห่งนักประดิษฐ์ไทย พระบิดาแห่งนักปฏิรูปที่ดิน ฯลฯ เป็นต้น ในด้านการศึกษาค้นคว้าทดลอง ทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นนักวิจัยที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในการอนุรักษ์ทรัพยากรแผ่นดินต่างถวายพระนามต่างๆ ว่า พระบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ดิน และป่าไม้ พัฒนาสิ่งแวดล้อม ในด้านศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงการรักษาชาติ ทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญาว่า พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย

ส่วนพระปรีชาสามารถเฉพาะพระองค์ใน **"ศาสตร์"** และ **"ศิลป์"** พระองค์ คือ **"อัคร-ศิลปิน"** ซึ่งผนวกงานศิลป์ไว้ถึง ๖ สาขา คือ จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรี ถ่ายภาพ การช่าง และกีฬา มีการกำหนดวันแห่งการดำริริเริ่มสิ่งอันเป็นคุณแก่บ้านเมือง วันแห่งความสำเร็จอันเป็นชัยชนะในการแข่งขัน เพื่อเป็นอนุสรณ์ เช่น วันภาษาไทยแห่งชาติ วันกีฬาแห่งชาติ ฯลฯ เป็นต้น

พระคุณลักษณะทั้งหลาย มิได้รวมพระราชภาระอันประดุจหน้าที่แห่งพระมหากษัตริย์ คือ อัครศาสนูปถัมภก ทรงทำนุบำรุงศาสนาทุกศาสนาในพระราชอาณาจักรที่หลักธรรมสอนให้ตั้งอยู่ในความดี ตลอดทั้งมิได้รวมพระเกียรติคุณที่สถาบันการศึกษา และสถาบันในต่างประเทศทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และพระเกียรติคุณในพระอัจฉริยภาพที่ทรงปฏิบัติ บำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ทั้งด้านการแพทย์ การศึกษา การเกษตร เพื่อทำสงครามกับความยากจน เกื้อกูลยกฐานะความเป็น

อยู่ประชาชนชาวไทยดีขึ้นอย่างยั่งยืน หรือทรงธำรงความเที่ยงธรรมในสังคมให้ปรากฏ ทั้งด้านการปกครอง การป้องกันประเทศ อันประกอบด้วยรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ การทหาร หรือการธำรงรักษาความมั่นคงประเทศ ด้านเศรษฐกิจ ความสงบสุขเรียบร้อยในสังคมนานาประการ ตลอดทั้งทรงแก้ปัญหาวิกฤติต่างๆ ได้อย่างอัศจรรย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ พลังของแผ่นดินตามความหมายพระนาม **"ภูมิพล"** หน้าที่ในฐานะที่ทรง ***"เกิดเป็นคนไทย ต้องแทนคุณแผ่นดิน"*** ตามคำสอนของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มิทรงบกพร่องแม้แต่น้อย ทั้งหมดที่กล่าวมา คือสิ่งที่ทรงบันดาลให้เกิดขึ้นบนผืนแผ่นดินไทยตลอดเวลาที่ทรงดำรงสิริราชสมบัติ แม้ชาวต่างชาติก็หยั่งรู้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชาวไทยทรงงานหนักยิ่งกว่าพระราชาพระองค์ใดๆ ในโลก พระองค์ประดุจแสงอาทิตย์ที่ทอดทอแสงไปถ้วนทั่ว จากปราสาทราชวัง สู่บ้านเล็กบ้านน้อย ท้องทะเล ทุ่งกว้าง ป่าเขา และบนดงดอย ส่องสว่างให้อบอุ่นด้วยความรักและความเมตตา เป็นโชคดีของชาวไทยสุดประมาณที่ได้เกิดอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงอยู่ในธรรม ทรงปรารถนาให้ประชาชนของพระองค์เป็นคนดีอยู่เสมอ มีพระราชดำรัส พระบรมราโชวาทที่ทรงพระกรุณาพระราชทานในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะ ก่อนวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑ วัน ในวันขึ้นปีใหม่ หรือในโอกาสพิเศษ เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าอีกประการหนึ่ง ที่ประชาชนชาวไทยรอคอยสดับตรับฟังอย่างตั้งอกตั้งใจ ถือเป็นพรอันประเสริฐ เป็นคำสอน ข้อเตือนใจ สำหรับทุกชนชั้น ตั้งแต่ผู้บริหารประเทศระดับสูง ลดหลั่นลงมาถึงประชาชนพลเมืองทั้งผู้ใหญ่ เยาวชน และเด็ก

เฉพาะพระราชดำรัสในวันที่ ๔ ธันวาคม ก่อนวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑ วัน จะพระราชทานให้หน่วยราชการ องค์กร มูลนิธิ สมาคม คณะกลุ่มบุคคล กว่า ๖๐๐ คณะ ประมาณว่า ๒๕,๐๐๐ คน ที่เนืองแน่นอยู่ในศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาในพระราชวังดุสิต ล้นหลามออกมาสู่บริเวณด้านนอกสองข้างทางเสด็จพระราชดำเนิน มาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดทั้งถ่ายทอดสดให้ประชาชนได้มีโอกาสชื่นชมพระบารมีพร้อมกัน

พระราชดำรัสในช่วงระหว่าง พุทธศักราช ๒๕๔๖ - ๒๕๔๙ เป็นลักษณะพิเศษ ที่ทรงเน้นว่า **"การคิดดี พูดดี ทำดี และสามัคคี"** เป็นสิ่งที่ชาวไทยทุกระดับควรยึดถือและมีไว้ประจำตัว เยาวชนไทยไม่ควรติดบุหรี่ และการดำรงชีวิตภายในเศรษฐกิจพอเพียง จะพยุงฐานะของชาวไทยอยู่ได้อย่างมีความสุข

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยเยาวชน ปรารถนาให้รัฐบาลดูแลเยาวชนทั้งด้านความคิด ความประพฤติ และการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีพระราชดำรัสว่า *"เด็กๆ ต้องเรียนรู้ ให้ทำงานช่วยบ้านเมือง ถ้าเด็กไม่มีความรู้ ช่วยบ้านเมืองไม่ได้ บ้านเมืองไปไม่รอด เพราะว่าเด็กๆ มัวแต่ไปเสพยาเสพติด"* ปัจจุบันภัยที่ทำลายชาติมาจากหลายทาง ที่น่าเป็นห่วง คือการบั่นทอนเยาวชนเพื่อมิให้เป็นพลเมืองที่ดี ที่มีคุณภาพ นอกจากยาเสพติดที่เป็นภัยร้ายแรงแล้ว ยังรวมถึงพฤติกรรมเลียนแบบผู้ใหญ่ที่ไม่เหมาะสมด้วย เช่น การสูบบุหรี่ และการ

เข้าไปเที่ยวดิสโก้เทคในเวลาค่ำคืน

การสูบบุหรี่มีโทษที่โยงใยถึงอวัยวะในร่างกายหลายอย่าง กระแสพระราชดำรัสทรงย้ำถึงอันตรายของบุหรี่มีถึง ๒ ปี ซ้อน ในปี ๒๕๔๗ มีพระราชดำรัสว่า *"ไม่ให้สูบบุหรี่ ไอ้ไม่ให้สูบนี่ จะทำให้หูดี คือหูไม่เสีย คนที่สูบบุหรี่มากๆ หูเสียมาก มีเหตุผลทำไมคนที่สูบบุหรี่หูเสีย เพราะบุหรี่ทำให้เส้นเลือดตีบ เมื่อเส้นเลือดตีบหูก็เสีย เพราะว่า หูตา เสียได้ง่าย เพราะว่าเส้นเลือดที่ไปเลี้ยงหูเลี้ยงตา อวัยวะที่อ่อนไหวนั้น เส้นเลือดมันเล็ก ถ้าโดนบุหรี่ทำให้เส้นเลือดตีบ เลือดก็ไปไม่ได้ เลือดที่ไปที่อวัยวะเหล่านั้นยาก ถ้าไปไม่ดี ก็ทำให้อวัยวะเหล่านั้นด้อยสมรรถภาพ ยากที่จะแก้ไข ไม่ให้คนหูตึงนอกจากพยายามแก้ไข"*

ทรงชี้โทษของบุหรี่ชัดเจนมาก มีข้อสังเกตว่าสมัยก่อนเด็กชายและผู้หญิงจะไม่สูบบุหรี่เลย เฉพาะผู้หญิงเกรงว่าสูบบุหรี่แล้วจะทำให้ผิวเสีย แต่ปัจจุบันกลับไม่กลัว เพราะผิวเสียก็ใช้เครื่องสำอางปกปิด อันที่จริงเครื่องสำอางถ้าไม่ใช้ก็ถือว่าประหยัดดี เพราะใช้ประแป้งอย่างสมัยก่อนก็สวยดี

โทษของบุหรี่จากพระราชดำรัสในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ ทรงตักเตือนเยาวชนอีกครั้งว่า **"สูบบุหรี่ไม่ดี เสพยาเสพติด ไม่ต้องบอกว่ามันเสียหายอย่างไร และบุหรี่นี่แหละ ที่ว่าทำให้หูเสีย ตาเสีย สมองเสีย เส้นเลือดเสีย"**

สิ่งที่ทำให้หูเสียหายที่มีต้นเหตุมาจากบุหรี่ หูที่ได้รับแรงสั่นสะเทือนจากการฟังเพลงในดิสโก้เทคคือเป็นแหล่งอบายมุข ที่เต็มไปด้วยควันบุหรี่มีผลต่อสายตา หู และระบบทางเดินหายใจแล้ว เสียงอีกกระทึกของดนตรีที่มีแรงสั่นสะเทือนสูงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หูเสียได้ง่าย การฟังเสียงกึกก้องนานๆ บ่อยๆ ทำให้หูตึง ซึ่งการรักษาใช้อุปกรณ์ที่ราคาแพงมาก จึงขอให้รัฐบาลดูแลมิให้เยาวชนเที่ยวดิสโก้เทค

ยาเสพติดเป็นสงครามทางการเมือง เป็นเครื่องบ่อนทำลายประชาชน ผลพลอยได้ผู้ค้ายาเสพติดได้เงินแล้ว ยังได้ทำลายประชากรให้เป็นคนติดยา ขี้ยา คิดอะไรไม่ออก บ้างคนคิดว่าใช้ยาทำให้แข็งแรง มีความคิดดี คนที่เสพยา ตอนนี้เป็นเฮโรอีน เขาใส่ในน้ำหวาน กาแฟ แล้วหลอกกินทั้งเด็กและผู้ใหญ่

คุณธรรมในเรื่องการพัฒนาอาศัยความคิดดีและความสามัคคี ตัวอย่าง การสร้างเขื่อน ชาวบ้านทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอให้สร้าง เพราะสร้างแล้วน้ำไม่ท่วมและไม่แล้ง แต่บางพวกขัดแย้งว่าน้ำมากเมื่อสร้างแล้วจะเกิดแผ่นดินไหว ซึ่งต้องศึกษา ทั้งนี้เพราะโลกของเรามีรอยร้าวในดินในหิน แต่อย่างไรก็ตาม ขอให้มีความคิดว่าสิ่งที่ทรงห่วงใยมากกว่านั้น คือ **"รอยร้าวในใจคน"** เพราะคนคนเดียวอาจทำให้เกิดรอยร้าวถึงหายนะได้

พระราชดำรัสในวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ ณ สีหบัญชรพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต ในเรื่องของคุณธรรมอันจะเป็นสิ่งที่หล่อหลอมใจชาวไทยด้วยกันให้อยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี ที่ควรยึดถือนำมาปฏิบัติ ดังนี้

"คุณธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความสามัคคี ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การที่ทุกคน คิด พูด

ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคน ต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงานประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกติกา และระเบียบแบบแผนโดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความคิด ความเห็นของตนให้ถูกต้อง เที่ยงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิด จิตใจ และประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในการพิธีที่เจริญนี้ ยังมีความพร้อมมูลอยู่ภายในใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่า ประเทศชาติไทยจะดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไปได้

จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งปวง ชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ได้รักษาจิตใจคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่น และถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้กันต่อไปอย่าให้ขาดสาย เพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงยืนยงอยู่ด้วยความร่มเย็น เป็นสุขทั้งในปัจจุบันและภายหน้า"

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ในหลวงของปวงชน

นางสาวมยุรี สุขใย

เสียง ***"ทรงพระเจริญ ทรงพระเจริญ ทรงพระเจริญ"*** ที่ดังกึกก้องไปทั่วทุกหนทุกแห่งในผืนแผ่นดินไทย เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม ในโอกาสพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ใครก็ตามที่ได้ยิน ย่อมประจักษ์ชัดว่า เป็นเสียงที่เปล่งออกมาด้วยความปลื้มปีติ ด้วยความรักเทิดทูน และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์ และเป็นเสียงที่จะตรึงอยู่ในความทรงจำของคนไทยทั้งประเทศ

ย้อนไปเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ขณะดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พระชนมพรรษา ๑๙ พรรษา ทรงรับอัญเชิญเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๙ แห่งจักรีบรมราชวงศ์ สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ซึ่งเสด็จสวรรคตอย่างกระทันหัน หลังจากทรงรับพระราชภาระในฐานะพระมหากษัตริย์ได้ประมาณ ๒ เดือน ก็ได้ตัดสินพระราชหฤทัยที่จะเสด็จไปทรงศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยให้สำเร็จก่อนเป็นลำดับแรก และเปลี่ยนจากวิชาวิทยาศาสตร์ที่ทรงโปรด ไปทรงศึกษาวิชากฎหมาย และรัฐศาสตร์ ที่จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในอนาคต

ตลอดเส้นทางที่เสด็จพระราชดำเนินสู่สนามบินนั้น ประชาชนผู้จงรักภักดีต่างพากันมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างเนืองแน่น ด้วยความปรารถนาที่จะได้เห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ พระเจ้าอยู่หัวที่จะเป็นดุจความหวังของพวกเขา พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รัก

มีเสียงหนึ่งที่ร้องดังขึ้นจากกลุ่มคนที่ห้อมล้อมรถยนต์พระที่นั่งอย่างหนาแน่น เสียงนั้นสะดุดพระราชหฤทัย ของพระมหากษัตริย์พระองค์

ใหม่อย่างมาก

"อย่าละทิ้งประชาชน"

คือตำนานเล่าขานอย่างไม่รู้จบจนทุกวันนี้ ด้วยคำตอบในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ไม่มีใครได้ยิน แต่ได้ยืนยันด้วยการกระทำ ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ถึง ปัจจุบัน

"ถ้าประชาชนไม่ทิ้งข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะละทิ้งอย่างไรได้"

ความผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับพสกนิกรของพระองค์เริ่มจากเวลานั้น และแนบแน่นมาตลอด ระยะเวลากว่า ๖๐ ปี แห่งการครองราชย์ พระองค์ทรงเปรียบเสมือน **พ่อแห่งแผ่นดินที่มีแต่ให้** โดยหวังเพียงประโยชน์สุขที่จะเกิดขึ้นกับราษฎรของพระองค์ เพราะทุกข์ของพสกนิกร คือทุกข์ใหญ่หลวงของพระองค์ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะในท้องถิ่นทุรกันดาร เป็นพระราชภารกิจที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นโอกาสที่พระองค์จะได้ทรงทราบถึงทุกข์สุข สภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของราษฎร อันเป็นที่มาของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ นอกจากนี้ ในยามเกิดภัยพิบัติ ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ช่วยเหลือราษฎรอีกด้วย

โครงการแรกในบรรดาโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือการสร้างถนนห้วย-มงคล เพื่อให้การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านสะดวกขึ้น

โครงการนี้เกิดขึ้นอย่างมิได้คาดหมายมาก่อน เกิดขึ้นจากเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕ รถยนต์พระที่นั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวติดหล่ม ที่หมู่บ้านห้วยมงคล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมาช่วยเข็นรถทำให้พระองค์ได้ทรงทราบว่า แม้หมู่บ้านจะอยู่ห่างจากหัวหินเพียง ๒๐ กิโลเมตร แต่ต้องใช้เวลาทั้งวันในการเดินทางเพื่อนำผลผลิตไปขายในตัวเมือง

หลังจากนั้น ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และทุกพื้นที่ของประเทศไทย ต่างได้รับน้ำพระราช-หฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น ระยะเวลา ๘ เดือนของแต่ละปี เป็นเวลาที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ ต่างจังหวัดเพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎร

และในการเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนราษฎรเพื่อรับฟังปัญหาของพสกนิกรนั้น พระองค์ไม่โปรดที่จะให้มีการเตรียมการรับเสด็จใดๆ ไว้ก่อน ราษฎรจึงไม่ต้องกังวลที่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนการเข้าเฝ้าทูลละอองธุลี-พระบาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เคยทรงปฏิเสธคำร้องทุกข์ของราษฎร ทรงเห็นความสำคัญของราษฎร โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนา พระองค์มักจะมีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่า ชาวไร่ชาวนาคือกระดูก-สันหลังของประเทศ แต่กลับยากจนกว่าบรรดาพี่น้องร่วมชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระ-ราชทานพระราชดำริต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์

และเหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น ความสนพระราชหฤทัยในความเป็นอยู่ของราษฎรเช่นนี้ ทำให้ประชาชนชาวไทยเทิดทูน จงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ และพระองค์มิได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงมีบทบาททางการเมือง แต่ทุกครั้งที่มีเหตุการณ์คับขัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มิได้ทรงทอดทิ้งประชาชน ทรงอยู่ใกล้ชิด แก้ไขสถานการณ์อย่างทันท่วงที เพราะพระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมใจให้ประชาชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประชาชนคนไทยมีความเข้าใจเป็นอย่างเดียวกัน คือ ไม่ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะผันแปรไปทางไหน ไม่ว่าใครจะมาเป็นรัฐบาล ผู้ที่อยู่เคียงข้างประชาชนตลอดเวลา ก็คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประเทศชาติและประชาชน ทั้งนี้เพราะทรงมีน้ำพระราชหฤทัยที่รัก อาทร และห่วงใยอาณาประชาราษฎร์ ประหนึ่งบิดามีความห่วงใยบุตรธิดา ดังปรากฏข้อความในพระราชหัตถเลขาถึงพระสหายเมื่อครั้งที่ยังทรงศึกษาอยู่ในยุโรปตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้าได้เรียนรู้โดยการทำงานที่นี่ว่าที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือการอยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือ คนไทยทั้งปวง"

ตลอดระยะเวลายาวนานกว่า ๖๐ ปี ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ภาพที่ชาวไทยทั้งปวงได้พบเห็น คล้ายภาพซ้ำๆ คือภาพการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในทั่วทุกภาคทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ และเป็นการทรงงานหนัก เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรของพระองค์

ภาพที่ปรากฏแก่สายตาชาวโลก เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ ภาพที่ประชาชนชาวไทยพร้อมใจกันสวมเสื้อเหลือง เฝ้ารอรับเสด็จเฝ้าชื่นชมพระบารมี ในโอกาสพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสียง *"ทรงพระเจริญ ทรงพระเจริญ ทรงพระเจริญ"* ที่ดังกึกก้องในวันนั้น คือเสียงที่บ่งบอกถึงความรัก ความผูกพันของประชาชนที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นความรักความผูกพันที่ยิ่งใหญ่ เพราะพระมหากรุณาธิคุณที่มากล้นต่อพสกนิกร และเสียงนี้คือคำตอบที่จะทำให้คนทั่วโลกได้รู้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นที่รักเทิดทูนยิ่งของปวงชนชาวไทย

เนื่องในอภิลักขิตสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๑ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป็นอีกวาระหนึ่ง ที่ประชาชนชาวไทยจะได้แสดงถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยืนยันถึงความจงรักภักดีตอบแทนพระองค์ด้วยความรัก ความสามัคคี ความปรองดองของคนในชาติ เพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่รักของคนไทยทุกคน

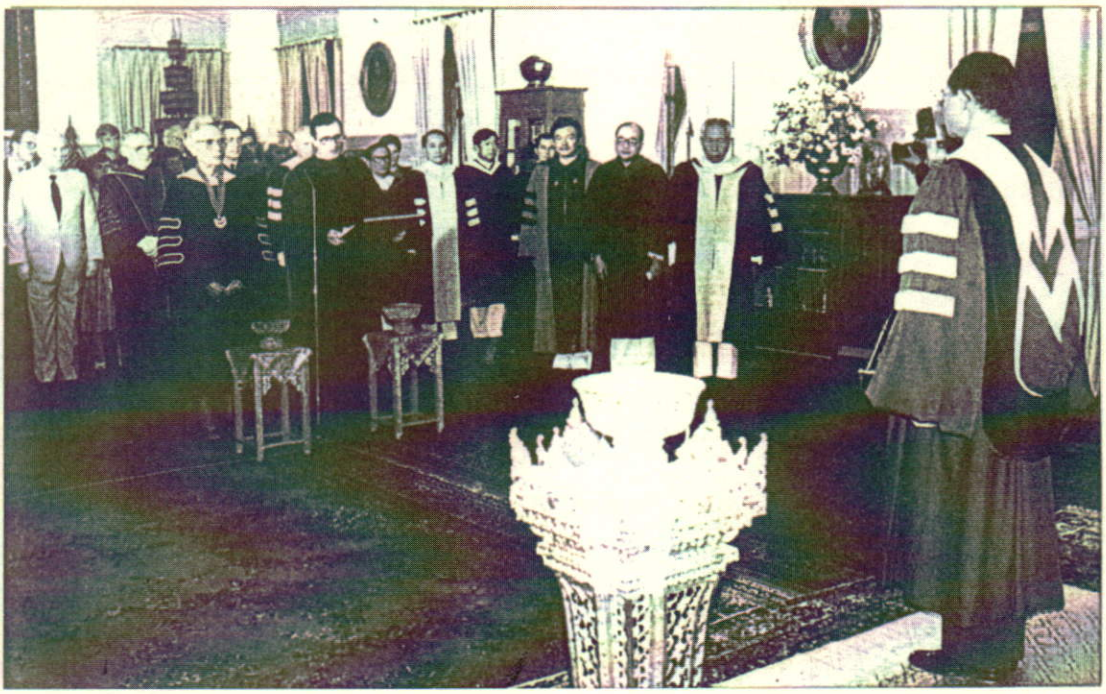

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระบารมีแผ่ไกลในสากล

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข นำความร่มเย็นมาสู่ประชาชนชาวไทยทุกท้องถิ่นโดยถ้วนหน้ากัน ด้วยมีพระราชหฤทัยจำนงที่จะให้พสกนิกรของพระองค์มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพอเพียง ทรงพระวิริยะอุตสาหะอุทิศกำลังพระวรกายและพระปัญญาแก้ไขปัญหานานาตั้งแต่ปัญหาของบุคคลแม้เพียงคนเดียวไปจนถึงปัญหาใหญ่ระดับชาติ ตลอดจนถึงปัญหาของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันยากยิ่งแก่การเอาชนะ ทรงบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ จนความร้ายแรงเสื่อมโทรมกลับกลายมาเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน ที่สำคัญยิ่งคือทรงมีพระวิจารณญาณอันกว้างไกล ทรงเตรียมการต่างๆ ล่วงหน้าเพื่อรับสถานการณ์ที่จะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของปวงชนในอนาคตไว้ด้วย นอกจากนี้พระมหากรุณาธิคุณยังได้เผื่อแผ่ไปยังบรรดามิตรประเทศของไทย อาทิ พระบรมราชานุเคราะห์ด้านการเกษตรและการศึกษา เป็นต้น

พระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในวิทยาการหลายสาขาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงนำมาใช้แก้ปัญหาความเป็นอยู่ของประชาชนและใช้พัฒนาบ้านเมืองนั้น ทำให้พระเกียรติคุณเป็นที่ประจักษ์ทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น จึงมีหน่วยงาน สถาบันการศึกษา องค์กร สมาคม สโมสรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศและต่างประเทศทูลเกล้าฯ ถวายปริญญา รางวัล เหรียญ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และคำประกาศสดุดีเทิดพระเกียรติ ฯลฯ จำนวนมาก ทั้งยังมีการกำหนดวันที่เกี่ยวข้องกับพระองค์หรือเกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจต่างๆ ให้เป็นวันสำคัญประจำปี ตลอดจนมีการทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญาอีกด้วย ซึ่งจะขอกล่าวถึงการเทิดพระเกียรติดังกล่าวโดยสังเขป ดังนี้

การทูลเกล้าฯ ถวายปริญญา

สถาบันการศึกษาระดับสูงในประเทศไทย อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เนติบัณฑิตยสภา สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า และสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๓ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รวมจำนวนโดยประมาณ ๖๐ ครั้ง แยกได้หลายสาขา ได้แก่ รัฐศาสตร์ กฎหมาย การเกษตร การศึกษา อักษรศาสตร์ สาธารณสุข การแพทย์ วิทยาศาสตร์ จิตรกรรม วารสารศาสตร์ พัฒนบริหารศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิศวกรรม ศิลปกรรม ศิลปศาสตร์ สถาปัตยกรรม สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

สถาบันการศึกษาระดับสูงในต่างประเทศได้ทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๒ เป็นต้นมา อาทิ มหาวิทยาลัยของสาธารณรัฐเวียดนาม สาธารณรัฐอินโดนีเซีย สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ สาธารณรัฐออสเตรีย สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ประเทศแคนาดา ประเทศนิวซีแลนด์ และประเทศออสเตรเลีย สาขาวิชาที่ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเทิดพระเกียรติ ได้แก่ กฎหมาย ดนตรี การแพทย์ เกษตรกรรม การศึกษา วิทยาศาสตร์ การพัฒนาประเทศ และเทิดพระเกียรติคุณสูงสุดในฐานะบุคคลดีเด่น

เหรียญและรางวัลเฉลิมพระเกียรติ

องค์การ สถาบัน สมาคมและสโมสรต่างประเทศจำนวนมากได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญและรางวัลต่างๆ นับตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๘ เป็นต้นมา เพื่อเทิดพระเกียรติคุณด้านต่างๆ รวมจำนวนโดยประมาณ ๔๐ รางวัล ผู้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญและรางวัลดังกล่าว ประกอบด้วย องค์การและโครงการระหว่างประเทศในองค์การสหประชาชาติ ๘ องค์การ องค์การอื่นๆ สถาบัน สมาคม สภา มูลนิธิ ธนาคาร มหาวิทยาลัย ฯลฯ ๒๒ แห่ง พระเกียรติคุณที่ได้ประกาศเชิดชูมีหลายด้าน เช่น ด้านสันติภาพ ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านการพัฒนาท้องถิ่นและยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนและเกษตรกร ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ด้านการสงวนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านการอนุรักษ์ดินโดยการใช้หญ้าแฝกในการปรับปรุงสภาพแวดล้อม ด้านการพัฒนาการศึกษา ด้านกีฬา ด้านการพัฒนาการเกษตร ด้านสร้างสรรค์ พัฒนา และส่งเสริมการประดิษฐ์ และด้านการศึกษาวิจัยการทำฝนเทียมและดัดแปลงสภาพอากาศ เป็นต้น ตัวอย่างเหรียญและรางวัลที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายในพุทธศักราช ๒๕๔๙ และ ๒๕๕๐ ซึ่งเป็นโอกาสมหามงคลที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ได้แก่

๑. รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Human Development Lifetime

Achievement Award) เพื่อเฉลิมพระเกียรติและแสดงความตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงอุทิศพระวรกายและทรงพระวิริยะอุตสาหะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจและริเริ่มโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินานัปการ เพื่อพัฒนาและยกระดับความเป็นอยู่รวมทั้งนำประโยชน์และความเจริญอย่างยั่งยืนมาสู่ประชาชนชาวไทยตลอดระยะเวลานับแต่ทรงครองสิริราชสมบัติจนถึงปัจจุบัน เป็นรางวัลของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nation Development Programme - UNDP) นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติและคณะ นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ ณ วังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๒. *อิสริยาภรณ์สดุดีลูกเสือโลก* สมเด็จพระราชาธิบดีคาร์ลที่ ๑๖ กุสตาฟ แห่งราชอาณาจักรสวีเดน ประธานกิตติมศักดิ์มูลนิธิลูกเสือโลก (World Scout Foundation) ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระประมุขแห่งลูกเสือไทย ทรงเป็นแรงบันดาลใจให้มีการพัฒนากิจกรรมลูกเสือทั้งในประเทศและในเวทีลูกเสือโลก และทรงสนับสนุนให้ลูกเสือไทยมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

๓. *เครื่องราชอิสริยาภรณ์* The Order of the Golden Fleece สมเด็จพระราชินีโซเฟีย แห่งราชอาณาจักรสเปน ทูลเกล้าฯ ถวาย ณ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ ด้านหลังพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เนื่องในโอกาสมหามงคลฉลองสิริราชสมบัติ ๖๐ ปี

๔. *รางวัลสดุดีพระเกียรติคุณด้านการศึกษาวิจัยการทำฝนเทียมและพัฒนาดัดแปลงสภาพอากาศ* (UAE Prize for Weather Modification) รัฐบาลสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ร่วมกับองค์การอุตุนิยมวิทยาโลก ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

๕. *เหรียญ Dr. Norman E. Borlaug World Prize Medallion* สดุดีพระเกียรติคุณในฐานะที่ทรงช่วยเหลือพสกนิกรไทยให้มีโภชนาการที่ดี มูลนิธิรางวัลอาหารโลก เมืองดิมอยน์ รัฐไอโอวา สหรัฐอเมริกา ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

พระราชสมัญญาที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย

หน่วยงานในประเทศและต่างประเทศได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญาตามพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจที่ปรากฏว่าได้อำนวยประโยชน์อย่างมหาศาลแก่ปวงชน เช่น *"อัครศิลปิน"* เนื่องจากทรงมีพระอัจฉริยภาพอย่างยิ่งในศิลปะแขนงต่างๆ *"พระบิดาแห่งการประดิษฐ์ไทย"* เนื่องจากทรงประดิษฐ์เครื่องกลเติมอากาศแบบทุ่นลอยหรือกังหันน้ำชัยพัฒนาเพื่อการบำบัดน้ำเสีย และ *"พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย"* เนื่องจากทรงพระราชดำริให้มีโครงการฝนหลวงขึ้น เป็นต้น ส่วนในโอกาสมหามงคลที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๔๙ และโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๕๐

สมเด็จพระราชินีโซเฟีย แห่งราชอาณาจักรสเปน ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ The Order of the Golden Fleece เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ ณ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ ด้านหลังพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

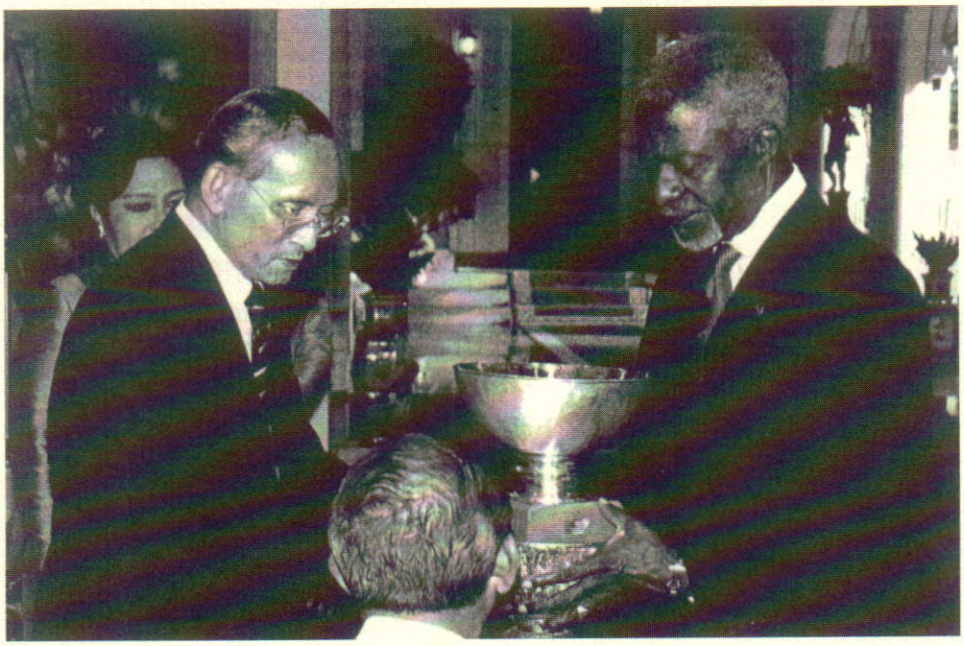

นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติ ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์

นี้ ได้มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญาดังนี้

๑. มูลนิธิรางวัลอาหารโลก ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา ***"กษัตริย์นักพัฒนา"*** เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวไทย ได้พระราชทานโครงการตามพระราชดำริกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ โครงการดังกล่าวได้ครอบคลุมการพัฒนาหลายด้าน เช่น เทคโนโลยีการเกษตร การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน การส่งเสริมอนามัยเด็ก การแก้ไขปัญหาการขาดสารไอโอดีน และการเพิ่มโอกาสในการศึกษา เป็นต้น

๒. เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ รัฐบาลได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา ***"พระบิดาแห่งฝนหลวง"*** เพื่อเทิดพระเกียรติที่ทรงแก้ไขปัญหาภัยแล้งให้แก่เกษตรกร โดยทรงนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาทดลองพัฒนาและประเมินผลจนปฏิบัติการฝนหลวงประสบความสำเร็จ ได้ช่วยเหลือเกษตรกรทุกภูมิภาค ลดความสูญเสียทางเศรษฐกิจของประเทศ และอำนวยประโยชน์ควบคู่กันไปด้วยคือ ช่วยเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างและเขื่อนกักเก็บน้ำ เพื่อการชลประทานและการผลิตกระแสไฟฟ้า เพิ่มน้ำที่แหล่งต้นน้ำลำธาร และเพิ่มปริมาณน้ำอุปโภค-บริโภคของประชาชน

๓. นิตยสารไทม์เอเชีย เขตบริหารพิเศษฮ่องกง ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา ***"วีรชนแห่งเอเชีย"*** พร้อมรางวัล เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๙ เนื่องจากทรงมีพระราชกรณียกิจอันโดดเด่นด้านการเมืองและการพัฒนาประเทศ

๔. กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา ***"พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย"*** (The Supreme Patron of Thai Cultural Heritage) เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสมหามงคลที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๔๙ และทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๕๐ ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกไทย และทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นแบบอย่างแก่พสกนิกรในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติตลอดมา

วันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลได้กำหนดวันสำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจ ให้เป็นวันสำคัญประจำปี ได้มีการประกาศไปแล้วประมาณ ๙ วัน เช่น กำหนดให้วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม เป็น ***"วันพ่อแห่งชาติ"*** เนื่องจากทรงประกอบพระราชกรณียกิจเพื่อความสุขของพสกนิกรโดยถ้วนหน้า พระมหากรุณาธิคุณเปรียบประดุจความรักของพ่อที่มีต่อลูก ***"วันนักประดิษฐ์"*** วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ เนื่องจากเป็นวันที่ได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายสิทธิบัตรกังหันชัยพัฒนา ***"วันภาษาไทยแห่งชาติ"*** วันที่ ๒๙ กรกฎาคม เนื่องจากตรงกับวันที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมอภิปรายกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาไทยเกี่ยวกับปัญหาการใช้ภาษาไทย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ และ ***"วันสิ่งแวดล้อมไทย"*** ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม เนื่องจากพระราชดำรัสในวันเฉลิมพระชนมพรรษาได้แสดงถึงความห่วงใยต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การทูลเกล้าฯ ถวายปริญญา เหรียญรางวัล พระราชสมัญญา แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมทั้งการกำหนดวันสำคัญประจำปีซึ่งประมวลมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการเทิดทูนสดุดีพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาจากการที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างหนักเป็นเวลาต่อเนื่องกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งเป็นแบบอย่างของประมุขแห่งชาติที่ต้องเป็นทั้งนักปกครองและนักพัฒนา พระเกียรติคุณจึงได้ประจักษ์แผ่ไพศาลในสากล พระบุญญาบารมีพ้นพรรณนาเปรียบประดุจร่มโพธิ์ทองคุ้มเศียรเกล้าชาวไทยนิจนิรันดร์

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ด้านศาสนา

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

นับแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติตราบจนปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิ-พลอดุลยเดช ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ นานัปการและยิ่งใหญ่ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในโลกเสมอเหมือน ทรงพระวิริยะอุตสาหะตรากตรำพระวรกายเพื่อความเกษมสุขแห่งอาณาประชาราษฎร์ ทรงแผ่พระบารมีคุ้มเศียรเกล้า ยังความร่มเย็นเป็นสุขและเจริญพัฒนาแก่ประเทศชาติและพสกนิกรทั่วทุกภูมิภาคของประเทศโดยทั่วหน้า

ในฐานะองค์อัครศาสนูปถัมภก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลายประการในการทำนุบำรุงศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะแต่ก็ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ศาสนาอื่นๆ โดยทั่วถึงและเป็นธรรม

ศาสนาอันเป็นหลักใหญ่ๆ ในประเทศไทยได้แก่ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และศาสนาซิกข์ ชาวไทยทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกนับถือและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากทุกศาสนามีหลักสำคัญเช่นเดียวกันคือต้องการให้ทุกคนกระทำความดี ละเว้นความชั่ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชประสงค์ให้พสกนิกรของพระองค์ทุกคนตั้งอยู่ในคุณธรรมเช่นกัน ซึ่งคุณธรรมนั้นจะนำพาให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวและความเจริญพัฒนาแก่หมู่คณะและประเทศชาติสืบไปด้วย ดังนั้นในพระบรมราโชวาทและกระแสพระราชดำรัส

ที่พระราชทานแก่บุคคล และคณะบุคคลในโอกาสต่างๆ จะพระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับคุณธรรมต่างๆ แทรกไว้เป็นเครื่องเตือนใจเสมอ ดังเช่น

คุณธรรม ๔ ประการ ที่พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ คือ

"ประการแรก คือการรักษาความสัจความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในสัจความดีนั้น

ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้งอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้วจะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ที่ยึดมั่นในคุณธรรม คือ ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ และธรรมอื่นๆ ในพระพุทธศาสนา ทรงเสียสละและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามวัน โอกาส และเทศกาลแห่งพระพุทธศาสนา และราชประเพณี ทรงปฏิบัติธรรม บริจาคทาน และทำนุบำรุงกิจการในพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ดังนี้

ศาสนาพุทธ

ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะ นอกจากได้เสด็จออกทรงพระผนวชแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งในการพระราชพิธีต่างๆ และในวันและเทศกาลสำคัญทางศาสนาเป็นนิจ เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา และเทศกาลทอดกฐิน ส่วนพระราชกรณียกิจอื่นๆ อาจแบ่งได้ดังนี้

๑. *ด้านส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร* คือการศึกษาพระปริยัติธรรม ทรงตั้งผู้สอบได้เปรียญธรรมระดับสูง ทรงรับมหาวิทยาลัยสงฆ์ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งยังทรงรับสถาบันที่ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนาไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ด้วย เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย และยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๖ โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จำนวน ๑๓ ล้านบาท เป็นทุนแรกเริ่ม

๒. *ทรงสร้างปูชนียวัตถุและบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ* ได้แก่ สร้างพระพุทธนวราชบพิตร พระราชทานแก่จังหวัดต่างๆ สร้างหลวงพ่อจิตรลดาด้วยผงศักดิ์สิทธิ์ สร้างพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาล สร้างพระพุทธรูปปาง

ประทานพร ภปร เพื่อเตือนใจให้ชาวไทยตั้งมั่นอยู่ในความสามัคคี ฯลฯ มีพระราชดำริให้บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปสำคัญและพระอารามหลวงทั้งในพระนครและส่วนภูมิภาค ตลอดจนพระราชทานพระราชทรัพย์ช่วยทำนุบำรุงวัดในจังหวัดต่างๆ

๓. ด้านเผยแพร่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียบเรียงพระไตรปิฎกฉบับหลวง และแปลพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย จากพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาดังกล่าวทำให้มหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดทำ***พระไตรปิฎก****ฉบับคอมพิวเตอร์*ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๑ และต่อมาได้พระราชทานพระราชทรัพย์ให้มหาวิทยาลัยมหิดลจัดทำ ***"พระอรรถกถา"*** *ฉบับคอมพิวเตอร์*ขึ้นด้วย

๔. ส่งเสริมผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา คือโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีอุปสมบทนาคหลวงขึ้นทุกปี และมีพระราชพิธีพระราชทานสมณศักดิ์และพัดยศแก่พระมหาเถระต่างๆ ตลอดจนบรรพชิตจีนนิกายและอนัมนิกายตามวาระอันสมควร นอกจากนี้ยังเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมวัดต่างๆ ทั้งฝ่ายไทย ฝ่ายจีนนิกาย และอนัมนิกาย ทำให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายมีความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ มีกำลังใจเพิ่มพูนในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนแก่พุทธศาสนิกชนยิ่งขึ้น

๕. ส่งเสริมการพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็ก โปรดเกล้าฯ ให้สืบทอดการพิมพ์หนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริไว้ ซึ่งมีหนังสือที่ได้รับรางวัลและพิมพ์พระราชทานในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันวิสาขบูชาเป็นจำนวนมาก

ศาสนาคริสต์

พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ศาสนาคริสต์ทั้งนิกายโรมันคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนต์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปร่วมในพิธีสำคัญของศาสนาทั้ง ๒ นิกายในโอกาสอันสมควร ตลอดจนเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนโรงเรียนต่างๆ

ศาสนาอิสลาม

๑. ทรงสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรมที่ถูกต้อง โดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลพระคัมภีร์อัลกุรอ่านจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ เพื่อให้ผู้ที่นับถือศาสนาได้ปฏิบัติตามหลักธรรมได้ถูกต้อง และต่อมาได้มีการแปลพระคัมภีร์จากต้นฉบับภาษาอาหรับเป็นภาษาไทย ซึ่งได้พระราชทานแก่สถาบันต่างๆ ในโอกาสฉลอง ๑๔ ศตวรรษ อัลกุรอ่าน เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ ทั้งได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนหนึ่งสมทบเป็นทุนให้ดำเนินงานเผยแพร่ต่อไป

๒. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลามขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๐ เพื่อเป็นหลักในการบริหาร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งประมุขของผู้นับถือศาสนาอิสลามคือ ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีตามโบราณราชประเพณี

๓. ทรงสนับสนุนการสร้างมัสยิดกลางประจำจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ เช่น จังหวัดปัตตานี จังหวัดสตูล จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดยะลา และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธี

เปิดด้วยพระองค์เอง เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมมัสยิดต่างๆ ในจังหวัดภาคใต้ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างและบำรุงมัสยิดหลายแห่ง และพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โรงเรียนสอนศาสนา

๔. พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่งานเมาลิดกลาง ซึ่งจัดขึ้นในกรุงเทพมหานครทุกปี

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู

๑. พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่สำนักพราหมณ์ คือเทวสถาน

๒. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพระราชพิธีต่างๆ ตามโบราณราชประเพณี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่หัวหน้าพราหมณ์และพราหมณ์อาวุโส และให้มีหน่วยงานเรียกว่าฝ่ายโหรพราหมณ์ ในกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

๓. พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์พิธีทางฝ่ายพราหมณ์ ได้แก่ พิธีตรียัมปวายและตรีปวาย ซึ่งจัดขึ้นในเดือน ๖ ของทุกปี

ศาสนาซิกข์

ได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์และพระบรมราชานุเคราะห์เช่นเดียวกับศาสนาอื่น และได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมในกิจกรรมสำคัญของศาสนาในโอกาสอันสมควร เช่น เสด็จพระราชดำเนินงานฉลองครบ ๕๐๐ ปี ศาสนาซิกข์ ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ เป็นต้น

นอกจากพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ศาสนาต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้แทนขององค์การศาสนาต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนเป็นคนดี ตามหลักการแห่งศาสนาของตน และทรงย้ำเตือนให้ตระหนักว่า*ความเป็นมิตร ความปรารถนาดี และความอารีเกื้อกูลกันของศาสนิกชนทุกศาสนา จะเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นพลังอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะทำให้เกิดความสันติสุข เสรีภาพ และความเสมอภาคในมวลมนุษย์ทั้งหลาย รวมไปถึงความมั่นคงของชาติไทยด้วย*

พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย

นางเบญจมาส แพทอง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิ-พลอดุลยเดช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระ-มหากษัตริย์พระองค์ที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงตั้งพระราชปณิธานอย่างแน่วแน่ ดังปฐมบรม-ราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"** นับแต่นั้นเป็นต้นมาทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานาล้วนเพื่อความวัฒนาสถาพรของประเทศชาติ ทรงปกแผ่พระเมตตาบารมี ขจัดทุกข์ บำรุงสุข อาณาประชา-ราษฎร์ร่มเย็นเป็นสุขถ้วนหน้าและประจักษ์ชัดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงพระปรีชาสามารถเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง หากแต่ทรงเปี่ยมไปด้วยพระอัจฉริยภาพทุกด้าน พระเกียรติคุณยังเลื่องลือไปในนานาประเทศทั่วโลก

กล่าวโดยเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม ทรงตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒธรรมอันเป็นรากฐานความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ทรงพระปรีชาสามารถล้ำเลิศ ทั้งได้พระราชทานพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยในศาสตร์และศิลป์สาขาต่างๆ เป็นต้นว่า

"ศิลปะของชาติไทยเป็นพยานอันหนึ่งที่แสดงว่าชาติไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ การที่จะรักษาแบบแผนความเจริญรุ่งเรืองนี้ไว้มิให้เสียรูป ควรที่จะรวบรวมศิลปะของไทยมิให้เสื่อมสูญ"

"อิฐเก่าๆ แผ่นเดียวมีค่า ควรช่วยกันรักษาไว้"

"...นี่ถ้ากรมศิลปากรไปสร้างพิพิธภัณฑ์ที่ไหนนะ ฉันจะไปเปิดให้"

"...ภาษาไทยนั้นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของชาติ...คือเป็นทางสำหรับแสดงความคิดเห็นอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่สวยงามอย่างหนึ่ง เช่นในทางวรรณคดี เป็นต้น ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องรักษาเอาไว้ให้ดี...เราโชคดีที่มีภาษาของตนเองแต่โบราณกาลจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ ปัญหาเฉพาะในด้าน

รักษาภาษานี้ก็มีหลายประการ อย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในการออกเสียง คือให้ออกเสียงให้ถูกต้องชัดเจน อีกอย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในวิธีใช้...”

“...หนังสือเป็นเสมือนคลังที่รวบรวมเรื่องราวความรู้ ความคิด วิทยาการทุกด้านทุกอย่างที่มนุษย์ได้เรียนรู้ ได้คิดอ่านและเพียรพยายามบันทึกภาษาไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร หนังสือแพร่ไปถึงที่ใด ความรู้ความคิดก็แพร่ไปถึงที่นั่น หนังสือจึงเป็นสิ่งที่มีค่าและมีประโยชน์ที่จะประมาณมิได้ในแง่ที่เป็นบ่อเกิดการเรียนรู้ของมนุษย์...”

พระราชดำรัสที่เชิญมาล้วนบังเกิดผลหลายประการและปลุกจิตสำนึกให้คนไทยเห็นคุณค่าในมรดกวัฒนธรรมของบรรพชน แสดงถึงสายพระเนตรอันกว้างไกล ทรงสนพระราชหฤทัยต่องานศิลปวัฒนธรรมของชาติอย่างจริงจัง ทรงสร้างสรรค์และอุปถัมภ์บำรุงงานศิลปะสาขาต่างๆ เป็นมรดกวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง พระมหากรุณาธิคุณยิ่งนี้หาที่สุดมิได้

ด้านนาฏศิลป์และดนตรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีครอบองค์พระพิราพ และพระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการสืบทอดนาฏศิลป์ไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศิลปินกรมศิลปากรถ่ายทอดท่ารำและเพลงหน้าพาทย์ บันทึกภาพยนตร์ไว้เป็นแบบแผนแก่อนุชนรุ่นหลัง พระราชทานพระราชทรัพย์ให้จัดทำโน้ตดนตรีไทยซึ่งไม่เคยมีมาก่อน และจัดพิมพ์เผยแพร่ ทรงพระราชนิพนธ์เพลงอันมีคุณค่าไว้เป็นศิลปะของชาติถึง ๔๘ เพลง

ด้านภาษาและวรรณกรรม ทรงห่วงใยในปัญหาการใช้ภาษาไทยหลายประการ พระราชทานแนวทางในการทำนุบำรุงภาษาไทย เป็นผลให้หน่วยงานและนักวิชาการตื่นตัวในการรักษาภาษาไทยอันเป็นภาษาประจำชาติให้งดงามยั่งยืน ทรงพระปรีชาสามารถในการพระราชนิพนธ์หนังสือและทรงแปลวรรณกรรม เช่น พระราชานุกิจรัชกาลที่ ๘ พระมหาชนก ทองแดง ติโต นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ บทความเรื่อง *“ประเทศจีนอยู่ยง”* *“วีรบุรุษตามสมัยนิยม”* เป็นต้น พระราชนิพนธ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนสอดแทรกคติสอนใจ ปรัชญา เพื่อให้ประชาชนเรียนรู้ผ่านทางวรรณกรรม อาทิ เรื่องความเพียร การประพฤติปฏิบัติตน การเสียสละเพื่อส่วนรวม การกตัญญูรู้คุณ เป็นต้น

ด้านสถาปัตยกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นพระอารามสำคัญสำหรับพระราชพิธีทางศาสนาตามโบราณราชประเพณี โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร และพระที่นั่งเทวารัณยสถาน พระราชทานแนวพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยในการก่อสร้างวัดพระราม ๙

ด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ ทรงพระกรุณาส่งเสริมและพระราชทานกระแสพระราชดำรัสให้จัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อเก็บรักษาและรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติเป็นหลักฐานแห่งอารยธรรมของประเทศ มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเกิดขึ้นทั่วทุกภูมิภาคถึง ๔๔ แห่ง ในปัจจุบัน พระราชทานแนวทางในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ค้นคว้าวิจัย และพัฒนางานด้านโบราณคดี ส่งผลให้แหล่งโบราณคดีของไทยได้รับ

การประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกหลายแห่ง

ด้านขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ทรงฟื้นฟูโบราณราชประเพณีหลายอย่าง อาทิ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งเป็นพระราชพิธีที่บำรุงขวัญและกำลังใจแก่เกษตรกรในการประกอบอาชีพ พระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินทางชลมารค ส่งผลให้มีการสืบทอดงานฝีมือช่างศิลป์ไทยให้ยั่งยืนสืบไปและปรากฏแก่สายตาชาวโลก เป็นความภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ

ด้านจิตรกรรม ทรงกอปรด้วยพระอัจฉริยภาพเป็นเลิศ ทรงสร้างสรรค์งานจิตรกรรมอยู่เสมอ เมื่อทรงว่างจากพระราชภารกิจ ดังปรากฏภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์กว่า ๑๐๐ องค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติเพื่อพระราชทานกำลังใจแก่ศิลปินและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์บางองค์จัดแสดงในงานศิลปกรรมแห่งชาติหลายครั้ง ทั้งได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถพระพุทธรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งจิตรกรรมที่เขียนขึ้นใหม่นี้ยังคงรักษาแบบแผนการเขียนจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ดำรงไว้ซึ่งงานวิจิตรศิลป์ที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง

ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าว คณะกรรมการดำเนินงานวันอนุรักษ์มรดกไทย และกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้น้อมเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา **"พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย"** (The Supreme Patron of Thai Cultural Heritage) แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๙ เนื่องในโอกาสมหามงคลฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ในฐานะที่ทรงสร้างสรรค์และอุปถัมภ์บำรุงศิลปะสาขาต่างๆ ทั้งด้านหัตถศิลป์ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภาษา วรรณกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี โบราณคดี พิพิธภัณฑ์ และจารีตประเพณี อีกทั้งทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยในการอนุรักษ์ฟื้นฟู และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมทุกแขนง ด้วยพระวิริยะอุตสาหะและพระปรีชาสามารถ ตลอดจนได้พระราชทานพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเตือนใจพสกนิกรให้ร่วมมือร่วมใจกันสงวนรักษาและสืบทอด มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ยั่งยืนสืบไป

ในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ นี้ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้จัดทำแผ่นทองคำจารึกพระราชสมัญญา **"พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย"** ทูลเกล้าฯ ถวาย และจัดงานเทิดพระเกียรติ ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณและพระอัจฉริยภาพให้ประชาชนชื่นชมโดยทั่วกัน ระหว่างวันที่ ๑๑ - ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในการนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดงานในวันที่ ๑๑ มกราคม เวลา ๐๙.๐๐ น. การจัดงานมีกิจกรรมประกอบด้วย

การจัดแสดงนิทรรศการ *"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย"* เนื้อหาเกี่ยวกับพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมทุกแขนง ตลอดจนพระมหา-

กรุณาธิคุณที่ทรงสนพระราชหฤทัยสร้างสรรค์งานศิลปะและอุปถัมภ์งานศิลปะสาขาต่างๆ และนิทรรศการเรื่อง *"การอนุรักษ์มรดกไทยตามรอยเบื้องพระยุคลบาท"* ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานสนองแนวพระราชดำริ ของกรมศิลปากร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกรมศิลปากรด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS Thailand) สมาคมสถาปนิกสยามและสมาคมพิพิธภัณฑ์ไทย จัดแสดง ณ โถงต้อนรับ (Reception Hall) และนิทรรศการเหล่านี้จะหมุนเวียนจัดแสดง ณ จังหวัดต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาคอีกด้วย

การสาธิตและจำหน่ายผลงานช่างสิบหมู่ อาทิ งานประติมากรรม งานปั้นปูนสด งานจิตรกรรม งานเครื่องเคลือบดินเผา งานลายรดน้ำ งานศิราภรณ์ งานปิดทองประดับกระจก งานประดับมุก งานแกะสลักไม้ งานปักทองแผ่ลวด เป็นต้น

การจำหน่ายสินค้าจากแหล่งศิลปหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ได้แก่ เครื่องเคลือบเบญจรงค์ เครื่องโลหะผสม และการจำหน่ายหนังสือของหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากร ๙ หน่วยงาน

การฉายภาพยนตร์ เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและเหตุการณ์สำคัญในรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๙ ส่วนรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๘ จัดแสดงเป็นสไลด์มัลติวิชั่น ณ ห้องบอลรูม ตั้งแต่วันที่ ๑๑ - ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ วันธรรมดาฉายวันละ ๓ รอบ ระหว่างเวลา ๑๑.๐๐ น. ถึง ๑๖.๐๐ น. วันเสาร์ และวันอาทิตย์ ฉายวันละ ๒ รอบ ระหว่างเวลา ๑๑.๐๐ น. ถึง ๑๔.๐๐ น. และกิจกรรมสำหรับเยาวชน

จึงขอเชิญชวนชาวไทยร่วมชื่นชมในพระอัจฉริยภาพและร่วมกันดำเนินตามรอยเบื้องพระยุคลบาทเพื่อความรุ่งเรืองของชาติสืบไป

"ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์"

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กับฎีการ้องทุกข์ของราษฎร

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของชาติ อันประกอบด้วยชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ แต่ในทางปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นครั้งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในอดีตกาล หรือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นศูนย์รวมแห่งเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยทรงเป็นทั้งสัญลักษณ์แห่งความเป็นเอกราชและอธิปไตยของชาติ และทรงเป็นพุทธมามกะและเอกอัครศาสนูปถัมภก

ฐานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ประกอบด้วย ๔ สถานะ คือ

สถานะที่ ๑ ฐานะของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมาย รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ มิได้ ทรงเป็นพุทธมามกะและเอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการสถาปนาฐานันดรศักดิ์และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้*อำนาจนิติบัญญัติ*โดยทางรัฐสภา กฎหมายใดๆ ที่รัฐสภาลงมติเห็นชอบแล้ว ต้องนำทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย แล้ว

ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ โดยมีนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ พระมหากษัตริย์ทรงใช้*อำนาจบริหาร*โดยทางรัฐบาล รัฐบาลเป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีโดยประธานรัฐสภาเป็นผู้ถวายคำแนะนำ ทรงแต่งตั้งรัฐมนตรีโดยนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ถวายคำแนะนำ ทรงพระราชอำนาจแต่งตั้งข้าราชการทหารและพลเรือน ตำแหน่งปลัดกระทรวง อธิบดีหรือเทียบเท่า ให้ดำรงตำแหน่งหรือพ้นจากตำแหน่ง และพระมหากษัตริย์ทรงใช้*อำนาจตุลาการ* คือการวินิจฉัยข้อกฎหมายและพิจารณาพิพากษาอรรถคดีโดยทางศาล ผ่านคณะผู้พิพากษาซึ่งจะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สถานะที่ ๒ ฐานะของพระมหากษัตริย์ในทางนิติราชประเพณีและราชธรรม หมายถึง พระบรมราชวินิจฉัย และประเพณีการปกครองแผ่นดินที่พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านานทุกยุคทุกสมัย การเปลี่ยนแปลงแก้ไขย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยรวมของประชาชน นอกจากความเป็นพุทธมามกะ พระมหากษัตริย์ต้องทรงยึดมั่นในธรรมะสำหรับพระมหากษัตริย์ อันประกอบด้วย ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุธรรม และจักรวรรดิวัตร เป็นต้น

สถานะที่ ๓ ฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางสังคมแห่งรัฐ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐและทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ มีพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม การทำสัญญาสันติภาพ การประกาศกฎอัยการศึก

สถานะที่ ๔ ฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางพสกนิกร พระมหากษัตริย์ทรงมีความผูกพันกับพสกนิกรโดยตรง ทรงอยู่เหนือการเมือง พระบรมราชปณิธานของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เมื่อทรงรับพระบรมราชาภิเษก ล้วนเป็นไปเพื่อความอยู่ดีกินดีของราษฎร ดังพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ว่า *"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"* พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งชาติ ที่ทำให้ประชาชนเกิดความรักใคร่กลมเกลียวสมัครสมานสามัคคีกัน

ด้วยความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง *"ทุกข์ของประชาชน คือทุกข์ของแผ่นดิน"* พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ นอกจากการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของพสกนิกรให้อยู่ดีกินดี และการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ต่างๆ ทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อทอดพระเนตรสภาพความเป็นจริงของราษฎรแล้ว *การรับฟังความทุกข์ของราษฎร* ก็เป็นพระราชภาระอันสำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่นอกจากทรงได้ฟังคำกราบบังคมทูลจากปากของราษฎรโดยตรงในการเสด็จพระราชดำเนินดังกล่าวแล้ว ยังทรงเปิดโอกาสให้ราษฎรได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อม*ถวายฎีกา* เพื่อขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในเรื่องต่างๆ ด้วย

โดยนิติราชประเพณีที่มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ราษฎรผู้มีทุกข์มีสิทธิเข้าร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้โดยตรง ดังความใน**ศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช** ว่า *"ใน ปากประตูมีกะดิ่งอันถึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้า ปกกลางบ้าน*

กลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวเถิงเจ้าเถิงขุนบ่ไร้ ไปลั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยิน เรียกเมือถาม สวนความแก่มันด้วยซื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยนี้จึ่งชม"

ครั้นสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการส่งขุนนางออกไปรับฎีการ้องทุกข์ของราษฎรตามหัวเมืองด้วย ดังปรากฏใน **พระอัยการอาญาหลวงบทที่ ๑๑๐** ความว่า *"มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ถือพระราชอาญาตราสารออกไปรับร้องทุกข์ราษฎรและลงพระอาญาในจังหวัดหัวเมืองใหญ่น้อย"*

ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงฟื้นฟูการร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง ด้วยการทรงช้างเสด็จออกไปเยี่ยมเยียนราษฎร เปิดโอกาสให้ราษฎรร้องทุกข์ได้ และทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า **"พ่อ"**

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า โปรดให้สร้างกลองลูกหนึ่งชื่อ *"วินิจฉัยเภรี"* เพื่อให้ราษฎรที่เดือดร้อนมาตีกลองร้องทุกข์ต่อพระองค์ได้ เรียกกันว่า *"ตีกลองร้องฎีกา"* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเอาพระทัยใส่ในการร้องทุกข์ของราษฎรมาก ทุกวันพระจะเสด็จออก ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ โปรดให้ตีกลองวินิจฉัยเภรีเรียกผู้ที่ประสงค์จะถวายฎีกาให้นำมาถวายได้ ส่วนในวันอื่นๆ ราษฎรที่มีพวกพ้องพี่น้องเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทมีตำแหน่งเฝ้า ให้เข้ามาถวายฎีกาแทนตัวได้ในทุกโอกาสที่เสด็จออกประทับไม่ว่า ณ ที่แห่งใดในพระบรมมหาราชวัง ด้วยทรงเห็นว่า *"การซึ่งทรงรับฎีกาเป็นความเปลื้องทุกข์ของราษฎรนี้ ทรงยินดีว่าได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอันใหญ่อยู่อย่างหนึ่ง"*

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดการเสด็จประพาสต้น นอกจากทรงรับฟังคำร้องทุกข์เรื่องต่าง ๆ ด้วยพระองค์เองแล้ว ยังโปรดให้ผสานนิติราชประเพณีในการรับเรื่องร้องทุกข์ของราษฎร โดยตั้ง**กองฎีกา**ขึ้นในกรมราชเลขาธิการ กับให้ราษฎรทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฎีกาได้ในกรณีที่ไม่พอใจคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์

พระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อๆ มาก็ได้ทรงสืบสานพระบรมราโชบายในการรับฟัง *"ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน"* มาโดยตลอด

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่มุ่งถึงประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎรเป็นลำดับแรก ทั้งโปรดที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรทุกหนแห่งทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ หาทางพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น และที่สำคัญคือ ได้ทรงฟังความทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เอง ด้วย **ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์**

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีรับสั่งเล่าให้กลุ่มนักข่าวหญิงที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๓ ฟังว่า

"ฎีกาที่ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มากมายก่ายกอง คือระยะหลังนี้ชาวบ้านก็มาปรับทุกข์กับพระเจ้าอยู่หัว มีอะไรเขาก็มาบอกปรับทุกข์หมดเลย มีอะไรเขาก็ขอให้ท่านช่วยโน่น

ช่วยนี่ หรือแนะนำว่าเขาควรจะทำอะไร...

ชาวบ้านภาคใต้นี่ฉลาด รู้ด้วยว่าจะถวายฎีกานี่ต้องทำอย่างไร เอาซ่อนไว้ใต้ดอกไม้แล้วเอาดอกไม้นั้นมาให้ บอกว่านั่นข้างล่างนะ ฎีกาอยู่ข้างล่าง รู้จักด้วยนะ ซ่อนไว้ ไม่เช่นนั้นฎีกานี้ตำรวจเขาจะตรวจค้นก่อน...อุตส่าห์ซ่อนแทรกเข้าไปไว้ในดอกไม้ พับเสียจนนิดเดียว"

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมีรับสั่งอีกตอนหนึ่งว่า

"หนหนึ่ง ขำ ขำ เสียงตุ้บ ๆ ตั้บ ๆ หันไปมองว่าอะไรกัน ที่แท้เห็นสิรินธรกับจุฬาภรณ์[๑] ไปแย่งฎีกาจากตำรวจ โดยมากเป็นตำรวจราชสำนัก เขาไม่อยากให้ยุ่งการเมือง คือประชาชนเห็นเราใกล้เข้ามาก็คงจะชักออกมาจากชายพกหรือตะกร้า ตำรวจก็แย่งมาเสีย สององค์นี่ก็วิ่งไปแย่งจากมือตำรวจ เสร็จแล้วแม่เล็ก[๒] บอกว่า เล็กได้มาแล้วๆ

ก็บอกเขา โธ่คุณ ถ้าเผื่อปิดนี่ บ้านเมืองเราจะไปไม่ไหวนะ ราษฎรไม่รู้จะออกทางไหน เราก็มีหน้าที่เอามา แล้วเอาไปให้แก่รัฐบาลเท่านั้น อย่าไปปิดๆ นี่ประชาชนไม่รู้จะไประบายทางไหน แย่เลย บ้านเมืองไม่ปลอดภัย"

ด้วยทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์ดังกล่าว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ รับสั่งเล่าถึงทัศนะของชาวต่างประเทศว่า

"ฝรั่งชมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่เหมือนใคร ทำให้สถาบันกษัตริย์ดำเนินอีกแนวหนึ่ง เป็นแนวใหม่ที่ไม่มีที่ไหนในโลก ไม่มีที่ไหนในโลกที่พระมหากษัตริย์จะออกไปแล้วประชาชนมานั่งเล่าถึงความทุกข์ แล้วก็พากันไปดูจนถึงหลังบ้าน

ชาวต่างประเทศถามว่า ไม่เสี่ยงเกินไปหรือ เสด็จไปในดินแดนที่เรียกว่า ก่อการร้าย พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ***ถ้ามีน้ำให้เขา มีอะไรให้เขา เขาคงไม่อยากก่อหรอก ความร้าย เขาก็ก่อความดี"***

ตอนที่ ๒

จากพระปฐมบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ว่า ***"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"*** อันเป็นที่มาของพระราชกรณียกิจสำคัญในการรับฟังความทุกข์ของราษฎร ด้วย ***"ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์"***

เมื่อไม่นานมานี้ สื่อมวลชนได้เสนอข่าวเด็กนักเรียนที่ยากจนมีจดหมายกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ขอพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้ได้มีบ้านอยู่และได้เรียนหนังสือ ครั้นความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ก็มีพระราชกระแสรับสั่งให้เจ้าหน้าที่สำนักราชเลขาธิการประสานงานกับทางจังหวัดตรวจ

---

[๑] *สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี - ผู้เรียบเรียง.*

[๒] *สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี - ผู้เรียบเรียง.*

พิจารณาข้อเท็จจริง ในที่สุดเด็กน้อยก็ได้รับ *"บ้านพระราชทาน"* ตามที่ขอพระราชทานพระมหากรุณาอันจะได้อยู่อาศัยด้วยความร่มเย็นเป็นสุขไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีตประธานองคมนตรี ได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในการพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณตามฎีการ้องทุกข์ต่างๆ ที่ราษฎรทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายว่า

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นผู้ที่ทรงงานหนักมากเพื่อราษฎรของพระองค์ แต่ยังมีงานที่ขึ้นไปถึงพระองค์ท่านอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งไม่ได้ปรากฏในข่าวสารของสื่อมวลชนเลย งานนี้มิใช่งานเบา และเป็นงานที่มีมาตลอดปีไม่ขาดสาย เป็นงานที่ต้องทรงพระราชดำริโดยสุขุมรอบคอบ แล้วจึงทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย งานนี้เกี่ยวกับชีวิตและอิสรภาพของราษฎรโดยตรง อีกทั้งเป็นงานที่เกี่ยวกับความสงบสุขของบ้านเมือง งานนี้คืออะไร งานนี้คือฎีกานักโทษและฎีการ้องทุกข์"

การทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฎีการ้องทุกข์นั้น เมื่อทรงได้รับฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าทูล-กระหม่อมถวายต่อพระราชหัตถ์ หรือถวายผ่านสำนักราชเลขาธิการก็ดี สำนักราชเลขาธิการจะดำเนินการตรวจสอบหาข้อเท็จจริงเองทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งจะดำเนินการดังนี้*

๑. ส่งเรื่องให้หน่วยงานต้นสังกัดของผู้ถูกฟ้องร้องกล่าวหาในฎีกา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งส่งให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางของรัฐบาล พิจารณาตรวจสอบข้อเท็จจริง

๒. สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้รับเรื่องแล้ว ส่งให้หน่วยงานต้นสังกัดของผู้ถูกฟ้องร้องกล่าวหาในฎีกา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน

๓. เมื่อหน่วยงานต้นสังกัดของผู้ถูกฟ้องร้องกล่าวหาในฎีกา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ข้อมูลข้อเท็จจริงแล้ว จะส่งให้สำนักราชเลขาธิการโดยตรง หรือส่งผ่านสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีก็ได้

๔. กรณีที่ส่งผ่านสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีจะรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริงดังกล่าว ส่งให้สำนักราชเลขาธิการ เพื่อนำไปประกอบพระราชดำริต่อไป

๕. สำนักราชเลขาธิการ เมื่อได้รับข้อมูลทั้งหมด จะดำเนินการตรวจสอบอีกชั้นหนึ่ง แล้วนำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เพื่อรับสนองพระราชกระแสปฏิบัติ หรือถวายความคิดเห็นประกอบพระราชดำริ พระราชกระแส ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานลงมาทุกกรณี

ฎีการ้องทุกข์ของราษฎรเรื่องใดที่อยู่ในพระราชอำนาจก็จะพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ด้วยพระองค์เอง หากอยู่นอกเหนือพระราชอำนาจก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด-

---

* *ดูรายละเอียดในหนังสือ "การทูลเกล้าฯถวายฎีกา พระมหากรุณาธิคุณในการพระราชทานความเป็นธรรม และการพระราชทานอภัยโทษ" คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙.*

กระหม่อมให้ส่งเรื่องไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับมีกระแสพระราชดำรัสเร่งรัดให้ความช่วยเหลือตามต้องการ

ฎีการ้องทุกข์ของราษฎรจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ฎีกาที่มีขั้นตอนตามกฎหมาย เช่น

- ฎีกาของผู้ที่มีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วให้รับโทษทางอาญา ฎีกาประเภทนี้มักเรียกกันว่า *ฎีกานักโทษ* ซึ่งมีทั้งฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษและฎีกาขอพระราชทานอภัยลดโทษ

- กรณีที่ไม่มีผู้ใดถวายเรื่องราว ถ้ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเห็นเป็นการสมควรจะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ ขอให้พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องคำพิพากษานั้นก็ได้[๑]

- ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นเป็นการสมควรจะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ขอให้พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษก็ได้[๒] การพระราชทานอภัยโทษกรณีนี้ต้องตราเป็นพระราช-กฤษฎีกา เช่น เมื่อมีเหตุการณ์พิเศษอันสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์หรือชาติบ้านเมือง

ประเภทที่ ๒ ฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อขอรับพระราชทานพระ-บรมราชานุเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ฎีกาประเภทนี้มักเรียกกันว่า *ฎีการ้องทุกข์ขอพระราชทานความเป็นธรรม* ซึ่งไม่มีอยู่ในกฎหมายใด แต่เป็นช่องทางของราษฎรที่จะนำความกราบบังคมทูลเพื่อทราบฝ่า-ละอองธุลีพระบาทถึงพระเนตรพระกรรณ โดยผ่านสำนักราชเลขาธิการบ้าง หรือถวายต่อพระราชหัตถ์ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินผ่านบ้าง ซึ่งเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องตรวจสอบหรือยับยั้งไว้บ้าง เพื่อถวายความปลอดภัย ฎีการ้องทุกข์ของราษฎรในลักษณะนี้

มีทั้งปัญหาส่วนตัว จนถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ของมหาชน เช่น

- การขอพระราชทานที่อยู่อาศัย การศึกษา ขอพระราชทานเงิน และขอพระราชทานยืมเงิน

- การขอพระราชทานความช่วยเหลือและพระบรมราชานุเคราะห์ เช่น ขอพระราชทานงานทำ ขอพระราชทานแหล่งน้ำ ไฟฟ้า ถนน

- การขอพระราชทานความเป็นธรรมในเรื่องที่ดิน การกระทำของเจ้าหน้าที่ หรือของบุคคล เงินทดแทน การถูกฉ้อโกง การตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

การร้องทุกข์ของราษฎรที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มิใช่ราษฎรจะมิได้สำนึกว่าเป็นการรบกวนเบื้องพระยุคลบาท ด้วยทรงมีพระราชภารกิจมากล้นเพื่อพวกเขาอยู่แล้ว หากแต่ด้วยความตระหนักในน้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตา จึงจำเป็นต้องหวังพึ่งในพระบารมีเป็นที่สุดท้าย อันแสดงถึงความเชื่อมั่นและความศรัทธาของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่พระราชทานความเมตตาต่อราษฎรของพระองค์ดุจดังความเมตตาของบิดาต่อบุตรอย่างสม่ำเสมอ

---

[๑] *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๖๑ วรรคสอง.*

[๒] *ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๖๑ ทวิ.*

ตลอดมา ทั้งยังแสดงถึงความไม่มีช่องว่างระหว่าง *"พระเจ้าแผ่นดิน"* กับ *"ข้าแผ่นดิน"* ซึ่งไม่มีแผ่นดินใดในโลกนี้เสมอเหมือน

ส่วนการพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ต่อฎีการ้องทุกข์ต่างๆ ของราษฎรนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงนำภาษิตมาเปรียบเทียบไว้ว่า

"เราไม่ควรให้ปลาแก่เขา แต่เราควรจะให้เบ็ดตกปลา และสอนให้พวกเขารู้จักวิธีตกปลาจะดีกว่า"

นั่นคือ การพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ด้วย แต่ในขณะเดียวกัน ก็ทรงหาทางให้ราษฎรรู้จักช่วยเหลือตัวเอง ยืนหยัดต่อไปด้วยตัวเอง

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมแก่พสกนิกรชาวไทยอย่างหาที่สุดมิได้

และจากฐานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ทั้ง ๔ สถานะที่กล่าวมาในตอนที่ ๑ คือ ฐานะของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมาย ฐานะของพระมหากษัตริย์ในทางนิติราชประเพณีและราชธรรม ฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางสังคมแห่งรัฐ และฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางพสกนิกร พระราชฐานะหลังสุดนี้ได้ธำรงอยู่ตลอดมา และจะธำรงอยู่ตลอดไปชั่วกาลนานโดยไม่จำต้องมีกฎหมายใดบังคับรับรอง เพราะสำหรับพระมหากษัตริย์ไทยแล้ว

"ทุกข์ของราษฎร คือทุกข์ของแผ่นดิน
ทุกข์ของแผ่นดิน คือทุกข์ของพระองค์"

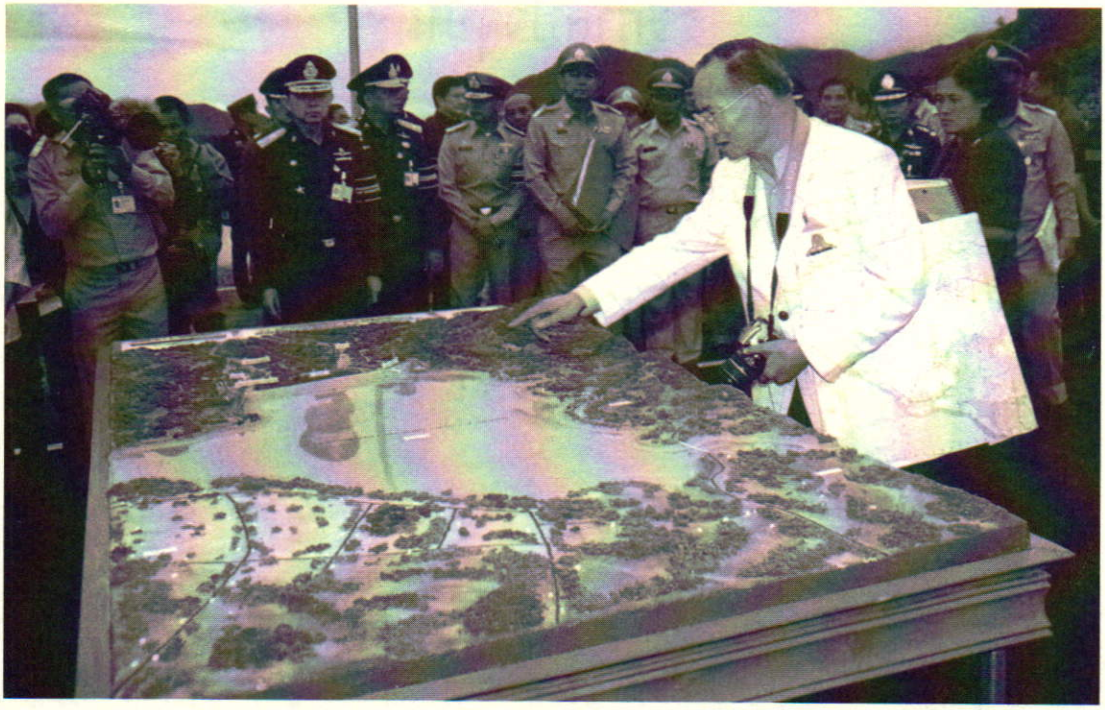

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

หลักการทรงงาน ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

แม้จะมีคำกล่าวกันว่า คนไทยส่วนมากไม่ชอบอ่านหนังสือ แต่ในขณะเดียวกันก็มีคำกล่าวว่า คนไทยไม่น้อยที่เป็นหนอนหนังสือ และคนไทยอีกเช่นกันที่มีธรรมเนียมอันหาได้ยากในคนชาติอื่น คือธรรมเนียมการพิมพ์หนังสือที่ระลึกแจกเป็นวิทยาทาน ไม่ว่าจะเป็นในงานมงคลหรืออวมงคลก็ตาม ผู้เป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์อาจเป็นเอกบุคคล หมู่คณะ หรือหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ไปจนถึงรัฐบาล เนื้อเรื่องที่จัดพิมพ์อาจเกี่ยวกับธรรมะอันถือเป็นวิทยาทานที่ก่อให้เกิดกุศลสูงสุด ไปจนถึงเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ประวัติศาสตร์ ศิลป-วัฒนธรรม ตลอดจนหนังสือหายากอันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาติที่ควรแก่ความภาคภูมิใจทั้งฝ่ายผู้จัดพิมพ์และผู้ได้รับเป็นที่ระลึก

บรรดาหนังสือที่ระลึกเหล่านี้ ชุดที่ใช้เงินค่าจัดพิมพ์สูงและพิมพ์เป็นจำนวนมาก หากก็ยังหาอ่านได้ยาก เพราะผู้ได้รับย่อมเก็บรักษาทนุถนอมอย่างดี แต่จะมีอยู่ในทุกห้องสมุดของสถานศึกษาของรัฐทุกระดับ ตลอดจนห้องสมุดประชาชนที่คนส่วนใหญ่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทั่วถึง นั่นคือหนังสือชุดที่รัฐบาลจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสสำคัญของประเทศและของพระมหากษัตริย์ อาทิ หนังสือชุดที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ หนังสือชุดที่ระลึกงานเฉลิม

พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ และหนังสือชุดที่ระลึกงานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พุทธศักราช ๒๕๕๑

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงยึดมั่นในพระปฐมบรมราชโองการและพระราชสัตยาธิษฐาน *"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"* ตลอดรัชสมัยอันยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดทั้งในประวัติศาสตร์ชาติไทยและในโลก บทความนี้จึงขอนำตัวอย่างหนังสือที่ระลึกเล่มหนึ่งในชุดหนังสือเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสงานพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ มากล่าวถึงให้เป็นที่ปรากฏ ด้วยหนังสือชุดดังกล่าวรัฐบาลโดยคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ได้มอบหมายให้คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติถึง ๑๓ รายการ ประกอบด้วย หนังสือประมวลความรู้เกี่ยวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในเชิงกฎหมาย งานของรัฐสภาในรัชสมัย เศรษฐกิจพอเพียง งานศิลปะไทยอันเป็นมรดกของแผ่นดิน ชาดกและพุทธประวัติจากตู้ลายรดน้ำ พระราชดำริและพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับงานศิลปะไทยแขนงต่างๆ บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเหล่ากวีสำคัญของชาติร้อยกรองถวาย หนังสือเฉลิมพระเกียรติฉบับภาษาต่างประเทศ หนังสือจดหมายเหตุเกี่ยวกับงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี และหนังสือรวมพระราชกรณียกิจ รวมสถิติและเอกสารสำคัญที่เกิดขึ้นในรัชสมัย ซึ่งหนังสือเล่มสุดท้ายที่กล่าวถึงนี้มีชื่อว่า *"จดจารพระมหากรุณาพระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อปวงประชาร่มเย็น"*

หนังสือเรื่อง *"จดจารพระมหากรุณาพระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อปวงประชาร่มเย็น"* เป็นบทวิเคราะห์การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ตลอดช่วงระยะเวลา ๖๐ ปีแห่งการครองราชย์ ที่ทรงสร้างคุณูปการแก่แผ่นดินอย่างมากมาย โดยเฉพาะการสร้างรากฐานที่เข้มแข็งแก่ประชาราษฎรด้วย**หลักแห่งความพอเพียง** จนทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน หนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๓ ภาค

ภาคที่ ๑ เป็นพระราชประวัติ

ภาคที่ ๒ เป็นพระราชกรณียกิจในมิติต่างๆ ในเชิงสถิติ นับแต่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงเป็นมิ่งขวัญของแผ่นดินด้วยพระราชจริยวัตรอันงดงาม พระปรีชาสามารถในด้านต่างๆ ทั้งศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ทรงสร้างเกียรติภูมิไทยให้เกริกไกรในเวทีโลกด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ทรงสร้างความวัฒนาถาวรของแผ่นดินด้วยโครงการส่วนพระองค์ โครงการหลวง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ ทั่วประเทศ และที่สำคัญคือ ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในแผ่นดิน

ภาคที่ ๓ เป็นประมวลภาพเหตุการณ์สำคัญและพระบรมฉายาลักษณ์ที่ประทับใจพสกนิกรมาตลอดรัชสมัย

หนังสือเรื่อง *"จดจารพระมหากรุณา พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อปวงประชาร่มเย็น"* ได้วิเคราะห์**หลักการทรงงาน** ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงนำมาเป็นยุทธศาสตร์ในการประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ ทำให้ทรงแก้ไขปัญหาของราษฎรได้ครอบคลุมทุกมิติ และอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งเพื่อการดำรงชีวิต เพื่อการประกอบอาชีพ เพื่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม ตลอดจนเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยสรุปเป็นหลักการทรงงาน ๑๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ
ประการที่ ๒ ระเบิดจากข้างใน
ประการที่ ๓ ค่อยเป็นค่อยไป
ประการที่ ๔ ภูมิสังคม
ประการที่ ๕ ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด
ประการที่ ๖ หลักแห่งความเป็นจริงตามธรรมชาติ
ประการที่ ๗ แก้ปัญหาที่จุดเล็ก
ประการที่ ๘ ทำให้ง่าย
ประการที่ ๙ ไม่ติดตำรา
ประการที่ ๑๐ ขาดทุนคือกำไร
ประการที่ ๑๑ รวมจุดที่เดียว
ประการที่ ๑๒ องค์รวม

หลักการทรงงานทั้ง ๑๒ ประการนี้ เกิดจากพระปรีชาสามารถที่ทรงรอบรู้ในศาสตร์ต่างๆ อย่างลึกซึ้ง และจากประสบการณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะที่ทุรกันดารและอยู่ห่างไกล แม้ที่นั้นจะเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ ซึ่งแม้แต่ฝ่ายปกครองท้องที่หรือประชาชนคนธรรมดาอาจไม่เคยได้ยินชื่อและไม่คิดที่จะไปเยือน ทรงสังเกตการณ์ และทรงรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิอันเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ของราษฎรของพระองค์ จนมีคำกล่าวว่า **ไม่มีที่แห่งใดในประเทศไทยที่พระองค์ไม่เคยย่างพระบาทไปถึง**

รายละเอียดในหลักการทรงงานทั้ง ๑๒ ประการของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน จะได้นำเสนอในตอนต่อไป

ตอนที่ ๒

พระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญมาตลอดระยะเวลากว่า ๘๐ ปีแห่งพระชนมพรรษา และระยะเวลากว่า ๖๐ ปีแห่งรัชสมัย หนังสือเรื่อง *"จดจารพระมหากรุณา พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อปวงประชาร่มเย็น"* ที่รัฐบาล โดยคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ ได้จัดทำและพิมพ์เผยแพร่เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ได้วิเคราะห์**หลักการทรงงาน** เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามไว้รวม ๑๒

ประการ มีสาระสำคัญอันควรเผยแพร่ให้ปรากฏ เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณให้ยิ่งๆ ขึ้นไป และควรที่เราชาวไทยทั้งหลายจะเจริญรอยตามพระยุคลบาท น้อมนำหลักการทรงงานมาเป็นพื้นฐานทั้งด้านการปฏิบัติงานและการดำรงชีวิตสืบไป

หลักการทรงงานทั้ง ๑๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ทรงศึกษาข้อมูลรายละเอียดของปัญหาและความเป็นไปได้ของแนวทางการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย ข้อมูลเบื้องต้น เอกสาร แผนที่ โดยเฉพาะการสอบถามเจ้าหน้าที่ นักวิชาการและราษฎรในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ณ ที่ใด จะทรงศึกษาสภาพภูมิประเทศและภูมิสังคม มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ได้รายละเอียดของปัญหาอย่างเป็นจริงที่สุด สามารถพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกวิธี รวดเร็ว ตรงจุด ตามความต้องการของราษฎร

ประการที่ ๒ ระเบิดจากข้างใน

ในการพัฒนาประเทศ ทรงมุ่งมั่นพัฒนา *"คน"* เป็นหลัก ด้วยทรงตระหนักว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุด การระเบิดจากข้างใน จึงหมายถึงการสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่จะเข้าไปดำเนินการพัฒนาให้มีความพร้อมเป็นอันดับแรก ประชาชนในพื้นที่ต้องมีส่วนริเริ่มดำเนินการ ต้องมีความเข้าใจ พร้อมที่จะเริ่มจากสิ่งรอบตัวภายในพื้นที่นั้นๆ มิใช่เป็นการนำเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว เช่น การสนับสนุนการประกอบอาชีพ ควรใช้เทคโนโลยีชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียบง่ายและมีราคาถูก ชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้เร็วและมีไว้ใช้เอง

ประการที่ ๓ ค่อยเป็นค่อยไป

ทรงเริ่มต้นจากสิ่งอันเป็นความจำเป็นที่สุดของราษฎรก่อน ได้แก่ การแพทย์และสาธารณสุข จากนั้นจึงพระราชทานความช่วยเหลือและสนับสนุนด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานและสิ่งสำคัญในการประกอบอาชีพ เช่น ถนน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยทรงตระหนักว่า เมื่อร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง คนก็จะสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ และเมื่อได้รับการส่งเสริมให้สามารถหารายได้จนเพียงพอแก่ตน จึงขยายไปสู่การพัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศต่อไป

การทรงงานตามลำดับขั้นตอนนั้น ทรงคำนึงถึงทุกปัจจัยและเงื่อนไขเวลา ให้มีความพอดี สมดุล รอบคอบ และสอดคล้องกับลักษณะของภูมิสังคม มิใช่การดำเนินงานในลักษณะก้าวกระโดด

ประการที่ ๔ ภูมิสังคม

การพัฒนาพื้นที่ใดๆ ก็ตาม ทรงคำนึงถึงความสอดคล้องกับภูมิสังคม คือสภาพภูมิประเทศบริเวณนั้นผนวกกับสภาพทางสังคม ทั้งด้านการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และนิสัยใจคอของคนในพื้นที่นั้นๆ จึงจะสามารถหาแนวทางการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการที่แท้จริง และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด การนำหลักความคิดหรือนำความเจริญจากภายนอกเข้าไปให้โดยไม่ศึกษาว่าพื้นที่นั้นต้องการหรือไม่ ทรงถือว่าเป็นการดำเนินการที่ผิดหลักการ

ประการที่ ๕ ประหยัด เรียบง่าย ได้

ประโยชน์สูงสุด

การพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎร ทรงใช้หลักการแก้ไขปัญหาด้วยความประหยัด เรียบง่าย ราษฎรสามารถทำได้เอง วัสดุหาได้ในท้องถิ่นหรือประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้น ๆ โดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ยุ่งยาก เช่น การนำไม้และก้อนหินที่อยู่ในบริเวณป่ามาสร้างฝายแบบท้องถิ่นเบื้องต้นเพื่อให้ความชุ่มชื้นแก่ป่า การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ

ประการที่ ๖ หลักแห่งความเป็นจริงตามธรรมชาติ

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลายโครงการ ทรงนำหลักของธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาวะที่ไม่ปกติให้เข้าสู่สภาวะปกติ เช่น ทรงนำหลักปรากฏการณ์ตามธรรมชาติน้ำขึ้นน้ำลง มาใช้ในการบำบัดน้ำเสีย ทรงนำผักตบชวาซึ่งมีอยู่มากตามธรรมชาติมาดูดซับสิ่งสกปรกในน้ำ เหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงพระปรีชาสามารถที่ทรงเชี่ยวชาญในระบบนิเวศวิทยาและธรรมชาติวิทยาอย่างลึกซึ้ง

ประการที่ ๗ แก้ปัญหาที่จุดเล็ก

ทรงพระปรีชาสามารถในการแก้ปัญหาเป็นพิเศษ ด้วยทรงมองปัญหาในภาพรวม (macro) ทรงคำนึงถึงปัจจัยทุกด้านของปัญหานั้นๆ แล้วจึงทรงเริ่มแก้ปัญหาที่จุดเล็กๆ (micro) คือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่มักจะมองข้ามกัน เช่น การแก้ปัญหาจราจรในกรุงเทพฯ ซึ่งการสร้างระบบโครงข่ายจะสามารถรองรับการจราจรได้อย่างยั่งยืน มีพระราชกระแสให้แก้ปัญหาในจุดที่วิกฤตหนักก่อน ต่อมาจึงทรงขยายและเชื่อมต่อเส้นทางย่อยๆ แต่ละจุดเข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นระบบโครงข่ายที่ช่วยแก้ปัญหาการจราจรได้อย่างสัมฤทธิผล

ประการที่ ๘ ทำให้ง่าย

ทรงยึดหลักการทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นสิ่งที่ง่าย ทรงทำสิ่งที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่าย โดยทรงวางแผน ออกแบบ ค้นหาวิธีดำเนินงานที่มีลักษณะเรียบง่ายอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ ทั้งในด้านแนวความคิดและด้านเทคนิควิชาการ มีความสมเหตุสมผล ทำได้รวดเร็ว แก้ปัญหาให้แก่ประชาชนได้จริง และสามารถนำไปเป็นตัวอย่างได้ ดังเช่นโครงการแก้มลิง เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อแก้ปัญหาอุทกภัย โดยทรงใช้ธรรมชาติของลิงเป็นตัวอธิบาย กลายเป็นองค์ความรู้ที่ทุกคนเข้าใจได้โดยง่าย

ประการที่ ๙ ไม่ติดตำรา

ทรงตระหนักว่าการนำแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ของฝรั่งมาใช้กับประเทศไทยโดยไม่รอมชอม ไม่พิจารณาถึงความแตกต่างในด้านต่างๆ ให้รอบคอบ มักจะประสบความล้มเหลวหรือไม่บังเกิดผลดีอย่างเต็มที่ ดังนั้นในบางคราวจึงทรงงานในลักษณะไม่ติดตำรา แต่จะทรงคำนึงถึงภูมิสังคม คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของปัญหาเป็นที่ตั้ง เพื่อที่จะแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดที่สุด

ประการที่ ๑๐ ขาดทุนคือกำไร

ทรงยึดหลัก *"การให้"* และ *"การเสียสละ"* เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไรคือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ทรงดำเนินงานที่ยึดผลสำเร็จแห่งความ *"คุ้มค่า"* มากกว่า *"คุ้มทุน"* ทรงเล็งเห็นผลที่ได้จาก

การลงทุนเพื่อประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่อันได้แก่ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ซึ่งไม่สามารถตีค่าเป็นตัวเงินได้ และมีความสำคัญมากกว่าตัวเลขตามหลักเศรษฐศาสตร์ที่อาจจะถือว่าเป็นการลงทุนที่ขาดทุนหรือไม่คุ้มทุน

ประการที่ ๑๑ รวมที่จุดเดียว

ทรงมุ่งเน้นการแก้ปัญหาในรูปแบบการพัฒนาแบบผสมผสาน ที่ให้ผลเป็นการ *"บริการรวมที่จุดเดียว"* (one stop services) อันเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการบริหารงานจากต่างคนต่างทำมาสู่การประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังปรากฏในการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และปฏิบัติการพัฒนาในแขนงต่างๆ ซึ่งเป็นการให้บริการที่เบ็ดเสร็จในพื้นที่เดียวกัน

ประการที่ ๑๒ องค์รวม

ทรงมีวิธีคิดเป็นองค์รวม (holistic) หรือมองอย่างครบวงจร ในการพระราชทานพระราชดำริในแต่ละโครงการนั้นจะทรงมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง เช่น *"เกษตรทฤษฎีใหม่"* ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างเป็นองค์รวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยประมาณ ๑๐-๑๕ ไร่ เพื่อการบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการประกอบอาชีพ เมื่อมีน้ำในการทำเกษตร ส่งผลให้ผลผลิตดีขึ้น นำไปสู่การเรียนรู้วิธีการจัดการและการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มรวมพลังชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พร้อมจะออกไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจร

หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน จากหนังสือ *"จดจารพระมหากรุณา พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อปวงประชาร่มเย็น"* ที่ประมวลมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทุกสิ่งล้วนทรงยึดหลักการดำเนินงานบนพื้นฐานของทางสายกลาง สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว กับภูมิสังคม และสามารถปฏิบัติได้จริง ทรงมองปัญหาตั้งแต่ภาพใหญ่จนถึงภาพเล็กในทุกๆ มิติ ทรงเน้นความเรียบง่ายและความเป็นธรรมชาติเป็นสำคัญ หลักการทรงงานนี้มิใช่เพียงอำนวยประโยชน์ต่อปวงชนชาวไทย หากยังเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติที่น้อมนำไปปฏิบัติตามด้วย นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติ จึงได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย **รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์** (Human Development Lifetime Achievement Award) ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ เป็นรางวัลแรกขององค์กร เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๙ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทย และพระราชทานแนวทางให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการรักษาความมั่นคงของชาติ

นางสายไหม จบกลศึก

เพลงสดุดี **"พ่อแห่งแผ่นดิน"** ประพันธ์บทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา พรรณนาว่า **"แผ่นดินนี้มีสุข ด้วยองค์พระทรงชัย"** กล่าวถึงพระอัจฉริยภาพว่า ทรง *"ปราดเปรื่องเรื่องของกีฬา ล้ำเลิศสื่อสาร พลังงานแทนแก้ปัญหา ฝนหลวงฟ้าห่วงชาวนา ชาติไทยนับว่าโชคดี"* และ *"ทรงนำเศรษฐกิจพอเพียง หล่อเลี้ยงชีวา เป็นปรัชญาเกริกฟ้าก้องปฐพี"* และสุดท้ายคือ *"ไทยทั้งผองภูมิใจ ไทยเป็นไทยในวันนี้ เพราะองค์ภูมิพลที่คุ้มครองไทย"*

คำสดุดีสะท้อนพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้ แผ่นดินไทยอุดมสมบูรณ์ เพื่อชาวไทยดำรงอยู่อย่างร่มเย็น ในวันนี้จึงใคร่จะกล่าวถึงว่า ผืนแผ่นดินนี้ ทรงปกป้องอธิปไตยและทรงคุ้มครองหัวใจแห่งความเป็นไทยของประชาชนพลเมืองไว้ มิให้ตกเป็นเครื่องมือของลัทธิใด

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง สังคมโลกแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มประเทศฝ่ายโลกเสรี และกลุ่มประเทศฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ ต่างมุ่งทำสงครามเย็นต่อกัน ฝ่ายคอมมิวนิสต์แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชีย หลังพุทธศักราช ๒๔๙๒ ประเทศไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงครามและรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนรัชต์ ได้ตระหนักถึงความจำเป็นต้องปกป้องระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข จึงดำเนินนโยบายต่างประเทศสอดคล้องกับสหรัฐอเมริกา ผู้นำในกลุ่มประเทศในโลกเสรี คือ ทำการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผย ให้ความร่วมมือกับประเทศมหาอำนาจกลุ่มโลกเสรี ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น

ดังนั้น ภัยที่ร้ายแรงที่สุดและสั่นคลอนความมั่นคงของประเทศ ในช่วงต้นรัชกาล เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๕๐๐ เป็นต้นมา คือ ภัยจากการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งขยายตัวเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุนแรงมาก ประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งเวียดนาม และกัมพูชา เกิดสงครามกลางเมือง ระหว่างฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายคอมมิวนิสต์ และได้แพร่อุดมการณ์เข้ามาสู่ประเทศไทยหลายทาง โดยเฉพาะพื้นที่ที่ประชาชนยากจนค่นแค้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จเยือนต่างประเทศ เพื่อกระชับสัมพันธไมตรีในมวลประเทศฝ่ายโลกเสรี ทั้ง เอเชีย ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๒ - ๒๕๑๐ โดยเฉพาะอเมริกาและยุโรป นานถึง ๖ เดือน เป็นพระราชกรณียกิจสร้างสันติภาพและความเข้าใจอันดีต่อกันกับมิตรประเทศที่เสด็จเยือน เพื่อความร่วมมือและความปลอดภัยของชาติ

การแทรกซึมของขบวนการลัทธิคอมมิว–นิสต์ ในประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด มีการยึดพื้นที่ก่อตั้งเป็นค่ายใหญ่บัญชาการรบคุกคามฝ่ายบ้านเมืองอย่างจริงจัง ชักนำราษฎรให้หลงนิยมเข้าร่วมอุดมการณ์เป็นปรปักษ์กับฝ่ายบ้านเมืองอย่างกว้างขวาง การต่อต้านภัยลัทธิคอม–มิวนิสต์และยืนหยัดถึงความเป็นประเทศโลกเสรี ทำให้มีการปะทะต่อสู้กันรุนแรงถึงระดับต้องใช้กำลังกองทัพปราบปราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนสติทหารถึงภัยนี้ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ทหารรักษาพระองค์ ในพิธีตรวจพลสวนสนามเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันอังคารที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑ ความว่า

"ชาติบ้านเมืองนั้นเป็นที่เกิดอาศัย ไม่มีสิ่งใดที่จะมีคุณและสำคัญยิ่งไปกว่าได้ แต่ในขณะนี้เป็นที่ประจักษ์แจ้งว่า ประเทศของเรากำลังเป็นเป้าหมายที่ฝ่ายอธรรมมุ่งบุกรุกทำลาย เขาต้องการจะครอบงำ ครอบครอง และเบียดเบียนบังคับเพื่อความเป็นใหญ่ และเพื่อประโยชน์ของเขา จึงได้ทำการรุกรานด้วยวิธีการต่างๆ เป็นลำดับมา ยิ่งนานวันก็ยิ่งรุนแรงชัดแจ้งยิ่งขึ้น จนบัดนี้ ถึงขั้นปฏิบัติการรุกรานโดยตรงแล้ว นับว่าถึงขั้นหนักและเป็นอันตรายมาก หากเรามีความประมาทและย่อหย่อนลงเมื่อใด ก็จะต้องเพลี่ยงพล้ำเสียอิสรภาพและความเป็นไทยเมื่อนั้น ขอทหารทุกคนจงได้สังวรระวังในอันตรายทั้งนี้ และเตรียมตัวพร้อมที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ทุกอย่างด้วยความไม่ประมาท จงรักษาความสามัคคี ตั้งอยู่ในวินัยอันดีและความกล้าหาญเสียสละ พร้อมแรงพร้อมใจกันปฏิบัติภาระหน้าที่ เพื่อประโยชน์และเพื่อความมั่นคงของชาติ"

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทุกภูมิภาคนับตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๙๘ เป็นต้นมานั้น ทรงประจักษ์ในความทุกข์ยากขาดแคลนของราษฎรทั่วทุกหนแห่ง ทรงขจัดปัญหาความเดือดร้อนทั้งปวงร่วมกับฝ่ายบริหารบ้านเมือง ได้มีการพัฒนาชนบทอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านการคมนาคม การศึกษา สาธารณสุข และส่งเสริมการอาชีพ เกิดเป็นโครงการตามพระราชดำริหลายพันโครงการ เฉพาะพื้นที่ในเขตแทรกซึมอัน

เป็นดินแดนที่ไม่ปลอดภัย พระราชดำริแก้ไขโดยพัฒนาจิตใจราษฎรให้มั่นคง พัฒนาอาชีพและจัดสรรที่ดินทำกินให้ถูกต้องตามกฎหมาย การพัฒนาพื้นที่หลายแห่งทั่วประเทศ ทำให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ดีขึ้นทั้งสิ้น ทรงเชื่อมั่นว่า ถ้าประชาราษฎรมีความอยู่ดีกินดีแล้ว ย่อมยินดีในความสงบสันติสุขมากกว่าการรบราฆ่าฟัน จึงสามารถดึงประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมทางบ้านเมืองทีละน้อย อย่างเป็นขั้นเป็นตอน อันนำไปสู่ความมั่นคงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย การที่ราษฎรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ทำให้พื้นที่ต่างมีความเจริญขึ้น ประชาชนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ จึงไม่มีโอกาสตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ประเทศย่อมมั่นคง

ครั้งหนึ่ง ขณะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชนในจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้สื่อข่าวต่างประเทศผู้หนึ่งได้ขอสัมภาษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กราบบังคมทูลถามว่าที่เสด็จออกไป มีพระราชดำริเป็นเหตุให้มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นเช่นนั้น ทรงหวังว่าจะทำให้คอมมิวนิสต์น้อยลงหรือ ทรงพระกรุณาตรัสตอบว่า มิได้สนพระราชหฤทัยว่า คอมมิวนิสต์จะน้อยลงหรือไม่ แต่ทรงหวังว่าจะทำให้ประชาชนหิวน้อยลง

การปะทะต่อสู้เพื่อแย่งชิงพื้นที่และประชาชน ทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง ทั้งฝ่ายพลเรือน ทหาร ตำรวจ บาดเจ็บ พิการ และเสียชีวิตจำนวนไม่น้อย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปในพื้นที่เสี่ยงภัยของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เสมอ แม้มิได้ร่วมในยุทธภูมิ แต่ก็เสด็จพระราช-ดำเนินไปประทับเคียงข้างทหารกล้าอย่างไม่ทรงหวั่นเกรง เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนเจ้าหน้าที่และประชาชนที่ได้รับบาดเจ็บจากการปะทะต่อสู้ เพื่อพระราชทานขวัญและกำลังใจ รวมถึงพระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ เช่น เครื่องมือแพทย์ เวชภัณฑ์ เครื่องรับส่งวิทยุและอุปกรณ์ ส่งผลให้เครือข่ายการสื่อสารของทั้งฝ่ายทหารและตำรวจมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานมากขึ้น ปรากฏว่า เมื่อระหว่าง พุทธศักราช ๒๕๑๑ - ๒๕๑๒ ครั้งหนึ่ง ทรงซ่อมแซมอาวุธ เอ็ม ๑๖ ด้วยพระองค์เอง รวมถึงการพระราชทานรถจิ๊ปหรือเฮลิคอปเตอร์ เพื่อใช้ในการปฏิบัติภารกิจช่วยเหลือคุ้มครองประชาชน

ถ้าพิจารณาตามระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว อาจจะรู้สึกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงมีหน้าที่เกี่ยวข้องในการป้องกันประเทศ จะมีแต่พระราชกรณียกิจที่เป็นแบบพิธี เช่น การเสด็จพระ-ราชดำเนินไปในการพระราชพิธีพระราชทานธงชัยเฉลิมพล หรือทรงเป็นประธานในงานของทหาร แต่ความจริงทรงเกี่ยวข้องอยู่อย่างใกล้ชิดตลอดเวลากับการป้องกันประเทศ หากแต่การเกี่ยวข้องนั้นหนักไปในทางพระราชทานขวัญหรือกำลังใจให้แก่เจ้าหน้าที่มากกว่าทางยุทธการ

ทรงห่วงใยเจ้าหน้าที่ที่พิการ สูญเสียอวัยวะจากการต่อสู้กับผู้ก่อการร้าย เพราะเป็นการเสียสละร่างกายให้บ้านเมือง ควรได้รับการช่วยเหลือให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข อันเป็นที่มาของการจัดตั้ง *"ศูนย์ฝึกอาชีพพระราชทานเพื่อฝึกอาชีพให้แก่ทหารพิการ"* และการจัดตั้ง *"มูลนิธิสายใจไทย"* ส่วนเจ้าหน้าที่ที่ต้องพลีชีพเพื่อชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราช-ดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพเหล่าวีรชนที่วัด

พระศรีมหาธาตุ บางเขน เป็นประจำทุกครั้ง เป็นเกียติยศสูงสุดที่พระราชทานแก่ผู้สละชีพเพื่อชาติ

เป็นเรื่องยากนักที่เยาวชนรุ่นที่มีอายุระหว่าง ๒๐ - ๒๕ ปี ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษาล่วงแล้ว จะเข้าใจได้ลึกซึ้งว่า พระราชกรณียกิจ *"ในการธำรงรักษาความมั่นคงแห่งชาติ"* เพื่อรักษาผืนแผ่นดินและคุ้มครองพลเมืองไว้ยาวนานกว่า ๒๐ ปี กว่าจะรอดพ้น เป็นงานหนักที่ทรงปฏิบัติพร้อมกับ *"การทำสงครามสู้กับความยากจน"* ตั้งแต่ต้นรัชกาล

จึงคาดหวังว่า บทความนี้จะเป็นอนุสติเตือนใจว่า มหันตภัยของชาติในอดีตนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา ทรงฝ่าภยันตรายเสี่ยงภัยเสด็จฯ เข้าไปอยู่ในท่ามกลางกระสุนปืนของผู้ก่อการร้ายของแผ่นดิน ใครจะนึกว่า เฮลิคอปเตอร์ลำเดี่ยว ที่บินเหนือน่านฟ้าในยามที่บ้านเมืองมีแต่ความน่ากลัว เข้าไปสู่ฐานทัพของกองทัพไทย และกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ครั้งแล้วครั้งเล่า จากฐานนี้ไปฐานโน้น อย่างไม่หวาดหวั่นเป็นเวลาเนิ่นนานนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมีพระราชาพระองค์ใดในโลกหรือผู้นำประเทศคนใด อาจหาญเสี่ยงภัยในสมรภูมิเพื่อชาติและชาวไทยได้เช่นนี้

หมวดพระบรมวงศานุวงศ์

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ กับงานศิลปะการปักสะดึง

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาผ่องศรี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา (หรือเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ในสกุลสุจริตกุล) ประสูติเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๐๖ (ขณะนั้นยังใช้การขึ้นศักราชใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน) เมื่อพระชนมพรรษาครบ ๑ เดือน มีการสมโภชตามโบราณราชประเพณีแล้ว ได้รับพระราชทานพระนามว่า *"พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี"* พร้อมด้วยคาถาภาษามคธ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพรว่า

"ขอธิดาของเรา ซึ่งเปนบุตรีอันดี ของเปี่ยมคนนี้ จงปรากฏโดยนามว่า โสภาสุทธสิริมตี (เสาวภาผ่องศรี) เถิด ขอเธอจงมีสุข แลไม่มีโรค มีอิศริยยศประเสริฐสุด ปราศจากโทษ อันใครๆ อย่าคุมเหงได้ทุกเมื่อ จงเปนคนมั่งคั่ง มีทรัพย์ใหญ่ มีโภคสมบัติมาก อันคนเปนอันมากนิยมนับถือ ขอเธอจงรักษาเกียรติยศของบิดามารดาไว้จงทุกเมื่อ จงทำนุบำรุงพี่น้องชายหญิงอันดี ขออานุภาพจากพระรัตนไตรยมีพระพุทธเจ้าเปนต้น จงรักษาเธอทุกเมื่อเทอญ"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปล
(สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

พระคาถาพระราชทานพรจากสมเด็จพระบรมชนกาธิราชนี้ มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่น่าอัศจรรย์ด้วยต่อมาได้เสด็จดำรงพระอิสริยยศสูงสุดของฝ่ายใน เป็น *"สมเด็จพระบรมราชินีนาถ"* พระองค์แรก ทรงได้รับความนิยมยกย่องในพระปรีชาสามารถจากข้าราชสำนักและอาณาประชาราษฎรตลอดจน

มิตรประเทศ ยามที่ทรงปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนยุโรปถึง ๒ คราว และเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีถึง ๒ รัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงกอปรด้วยน้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาเป็นล้นพ้น ต่อเหล่าพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ ทั้งทรงเกื้อกูลพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการจนถึงสามัญชนที่มาพึ่งพระบารมี จนตลอดพระชนมชีพ

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่สนับสนุนพระบรมราโชบาย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นในด้านการศึกษา ทรงใช้ทรัพย์ส่วนพระองค์ตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กผู้หญิงได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในพระนครและต่างจังหวัด พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานข้าราชการจำนวนไม่น้อยได้รับพระมหากรุณาธิคุณส่งไปศึกษาต่อในต่างประเทศ เพื่อนำวิชากลับมาทำประโยชน์ต่อแผ่นดิน ทรงตั้งสภาอุณาโลมแดงซึ่งต่อมาคือสภากาชาดไทยและโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามและบริจาคทรัพย์ถวายเป็นนิตยภัต ข้าวสารอาหารแห้ง ตลอดจนค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ค่ารักษาปัดกวาดพระอารามหลายพระอาราม

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษในงานฝีมือช่างของราชสำนักฝ่ายใน นอกจากทรงอุปถัมภ์บำรุงช่างฝีมือยังทรงออกแบบดัดแปลงประดิษฐ์คิดค้นจนเป็นที่เลื่องลือ ทั้งงานดอกไม้สด การปรุงเครื่องหอม การแกะสลักผักผลไม้ การเย็บปัก โดยเฉพาะ**งานปักสะดึง** ที่ยังมีผลงานฝีพระหัตถ์ปรากฏอยู่เป็นอนุสรณ์

นางอมรดรุณารักษ์ (อุทุมพร วีระไวทยะ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **"สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ"** ว่า เฉพาะงานปักสะดึงนั้นเป็นงานที่โปรดมาก บางคราวหากมีงานประดังกันทั้งงานทำดอกไม้และงานปักสะดึง ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายงานปักสะดึงขึ้นไปทำบนพระที่นั่งอันเป็นที่ประทับเลยทีเดียว งานปักสะดึงนั้นมีทั้งการปักดิ้น ปักไหม ปักหักทองแล่งทองขวาง ทั้งแบบธรรมดาและแบบพิสดารต่างๆ มีทั้งของสำหรับงานพระราชกุศล ของถวายพระ เช่น ตาลปัตร ย่าม เสื้อครุย หน้าหมอนชนิดต่างๆ

ในสมัยที่นิยมเล่นเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้นซึ่งเป็นของอย่างดีมีราคาสั่งมาจากประเทศจีน เป็นที่นิยมเล่นกันในหมู่เจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนพ่อค้าคหบดีผู้มีทรัพย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดเล่นเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้นด้วย ถึงกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดประกวดประขันกันหลายครั้ง และทรงส่งเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้นของหลวงเข้าประกวดด้วย ในการส่งเข้าประกวดนั้น เครื่องโต๊ะที่จะเข้าประกวดจะต้องมีเครื่องครบ คือมีชิ้นเครื่องถ้วยปั้นและเครื่องประกอบครบถ้วนทั้งชุด สีสันและลวดลายต้องเป็นของชุดเดียวกัน ที่สำคัญคือต้องมี**ผ้าหน้าโต๊ะ** เป็นแพรจีนปักไหมลายทองแบบต่างๆ ให้เข้าชุดกับเครื่องโต๊ะที่จะประกวดนั้นด้วย ถ้าผ้าหน้าโต๊ะใด

สวยงามถูกแบบ และมีฝีมือปักดีเด่นเป็นเยี่ยม เจ้าของโต๊ะก็ชนะประกวดได้รางวัลตามลำดับชั้นสุด แต่คณะกรรมการจะตัดสิน

การประกวดครั้งหนึ่ง สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ มีพระราชประสงค์จะถวายผ้าหน้าโต๊ะให้งามเข้าชุดกับเครื่องโต๊ะหลวง จึงทรงขอยืมช่างปักไหมและทองแล่งฝีมือดีคนหนึ่งเข้ามาปักไหมปั้นหน้าเชียนผ้าหน้าโต๊ะเครื่องชุดกิมติ้งของหลวงที่จะเข้าประกวด โดยให้ช่างขึ้นไปปักอยู่บนพระตำหนัก *"ที่บน"* อันเป็นที่ประทับในหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ช่างผู้นั้นชื่อ **สงวน** เป็นบุตรีพระชลธารวินิจฉัย (ฉุน ชลานุเคราะห์) เจ้ากรมคลอง เคยฝึกงานปักสะดึงและวิธีหักทองแล่งมาจากเจ้าครอกถนอม (หม่อมเจ้าหญิงถนอม รับราชการอยู่ในพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็น พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา) ขณะนั้นคุณสงวนเป็นผู้อยู่ในความปกครองของเจ้าจอมพร้อมในรัชกาลที่ ๔

นางอมรดรุณารักษ์ (อุมาพร วีระไวทยะ) เล่าเหตุการณ์เรื่องนี้ไว้ว่า พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ทรงสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยทรงเจรจาขอยืมตัวคุณสงวนจากเจ้าจอมพร้อม แล้วนำขึ้นเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ณ พระตำหนักที่บน เพื่อให้ปักผ้าถวาย ในชั้นแรกก็ยังทรงเป็นห่วง ไม่ไว้วางพระราชหฤทัยว่าคุณสงวนจะทำได้ดี เพราะยังเป็นเด็กมีอายุเพียง ๑๘ ปี จึงหมั่นเสด็จมาตรวจพิจารณาการปักสะดึงอยู่เนืองๆ ครั้งปักเสร็จส่งเข้าประกวดปรากฏว่าเครื่องโต๊ะชุดโป๊ยเซียนที่คุณสงวนปักผ้าหน้าโต๊ะถวายได้รางวัลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้คุณสงวนเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีกระแสรับสั่งชมเชยว่าฝีมือดีทั้งที่อายุยังน้อย แล้วพระราชทานเงินรางวัล ๑ ชั่ง สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ยังได้พระราชทานผ้านุ่งผ้าห่ม และเครื่องประดับอื่นๆ ด้วย ทั้งทรงปรารถนาจะได้คุณสงวนไว้เป็นข้าหลวงรับราชการในพระองค์ต่อไป

คุณสงวนได้กราบบังคมทูลว่าใคร่จะเรียนวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์ที่มีพระราชดำริให้เปิดสอนในโรงศิริราชพยาบาล (โรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบัน) จึงขอพระราชทานพระมหากรุณาให้ได้มีโอกาสเข้าเรียนวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์ที่เพิ่งมีสอนนั้น ก็ปรากฏว่าทรงพอพระราชหฤทัยและพระราชทานพระราชานุญาตให้ตามความปรารถนา ทรงรับคุณสงวนไว้เป็นข้าในพระองค์แล้วทรงฝากให้เข้าเรียนวิชาพยาบาลและผดุงครรภ์เป็นรุ่นแรก เมื่อคุณสงวนเรียนจบก็ทรงพระกรุณาโปรดให้มีหน้าที่คอยดูแลรักษาพยาบาล เจ้านายพระบรมวงศ์และข้าหลวงพนักงานทั้งหลายในวังหลวงที่เกิดเจ็บป่วย และเมื่อโรงเรียนราชินีของพระองค์เกิดโรคระบาด นักเรียนป่วยเป็นอีสุกอีใสและไข้หวัดใหญ่กันเป็นจำนวนมาก ก็มีพระราชเสาวนีย์ให้คุณสงวนไปรักษาพยาบาลร่วมกับแพทย์หลวง คุณสงวนผู้นี้ต่อมาได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า และใช้บรรดาศักดิ์ของสามี

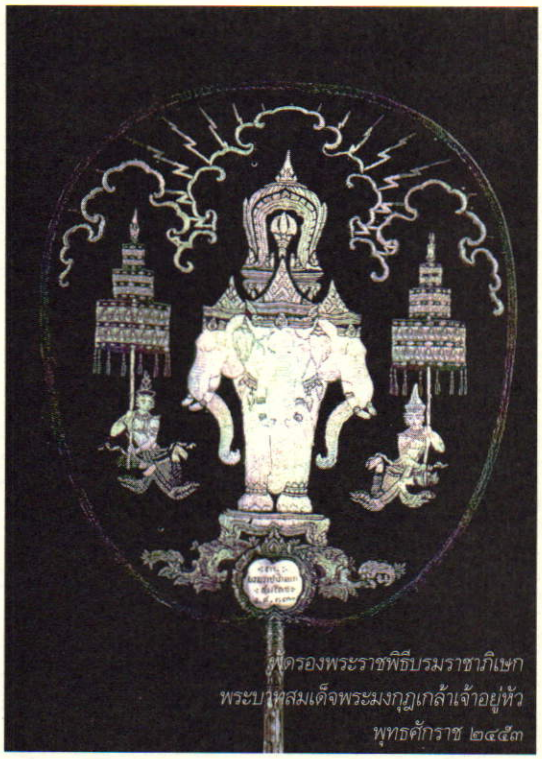

พัดรองพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๔๕๓

พัดสหชาติ พัดรองงานเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ครบ ๕๐ ปี
พุทธศักราช ๒๔๕๖

พัดรองงานเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ครบ ๕๐ ปี
พุทธศักราช ๒๔๕๖

เป็นคุณหญิงสงวน ดำรงแพทยาคุณ

ในบรรดาข้าหลวงพนักงานแผนกช่างปักสะดึงที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ได้ทรงชุบเลี้ยงหญิงสาวชาวญวนที่ทรงได้มาจากเมืองฮานอย ประเทศเวียดนาม ไว้อีก ๔ คน ชื่อ ขิ่น ดั่น เหยอว และจี่ เป็นช่างปักสะดึงฝีมือชั้นเยี่ยม ข้าหลวงชาวญวนทั้ง ๔ คน ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีและเครื่องอุปโภคบริโภคเช่นเดียวกับข้าหลวงชาวไทย และได้รับราชการด้วยความจงรักภักดีอยู่ในพระบรมมหาราชวังเป็นเวลานาน

นางอมรดรุณารักษ์ (อุมาพร วีระไวทยะ) ได้บันทึกไว้ด้วยว่า งานเย็บปักอันต้องใช้ความประณีตสวยงามเป็นพิเศษที่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ทรงออกแบบให้พนักงาน

ปักนั้น มีผ้าทรงสะพักแพรชมพูปักดิ้นสำหรับประกอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าที่ทรงเอง กับที่ทรงให้ปักพระราชทานเจ้านายบางพระองค์และสตรีบรรดาศักดิ์บางคนที่มีพระกรุณาเป็นส่วนพระองค์ หรือปักเสื้อครุยพระราชทานเจ้านายฝ่ายหน้าและข้าราชบริพารที่ทรงโปรดบ้าง ซึ่งเกือบจะกล่าวได้ว่ามีการปักกันอยู่มิได้ขาด งานปักชิ้นเยี่ยมที่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ทรงออกแบบให้พนักงานปักเป็นงานสุดท้าย ได้แก่ **พัดรองงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** พระบรมราชโอรส เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ กับ**พัดรองงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา** ของพระองค์เอง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖

พัดรองงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๔๓ ลักษณะเป็นพัดรองพื้นผ้าต่วนดำ มีสายฟ้าบนเมฆอยู่เบื้องหลัง ตราวชิราวุธซึ่งประดิษฐานบนกูบช้างสามเศียร มีเทวดาเชิญฉัตรชุมสายซ้ายขวา นมพัดกลางฝังมุกสลักบอกชื่องานและปีว่า *"งานบรมราชาภิเษกสมโภช ร.ศ. ๑๓๐"*

พัดรองงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๕๖ ลักษณะเป็นพัดรองพื้นสีฟ้าอ่อน อักษรพระนามาภิไธย สผ มีมงกุฎล้อมด้วยสายสร้อยจักรีอยู่ภายใต้เศวตฉัตร ประดับเฟื่องดอกไม้และฉัตรซ้ายขวา มีหนังสือบอกชื่องานและปีเป็นขอบว่า *"พ.ศ. ๒๔๕๖ เฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี ครบ ๕๐ ปีบริบูรณ"*

พัดรองงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๕๖ พัดสหชาติสำหรับผู้ประสูติปีเดียวกัน ลักษณะเป็นพัดรองพื้นสีฟ้าอ่อน อักษรพระนามาภิไธย สผ มีมงกุฎ รูปหมู ๒ ตัวอันเป็นปีประสูติ และลายช่อดอกไม้ ส่วนล่างมีหนังสือบอกชื่องานและปีว่า *"กุญนักษัตร พุทธศักราช ๒๔๐๖ ถึงวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ ครบ ๕๐ ปีบริบูรณ"*

สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ทรงมีฝีพระหัตถ์ด้านการออกแบบงานช่างศิลปะไทยแทบทุกชนิด แม้งานดอกไม้สด ก็ทรงเป็นผู้ออกแบบการร้อยมาลัยสลับลวดลายที่ใช้กลีบดอกไม้และใบไม้สีต่างๆ ร้อยสลับกับสีขาวของดอกมะลิหรือดอกพุทธชาด การเย็บแบบดอกไม้สำหรับประดับตาข่ายและอื่นๆ เหล่านี้ล้วนเป็นผลงานฝีพระหัตถ์ที่ทรงไว้เป็นแบบอย่างให้ชนรุ่นหลังได้เจริญรอยพระยุคลบาทสืบเนื่องกันมาจนปัจจุบัน

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับงานศิลป์แผ่นดิน

นางเบญจมาส แพทอง

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป็นมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พสกนิกรทุกหมู่เหล่าต่างปลื้มปีติยินดีเป็นล้นพ้นที่วาระสำคัญยิ่งนี้ได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกครั้งหนึ่ง บทความนี้จึงขออัญเชิญพระราชกรณียกิจที่ทรงมีคุณูปการต่อประเทศชาติและประชาชนอย่างอเนกอนันต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันทั่วไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ

"งานศิลป์แผ่นดิน" ซึ่งจัดแสดง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ตั้งแต่วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ จนถึงขณะนี้นั้น เกิดจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานโอกาสแก่ชาวไร่ชาวนาในชนบทได้มาฝึกอาชีพด้านหัตถศิลป์ ณ โรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา และพัฒนาฝีมือจนสามารถสร้างสรรค์งานศิลปะทั้งที่เป็นงานวิจิตรศิลป์ ประณีตศิลป์ อันเป็นสมบัติล้ำค่าของแผ่นดิน นำออกแสดงให้ประชาชนได้ชื่นชมอย่างต่อเนื่องมาแล้วหลายครั้งตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๒ เป็นต้นมา

ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๘ - ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒ ณ ศูนย์สรรพสินค้าริเวอร์ซิตี้ กรุงเทพมหานคร ชื่องานว่า *"สืบสานสมบัติศิลป์"* จัดแสดงภาชนะและของใช้ย่านลิเภาโบราณ สาธิตการประดิษฐ์ของใช้ที่ทำจากย่านลิเภาพร้อมจำหน่าย

ครั้งที่ ๒ วันที่ ๓๐ เมษายน - ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล ชื่องานว่า *"รังสรรค์ปั้นแต่ง"* จัดแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

ครั้งที่ ๓ วันที่ ๖ - ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ณ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรม-

มหาราชวัง ชื่องานว่า *"มัดหมี่ไหมไทยสายใยชนบท"* จัดแสดงผ้าไหมมัดหมี่ที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สะสมมานานร่วม ๒๐ ปี มีสีและลายถึง ๒๐๐ ลาย สาธิตการทอผ้าไหมมัดหมี่ และการนำผ้าไหมมัดหมี่มาใช้สอยในชีวิตประจำวัน

ครั้งที่ ๔ *"งานศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ ๑"* ระหว่างวันที่ ๘ - ๓๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เฉลิมฉลองในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ

ครั้งที่ ๕ *"งานศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ ๒"* ระหว่างวันที่ ๑๒- ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เฉลิมฉลองในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

ครั้งที่ ๖ *"งานศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ ๓"* ระหว่างวันที่ ๒๓ กรกฎาคม - ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เฉลิมฉลองในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ ในพุทธศักราช ๒๕๔๒

ครั้งที่ ๗ *"งานศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ ๔"* ระหว่างวันที่ ๓ กรกฎาคม - ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เฉลิมฉลองในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ

ครั้งที่ ๘ *"งานศิลป์แผ่นดิน ครั้งที่ ๕"* ตั้งแต่วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ เป็นต้นไป ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต

การจัดแสดงนิทรรศการ **"งานศิลป์แผ่นดิน"** แต่ละครั้งนั้นได้นำผลงานชิ้นเอกของโรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ มาจัดแสดงทั้งสิ้น ผลงานเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างยกย่องสรรเสริญในพระอัจฉริยภาพว่าทรงมีสายพระเนตรกว้างไกล ทรงเห็นความสำคัญและคุณค่าของงานช่างศิลป์ไทยที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ฟื้นฟู สืบทอด และส่งเสริม

จากการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงเยี่ยมราษฎรในทั่วทุกภูมิภาค เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์นั้น เป็นภาพที่เห็นกันจนเจนตา ทรงตรากตรำพระวรกายเคียงคู่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทุกแห่งหน แม้ในถิ่นทุรกันดารห่างไกลความเจริญ ทำให้ทรงเห็นความยากไร้ของราษฎรและปัญหาต่างๆ ของบ้านเมือง ก่อให้เกิดโครงการ องค์กร และมูลนิธิในพระบรมราชินูปถัมภ์มากมาย

"ข้าพเจ้าได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำของพระราชทานไปช่วยเหลือราษฎร มักจะเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งกับข้าพเจ้าว่าการช่วยเหลือแบบนี้เป็นการช่วยเหลือเฉพาะหน้า ซึ่งช่วยเขาไม่ได้จริงๆ ไม่เพียงพอ ทรงคิดว่าทำอย่างไรจึงจะช่วยชาวบ้านเป็นระยะยาว คือทำให้เขามีหวังที่จะอยู่ดีกินดีขึ้น ***ข้าพเจ้าจึงเริ่มคิดหาอาชีพเสริมให้แก่ครอบครัวชาวนาชาวไร่***

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหาแหล่งน้ำให้การทำไร่ทำนาของเขา เป็นผลต่อประเทศชาติ ต่อบ้านเมือง ทรงพระดำเนินไปดูตาม

ไร่ของเขา ทรงคิดว่านี่เป็นการให้กำลังใจ ***และที่ทรงให้ข้าพเจ้าดูแลครอบครัว เลยเป็นที่เกิดของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ"***

พระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่อัญเชิญมานี้ แสดงถึงเหตุที่มาของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ โดยสรุปอย่างสั้นๆ แต่แท้จริงแล้วทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทรงพบราษฎรมีความเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก ทรงให้ความช่วยเหลือด้วยการคัดเลือกสมาชิกของครอบครัวที่ยากจนจากทั่วประเทศมาเรียนศิลปะแขนงต่างๆ ที่นับวันจะสูญหายโดยเฉพาะงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้เจริญก้าวหน้าเป็นลำดับมา

โรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา ก่อตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๐ ภายหลังการจัดตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เพียง ๑ ปี แต่แรกเป็นเพียงปะรำข้างกองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ใช้เป็นที่ฝึกหัดเล่าเรียนของบุตรหลานข้าราชบริพาร ต่อมาทรงรับบุตรหลานของชาวไร่ชาวนาและสมาชิกศิลปาชีพซึ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้ต้องก่อสร้างอาคารถาวรเพื่อรองรับสมาชิก จากวันนั้นเป็นต้นมาจนทุกวันนี้ โรงฝึกศิลปาชีพ สวนจิตรลดา นับเป็นแหล่งสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมชั้นราชสำนัก เป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพทั่วประเทศ มีการสอน ฝึก และสร้างสรรค์งานช่างถึง ๒๓ สาขา ได้แก่ ช่างทองหลวง ช่างเครื่องเงินถมทอง ครำ ลงยาสี ทอผ้าไหม (เช่น ไหมพื้นหางกระรอก เกล็ดเต่า ลายลูกแก้ว ผ้าลาย ผ้าขาวม้า และไหมมัดหมี่) ทอผ้าแพรวา ทอผ้าจก ทอผ้ายกดอก และผ้าลายขิด แกะสลักไม้ (โดยแกะสลักไม้เป็นลวดลายต่างๆ และสลักตุ๊กตาไม้) แกะสลักหินสบู่ แกะสลักหนังตะลุง สานย่านลิเภา สานไม้ไผ่ลายขิด ช่างไม้และช่างหวาย ปั้นตุ๊กตาชาววัง เขียนลาย ตกแต่งด้วยปีกแมลงทับ ประดับมุก ปักผ้าดอกไม้ประดิษฐ์ ตัดเย็บเสื้อผ้า และบรรจุภัณฑ์ มาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี มีสมาชิกหลากหลายวัย ตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ จนถึงอายุ ๘๐ ปี มาจากภูมิภาคต่างกัน มีสิ่งแวดล้อมและพื้นฐานครอบครัวที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่สมาชิกเหล่านี้ปฏิบัติอย่างเดียวกัน คือ การพึ่งพาตนเองในการประกอบสัมมาอาชีพตามแนวพระราชดำริ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

งานศิลป์แผ่นดินที่จัดแสดง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ในขณะนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นนิทรรศการถาวร เป็นการแสดงผลงานอันเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ทั้งยังเป็นก้าวใหม่แห่งการประสานศิลปะอันวิจิตรบรรจง ด้วยฝีมือประณีต อาทิ ***บุษบกมาลา*** เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศที่ผสมผสานงานฝีมือทั้งถมทอง ครำ ลงยาสี เครื่องเงินเครื่องทอง แกะสลักไม้ ตกแต่งปีกแมลงทับ และย่านลิเภา ***สัปคับพระคชาธาร*** เป็นศิลปกรรมจำลองจากที่ประทับบนหลังช้างสำหรับออกราชการสงคราม โครงในเป็นเงินจำหลักลายเทศและดอกเทศลอยประดับเพชร ***สีวิกากาญจน์*** เป็นพระราชยานสำหรับเจ้านายฝ่ายในที่สูงศักดิ์ มีเครื่องบนเป็นกัญญา หลังคาลดชั้น หน้าบันจำหลักฉลุทองคำลงยาราชาวดี ***เรือพระที่นั่งจำลองศรีสุพรรณหงส์*** สร้างจำลองจากเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ในรัชกาล

ที่ ๑ ลำเรือสร้างด้วยเงินถมทอง ตกแต่งด้วยงานจำหลักทองลงยาราชาวดีประดับเพชร ***พระที่นั่งพุดตานคร่ำทอง*** เป็นศิลปกรรมสร้างสรรค์ด้วยงานคร่ำทอง ฉลุซ้อนชั้น ซับพื้นด้วยปีกแมลงทับประดับประดาด้วยเพชรและพลอยแดง สร้างจำลองแบบพระที่นั่งพุดตานจำหลักไม้ที่พระบวรราชวัง ***โต๊ะพระราชทานเลี้ยง*** ที่จัดขึ้นในงานถวายเลี้ยงพระกระยาหารค่ำแด่พระประมุขและพระราชวงศ์ต่างประเทศ ในวาระฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี ตกแต่งด้วยผลงานศิลปาชีพหลากหลายชิ้น เช่น นกยูงทองคำ ปกรายการพระกระยาหารไม้โมกมันสลักลวดลายพรรณพฤกษาและรูปสัตว์หิมพานต์ ***การปักผ้าและการทอผ้าต่างๆ*** งานเหล่านี้ผู้ชมล้วนตื่นตาตื่นใจในความงดงามของงานช่างศิลป์ไทยจนไม่อาจลบเลือนไปจากความทรงจำ ทั้งนี้เป็นเพราะพระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถโดยแท้

นักเรียนศิลปาชีพ ในโรงฝึกศิลปาชีพแผนกถมทอง คนหนึ่ง กล่าวว่า *"พระองค์ท่านทรงเป็นผู้ให้อย่างแท้จริงและทรงเป็นผู้ให้มาโดยตลอด ให้โดยไม่ทรงหวังสิ่งตอบแทน ท่านทรงให้มากกว่าสิ่งที่เราทำเสมอ ถ้าใครได้เข้ามาอยู่ตรงนี้แล้วจะเข้าใจ พระราชทานทั้งงาน ให้ทั้งความรู้ ความเป็นอยู่ ทรงเป็นแบบอย่างให้เรามีมานะ บางครั้งเราอาจจะยังทำไม่ดี ก็พระราชทานกำลังใจ ทรงให้โอกาส"*

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณปกแผ่แก่พสกนิกรในการจรรโลงศิลปะอันล้ำค่าของชาติให้คงอยู่คู่ชาติไทยสืบไป จึงขอนำบทกวีซึ่งกองราชเลขานุการในพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถประพันธ์ไว้ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ความตอนหนึ่งว่า

ทรงเป็นกำลังใจ
ชาวนาที่ล่มแล้ง
จับมือที่แข็งกร้าน
เส้นสายทุกลายเขียน
กี่เดือนและกี่ปี
ใยไหมจะยืดเกลียว
งานนั้นในวันนี้
กี่หมื่นชีวิตหมาย
อีกเริ่มอรุณศิลป์
ที่ฟุบแทบสุธาดล
สมที่อุทิศองค์
เสกจินตนาการ
คนใดที่ได้ดู
ว่าเพชรจากผืนดิน
เสด็จไปทุกหนแห่ง
พระทรงรับมาร่ำเรียน
มาลองงานละเอียดเนียน
จนอ่อนโค้งกว่าเส้นเคียว
กว่าแท่งเหล็กจะบางเรียว
เป็นกลุ่มแพรที่แพรวพราย
สำเร็จมีออกมากมาย
จะไกลจากความยากจน
สว่างเบื้องท้องฟ้าบน
ก็ฟื้นชีพมาชื่นบาน
อุทิศทรัพย์มหาศาล
*จนกำเนิด**ศิลป์แผ่นดิน***
ก็จะรู้ประจักษ์สิ้น
พระทรงสร้างมาอย่างไร

เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ นี้ ขอพระราชทานพระราชวโรกาสน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระพรชัยมงคล ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ แผ่พระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมแก่อาณาประชาราษฎร์ และทรงเป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรสืบต่อไปชั่วกาลปาวสาน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ กับพระเกียรติคุณในวิชาคชกรรมศาสตร์

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ช้าง เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มีขนาดใหญ่ในธรรมชาติ ได้ถูกนำมาใช้งานเป็นพาหนะมานานนับพันปี ได้รับยกย่องให้เป็นหนึ่งในรัตนะทั้งเจ็ดคู่พระบารมีสมเด็จพระจักรพรรดิราชมาแต่โบราณ ช้างมีความสำคัญในพระพุทธศาสนา วรรณคดีและประวัติศาสตร์ของไทยและประเทศใกล้เคียง ได้รับยกย่องให้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ของราชอาณาจักรไทยด้วย ตำราไทยที่ว่าด้วยเรื่องของช้าง เรียกว่า *ตำราคชศาสตร์* แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ตำราคชลักษณ์กับตำราคชกรรม *ตำราคชลักษณ์* ว่าด้วยรูปพรรณสัณฐานของช้างต่างๆ ซึ่งมีทั้งลักษณะดีและชั่ว ถ้าได้ไว้จะให้คุณหรือให้โทษอย่างใด ส่วน *ตำราคชกรรม* ว่าด้วยเวทมนตร์เกี่ยวกับกระบวนการจับช้าง การรักษาช้าง และบำบัดเสนียดจัญไร ต่างๆ หน่วยราชการของไทยสมัยก่อนมี*กรมคชบาล* รับผิดชอบดูแลการจับช้างขึ้นระวาง ดูแลรักษาและควบคุมการใช้งานทั้งช้างหลวงในราชสำนักและช้างงานในราชการ

พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ของไทยพระองค์หนึ่งที่ทรงได้รับยกย่องพระเกียรติคุณว่า *"ทรงพระปรีชารอบรู้ในอุดมวิชาคชกรรมศาสตร์"* จนปรากฏข้อความจารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏ คือ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์** ซึ่งมีพระชนมชีพรับราชการสนองพระเดชพระคุณถึง ๔ แผ่นดิน คือ ในรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระนามเดิม เจ้าฟ้าชายกลาง

ประสูติเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๖๒ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ในรัชกาลที่ ๔ ทรงได้รับพระราชทานนามว่า เจ้าฟ้ามหามาลา พุทธศักราช ๒๓๙๔ ทรงสถาปนาพระอิสริยศักดิ์เป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ พุทธศักราช ๒๔๑๐ เลื่อนเป็น กรมขุนปราบปรปักษ์ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๑๗ เลื่อนเป็นกรมพระบำราบปรปักษ์ พุทธศักราช ๒๔๒๘ เลื่อนเป็น สมเด็จกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นต้นราชสกุล มาลากุล

ในรัชกาลที่ ๒ ทรงรับใช้ราชการในพระองค์ สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในรัชกาลที่ ๓ ทรงรับราชการในกรมวัง ในรัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นอธิบดีกรมวัง กรมคชบาล และกรมสังฆการีธรรมการ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการในพระราชสำนักและว่าการพระคลังทั้งปวง ต่อมาทรงเป็นผู้สำเร็จราชการกรมมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่เป็นหลักในราชการในพระราชสำนักและราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ดังปรากฏในคำประกาศพระบรมราชโองการครั้งที่ทรงได้รับสถาปนาพระอิสริยศักดิ์เป็น **"กรมสมเด็จพระ"** เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๘ ซึ่งขอเชิญความบางตอนมาเพื่อให้เป็นที่ประจักษ์ในพระเกียรติคุณ ดังนี้

"...ทรงรับราชการมาตลอดรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ จนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้...พระคุณสมบัติและความซื่อตรงที่ทรงประพฤติที่ได้สรรเสริญไว้แต่ก่อนนั้น ก็ยังคงบริบูรณ์อยู่มิได้เสื่อมทราม แต่ความชอบในราชการซึ่งได้ทรงเกื้อกูลอุดหนุนแผ่นดินนั้นทวีมากขึ้น ด้วยได้ทรงรับราชการในตำแหน่งอัครมหาเสนาธิบดีสำเร็จราชการในกรมมหาดไทย และมีราชการสำคัญและการมากอยู่เนืองนิตย์ ด้วยราชการแผ่นดินทั่วไปทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหลักเป็นประธานอยู่ในราชการในเวลาปัจจุบันนี้ อีกประการหนึ่งก็ทรงพระเจริญพระชนมายุเป็นประธานของพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นที่ทรงเคารพบูชาเป็นที่พึ่งที่นับถือของพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไป...ก็ควรที่จะได้รับพระเกียรติยศดำรงอยู่ในตำแหน่งอันสูงสุดในราชตระกูลซึ่งจะเป็นได้ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ตำแหน่งที่กรมสมเด็จพระนั้น เป็นตำแหน่งสูงสุดในราชตระกูล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้เคยยกย่องพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ให้ดำรงอยู่ในที่นั้นแต่น้อยพระองค์...

จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ เป็นเจ้าฟ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ ชั้นเจ้าฟ้าต่างกรมกรมสมเด็จพระ มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์..."***

(สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกระแสพระราชนิยมว่า พระบรมวงศานุวงศ์ทรงกรมพระองค์ใด ถ้าเจ้ากรมเป็นพระยาให้ออกพระนามพระบรมราชวงศ์พระองค์นั้นว่า *"กรม-*

พระยา" พระนามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ซึ่งเจ้ากรมเป็นพระยา จึงเป็น**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์** แต่นั้นมา

สร้อยพระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ที่สรรเสริญพระเกียรติคุณว่าทรงรอบรู้ในสรรพวิทยา โดยเฉพาะในวิชาคชกรรมศาสตร์ โหราศาสตร์ และการหนังสือทั้งปวงนั้น คือส่วนที่มีข้อความว่า

"สรรพศิลปาคมอุดมกิจ พิฆเนศวร-ประสิทธิคชกรรมศาสตร์ โหรกลานุวาทกาพย-ปฏิภาณ"

ในบทความนี้จะได้กล่าวถึงพระเกียรติ-คุณเฉพาะใน**ด้านคชกรรมศาสตร์** ที่ทรงพระปรีชาอย่างลึกซึ้งถึงชั้น**หมอเฒ่า** ซึ่งสามารถทำพิธีครอบให้แก่ผู้อื่นได้ ดังปรากฏในโคลงเฉลิมพระเกียรติที่พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) แต่งถวายในคราวงานพระเมรุของพระองค์ว่า

"กรมสมเด็จบำราบสร้อย ปรปักษ์ นี้นอ
รู้เลิศตำรับลัก-- ษณะช้าง
ใดดีชั่วประจักษ เจนจบ แผนเอย
เดิมแต่เทเวศร์สร้าง สี่เชื้อพลายพัง
วิธีจับต่อคล้อง คชสาร
ฝึกหัดแลอภิบาล รักษ์เลี้ยง
นานาพิธอาการ เกิดแต่ คชเอย
ทรงทราบชำนาญเลี้ยง แบบเบื้องคชกรรม"

โดยที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมคชบาลมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จไปทรงต่อช้างป่าเพื่อรวบรวมมาไว้ใช้ในราชการ รวมทั้งการค้นหาช้างเผือกมาสู่พระบารมี เช่นทรงคล้องได้ช้างเผือกเอกสีขาวบริสุทธิ์ จักษุขาวใส ขนหางขาวเจือเหลือง ตัวสีขาวเจือชาด จะงอยปากล่างขบขึ้นไปเหมือนปากนกแก้ว จากเมืองนครนายก มีลักษณะดีเสมอพระยาช้างต้นที่มีอยู่ก่อนแล้วได้รับพระราชทานนามว่า *"นางพระยาศิวโรจน์"* ดังนี้เป็นต้น

ในฐานะ *"หมอเฒ่า"* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นอาจารย์ถวายวิชาคชกรรมศาสตร์ แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

"เมื่อรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฝึกหัดแต่รำกระบี่กระบอง เพราะชันษายังไม่ถึงขนาดที่จะทรงศึกษาวิชาคชศาสตร์ จนเสวยราชย์แล้ว จึงได้ทรงศึกษาวิชานั้นต่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์

ซึ่งเป็นหมอเฒ่าอาจครอบให้กรรมสิทธิ์ได้ตามตำรา เวลานั้นข้าพเจ้า [คือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ - ผู้เรียบเรียง] ยังเป็นเด็กอยู่ แต่พอจะจำได้ว่าปลูกโรงพิธีที่ฝึกหัดคชกรรมในสนามตรงหน้าศาลาสหทัยสมาคมบัดนี้ มีม่านบังตารอบโรงพิธี ในโรงนั้นนอกจากที่บูชาเทวรูปและเครื่องใช้ในคชศาสตร์เช่นเชือกบาศเป็นต้น ทำรูปหุ่นเท่าตัวช้างเพียงท้อง สำหรับเสด็จขึ้นประทับบนคอหัดใช้ขอบังคับช้าง และต้องหัดรำตามแบบในตำราคชศาสตร์ เจ้าพี่ที่ท่านทรงพระเจริญทันได้ฝึกหัดตามเสด็จตรัสเล่าให้ฟังว่า ในตำราคชศาสตร์มีแบบรำหลายอย่าง เป็นต้นรำพัดชาจนกระทั่งรำขอ[๑]*ช้างเป็นกระบวนต่างๆ เช่น รำเย้ยข้าศึกเมื่อชนช้างชนะ และรำบวงสรวง เป็นต้น เมื่อทรงฝึกหัดสำเร็จแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จขึ้นพระบาท ดูเหมือนเมื่อปีวอก ๒๔๑๕ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ทรงจัดกระบวนเสด็จในครั้งนั้นให้สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงคอช้าง พระยาเพทราชา (เอี่ยม) เป็นควาญ เสด็จขึ้นพระพุทธบาทอย่างราชประเพณีโบราณ เมื่อเสด็จไปถึงลานพระพุทธบาทต้องทรงรำขอบูชาต่อหน้าธารกำนัลตามแบบ..."*

งานในหน้าที่อธิบดีกรมคชบาลเป็นมูลเหตุให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์**วัดทะเลหญ้า** ที่พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดร้างอยู่ใกล้เพนียด และเคยเป็นวัดของพวกกรมช้างมาแต่สมัยโบราณ กล่าวคือเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์เสด็จไปทอดพระเนตรการซ่อมเพนียดจับช้างที่พระนครศรีอยุธยา ประจวบกับเจ้าหน้าที่กรมคชบาลมากราบบังคมทูลว่า ตามที่นำช้างต่อไปค้นหาและล้อมจับช้างเผือกในป่านั้น ยังหาไม่พบ สอบถามชาวป่าก็ได้ความว่า เคยเห็นช้างเผือกในป่ามีจริง ได้พยายามต้อนช้างป่ามาไว้ที่เพนียดชั่วคราวที่เมืองนครนายก จำนวนประมาณ ๒๐๐ เชือกเศษ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ มีรับสั่งว่า *"จะรอให้ต้องบนบานหรืออย่างไร ถ้าเช่นนั้น จับช้างเผือกได้สมประสงค์ก็จะสร้างวัดให้หนึ่งวัด"*

ต่อจากนั้นประมาณ ๓ วัน มีฝนตกหนักในเวลากลางคืนติดต่อกันหลายชั่วโมง ครั้นรุ่งเช้าเห็นช้างพลายเผือกยืนอยู่กลางโขลงนั่นเอง เหตุที่ไม่เห็นช้างเผือกแต่แรกก็ด้วยช้างป่าด้วยกันเคี้ยวใบไม้นำมาพ่นจนผิวหนังของช้างเผือกดำไปหมด เมื่อถูกน้ำฝนชะล้างผิวหนังก็สะอาด จึงมองเห็นเผือกได้ถนัด จึงนำช้างพลายเผือกเชือกนั้นมายังเพนียดที่พระนครศรีอยุธยา มีมหรสพสมโภช ๓ วัน ช้างพลายเผือกเชือกนี้ ต่อมามีพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางเป็น *"พระเศวตวรสรรพางค์ บวรางคศรัตน ลักษณสมบัติวิบูลย์พิเศษ พิสุทธเนตรโลมฉวี ศรีรัตประทุมบวร สารสุนทรทุติยเศวต พิษณุเทเวศรังสรรค์ ลักษณพรรณสบสทร คเชนทรชาติลบชม อุดมเดโชผล อมรเทพยดลบันดาลสู่คู่สมภารพาหนนารถ จอมจุฬาธิราชธำรง อาศน์อิศรองค์ พงษ์จักรพรรดิพิศาล สวัสดิประเสริฐเลิศฟ้า"*

---

[๑] *รำขอ คือการร่ายรำด้วยขอบนคอช้าง*

ต่อมาอีกวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ เสด็จจากตำหนักที่เพนียดไปทอดพระเนตรช้างที่ได้มาใหม่จากเมืองนครสวรรค์อีกเชือกหนึ่ง ซึ่งนำมาไว้ที่ต้นสะตือใหญ่ใต้วัดสว่างอารมย์ พอเสด็จผ่านหน้าวัดทะเลหญ้า ร้างมีงูใหญ่ขวางทางเสด็จ มีรับสั่งว่ามาเตือนให้สร้างวัดหรือ รู้แล้ว งูนั้นก็เลื้อยหายไปทางโคกในวัดทะเลหญ้า จากนั้นก็ทรงสั่งช่างให้มาดำเนินการบูรณะวัด

พระอุโบสถวัดทะเลหญ้าที่ทรงสร้างขึ้นใหม่นั้น ทำซุ้มเป็นรูปพระมาลา ซึ่งเป็นพระนามของพระองค์ มีเจดีย์ย่อมุมแปดเหลี่ยมสูงประมาณ ๑๐ เมตร ต่อมาเป็นที่บรรจุพระอังคารของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ส่วนในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง ๑ องค์ สูงประมาณ ๒ เมตร กล่าวกันว่าเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์

เมื่อปฏิสังขรณ์พระอารามเสร็จ ทรงน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า *"วัดบรมวงศ์อิศรวราราม"*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๒๙ สิริพระชันษาได้ ๖๗ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แห่เชิญพระศพจากวังที่ประทับด้วยกระบวนพระอิสริยยศพระราชทานพระมหาเวชยันตราชรถให้เชิญพระโกศพระศพจากวัดพระเชตุพนไปพระราชทานเพลิงที่พระเมรุท้องสนามหลวง ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการแต่งโคลงเฉลิมพระเกียรติถวายในงานพระเมรุเป็นการพิเศษอีกด้วย

โคลงเฉลิมพระเกียรติในงานพระเมรุคราวนั้น แยกเป็นกลุ่มๆ ตามวิชาที่ทรงเชี่ยวชาญ นอกจากวิชาคชกรรมศาสตร์แล้ว มีวิชาโหรกลาศาสตร์หรือวิชาโหร อัศวกรรมศาสตร์หรือวิชาเกี่ยวกับม้า ยุทธกรรม สาตรวิทยาหรือวิชาหนังสือดุริยางคศาสตร์ นัจจะเวธีหรือการละเล่นต่างๆ รัตนศาสตร์หรือวิชาเกี่ยวกับอัญมณี พงศาวดาร พุทธศาสตร์ ไสยศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เลขะวิทยาหรือวิชาเลข การสวดสรภาณ มนตร์และพยากรณ์ แพทยศาสตร์ ธาตุมิศการหรือการแยกธาตุทางวิทยาศาสตร์ นวกรรมหรือวิชาก่อสร้าง หัตถโกศลหรือการช่างฝีมือ ยันตรศาสตร์หรือวิชาเกี่ยวกับเครื่องยนต์เครื่องจักร กีฬาโกศลหรือการสะสมของเล่นเป็นงานอดิเรก ภูตคามศาสตร์หรือรุกขศาสตร์ คือ การปลูกแปลงต้นไม้ดอกไม้ให้งอกงามผิดธรรมชาติ สูทศาสตร์หรือการปรุงอาหาร

โคลงเฉลิมพระเกียรติดังกล่าว จึงมิใช่เพียงสิ่งแสดงถึงพระปรีชาสามารถในสรรพวิทยาเท่านั้น หากยังช่วยให้คนในปัจจุบันได้ทราบถึงวิทยาการอันเป็นที่ยกย่องของคนในสมัยก่อน ซึ่งบางวิชาขาดผู้ศึกษาสืบทอดอย่างน่าเสียดายยิ่ง

จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช กับการไปรษณีย์โทรเลข

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นพระบรมวงศ์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ทรงรับราชการสำคัญหลายตำแหน่งสืบเนื่องมาถึง ๓ รัชกาล กอปรกับทรงรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องของราชตระกูลและโบราณราชประเพณี จึงทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นเสาหลักแห่งพระราชวงศ์ในรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ด้วย ทุกพระกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดพระชนมชีพ ล้วนก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์และมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านการไปรษณีย์ไทย ได้ทรงก่อตั้งกรมไปรษณีย์และโทรเลขขึ้นในรัชกาลที่ ๕ และทรงวางรากฐานไว้เป็นอย่างดี จึงทรงได้รับพระสมัญญาว่า *"พระบิดาแห่งการไปรษณีย์ไทย"*

จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๐๒ เป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๔๕ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และลำดับที่ ๔ ของสมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี มีพระเชษฐาและเชษฐภคินีร่วมพระชนนี ๓ พระองค์ คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกระษัตรีย์
๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงฉายกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์ เมื่อพระชันษา ๖ ปี

หลังจากที่จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเข้าพระราชพิธีโสกันต์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ แล้ว ได้เสด็จออกจากพระราชฐานฝ่ายในมาประทับ ณ หอนิเพทพิทยาคม ริมประตูศรีสุนทร ในพระบรมมหาราชวัง ณ ที่นี้ พระองค์ได้ริเริ่มกิจกรรมหนึ่งซึ่งส่อเค้าว่าจะได้ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมไปรษณีย์และโทรเลขพระองค์แรก

หอนิเพทพิทยาคม เคยเป็นสถานที่เรียนภาษาอังกฤษของเจ้านายที่ทรงพระเยาว์ มีครูผู้สอนคือ มิสเตอร์ยอร์ช ฟรานซิส แพตเตอสัน ต่อมาเมื่อเลิกใช้เป็นสถานที่เรียนแล้ว เจ้านายที่เคยเรียนร่วมกันก็ยังเสด็จมาชุมนุมสังสรรค์กันเหมือนเดิม จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงชักชวนเจ้านายบางพระองค์ช่วยกันจดข่าวในราชสำนักในแต่ละวันมาพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ทราบถึงเรื่องที่ล่วงไปแล้วตลอดจนเรื่องที่ควรจะทราบล่วงหน้า โดยพระองค์ทรงทำหน้าที่บรรณาธิการ ดำเนินการจัดพิมพ์ จัดหาสมาชิกและควบคุมการแจกจ่าย ทรงได้รับการสนับสนุนให้ยืมแท่นพิมพ์จากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ซึ่งทรงกำกับดูแลโรงพิมพ์หลวง และมีหม่อมเจ้าวัชรินทร์ สิงหรา ช่วยตรวจการเรียงพิมพ์ หนังสือพิมพ์ข่าวนี้มีชื่อว่า *"COURT"* ออกเผยแพร่วันแรกเมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๑๘ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๑๙ ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น *"ข่าวราชการ"*

ในระยะแรกกำหนดให้สมาชิกมารับหนังสือด้วยตนเอง ต่อมาได้ทรงดำริให้มีคนส่งหนังสือให้แก่สมาชิกถึงบ้าน คนส่งหนังสือจะมีเครื่องแบบเฉพาะ และเมื่อส่งหนังสือแล้วหากสมาชิกท่านใดประสงค์จะส่งจดหมายไปให้สมาชิกอื่นก็ต้องซื้อตั๋วแสตมป์ปิดจดหมาย พร้อมกับลงชื่อตนเองขีดทับแสตมป์ฝากไป ต่อมาทรงกำหนดให้ผู้ส่งหนังสือตีตราประทับแทนลายเซ็นของเจ้าของหนังสือ ดังความตอนหนึ่งในพระนิพนธ์แจ้งความแก่สมาชิกว่า

"ข้าพเจ้า ผู้จัดการพิมพ์ขอแจ้งความให้ทราบ ด้วยข้าพเจ้าได้บอกไว้ในหนังสือแจ้งความครั้งก่อนแล้ว ถึงเรื่องแสตมป์ทั้งหลายนั้นว่าถ้าผู้ที่ได้ซื้อแสตมป์ไป จะต้องเขียนชื่อทับแสตมป์เมื่อเวลาที่จะมีไปถึงใครๆ เพื่อจะกันกระทำให้แสตมป์เสียนั้น บัดนี้ข้าพเจ้ามาคิดๆ ดูว่าเพื่อจะกันให้แสตมป์เสียนั้น ครั้นจะให้มีโปสต์ออฟฟิศก็เป็นที่ลำบากช้าไปทำไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงคิดทำตราขึ้น แลมอบให้ผู้ส่งหนังสือ ฤๅโปสต์แมนไป แลถ้าท่านทั้งหลายจะส่งหนังสือแลปิดแสตมป์แล้ว ให้ส่งให้ผู้ส่งหนังสือ ผู้ส่งหนังสือก็จะตีตราลงให้ทันใด เอาไปให้แต่ตามประสงค์ของท่านทันใจท่านได้ และแสตมป์ก็จะไม่

ซ้ำกันเลยปลอมยากนัก"

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่ากิจการไปรษณีย์นั้นมีความสำคัญเทียบเท่ากับโทรเลขที่มีอยู่แล้ว ประกอบกับทรงเห็นแววพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระอนุชา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมไปรษณีย์และโทรเลข เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๔ ในการนี้ จะต้องทรงศึกษาหาแนวทางตลอดจนประสานและสรรหาตัวบุคคล เพื่อจัดตั้งกรมไปรษณีย์และโทรเลขของไทยขึ้นให้ได้

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเครื่องอย่างญี่ปุ่น ฉายเมื่อเสด็จไปประเทศญี่ปุ่น พระชันษา ๓๒ ปี

จอมพล สมเด็จฯ เจ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ร่วมดำเนินการกับพระยาไชยสุรินทร์ (หม่อมราชวงศ์เทวหนึ่ง ศิริวงศ์ ขณะนั้นเป็นจมื่นเสมอใจราช) โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจบ้านเรือนและติดเลขที่บ้านในเขตกรุงเทพฯ ซึ่งต้องพบอุปสรรคทำให้งานล่าช้า เพราะประชาชนยังไม่เข้าใจจึงไม่ร่วมมือเท่าที่ควร จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ต้องทรงฝ่าฟันอุสรรคต่างๆ ด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงพระภารกิจอันหนักดังกล่าว จึงมีพระบรมราชานุญาตให้ทรงสรรหาผู้ช่วย จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเลือกมิสเตอร์เฮนรี อาลาบาสเตอร์ มาเป็นผู้ช่วย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๖

ในระหว่างการเตรียมการเปิดกรมไปรษณีย์และโทรเลขอยู่นั้น มิสเตอร์เจมส์ นิวแมน กงสุลใหญ่อังกฤษประจำประเทศไทยขณะนั้น ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ผู้สำเร็จราชการพื้นที่ปกครองพิเศษจะขอจัดตั้งไปรษณีย์สาขาขึ้นในกรุงเทพฯ พร้อมกับขออำนาจสิทธิ์ขาดในการจำหน่ายไปรษณียากรและการรับฝากจดหมายติดต่อกับต่างประเทศทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและจอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเห็นว่าหากอนุญาตจะไม่เป็นผลดีแก่ประเทศชาติ จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช จึงทรงมีลายพระหัตถ์ถึงเจ้าพระยา

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเครื่องเต็มยศจอมพลทหารบก ฉายเมื่อพระชันษา ๕๙ ปี

ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงพระคลังผู้มีหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐบาลในการประสานงานกับประเทศต่างๆ สรุปความได้ว่าประเทศไทยกำลังจัดตั้งกิจการไปรษณีย์อยู่แล้ว และเมื่อสำเร็จก็จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกสหภาพไปรษณีย์สากล จึงไม่อาจรับข้อเสนอตามที่กงสุลใหญ่อังกฤษแจ้งมา ซึ่งเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีก็ได้ตอบปฏิเสธไปตามความในลายพระหัตถ์

ต่อมา กรมไปรษณีย์และโทรเลขก็ได้เปิดที่ทำการใหญ่เป็นทางการเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๖ ที่บริเวณปากคลองโอ่งอ่าง ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในระยะแรก กิจการไปรษณีย์ให้บริการเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพฯ และนำจ่ายเพียงวันละ ๓ เวลา ต่อมาความนิยมในการส่งจดหมายขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในพุทธศักราช ๒๔๒๘ จึงเปิดที่ทำการไปรษณีย์เพิ่มอีก ๒ แห่ง คือที่สมุทรปราการและนครเขื่อนขันธ์ หลังจากนั้นได้เปิดที่ทำการไปรษณีย์เพิ่มตามหัวเมืองต่างๆ อีกหลายแห่ง และเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๒๘ ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกของสหภาพไปรษณีย์สากล (Universal Postal Union) เป็นผลให้ประเทศไทยมีสิทธิ์ส่งจดหมายไปยังประเทศต่างๆ ได้เอง ซึ่งในการเตรียมการนั้น จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงดำเนินการ เช่น ได้โปรดให้จัดพิมพ์หนังสือ Postal Organization of the Kingdom of Siam เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับกิจการไปรษณีย์ของไทย และโปรดให้จัดพิมพ์แสตมป์ชุดใหม่เพื่อความเหมาะสม เป็นต้น

จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงรับพระภารกิจในการเสริมสร้างความเจริญและแก้ไขปัญหาต่างๆ ในกรมไปรษณีย์และโทรเลขด้วยพระองค์เองเป็นส่วนใหญ่ แต่บางครั้งก็ต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ หากเป็นเรื่องด้านต่างประเทศ เช่น การหาข้อมูลกฎระเบียบของกิจการไปรษณีย์ต่างประเทศ และ

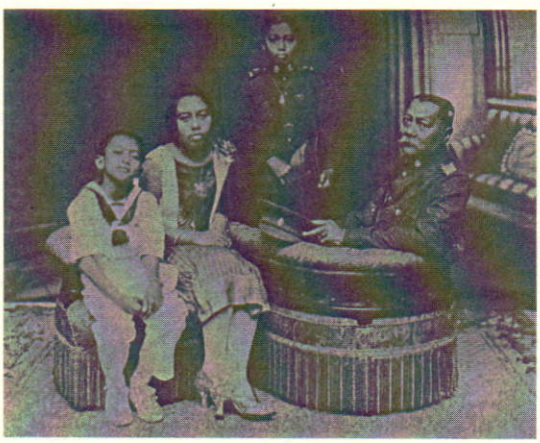

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงฉายกับพระโอรสธิดา เมื่อพระชันษา ๖๗ ปี

สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเครื่องแบบเต็มยศจอมพลทหารบก ฉายเมื่อพระชันษา ๖๘ ปี

การว่าจ้างชาวต่างประเทศมาช่วยในกิจการไปรษณีย์และโทรเลขของไทย เป็นต้น จะทรงขอให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งทูตไทยประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ ทรงช่วยดำเนินการ นอกจากการพัฒนามาตรฐานของกิจการไปรษณีย์โทรเลขของไทยให้ทัดเทียมกับสากล การสรรหาบุคลากรและอุปกรณ์ที่เหมาะสมมาเพิ่มเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพแล้ว จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ยังทรงห่วงใยดูแลความเป็นอยู่ของพนักงานในกรมด้วย ดังได้มีการเสนอให้มีกฎหมายคุ้มครองบุรุษไปรษณีย์ขณะปฏิบัติหน้าที่เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากการที่จอมพล สมเด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นพระอนุชาที่ทรงใกล้ชิดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน จึงทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้รับพระภารกิจอีกหลายด้านควบคู่ไปกับการไปรษณีย์โทรเลข ได้แก่ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม การก่อสร้างและตกแต่งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สำหรับประเทศสยาม ณ ท้องสนามหลวง เป็นสภานายกหัวหน้าการประชุมที่ปรึกษาข้อราชการยุติธรรม ดำรงตำแหน่งพระราชพิธีสวามี (Master of Ceremony) เป็นผู้จัดการพระราชพิธีต่างๆ อาทิ พระราชพิธีลงสรง พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ รวมทั้งการจัดสร้างพระเมรุ และอื่นๆ อีกมาก โดยเฉพาะการบังคับบัญชากรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งกำลังปรับปรุงให้เป็นหน่วยทหารรูปแบบใหม่นั้น ทำให้ไม่ทรงมีเวลาบริหารและพัฒนากรมไปรษณีย์และ

โทรเลขได้เต็มที่ ดังนั้นเมื่อพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จกลับมาจากยุโรปในพุทธศักราช ๒๔๒๙ พระองค์จึงทรงมอบตำแหน่งจางวางกรมไปรษณีย์และโทรเลขให้เพื่อช่วยดูแลงานแทนพระองค์ แต่ยังทรงปฏิบัติหน้าที่อธิบดีอยู่ จนกระทั่งวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๓ จึงทรงลาออก และเสด็จไปทรงงานที่กระทรวงยุทธนาธิการในฐานะเสนาบดีเพื่อเสริมสร้างความเจริญพัฒนาแก่การทหารของชาติต่อไป

แม้ว่าจอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช จะทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมไปรษณีย์และโทรเลขเพียง ๙ ปี แต่พระเกียรติคุณยังคงจารึกอยู่ การสื่อสารแห่งประเทศไทยซึ่งพัฒนามาจากกรมไปรษณีย์และโทรเลขในอดีต จึงได้จัดสร้างพระอนุสาวรีย์ของพระองค์ขึ้นเป็นที่เคารพสักการะ น้อมสำนึกในพระกรุณาธิคุณตลอดไป

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับงานด้านศิลปวัฒนธรรม

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

เดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ นี้ เป็นโอกาสอันดีที่ชาวไทยจะหวนรำลึกถึงพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ของพระบรมราชวงศ์จักรีพระองค์หนึ่ง ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปเมื่อ ๖๕ ปีก่อน พระองค์ทรงพระเกียรติคุณสูง เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕, ๖ และ ๗ ทรงได้รับพระมหากรุณาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญของแผ่นดิน ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ปูชนียบุคคลพระองค์นี้คือ **จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต** นายทหารที่มีพระอุปนิสัยรักด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างยิ่ง ทรงสร้างสรรค์ผลงานด้านนี้ไว้จำนวนมาก โดยเฉพาะงานด้านวรรณกรรมและดนตรี

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรีพระอัครราชเทวี ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๔ มีพระเชษฐภคินีร่วมพระชนนี คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จำต้องเสด็จไปประทับอยู่ที่ตำบลจีปะกันตี ถนนเนลันต์ เมืองบันดุง เกาะชวา ประเทศอินโดนิเซียด้วยวิถีทางการเมือง ต่อมาประชวรด้วย

พระโรคพระวักกะและพระหทัยพิการ สิ้นพระชนม์ ณ ประเทศนั้น เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๗

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราชโอรสที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสนิทเสน่หาอย่างยิ่ง ประกอบกับทรงพระปรีชาในการศึกษามาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ดังนั้นในพุทธศักราช ๒๔๓๗ เมื่อรับการโสกันต์และเจริญพระชันษาพอสมควรแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาที่ทวีปยุโรป ระยะแรกประทับที่ประเทศอังกฤษเพื่อเตรียมความพร้อม ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๓๙ จึงเสด็จไปทรงศึกษาด้านการทหาร ณ ประเทศเยอรมนี ทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๖ และเสด็จกลับมารับราชการในประเทศไทย เริ่มด้วยพระยศนายพลตรีราชองครักษ์ ตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ในรัชกาลที่ ๕ และเลื่อนเป็นนายพลเรือโท ผู้บัญชาการทหารเรือในรัชกาลที่ ๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ นายพลเรือเอกแล้วเป็นจอมพลเรือ ราชองครักษ์ เป็นจอมพลตำแหน่งเสนาธิการทหารบก และอุปนายกสภากาชาดสยาม ถึงรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตามลำดับ พระองค์ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่กิจการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเป็นอย่างมาก หม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม บริพัตร พระชายา ทรงเล่าไว้ในบันทึกว่า จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงงานหนักมาก นอกจากที่กระทรวงแล้ว ยังทรงนำงานมาทรงต่อที่วังจนดึกทุกวัน และเนื่องจากพระอัธยาศัยที่ไม่ถือพระองค์ มีจิตวิทยาในการปกครองและการผูกใจผู้คน โอบอ้อมอารีและมั่นคง ในความยุติธรรม จึงทรงเป็นที่เคารพรักของพระประยูรญาติและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นวังบางขุนพรหมซึ่งเป็นที่ประทับจึงมีพระประยูรญาติและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปเฝ้าอยู่เสมอ

แม้ว่าจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จะทรงรับราชการด้านทหารเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ทรงแบ่งเวลาให้แก่งานด้านศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากทรงเห็นถึงคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติจึงทรงศึกษาและสะสมตัวอย่างของศิลปวัตถุ ส่วนด้านอักษรศาสตร์นั้นพระองค์ทรงพระปรีชาด้านการประพันธ์ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ปรากฏพระนิพนธ์ร้อยกรองตั้งแต่ยังมีพระชนมายุ ๑๐ พรรษา เช่น พระนิพนธ์โคลงเล่นซ่อนหา ที่พระราชวังจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระอัครราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์เข้าร่วมวงเล่นซ่อนหา โดยใช้การประพันธ์โคลงแทนการเล่นซ่อนหาจริง ให้มีการแอบซ่อนตามตำหนักต่างๆ และการไล่จับเป็นสิ่งที่พระราชดำริขึ้นเพื่อหย่อนพระราชหฤทัยขณะทรงพระประชวร ตัวอย่างบทพระนิพนธ์บทหนึ่ง ได้แก่

"หนีเปิดไปที่ถ้ำ จักรพงษ์
เข้าอยู่ในนั้นตรง ปากถ้ำ
ยืนแอบเนตรมององค์ ทูนหม่อม เล็กนา
ถ้าไล่วิ่งหนีซ้ำ บให้จับตัว"

ต่อมาเมื่อทรงเจริญวัยแล้ว หากทรงสนพระทัยและศึกษาสิ่งใด ก็โปรดที่จะทรงศึกษาให้ลึกซึ้งและจริงจัง ดังนั้นจึงทรงพระนิพนธ์เรื่องที่ทรงศึกษานั้นๆ ออกมาเป็นตำราหลายเรื่อง เช่น ตำราเกี่ยวกับเครื่องลายคราม และตำราเล่นกล้วยไม้ หลังจากที่เสด็จไปประทับ ณ เมืองบันดุง เกาะชวาแล้ว จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงสนพระทัยศึกษาศิลปวัฒนธรรมของอินโดนีเซีย โดยเฉพาะวรรณกรรม ได้ทรงสืบค้นต้นเค้าของวรรณกรรมอิเหนา และได้ทรงแปลวรรณกรรมเรื่อง *"หิกะยัต ปันหยี สะมิรัง"* เป็นภาษาไทย และเมื่อเสด็จประพาสประเทศอินเดีย พระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่อง *"เที่ยวอินเดีย"* ไว้ด้วย พระนิพนธ์หลายเรื่องได้พิมพ์แจกในงานพระเมรุของพระองค์เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ บางเรื่องมีการพิมพ์ซ้ำเผยแพร่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของอนุชนรุ่นหลัง

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต โปรดด้านดนตรีมาก ทรงสนพระทัยทั้งด้านดนตรีสากลและดนตรีไทย พระองค์ทรงเครื่องดนตรีได้หลายประเภท และทรงพระนิพนธ์เพลงไว้จำนวนมากทั้งเพลงแบบสากลและเพลงไทยเดิม ทรงหานักดนตรีผู้มีความเชี่ยวชาญดนตรีแต่ละอย่างมารวมกันเป็นวง วงปี่พาทย์ของวังบางขุนพรหมจึงเป็นวงที่มีชื่อเสียงมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวงของวังบูรพา โดยมีจางวางทั่ว พาทยโกศล มหาดเล็กเป็นหัวหน้าวง นอกจากนี้ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ยังทรงปลูกฝังความรู้ความสามารถด้านดนตรีไทยแก่พระธิดาของพระองค์ ในชั้นแรกได้สอนประทานด้วยพระองค์เอง ต่อมาจึงทรงจัดหาครูผู้มีความรู้มาสอนจนทุกองค์ล้วนมีความเชี่ยวชาญ ด้านเพลงแบบสากลนั้น พระองค์ทรงพัฒนาวงแตรวงของทหารเรือกับทหารบก และทรงพระนิพนธ์เพลงประทานหลายเพลง ได้แก่ เพลงวอลทซ์ปลื้มจิต เพลงวอลทซ์ประชุมพล เพลงสุดเสนาะ เพลงมณฑาทอง เพลงวอลทซ์เมขลา เพลงมหาฤกษ์ เพลงสรรเสริญเสือป่า เพลงวอลทซ์โนรี เพลงสาครลั่น เพลงพญาโศก และเพลงนางครวญ ๓ ชั้น

นายเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล บุตรของจางวางทั่ว พาทยโกศล ได้เรียบเรียงเรื่องเกี่ยวกับบทเพลงพระนิพนธ์ สรุปได้ว่า มีเพลงไทยแท้จำนวน ๒๒ เพลง เพลงไทยเดิมซึ่งเป็นทางและทำนองสำหรับพิณพาทย์โดยตรง จำนวน ๖ เพลง เพลงที่ทรงพระนิพนธ์เมื่อประทับที่เมืองบันดุง เกาะชวา จำนวน ๑๗ เพลง เพลงที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเป็นเพลง ๓ ชั้น จำนวน ๑๒ เพลง และเพลงที่ทรงพระนิพนธ์เป็น ๒ ชั้น จำนวน ๕ เพลง เพลงที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ เพลงแขกมอญบางขุนพรหม เพลงที่ดีเยี่ยมที่สุด คือ เพลงจิ้งจกทองเถา และเพลงสุดถวิลเถา เพลงสุดถวิลเป็นเพลงที่ทรงตั้งชื่อเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงผู้ทรงคุ้นเคยในเมืองไทย และเป็นเพลงสุดท้ายของพระองค์ เพราะต่อมาก็ประชวรแล้วสิ้นพระชนม์

กล่าวกันว่า วังบางขุนพรหมของจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นที่เกิดของวัฒนธรรมอื่นๆ อีกหลายอย่างหลายประการเป็นต้นว่า มีการ

จัดละคร หรือฟ้อนรำ ตามจินตนาการสร้างสรรค์ใหม่ๆ เป็นสถานที่ศึกษาของพระธิดา และเจ้านายเล็กๆ จากวังอื่น เรียกกันว่า *"ยูนิเวอร์ซิตี้"* และเนื่องจากวังบางขุนพรหมมีพ่อครัวปรุงอาหารแบบตะวันตก พระองค์จึงโปรดให้พ่อครัวของกรมพัสดุทหารเรือ มาศึกษาและช่วยงานเพื่อให้สามารถจัดทำอาหารเลี้ยงและเสิร์ฟชาวต่างประเทศได้เมื่อมีงานเลี้ยงของทางราชการ

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงบริจาคทรัพย์และทรงบำเพ็ญพระกุศลในพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ในด้านการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนนั้น ได้ทรงพิมพ์หนังสืออันมีประโยชน์แจกในเทศกาลต่างๆ จำนวนมาก นับเป็นพระกรุณาที่ทำให้ความรู้ด้านต่างๆ แพร่หลายไปในวงกว้างขึ้น นอกจากนี้ยังทรงตั้งมั่นในพระปณิธานว่าจะต้องสร้างประโยชน์แก่บ้านเมืองสูงสุด แม้ว่าจะต้องทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ ดังนั้นพระเกียรติคุณทั้งด้านการทหาร การปกครองและศิลปวัฒนธรรมจึงยังจารึกอยู่ในแผ่นดินสืบมา

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ต่อผู้ประสบภัยพายุไซโคลนนาร์กิส

นายชัชพล ไชยพร

เมื่อปลายเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๑ พายุไซโคลนนาร์กิสได้ตั้งเค้าขึ้นในตอนเหนือของมหาสมุทรอินเดีย แล้วพัดกระหน่ำเข้าสู่พื้นที่แถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี กรุงย่างกุ้ง รัฐมอญ และรัฐกะเหรี่ยง ประเทศสหภาพพม่า ในวันที่ ๓ พฤษภาคม ทำให้มีผู้เสียชีวิตและสูญนับแสนราย และมีจำนวนผู้ประสบภัยอีกนับล้านคน ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเกือบทั้งหมด ไม่สามารถใช้การได้ นับเป็นเคราะห์กรรมอันสาหัส ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้านของไทยครั้งร้ายแรงเป็นประวัติการณ์

ความสูญเสียที่เกิดขึ้นแก่พลเมืองชาวพม่าเป็นจำนวนมากในครั้งนี้ เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนักในสายตาชาวโลก หลายประเทศได้ส่งสารแสดงความเสียใจและแสดงความจำนงจะเข้าช่วยเหลือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์โดยไม่ได้คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา และลัทธิการเมือง นับเป็นกุศลจริยาที่น่าสรรเสริญ ในส่วนของประเทศไทยนั้น ประชาชนได้ร่วมใจกันบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากกันเป็นจำนวนมาก ผ่านทางองค์กรสาธารณกุศลต่างๆ เช่น สภากาชาดไทย และมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยกรุณาต่อผู้ประสบภัย ทรงส่งพระราชสาส์นแสดงความเสียพระราชหฤทัยไปยังผู้นำของประเทศพม่า พร้อมทั้งพระราชทานถุงยังชีพจำนวน ๒,๐๐๐ ถุง และเต็นท์จำนวน ๒๕ หลัง นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมีพระราชดำรัสชื่นชมน้ำใจของคนไทยที่ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติดังกล่าวด้วย ดังความตอนหนึ่งจากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะกรรมการมูลนิธิ-

ราชประชานุเคราะห์ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย ว่า

"เราจะต้องช่วยกันเพื่อที่จะให้ประเทศชาติ ประชาชนอยู่ดีกินดี นอกจากนั้น ก็ให้ประเทศที่อยู่ใกล้เคียงก็ได้ผลพลอยได้ไปด้วย แล้วก็พยายามเต็มที่ที่จะช่วยประชาชนทุกชาติ ทุกภาษา ...การที่ได้ทำนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ...พูดอย่างนี้มิได้แสดงให้เห็นว่าคนไทยดีมาก แต่ว่าดีที่รู้จักช่วยกัน รู้จักช่วยไม่ใช่คนไทยด้วยกันเท่านั้น แต่เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง ทำให้โลกจะอยู่ได้..."

น้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมไปด้วยมนุษยธรรมเช่นนี้ เป็นแบบอย่างอันประเสริฐให้บรรดาพระ-บรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนพสกนิกรได้ดำเนินตามเบื้องพระยุคลบาท ความช่วยเหลือที่พระบรมวงศา-นุวงศ์ และประชาชนชาวไทยมีต่อผู้ประสบภัยพายุไซโคลนนาร์กิสจึงมีเหลือคณานับ ประการสำคัญอันเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวพม่า ได้แก่ พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยาม-มกุฎราชกุมาร ที่ได้พระราชทานสิ่งของบรรเทาทุกข์และหน่วยแพทย์ไปตรวจรักษาผู้ประสบภัย ภายหลังจากเหตุภัยพิบัติเพียงไม่กี่วัน

ในเบื้องต้น เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยาม-มกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด-กระหม่อม พระราชทานสิ่งของบรรเทาทุกข์ อันได้แก่ ผลิตภัณฑ์ของสมาชิกและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โครงการสายใยรักแห่งครอบครัว ในพระราชูปภัมภ์ฯ ประกอบด้วยอาหาร และเครื่องอุปโภคที่จำเป็น ได้แก่ ผ้าห่ม ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ยาหม่อง ยาดม แชมพู และสบู่ ทั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สำนักงานโครงการสายใยรักแห่งครอบครัว วังศุโขทัย ร่วมกับแม่บ้านสมาชิกสายใยรักแห่งครอบครัว และหน่วยบัญชาการถวายความปลอดภัย รักษาพระองค์ ดำเนินการจัดสิ่งของบรรจุหีบห่อ โดยมีภาษาอังกฤษและภาษาพม่ากำกับ เพื่อบ่งบอกชนิดและประเภทของสิ่งของพระราชทานอย่างชัดเจน พร้อมกันนี้ ได้มีพระราชบัณฑูรให้กระทรวงสาธารณสุขเป็นแกนหลักในการประสานงานจัดหน่วยแพทย์พระราชทานในพระองค์ ไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยโดยเร็ว

อนึ่ง การพระราชทานสิ่งของดังกล่าว ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดซื้อจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อันนับเป็นพระราโชบายที่ได้ประโยชน์หลายสถาน กล่าวคือ ราษฎรไทยได้มีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้แก่โครงการสายใยรัก ในพระราชูปถัมภ์ฯ และราษฎรพม่าก็ได้รับสิ่งของช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ที่มีคุณภาพและตรงกับความต้องการ ในขณะเดียวกัน ยังเป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกด้วย

จากนั้น ในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ กระทรวงสาธารณสุข จึงได้ส่งหน่วยแพทย์พระราชทานในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยาม-มกุฎราชกุมาร จำนวน ๓๐ คน พร้อมเครื่องมือผ่าตัด ยา และเวชภัณฑ์ ขึ้นเครื่องบินซี-๑๓๐ ของกองทัพอากาศ ไปประเทศพม่า เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติจากพายุไซโคลนนาร์กิสเป็นเวลา ๒ สัปดาห์

แม้ขณะนั้น รัฐบาลพม่าจะยังแสดง

ท่าทีปฏิเสธความช่วยเหลือจากนานาประเทศด้วยเหตุผลหลายประการ แต่ด้วยเหตุที่ผู้ประสบภัยชาวพม่ากำลังประสบปัญหาด้านสุขภาพอนามัยอย่างรุนแรง ประกอบกับได้คำนึงถึงพระราชไมตรีของพระราชวงศ์ไทยและไมตรีจิตของประชาชนชาวไทยที่มีต่อชาวพม่า จึงอนุญาตให้ประเทศไทยส่งแพทย์และพยาบาล เข้าไปช่วยเหลือด้านการแพทย์แก่ประชาชนชาวพม่าได้เป็นกรณีพิเศษ

หน่วยแพทย์พระราชทานในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ที่เดินทางไปครั้งนี้ ประกอบด้วย แพทย์ศัลยกรรมกระดูกและศัลยกรรมทั่วไป ๗ คน แพทย์เวชศาสตร์ฉุกเฉิน ๒ คน วิสัญญีแพทย์ ๑ คน กุมารแพทย์ ๑ คน จิตแพทย์ ๒ คน นักจิตวิทยา ๑ คน สัตวแพทย์ ๑ คน ผู้เชี่ยวชาญด้านโรคที่มีแมลงเป็นพาหะ ๑ คน นักระบาดวิทยา ๔ คน พยาบาลห้องผ่าตัดและพยาบาลศัลยกรรมหัวใจ ๑๒ คน บุคลากรเหล่านี้มาจากหลากหลายหน่วยงาน ได้แก่ โรงพยาบาลรามาธิบดี สภากาชาดไทย กรมสุขภาพจิต กรมควบคุมโรคติดต่อ โรงพยาบาลราชวิถี โรงพยาบาลราชบุรี และศูนย์นเรนทร กระทรวงสาธารณสุข

ส่วนอุปกรณ์และเวชภัณฑ์การแพทย์ที่นำไปด้วยครั้งนี้ มี ๒ ส่วน ส่วนแรกคณะแพทย์เตรียมไปเองตามความชำนาญของแพทย์ ประกอบด้วย อุปกรณ์ตรวจรักษาผู้ป่วย เครื่องดมยาสลบ เครื่องนึ่งฆ่าเชื้อเครื่องมือ ผ้ากอซ สำลี เครื่องมือผ่าตัด ชุดดามกระดูก ทำแผล เย็บแผล และทำคลอด เครื่องมือตรวจเลือด ชุดตรวจเชื้อมาลาเรีย ไทฟอยด์ และเบาหวานภาคสนาม วัคซีนป้องกันบาดทะยัก ไทฟอยด์ ยารักษาโรคมาลาเรียและยารักษาโรคเบื้องต้น เพียงพอสำหรับผู้ป่วยจำนวน ๔,๐๐๐ คน โดยสภากาชาดไทยได้เตรียมเครื่องยังชีพให้คณะแพทย์ใช้อุปโภคบริโภคได้ตลอด ๒ สัปดาห์ ไม่ต้องรบกวนทรัพยากรของพื้นที่ ส่วนที่ ๒ เป็นยาและเวชภัณฑ์ที่ภาคเอกชนเป็นผู้บริจาค ประกอบด้วย ยาปฏิชีวนะ ยาแก้ปวด และสารน้ำทดแทนเลือด และวัคซีนป้องกันโรค

การเดินทางไปครั้งนี้ เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างคณะแพทย์ไทยและคณะแพทย์ของประเทศพม่า คณะแพทย์ที่ไปสามารถให้บริการตรวจรักษาผู้ป่วยได้ทั้งในสถานพยาบาล และเคลื่อนที่ไปให้บริการในพื้นที่ประสบภัยต่างๆ แบ่งการทำงานออกเป็น ๔ กลุ่ม ตรวจรักษาผู้ป่วยทั่วไปได้ประมาณวันละ ๘๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ ราย ผ่าตัดใหญ่ได้วันละประมาณ ๒๐ ถึง ๓๐ ราย และนอกจากคณะแพทย์ชุดแรกแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เตรียมหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ คณะควบคุมป้องกันโรคที่มีประสบการณ์พร้อมเวชภัณฑ์และวัสดุอุปกรณ์ อีกกว่า ๑๐๐ คน เป็นคณะที่ ๒ ซึ่งสามารถเดินทางเข้าช่วยเหลือทันทีเมื่อประเทศพม่าร้องขอเพิ่มเติม

พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ชุบชีวิตชาวพม่าผู้ประสบภัยพิบัติและยังประสบเคราะห์กรรมซ้ำซ้อนจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยให้พ้นจากความทุกขเวทนา สามารถมีกำลังกายและกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป นับเป็นน้ำพระราชหฤทัยถึงพร้อมด้วยมนุษยธรรมอันประเสริฐที่จะค้ำจุนโลกนี้ให้ดำรงอยู่ได้ สมดังพระพุทธภาษิตที่ว่า *“โลโก*

ปตฺถมฺภิกา เมตตา - เมตตาธรรม ค้ำจุนโลก" โดยแท้

เนื่องในมงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพ ในวันจันทร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๑ นี้ ขอพระราชกุศลจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ด้วยดีแล้ว โปรดอภิบาลให้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย เสด็จสถิตเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทย ตราบกาลนาน.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ด้านแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระอัธยาศัยโปรดการอ่านหนังสือมาแต่ยังทรงพระเยาว์ และทรงศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่เสมอ จึงทรงตระหนักถึงคุณค่าของหนังสือและห้องสมุดว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของเยาวชนและประชาชนทั่วไป ดังปรากฏความตอนหนึ่งในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง **"ห้องสมุดในทัศนะของข้าพเจ้า"** ว่า

"...ห้องสมุดเป็นสถานที่เก็บเอกสารต่างๆ อันเป็นแหล่งความรู้ดังกล่าวแล้ว จึงเรียกได้ว่าเป็นครู เป็นผู้ชี้นำให้เรามีปัญญาวิเคราะห์วิจารณ์ให้รู้สิ่งควรรู้อันชอบธรรมด้วยเหตุผลได้

*ข้าพเจ้าอยากให้เรามีห้องสมุดที่ดี มีหนังสือครบทุกประเภทสำหรับประชาชน หนังสือที่ข้าพเจ้าคิดว่าสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งคือ**หนังสือสำหรับเด็ก** วัยเด็กเป็นวัยเรียนรู้ เด็กๆ ส่วนใหญ่สนใจที่จะทราบเรื่องราวต่างๆ แปลกๆ ใหม่ๆ อยู่แล้ว ถ้าเรามีหนังสือที่มีคุณค่าทั้งเนื้อหาและรูปภาพให้เขาอ่าน ให้ความรู้และความบันเทิง เด็กๆ จะได้เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ ที่รอบรู้ มีธรรมประจำใจ มีความรักบ้านรักเมือง มีความต้องการปรารถนาจะทำแต่ประโยชน์ที่สมควร..."*

ด้วยแนวพระราชดำริดังกล่าว จึงทรงสนพระทัยและส่งเสริมกิจการห้องสมุดตั้งแต่ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ลงไปจนถึงระดับสถานศึกษาสำหรับเด็กเล็ก ได้พระราชทานคำแนะนำแก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดพัฒนาการแก่ห้องสมุดนั้นๆ ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ผู้มาใช้บริการ

หอสมุดแห่งชาติและหอสมุดสาขา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไป

ทอดพระเนตรเอกสารในหอสมุดแห่งชาติ และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ต่างๆ ของหอสมุดแห่งชาติอยู่เสมอ ทรงสนพระทัยเอกสารโบราณและหนังสือเก่าหายาก ได้พระราชทานแนวทางในการอนุรักษ์ การเก็บรักษา และการจัดทำสำเนาเพื่อให้บริการแก่ประชาชนแทนต้นฉบับจริง มีพระราชดำริให้จัดพิมพ์หนังสือเก่าที่มีคุณค่าและหนังสือวรรณคดี เพื่อให้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางไปสู่เยาวชน นอกจากนี้ ได้พระราชทานแนวคิดจากการที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรหอสมุดในต่างประเทศ อาทิ ฝรั่งเศส และสหพันธรัฐรัสเซีย เพื่อใช้แก้ปัญหาของหอสมุดแห่งชาติในการอนุรักษ์เอกสารโบราณและการให้บริการ ทรงแสดงความชื่นชมที่กรมศิลปากรได้จัดให้มีโครงการสำรวจสืบค้นเอกสารโบราณในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งจะช่วยให้หอสมุดแห่งชาติมีเอกสารอันมีค่าและหายากเพิ่มจำนวนขึ้น อีกทั้งจะช่วยให้เจ้าของเอกสารโบราณในท้องถิ่นได้รู้คุณค่าของเอกสาร รู้เรื่องการสงวนรักษาตามหลักวิชา อันจะส่งผลให้เอกสารหรือหนังสือดังกล่าวมีอายุยืนยาวสืบทอดเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ และอำนวยประโยชน์แก่นักศึกษาและประชาชนทั่วไปในการศึกษาหาความรู้ตลอดไป

ในด้านหอเก็บพระธรรมคัมภีร์ของหลวง อันได้แก่หอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น เมื่อทรงปฏิบัติพระราชกิจในฐานะแม่กองอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้หอสมุดแห่งชาติเข้าไปพัฒนาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระบบตามหลักวิชา เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการตรวจสอบจำนวนเอกสาร และสามารถศึกษาค้นคว้าได้ง่ายขึ้น

ในพุทธศักราช ๒๕๒๘ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพิพิธภัณฑ์และหอสมุดพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อให้ทำหน้าที่หอสมุดแห่งชาติสาขา และเป็นแหล่งเก็บรวบรวมรักษาเอกสารพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และกวีร่วมสมัย ทั้งยังอำนวยความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

นอกจากนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมและทรงเปิดหอสมุดแห่งชาติสาขา ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดอีกหลายแห่ง ดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๑๙ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเยี่ยมหอสมุดแห่งชาติอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พุทธศักราช ๒๕๒๒ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดศูนย์นราธิปเพื่อการวิจัยสังคมศาสตร์ ณ อาคารสังคหวัตถุ หน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

พุทธศักราช ๒๕๓๒ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเดือนสิงหาคม และทรงเปิดหอสมุดดำรงราชานุภาพ ในบริเวณวังวรดิศ ถนนหลานหลวง

กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือนธันวาคม

พุทธศักราช ๒๕๓๓ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จังหวัดจันทบุรี

พุทธศักราช ๒๕๓๗ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดห้องสมุดดนตรีทูลกระหม่อมสิรินธร ณ บริเวณหอสมุดแห่งชาติ ถนนสามเสน กรุงเทพมหานคร

พุทธศักราช ๒๕๔๖ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดหอสมุดแห่งชาติสุพรรณบุรีเฉลิมพระเกียรติ

ห้องสมุดประชาชน

จากข้อความในบทพระราชนิพนธ์ที่กล่าวว่า *มีพระราชประสงค์ให้มีห้องสมุดที่ดี มีหนังสือครบทุกประเภทสำหรับประชาชน*นั้น ได้มีหลายหน่วยงานรับสนองไปขยายผลให้เกิดห้องสมุดสำหรับประชาชนขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เป็นการสร้างแหล่งศึกษาเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน ดังเช่น กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำโครงการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นโดยความร่วมมือกับเอกชน เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสที่ทรงพระเจริญพระชนมายุ ๓๖ พรรษา ซึ่งได้รับพระกรุณาธิคุณพระราชทานนามห้องสมุดในโครงการว่า *"ห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี"* ห้องสมุดนี้ทำให้ประชาชนในชนบทห่างไกลได้มีแหล่งเรียนรู้ และเป็นแหล่งเชื่อมโยงระหว่างวิทยาการจากภายนอกกับภูมิปัญญาในท้องถิ่น มีองค์ประกอบคือ ห้องอ่านหนังสือทั่วไป ห้องหนังสือเด็กและสายสัมพันธ์ในครอบครัว มุมวิทยาศาสตร์ ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องอเนกประสงค์ และห้องเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราช-สุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดห้องสมุดเฉลิมราชกุมารี ที่สร้างเสร็จตามที่กราบบังคมทูลเชิญทุกแห่ง และทอดพระเนตรกิจการของห้องสมุดด้วยความสนพระทัย

ห้องสมุดในสถานศึกษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม-บรมราชกุมารี ทรงมีแนวพระราชดำริว่า การศึกษาเฉพาะในชั้นเรียนนั้นยังไม่พอเพียง นักเรียนสมควรศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากวิชาการที่ครูสอนโดยการอ่าน หนังสือจากห้องสมุด เพื่อให้มีความรู้รอบตัวกว้างขวาง ออกไป การเข้าห้องสมุดเป็นการเสริมสร้างปัญญาและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น เมื่อทรงสอนนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ก็มีพระราชประสงค์ที่จะฝึกฝนให้ลูกศิษย์ของพระองค์รู้จักค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง จึงมีพระ-ราชดำริให้ปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียนนายร้อยพระ-จุลจอมเกล้าให้ทันสมัย ได้ทรงพระกรุณาจัดหาหนังสือต่างๆ ที่เป็นประโยชน์มาพระราชทานด้วย

ในส่วนโรงเรียนของเด็กเล็กที่อยู่ในชนบทนั้น นอกจากทรงส่งเสริมให้เด็กมีโภชนาการที่ดีแล้ว ยังทรงส่งเสริมโครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษา ตลอดจนการจัดตั้งห้องสมุดในโรงเรียน ได้มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนบริจาคสิ่งของและเงินทุนโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นอันมาก เช่น คณะแม่บ้านและครอบครัวการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ร่วมกันจัดทำโครงการห้องสมุดฉบับกระเป๋าน้อมเกล้าฯ ถวาย

เพื่อพระราชทานแก่โรงเรียนในชนบท เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งห้องสมุดศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งจะเปิดโลกทัศน์ของเยาวชนให้กว้างไกลด้วยเทคโนโลยีทันสมัยนอกจากหนังสือ เช่น โครงการซีพีเอ็นเพาะกล้าปัญญาไทย ที่โรงเรียนบ้านคลองม่วง จังหวัดกระบี่ ที่สำคัญคือ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจโดยตรงด้านการศึกษา ได้น้อมรับพระราชประสงค์ไปเพิ่มพูนจำนวนห้องสมุดประจำโรงเรียนให้มากขึ้น และมีคุณภาพเหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ยิ่งขึ้น

ด้วยพระราชดำริและพระกรุณาธิคุณดังที่ประมวลมา ได้ทำให้เยาวชนและประชาชนชาวไทยทุกภูมิภาคมีแหล่งเรียนรู้ ซึ่งสามารถเก็บเกี่ยวศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยเพิ่มขึ้น อันจะเป็นผลดีแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตสืบไป

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายชัชพล ไชยพร

"ความรอบรู้ในศิลปะ" เป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอนุศาสน์สั่งสอนไว้เพื่อความผาสุกราบรื่นในการดำเนินชีวิต ผู้มีศิลปะย่อมมีวิธีที่จะประคับประคองตนเองให้ผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ไม่ว่าจะตกอยู่ในสภาวะใด และย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญ นอกจากนี้ ศิลปะยังช่วยค้ำจุนโลกให้เจริญทั้งด้านวัตถุและจิตใจ สมดังพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

"ศิลปกรรมนำใจให้สร่างโศก
จำเริญตาพาใจให้สบาย
ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
อีกร่างกายก็จะพลอยสุขสำราญ"

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาพระองค์เดียวของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ทรงพระปรีชาสามารถ ในศิลปศาสตร์หลากสาขา เช่น ดุริยางคศิลป์ นัฏศิลป์ ทัศนศิลป์ และวรรณศิลป์ ทรงใฝ่พระหฤทัยทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติอย่างยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน พระราชนิยมด้านศิลปะด้านต่างๆ ล้วนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วถ้วนว่าควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ทั้งยังทรงอุปการะเยาวชนให้

ได้ศึกษาศิลปศาสตร์ตามสาขาที่ตนถนัดไว้เป็นจำนวนมาก พระกรุณาธิคุณและพระจริยวัตรในส่วนนี้ นับว่าได้ทรงสืบทอดพระราชกรณียกิจและพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ได้อย่างไม่เคลื่อนคลาย สมควรที่จะได้เฉลิมพระเกียรติคุณให้ขจายขจร เพื่อแบบอย่างอันสมควรเจริญรอยพระยุคลบาท ในปีการศึกษา ๒๕๔๙ สภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ ขอพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เพื่อประกาศพระเกียรติคุณให้ปรากฏในวงวิชาการสืบไป

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงใฝ่พระหฤทัยในด้านศิลปวัฒนธรรมมานับแต่ทรงพระเยาว์ โดยเฉพาะด้านการดนตรี เริ่มทรงศึกษาเปียโนกับพระอาจารย์ชาวต่างประเทศ นับแต่พระชนมายุ ๑๐ พรรษา ตราบกระทั่งเสด็จไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษ ก็ยังทรงศึกษาศิลปะการดนตรีอย่างต่อเนื่องนับสิบปี จนทรงสามารถอ่านโน้ตได้คล่องและบรรเลงเปียโนได้อย่างไพเราะและถูกต้องตามหลักวิชา ทรงมีความทรงจำแม่นยำถึงขนาดว่าทอดพระเนตรโน้ตเพียงครั้งเดียวก็ทรงจดจำได้ทั้งหมด

พระอัจฉริยภาพที่น่าอัศจรรย์อีกประการคือทรงสามารถบรรเลงเพลงได้ทั้งที่ยังไม่เคยทอดพระเนตรโน้ตมาก่อน เพียงแค่ทรงสดับทำนองก็ทรงบรรเลงตามได้อย่างคล่องแคล่ว เพลงที่ทรงบรรเลงก็ไม่จำกัดเฉพาะเพียงแนวหนึ่งแนวใด หากแต่ทรงได้ทั้งแนวคลาสสิก แจ๊ส และป๊อบ รวมไปถึงเพลงไทยเดิม เมื่อพระอนามัยอำนวย และทรงว่างจากพระภารกิจ ก็ทรงเอาพระทัยใส่ฝึกซ้อมและบรรเลงเปียโนอยู่เนืองๆ

นอกจากนี้ ยังมีพระปรีชาสามารถทางการดนตรีอีกแขนงหนึ่งซึ่งทรงฝึกฝนด้วยพระองค์เอง คือ การขับร้อง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงสามารถขับร้องได้ดี มีกระแสพระสุรเสียงกังวานใสไพเราะ ทุกถ้อยคำที่ทรงเปล่งออกมาจะชัดถ้อยชัดคำเสมอ ไม่ทรงยอมออกเสียงให้ผิดเพี้ยนไปแม้แต่น้อย นับเป็นแบบอย่างที่นักร้องและนักเรียนการขับร้องรุ่นใหม่พึงดำเนินรอยตาม

ศิลปะด้านการดนตรีและนาฏศิลป์ไทยนั้น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่อง โดยพระนิยมส่วนพระองค์ก็โปรดทอดพระเนตรนาฏศิลป์ทั้งไทยและสากลอยู่แล้วเป็นทุนเดิม ส่วนดนตรีก็โปรดทรงฟังและทรงบรรเลงทั้งเพลงไทยและสากล ทรงเข้าพระทัยอย่างถ่องแท้ถึงศิลปศาสตร์แขนงนี้ ดังที่เคยพระราชทานพระโอวาทแก่นักเรียนให้ตระหนักว่าการดนตรีนั้นเป็นศิลปะที่ละเอียดอ่อน ที่จะช่วยอบรมขัดเกลาจิตใจของผู้ที่รักการดนตรีให้เป็นไปทางที่ดีงาม ครั้นมีการแสดงดนตรี โขน ละคร หรือระบำจากวรรณคดีไทย ก็โปรดไปทอดพระเนตรและมีรับสั่งชมเชย เป็นกำลังใจยิ่งใหญ่แก่บุคลากรทั้งด้านดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์อย่างหาที่สุดมิได้

หัตถศิลป์ ทรงพระอัจฉริยภาพในด้านเย็บปักถักร้อยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อครั้งพระสุขภาพอำนวย สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี จะไม่ทรงยอมปล่อยให้พระหัตถ์ว่าง หากว่าไม่ได้เสด็จออกทรงปฏิบัติพระกรณียกิจก็จะทรงถักไหมพรมเป็นเครื่องกัน

หนาวสำหรับพระราชทานแก่ทหารและตำรวจผู้ปฏิบัติราชการชายแดน ตลอดจนข้าราชบริพารอยู่เสมอ ทรงประดิษฐ์ลวดลายและกำหนดสีสันได้งดงาม นับได้ว่าทรงประยุกต์งานหัตถศิลป์ที่ทรงถนัดมาเอื้อประโยชน์แก่การบำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อประเทศได้อย่างลงตัว

ส่วนฉลองพระองค์หากมีที่ชำรุด ก็จะทรงซ่อมด้วยพระองค์เอง ไม่โปรดให้ผู้ใดทำถวาย ในอดีตนั้น การกำหนดแบบและสีของฉลองพระองค์ก็ทรงเลือกกำหนดแบบเอง แม้จะตัดเย็บเป็นชุดอย่างสากลก็ตาม แต่มักโปรดให้ใช้ผ้าไทยเสมอ ทรงมีรสนิยมในการเลือกเครื่องประดับให้สมควรแก่วาระโอกาส มิได้ทรงเน้นเฉพาะรูปลักษณ์และความงดงามแต่เพียงเท่านั้น หากแต่ทรงคำนึงกาลเทศะและธรรมเนียมนิยมประกอบด้วย นับเป็นพระปรีชาสามารถในทางทัศนศิลป์อีกแขนงหนึ่ง

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงเคร่งครัดในการใช้ภาษาไทยเป็นพิเศษ แม้จะประทับในต่างประเทศเป็นเวลานาน และทรงสามารถรับสั่ง อ่าน และเขียนภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี แต่ก็ไม่ทรงเคยลืมภาษาไทย ดังเป็นที่ทราบกันดีว่าไม่โปรดให้ผู้ใดกราบทูลภาษาไทยปนภาษาต่างประเทศ ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยจากภาษาอังกฤษไว้หลายคำ จะมีรับสั่งภาษาไทยอย่างถูกต้องชัดเจนและโปรดใช้เลขไทยเสมอ ด้านวรรณศิลป์ได้ทรงพระอักษรด้านวรรณคดีตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการมานับแต่ทรงพระเยาว์ เป็นเหตุให้ทรงเข้าพระทัยและซาบซึ้งในรสศิลปะของวรรณคดี โดยเฉพาะบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ที่ทรงโปรดปรานเป็นพิเศษ

ส่วนมรดกศิลปกรรมของชาติที่กำลังชำรุดทรุดโทรมและใกล้จะเสื่อมสูญนั้น ก็ทรงแผ่พระบารมีมาช่วยให้งานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีพขึ้นอีกครั้ง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงรับเป็นประธานและทรงอุปถัมภ์การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานสำคัญของชาติหลายแห่ง โดยเฉพาะพระอารามทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ตลอดจนโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องในรัชกาลที่ ๖ อาทิ พระราชวังสนามจันทร์ พระราช-นิเวศน์มฤคทายวัน และพระราชวังพญาไท นอกจากจะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระวินิจฉัยในการบูรณะซ่อมแซมแล้ว ยังพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบทุนเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ศิลปกรรมของชาติดำรงคงอยู่เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นำรายได้มาสู่ท้องถิ่น ยังประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ราษฎรโดยถ้วนทั่ว

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ ทรงสนับสนุนการศึกษาศิลปศาสตร์อย่างเต็มพระกำลัง ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษาเป็นจำนวนนับพันคน เยาวชนที่ทรงมีพระกรุณาเหล่านั้นได้ใช้ศิลปศาสตร์หลากสาขาเป็นทุนทางสติปัญญา สรรค์สร้างผลงานอันทรงคุณค่าฝากไว้แก่แผ่นดินตลอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน อีกประการหนึ่ง คือพระราชทานกำเนิดมูลนิธิเพชรรัตน-สุวัทนา ทรงดำรงตำแหน่งนายกกิตติมศักดิ์ ทรงกำหนดวัตถุประสงค์หลักประการหนึ่งไว้ให้มูลนิธิทำหน้าที่ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งเป็นพระวิสัยทัศน์อันชาญฉลาดและกว้างไกลที่จะทรงค้ำชูศิลปวัฒนธรรมไทยไว้ให้เป็นมรดกของแผ่นดินอยู่ไม่รู้เสื่อมสูญ

พระปรีชาสามารถด้านศิลปะและพระกรุณาธิคุณต่อวงการศิลปศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอฯ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ดังที่พรรณนามานี้ เป็นบทพิสูจน์อันเด่นชัด ว่าได้ทรงสนองพระบรมราชปณิธานของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ในการใช้ศิลปะเป็นเครื่องเสริมสร้างความวัฒนาถาวรของประชาชนชาติไทยอย่างเหมาะสมและครบถ้วนทุกประการ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี (ขวา)
ทรงถ่ายกับสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี พระเชษฐภคินี (ซ้าย)
เมื่อพระชนมายุ ๕๗ ปี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี อธิบดีหญิงพระองค์แรกของไทย

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

อธิบดีเป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาหน่วยงานระดับกรมตามระบบบริหารราชการแผ่นดินของไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินีทรงเป็นพระบรมวงศ์ชั้นสูง ที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีหญิงพระองค์แรกของไทยมาแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รับราชการสนองพระเดชพระคุณถึง ๓ แผ่นดิน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี เป็นพระราชธิดาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าคุณจอมมารดาสำลี (ธิดาสมเด็จเจ้าพระบรมมหาพิชัยญาติ ทัต บุนนาค หรือที่เรียกกันว่า สมเด็จพระยาองค์น้อย) ประสูติเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๐๗ สมเด็จบรมชนกนาถพระราชทาน พระนามพร้อมด้วยคาถาพระราชทานพร มีคำแปลดังนี้

"กุมารีผู้เป็นธิดาของเราคนนี้บริบูรณ์ด้วยตระกูล เกิดในวงษ์ดีทั้งสองฝ่าย จงมีนามว่า นภาพรประภา และกุมารีนั้นจงมีอายุยืน ไม่มีโรค ไม่มีอุปัทวะ บริบูรณ์ด้วยสมบัติต่างๆ มั่งคั่งมีโภคทรัพย์ทุกเมื่อ พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย จงรักษากุมารีนั้นทุกเมื่อ เทอญ"

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

ด้วยพรที่ได้รับพระราชทานแต่แรกประสูตินี้เอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี จึงมีพระสุขภาพพลานามัยแข็งแรงตลอด

พระชนมายุ และทรงเป็นเจ้านายที่พระชันษายืนที่สุดพระองค์หนึ่ง ด้วยเสด็จดำรงพระชนม์อยู่ถึง ๕ แผ่นดิน สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๙๔ ปี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรงมีความจำแม่นยำ ทรงเล่าประทานผู้ใกล้ชิดถึงการเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นครั้งแรกว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอขึ้นเฝ้าเวลาเสวย พระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ได้เสด็จขึ้นเฝ้าพร้อมกับเจ้าคุณจอมมารดาเสมอ แต่พระองค์เองไม่ได้เสด็จไปด้วยพระทรงเป็นเด็กขี้อ้อน จนพระชนม์ได้ ๓ ขวบ จึงทรงอ้อนวอนขอตามขึ้นเฝ้า โดยทรงสัญญาว่าจะไม่กรรแสง ขณะที่ประทับรอเฝ้าอยู่นั้น ทรงห็น **"ผู้ชายแก่คนหนึ่ง"** เดินออกมาทุกคนที่นั่งอยู่ก็ลงหมอบ พระองค์เองจึงทรงหมอบตาม แล้วทรงได้ยินสมเด็จพระบรมชนกนาถตรัสทักว่า **"อ๊า ขึ้นมาได้แล้วรึ"** แล้วประทับลงข้างๆ ทรงจับพระองค์ให้ยืนขึ้นแล้วทรงลูบพระเศียรอารามดีพระทัยเมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงหันไปทักพระองค์เจ้าแขไขดวงว่า *"แขจ๋า"* พระองค์เองได้ขานรับทันทีว่า *"เพก๊ะ"* ทำให้เป็นที่ขบขันและเอ็นดูของผู้ที่ขึ้นเฝ้าในวันนั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี เริ่มทรงพระอักษรกับครูผู้หญิงเมื่อพระชนมายุได้ ๖ ขวบ ต่อมาเสด็จไปเรียนต่อกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)ที่ **"โรงสกูล"** คือโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนอยู่นอกประตูพิมานไชยศรี ด้านขวามือสำหรับเป็นที่ศึกษาของพระอนุชากับโอรสเจ้านายและบุตรข้าราชการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี และเจ้านายพี่น้องอีก ๒-๓ พระองค์ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เสด็จออกไปเรียนเป็นพิเศษ แต่มิได้ร่วมชั้นเรียนกับเด็กผู้ชาย ทรงเรียนแต่เฉพาะภาษาไทย ภายในเวลา ๓ ปี ทรงเรียนหนังสือจบ ๕ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน พิศาลการันต์ เป็นอันพอสมควรสำหรับเจ้านายฝ่ายในสมัยนั้น วิชาความรู้ที่ทรงได้รับจากพระยาศรีสุนทรโวหาร มิได้เป็นประโยชน์เฉพาะพระองค์ เพราะเมื่อเสด็จกลับตำหนักก็ทรงถ่ายทอดถวายพระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ที่ไม่มีโอกาสได้เรียนด้วย การศึกษาต่อจากนั้นเป็นการศึกษาด้วยพระองค์เองและอาศัยการสดับตรับฟังกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถทรงเมตตาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินีมาแต่พระทรงเยาว์ ทั้งพระเชษฐภคินีของพระองค์ คือสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรีพระอัครราชเทวี ด้วยเหตุนี้จึงทรงมีโอกาสได้ถวายงานสนองพระเดชพระคุณอย่างใกล้ชิด ประกอบกับทรงพระปรีชาสามารถปฏิบัติงานการที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จเป็นที่พอพระราชหฤทัย เมื่อโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งสถาบันอันเป็นสาธารณประโยชน์ และมีสตรีร่วมดำเนินงานด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินีก็มักทรงได้รับเลือกให้อยู่ในคณะผู้ดำเนินงาน อาทิ ทรงเป็นอุปนายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงเป็นผู้ช่วยเลขานุการินีสภาอุณาโลมแดง หรือสภากาชาดไทย

ในปัจจุบัน

เมื่อเหตุยุ่งยากทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒ หรือ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๓๖ - ๒๔๓๗ ค่อยคลี่คลายลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเห็นสมควรเสด็จพระราชดำเนินไปเจริญทางพระราชไมตรี และทำความรู้จักคุ้นเคยกับประมุขของประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปด้วยพระองค์เอง ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ จึงเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินี ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ส่วนราชการภายในพระบรมมหาราชวังนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าน้องนางเธอ ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าพวงสร้อยสองค์ ทรงช่วยบัญชาการ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริตเที่ยงธรรม กอปรด้วยเชาวน์ปฏิภาณ ทรงสามารถจัดการงานทั้งปวงได้เรียบร้อยสมกับเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประพาสยุโรปแล้ว โปรดให้เพิ่มอำนาจหน้าที่การบังคับบัญชาราชการฝ่ายในมากขึ้น จนในที่สุดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรงดำรงตำแหน่ง *"อธิบดีกรมโขลน"* ขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงวัง เรียกกันเป็นสามัญว่า *"อธิบดีฝ่ายใน"* พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี จึงทรงเป็นหญิงไทยพระองค์แรกที่รับราชการอย่างผู้ชายจนได้เป็นอธิบดี และทรงได้รับการขนานพระนามว่า *"เสด็จอธิบดี"*

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีบัญชาราชการฝ่ายในสืบมาตลอดรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗

ถึงแม้อธิบดีกรมโขลนหรืออธิบดีฝ่ายในจะขึ้นต่อเสนาบดีกระทรวงวังตามระเบียบ แต่ในทางปฏิบัติจะทรงรับพระบรมราชโองการและกราบบังคมทูลราชการต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง ในพระประวัติที่พิมพ์เป็นหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี มีเรื่องเล่าว่า เมื่อดยุคโยฮันน์ อัลเบรคท์ แห่งเยอรมนี เสด็จประพาสเมืองไทยในพุทธศักราช ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพระที่นั่งอุดรภาคในพระราชวังดุสิต เป็นที่ประทับ คนที่อยู่ในพระราชวังดุสิตสมัยนั้นมีจำนวนหลายร้อยคนและมีหลายระดับ ทรงเกรงว่าอาจมีบางคนไปทำให้การรับรอง ดยุคโยฮันน์ อัลเบรคท์ ไม่เรียบร้อยสมพระราชหฤทัย เช่น แต่งตัวไม่เรียบร้อย ไปแอบดู ไปเก็บดอกไม้ที่ปลูกไว้ในสถานที่ รับรอง จึงโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวง ทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรงออกประกาศข้อห้ามและตักเตือนเป็นการภายในแจกจ่ายไปตามตำหนักและเรือนต่างๆ ทั่วพระราชวังดุสิต ต่อมาอีก ๒-๓ วัน ข้อความที่ประกาศได้ไปปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งโดยละเอียด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกริ้วเพราะเป็นเรื่องภายในที่คนภายนอกไม่น่าจะล่วงรู้ ถ้าหากคนใน

พระราชฐานไม่ส่งออกไป จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี สืบหาตัวคนที่ส่งประกาศนั้นไปลงพิมพ์ให้ได้ในวันนั้น ถ้าหาไม่ได้ให้เอาเงินไปวางถวาย ๕ ชั่ง ต่อเมื่อได้ตัวจึงจะพระราชทานเงินคืน ผลการสอบสวนได้ความว่าเกิดจากสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงพระเมตตาเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ว่าจะต้องทรงลำบากเสียเวลาพิมพ์ดีดหลายครั้ง จึงทรงรับจัดการส่ง ประกาศนั้นไปให้ตีพิมพ์ด้วยทรงมีข้าในกรมเป็นเจ้าของโรงพิมพ์ ทางโรงพิมพ์ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องไม่ควรจะเปิดเผยจึงให้หนังสือพิมพ์ไปลง เป็นอันว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ไม่ต้องทรงถูกปรับเงิน ๕ ชั่งนั้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ยังทรงดำรงตำแหน่งอธิบดี บัญชาราชการฝ่ายใน และในตอนปลายรัชกาลทรงรับหน้าที่เป็นผู้แทนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน กราบบังคมทูลถวายพระพรชัยมงคลในวันฉัตรมงคล ในฐานะพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ อันนับเป็นเกียรติยศสูงสุดอีกประการหนึ่ง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ได้ทรงปฏิบัติราชการแผ่นดินในตำแหน่งอธิบดีบัญชาราชการฝ่ายในสืบมาถึง ๓ รัชกาล เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาพระอิสริยศักดิ์ให้ทรงกรม เป็น **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์นภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี** ในพุทธศักราช ๒๔๗๐

พระเกียรติยศคุณนั้นปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการตอนหนึ่งว่า

"พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา ได้ทรงรับตำแหน่งเป็นอธิบดีบัญชาการรักษาพระราชวังฝ่ายในตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติราชการโดยซื่อตรง กอบด้วยพระวิริยอุตสาหะสามารถให้ราชการทั้งปวงในหน้าที่เรียบร้อย เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เพิ่มอำนาจและหน้าที่ให้ทรงบังคับบัญชาราชการฝ่ายในมากขึ้น โดยลำดับมา ก็ทรงสามารถสนองพระเดชพระคุณได้ดั่งพระราชประสงค์ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงยกย่องพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า และพระราชทานเข็มอักษรพระนาม ซึ่งสร้างขึ้นพระราชทานเฉพาะผู้มีความชอบในการโดยเสด็จ หรือที่ได้รักษาการทางพระนครเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป เพราะความดีที่ได้สนองพระเดชพระคุณมาในรัชกาลที่ ๕ ครั้งถึงรัชกาลแห่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้านภาพรประภา ทรงเป็นอธิบดีบัญชาราชการฝ่ายในทั่วทั้งพระราชนิเวศนสถาน ก็ทรงปฏิบัติราชการต่อมาด้วยความโอบอ้อมอารี และมิได้ลุแก่อคติอย่างหนึ่งอย่างใดตลอดรัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์จักรีบรมราชวงศ์เป็นพระเกียรติยศพิเศษในรัชกาลนั้นอีก มาถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้านภาพรประภาทรงดำรงตำแหน่งอธิบดี

ราชการฝ่ายในต่อมา ก็ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณมาด้วยความซื่อสัตย์สามารถมั่นคงเหมือนหนหลังตลอดมาจนกาลบัดนี้ ทรงพระราชดำริว่าพระองค์เจ้านภาพรประภาได้ทรงรับราชการฝ่ายในในตำแหน่ง สำคัญมาโดยเรียบร้อยทั้ง ๓ รัชชกาลและทรงพระปรีชาสามารถเป็นที่นับถือทั่วไป ทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า สมควรจะสถาปนาขึ้นเป็นต่างกรมผู้ใหญ่ฝ่ายในเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมอัยยกาธิราช พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อีกพระองค์หนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการมาณ พระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี...”***

(สะกดการันต์และวรรคตอนตามต้นฉบับ)

ขณะนั้น สมเด็จพระจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ประทับที่วังบางขุนพรหมกับสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี พระมารดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี หรือ **“เสด็จน้าพร”** จึงกราบถวายบังคมลาออกมาประทับที่วังบางขุนพรหมกับพระเชษฐภคินี และพระนัดดา จนในพุทธศักราช ๒๔๗๕ เมื่อเกิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ทรงตามเสด็จพระนัดดาไปประทับที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซียถึง ๑๓ ปี ครั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินีเสด็จกลับประเทศไทย ต่อมาทรงประชวรต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อทรงหายเป็นปรกติแล้ว ทรงพอพระทัยที่จะประทับในโรงพยาบาลต่อไป สภากาชาดไทยจึงจัดตึกวัฒนวงศ์ถวายเป็นที่ประทับ

ในรัชกาลปัจจุบัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี มีโอกาสได้ถวายงานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพุทธศักราช ๒๔๙๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นเฉลิมพระราชมณเฑียรที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ถวายพระพรเวลาเสด็จขึ้นพระแท่น

ในปีสุดท้ายของพระชนมชีพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี เริ่มทรงหลงเลือน พระอนามัยทั่วๆ ไปก็พลอยเสื่อมลงด้วย ก่อนสิ้นพระชนม์ทรงล้ม พระอัฐิที่โคนพระเพลาหักครั้นตัดเฝือกแล้วกลับทรงอ่อนเพลียลงไปอีก จนสิ้นพระชนม์โดยสงบ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑ สิริพระชนมายุได้ ๙๔ ปี ๒ เดือน ๕ วัน นับเป็นเจ้านายในพระบรมราชวงศ์จักรีที่มีพระชนมายุยืนที่สุดในขณะที่สิ้นพระชนม์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี
เมื่อพระชนมายุ ๙๐ ปี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี กับพระอัธยาศัยในงานช่างประดิษฐ์

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

การพับผ้าเช็ดหน้าเป็นรูปสัตว์ รูปดอกไม้ หรือรูปอื่นๆ อันเป็นงานอดิเรกที่นิยมกันทุกวันนี้ น้อยคนนักที่จะทราบว่าผู้แรกคิดประดิษฐ์ทำขึ้น คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี และเวลาที่ทรงคิดทำขึ้นนั้นก็มิใช่ช่วงที่ทรงพักผ่อนสำราญพระทัยแต่อย่างใด หากเป็นเวลาที่เสด็จไปเฝ้าพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกรรแสงด้วยความเศร้าโศก จึงทรงใช้ผ้าเช็ดพระพักตร์ซับน้ำพระเนตร แล้วพระหัตถ์ก็ทรงม้วนและบิดผ้าที่เปียกไปมา ในที่สุดก็กลายเป็นตัวนก ต่อมาก็ทรงพลิกแพลงทำเป็นนกกกลูกเล็กๆ อยู่ในรัง เป็นหนู เป็นกระต่าย ฯลฯ ผ้าที่ทรงพับนั้นไม่มีการเย็บตรึงหรือใช้เข็มกลัดเลย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารดาสำลี ประสูติเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๐๗ มีพระเชษฐาและพระเชษฐภคินีร่วมพระชนนีหลายพระองค์ พระองค์หนึ่งคือสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี พระชนมายุได้ ๔ ขวบ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนมพรรษายังไม่บรรลุนิติภาวะ ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ บรรดาเจ้าจอมมารดาและพระสนม ตลอด

จนพระราชโอรสธิดาที่ยังเล็ก ต่างเก็บตัวอยู่กับตำหนักด้วยยังไม่แน่ใจในความเป็นไป ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องนางเธอ ซึ่งล้วนทรงพระเยาว์ขึ้นเฝ้าเหมือนครั้งสมเด็จพระบรมชนกนาถ ภายในเวลาไม่ช้า บรรดาพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็บังเกิดความรู้สึกอบอุ่นพระทัยและเชื่อมั่นว่า *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ไม่ทรงเป็นแต่เจ้าชีวิตเท่านั้น หากทรงเป็นทั้งพี่และผู้คุ้มครองรักษารวมอยู่ในพระองค์ด้วย ความจงรักภักดีของพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องนางเธอที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงฝังแน่นในพระหฤทัยของทุกพระองค์แต่นั้นมา* ครั้นเมื่อทรงเจริญวัยต่างก็ได้ถวายงานตามความรู้ความสามารถความถนัดของแต่ละพระองค์ด้วยความจงรักภักดีจนตลอดพระชนมชีพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรงถวายงานบังคับบัญชาราชการฝ่ายในด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีจนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมโขลน ในสังกัดกระทรวงวัง รวมทั้งถวายงานอื่นตามแต่จะทรงได้รับมอบหมาย นอกจากทรงเป็น *"เสด็จอธิบดี"* แล้วยังทรงเป็นที่เคารพรักในฐานะ *"เสด็จน้า"* และ *"เสด็จอา"* ของพระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ ด้วยทรงมีพระอุปนิสัยร่าเริงสนุกสนาน ทรงถีบรถจักรยานและทรงม้าอานไขว้ได้ดี โปรดทรงกีฬาทั้งแบบไทยและต่างประเทศ เช่น โครเกต์ กอล์ฟ โดยเฉพาะ**สนามกอล์ฟเล็ก**ที่เล่นกันอยู่ในเมืองไทยในปัจจุบัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ได้ทอดพระเนตรรูปจากนิตยสารฝรั่ง ก็ทรงได้ความคิดมาสร้างขึ้นเป็นแห่งแรกที่วังบางขุนพรหม โดยทรงออกแบบเองแทบทุกหลุม ผู้ที่ได้ลงเล่นพากันติดใจนำแบบไปสร้างกันแพร่หลายต่อมา

พระอัธยาศัยส่วนพระองค์นั้นโปรดงานช่างฝีมือ และทรงเป็น**ช่างประดิษฐ์** ทั้งที่ทรงถนัดพระหัตถ์ซ้าย ได้ทรงประดิษฐ์งานฝีมือทั้งของจริงและของเล่นไว้เป็นอันมาก เคยทรงเล่าประทานผู้ใกล้ชิดว่า ครั้งหนึ่งได้ทรงทำหีบใบเล็กๆ ด้วยกระดาษสีดำ แล้วเขียนลายมังกรตามอย่างหีบหนังที่ใช้ใส่เสื้อผ้ากันในสมัยนั้น แล้วให้ข้าหลวงเด็กๆ ขาย ได้เงินมาทรงนำไปซื้อกระถางถ้วยสำหรับปลูกต้นไม้ พอได้กระถางเรียงเป็นแถวสมพระประสงค์แล้วก็ทรงหยุดทำ และรับสั่งให้ข้าหลวงบอกผู้มาสั่งทำว่า *"เสด็จทรงขี้เกียจ เลิกทำแล้ว"* อีกครั้งหนึ่งเมื่อมีตุ้มหูเป็นตัวนกกางปีกมาจากเมืองนอก ก็ทรงทำตามอย่างโดยทรงใช้ดิ้น นำออกขายชาววังซื้อใส่กันเป็นแถว ทั้งๆ ที่ยังขายดีจนทำไม่ทันคนสั่ง *"เสด็จก็ทรงขี้เกียจ"* และไม่รับทำต่อไป

ในพระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ที่พิมพ์แจกในงานพระทานเพลิงพระศพของพระองค์ท่าน กล่าวถึงพระอัธยาศัยในการช่างฝีมือว่า *ที่น่าอัศจรรย์และน่าชมในสิ่งที่ทรงประดิษฐ์คือ ทรงนำของที่เป็นธรรมดาสามัญและของที่จะทิ้งแล้วมาทำให้เป็นของน่ารักน่าเอ็นดูและกลับใช้ได้* สิ่งเหล่านี้มักจะทรงทำเวลาประทับคอยงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยทรงมีความขยันขันแข็ง พระหัตถ์จึงไม่ใคร่อยู่ว่าง ผล

ของการคอยโดยพระหัตถ์ไม่ทรงอยู่ว่างนี้ สิ่งที่ทรงคิดประดิษฐ์ขึ้นเป็นครั้งแรก และมีผู้พัฒนาเป็นรูปแบบต่าง ๆ แพร่หลายออกไปอีกจนทุกวันนี้ คือ **การพับผ้าเช็ดหน้าเป็นรูปสัตว์ต่างๆ** แล้วอบหอมดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น ด้วยเหตุนี้เวลาเสด็จกลับจากงานพิธีหรือตามเสด็จพระราชดำเนิน พวกเด็กๆ ทั้งพระนัดดาและพวกข้าหลวงจึงมักคอยเปิดหีบหมากเสวยดู เพราะบางทีมีของเล่นที่ทรงทำระหว่างเสด็จไปงานนั้น เช่น ทรงดึงเส้นใยมะพร้าวออกจากพรมเช็ดเท้าแล้วทรงสานเป็นตะกร้าใบนิดมีฝาเปิดปิดได้ บางทีมีเครื่องใช้และเครื่องเรือนแบบไทยปั้นด้วยขี้ผึ้งทั้งชุด บางทีมีดอกไม้ทำด้วยเศษกระดาษ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตน-กิริฏกุลินี ทรงมีโอกาสได้ร่วมประดิษฐ์**ตาลปัตร**ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดาสำลี พระมารดา ซึ่งถึงแก่อนิจกรรมในพุทธศักราช ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระ-ราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวงเป็นเกียรติยศพิเศษ และได้ทรงคิดแบบตาลปัตรพระ-ราชทาน โดยให้ใช้รูปเมรุปักด้วยดิ้นทอง และโปรดจะให้มีสีขาวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสำลีอันเป็นนามของเจ้าจอมมารดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินีได้ทรงใช้แพรต่วนสีขาวทับลงบนพื้นตาลปัตรสีดำให้เห็นเป็นรูปเมรุ ส่วนที่เป็นโครงของเมรุใช้ดิ้นปัก เป็นที่ต้องพระราชหฤทัยเป็นอันมาก

พระปรีชาสามารถในงานประดิษฐ์ของท่านอีกอย่างหนึ่งคือ การสร้าง**รูปต่อ** (jigsaw) ด้วย สมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ผู้เป็นพระเชษฐภคินี โปรดการเล่นต่อรูปที่ตัดมาเป็นชิ้นเล็กๆ ซึ่งต้องสั่งจากเมืองนอก แต่ต้องรอนานและมีราคาแพง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี จึงทรงทำถวาย โดยทรงเอารูปปิดบนไม้กระดานแล้วเลื่อยเป็นชิ้นๆ ได้รูปต่อที่แนบเนียนและต่อสนุกกว่าของฝรั่งเพราะทรงเลื่อยเป็นชิ้นแปลก ๆ กัน จนบรรดาชาววังนักเล่นรูปต่อนิยมขอยืมไปเล่น รูปต่อฝีพระหัตถ์นี้ต่อมาทรงทำขายในงานออกร้านที่วัดเบญจมบพิตรในรัชกาลที่ ๖ มีคนพอใจซื้อมาก ได้เงินถวายบำรุงวัดร่วมพันบาท นับว่าเป็นจำนวนไม่น้อยในสมัยนั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตน-กิริฏกุลินี ยังโปรด**งานแกะสลัก**ไม่น้อยกว่างานประดิษฐ์ ครั้งหนึ่งตุ๊กตาหินอ่อนในวังบางขุนพรหม ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระโอรสในสมเด็จพระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ตกลงมาแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย พระเจ้าบรม-วงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี หรือ *"เสด็จน้าพร"* ทรงเก็บเศษหินอ่อนไปสลักเป็นตุ๊กตาหินครึ่งตัว ตัวเล็กๆ ขนาดสูง ๒-๓ นิ้ว โดยทรงใช้มีดพับเป็นเครื่องมือแกะ ถวายไปตามพระญาติวงศ์

ของประดิษฐ์ที่ทรงทำได้ดีเยี่ยมอีกอย่างหนึ่งคือ **การร้อยลูกปัด** ได้ทรงร้อยเป็นดอกไม้ใบไม้หลายชนิดหลายแบบล้วนมีขนาดเล็ก แล้วมักเข้าเป็นพวงหรีดถวายสักการะพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นต่อมามีผู้นำสร้อยคอลูกปัดเคลือบสีต่างๆ มาจากเมืองนอก ใช้ลูกปัดร้อยเป็นลายดอกไม้ทำเป็นแผ่นแคบๆ ยาวประมาณ ๑ นิ้ว แล้วร้อยเป็นเส้นๆ โยงแผ่นติด

กับแผ่นห้อยซึ่งร้อยเป็นแผ่นใหญ่กว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ก็ทรงทำบ้าง และทรงคิดลายดอกไม้ต่างๆ ได้อย่างงดงาม นำออกขายในงานออกร้านสวนจิตรลดา ต่อมาทรงร้อยลูกปัดเป็นกระเป๋าถือสตรีและหีบหมากลายดอกไม้ต่างชนิด ปากกระเป๋าและขอบหีบเลี่ยมด้วยนาก เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สวยงามมาก

เมื่อเสด็จไปประทับที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย เป็นเมืองที่มีอากาศเย็น มีโอกาสใช้เสื้อผ้าที่ทำด้วยไหมพรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฏกุลินี ทรง**ถักนิตติ้ง**เป็นอยู่ก่อนแล้ว จึงทรงสนุกกับการถักผ้าห่มและเสื้อแจก พระนัดดาและผู้ตามเสด็จ ในชั้นต้นทรงให้คนแปลสมุดแบบถักนิตติ้งถวาย ต่อมาทรงจำตัวอักษรย่อ ภาษาอังกฤษได้ ก็ทรงจดลงเป็นภาษาไทยได้เองเสื้อไหมพรมที่ทรงถักนั้น ทรงคิดลายเองก็หลายแบบ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพย-รัตนกิริฏกุลินี ได้เสด็จประพาสแอฟริกาใต้เมื่อทรงพระชรามากแล้ว แต่พระหัตถ์ก็ยังแข็งแรงและเที่ยงเมื่อทอดพระเนตรเห็นลูกงาผลไม้หล่นอยู่ใต้ต้นได้ทรงเก็บมาใช้มีดพับแกะสลักเป็นรูปดอกไม้สีขาวคล้ายงาช้าง ทรงทำดอกใหญ่สำหรับเข็มกลัด และดอกย่อมสำหรับแหวนและตุ้มหู โปรดให้ช่างใส่พลอยสีเป็นเกสรอยู่ตรงกลาง เป็นชุดเครื่องประดับที่สวยน่ารักมาก แต่ต่อมาวัสดุเปลี่ยนสีจากสีงาช้างเป็นสีน้ำตาลอ่อน จึงทำให้ไม่สวยเหมือนแรกที่ทรงประดิษฐ์

แม้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพย-รัตนกิริฏกุลินี จะทรงราชการฝ่ายในในตำแหน่งอธิบดีกรมโขลน หรืออธิบดีบัญชาราชการฝ่ายในอันเป็นภาระหน้าที่ที่หนักยิ่งสืบมาถึง ๓ รัชกาล คือ ในรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗ แต่เมื่อศึกษาพระประวัติจากงานอดิเรกเหล่านี้ จะเห็นได้ว่า ในเวลาส่วนพระองค์นั้นทรงมีชีวิตอยู่กับงานประดิษฐ์ที่พระองค์รักได้อย่างมีความสุขยิ่ง นอกจากความสุขพระทัยแล้ว ยังทรงมีพระสุขภาพดี ด้วยทรงมีพระชนมายุยืนถึง ๙๔ ปี เป็นพระบรมวงศ์ที่มีพระชันษายืนที่สุดพระองค์หนึ่ง

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ผู้วางรากฐานวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

ประวัติศาสตร์ศิลป์ คือวิชาว่าด้วยการศึกษารูปแบบและวิวัฒนาการของศิลปะที่ปรากฏอยู่บนโบราณวัตถุและโบราณสถาน เพื่อช่วยเชื่อมโยงหรือเพิ่มเติมให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีแต่ละยุคสมัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น บุคคลสำคัญที่วางรากฐานการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ให้แก่ประเทศไทยคือ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจิม (สกุลเดิม สนธิรัตน์) ประสูติเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๖ เมื่อทรงพระเยาว์ ชันษาระหว่าง ๑ - ๑๑ ปี ได้อยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอัพภันตรีปชา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล มีพระปรีชาเป็นเลิศด้านการศึกษาและทรงสนพระทัยศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง จนมีผู้กล่าวว่าทรงได้รับการถ่ายทอดมาทางสายพระโลหิตจากพระบิดา ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น **"พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย"**

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญาตรีอักษรศาสตรบัณฑิตและอนุปริญญาด้านประโยคครูมัธยม จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทรงเข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ ทรงย้ายมารับราชการในกรมศิลปากรเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๐ ต่อมาทรงได้รับทุนบริติชเคานซิลให้ไปดูงานด้านพิพิธภัณฑสถานและกิจการด้านโบราณคดีที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๓ เดือน จากนั้นทรงศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลป์หลักสูตร ๓ ปีที่โรงเรียน

ลูฟร์ (Ecole Du Louvre) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ลูฟร์แห่งกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส แล้วทรงเข้าศึกษาระดับปริญญาเอกในสถาบันโบราณคดี (Institue of Archeaology) ของมหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๔ แต่มีเหตุขัดข้องบางประการทำให้ต้องเสด็จกลับประเทศไทยก่อนสำเร็จการศึกษาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ ต่อมาทรงสมรสกับนางสาวอรพินทร์ อินทรทูต เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ มีบุตร ๑ คน และธิดา ๓ คน

จะเห็นได้ว่าเดิมศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงวางอนาคตไปทางสายอาชีพครู จึงทรงศึกษาวิชาครูไว้ก่อนเข้ารับราชการ แต่เมื่อทรงรับราชการในกองโบราณคดี กรมศิลปากร ก็ทรงมีภารกิจเกี่ยวข้องกับงานด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งเป็นสิ่งที่โปรด ทั้งยังมีโอกาสได้ทรงศึกษาวิชาเฉพาะทางคือประวัติศาสตร์ศิลป์และโบราณคดีในต่างประเทศ ดังนั้น เมื่อรวมความรู้จากการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน และการที่ทรงค้นคว้าเพิ่มเติมส่วนพระองค์ตลอดเวลา จึงทำให้ทรงเป็นเลิศในวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์และโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ นับว่าเป็นนักปราชญ์พระองค์หนึ่ง ได้ทรงนำความรู้ทั้งหมดมาสร้างประโยชน์แก่วงการศึกษาของไทย ดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๙๙ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ก่อตั้งการสอนประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีเป็นครั้งแรกในโรงเรียนศิลปศึกษาของกรมศิลปากร ทรงวางหลักสูตรการเรียนวิชานี้เช่นเดียวกับที่โรงเรียนลูฟร์ นักศึกษาต้องเรียนประวัติศาสตร์ทั่วไปของประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง เช่น อินเดีย ศรีลังกา อินโดนีเซีย กัมพูชา จีน และญี่ปุ่น ในการนี้ต้องทรงจัดทำตำราเรียนให้ด้วย เพราะยังไม่มีตำราภาษาไทยด้านนี้โดยตรง ทรงอุตสาหะแปลตำราจากภาษาต่างประเทศซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาษาฝรั่งเศส ทั้งยังทรงรับเป็นผู้สอนนักศึกษาด้วย

พุทธศักราช ๒๕๐๗ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงย้ายจากกรมศิลปากรไปดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์และคณบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นเวลา ๑๑ ปี ต่อมาได้ทรงดำรงตำแหน่งอธิการบดีบัณฑิตวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๙ - ๒๕๒๔ และดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙ หลังจากทรงเกษียณอายุจากมหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๐ - ๒๕๓๕ เมื่อพ้นจากตำแหน่งนี้แล้วทรงได้รับเชิญเป็นที่ปรึกษาด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานของกรมศิลปากร และยังทรงรับเป็นอาจารย์พิเศษแก่สถาบันต่างๆ ทรงยุติงานค้นคว้าและงานสอนที่ทรงรักทั้งหมดลงในพุทธศักราช ๒๕๔๐ เนื่องจากทรงประสบอุบัติเหตุทำให้ประชวรหนัก และสิ้นชีพิตักษัยเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๖

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงได้รับการขนานพระนามจากบรรดาสานุศิษย์ในมหาวิทยาลัยศิลปากร ว่า **"ท่านอาจารย์"** เป็น

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงปฏิบัติหน้าที่มัคคุเทศก์กิตติมศักดิ์

พระนามที่แสดงถึงความเคารพยกย่องและสนิทสนมรักใคร่ เพราะทรงเมตตาศิษย์อย่างเสมอภาค และวางพระองค์เรียบง่ายไม่ถือยศศักดิ์ สามารถเข้ากับบุคคลทั่วไปได้ทุกระดับชั้น ทรงเต็มพระทัยที่จะถ่ายทอดความรู้และเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ ทั้งยังประทานคำแนะนำแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อการศึกษาเพิ่มเติมได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ซึ่งมาจากการที่ได้ทรงศึกษาค้นคว้าจากหนังสือต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ทรงนิพนธ์ตำราและบทความทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีเป็นจำนวนมาก เช่น ศิลปะอินเดีย ศิลปะลังกา ศิลปะชวา ศิลปะขอม ศิลปะในประเทศไทย เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย เที่ยวเมืองลังกา ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ ประติมากรรมขอม ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม หนังสือนำชมพิพิธภัณฑสถานหลายแห่ง Art in Thailand, A Brief History และ Thailand ในชุด Archeaological Mundi ซึ่งตีพิมพ์ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์เป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน เป็นต้น นอกจากทรงนิพนธ์ตำราความรู้ทางวิชาการแล้ว ยังทรงจัดหาหนังสือทางวิชาการต่างๆ มาประทานแก่ห้องสมุดของคณะโบราณคดีตลอดจนห้องสมุดขององค์การสปาฟา (SPAFA) เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาด้าน ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดียิ่งขึ้นด้วย

การศึกษาที่ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงวางรากฐานไว้ที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรนั้น กล่าวกันว่าเป็นการศึกษาแบบบูรณาการ นักศึกษาจะได้เรียนวิชาหลักและวิชาที่เกี่ยวข้องควบคู่กันไปเพื่อเป็นพื้นฐานแก่การศึกษาขั้นลึกซึ้งต่อไป ทรงเลือกสรรเชิญผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาวิชามาเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่นักศึกษา เพื่อให้ได้รับความรู้ที่ลึกซึ้งและถูกต้อง ในส่วนพระองค์เองนั้นทรงเป็นครูที่ตรงต่อเวลา ถ่ายทอดวิชาโดยไม่ปิดบังและมีเกร็ดความรู้ต่างๆ เพิ่มให้ด้วย ทรงพยายามที่จะให้นักศึกษาได้รับความรู้อย่างต่อเนื่อง หากต้องขาดสอนวิชาใดจะทรงสอนชดเชยให้ในวันหยุด ในการฝึกภาคปฏิบัติ อันได้แก่การขุดค้นทางโบราณคดี หรือการเดินทางไปศึกษาโบราณสถานและศิลปะ ณ สถานที่จริงตามจังหวัดต่างๆ จะทรงเป็นผู้นำและผู้บรรยายให้ความรู้ทุกครั้ง นอกจากนี้ ยังทรงเอื้ออาทรแก่นักศึกษาที่ขาดแคลนโดยทรงจัดหาทุนการศึกษาให้จนสำเร็จการศึกษา ด้วยการจัดทัศนศึกษาหรืออื่นๆ ส่วนผู้ที่มีการเรียนดีเด่นด้านใดด้านหนึ่ง หากทรงเห็นว่าจะสามารถเป็นกำลังของชาติในการพัฒนางานด้านอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ก็จะทรงจัดหาทุนให้ไปศึกษาเพิ่มเติมยังต่างประเทศต่อไป

พระเกียรติคุณของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดี เป็นที่ยกย่องทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงทรงได้รับเชิญไปร่วมประชุมและบรรยายในประเทศต่างๆ หลายครั้ง ทรงได้รับเชิญไปสอนพิเศษที่มหาวิทยาลัยอันมีชื่อเสียงหลายแห่งในสหรัฐอเมริกา ทรงได้รับรางวัลในฐานะบุคคลสำคัญระหว่างชาติที่ได้ผลิตผลงานด้านวัฒนธรรมและความรู้เกี่ยวกับทวีปเอเชีย จากเมืองฟูกูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น ได้รับการถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหา-

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทรงได้รับเชิญให้ร่วมงานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีในองค์กรภาครัฐและเอกชนต่างๆ เช่น เป็นประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ เป็นกรรมการในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ เป็นอุปนายกกิตติมศักดิ์ของสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นประธานมูลนิธิเจมส์ เอส ดับเบิลยู ทอมป์สัน และนายกสมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นต้น

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงมีความสามารถพิเศษในการอธิบายถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ฟังสนใจและเข้าใจง่าย ดังนั้น จึงมักจะทรงได้รับการทูลขอให้เป็นวิทยากรอบรมความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะอยู่เสมอ ที่สำคัญคือได้ถวายคำบรรยายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ในการเสด็จทอดพระเนตรโบราณวัตถุและโบราณสถานของชาติ และเมื่อมีประมุขของต่างประเทศมาเยือนประเทศไทยในฐานะพระราชอาคันตุกะหรือแขกของรัฐบาล จะทรงได้รับมอบให้ทำหน้าที่มัคคุเทศก์กิตติมศักดิ์นำชมโบราณวัตถุและโบราณสถาน ทุกครั้งจะทรงปฏิบัติภารกิจเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม เป็นที่ชื่นชมของผู้ที่มาเยือนอย่างยิ่ง ด้วยพระเกียรติคุณจึงทรงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงของไทยและได้รับเครื่องราช-อิสริยาภรณ์ชั้นสูงจากประเทศฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ และเดนมาร์ก

แม้ว่าศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล จะยังมีผลงานด้านอื่นอันสร้างคุณประโยชน์แก่ชาติอีก แต่ได้ทรงกล่าวไว้ในบทนิพนธ์พระประวัติของพระองค์เองว่า ผลงานหนึ่งที่ทรงภูมิใจที่สุดคือ **การสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เพราะทรงเป็นพระองค์แรกที่เปิดสอนวิชานี้ในประเทศไทย** ซึ่งกาลเวลาที่ผ่านมาได้พิสูจน์อย่างชัดเจนว่าหลักสูตรของพระองค์ได้สร้างบุคลากรคุณภาพที่มีส่วนสำคัญต่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติสมดังที่ทรงมุ่งหมาย

หมวดพระสงฆ์

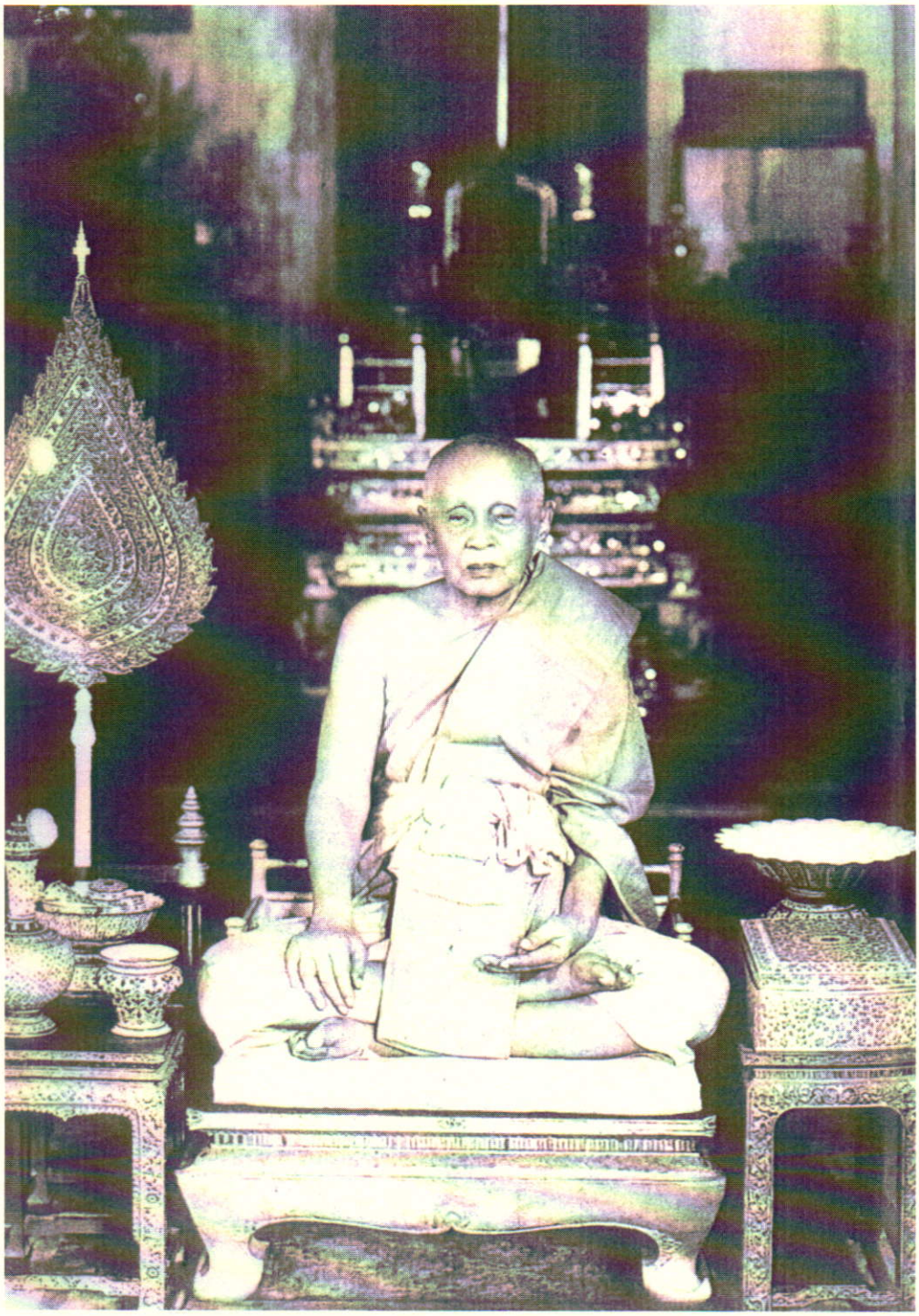

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร มหาเถระผู้ทรงความรู้ทั้งพุทธศาสตร์และพุทธศิลป์

นางจารุดี ผลโลประการ

พระภิกษุผู้ทรงสมณศักดิ์สูงสุดรูปหนึ่ง ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นเลิศด้านวิชาความรู้ทางหลักธรรมคำสอนของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และด้านศิลปะการช่างในงานอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จนผลงานทางพุทธศิลป์ของท่านหลายๆ อย่างได้เป็นมรดกล้ำค่าตกทอดมาถึงชาวพุทธในปัจจุบัน พระภิกษุรูปนี้คือ **สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร)** แห่งวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระประวัติ

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว-มหาเถร) ประสูติเมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๘๑ ตรงกับวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๓๙๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ บิดาชื่อ นุตร์ มารดาชื่อ อ้น เป็นชาวสวน ตำบลบางลำพูล่าง อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี มีพี่น้องร่วมบิดา ๗ คน (ซึ่งต่อมาใช้นามสกุลว่า *"พงษ์ปาละ"*)

เมื่อพระชนมายุได้ ๗ ปี ได้ทรงเล่าเรียนภาษาไทยที่วัดทองนพคุณ และได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๑ ที่วัดราชบูรณะ โดยสมเด็จพระวันรัต (สมบูรณ์) เมื่อครั้งยังเป็นพระธรรมวโรดม เป็นผู้บรรพชาให้ แล้วได้กลับมาเรียนที่วัดทองนพคุณตามเดิม

อุปสมบท

พุทธศักราช ๒๔๑๙ พระชนมายุครบอุปสมบท แต่ยังไม่สามารถอุปสมบทได้เนื่องจากต้องคอยอยู่ประจำรักษาพยาบาลสมเด็จพระวันรัต (สมบูรณ์) ซึ่งอาพาธ เมื่อสมเด็จพระวันรัต (สมบูรณ์) ใกล้มรณภาพ ท่านได้แนะนำให้สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ไปเป็นศิษย์สมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์ฯ ขณะเมื่อครั้งยังเป็นพระเทพกวี เมื่อสมเด็จพระวันรัต (สมบูรณ์) มรณภาพแล้ว สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว-มหาเถร) จึงได้ไปถวายตัวเป็นศิษย์สมเด็จพระวันรัต (แดง) และได้อุปสมบทที่วัดเศวตฉัตร โดยมีสมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมกับสมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพื้น และได้ทรงศึกษากับสมเด็จพระสังฆราช (สา) ที่วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามบ้าง

เมื่อสมเด็จพระวันรัต (แดง) ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม ได้ตั้งให้สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) เป็นพระครูใบฎีกา แล้วเลื่อนเป็นพระครูมงคลวิลาส และพระครูวินัยธร ตามลำดับ

พุทธศักราช ๒๔๓๒ ทรงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระศรีสมโพธิ์ และในพุทธศักราช ๒๔๓๙ ได้รับพระมหากรุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะชั้นเทพในราชทินนามเดิม

พุทธศักราช ๒๔๔๑ พระศรีสมโพธิ์ (แพ ติสฺสเทโว) ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพโมฬี สถิต ณ วัสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร และในพุทธศักราช ๒๔๔๓ ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่พระธรรมโกษาจารย์

พุทธศักราช ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานหิรัญบัตร และเลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นพระพรหมมุนี

พุทธศักราช ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานสุพรรณบัฏและเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (แพ ติสฺสเทโว) เป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๒ เป็นต้นมา

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรศิริวัฒน์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระวันรัต (แพ ติสฺสเทโว) ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และในสมัยมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ก็ได้มีพระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระสุพรรณบัฏตำแหน่ง สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช-สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๒

ผู้ทรงความรู้ทางพุทธศาสตร์

พุทธศักราช ๒๔๒๕ ขณะดำรงตำแหน่งพระครูวินัยธร สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว-มหาเถร) ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ปราสาท สอบผ่านได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค และในพุทธศักราช ๒๔๒๘ ก็ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-ศาสดารามได้อีก ๑ ประโยค จึงได้เลื่อนเป็นเปรียญ ๕ ประโยค

ด้วยความรู้ทางปริยัติธรรมและการบริหารงาน เมื่อได้รับพระราชทานสมณศักดิ์โดยลำดับจนถึงตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระวันรัต จึงได้รับหน้าที่เป็นแม่กองสนามหลวงฝ่ายบาลี สอบความรู้พระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณรในพระราชอาณาจักร ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๑ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๔ รวม ๔ สมัย การปฏิบัติหน้าที่ในส่วนแม่กองบาลีนี้เป็นไปโดยเรียบร้อยทุกประการในช่วงเวลาที่ทรงรับผิดชอบ

ในส่วนของมหาเถรสมาคม ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการด้วยรูปหนึ่ง ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี ยึดมั่นในมติโดยรวมเพื่อความสมานฉันท์ จึงเป็นที่เคารพนับถือยิ่งในมหาเถรสมาคม ดังอาจกล่าวได้ว่า เนื่องมาจากความสมบูรณ์ทางคุณวุฒิและวัยวุฒิในศาสนกิจทั้งปวงของพระองค์ท่านนั้นเอง

ผู้ทรงความรู้ทางพุทธศิลป์

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหา-เถร) ได้ทรงสร้างผลงานทางพุทธศิลป์ไว้หลายอย่าง โดยเฉพาะการสร้างพระกริ่งและพระชัยวัฒน์ ซึ่งได้ทรงดำเนินการตามตำราพิธีกรรมในการหล่อจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (มา) วัดจักรวรรดิราชาวาส อันกล่าวขานกันว่าเป็นตำราที่สืบทอดมาจากตำราเก่าแก่ของสมเด็จพระพนรัต วัดป่าแก้ว (วัดใหญ่-ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบัน) ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

พระกริ่ง

มูลเหตุแห่งการสร้างพระกริ่งของสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) มีที่มาว่า เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์พระศรีสมโพธิ์นั้น สมเด็จพระวันรัต (แดง) พระอุปัชฌาย์ของพระองค์ได้อาพาธเป็นอหิวาตกโรค สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งยังทรงเป็นกรมหมื่นได้เสด็จมาเยี่ยม เมื่อทรงทราบอาการจนเข้าพระทัยแล้ว รับสั่งว่าเคยเห็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระอุปัชฌาย์ของพระองค์ อาราธนาพระกริ่งแช่น้ำอธิษฐานให้คนไข้เป็นอหิวาตกโรคกินหายเป็นปกติ สมเด็จพระ-สังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) จึงทรงนำพระกริ่งที่มีอยู่ในกุฏิแช่น้ำอธิษฐานขอน้ำพระพุทธมนต์แล้วนำไปถวายสมเด็จพระวันรัต (แดง) เมื่อสมเด็จพระวันรัต (แดง) ฉันน้ำพระพุทธมนต์แล้วก็หายจากโรคอหิวาต์

จากนั้นสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเท-โวมหาเถร) ก็เริ่มสนพระทัยในการสร้างพระกริ่งขึ้นเป็นลำดับ ค้นหาประวัติพระกริ่งจนได้เค้าว่ามีการสร้างมาแต่โบราณกาล โดยเริ่มจากประเทศทิเบตก่อน แล้วแพร่หลายไปถึงจีน เขมร และไทย

พระพุทธลักษณะของพระกริ่งเป็นพระพุทธรูปมหายาน และถือว่าพระกริ่งคือ “พระ-

ปฏิมาไภษัชยคุรุพุทธเจ้า" ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าที่พุทธศาสนิกชน ฝ่ายลัทธิมหายานนิยมเคารพนับถือในพระสูตรภาษาสันสกฤต ซึ่งได้มีการแปลเป็นภาษาจีน กล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้า ตอนหนึ่งว่า ขณะเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ได้ทรงตั้งมหาปณิธาน ๑๒ ประการไว้ และขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับปณิธานตามที่ประสงค์ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว และตอนท้ายของพระสูตรกล่าวว่า *"ผู้ใดก็ดี ได้บูชาพระองค์ด้วยความเลื่อมใสแล้ว จักเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปราศจากภัยพิบัติ ไม่ฝันร้าย ศัสตราวุธทำอันตรายมิได้ สัตว์ร้ายทำอันตรายมิได้ โจรร้ายทำอันตรายมิได้ ยาพิษทำอันตรายมิได้ ฯลฯ"*

ประเพณีนิยมในการสร้างพระกริ่งของไทย น่าจะมาจากเขมร ตามแบบพระกริ่งที่เรียกว่า *"กริ่งปทุม"* และคงจะมีการสร้างมาแต่ยุคสุโขทัยแล้ว สำหรับการสร้างพระกริ่งในยุครัตนโกสินทร์ กล่าวว่ามาจากตำราการสร้างของสมเด็จพระพนรัต วัดป่าแก้ว ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งได้ตกทอดมาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทรงรับตำรานี้มาสร้างพระกริ่งขึ้น ที่เรียกว่า *"กริ่งปวเรศ"* นับถือกันว่ามีอานุภาพศักดิ์สิทธิ์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้นิยมพระเครื่อง พระกริ่งปวเรศมีน้อยไม่แพร่หลาย เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงสร้างเมื่อปลายพระชนมายุแล้ว และสร้างคราวละน้อย เพียงแค่ ๒ คราวเท่านั้น ทรงแจกเฉพาะผู้ใกล้ชิด เจ้านาย ข้าราชการ และประชาชนที่มาฟังพระธรรมเทศนาในวัดบวรนิเวศวิหาร

ภายหลังตำราการสร้างพระกริ่งได้ไปตกอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (มา) วัดจักรวรรดิราชาวาส ที่ชาวบ้านเรียกว่า *"ท่านเจ้ามา"* ผู้เชี่ยวชาญทางสมถภาวนา ท่านได้มอบให้สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ขณะดำรงสมณศักดิ์ พระเทพโมฬี วัดสุทัศนเทพวรารามต่อมา จนพระเทพโมฬี ได้สร้างพระกริ่งตามมูลเหตุจูงใจตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นลำดับ คราวละมากบ้างน้อยบ้าง จนเสด็จดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราช และจำเดิมแต่นั้นมาพระเกจิอาจารย์ต่างสำนักก็ได้เลียนแบบการสร้างพระกริ่งกันอย่างแพร่หลาย

ในการหล่อพระ จะทรงประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นตอนโดยละเอียด ตามที่ตำราได้บ่งบอกไว้ ดังเช่น การลงพระยันต์ทั้ง ๑๐๘ พระยันต์ และนะปถมัง ๑๔ นะ ในแผ่นโลหะ เพื่อเตรียมไว้ในพิธีเททองให้สำเร็จเป็นองค์พระ สถานที่ประกอบพิธีจะต้องจัดทำในพระอุโบสถเท่านั้น พิธีเททองหล่อพระที่สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ทรงจัดที่วัดสุทัศนเทพวรารามนั้น ทรงถือเป็นประเพณีที่จะขาดมิได้คือให้วงสายสิญจน์ จากหลวงพ่อศรีศากยมุนีที่พระวิหารแล่นเข้ามาในพระอุโบสถ ๑ สาย จากหลวงพ่อเสฏฐมุนี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างไว้ จากศาลาการเปรียญแล่นเข้ามาในพระอุโบสถ ๑ สาย และจากเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของสมเด็จพระวันรัต (แดง) พระอุปัชฌาย์ของพระองค์อีก ๑ สาย รวม ๓ สาย เชื่อมเป็นสายเดียวกัน

พระกริ่ง ที่สมเด็จพระสังฆราช (แพ

ติสฺสเทโวมหาเถร) ทรงสร้างขึ้นเป็นรุ่นแรก เมื่อดำรงสมณศักดิ์พระเทพโมฬี มีจำนวนเพียง ๙ องค์ ชื่อว่า พระกริ่งเทพโมฬี (พุทธศักราช ๒๔๔๑ - ๒๔๔๒)

พระกริ่ง รุ่นที่ ๒ คือ พระกริ่งธรรม-โกษาจารย์ ทรงสร้างไว้จำนวน ๓ ชุด ในสมัยที่ทรงดำรงสมณศักดิ์พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธศักราช ๒๔๔๓ - ๒๔๕๔)

พระกริ่ง รุ่นที่ ๓ คือ พระกริ่งพรหมมุนี ทรงสร้างสมัยดำรงสมณศักดิ์พระพรหมมุนี (ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๕ - ๒๔๖๕) รุ่นนี้มีหลายชุด และยังมีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้เป็นศิษย์ของพระองค์ คือ พระยาศุภกรบรรณสาร (นุ่ม วสุธาร) ร่วมเป็นเจ้าภาพในการหล่อด้วย

พระกริ่ง รุ่นที่ ๔ คือ พระกริ่งสมเด็จพุฒาจารย์ ทรงสร้างเมื่อดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๖ - ๒๔๖๘) รุ่นนี้ใช้พิมพ์ *"พรหมมุนี"* แต่ใหญ่กว่าเล็กน้อยและตกแต่งเป็นพิเศษให้สวยงามขึ้น

พระกริ่ง รุ่นที่ ๕ คือ พระกริ่งสมเด็จพระวันรัต ทรงสร้างเมื่อดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัต (ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๗๓ - ๒๔๗๙) จำนวน ๓ ชุด

พระกริ่ง รุ่นที่ ๖ คือ พระกริ่งสมเด็จพระสังฆราชฯ ทรงสร้างเมื่อดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราช (ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๘๑ - ๒๔๘๖) มีหลายชุด

พระชัยวัฒน์ คือ พระกริ่งที่สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ทรงสร้างเป็นกรณีพิเศษเพื่อเป็นที่ระลึก เป็นพระประจำพระองค์หรือประจำสกุลวงศ์ของศิษย์ผู้ใกล้ชิด ทรงสร้างตั้งแต่ดำรงสมณศักดิ์พระเทพโมฬี จนถึงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช การหล่อพระชัยวัฒน์จะทรงกระทำพร้อมกับการหล่อพระกริ่งในงานฉลองพระชนมายุของพระองค์ท่าน

พระชัยวัฒน์ที่ทรงสร้างในพุทธศักราช ๒๔๔๑ ขณะดำรงสมณศักดิ์พระเทพโมฬีมีเพียง ๑ องค์ ทรงสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระยาโหราธิบดี (ชุ่ม โชติวิทย์) ในฐานะพระอาจารย์ทางโหราศาสตร์

ขณะดำรงสมณศักดิ์พระเทพมุนี จนต่อเนื่องถึงสมเด็จพระพุฒาจารย์ ทรงสร้างพระชัยวัฒน์เป็นส่วนพระองค์ และแก่สกุลวงศ์ของศิษย์ผู้ใกล้ชิด คือ พระยาศุภกรบรรณสาร (นุ่ม วสุธาร) ในพุทธศักราช ๒๔๖๐ และแก่ราชสกุล คือ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ในพุทธศักราช ๒๔๖๑

พุทธศักราช ๒๔๗๙ ขณะดำรงสมณศักดิ์สมเด็จพระวันรัต ได้ทรงสร้างพระชัยวัฒน์ ๑ รุ่น จำนวน ๓๒๐ องค์

เมื่อทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ในพุทธศักราช ๒๔๘๒ ทรงสร้างพระชัยวัฒน์ ๒ เนื้อ คือ เนื้อกลับ และเนื้อเหลืองทอง จำนวน ๑๐๘ องค์ และ ๑,๒๐๐ องค์ ตามลำดับ และในพุทธศักราช ๒๔๘๔ ทรงสร้างพระชัยวัฒน์เป็นรุ่นสุดท้าย จำนวน ๑,๕๐๐ องค์

ในการสร้างพระกริ่งและพระชัยวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ได้ทรงค้นคว้าและมุ่งแสวงหาแร่ธาตุที่มีคุณมีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มาทดลองหล่อผสมด้วยพระองค์เอง หาวิธีการที่จะทำให้เนื้อโลหะมีความบริสุทธิ์ และมีฤทธิ์ดังคำบรรยายที่เขียนไว้ในตำรา โดยเจตนาเพื่อให้พระที่หล่อขึ้นมีความเข้มขลัง

นอกจากพระกริ่งและพระชัยวัฒน์ ยังมีผลงานรูปเคารพ คือ พระพุทธรูปบูชา และเทวรูปต่างๆ

พระพุทธรูปบูชา ได้แก่

- พระพุทธรูปบูชาประจำพระองค์ (หลวงพ่อดำ)
- พระชัยศิริวัฒน์
- พระพุทธรูปอุทิศให้โยมบิดา
- พระพุทธรูปอุทิศให้โยมมารดา
- พระพุทธรูปปางถวายเนตร
- พระพุทธรูปปางปาเลไลยก์
- พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร
- พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา
- พระพุทธรูปประจำวัน ๙ องค์
- พระพุทธรูปปางไสยาสน์
- พระพุทธรูปปางประสูติ
- พระพุทธรูปปางนาคปรก

เทวรูป ได้แก่

- พระพรหมปางซ่อนหา
- พระพิฆเณศ
- พระพรหม

ผลงานสิ่งของเครื่องใช้ประจำพระองค์อันวิจิตรงดงามที่ได้ทรงสร้าง ได้แก่ สังข์สัมฤทธิ์ จำนวน ๓ แบบ ครอบน้ำพระพุทธมนต์ จำนวน ๑๑ แบบ และยังมีโต๊ะหมู่และเครื่องบูชาที่ทรงชื่นชอบในความงดงามละเมียดละไม จนได้ทรงเสาะแสวงหาช่างฝีมือดีมาสร้างตามจินตนาการของพระองค์ ได้แก่

- โต๊ะหมู่ลายกุหลาบ และโต๊ะหมู่ประดับกระจก
- ชุดเครื่องทองน้อย พร้อมเครื่องบูชาแก้วเจียระไน ๓ ชุด
- บุษบกไม้ เป็นบุษบกไม้สักแกะลงรักประดับพลอย และกระจก (ใช้ประดิษฐานพระกริ่ง)
- บุษบกน้อย เป็นบุษบกไม้สักลงรักประดับกระจก (ใช้ประดิษฐานพระกริ่งเทพโมฬี)

ยังมีซุ้มพระพุทธรูปที่ทรงให้หล่อขึ้นใหม่แทนซุ้มเก่าแก่ตามแบบที่ทรงต้องการ ได้แก่ ซุ้มพระพุทธรูปสมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย และสมัยเชียงแสนบางองค์

การปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์

นับแต่สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺส–เทโวมหาเถร) ได้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆ–ปริณายก ได้ทรงนำความเจริญร่มเย็นเป็นสุขแก่สังฆมณฑลเป็นอเนกประการ และเมื่อทรงเห็นว่าไม่สามารถปกครองสังฆมณฑลให้สัมฤทธิผลได้ดังพระประสงค์ด้วยทรงพระชราภาพมากแล้ว ก็ได้ทรงพระกรุณาตั้งคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์ขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินศาสนกิจให้ลุล่วงไปโดยสวัสดี

พุทธศักราช ๒๔๘๔ เมื่อรัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ออกใช้เป็นกฎหมายเพื่อประสานนโยบายฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรให้สอดคล้องกัน ได้ทรงมีพระบัญชาให้

เปิดประชุมสังฆสภาสมัยสามัญและเสด็จไปเปิดประชุมเป็นปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ และได้ทรงแต่งตั้งพระมหาเถรานุเถระในสังฆสภา ให้ดำรงตำแหน่งตามบทแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ โดยครบถ้วน เพื่อบริหารศาสนกิจให้วัฒนาถาวรสืบไป

สิ้นพระชนม์

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ได้ประชวรพระโรคชรากระเสาะกระแสะเรื่อยมา แพทย์ได้ถวายการพยาบาลจนพระอาการทรงอยู่ได้ตลอดมา จนถึงวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๗ ได้ประชวรอีก จนวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน ก็สิ้นพระชนม์ ที่ตำหนักวัดสุทัศนเทพวราราม สิริพระชนมายุ ๘๙ ปี พรรษา ๖๖ ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๖ ปี

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ได้รับพระราชทานน้ำสรงพระศพและโกศ พระลองกุดั่นน้อย ประดับพุ่มและเฟื่อง ฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น เครื่องประโคมสังข์ แตร ปี่ และกลองชนะ มีพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมพระศพ และรับพระราชทานฉัน ๑๕ วัน ประดิษฐานพระศพ ณ ตำหนักที่สิ้นพระชนม์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไว้ทุกข์ทุกกระทรวงทบวงกรม มีกำหนด ๑๕ วัน แล้วทรงบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ในสัตตมวารที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระลองกุดั่นใหญ่ และจัดการพระราชทานเพลิงศพเป็นงานหลวง ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันพุธที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๘๘

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จนฺทสิริมหาเถร)

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จนฺทสิริมหาเถร) เป็นเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม รูปที่ ๖ ในสมัยของท่านพระอารามหลวงแห่งนี้ได้รับการทำนุบำรุงทุกด้าน จนมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่กล่าวขานถึงของคนทั่วไป และตัวท่านเองก็เป็นผู้ที่มีวัตรปฏิบัติบางประการยากที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน

สมเด็จพระพุฒาจารย์ มีนามเดิมว่า เสงี่ยม นามสกุล วิโรทัย เป็นบุตรคนที่ ๔ ของนายเขียว วิโรทัย และนางประกอบ (สกุลเดิม ชาติกาย) เกิดเมื่อวันอังคาร ที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๓ ณ บ้านหันสัง ตำบลหันสัง อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๖ คน คือ

๑. นางตุ่ม หมดมลทิน
๒. นางปาน เจริญรูป
๓. นายบุญสม วิโรทัย
๔. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม วิโรทัย)
๕. นายเจียม วิโรทัย
๖. นายถนอม วิโรทัย

เมื่ออายุประมาณ ๑๓ ปี บิดาได้นำไปฝากเรียนที่วัดใกล้บ้าน จากนั้นได้เข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาลจนจบชั้นประถมปีที่ ๔ จบแล้วออกมาช่วยบิดาทำนา เมื่อสิ้นหน้านาจึงเข้าฝากตัวเป็นศิษย์ของพระอาจารย์ต่อม วัดธรรมรส ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน ศึกษาอักษรขอมอยู่ ๒ ปี ต่อมาในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๐ ท่านได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ได้เข้าเป็นศิษย์และพักอยู่กับพระอาจารย์ทอง ที่คณะ ๕ วัดสุทัศนเทพวราราม

วันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ ขณะอายุได้ ๑๙ ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้บรรพชาเป็นสามเณร โดยมีพระมงคลราชมุนี (ผึ่ง บุปฺผโก) เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้อยู่ศึกษาพระปริยัติธรรม ณ วัดสุทัศนเทพวรามรามสืบมาจนถึงวันที่ ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๔ จึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ โดยมีพระพรหมมุนี (แพ ติสฺสเทโว) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมงคลราชมุนี (ผึ่ง บุปฺผโก) เป็น

พระกรรมวาจาจารย์ พระราชเวที (นาค สุมนฺนาโค) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับนามฉายาว่า *"จนฺทสิริ"* หลังจากอุปสมบทแล้วท่านยังคงอยู่จำพรรษา ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีเป็นลำดับมา และสอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยคเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๒ จากสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม

สมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบตั้งมั่นอยู่ในระเบียบวินัย จึงมีความเจริญก้าวหน้าในด้านการปกครองสงฆ์ เริ่มตั้งแต่เป็นเลขานุการของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) เป็นเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าอาวาสวัดสุทัศน-เทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และกรรมการมหาเถรสมาคม ตามลำดับ ดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๘๓ เป็นเลขานุการของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร)

พุทธศักราช ๒๔๙๐ เป็นเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี และเป็นพระอุปัชฌาย์

พุทธศักราช ๒๔๙๔ เป็นเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วย ภาค ๖ รูปที่ ๑ จนถึง พุทธศักราช ๒๔๙๙

พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอพระนคร และเป็นกรรมการสงฆ์องค์การเผยแผ่อำเภอพระนคร

พุทธศักราช ๒๔๙๗ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม

พุทธศักราช ๒๔๙๙ เป็นสมาชิกสังฆสภา

พุทธศักราช ๒๕๐๖ รักษาการแทนเจ้า-อาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ระยะหนึ่ง และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสรูปที่ ๖ ในปีนี้ตราบจนมรณภาพ

พุทธศักราช ๒๕๐๗ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๒ และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาค ๒ ในปีต่อมา

พุทธศักราช ๒๕๑๑ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะอำเภอพระโขนง

พุทธศักราช ๒๕๑๒ เป็นเจ้าคณะภาค ๑ และเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะใหญ่หนใต้จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๖

พุทธศักราช ๒๕๑๓ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๔

พุทธศักราช ๒๕๑๖ เป็นเจ้าคณะใหญ่-หนเหนือ จนถึงมรณภาพในพุทธศักราช ๒๕๒๖

พุทธศักราช ๒๕๒๐ เป็นกรรมการมหา-เถรสมาคม

สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้บริหารกิจการของคณะสงฆ์ด้วยปรีชาสามารถ ยึดมั่นในหลักแห่งความถูกต้องและความเสมอภาค ปรากฏผลงานเป็นที่เรียบร้อยทุกตำแหน่งหน้าที่ และด้วยอุปนิสัยที่ตรงไปตรงมาจึงเป็นที่เคารพนับถือของผู้อยู่ใต้ปกครองและเป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชาอย่างยิ่ง ด้านกิจวัตรของสงฆ์นั้น ท่านได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พระภิกษุสงฆ์ในวัด โดยทำวัตรสวดมนต์เป็นประจำ และได้จัดทำบัญชีสำหรับเรียกชื่อพระภิกษุสามเณรที่ลงทำวัตรสวดมนต์ด้วย เพื่อมิให้ภิกษุสามเณรทุกรูปขาดการปฏิบัติกิจนี้ ท่านมีนโยบายสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณร และเชิดชูเกียรติผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา โดยจัดปัจจัยค่าพาหนะในการสอบของทุกรูป หาก

สอบไล่ได้ก็จะได้รับปัจจัยเป็นกรณีพิเศษ พร้อมกับมีงานฉลองเพื่อยกย่องให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น เมื่อมีงานบุญกุศลต่างๆ ก็จะนิมนต์สามเณรทุกรูปเข้าร่วมแล้วถวายจีวรแบ่งทุกครั้ง

สมเด็จพระพุฒาจารย์คอยดูแลทุกข์สุขและความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรในวัดอยู่เสมอ ท่านได้จัดหาข้าวสารและอาหารแห้งไว้แจกจ่ายแก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดอย่างทั่วถึง สิ่งของเหล่านี้ นอกจากผู้มีจิตศรัทธาจัดหามาถวายแล้ว ท่านยังสละปัจจัยของท่านจัดหามาเพื่อให้เพียงพอด้วย วัตรปฏิบัติที่ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษของสมเด็จพระพุฒาจารย์คือ *ท่านจะใส่บาตรทุกวัน* ทุกเช้าเวลาประมาณ ๖ นาฬิกา หลังจากเดินทักษิณาวัตรรอบพระอุโบสถ ๓ รอบแล้ว ท่านจะกลับมาที่กุฏิเพื่อใส่บาตรพระภิกษุสามเณรวันละ ๓ รูป ด้วยอาหารที่จัดอย่างประณีต ส่วนผู้ที่มารับบาตรนั้นท่านให้นิมนต์มาโดยไม่เจาะจงว่าจะเป็นพระภิกษุสามเณรรูปใด การใส่บาตรดังกล่าวนั้นท่านปรารภถึง*พระ ๓ องค์ที่สมควรแก่การเคารพสักการะ พระองค์แรกคือโยมบิดามารดา พระองค์ที่สองคือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และพระองค์ที่ ๓ คือพระภิกษุสามเณรผู้สืบทอดพระศาสนา* นอกจากนี้สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้สืบทอดข้อปฏิบัติมาจากสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโวมหาเถร) ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์จารย์ด้วย โดยจัดไตรจีวรอย่างดี ๑ ไตร เครื่องไทยทาน ๑ ชุด พร้อมปัจจัย ถวายแก่พระภิกษุผู้สวดปาฏิโมกข์เป็นประจำ

นับตั้งแต่ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามเป็นต้นมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้บูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างและถาวรวัตถุในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสตลอดมา อาทิ พระอุโบสถ พระวิหาร พระวิหารคด ศาลาราย ศาลาดิน ศาลาการเปรียญ และกุฏิเสนาสนะสงฆ์ การดำเนินการดังกล่าวได้ทำให้วัดสุทัศนเทพวรารามมีสภาพมั่นคงสวยงามสมกับเป็นพระอารามหลวงใจกลางพระนคร เป็นที่เจริญศรัทธาและยกย่องของประชาชนทั่วไป

สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์หลายประการ เช่น บริจาคตู้ยารักษาโรคแก่วัดอื่น ขุดสระน้ำให้ประชาชนได้ใช้อุปโภคบริโภค สร้างศาลาที่พักริมทางข้างถนนสายเอเชียระหว่างจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดอ่างทอง ในพุทธศักราช ๒๕๑๕ สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้จัดตั้งมูลนิธิขึ้นด้วยเงินทุนจากพระราชทรัพย์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระราชทาน จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท ผนวกกับเงินที่มีผู้บริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลอีก ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นทุนเริ่มแรกก่อตั้งจำนวน ๓,๐๕๐,๐๐๐ บาท ท่านได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มูลนิธิอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ พร้อมกันนี้ท่านได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ ประดิษฐานในวัดสุทัศนเทพวรารามด้วย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเททองหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ และเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดพระบรมราชา-

นุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๗ และต่อมาได้พระราชทานนามมูลนิธิว่า *"มูลนิธิอัฏฐมราชานุสรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์"* เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๘ มูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำดอกผลไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อส่งเสริมการศึกษา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสวัสดิการสงเคราะห์คนป่วย คนชรา และคนทุพพลภาพ และเพื่อสาธารณประโยชน์อื่นๆ ประธานกรรมการของมูลนิธิเมื่อแรกตั้งคือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ มีพลเอก สำราญ แพทยกุล องคมนตรี เป็นประธานกรรมการบริหาร พันตรี ประชา ธรรมโชติ เป็นกรรมการผู้จัดการ มูลนิธิฯ ได้มีความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับในพุทธศักราช ๒๕๒๖ อันเป็นปีที่สมเด็จพระพุฒาจารย์มรณภาพ มูลนิธิฯ มีเงินทุนทั้งสิ้น ๓๕,๓๙๓,๘๔๓. ๓๔ บาท ซึ่งท่านได้รวบรวมปัจจัยที่ได้จากการปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌาย์ ทั้งในวัดสุทัศนเทพวรารามและภายนอกเข้าสมทบทุนมูลนิธิจำนวน ๑,๑๔๒,๓๐๑ บาท

สมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นผู้มีความวิริยะอุตสาหะและมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่อย่างสูง หากรับกิจการใดที่เป็นงานของคณะสงฆ์และพระศาสนาแล้ว ท่านต้องปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จลุล่วงอย่างเต็มความสามารถ ทั้งยังยินดีช่วยเหลืองานอื่นที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจหน้าที่ด้วย งานระยะหลังที่ทำให้ท่านต้องเหน็ดเหนื่อยมากคือการอบรมประชาชนประจำตำบล การอบรมพระสังฆาธิการในเขตปกครอง และการถวายความรู้เกี่ยวกับกฎนิคหกรรม การประชุมมหาเถรสมาคม และการอบรมฝึกซ้อมพระอุปัชฌาย์ในเขตปกครองหนเหนือซึ่งท่านรับภาระแทนเจ้าคณะภาคตลอดมา ท่านมุ่งมั่นในภารกิจหน้าที่จนลืมห่วงสุขภาพตนเอง ดังนั้นร่างกายจึงเริ่มอ่อนแอลงตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๔ เป็นต้นมา มีอาการของโรคเบาหวานกำเริบและเส้นโลหิตในสมองตีบ ต้องเข้ารักษาร่างกายในโรงพยาบาลหลายครั้ง

พุทธศักราช ๒๕๒๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบันทรงพระประชวร ได้มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์เจริญสมาธิภาวนา เพื่อถวายพระพรให้ทรงหายจากพระอาการประชวร ณ พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ในวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ขณะที่สมเด็จพระพุฒาจารย์เตรียมเดินทางไปร่วมพิธี ได้เกิดอาการขาด้านขวาอ่อนแรงทรงตัวไม่ได้ ท่านจึงแจ้งให้ผู้ที่มารับทราบว่า *"ฉันไปไม่ไหว แต่จะสวดที่กุฏิ"* และได้ปฏิบัติตามนั้น ต่อมาความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงนำเครื่องสักการะไปพระราชทานที่วัดสุทัศนเทพวรารามแทนพระองค์ เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ กลางเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ สมเด็จพระพุฒาจารย์มีอาการป่วยหนักถึงขั้นไม่รู้สึกตัวต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชเป็นการด่วน และได้มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ สิริอายุได้ ๘๑ ปี ๑๑ เดือน ๒๒ วัน ๖๑ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระ-

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ไปพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๖

สมเด็จพระธีรญาณมุนี หัวหน้าคณะธรรมทูตฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดีย ชุดแรก

นางสายไหม จบกลศึก

บทความเรื่อง *"การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในแดนพุทธภูมิ"* พรรณนาถึงเกียรติภูมิที่รัฐบาลไทยสร้างวัดไทยพุทธคยา ณ ดินแดนที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ เมืองคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ได้จำลองพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม อันเป็นสถาปัตยกรรมที่งดงามแสดงเอกลักษณ์ศิลปกรรมไทยเป็นแบบพระอุโบสถ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างชาวอินเดียและชาวไทยในวาระที่ประเทศอินเดียจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๙ ซึ่งคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ นำออกเผยแพร่แล้ว

ครั้งนี้ได้นำประวัติสมเด็จพระธีรญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา หัวหน้าคณะปัญจวรรคชุดแรก ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่สมณทูตอยู่ในประเทศอินเดียเป็นเวลา ๔ ปีเศษ มีเกียรติภูมิอันเป็นผลดีแก่ชาติในฐานะสร้างสัมพันธไมตรีของชาติไทยกับมิตรประเทศให้แน่นแฟ้น และประดิษฐานพระพุทธศาสนามั่นคงในอินเดียเมื่อ ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ยังผลดีสืบมาถึงปัจจุบัน เป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระศาสนาสถาบันสำคัญของชาติ ควรแก่การสดุดีผู้หนึ่ง

สมเด็จพระธีรญาณมุนี นามเดิม ธีร์ ฉายา ปุณณกมหาเถร สกุลเดิม จันทวีระ เป็นบุตรนายอ่ำและนางอ่อน จันทวีระ อาชีพเกษตรกร เกิดเมื่อวันจันทร์ ที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๐ ในรัชกาลที่ ๕ ที่บ้านโนนแดง หมู่ ๓ ตำบลตะคุ

อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี ณ วัดหน้าพระธาตุ ในอำเภอปักธงชัย เมื่ออายุครบอุปสมบท พุทธศักราช ๒๔๖๑ ได้อุปสมบท ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส อำเภอสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร พระมงคล-ทิพยมุนี (มุ้ย) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูปลัดต้าน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูมงคลวิจิตร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ท่านขวนขวายในการศึกษาตั้งแต่เป็นสามเณร เมื่อพำนักจำพรรษาที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสำนักศึกษาที่เลื่องลือในการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในสมัยก่อน และมีชื่อเสียงในการสร้างพระสมเด็จวัดจักรวรรดิฯ อันเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนยาวนานสืบมาถึงปัจจุบัน ท่านศึกษาเปรียญธรรมในสำนักวัดจักรวรรดิราชาวาส สำเร็จเปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๑ ท่านเป็นมหาเถระที่ทรงคุณวุฒิในศาสตร์หลายแขนง ได้รับยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์สำคัญองค์หนึ่งของคณะสงฆ์ไทย นอกจากความรอบรู้เป็นเลิศในการพระพุทธศาสนาทั้งด้านปริยัติธรรม การปฏิบัติธรรม การบริหารคณะสงฆ์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านยังเชี่ยวชาญในด้านภาษาศาสตร์ อักษรศาสตร์ ซึ่งได้สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติอย่างยิ่ง

ด้านภาษาศาสตร์ นอกจากภาษาบาลี สันสกฤต เขมร เป็นภาษาที่ใช้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจารลงในคัมภีร์ใบลานและเขียนในสมุดข่อย หรือสมุดไทยดำไทยขาวแล้ว ท่านยังรอบรู้ภาษาถิ่นหลายภาษา คือ ลาว ไทยพายัพ ส่วย และมีความสามารถในภาษาจีนและภาษาอังกฤษอย่างดี งานนิพนธ์ที่นักศึกษาภาษาศาสตร์ใช้ศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน คือ พจนานุกรมอีสานฉบับปณิธานของพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) และเรื่องหลักภาษาไทย

ด้านอักษรศาสตร์ ท่านเป็นประธานในการฟื้นฟูวรรณกรรมอีสาน ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่ศูนย์วัฒนธรรมอีสานจำนวนมาก เป็นวรรณกรรมพื้น-บ้าน วรรณกรรมทางพุทธศาสนา และผญาสุภาษิต

ด้านพระพุทธศาสนา เมื่อเปรียบเทียบท่านกับฝ่ายฆราวาสอาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นทั้งนักวิชาการและนักบริหาร งานพระพุทธศาสนานั้นกว้างขวางมาก ทั้งการศึกษา การปฏิบัติ การเผยแผ่ และการปกครอง ซึ่งปรากฏว่า ท่านเป็นสมณะที่มีคุณลักษณะเพียบพร้อมทุกอย่าง คือ

ด้านธรรมะ ท่านเป็นหัวหน้ากองแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ตรวจสำนวนคำแปลพระสุตันตปิฎก เมื่อระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๖ - ๒๔๙๘ ได้ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกระทำฉัฏฐสังคายนาพระพุทธศาสนา ณ กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่า มีงานนิพนธ์พระธรรมเทศนาจำนวนมาก ได้แก่ อปจา-ยนกถา อาทิตยสุตตกถา เวสารัชชกรณธรรมกถา ฯลฯ บทความธรรมะ และสารคดีทางพุทธศาสนา เป็นต้น

ด้านการศึกษา เป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนในวัดจักรวรรดิราชาวาส ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๓ มีภารกิจต่างๆ คือ เป็นกรรมการตรวจประโยคธรรมและบาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยการสำนักจักรวรรดิราชาวาส เป็นคณะ-บดี คณะพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

และอธิการบดี คุณสมบัติของท่านคือพระนักพัฒนา ไม่ว่าจะดำรงในตำแหน่งหน้าที่ใด ท่านจะใส่ใจในหน้าที่นั้น ดังประจักษ์เห็นความเจริญภายในวัดจักรวรรดิราชาวาสตามยุคสมัย มีการขยาย จัดระเบียบความสะอาดเรียบร้อยและสิ่งแวดล้อมภายในวัดอย่างมีศิลปะ

ด้านการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๙๑ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๓ พุทธศักราช ๒๔๙๘ เป็นเจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส และรองประธานสังฆสภา ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๒ - ๒๕๐๖ เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตชุดที่ ๑ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา และปกครองดูแลพระภิกษุสงฆ์ไทยในอินเดีย พุทธศักราช ๒๕๐๙ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ พุทธศักราช ๒๕๑๒ เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ในฐานะพระราชาคณะ พุทธศักราช ๒๕๑๖ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ในประเทศนั้นท่านปฏิบัติควบคู่กับการปกครอง เมื่อครั้งเป็นเจ้าคณะตรวจการภาค ๓ปกครองสงฆ์ ๑๕ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ความรู้แก่สังฆาธิการ พุทธศักราช ๒๕๐๘ เป็นหัวหน้าพระธรรมทูตสาย ๘ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ส่วนในต่างประเทศ พุทธศักราช ๒๔๙๙ ได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ประเทศออสเตรเลีย ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๒ - ๒๕๐๖ เป็นพระธรรมทูตฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ณ พุทธคยา ประเทศอินเดีย พุทธศักราช ๒๕๑๖ ดูงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในยุโรป และเป็นกำลังสำคัญในการก่อตั้งวัดไทยในต่างแดนทั้งในเอเชีย ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย

เมื่อท่านได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าคณะปัญจวรรค เพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในถิ่นพุทธภูมิ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยานั้น ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาสอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะเนื่องด้วยความสามารถเป็นพิเศษหลายด้านดังที่กล่าวมาแล้วเป็นสำคัญ

โอวาทที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ประทานให้ก่อนออกเดินทางไปอินเดียนั้น มีความว่า *"การที่คณะปัญจวรรคไปอินเดียครั้งนี้ เท่ากับไปแทนคณะสงฆ์ประเทศไทย และแทนประเทศไทยทั้งชาติ เพราะฉะนั้น ต้องทำความเลื่อมใสให้เกิดแก่ชาวอินเดีย โดยให้ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส ผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้น"*

ต่อมา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช วัดมกุฏกษัตริยาราม ก็ได้ประทานพระโอวาทในทำนองเดียวกันว่า *"ทำให้ชาวอินเดียเลื่อมใส พิจารณาแง่ดีของเขาขึ้นมายกย่องชมเชย เราจะคบเขาและชักนำเขา ต้องหาทางเป็นมิตรเขาก่อน เมื่อคนชอบพอกันแล้ว ก็ย่อมจะมีทางช่วยเหลือกัน และพูดกันได้"* จึงเป็นหลักการสำคัญที่ท่านยึดเป็นวิถีการสร้างมิตรสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ไทยและชาวอินเดีย ให้บังเกิดมิตรจิตรที่ดีต่อกันอย่างยั่งยืน ท่านปลูกศรัทธาชาวอินเดียด้วยการวางแนวทางสวดมนต์ ทำวัตรปฏิบัติ เช้าเย็นตรงเวลาสม่ำเสมอ เกื้อกูลผู้ทุกข์ยากที่มีอยู่มากมายด้วยเมตตา แจกยารักษาโรคในลักษณะปฐมพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วยอย่างทั่วถึง ออกเยี่ยมเยียนชุมชน

ใกล้เคียงด้วยไมตรี แม้จะได้ผลตอบรับไม่รวดเร็วก็มิย่อท้อ

ภารกิจเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรกหนักอย่างยิ่ง เพราะเป็นงานเริ่มต้น ท่านก็ภาคภูมิใจที่ผ่านพ้นมาด้วยดี วัดไทยพุทธคยาเป็นประวัติที่งดงามของท่านส่วนหนึ่ง เมื่อท่านกลับประเทศไทยแล้ว วัดไทยพุทธคยามีเจ้าอาวาสที่สร้างพระพุทธศาสนาให้เจริญอย่างกว้างขวางในอินเดียอีก ๒ ท่าน ซึ่งจะได้นำมาเผยแพร่เพื่อแสดงคารวะในฐานะพระสงฆ์ไทยผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้งอกงามในแดนพุทธภูมิ

สมเด็จพระธีรญาณมุนีละสังขารเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ สิริอายุ ๘๗ ปี ดำรงอยู่ในสมณเพศ ๗๓ พรรษา

พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโร)

พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโร)

นางจารุดี ผโลประการ

พระภิกษุผู้มีปกติเป็นคนพูดน้อยและแสดงธรรมะสั้นๆ แต่คงความหมายไว้อย่างสมบูรณ์ และทำให้ผู้รับฟังได้ใช้ปัญญาตริตรองให้เข้าใจโดยลึกซึ้งและถ่องแท้ พระภิกษุรูปดังกล่าวคือ **พระราชวุฒาจารย์ หรือหลวงปู่ดูลย์ อตุโร** แห่งวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์

กำเนิดและชีวิตวัยเยาว์

หลวงปู่ดูลย์ อตุโร ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๑ ตรงกับวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ณ บ้านปราสาท ตำบลเฉนียง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โยมบิดาชื่อ นายแดง และโยมมารดาชื่อ นางเงิม นามสกุล ดีมาก

ภายหลังหลวงปู่ได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุล เกษมสินธุ์ โดยท่านเล่าว่าเมื่อท่านไปพำนักเพื่อศึกษาธรรมะอยู่ที่วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี หลานชายของท่านชื่อ พร้อม ตามไปอยู่ด้วย ท่านจึงตั้งนามสกุลให้ว่าเกษมสินธุ์ และท่านก็เปลี่ยนมาใช้นามสกุลที่ตั้งใหม่นี้ด้วย แต่พี่น้องของหลวงปู่ที่ได้แยกย้ายไปทำมาหากินในที่ต่างๆ ได้เลือกใช้นามสกุลตามที่ตนเห็นสมควร

หลวงปู่ดูลย์เป็นบุตรคนที่ ๒ ในจำนวนพี่น้อง ๕ คน แต่ก็เป็นบุตรชายคนโตของครอบครัว ในช่วงแรกท่านได้ช่วยพี่สาวทำงานบ้าน เมื่อโตขึ้นก็ได้รับภารกิจทั้งในบ้านและนอกบ้าน ตั้งแต่หาบน้ำ ตำข้าว หุงข้าว เลี้ยงดูน้องๆ ไปจนถึงช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนา เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย

ในบรรดาคนรุ่นเดียวกันแห่งบ้านปราสาท หลวงปู่ดูลย์จัดว่าเป็นผู้มีหน้าตาดี ร่างกายแข็งแรง สุขภาพอนามัยดี ผิวพรรณหมดจด รูปร่างโปร่ง ท่าทางคล่องแคล่วว่องไว และยังมีอุปนิสัยอ่อนโยน เยือกเย็น มีความประพฤติเรียบร้อย เป็นที่ยกย่องชมเชยของญาติพี่น้องและผู้พบเห็น

โดยเหตุที่ท่านมีรูปร่างงดงาม เจ้าเมือง

สุรินทร์ในสมัยนั้น (เจ้าเมืองลำดับที่ ๘) คือ พระยาสุรินทร์ภักดีผไทสมันต์ (บุญจันทร์) จึงมีบัญชาให้นำตัวหลวงปู่ดูลย์มาร่วมแสดงละครนอก โดยเล่นเป็นตัวนางเอก

พุทธศักราช ๒๔๔๘ หลวงปู่ดูลย์ได้มีโอกาสเข้ากรุงเทพฯ เมืองหลวงของประเทศเป็นครั้งแรก เพื่อซื้อเครื่องแต่งละครของนางเอก

หลวงปู่ดูลย์ต้องเดินทางด้วยช้างจากสุรินทร์ ใช้เวลา ๔ วัน ๔ คืน จนถึงโคราช พักช้างไว้ที่นั่น แล้วขึ้นรถไฟต่อเข้ากรุงเทพฯ ใช้เวลาเดินทางอีก ๑ วัน เมื่อกลับสุรินทร์แล้วหลวงปู่ดูลย์ก็ดีใจว่ามีบุญวาสนาที่ได้ไปเห็นกรุงเทพฯ ด้วยตาของตนเอง หลวงปู่ดูลย์จึงมีเรื่องเล่าให้ผู้อื่นฟังอยู่เสมอ เพราะมีน้อยคนที่จะมีโอกาสได้ไปเห็นกรุงเทพฯ ในสมัยนั้น

หลวงปู่ดูลย์อยู่กับคณะละครถึง ๔ ปีเศษ ในช่วงนี้ท่านมีโอกาสเรียนรู้หนังสือไทย พออ่านออกเขียนได้ จากเพื่อนในคณะละคร และแม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใครๆ ก็รู้สึกว่าน่าเพลิดเพลินและน่าลุ่มหลง เพราะนอกจากจะอยู่ในวัยกำลังงามแล้ว ท่านก็ยังเป็นนักแสดงที่มีผู้นิยมชมชอบมากด้วย แต่กระนั้นหลวงปู่ดูลย์ก็มิได้หลงใหลกับสิ่งเหล่านั้น ท่านกลับพอใจที่จะออกบวช

หลวงปู่ดูลย์เล่าว่าตลอดชีวิตท่านมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่เคยพ้องพานแตะต้องสตรีเพศเลยแม้แต่น้อย ตราบเข้าสู่เพศพรหมจรรย์อยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์

อุปสมบท

หลวงปู่ดูลย์ได้พยายามขออนุญาตบิดามารดาเพื่อออกบวชหลายครั้ง ถูกคัดค้านเรื่อยมา เพราะท่านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของบ้าน แต่ในที่สุดบิดามารดาก็ไม่อาจขัดขวางความตั้งใจจริงของท่านได้ อนุญาตให้บวช และบิดาได้พูดในทำนองประชดว่าถ้าบวชแล้วไม่ให้สึก หรืออย่างน้อยก็ต้องได้เป็นเจ้าอาวาส ดังเช่นคุณปู่ของท่านที่เคยบวชจนเป็นเจ้าอาวาสมาแล้ว

หลวงปู่ดูลย์ได้อุปสมบทเมื่ออายุได้ ๒๒ ปี โดยพวกตระกูลเจ้าเมืองที่เคยชุบเลี้ยงท่าน เป็นผู้จัดการเรื่องบวชให้ท่านทุกอย่าง

หลวงปู่ดูลย์ได้อุปสมบทก่อนเข้าพรรษา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ ณ วัดจุมพลสุทธาวาส จังหวัดสุรินทร์ ในคณะมหานิกาย เพราะสมัยนั้นคณะธรรมยุตไม่มีในสุรินทร์ ท่านได้รับฉายาว่าอตุโร หมายถึง ผู้ไม่มีใครเทียบได้

ฝึกปฏิบัติกรรมฐานแบบต่างๆ

เมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้ว หลวงปู่ดูลย์ได้ขอไปจำพรรษาที่วัดคอโค ตำบลคอโค ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ไปประมาณ ๑๐ กิโลเมตร วัดคอโค เป็นวัดที่สอนการเจริญกรรมฐานของสุรินทร์ในสมัยนั้น ได้หลวงพ่อแอก เจ้าอาวาส เป็นครูฝึกกรรมฐานองค์แรกให้ท่าน

หลวงปู่ดูลย์ได้พากเพียรปฏิบัติกรรมฐานตามการสอนของหลวงพ่อแอกอย่างเคร่งครัด โดยการจุดเทียน ๕ เล่ม แล้วบริกรรมว่า *"ขออัญเชิญปีติทั้ง ๕ จงมาหาเรา"* บริกรรมจนกว่าเทียนจะไหม้หมด ท่านปฏิบัติกรรมฐานดังนี้จนตลอดพรรษา แต่ก็เห็นแต่เทียน ๕ เล่ม มิได้เกิดปีติทั้ง ๕ แต่ประการใด

นอกจากนั้นหลวงปู่ดูลย์ยังฝึกทรมาน

ร่างกายเพื่อเผาผลาญกิเลสในตัวอีกทางหนึ่ง โดยการเข้มงวดในการฉันอาหาร ลดจำนวนคำข้าวที่ฉันให้น้อยลงเรื่อยๆ จนร่างกายซูบผอม ไม่มีเรี่ยวแรง เมื่อฝึกทรมานร่างกายด้วยการอดอาหารไม่ได้มีผลประการใดในการปฏิบัติกรรมฐาน ท่านก็เลิกและกลับมาฉันอาหารตามเดิม

หลวงปู่ดูลย์ได้ท่องบ่นบทสวดมนต์เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง แต่ไม่ได้เรียนพระ-ธรรมวินัย ซึ่งเป็นรากฐานของสมาธิภาวนา ซึ่งหลวงปู่ดูลย์ไม่ทราบเพราะไม่ได้รับการบอกกล่าว นอกจากนี้ ระหว่างอยู่ที่วัดคอโค หลวงปู่ดูลย์ยังถูกใช้ให้สร้างเกวียนและเลี้ยงโคอีกด้วย ท่านเกิดความรู้สึกสลดสังเวชและเกิดความเบื่อหน่าย แต่ก็อดทนอยู่ได้นานถึง ๖ พรรษา

ศึกษาและปฏิบัติธรรม

ในพรรษาที่ ๖ หลวงปู่ดูลย์ได้เดินทางด้วยเท้า ไปจังหวัดอุบลราชธานี พำนักที่วัดสุทัศ-นาราม เพื่อเรียนพระปริยัติธรรม สอบได้นักธรรมชั้นตรีแล้ว เรียนบาลีไวยากรณ์ (มูลกัจจายน์) จนแปลพระธรรมบทได้ และท่านได้รับญัตติเป็นพระธรรมยุตในพุทธศักราช ๒๔๖๑

ในปีที่ ๒ ที่หลวงปู่ดูลย์พำนักที่อุบล-ราชธานีนั้น ท่านได้มีโอกาสไปกราบนมัสการและฟังธรรมจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี ผู้เผยแพร่ธรรมะสายพุทโธ

เมื่อได้ฟังธรรมะจากพระอาจารย์มั่นเพียงครั้งเดียว หลวงปู่ดูลย์ก็บังเกิดความอัศจรรย์ใจและศรัทธาเป็นที่ยิ่ง จึงตัดสินใจละการศึกษาด้านปริยัติธรรม และได้ออกธุดงค์ตามพระอาจารย์มั่นไปยังที่ต่างๆ หลวงปู่นับเป็นศิษย์อาวุโสรุ่นแรกสุดของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต รุ่นเดียวกับหลวงปู่สิงห์ ขันตยาคโม และหลวงปู่ขาว อนาลโย

อริยสงฆ์แห่งวัดบูรพาราม

หลวงปู่ดูลย์ได้ออกธุดงค์แสวงหาความวิเวกตามป่าเขานานถึง ๑๙ ปี จึงได้รับคำสั่งจากผู้บัญชาการคณะสงฆ์ให้เดินทางไปประจำอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ เพื่อจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรมและเผยแพร่ข้อปฏิบัติทางกรรมฐานไปพร้อมกัน ท่านได้พำนักประจำที่วัดบูรพาราม อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ นับแต่พุทธศักราช ๒๔๗๗ จนถึงบั้นปลายแห่งชีวิตของท่าน ซึ่งดำรงสมณศักดิ์พระราชวุฒาจารย์

ตั้งแต่มาอยู่ที่วัดบูรพาราม แสงแห่งรัศมีของพระธรรมทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติของหลวงปู่ดูลย์ก็ฉายความรุ่งเรืองตลอดมา ท่านรับภาระงานทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ บริหารงานพระศาสนาอย่างเต็มกำลังสามารถ ในการประพฤติส่วนตัวของท่าน ท่านก็ยังไม่ทิ้งกิจธุดงค์ บำเพ็ญเพียรทางใจอย่างสม่ำเสมอตลอดมา พร้อมทั้งอบรมสมาธิภาวนาแก่ผู้สนใจปฏิบัติทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ด้วยเหตุที่ท่านมีเมตตาธรรมสูง จึงได้ช่วยสงเคราะห์บุคคลทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง ไม่มีเลือกชั้นวรรณะ

ธรรมะของหลวงปู่ดูลย์

หลวงปู่ดูลย์เป็นผู้มีปกติพูดน้อย แต่มีปฏิภาณไหวพริบรวดเร็วฉับไว ท่านเน้นการปฏิบัติภาวนามากกว่าการเทศนาสั่งสอน พระสงฆ์และญาติ

โยมที่เข้าไปกราบนมัสการและขอฟังธรรมะจากหลวงปู่ดูลย์ จะได้รับธรรมะสั้นๆ แต่มีความลำลึก ท่านจะเทศน์เรื่องจิตอย่างเดียว โดยย้ำอยู่เสมอให้พิจารณา**จิตในจิต** ท่านสอนว่า

"หลักธรรมที่แท้จริงคือจิต จิตของเราทุกคนนั่นแหละคือหลักธรรมสูงสุดที่อยู่ในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วมันไม่มีหลักธรรมใดๆ เลย... ขอให้เลิกละการคิดและการอธิบายเสียให้หมดสิ้น จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ซึ่งมีประจำอยู่แล้วในทุกคน"

ในการปฏิบัติธรรมท่านสอนว่า

"ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้า-ชาติหลัง หรือนรก-สวรรค์อะไรก็ได้ ขอให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรงศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแน่วแน่ก็พอ ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้น ตามตำราผู้ปฏิบัติดีแล้วก็ย่อมได้เลื่อนฐานะของตนเองตามลำดับ หรือถ้าสวรรค์-นิพพานไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีในขณะนี้ย่อมไม่ไร้ประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุขเป็นมนุษย์ชั้นเลิศ"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมหลวงปู่ดูลย์เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงถามว่า *"หลวงปู่ การละกิเลสนั้นควรละกิเลสอะไรก่อน"*

หลวงปู่ดูลย์ตอบสั้นๆ ว่า *"กิเลสทั้งหมดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน"*

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินกลับ ได้มีพระราชดำรัสคำสุดท้ายว่า *"ขออาราธนาหลวงปู่ดำรงขันธ์อยู่เกินร้อยปี เพื่อเป็นที่เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่รับได้ไหม"*

หลวงปู่ดูลย์ไม่กล้ารับ และไม่อาจฝืนสังขาร ถึงถวายพระพรว่า *"อาตมภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปของเขาเอง"*

หลวงปู่ดูลย์มีสุขภาพอนามัยดีเยี่ยม แข็งแรง ว่องไว ผิวพรรณผ่องใส มีเมตตา สงบเสงี่ยมเยือกเย็น ทำให้ผู้ใกล้ชิดและผู้ที่มากราบไหว้เกิดความเคารพเลื่อมใสศรัทธาอย่างสนิทใจ

มรณภาพ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโร ละสังขาร มรณภาพเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ สิริอายุได้ ๙๖ ปีกับ ๒๖ วัน พรรษา ๗๔ อัฐิธาตุของท่านได้เก็บรักษาไว้ให้ประชาชนได้สักการะที่ *"พิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน"* ในบริเวณวัดบูรพาราม อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

คำสอนของหลวงปู่ซึ่งเป็นคำสอนสั้นๆ แต่ลำลึกเฉียบคม พระโพธินันทมุนี ซึ่งอยู่กับท่านมาเป็นเวลานานตลอดอายุขัยของท่านได้รวบรวมจัดพิมพ์ไว้ในหนังสือ **"หลวงปู่ฝากไว้"** นับเป็นหนังสือที่มีคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติธรรมและพุทธศาสนิกชนผู้สนใจทั่วไป

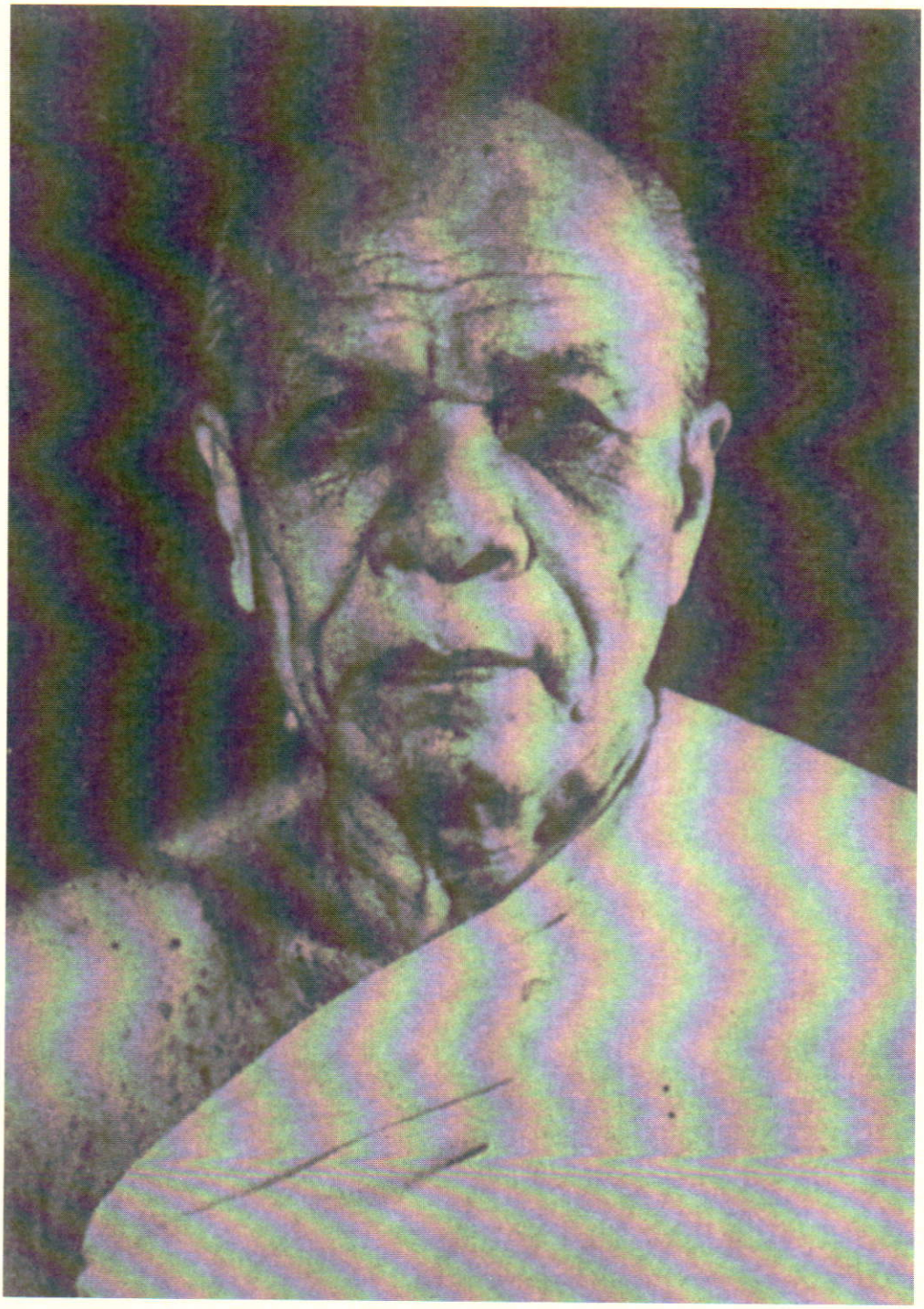

พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ

พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ) ผู้ค้นพบและเผยแพร่วิชา "ธรรมกาย"

นางจารุดี ผลประการ

พระภิกษุผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก จากความมีเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้มีความทุกข์ และโดยเฉพาะเป็นผู้ค้นพบวิชาในการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาภาวนา ซึ่งเป็นธรรมที่สุขุมลุ่มลึกในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจใสบริสุทธิ์นำไปสู่การเกิดปัญญา จนสามารถดับทุกข์โดยสิ้นเชิงได้ ดังจะได้นำประวัติมาเสนอในครั้งนี้ ได้แก่ **พระมงคลเทพมุนี (สด จันทสโร)** หรือที่ผู้เคารพนับถือท่านมักเรียกว่า **หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ**

ประวัติก่อนบวช

พระมงคลเทพมุนี เดิมชื่อ สด มีแก้วน้อย เกิดเมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๒๗ ที่ตำบลสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายเงิน และนางสุดใจ มีแก้วน้อย มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๕ คน ท่านเป็นบุตรคนที่ ๒

หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ เริ่มเรียนหนังสือกับพระภิกษุผู้เป็นน้าชาย ที่วัดสองพี่น้อง ต่อมาได้ไปศึกษาต่อที่วัดบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สมัยนั้นต้องศึกษาภาษาขอม หลวงพ่อศึกษาภาษาขอมจนอ่านหนังสือพระมาลัย ซึ่งเขียนเป็นตัวอักษรขอมได้คล่องแคล่ว ถือว่าจบหลักสูตร หลังจากศึกษาจบแล้ว หลวงพ่อได้ช่วยบิดามารดาประกอบอาชีพค้าข้าว จนบิดาถึงแก่กรรม จึงต้องรับหน้าที่ประกอบอาชีพค้าข้าวสืบแทนบิดา

เมื่อหลวงพ่อ อายุได้ ๑๙ ปี ท่านเกิดความเบื่อหน่ายทางโลก เห็นว่าภาระในการประกอบอาชีพเพื่อบำรุงบำเรอเลี้ยงร่างกายของตนและคนในครอบครัว เป็นเสมือนโซ่ตรวนที่ฉุดรั้งมนุษย์ให้จมอยู่ในโลกียะ ท่านจึงคิดจะสละห่วงที่ร้อยรัดรึง

อยู่นี้ โดยการออกบวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมตามรอยบาทพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อท่านตั้งใจแน่วแน่ว่าจะบวช ก็ได้ขะมักเขม้นประกอบอาชีพหนักยิ่งขึ้นเพื่อสะสมทรัพย์ไว้ให้มารดาได้เลี้ยงชีพ เพราะท่านเป็นบุตรชายคนโตต้องรับผิดชอบภาระในครอบครัวแทนบิดา เพื่อมารดาจะได้ไม่ลำบาก นับว่าท่านเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทียิ่งนัก

การอุปสมบทและศึกษาพระปริยัติธรรม

หลวงพ่อได้อุปสมบทเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙ ขณะมีอายุย่างเข้า ปีที่ ๒๒ ที่วัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้รับฉายาว่า จันทสโร จำพรรษาอยู่ที่วัดสองพี่น้อง ๑ พรรษา แล้วย้ายมาจำพรรษา ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม

ระหว่างเรียน หลวงพ่อประสบกับความลำบากอย่างมาก กล่าวคือ ต้องเดินไปตามกุฏิตามวัดต่างๆ เพื่อศึกษากับอาจารย์ ฉันเช้าแล้วข้ามฟากไปเรียนที่วัดอรุณราชวราราม กลับมาฉันเพลที่วัดแล้วไปเรียนที่วัดมหาธาตุฯ ตอนเย็นไปเรียนที่วัดสุทัศน์ฯ บ้าง วัดจักรวรรดิฯ บ้าง กลางคืนเรียนที่วัดพระเชตุพนฯ แต่ไม่ได้ไปติดๆ กันทุกวัน มีเว้นบ้าง สลับกันไป

ความเพียรของท่านทำให้มีผู้เกิดความเลื่อมใส ปวารณาเรื่องภัตตาหาร ดังแม่ค้าขายข้าวแกงคนหนึ่ง จัดอาหารเพลถวายเป็นประจำ เมื่อหลวงพ่อย้ายมาอยู่วัดปากน้ำ แม่ค้าผู้นี้ทุพพลภาพเพราะความชราขาดผู้อุปการะ หลวงพ่อได้รับตัวมาอยู่วัดปากน้ำ อุปการะทุกอย่างจนแม่ค้าเสียชีวิตลง ท่านก็จัดการฌาปนกิจศพให้

หลวงพ่อได้เดินทางไปศึกษายังสำนักต่างๆ หลายปี ต่อมามีผู้เลื่อมใสท่านมากขึ้น ข้าหลวงในวังกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม* ซึ่งชาวบ้านใกล้เคียงเรียกว่า วังพระองค์เพ็ญ เลื่อมใสท่าน เวลาเพลก็จัดสำรับอาหารคาวหวานมาถวายทุกวัน เป็นกำลังส่งเสริมให้ท่านสะดวกในการศึกษา เมื่อได้กำลังส่งเสริมดังนี้หลวงพ่อจึงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดพระเชตุพนฯ โดยใช้กุฏิเป็นโรงเรียน สมัยนั้นโรงเรียนในวัดพระเชตุพนฯ มีหลายแห่ง ใครมีความสามารถก็ตั้งได้ ท่านตั้งโรงเรียนแล้วก็ศึกษาด้วยตนเอง เริ่มเรียนธรรมบทอีกครั้งหนึ่งโดยท่านกล่าวว่า เป็นการฟื้นความจำ มีภิกษุสามเณรเข้าศึกษากว่า ๑๐ รูป ต่อมาเมื่อการศึกษาบาลีเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม โรงเรียนของท่านก็ระงับไป

การปฏิบัติวิปัสสนา

หลังจากศึกษาพระปริยัติธรรมจนมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีและคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว หลวงพ่อวัดปากน้ำก็หันมาศึกษาด้านวิปัสสนาธุระตามที่ท่านได้ปฏิญาณไว้ โดยได้สืบเสาะหาอาจารย์ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและดั้นด้นไปศึกษากับอาจารย์เหล่านั้น

พรรษาที่ ๑๑ พุทธศักราช ๒๔๖๐ ท่านได้ไปจำพรรษาที่วัดโบสถ์บน ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน

---

* *พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ต้นราชสกุล เพ็ญพัฒน์*

๑๐ ท่านได้บำเพ็ญกรรมฐานตั้งแต่เวลาเย็น ตั้งจิตอธิษฐานขอประทานธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ในตอนดึกท่านจึงได้เริ่มเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ นับแต่วันนั้นหลวงพ่อก็ยิ่งปฏิบัติกิจภาวนาเพื่อค้นหาที่สุดแห่งธรรมะ ยิ่งปฏิบัติ ก็ยิ่งพบสิ่งที่ลึกซึ้งมากขึ้น

หลังจากออกพรรษาแล้วหลวงพ่อได้ไปพักที่วัดบางปลา ซึ่งท่านเห็นเป็นนิมิตขณะปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อสอนธรรมะ มีพระภิกษุที่ได้ศึกษาธรรมะกับท่าน ๓ รูป กับฆราวาสอีก ๔ คน

จากวัดบางปลาท่านกลับไปจำพรรษาที่วัดพระเชตุพนฯ จากนั้นไปอยู่วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรีอีกระยะหนึ่ง แล้วกลับมาอยู่ที่วัดสองพี่น้อง

การจำพรรษาที่วัดปากน้ำ

ต่อมาวัดปากน้ำ อำเภอภาษีเจริญ ซึ่งเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีสามัญ ว่างเจ้าอาวาสลง สมเด็จพระวันรัต (ติสสทัตตมหาเถร) ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี ในสมัยนั้น จึงได้แต่งตั้งหลวงพ่อ ซึ่งขณะนั้นท่านเป็นพระสมุห์ อยู่ในฐานานุกรม พระศากยยุตติยวงศ์ เป็นเจ้าอาวาสแทน

การพัฒนาคนเป็นลำดับแรก

วัดปากน้ำ ในสมัยนั้นมีสภาพกึ่งวัดร้าง ชำรุดทรุดโทรมทั้งด้านวัตถุและการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่เพียง ๑๓ รูป เมื่อหลวงพ่อมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ท่านจึงมีโครงการจะพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรือง โดยพัฒนาคนก่อนที่จะพัฒนาถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือเสนาสนะอื่นๆ ต่อไป

หลักการพัฒนาคนของหลวงพ่อ คือ การให้การศึกษาเพื่อยกระดับคนให้สูงขึ้นทั้งด้านสติปัญญาควบคู่ไปกับจิตใจและอารมณ์ คือนอกจากจะมีความรู้เฉลียวฉลาดขึ้นแล้ว ยังมีความประพฤติดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอีกด้วย เมื่อพัฒนาให้ดีขึ้นทั้งภายนอกและภายในแล้ว สังคมและประเทศชาติก็จะเจริญรุ่งเรือง ท่านมักจะกล่าวเสมอว่า **"การศึกษานั้นสามารถเปลี่ยนชีวิตผู้ศึกษาให้สูงกว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาดี จะได้อะไร ก็ดีกว่า ประณีตกว่าผู้อื่น คนมีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิกินใช้ไม่หมด"**

หลวงพ่อได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดสำหรับเด็กๆ ลูกชาวบ้านที่ไม่ได้รับการศึกษา ขณะท่านมาเป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำใหม่ๆ ด้วยท่านเล็งเห็นว่าเด็กๆ ที่มาเล่นเอะอะ ยิงนกตกปลาในวัดเหล่านั้นจะกลายเป็นเด็กเกเรและอันธพาลในที่สุด ถ้าไม่ให้ศึกษาเล่าเรียน ท่านหาทุนจ้างครูมาสอนเอง โดยได้รับอุปการคุณจากผู้มีจิตศรัทธาหลายคน ท่านไม่เรียกเก็บค่าเล่าเรียน เริ่มต้นมีนักเรียนเพียงไม่กี่คน ต่อมานักเรียนได้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ จนถึง ๓๐๐ กว่าคน เมื่อทางการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา มีการสร้างโรงเรียนให้เยาวชนได้ศึกษาเล่าเรียนโดยทั่วถึงกัน ขณะนั้นหลวงพ่อต้องไปรักษาการเจ้าอาวาสวัดขุนจันทร์ฯ อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี ท่านจึงย้ายโรงเรียนไปสอนที่วัดขุนจันทร์ฯ หลังจากนั้นก็ได้มอบให้ทางการดำเนินงานต่อไป

เมื่อหมดภาระจากโรงเรียนสอนเด็กๆ ลูก

ชาวบ้านแล้ว หลวงพ่อได้หันมาจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรม ท่านกำหนดว่าพระภิกษุสามเณรทุกรูปในวัดต้องศึกษาพระปริยัติธรรม และต้องปฏิบัติธรรมด้วย เพราะท่านถือว่าการศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติมีความสำคัญทั้ง ๒ อย่าง ดังคติที่ว่า *"ปริยัติ เป็น ยาทา วิปัสสนา เป็น ยากิน"* แม่ชีและศิษย์วัดก็อยู่เฉยๆ ไม่ได้ต้องศึกษาเล่าเรียน แม่ชีต้องเรียนธรรมศึกษาและฝึกปฏิบัติด้วย

โรงเรียนพระปริยัติธรรมของท่าน ต่อมาได้มีการก่อสร้างขึ้นใหม่อย่างใหญ่โต และทันสมัย พอเพียงที่จะรับพระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาได้มากขึ้นจากที่จำพรรษาอยู่แล้วถึงกว่า ๖๐๐ รูป ในวัด รวมทั้งมีพระภิกษุสามเณรจากวัดใกล้เคียงมาศึกษาด้วย

การสอนและเผยแพร่วิชาธรรมกาย

หลวงพ่อวัดปากน้ำได้สะสมวิชาทางสมถะและวิปัสสนาไว้มาก โดยศึกษาจากหลายสำนัก ท่านได้เทียบเคียงว่าจะใช้แบบใด สุดท้ายท่านก็ตกลงใจจะใช้แบบที่ท่านใช้อยู่ ที่เรียกว่า **ธรรมกาย** หลวงพ่อได้อธิบายว่า **ธรรมกาย หมายถึง องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ใดเห็นธรรมกายก็ถือว่าผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า** ท่านได้นำวิชาธรรมกายมาเผยแพร่ เพราะท่านได้ประจักษ์แล้วว่าวิชาธรรมกายเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้ คือสามารถยกระดับชีวิตของผู้ปฏิบัติให้สูงขึ้นได้ และสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายได้

วิธีเจริญภาวนาแบบธรรมกายของหลวงพ่อ คือ กำหนดให้มีการบริกรรมนิมิตเป็น*ดวงแก้วกลมใส* ท่านเห็นว่าเป็นการกำหนดที่ง่ายและสะดวกที่สุด และให้บริกรรมภาวนาว่า *สัมมาอะระหัง* (แปลว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระอรหันต์โดยชอบ)

การปฏิบัติภาวนา

ตรีธา เนียมขำ เล่าไว้ในหนังสือ *"ตรีธา เล่าเรื่องหลวงพ่อและวัดปากน้ำ"* ว่า หลวงพ่อสอนให้นั่งขัดสมาธิเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย หัวแม่มือซ้ายจรดปลายนิ้วชี้ขวาแล้วตั้งกายให้ตรง หลับตา พอประตูตาติดกัน ให้ตั้งสติไม่ให้เผลอ แล้วให้กำหนดเครื่องหมาย (นิมิต) ให้เป็นดวงกลมใสเหมือนดังเพชรลูกที่เจียระไนแล้ว ไม่มีขนแมว ดวงโตเท่าแก้วตา เรียกว่า "บริกรรมนิมิต" ผู้หญิงให้กำหนดเข้าปากช่องจมูกซ้าย ผู้ชายกำหนดเข้าปากช่องจมูกขวา เรียกว่า **ฐานที่ ๑** แล้วให้บริการภาวนา ประคองใจกับเครื่องหมายที่ใสนั้นว่า สัมมา–อะระหัง ๓ ครั้ง ขณะที่บริกรรมภาวนาก็ให้รำลึกนึกถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใสนิ่งอยู่นั้น แล้วจึงเลื่อนไป **ฐานที่ ๒** คือ ที่เพลาตา ตรงหัวตา (หญิงอยู่ซ้าย ชายอยู่ขวา) แล้วให้บริกรรมภาวนาว่า สัมมาอะระหัง ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนเครื่องหมายไปยัง **ฐานที่ ๓** คือ ที่กึ่งกลางศีรษะข้างใน ไม่ให้ค่อนไปทางซ้าย ขวา หน้า หลัง ล่าง บน แล้วบริกรรมภาวนาว่า สัมมาอะระหัง ๓ ครั้ง ที่ฐานที่ ๓ นี้ มีกลเม็ด คือ ต้องเหลือกตาไปข้างหลัง ให้ตาค้าง เหมือนคนชักจะตาย ค้างลงไปๆ จนกระทั่งใจหยุดความเห็นกลับเข้าข้างใน แล้วเลื่อนไปยัง **ฐานที่ ๔** คือ ที่ปากช่องเพดานพอดี แล้วบริกรรมว่า สัมมาอะระหัง ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนไป **ฐานที่ ๕** คือ ที่ปากช่องคอเหนือลูกกระเดือก บริกรรมว่า สัมมาอะระหัง ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนเครื่องหมายไป **ฐานที่ ๖** กลางตัวสุด

ลมหายใจเข้าออก สะดือ ทะลุหลัง ขวา ซ้าย กลางข้างใน ตรงกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ให้เอาใจหยุดไว้ที่ตรงนี้ บริกรรมภาวนาว่า สัมมา-อะระหัง ๓ ครั้ง แล้วถอยหลังจากฐานที่ ๖ มาที่เหนือกลางตัวขึ้นมาอีก ๒ นิ้ว ที่ตรงนี้เรียกว่า **ฐานที่ ๗** ฐานที่ ๗ นั้น มีศูนย์ ๕ ศูนย์ ศูนย์ข้างหน้าธาตุน้ำ ศูนย์ข้างขวาธาตุดิน ศูนย์ข้างซ้ายธาตุลม ศูนย์ข้างหลังธาตุไฟ ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ ท่านให้เอาบริกรรมนิมิตไปหยุดอยู่ตรงกลางอากาศธาตุ หลวงพ่อวัดปากน้ำอธิบายว่าที่เรียกว่าศูนย์ เพราะเวลาสัตว์มาเกิดต้องมาตกที่ศูนย์ พอตกศูนย์แล้วลอยขึ้นมาเหนือกลางลำตัว ๒ นิ้ว โตเท่าฟองไข่แดงของไก่ ใสเป็นกระจกส่องเงา นี่คือการเกิด มนุษย์จะต้องเกิดด้วยศูนย์นี้ จะไปสู่มรรคผลนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์แบบเดียวกันนี้ จะตายหรือจะเกิดเดินตรงกันข้าม คือ ถ้าจะเกิดก็ต้องเดินออกนอกไป ถ้าจะไม่เกิดก็ต้องเดินในเข้าไป กลางเข้าไว้ หยุดเข้าไว้ไม่ให้คลาดเคลื่อน

การเสนอโครงการพัฒนาประเทศ

นอกจากการอุทิศชีวิตเพื่อสืบต่อพระ-บวรพุทธศาสนาแล้ว หลวงพ่อยังมีความห่วงใยประเทศชาติอย่างยิ่ง ท่านต้องการให้ประเทศไทยพัฒนาเทียมทันนานาอารยประเทศ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้มาวางศิลาฤกษ์โรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ ท่านจึงถือโอกาสเสนอแนะโครงการพัฒนาประเทศแก่จอมพล ป. ซึ่งหลายโครงการ จอมพล ป. ได้นำไปดำเนินการ

โครงการที่ท่านเสนอแนะ ได้แก่

๑. สร้างอาคารสงเคราะห์เพื่อให้ประชาชนได้มีที่อยู่อาศัยของตนเอง โดยใช้เงินที่ได้จากการขายสลากกินแบ่ง

๒. จัดสรรที่ดินแก่เกษตรกรเพื่อใช้ทำมาหากินโดยทั่วถึงกัน อย่างน้อยคนละ ๒๕ ไร่

๓. ประกาศเลิกสูบฝิ่น

๔. เลิกโสเภณี

๕. ตัดถนนหนทางเพิ่มขึ้น เพื่อสะดวกแก่การคมนาคม การค้าขาย

การปกครองและเมตตาธรรม

หลวงพ่อได้ปกครองดูแลพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์วัดจำนวนถึงกว่า ๑,๒๐๐ คน ให้มีความสุข มีความพร้อมเพรียงสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดี

ท่านได้รับภาระอุปถัมภ์อาหารแก่พระ-ภิกษุ สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรม ทั้งเวลาเช้าและเพล โดยได้จัดตั้งโรงครัวขึ้น เป็นการลดความกังวลเรื่องขาดแคลนอาหารบิณฑบาต และยังช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระ-ภิกษุ สามเณร ทั้งวัดด้วย

หลวงพ่อสดวัดปากน้ำเป็นที่พึ่งของทุกคน ผู้บากหน้าเข้ามาหาท่านจะไม่ผิดหวัง ผู้ต้องการธรรมะท่านก็อนุเคราะห์ธรรมะ ผู้ต้องการปฏิบัติท่านก็สอนปฏิบัติ ผู้ใดต้องการศึกษาปริยัติท่านก็ให้ปริยัติ ผู้ใดต้องการอาหารท่านก็ให้อาหาร ผู้ใดต้องการรักษาโรคภัยท่านก็รักษาให้

สมณศักดิ์

หลวงพ่อได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ตามลำดับ จนสุดท้ายได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะ ชั้นเทพ ที่พระมงคลเทพมุนี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๐

มรณภาพ

หลวงพ่อได้อาพาธเกี่ยวกับความดันโลหิตสูง มาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๙ และมรณภาพเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๒ ณ ตึกมงคลจันทสร วัดปากน้ำ แขวงปากคลอง เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร สิริอายุได้ ๗๕ ปี พรรษา ๕๓

พระสุเมธาธิบดี "บิดาแห่งสงฆ์อินเดีย"

นางสายไหม จบกลศึก

เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ พระสุเมธาธิบดี เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ถึงแก่มรณภาพ สิริอายุ ๘๖ ปี ๒ เดือน ๒ วัน ๓๖ พรรษา ท่านเป็นพระเถระที่ปรีชาสามารถสูง ประกอบคุณเป็นประโยชน์ต่อการพระศาสนาและต่อชาติไทยใหญ่หลวง เป็นพระเถระที่ชาวอินเดียยกย่องให้เป็น **"บิดาแห่งสงฆ์อินเดีย"** ซึ่งเป็นกรณีที่ยากนักจะปรากฏได้ในต่างแดน เกียรติคุณของท่านจึงควรแก่การสดุดี

พระสุเมธาธิบดี ฉายา ทตฺตสุทธิ ท่านเป็นชาวตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี นามเดิมบุญเลิศ ท.คล่องสั่งสอน บิดาชื่อ นายแสง มารดาชื่อ นางขำ ท.คล่องสั่งสอน เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๑ ณ บ้านกล้วย ในอำเภอบ้านหมี่ พระครูพรหมจริยาวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์ อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ ณ พัทธสีมาวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในกรุงเทพมหานคร สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถร) เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านเป็นพระที่มีความเฉลียวฉลาดสามารถในการศึกษาสูง สำเร็จเปรียญธรรม ๙ ประโยคในเวลารวดเร็ว และเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในอินเดียตั้งแต่ก่อนที่รัฐบาลไทยจะสร้างวัดไทยพุทธคยาเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๐

วัดไทยพุทธคยาเป็นวัดไทยแห่งแรกในต่างประเทศที่รัฐบาลไทยให้ความอุปถัมภ์ สร้างขึ้น ณ ดินแดนพุทธภูมิ ต้นกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา ในวาระที่รัฐบาลอินเดียจัดฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พุทธศักราช ๒๕๐๐ ได้เชิญชวนประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนารวมทั้งประเทศไทยด้วย ไปสร้างพุทธสถานเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึง ได้แก่ ประเทศทิเบต ศรีลังกา พม่า เนปาล ญี่ปุ่น ฯลฯ รัฐบาลไทยเลือกสร้างวัดไทย ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ สถานที่ตรัสรู้แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งพุทธกาล ปัจจุบันเรียกว่าตำบล

พุทธคยา จังหวัดคยา ในรัฐพิหาร ได้จัดพระสงฆ์ไปอยู่จำพรรษา พระสงฆ์นั้นเรียกว่า **"พระธรรมทูต"**

คณะธรรมทูตชุดแรกปฏิบัติหน้าที่ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๒ - ๒๕๐๖

คณะที่ ๒ ปฏิบัติหน้าที่ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๖ - ๒๕๓๒

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางเป้าหมายในการประกาศพระพุทธศาสนาว่า เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของมวลมนุษย์ ภารกิจของสาวกคือ การจาริกไปเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกให้มีความสุขและเกิดสันติภาพ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลที่มีหลักการ กระบวนการและเป้าหมายที่แน่นอน

คณะธรรมทูตไทยมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทไปสู่ประชาชนชาวอินเดีย สงเคราะห์ผู้มีศรัทธาเป็นพุทธมามกะและประสงค์อุปสมบทตามปรารถนา พร้อมทั้งแสวงหาสถานที่สร้างวัดในเมืองอื่นๆ ต่อไป ซึ่งได้สร้างความเชื่อถือแก่ชาวอินเดียอย่างแน่นแฟ้น เป็นเกียรติภูมิที่คณะสงฆ์ไทยสร้างไว้แก่ชาติไทย อย่างไรก็ตาม พระธรรมทูตทุกคณะต่างคำนึงถึงภารกิจของสาวกที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้อย่างแน่วแน่ โดยเฉพาะมุ่งหวังจะฟื้นฟูและปลูกฝังเพื่อนำพระพุทธศาสนาที่สูญสิ้นไปจากแผ่นดินอินเดียนานกว่า ๑,๐๐๐ ปีให้กลับคืนมาได้อย่างสง่างาม พระธรรมทูตผู้เป็นกำลังสำคัญในการนี้ คือ พระสุเมธาธิบดี ผู้เป็นเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยาและหัวหน้าคณะธรรมทูตที่ ๒ ปฏิบัติหน้าที่ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๖ - ๒๕๓๒ เป็นเวลายาวนานถึง ๒๖ ปี

พระสุเมธาธิบดี เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ถือสันโดษ เรียบง่าย มีความมัธยัสถ์ ฝักใฝ่การทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ไม่เคยใช้เวลาจำวัดเพื่อพักผ่อนในเวลากลางวันเลย แต่ละวินาทีของท่านใช้ไปอย่างคุ้มค่าเต็มที่เพื่อการเผยแผ่และอุทิศให้เป็นคุณประโยชน์อย่างเต็มใจ เมื่อท่านได้รับมอบหมายให้มาทำหน้าที่เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา และหัวหน้าพระธรรมทูต ท่านคุ้นเคยกับสำนักที่สอนพระพุทธศาสนาในเมืองต่างๆ อย่างดีแล้วทุกแห่ง จึงเริ่มงานฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในอินเดียอย่างจริงจัง

ท่านตระหนักถึงอุปสรรคที่มีอยู่มากมายในกลุ่มชาวพุทธในอินเดียนับตั้งแต่ภาษา และชนเผ่าต่างๆ เป็นลำดับแรก ในอินเดียมีพลเมือง ๖๐๐ ล้านคน มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาล เผ่าชนหลายเผ่าที่มีภาษาหลากหลายที่ยากต่อการสื่อสาร แต่ละท้องถิ่นใช้ภาษาพื้นเมืองของตน ชาวพุทธในอินเดียใช้ภาษาต่างกันหลายกลุ่ม คือ ชาวพุทธเบงกาลี ฮินดี มารตี คุชรตี ทมิฬ โอริส และอัสสัมมิส แต่ละกลุ่มยังแยกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยอีก ด้วยความมีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล ท่านเล็งเห็นว่าการจัดตั้ง *"สถาบันองค์การสงฆ์อินเดีย"* เป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะสามารถทำให้คณะสงฆ์ของอินเดียรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น และมีความเข้มแข็ง เป็นศูนย์รวมและมีพลังขับเคลื่อนในการทำงานเพื่อสังคม งานนี้ท่านเรียกว่า การสร้าง **"ภิกษุสังฆบริษัท"** ให้เป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการคือ เชิญข้าหลวงใหญ่แห่งรัฐพิหาร นักปราชญ์ราชบัณฑิต พระสงฆ์ใน อินเดีย และจากประเทศอื่นๆ มาประชุมสัมมนาความรู้ในช่วงเวลา ๑ เดือน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๓ โดยศูนย์รวมอยู่

ที่พระอุโบสถวัดไทยพุทธคยา ท่านเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการจัดประชุมและบริหารงานเพื่อการก่อตั้ง ท่านเป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงประสานให้สงฆ์ในอินเดียรวมกันได้ สามารถสถาปนา *"สถาบันองค์การสงฆ์ อินเดีย"* ให้สำเร็จได้อย่างถูกกฎหมาย ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลอินเดีย จดทะเบียนเป็นสถาบันคณะสงฆ์ ซึ่งรัฐบาลอินเดียได้ถวายเกียรติยศยกย่อง ให้ท่านเป็น **"พระมหาธรรมาจารย์"** และถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ขั้นสูงสุด (D.LITT) สาขามนุษยศาสตร์ ท่ามกลางบัณฑิตแห่งมหาวิทยาลัยนวนาลันทามหาวิหาร เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ เป็นสงฆ์ต่างประเทศองค์แรกและองค์เดียวที่รัฐบาลอินเดียมอบให้

การจัดประชุมดังกล่าวเพื่อสร้างภิกษุ-สังฆบริษัท ให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นในอินเดีย ท่านคงเป็นแกนนำต่อมาอีก ๒ ครั้ง ในพุทธศักราช ๒๕๑๕ ครั้งหนึ่ง และพุทธศักราช ๒๕๑๗ อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้รุ่งโรจน์ขึ้นมาได้อย่างสมบูรณ์ เป็นเหตุให้ได้รับเกียรติคุณบิดาแห่งสงฆ์อินเดีย

ในฐานะเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา พระ-สุเมธาธิบดี ได้ตกแต่งก่อสร้างอาณาบริเวณวัดให้พรั่งพร้อมด้วยศิลปะงดงาม สะอาด ความมีระเบียบสวยงาม ได้สร้างพระพุทธปฏิมาประธาน โดยจำลองพระพุทธชินราชจากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม มาประดิษฐานให้มีความสง่างดงาม ดังที่ปรากฏเช่นทุกวันนี้

ผลงานที่พระสุเมธาธิบดีสร้างสรรค์ไว้ในดินแดนพุทธภูมิที่ชาวไทยควรรับรู้มีอีกหลายประการ ได้แก่

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์มหาเจดีย์พุทธ-คยา พุทธสถานที่ยืนตระหง่านให้พุทธบริษัทประเทศต่างๆ หลั่งไหลเดินทางมาสักการะอย่างไม่ขาดสาย ท่านเป็นแม่กองอำนวยการซ่อมแซมให้มั่นคงแข็งแรง ตั้งแต่ฐานถึงยอด ตกแต่งงดงามด้วยศิลปกรรม คงทนด้วยวัสดุก่อสร้าง กล่าวกันว่าดวงโคมไฟสีนวล อันเจิดจรัสบนยอดพระเจดีย์นั้น ท่านปีนขึ้นไปติดตั้งด้วยตนเอง

๒. ในการรวมสถาบันองค์กรสงฆ์ได้สำเร็จลงนั้น บรรดาสำนักปฏิบัติธรรมของคณะ-สงฆ์อินเดียมีขึ้นในภูมิภาคต่างๆ อย่างกว้างขวาง พุทธวิหารของสำนักสงฆ์ส่วนใหญ่จะขาดแคลนพระพุทธรูปที่เป็นประธานสำหรับสักการะบูชาทั่วไป เนื่องจากความยากจนเป็นสาเหตุ ต่างได้มาขอรับจากท่านพระสุเมธาธิบดี ซึ่งท่านก็ยินดีจัดหาสนองความต้องการทุกราย จึงปรากฏว่าภายในวัดไทยพุทธคยา จะมีโรงหล่อพระพุทธรูปแบบไทย ศิลปะเชียงแสน สุโขทัย ปางสมาธิ จำนวนนับพันๆ องค์ กระจายอยู่ตามพุทธวิหาร และวัดต่างๆ ในอินเดียอย่างกว้างขวาง

๓. ท่านเป็นกำลังสำคัญในการค้นหาซากโบราณสถานในเส้นทางสังเวชนียสถานทั้ง ๔ เพื่อพัฒนาให้สะดวกแก่ผู้แสวงบุญจำนวนมาก

๔. ท่านเป็นกำลังสำคัญในการสร้างวัดไทยในสถานที่ประสูติ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ได้แก่ วัดไทยนาลันทา วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ วัดไทยลุมพินี วัดไทยสาวัตถี ในโอกาสต่อมา รวมทั้งในการสร้างวัดพุทธของชาวอินเดียด้วย

งานฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในดินแดนพุทธภูมิเป็นเครื่องบูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่พระสุเมธาธิบดีทุ่มเทศรัทธาทั้งกายและหัวใจ น้อมถวายเป็นพุทธบูชาด้วยความเคารพ เป็นผลทำให้ชาวไทยรู้สึกภาคภูมิใจในฐานะท่านเป็นผู้แทนของชาวไทย เป็นสัมพันธไมตรีที่งดงามที่ประเทศไทยมีพระธรรมทูตที่ปฏิบัติหน้าที่อย่างยั่งยืน สามารถสร้างมิตรภาพและสันติสุขสืบไป

หลวงปู่ขาว อนาลโย

หลวงปู่ขาว อนาลโย
วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู

นางจารุดี ผลโลประการ

หลวงปู่ขาว อนาลโย ได้รับการยกย่องว่าเป็นเพชรในวงการพระกรรมฐานแห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ท่านสามารถขุดเพชร คือ ปัญญาอันมีแสงสว่างเจิดจ้าในตัวเองจนพบ และสอนสั่งผู้อื่นให้พยายามขุดเพชรในตัวของตนให้พบด้วย

ชาติกำเนิดและประวัติชีวิตก่อนอุปสมบท

หลวงปู่ขาว อนาลโย มีนามเดิมว่า ขาว โคระถา เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๓๑ ที่บ้านชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ บิดาชื่อ พั่ว มารดาชื่อ รอด โคระถา ท่านเป็นบุตรคนที่ ๔ ในบรรดาพี่น้องทั้งสิ้น ๗ คน ครอบครัวมีอาชีพหลักคือทำนาและค้าขาย

เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี บิดามารดาได้จัดการให้ท่านแต่งงานมีครอบครัว ภรรยาของท่านชื่อนางมี ท่านมีบุตรกับนางมี ๓ คน (ซึ่งต่อมาได้บวชเป็นพระและชีทั้ง ๓ คน)

หลวงปู่ขาวดำเนินชีวิตฆราวาสไปโดยปกติ จนอายุล่วงเข้าวัย ๓๐ ปี ท่านเริ่มเบื่อหน่ายชีวิตฆราวาส เห็นว่าชีวิตนี้ซ้ำซากอยู่แต่เฉพาะเรื่องกิน กาม เกียรติ วนเวียนซ้ำซากอยู่เช่นนี้ไม่จบไม่สิ้น ท่านปรารถนาจะมีชีวิตที่งดงามกว่านี้ และได้พยายามลดความต้องการทางกามทั้งในเรื่องรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสลง

อุปสมบท - จากพระมหานิกายสู่พระธรรมยุต

หลวงปู่ขาวได้ตัดสินใจออกบวช เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๒ ขณะอายุได้ ๓๑ ปี ท่านอุปสมบทที่วัดโพธิ์ศรี บ้านชะเนง ในสังกัดมหานิกาย ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างขะมักเขม้น จนไม่

เป็นที่พอใจของพระบางรูปที่ไม่สู้สนใจธรรมะ และเป็นที่รำคาญของฆราวาสผู้ไม่รู้จักแก่นแท้ของพระศาสนา

หลวงปู่ขาวจำพรรษาอยู่ที่วัดโพธิ์ศรีได้ ๖ พรรษา ก็ตัดสินใจออกธุดงค์ เพื่อตามหาพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาผู้ที่ท่านมีความศรัทธา เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์เรียนกรรมฐานให้ได้บรรลุธรรมเพื่อความพ้นทุกข์

หลวงปู่ขาวเล่าว่าท่านได้เดินทางไปตามทางเกวียน ผ่านป่าดงใหญ่ ได้พบสัตว์ต่างๆ มากมาย หนทางเดินเปล่าเปลี่ยวมาก แทบจะไม่พบบ้านผู้คนเลย นานๆ จึงจะเห็นหลังคาบ้านสักครั้งหนึ่ง แรกๆ ก็กลัว แต่นานๆ เข้าก็กล้าขึ้น

หลวงปู่ขาวธุดงค์ไปนครพนม อุดรธานี และหนองคาย ท่านได้พบพระอาจารย์มั่นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ฝากตัวเป็นศิษย์พระอาจารย์มั่น พระอาจารย์มั่นได้ช่วยให้ท่านได้ญัตติเป็นพระธรรมยุต ณ พัทธสีมาวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ ขณะอายุได้ ๓๗ ปี ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดในจังหวัดอุดรธานีเป็นเวลา ๘ ปี

ศึกษา - ปฏิบัติธรรม - ธุดงควัตร

หลังจากศึกษาธรรมะในจังหวัดอุดรธานีนานพอสมควรแล้ว หลวงปู่ขาวก็คิดจะออกธุดงค์ติดตามพระอาจารย์มั่นเพื่อรับคำสอนมาปฏิบัติ เมื่อท่านทราบว่าพระอาจารย์มั่นไปบำเพ็ญเพียรที่จังหวัดเชียงใหม่ หลวงปู่ขาวก็รีบติดตามไป แต่การจะพบพระอาจารย์มั่นได้ก็ไม่ง่ายนัก เพราะพระอาจารย์มั่นท่านไม่ชอบการคลุกคลี ท่านชอบปลีกวิเวกอยู่แต่เพียงผู้เดียว เพราะวิธีการอยู่ผู้เดียวนั้นทำให้จิตใจของท่านพัฒนาสูงขึ้นเป็นลำดับ การอยู่ในคนหมู่มากเป็นการรบกวนทำให้จิตสงบได้ยาก พระอาจารย์มั่นจึงหนีการพบหาของศิษย์อยู่เป็นประจำ แต่หลวงปู่ขาวมีความพยายามสูง หมั่นติดตามพระอาจารย์มั่นอย่างไม่ลดละ จนพบท่านได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม พระอาจารย์มั่นก็จะไม่ให้หลวงปู่ขาวอยู่ในที่แห่งเดียวกับท่าน ให้แยกอยู่ต่างหาก มีปัญหาหรือข้อสงสัยอะไรก็ให้เทียวไปมาหาสู่เพื่อรับคำแนะนำ

เมื่อหลวงปู่ขาวได้รับคำแนะนำจากพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านก็ทดลองนำมาปฏิบัติจนเห็นผลดีขึ้นเรื่อยๆ ศีลของท่านสมบูรณ์ สมาธิดีขึ้น ปัญญาเริ่มสว่างไสว ซาบซึ้งในธรรมะ ทั้งวันทั้งคืนเป็นอยู่ด้วยความผาสุกอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ในการธุดงค์ตามป่าเขาเพื่อติดตามพระอาจารย์มั่นและปฏิบัติธรรม หลวงปู่ขาวได้เผชิญกับสัตว์ป่าหลายชนิด แต่ท่านได้ใช้การเจริญภาวนา *"พุทโธ"* อยู่อย่างปลอดภัยมาโดยตลอด ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยท่านก็ได้ใช้ธรรมโอสถรักษาโรคจนบรรเทาและหายไปในที่สุด เมื่อโรคทางกายหายไปแล้ว โรคทางใจคือกิเลสก็เบาบางลงด้วย

บรรลุธรรมขั้นสูงสุด

เพื่อความเจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป หลวงปู่ขาวได้แสวงหาป่าเขาที่วิเวกมากขึ้น เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม ท่านเดินทางธุดงค์ไปทางภาคเหนือ มีจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ตาก เป็นต้น แสวงหาที่อันเป็นสัปปายะ คือที่อันเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญเพียร

หลวงปู่ขาวได้สร้างบารมีอยู่ในป่าเขาเป็นเวลานาน มีประสบการณ์เกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ มากมาย นึกถึงสัตว์อะไรสัตว์นั้นก็จะมา

ความเจริญก้าวหน้าในมรรคผลของท่านสูงขึ้นจากการบำเพ็ญเพียรที่มากขึ้นตามลำดับ มีการยืนยันจากพระอาจารย์กรรมฐานรุ่นศิษย์หลวงปู่ขาวว่า ในพุทธศักราช ๒๔๘๕ ขณะหลวงปู่ขาวอยู่ในราวพรรษาที่ ๒๓ หลวงปู่ขาวขจัดกิเลสได้หมดสิ้นด้วยการบำเพ็ญพิจารณาจนบรรลุธรรมะสูงสุด ณ สถานที่ที่ชื่อว่าโรงขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

สถิตคู่วัดถ้ำกลองเพล

หลังจากบรรลุธรรมขั้นสูงสุดแล้ว หลวงปู่ขาวธุดงค์ไปตามป่าเขาเพื่อเสพวิมุตติสุข ท่านเดินทางจากภาคเหนือกลับสู่ภาคอีสาน ผ่านจังหวัดหนองคาย อุดรธานี สกลนคร ไปจนถึงกรุงเวียง-จันทน์ ประเทศลาว ระหว่างเดินทางธุดงค์ท่านได้ศิษย์สำคัญอีกรูปหนึ่งที่จังหวัดสกลนคร คือพระ-อาจารย์จวน กุลเชฏโฐ และท่านได้รับนิมนต์ให้จำพรรษาที่วัดในหลายอำเภอของจังหวัดสกลนคร เพื่อสั่งสอนธรรมะแก่ประชาชน

จนถึงพุทธศักราช ๒๕๐๑ คือ หลังจากหลวงปู่ขาวธุดงค์ไปในสถานที่หลายแห่งเป็นเวลาถึง ๓๐ ปี และท่านอยู่ในวัยชรา อายุได้ ๗๐ ปีแล้ว ท่านจึงหาสถานที่จำพรรษาอย่างถาวร คือวัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ที่วัดถ้ำกลองเพล ท่านมีลูกศิษย์ลูกหามากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ

เทศนาธรรม

หลวงปู่ขาวเป็นพระอริยะที่มีนิสัยรื่นเริงติดตลก แต่จิตใจกล้าหาญเด็ดเดี่ยว และมีเมตตาธรรมเปี่ยมล้น ผู้ได้ฟังธรรมเทศนาที่ท่านแสดงนับว่าเป็นผู้มีบุญกุศล ทำให้พ้นจากความชั่วร้ายและทุกข์ภัย ประสบความสุขสงบในชีวิตได้ ดังมีเรื่องเล่าไว้ตอนหนึ่งใน**หนังสืออนาลโยวาท**ว่า

"วันหนึ่งมีชายแปลกหน้าวัยฉกรรจ์ผู้หนึ่งปรากฏกายขึ้นที่วัด ขอเข้านมัสการท่านอาจารย์ พอได้พบก็ตรงเข้าไปกราบถึงที่เท้า แล้วเอ่ยปากขอบคุณที่ท่านช่วยเขาให้พ้นจากโทษมหันต์ พร้อมเล่าว่า เขาเป็นทหารไปรบที่ประเทศลาวเป็นเวลานาน พอกลับมาบ้านก็ได้รู้ว่าภรรยานอกใจ จึงโกรธแค้นเตรียมปืนไปยิงทิ้งทั้งคู่ แต่ยังไม่ทันได้กระทำเช่นนั้น เพราะกินเหล้าเมา แล้วหลับฝันไปว่ามีพระเก่งองค์หนึ่งมาขอบิณฑบาตความอาฆาตโกรธแค้นและเทศน์ให้ฟังถึงบาปกรรมของการฆ่า จนเขายอมยกโทษให้อภัย ละความพยาบาท ได้ถามในฝันได้ความว่าพระภิกษุองค์นั้นชื่อ ขาว มาแต่เมืองอุดรฯ พอตื่นขึ้นจึงออกเดินทางมาเสาะหาท่าน จนได้พบที่วัดเช่นนี้"

หลวงปู่ขาวกล่าวอนุโมทนา แล้วอบรมต่อไปให้เข้าใจหลักธรรม ตลอดจนผลของการงดเว้นจากการฆ่า ทำให้ชายผู้นั้นซาบซึ้งในรสพระธรรมจนตัดสินใจที่จะอุปสมบท

ธรรมเทศนาบางตอนของหลวงปู่ขาวอันเกี่ยวแก่เรื่องกรรม การรักษาศีล และการทำสมาธิที่ท่านแสดงไว้เช่น

"คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน เพราะมีการประพฤติที่ต่างกัน ผู้ที่เขาประพฤติดี รักษาศีล มีการให้ทาน มีการสดับรับฟังพระธรรม เขาจึงมีปัญญาดี มีการศึกษาเล่าเรียนดี"

"การจำแนกสัตว์ให้ดีให้ชั่วต่าง ๆ กันมันเป็นเพราะกรรม ถ้ามันยังทำกรรมอยู่ ก็ต้องได้รับผลกรรมทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว มันต้องได้รับผลตอบแทน เหตุนี้เราจึงควรทำกุศล รักษาศีลให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ แล้วทำสมาธิจะมีความสงบสงัดจิตรวมลงได้ง่าย เพราะมันเย็น มันราบรื่น ไม่มีลุ่มไม่มีดอน จงพากันทำไปในอิริยาบถทั้งสี่ นั่ง นอน ยืน เดิน อะไรก็ได้ แล้วแต่ความถนัดแล้วแต่จริตอันใดมันสะดวก สบายใจ หายใจดี ไม่ขัดข้องฝืดเคือง อันนั้นควรเอาเป็นอารมณ์ของใจ"

และธรรมเทศนาตอนหนึ่งอันเกี่ยวแก่จิต ท่านสอนว่า

"ปล่อยจิตว่างแล้วจิตสบาย เพราะจิตเป็นหนึ่งไม่ขุ่นมัว ไม่มีอารมณ์เมาฉาบทาดวงจิตแล้ว ดวงจิตสดใส ดวงจิตขาว จิตเย็นมีแต่ความสบาย ทุกขเวทนา เจ็บปวดมาถึงก็ตาม ไม่มีความหวั่นไหวต่อสิ่งเหล่านั้น"

มรณภาพ

ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระสังฆราชองค์ปัจจุบัน ได้เสด็จไปเยี่ยมหลวงปู่ขาว ที่วัดถ้ำกลองเพล หลวงปู่ทูลว่า

"ธาตุแห่งความเกิดของเราไม่มีอีกแล้ว ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีชาติต่อไปสำหรับเรา"

ในพุทธศักราช ๒๕๒๖ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนหลวงปู่ขาวซึ่งป่วยด้วยโรคหืดหอบและความชรา หลวงปู่ขาวได้ถวายพระพรว่า

"เราพบกันแต่เพียงชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีชาติต่อไปสำหรับเราอีกแล้ว"

หลวงปู่ขาว อนาลโย มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ ขณะอายุได้ ๙๖ ปี ๗๕ พรรษา เป็นไปตามที่ท่านได้กำหนดอายุขัยของท่านไว้ล่วงหน้าแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ หลวงปู่ขาว ในวันเสาร์ ที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗ ที่วัดถ้ำกลองเพล อาณาบริเวณกว้างขวางหลายพันไร่ของวัดคับแคบไปถนัดใจด้วยสาธุชนจากทั่วทุกสารทิศได้หลั่งไหลกันมาถวายสักการะสรีระของท่านนับจำนวนแสนคน เป็นประวัติสูงสุดของประเทศทีเดียว

พิพิธภัณฑ์อัฐบริขารของหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัดถ้ำกลองเพล ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๑ สวยงามสมกับเป็นที่อันควรแก่การศึกษาและเคารพบูชาหลวงปู่ขาวของสาธุชนทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

นางจารุดี ผลโลประการ

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานแห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้ชื่อว่ามีวัตรปฏิบัติเคร่งครัด เช่นเดียวกับอาจารย์ของท่าน ไม่ว่าจะเรื่องการเจริญสมาธิ การฉันเอกา การทำความสะอาดบริเวณที่พัก การเดินจงกรม และการอยู่ป่าอยู่ถ้ำ

ประวัติและการศึกษาในวัยเยาว์

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เกิดเมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๒ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๙ ปีกุน ที่บ้านม่วงไข่ ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ท่านมีเชื้อสายขุนนางทั้งฝ่ายบิดาและมารดา กล่าวคือ บิดาของท่านคือเจ้าไชยกุมาร (เม้า) ผู้เป็นหลานปู่ของพระเสนาณรงค์ (นวล) และเป็นหลานอาของพระ–เสนาณรงค์ (สุวรรณ์) เจ้าเมืองพรรณานิคมคนที่ ๒ และที่ ๔ ตามลำดับ มารดาของท่านชื่อน้อย เป็นบุตรของหลวงประชานุรักษ์ พระอาจารย์ฝั้นเป็นบุตรคนที่ ๕ ในจำนวนพี่น้องร่วมบิดามารดาทั้งสิ้น ๘ คน

เมื่อมีพระราชบัญญัติการใช้นามสกุลในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระเสนาณรงค์ (สุวรรณ์) เจ้าเมืองพรรณานิคมคนที่ ๔ ได้ใช้นามสกุลว่า *"สุวรรณรงค์"* ซึ่งพระอาจารย์ฝั้นได้ใช้เป็นนามสกุลของท่านด้วย

พระอาจารย์ฝั้นเริ่มเรียนหนังสือที่วัดโพธิ์ชัย บ้านม่วงไข่ โดยใช้แบบเรียนเขียนอ่าน คือ มูลบทบรรพกิจ เล่ม ๑ - ๒ ท่านมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเป็นอย่างมาก สามารถอ่าน

เขียนได้เร็วกว่าเด็กอื่นๆ จนได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สอนเด็กๆ แทนในยามที่ครูมีกิจจำเป็น

พระอาจารย์ฝั้นได้ติดตามพี่เขยซึ่งเป็นปลัดขวา อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ไปศึกษาต่อโดยตั้งใจว่าเมื่อจบการศึกษาจะรับราชการ

ปลงความไม่แน่นอนของชีวิต

ขณะอยู่กับพี่เขยที่จังหวัดขอนแก่น พระอาจารย์ฝั้นถูกใช้ให้นำปิ่นโตอาหารไปส่งนักโทษอยู่เสมอ นักโทษคนหนึ่งคือเจ้าเมืองขอนแก่น ต้องโทษฐานฆ่าคนตาย ถูกคุมขังตามกระบิลเมือง นอกจากนั้นท่านยังได้เห็นข้าราชการผู้ใหญ่อีกหลายคนที่ถูกจำคุกอยู่ด้วย ซ้ำต่อมาพี่เขยของท่านถูกย้ายไปจังหวัดเลย ท่านไปเยี่ยมพี่เขยก็ได้พบว่าพี่เขยของท่านซึ่งเป็นถึงปลัดก็ติดคุกอยู่ที่จังหวัดเลยในข้อหาฆ่าคนตายเหมือนกัน พระอาจารย์ฝั้นรู้สึกสลดใจเห็นว่าชีวิตหาความแน่นอนไม่ได้ เดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา ความรู้สึกยินดีในราชการหายไปหมด และท่านยังมองว่าการมีชีวิตเป็นฆราวาสจะมีประโยชน์อะไรอีก

บรรพชา - อุปสมบท

พระอาจารย์ฝั้นกลับอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร มาอยู่ที่บ้านบะทอง ซึ่งขณะนั้นเป็นที่อยู่ของครอบครัวท่าน และเมื่ออายุได้ ๑๙ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดโพนทอง บ้านบะทอง ท่านเอาใจใส่ในการศึกษาพระธรรมวินัย เคร่งครัดในความประพฤติดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม

เมื่ออายุได้ ๒๐ ปี บริบูรณ์ สามเณรฝั้นก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ที่วัดสิทธิบังคม ตำบลบ้านไร่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

พรรษาแรกท่านได้สวดมนต์เจ็ดตำนานจนจบ และฝึกการเจริญกรรมฐานกับพระอุปัชฌาย์พอเป็นพื้นฐาน เมื่อออกพรรษาท่านได้ย้ายไปอยู่วัดโพนทอง ซึ่งท่านเคยบรรพชาเป็นสามเณร และได้ออกธุดงค์ติดตามเจ้าอาวาสเพื่อฝึกกรรมฐานด้วย

พบพระอาจารย์ใหญ่ - รับญัตติเป็นพระธรรมยุต

ปลายปีพุทธศักราช ๒๔๖๒ พระอาจารย์ฝั้นได้มีโอกาสพบพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งได้พาพระภิกษุสามเณรหลายรูปจาริกไปแสดงธรรมที่วัดป่าภูไทสามัคคี บ้านม่วงไข่ พระอาจารย์ฝั้นได้ไปฟังธรรมด้วยและเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างยิ่ง ขอมอบตัวเป็นศิษย์พระอาจารย์มั่นทันที แต่พระอาจารย์มั่นเห็นว่าพระอาจารย์ฝั้นยังไม่พร้อมที่จะออกธุดงค์ไปด้วย เพราะขาดเครื่องบริขาร จึงขอให้ติดตามไปหาภายหลัง

เมื่อเตรียมเครื่องบริขารเรียบร้อยแล้ว พระอาจารย์ฝั้นพร้อมพระภิกษุในคณะอีก ๓ รูป ได้ออกติดตามพระอาจารย์มั่นไปจนพบท่านที่บ้านตาลโกน อำเภอสว่างแดนดิน และได้ศึกษาธรรมะกับพระอาจารย์มั่นเป็นครั้งแรกเป็นเวลา ๓ วัน

ต่อมาพระอาจารย์ฝั้นได้ไปพบพระอาจารย์อีก ๒ รูป ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระธรรมร่วมกับพระอาจารย์มั่นมาโดยตลอด คือ พระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล และพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม และได้รับการอบรมธรรมะจากพระ-อาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน หลังจากนั้นมาพระอาจารย์ฝั้นก็มีโอกาสได้รับการอบรมธรรมะจากพระอาจารย์มั่น

เป็นประจำเสมอมา ได้ฝึกกรรมฐานจนพลังจิตแก่กล้าขึ้นเรื่อยๆ มั่นคงแน่วแน่ ท่านได้ตัดสินใจรับญัตติเป็นพระธรรมยุต เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี และเดินทางไปจำพรรษาอยู่กับพระอาจารย์มั่นที่วัดอรัญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ร่วมกับพระอาจารย์อื่นๆ อีกหลายรูป

ออกธุดงค์ - เผยแผ่ธรรมะ

เมื่อออกพรรษา พระอาจารย์มั่นได้แบ่งสายให้ศิษย์ทั้งหลายออกธุดงค์ พระอาจารย์ฝั้นได้ธุดงค์มุ่งหน้าเลียบไปตามฝั่งโขง แล้วกลับมายังวัดอรัญวาสี อำเภอท่าบ่ออีกครั้งหนึ่ง โดยตั้งใจว่าจะศึกษาธรรมะกับพระอาจารย์มั่นอีก แต่พระอาจารย์มั่นได้ออกธุดงค์ไปทางจังหวัดสกลนคร พระอาจารย์ฝั้นจึงออกติดตามไป และไปพบพระอาจารย์มั่นที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

พุทธศักราช ๒๔๖๙ พระอาจารย์ฝั้นได้จำพรรษาอยู่ที่บ้านดอนแดงคอกช้าง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ตามที่พระอาจารย์มั่นได้มอบหมาย หลังออกพรรษาท่านได้ธุดงค์ไปจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อเตรียมเผยแผ่ธรรมะ ครั้งหนึ่งท่านได้จำพรรษาที่บ้านบ่อชะเนง อำเภอหัวตะพาน ท่านได้เทศนาสั่งสอนชาวบ้านจนเกิดศรัทธาเลื่อมใส โดยเฉพาะการใช้สมาธิพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชื่อเสียงของท่านฟูเฟื่องขึ้น ท่านสั่งสอนให้แก้ไขการปฏิบัติผิดๆ จนทำให้มีผู้เลื่อมใสมาบวชเป็นภิกษุบ้าง สามเณรบ้าง แม่ชีบ้าง ที่ไม่บวชก็ทำตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี

ในยามออกพรรษาพระอาจารย์ฝั้นได้ออกธุดงค์ไปตามป่าเขาเพื่อบำเพ็ญภาวนา โดยเปลี่ยนสถานที่ผ่านหมู่บ้านและอำเภอต่างๆ ไปเรื่อยๆ ท่านเทศน์โปรดญาติโยมให้เข้าถึงธรรมะและช่วยปัดเป่าทุกข์ร้อนให้ ดังเช่นบางหมู่บ้านชาวบ้านเชื่อและกลัวภูตผีปีศาจมาก ท่านก็สอนให้พวกเขาหายกลัวและหันมายึดไตรสรณคมน์ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแทน

พระอาจารย์ฝั้นได้ธุดงค์ไปตามป่าเขาและจำพรรษาที่วัดต่างๆ ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออก รวมทั้งกรุงเทพมหานคร เพื่อเผยแผ่ธรรมะของพระกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ท่านแสดงธรรมะได้อย่างคล่องแคล่ว เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่ได้รับฟัง ทั้งนี้เพราะท่านได้ร่ำเรียนความรู้ทั้งด้านปริยัติ และปฏิบัติจากพระอาจารย์มั่นมาเป็นอย่างดี

พลังจิต - ตัดโรค

พระอาจารย์ฝั้นมีพลังจิตอันเกิดจากการหมั่นบำเพ็ญภาวนาสูงมาก ท่านใช้พลังจิตตัดโรคทั้งของตัวท่านเองและของผู้อื่นให้หายขาดได้หลายครั้งหลายหน กล่าวคือ เมื่อท่านอาพาธด้วยโรคต่างๆ เช่น ไข้หวัด ไข้มาลาเรีย หรือโรคกระเพาะขณะออกธุดงค์ ท่านได้ใช้การบำเพ็ญภาวนารักษาโรคจนหายขาด และเดินธุดงค์ต่อไปได้ สำหรับการรักษาให้ผู้อื่น มีทั้งพระภิกษุและบุคคลทั่วไป เช่น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี พระเณรและประชาชน ในหมู่บ้านต่างๆ ที่ท่านไปจำพรรษา หรือออกธุดงค์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ท่านรักษาโรคทั่วไปและโรคระบาดร้ายแรง โดยแนะนำให้ผู้ป่วยใช้ธรรมโอสถ คือ การกำหนดจิต

บำเพ็ญภาวนา รักษาจนหายจากโรคได้

รับภาระดูแลวัดป่า ๓ วัดของจังหวัดสกลนคร

ออกพรรษา พุทธศักราช ๒๔๘๗ พระอาจารย์ฝั้นธุดงค์ไปอำเภอพรรณานิคม พักที่บ้านบะทอง ๑ คืน แล้วไปพักที่ป่าช้าใกล้กับหนองแวง ซึ่งต่อมาท่านได้พัฒนาเป็น**วัดป่าอุดมสมพร**

พุทธศักราช ๒๔๘๘ พระอาจารย์ฝั้นได้ไปจำพรรษาที่วัดป่าธาตุนาเวง และได้บูรณะจนดีขึ้น และเปลี่ยนชื่อเป็น**วัดป่าภูธรพิทักษ์**

พุทธศักราช ๒๔๘๙ พระอาจารย์ฝั้นได้นิมิตเห็นถ้ำแห่งหนึ่งบนภูพาน และได้พบตามที่ท่านนิมิต คือถ้ำขาม ท่านได้พักที่นี่ และได้สร้างเป็น**วัดถ้ำขาม**ขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๙๗ ปัจจุบันวัดถ้ำขามเป็นสถานที่วิเวก อันเพียบพร้อมด้วยทุกสิ่งทุกอย่างท่ามกลางธรรมชาติที่งดงามยิ่ง

นับแต่นั้นพระอาจารย์ฝั้นได้มีภารกิจต้องดูแลวัด ๓ วัด โดยท่านได้ไปๆ มาๆ ที่วัด ๓ วัดนี้เป็นประจำ ปฏิบัติศาสนกิจด้วยความมุ่งมั่นและจริงจัง อบรมศิษย์ด้วยความเอาใจใส่และเมตตาธรรม

พระอาจารย์ฝั้นได้สร้างสรรค์ถาวรวัตถุไว้มาก ทั้งในด้านศาสนาและสังคม เช่น ตึกสงฆ์อาพาธของโรงพยาบาลสกลนคร หรือโรงพยาบาลพรรณานิคม ซึ่งใช้ชื่อของท่านเป็นชื่อโรงพยาบาลด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดาทุกพระองค์ไปนมัสการพระอาจารย์ฝั้นอยู่เสมอ และเมื่อพระอาจารย์ฝั้นเดินทางเข้ากรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมพระอาจารย์ฝั้นถึงวัดที่พระอาจารย์ฝั้นมาพักทุกครั้ง

มรณภาพ

พระอาจารย์ฝั้นอาพาธเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจังหวัดสกลนคร เมื่อเดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๙ อาการไม่ดีขึ้น ท่านจึงได้รับนิมนต์เข้ารักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โดยอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ รักษาอยู่ระยะหนึ่งท่านก็ขอกลับวัดป่าอุดมสมพร อาการบางอย่างหาย แต่ก็มีโรคแทรกซ้อนขึ้นมาจนเดือนธันวาคมปีเดียวกัน โรคหัวใจของท่านกำเริบ เกิดอาการช็อค คณะแพทย์นิมนต์ให้ท่านเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลสกลนคร แต่ท่านไม่ยอมไป คณะแพทย์หลวงได้ทราบข่าวจึงนิมนต์ท่านให้เข้ารับการรักษาที่กรุงเทพฯ ท่านก็ไม่ยอมเช่นกัน ยังคงพักรักษาตัวอยู่แต่ที่วัดป่าอุดมสมพร โดยมีคณะแพทย์หมุนเวียนกันไปเฝ้าอาการตลอดเวลา จนถึง วันที่ ๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๐ ท่านก็ได้มรณภาพด้วยอาการอันสงบ สิริอายุได้ ๗๘ ปี พรรษา ๕๙ เมื่อข่าวมรณภาพของท่านแพร่กระจายออกไป ประชาชนได้หลั่งไหลไปคารวะศพของท่านอย่างเนืองแน่น อาลัยอาวรณ์ เพราะท่านเป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่งของศิษย์ทุกหมู่เหล่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงสรงน้ำศพ และทรงพระกรุณาโปรด

บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพและพระราชทานหีบทองทึบบรรจุศพด้วย

วันที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ณ วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร โดยส่วนพระองค์ เป็นกรณีพิเศษ

พระครูญาณวิลาส (หลวงพ่อแดง)

พระครูญาณวิลาส (หลวงพ่อแดง) วัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี

นางจารุดี ผโลประการ

พระภิกษุผู้ทรงวิทยาคม ช่วยขจัดปัดเป่าภัยพิบัติต่างๆ แก่ประชาชนโดยเฉพาะชาวเพชรบุรี และผู้เคารพบูชาท่าน จนพ้นจากความเดือดร้อน คงยากจะหาผู้ใดเกิน**พระครูญาณวิลาส**หรือที่คนทั่วไปมักเรียกติดปากว่า **"หลวงพ่อแดง"** แห่งวัดเขาบันไดอิฐ จังหวัดเพชรบุรี

ประวัติ

พระครูญาณวิลาส ถือกำเนิดเมื่อเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๒๑ ที่ บ้านสามเรือน ตำบลบางจาก อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี บิดาชื่อ นายแป้น มารดาชื่อ นางนุ่ม อ้นแสง มีอาชีพทำนา ท่านเป็นบุตรคนที่ ๕ ในจำนวนพี่น้องทั้งสิ้น ๑๒ คน ชื่อ **"แดง"** เป็นชื่อที่บิดาเรียกท่านมาตั้งแต่เด็ก และท่านก็ใช้ชื่อนี้ชื่อเดียวโดยไม่เปลี่ยน ท่านได้ช่วยบิดามารดาทำนาโดยไม่มีโอกาสร่ำเรียนหนังสือ

สู่เพศบรรพชิตและศึกษาเล่าเรียนวิชา

เมื่ออายุได้ ๒๐ ปีบริบูรณ์ บิดามารดาหวังจะให้ท่านได้บวชเรียน จึงได้นำไปฝากไว้กับพระอาจารย์เปลี่ยน เจ้าอาวาสวัดเขาบันไดอิฐ เพื่อเล่าเรียนวิชาภาษาไทย และเตรียมตัวอุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อไป ท่านได้เรียนหนังสือกับพระอาจารย์เปลี่ยน และอ่านออกเขียนได้ในเวลาเพียง ๑ ปี บิดามารดาก็ได้จัดบวชให้ตามประเพณี ท่านได้จำพรรษาอยู่ที่วัดเขาบันไดอิฐตลอดมา

พระภิกษุแดงได้ประพฤติเคร่งครัดต่อพระวินัย และได้ปฏิบัติต่อพระอาจารย์เปลี่ยนเป็นอย่างดี พระอาจารย์เปลี่ยนจึงรักและเมตตามากกว่าศิษย์คนอื่นๆ สอนวิชาวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา รวมทั้งวิชาอาคมทางไสยศาสตร์ให้อย่างไม่ปิดบังหวงแหน พระภิกษุแดงเพลิดเพลินในการศึกษาวิชาความรู้จนลืมสึก และ

ยิ่งนานวันก็ยิ่งซาบซึ้งในรสพระธรรม จนไม่คิดจะสึกอีกเลย ท่านจึงได้เป็นพระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบผู้มีอาวุโสสูงสุด

รับตำแหน่งเจ้าอาวาส

เมื่อพระอาจารย์เปลี่ยนถึงแก่มรณภาพในพุทธศักราช ๒๔๖๑ พระภิกษุแดง ซึ่งขณะนั้นอายุได้ ๔๐ ปี พรรษาที่ ๒๐ ได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเขาบันไดอิฐแทน ท่านกลายเป็น *"หลวงพ่อแดง"* ของชาวบ้านนับแต่นั้นเป็นต้นมา

แม้หลวงพ่อแดงจะมีภารกิจมากในหน้าที่สมภารเจ้าวัด ท่านก็ยังปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิเพื่อบำเพ็ญภาวนาในถ้ำทุกวัน สมาธิของท่านจึงแก่กล้าจิตนิ่งบริสุทธิ์จนมีผู้กล่าวกันว่าท่านมีหูทิพย์ ตาทิพย์

อภินิหารแห่งหลวงพ่อแดง

หลวงพ่อแดง เป็นพระภิกษุผู้มีวิทยาคมขลัง แต่ท่านไม่เคยอวดตัว มีผู้รู้อยู่บ้างก็แต่พวกที่ใกล้ชิดสนิทสนมเท่านั้น กิตติศัพท์ความโด่งดังที่ทำให้ประชาชนรู้จักท่านมาก คือเหตุการณ์เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๔๗๙ ซึ่งได้เกิดโรคระบาดสัตว์อย่างร้ายแรงที่จังหวัดเพชรบุรี วัวควายล้มตายเป็นอันมาก โรคได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว สมัยนั้นสัตวแพทย์จังหวัดก็ไม่มี ประชาชนจึงนึกถึงที่พึ่งสุดท้ายคือพระสงฆ์ และได้ไปหาหลวงพ่อแดงที่เขาเคารพนับถือ เพื่อขอให้ช่วยปัดเป่าโรคร้ายให้หายไป

หลวงพ่อแดงได้ปลุกเสกผ้ายันต์สีแดงให้ชาวบ้านผูกที่ปลายไม้ไผ่ แล้วปักไว้ที่คอกวัวควาย เป็นที่อัศจรรย์ยิ่งคือ วัวควายในคอกที่มีผ้ายันต์ของหลวงพ่อแดง จะไม่เป็นโรคร้ายเลย แต่บ้านเรือนใดที่ไม่เชื่อถือ หรือไม่มียันต์ของหลวงพ่อแดง โรคร้ายก็คุกคามวัวควายจนล้มตายเป็นอันมาก เมื่อผู้คนได้ประจักษ์ความอัศจรรย์เช่นนี้ จึงได้มาขอผ้ายันต์หลวงพ่อแดงกันทุกวัน ในที่สุดโรคระบาดก็หายไปโดยไม่มีวิทยาการแผนใหม่มาช่วยเลย ประมาณว่าหลวงพ่อแดงได้ช่วยชีวิตวัวควายให้พ้นโรคระบาดไว้เป็นหมื่นๆ ตัว ชื่อเสียงของหลวงพ่อแดงจึงโด่งดังเป็นที่รู้จักของชาวเมืองเพชรบุรี และจังหวัดใกล้เคียงแต่นั้นมา

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือสงครามมหาเอเชียบูรพา ทหารญี่ปุ่นขึ้นบกที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีการต่อสู้กัน ชาวเพชรบุรีก็ตระหนกตกใจ ชักชวนกันมาหาหลวงพ่อแดง ท่านได้ปลุกเสกผ้ายันต์และตะกรุดแจกเพื่อคุ้มครองป้องกันตัว จังหวัดเพชรบุรีเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๗ มีระเบิดลงทุกวันเพื่อทำลายสถานีรถไฟ และสะพานข้ามแม่น้ำ โรงเรียนและหน่วยราชการต้องปิด ปรากฏเป็นที่ฮือฮาว่า บ้านคนที่มีผ้ายันต์ของหลวงพ่อแดงไม่ได้รับอันตรายใดๆ เลย จนสิ้นสงคราม กิตติศัพท์ทางวิทยาคมอันศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อแดงจึงยิ่งโด่งดัง และท่านได้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไปมากขึ้น

เหรียญและพระเครื่องหลวงพ่อแดง

เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานสมณศักดิ์ให้หลวงพ่อแดงเป็น**พระครูญาณวิลาส** ลูกศิษย์และผู้เลื่อมใสหลวงพ่อได้จัดงานฉลอง

เหรียญหลวงพ่อแดงรุ่น ๑ เนื้อเงิน

สมณศักดิ์ให้ท่าน หลวงพ่อแดงจึงสร้างเหรียญขึ้นเพื่อจ่ายแจกลูกศิษย์ลูกหาที่มาแสดงมุทิตาจิตเป็นจำนวนถึง ๑๕,๐๐๐ เหรียญ หลวงพ่อแดงได้แจกเหรียญแก่ผู้ที่มาร่วมในงานฉลองสมณศักดิ์ และทยอยแจกไปเรื่อยๆ ระหว่างการแจกเหรียญรุ่นแรกนี้ ปรากฏกิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของเหรียญหลวงพ่อแดงมากขึ้นๆ ผู้คนจึงไปขอเหรียญจนเหรียญหมดจากวัดภายในเวลาไม่นาน หลวงพ่อต้องสร้างเหรียญใหม่อีกหลายรุ่น เพื่อแจกจ่ายผู้ที่มาขออยู่เป็นประจำ

มีเรื่องเล่าถึงอภินิหารของเหรียญหลวงพ่อแดงรุ่น ๑ ว่า มีชาวอเมริกัน สามีภรรยามาทัศนาจรในประเทศไทย ผู้นำเที่ยวพาไปจังหวัดเพชรบุรี พาไปเที่ยวที่วัดเขาบันไดอิฐ และนำขึ้นไปบนกุฏิหลวงพ่อแดงด้วย ผู้นำเที่ยวแนะนำให้สองสามีภรรยาช่วยทำบุญ พระที่เฝ้าเหรียญหลวงพ่อแดง ซึ่งยังแจกไม่หมดได้ให้ไปคนละหนึ่งเหรียญ ซึ่งผู้นำเที่ยวบอกให้ทั้งสองคนเก็บติดตัวไว้ จะมีโชคดีและแคล้วคลาดจากอันตราย ชาวเอมริกันสองสามีภรรยาก็เก็บเหรียญไว้ หลังจากนั้นได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ เพื่อเตรียมตัวขึ้นเครื่องบินกลับสหรัฐอเมริกา ระหว่างนั่งรถกลับกรุงเทพฯ เกิดอุบัติเหตุรถพลิกคว่ำลงข้างทาง รถพังยับเยิน ใครที่เห็นสภาพรถก็คิดว่าคนในรถคงต้องตายแน่ๆ แต่ฝรั่งสองสามีภรรยา และผู้นำเที่ยวไม่เป็นอะไร เพียงแต่มีรอยฟกช้ำเล็กน้อยเท่านั้น ในตัวของทั้ง ๒ คน ต่างก็มีเหรียญหลวงพ่อแดงติดตัว

นักท่องเที่ยวสองสามีภรรยาได้ไปโรง-พยาบาลเพื่อตรวจเอ็กซเรย์ดูภายในร่างกายว่าได้รับความกระทบกระเทือนอย่างใดหรือไม่ ปรากฏว่าปรกติดีทุกอย่าง แต่การที่ไปตรวจร่างกายทำให้พลาดเครื่องบินที่จองไว้เพื่อเดินทางกลับประเทศต้องเลื่อนการเดินทางออกไปอีก การเลื่อนกำหนดเดินทางนั้นไม่ใช่คราวเคราะห์ของสองสามีภรรยาเลย กลับเป็นโชคดีอย่างมหาศาลเพราะวันรุ่งขึ้นได้มีข่าวพาดหัวในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า เครื่องบินโดยสารเที่ยวนั้นพาผู้โดยสารจบชีวิตทั้ง ๗๑ คน โดยดิ่งลงทะเลขณะที่จะลงสนามบินไคตั๊ก ฮ่องกง เหตุการณ์นี้เกิดในพุทธศักราช ๒๕๐๗

สองสามีภรรยาได้เล่าเหตุบังเอิญให้เพื่อนฝรั่งด้วยกันฟัง ต่อมาจึงได้มีฝรั่งและคนไทยจำนวนหลายสิบคนรีบรุดไปวัดเขาบันไดอิฐ และขอเหรียญหลวงพ่อแดงรุ่น ๑ กันมาคนละ ๒ เหรียญ และทำบุญให้วัดเหรียญละ ๑ ดอลลาร์ ในไม่ช้าเหรียญรุ่น ๑ ของหลวงพ่อก็หมดจากวัด

ส่วนพระเครื่องที่วัดเขาบันไดอิฐสร้างขึ้นเป็นครั้งหลังสุด คือ พระผงญาณวิลาส มี ๓ พิมพ์ คือ พิมพ์คล้ายพระสมเด็จวัดระฆัง และพิมพ์นางพญา มี ๓ สี คือสีเหลือง สีแดง และสีดำ ด้านหลังประทับยันต์และอักขระของหลวงพ่อเช่นเดียวกับเหรียญของหลวงพ่อทุกรุ่น

ผ้ายันต์ เหรียญทุกรุ่น และพระเครื่องของหลวงพ่อแดง ล้วนมีพุทธคุณอันมหัศจรรย์ด้วย ผู้ปลุกเสกคือหลวงพ่อ เป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ ละแล้วซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ ทั้งปวง มีเมตตาธรรมสูง ยินดีต้อนรับและช่วยเหลือบุคคลทุกระดับชั้นอารมณ์ดีเสมอ และไม่ชอบการดุด่าใคร โดยเฉพาะคำหยาบคายถึงพ่อแม่ ท่านกล่าวไว้ว่า การด่าถึงบุพการีทำให้ความดีงามเสื่อมถอย ถึงห้อยพระพระก็ไม่คุ้มครอง

มรณภาพ

หลวงพ่อแดงมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๗ สิริอายุได้ ๙๖ ปี พรรษา ๗๕ ก่อนมรณภาพท่านได้พูดกับพระปลัดบุญส่ง ธัมมปาโล รองเจ้าอาวาสนั้น ว่า *"เมื่อฉันหมดลมหายใจแล้วอย่าเผา ให้เก็บร่างฉันไว้ที่หน้าหอสวดมนต์ และให้เอาเหรียญที่ปลุกเสกรุ่น ๑ ใส่ปากไว้พร้อมเงินพดด้วง ๑ ก้อน ส่วนนี้ฉันเอาไปได้ และให้เอาขมิ้นมาทาตัวฉันให้เหลืองเหมือนทองคำ"* ซึ่งพระปลัดบุญส่งฯ ก็รับปาก และได้ทำตามที่หลวงพ่อแดงประสงค์ทุกอย่าง

หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก

หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก

นางจารุดี ผลโลประการ

หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก เดิมชื่อ สังวาลย์ จันทร์เรือง เกิดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๘ ตรงกับวันจันทร์ เดือน ๔ ปีมะโรง ณ บ้านหนองผักนาก ตำบลหนองผักนาก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี บิดาชื่อ นายห่วง มารดาชื่อ นางวาด เป็นบุตรคนที่ ๓ ในจำนวน ๕ คน ดังนี้

๑. นายวุธ จันทร์เรือง
๒. นายเวทย์ จันทร์เรือง
๓. หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก
๔. พระสมบูรณ์ จิตวโร
๕. แม่ชีสายบัว อภิเดช

ครอบครัวของหลวงพ่อสังวาลย์ประกอบอาชีพทำนา เมื่ออายุครบบวชก็อุปสมบท ในเดือน ๘ การบวชครั้งนั้น ท่านสวดมนต์ได้เพียงบทอิติปิ–โส...ฯ กับ พาหุง...ฯ เท่านั้น นอกนั้นสวดไม่ได้ เพราะอ่านหนังสือไม่ออก จึงลาสิกขาไปทำนา

ในพุทธศักราช ๒๔๘๔ อายุได้ ๒๖ ปี ท่านได้แต่งงานกับนางบาง หลังจากแต่งงานอยู่กินไม่นาน ก็เกิดโรคภัยเบียดเบียน ทำนาไม่ได้ ภรรยาต้องทำเอง ส่วนตัวท่านก็ทำหน้าที่หุงหาอาหารแทน ต้องทนทุกขเวทนาด้วยโรคเหน็บชาเป็นเวลา ๒ ปี ระหว่างนั้นก็ได้กรรมฐาน โดยได้รับคำแนะนำจากแม่ชีจินตนา ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อสด วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

ครั้งหนึ่งนางบางเกิดป่วย ท่านก็ช่วยดูแลตามประสาสามี ธรรมดาของคนป่วยย่อมมีความอิดโรยเป็นธรรมดา และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ท่านได้ช่วยตักน้ำรดศีรษะให้นางบาง พอน้ำราดลงบนเส้นผม ไอระเหยจากน้ำที่โดนเส้นผมนั้นส่งกลิ่นเหม็นน่ารังเกียจเนื่องจากไม่ได้ทำความสะอาดเป็นเวลานาน ทำให้ท่านเกิดความสลดสังเวชใจเป็นอย่างยิ่ง ว่าร่างกายของคนเรานี้เป็นสิ่งไม่น่ายินดี เป็นรังของโรค เป็นที่เกิดแห่งทุกข์

และมีอีกครั้งหนึ่ง ท่านได้เดินผ่านกระจกเงาบานใหญ่ซึ่งมองเห็นได้ทั้งตัว แต่แทนที่จะเห็น

เป็นตัวท่าน กลับเป็นโครงกระดูก ด้วยตัวท่านเป็นผู้ฝึกกรรมฐานอยู่เสมอนี่เองจึงทำให้ความรู้เห็นมีญาณทัศนะปรากฏขึ้น ท่านเห็นภัยในสังขารยิ่งขึ้น และเกิดความเบื่อหน่ายในการครองเรือนต่อไป ความคิดในการสละจากการครองเรือนจึงเกิดขึ้น ท่านบอกกับนางบางให้รู้ถึงความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะไปสู่พระธรรมวินัยของพระบรมศาสดา เพื่อที่จะทำที่สุดของทุกข์ให้จงได้

วันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ ท่านได้อุปสมบทอีกครั้ง ณ วัดนางบวช อำเภอเดิม-บางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อเวลา ๑๔.๔๕ น. ท่านพระครูแขก เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า **เขมโก** ในการบวชครั้งนี้ท่านตั้งใจปฏิบัติธรรม เจริญภาวนาอย่างเคร่งครัด อยู่ในป่าช้าวัดบ้านทึง เป็นเวลา ๖ พรรษา โดยฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของ **หลวงพ่อมหาทอง โสภโณ** วัดบ้านทึง จังหวัดสุพรรณบุรี

ธุดงควัตร ที่ท่านประพฤติปฏิบัติอยู่ในป่าช้าวัดบ้านทึง คือ

๑. อยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๒. บิณฑบาตเป็นวัตร
๓. ฉันอาหารมื้อเดียวเป็นวัตร
๔. ฉันในภาชนะเดียวเป็นวัตร
๕. ถือผ้าสามผืนเป็นวัตร

เมื่อท่านต้องออกจากป่าช้าวัดบ้านทึง เพราะเหตุมีการปรับปรุงป่าช้าให้มีความเหมาะสม ท่านจึงเดินทางสู่วัดทุ่งสามัคคีธรรมอันเป็นวัดบ้านเกิด เพื่อจะโปรดโยมของท่านกับบรรดาญาติโยมที่นิมนต์ท่านไว้ ถึงแม้ว่าหลวงพ่อจะออกจากป่าช้ามาแล้วก็ตาม แต่ท่านก็มิได้ละเลยในการปฏิบัติแม้แต่น้อย ถ้าพูดถึงเรื่องนี้ก็ให้นึกถึงคำของท่านที่ได้กล่าวว่า

"นักปฏิบัติ จะทิ้งการปฏิบัติไม่ได้ จนกว่าจะหมดลม" ท่านเองก็เป็นเช่นนั้น เมื่อท่านมาอยู่วัดทุ่งสามัคคีธรรม หากมีโอกาสหาความวิเวกครานใดท่านก็จะเจริญภาวนาอยู่เสมอ

ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านกำลังเจริญสมาธิในวิหารเก่าภายในวัด เพราะท่านเป็นคนบ้านนี้ ก็ย่อมมีคนอยากทดสอบ หรืออยากจะแกล้งหรือด้วยเหตุใดไม่ทราบได้ ชายผู้หนึ่งเห็นท่านกำลังนั่งสมาธิก็จับตัวท่านหมุน เหมือนนั่งอยู่บนเก้าอี้ตัดผม ท่านบอกว่าท่านไม่มีจิตคิดโกรธเลย จนล่วงเลยมานานแล้วก็ตามท่านก็ยังไม่มีความโกรธต่อชายคนนั้น

ท่านกล่าวว่า **จิตที่ปราศจากความโกรธอันเปรียบเสมือนเครื่องเสียดแทงสัตว์โลก เกิดขึ้นกับผู้ใดผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีความสุข จะอยู่ที่ไหน หรือจะไปที่ใดก็ดี เป็นสุขโต** นับได้ว่า หลวงพ่อท่านเป็นผู้มีธรรมอันเป็นเกษมโดยแท้

การเผยแผ่ธรรมะของหลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก ในระยะเริ่มแรกมีอุปสรรคมาก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจ บางคนถึงกับมาทำร้ายท่านและขัดขวางการเผยแผ่ทุกรูปแบบ ท่านเคยปรารภว่า **การใดเป็นกิจ เพื่อพระพุทธศาสนา เพื่อพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า ท่านจะไม่ละเลยในการทำกิจนั้น ถึงแม้ว่าจะต้องหมุนล้อธรรมจักรแต่เพียงลำพังผู้เดียวก็ตาม ท่านก็จะไม่ย่อท้อ**

ในที่สุดหลวงพ่อก็สามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้ และเผยแผ่ธรรมะให้ทุกคนรู้จักอย่างกว้างขวาง

ท่านกล่าวว่า **"เราสงสาร เราอยากให้ทุกคนไปนิพพาน ไม่อยากให้ไปนรกกัน"** และท่านยังสอนให้รู้จักการให้อภัยว่า **"ใครจะว่าอะไรต่ออะไร ก็เป็นเรื่องของเขาไม่ใช่เรื่องของเรา อย่างนี้ก็สบายใจ อภัยให้เขาดีกว่า ไม่พยาบาทจองล้างกัน อภัยทานได้บุญแรงดีนะ"**

หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก ได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจเสมอมาในอันที่จะดำเนินตามรอยบาทพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า วัตรปฏิบัติในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด การสำรวมอยู่ในศีลาจริยวัตรของสมณธรรม ทำให้ท่านควรแก่การเทิดทูนไว้เป็นปูชนียบุคคล เป็นแบบอย่างแก่บรรดาอนุชนรุ่นหลังตลอดจนศิษยานุศิษย์ได้เชื่อฟัง และกระทำตามด้วยความเคารพ และสำนึกอย่างแน่นแฟ้นว่า ครูบาอาจารย์เป็นผู้ควรยกย่องเป็นที่สุด ปฏิปทาภาคปฏิบัติตลอดจนความละเอียดลออในอรรถาธิบายอันแตกฉานของหลวงพ่อ บ่งบอกถึงความมีปฏิสัมภิทาญาณอันสมบูรณ์ ธุดงควัตรที่ท่านกระทำมาเป็นที่หาได้ยากยิ่งนักในปัจจุบัน การเข้าไปไต่สวนข้อธรรมในป่าช้าถึง ๖ ปี แสดงให้เห็นว่าขันติธรรมคือความอดทน และทมะ คือ ความข่มใจต่างๆ ในตัวท่านมีอยู่เต็มเปี่ยม ยากที่จะพรรณนาได้คุณธรรมความดีของท่าน สมควรที่จะยกย่องบูชาดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ปูชา จ ปูชนียานำ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมำ
การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด

หลวงพ่อสังวาลย์ เขมโก มรณภาพ เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๗ ด้วยโรคชรา สิริอายุได้ ๘๙ ปี พรรษา ๕๓

หมวดบุคคลทั่วไป

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร แบบฉบับชีวิตภรรยาข้าราชการไทยสมัยก่อน

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

คติไทยมักกล่าวถึงภรรยาว่าเป็น *"ช้างเท้าหลัง"* คำกล่าวนี้มิใช่ดูหมิ่นสตรี ด้วยความเป็นช้างเท้าหลังนั้น นอกจากต้องก้าวให้ทันสามีผู้เป็น *"ช้างเท้าหน้า"* ไม่ว่าเส้นทางชีวิตจะราบรื่นหรือระหกระเหินปานใดแล้ว ยามที่ช้างเท้าหน้าเกิดชวดเซ เท้าหลังก็จะเป็นหลักให้ทรงตัวอยู่ได้ ยิ่งชีวิตภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ไม่ว่ายุคสมัยใด ความรับผิดชอบมิใช่มีแต่การดูแลสามี การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ตลอดจนเครือญาติและบริวารในบ้าน หากยังต้อง ปรับตนให้สอดคล้องกับความนิยมของผู้บังคับบัญชาของสามีด้วย

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร เป็นภรรยาของเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เสนาบดี ราชเลขาธิการ และรัฐมนตรี ผู้รับราชการใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทถึงสี่แผ่นดิน และตัวท่านผู้หญิงกลีบเองก็มีชีวิตยาวนานถึงห้าแผ่นดิน ชีวิตของท่านนับเป็นแบบฉบับชีวิตสตรีไทยและชีวิตภรรยาข้าราชการไทยสมัยก่อนที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ปฐมวัย

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๑๙ เป็นธิดาหมื่นนรา–อักษร (ปิ่น) กับนางหุ่น ท่านเกิดและเติบโตขึ้นในบ้านเจ้าพระยารัตนาพิพิธ (สน) ผู้เป็นญาติผู้ใหญ่ข้างมารดา ที่ตำบลสำราญราษฎร์ ท่านผู้หญิงกลีบได้เล่าให้บุตรหลานฟังภายหลังว่า นามเต็มของท่านคือ *"กลีบจำปา"* แต่เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)

ผู้สามีได้ตัดนามของท่านให้เหลือเพียงพยางค์เดียว เมื่อแรกแต่งงานโดยเหตุผลว่า *"การมีชื่อยาวเกินกว่า ๒ พยางค์นั้นเป็นการทำเทียมเจ้านาย"* นับเป็นคติของคนรุ่นก่อนที่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้วโดยสิ้นเชิง

ชาววัง - ชาวสวน

ท่านผู้หญิงกลีบได้เข้าไปอาศัยเรียนวิชาชาววังที่ตำหนักเจ้าจอมมารดาเจ้าดวงคำ ในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่เยาว์วัยจนแรกรุ่น จึงมีความรู้เกี่ยวกับการทำอาหาร การปรุงเครื่องหอม เครื่องสำอางอย่างไทย ติดตัวมาใช้ประโยชน์ได้เป็นอันมากดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า เจ้าจอมมารดาเจ้าดวงคำมีเชื้อสายเวียงจันทน์ และเป็นญาติข้างมารดา เห็นท่านผู้หญิงกลีบมีรูปร่างหน้าตางดงาม และมีอัธยาศัยใจคอน่ารัก จึงดำริจะนำขึ้นถวายตัว แต่เมื่อบิดาของท่านผู้หญิงกลีบทราบข่าวก็ไม่พอใจ จึงออกอุบายให้มารดาไปขอรับตัวกลับไปเยี่ยมบ้าน แล้วพาไปอยู่ที่บ้านย่าในสวนบางยี่ขันจนอายุได้ ๑๘ ปี พระยาเพ็ชรรัตน์ (โมรา ไกรฤกษ์) ได้ทราบกิติศัพท์ความดีงามของท่านผู้หญิงกลีบ ก็ปรารถนาจะได้เป็นสะใภ้ จึงส่งญาติผู้หญิงไปดูตัวที่บ้านสวน ได้แลเห็นความสะอาดและความมีระเบียบเรียบร้อยอยู่ทั่วไป ทั้งตัวท่านผู้หญิงกลีบเองก็มีรูปร่างหน้าตางดงาม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย จึงสู่ขอให้แก่บุตรชายซึ่งขณะนั้นยังเป็นเพียง *นายลออ ไกรฤกษ์* เสมียนอรรถวิจารณ์ศาลา หรือศาลฎีกาในปัจจุบัน

ต่อมานายลออ ไกรฤกษ์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนขึ้นโดยลำดับ จนเป็นพระยาจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ในรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าพระยามหิธร สมุห-พระนิติศาสตร์ อธิบดีศาลฎีกา (คือตำแหน่งประธานศาลฎีกาในปัจจุบัน) และราชเลขาธิการ ในรัชกาลที่ ๖ เป็นราชเลขาธิการและเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ในรัชกาลที่ ๗ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม สมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา (แนบ พหลโยธิน) เป็นนายกรัฐมนตรี ในรัชกาลที่ ๘ จากนั้นจึงได้ออกรับพระราชทานชำนาญจนตลอดอายุขัย

แต่งงาน

ท่านผู้หญิงกลีบกับเจ้าพระยามหิธรได้หมั้นกันด้วยทองหมั้นหนัก ๒๐ บาท กองทุนแต่งงานฝ่ายละ ๕ ชั่ง สินสอด ๒ ชั่ง ผ้าไหว้ ๓ สำรับ ฝ่ายเจ้าบ่าวปลูกเรือนหอเป็นเรือนไทยฝาปะกนในที่ดินของมารดาท่านผู้หญิงกลีบที่ตำบลสำราญราษฎร์ ท่านผู้หญิงกลีบเล่าให้ลูกหลานฟังว่า ท่านได้เคยเห็นคู่หมั้นของท่านเมื่อบวชเป็นภิกษุนั่งเรือพายมาบิณฑบาตในคลองหน้าบ้านครั้งหนึ่ง และได้เห็นอีกครั้งหนึ่งก็ในวันแต่งงานเลยทีเดียว

เมื่อแต่งงานได้ ๖ เดือน พระยาเพ็ชรรัตน์ขอให้บุตรชายกลับไปอยู่กับท่านที่บ้านตำบลตึกแดง ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรีตามเดิม ท่านผู้หญิงกลีบซึ่งมีอายุเพียง ๑๙ ปี ต้องดูแลบ้านเรือนและทำอาหารสำหรับเจ้าพระยามหิธรผู้สามีด้วยตนเอง ต้องทำตนให้เป็นที่รักใคร่เอ็นดูของบิดามารดาสามี และต้องวางตนให้เข้ากับเครือญาติและผู้อื่นที่อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันประมาณ ๑๐๐ คนด้วย นอกจากนั้น ท่านผู้หญิงกลีบยังมีภาระเพิ่มขึ้นมากจากการมีบุตรธิดาหลายคน ทั้งเจ้าพระยามหิธรก็มีความเจริญในทางราชการอย่างรวดเร็ว ท่านผู้หญิงกลีบต้อง

รับรองแขกเหรื่อที่เป็นมิตรสหายและเป็นศิษย์ของสามีในวิชากฎหมายมิได้เว้นแต่ละวัน บางวันมีแขกมารับประทานอาหารด้วยมื้อละหลายๆ คน

การทำขนมขาย

พระยาเพ็ชรรัตน์บิดาของเจ้าพระยามหิธรเป็นผู้มีเลกในสังกัดจำนวนมาก เลกเหล่านั้นต้องนำผลิตผลจากนาจากสวน เช่น ข้าวเปลือก ปลาแห้ง มะพร้าว น้ำตาล กล้วย มาส่งท่านเป็นประจำทุกปี แม้จะมิได้ขัดสนเงินทอง แต่พระยาเพ็ชรรัตน์ได้แนะนำให้ท่านผู้หญิงกลีบรับซื้อมะพร้าว น้ำตาล กล้วย ซึ่งเลกของท่านนำมาให้ด้วยราคาถูกไปประกอบเป็นขนมต่างๆ ขายเป็นลำไพ่ ท่านผู้หญิงกลีบจึงมิได้มีเวลาอยู่ว่าง เพราะนอกจากงานในหน้าที่แม่บ้าน และหน้าที่ภรรยาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แล้ว ยังต้องทำขนมให้คนออกเร่ขายตามความปรารถนาดีของท่านบิดาสามีด้วย จนเมื่อพระยาเพ็ชรรัตน์ถึงแก่อนิจกรรม ท่านจึงหยุดทำขนมขาย

การเข้าเฝ้าถวายตัว

จากภาระทางสังคมซึ่งมากขึ้นตามตำแหน่งปลัดทูลฉลองของเจ้าพระยามหิธรผู้สามี ท่านผู้หญิงกลีบได้เฝ้าแหนคุ้นเคยกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัจฉรพรรณีรัชกัญญา พระเชษฐภคินีของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงมีโอกาสได้ตามเสด็จเข้าเฝ้าถวายตัวต่อสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี และเจ้านายฝ่ายในพระองค์อื่นๆ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง พระราชวังดุสิตเป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่ง บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่างไปซื้อที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือน ใกล้พระราชวัง เจ้าพระยามหิธรได้ไปซื้อที่ดินและปลูกบ้านที่ถนนราชวิถี ซึ่งทั้ง ๒ ท่านใช้พำนักอาศัยสืบมาจนสิ้นอายุขัย บ้านถนนราชวิถีนี้อยู่ติดกับสวนนอก ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานแก่เจ้าจอมมารดาชุ่ม ซึ่งเป็นญาติผู้พี่ของเจ้าพระยามหิธร ท่านผู้หญิงกลีบจึงมีโอกาสได้คุ้นเคยกับเจ้าจอมมารดาชุ่ม ต่อมาเจ้าจอมมารดาชุ่ม ได้เบิกตัวท่านผู้หญิงกลีบให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระเมตตาเป็นอเนกประการ เช่นเมื่อต้นผลไม้ที่ทรงปลูกไว้ในสวนดุสิตออกผลก็ส่งมาพระราชทานเจ้าพระยามหิธรและท่านผู้หญิงกลีบ มีของฝากพระราชทาน เช่น ผ้าคลุมไหล่ กระเป๋าถือ เมื่อเสด็จต่างประเทศ ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จตุตถจุลจอมเกล้าแก่ท่านผู้หญิงกลีบ ซึ่งในสมัยนั้นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มักมีภรรยาหลายคน การได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า นอกจากจะได้ใช้คำนำหน้านามว่า *"คุณหญิง"* แล้ว ยังเท่ากับเป็นการรับรองความเป็นเอกภรรยาของสตรีผู้ได้รับพระราชทานด้วย

วิกฤตการณ์ในครอบครัว

ในปลายรัชกาลที่ ๕ เมื่อเจ้าพระยามหิธรเกิดปัญหาในการปฏิบัติราชการครั้งหนึ่ง ท่านผู้หญิงกลีบเกรงว่าจะเป็นเหตุให้ครอบครัวเดือดร้อน ท่านจึงเตรียมการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวและ

บริวารเยี่ยง *"แม่บ้าน"* ผู้มีความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ เพราะนอกจากมีสมบัติเดิมอันเป็นที่ดินมรดกแล้วก็มีเพียงเงินเดือนที่เจ้าพระยามหิธรได้รับพระราชทานเท่านั้น ประกอบกับขณะนั้นก็มีบุตรธิดาหลายคน มีผู้คนในบ้านจำนวนหลายสิบ ท่านผู้หญิงกลีบจึงหวนนึกถึงคำสั่งสอนของพระยาเพ็ชรรัตน์ผู้เป็นบิดาของสามี จึงเริ่มการหารายได้พิเศษด้วยการปรุงน้ำอบและเครื่องสำอางแบบไทย เช่น น้ำอบไทย น้ำปรุง แป้งร่ำ แป้งนวล สีผึ้งสีปาก น้ำมันตานี จัดใส่หาบให้คนออกไปเร่ขายวันละ ๖ หาบ ปรากฏว่า ขายดี นอกจากชาวบ้านในตำบลสามเสนจะซื้อแล้ว พวกชาววังในพระราชวังดุสิตก็พากันซื้อวันละมากๆ

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงตอนหนึ่งในชีวิตของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร อันเป็นแบบฉบับชีวิตภรรยาข้าราชการไทยสมัยราชกาลที่ ๕

ตอนที่ ๒

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ได้ผ่านชีวิตภรรยาข้าราชการไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไปหนึ่งแผ่นดินแล้ว ดังที่กล่าวในตอนที่ ๑ ในอีกสี่แผ่นดินที่เหลือแม้ท่านจะมีชีวิตอย่างผู้หญิงแถวหน้าอยู่โดยตลอด และเมื่อเทียบกับผู้หญิงแถวหน้าด้วยกันที่เป็นพระชายาหรือหม่อมห้ามในพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ที่ทรงงานราชการในระดับเดียวกับเจ้าพระยามหิธร ท่านเหล่านั้นต้องวางตนเป็น *"ฝ่ายใน"* จึงไม่มีแบบฉบับชีวิตภรรยาข้าราชการให้คนรุ่นหลังได้ศึกษามากเท่าชีวิตของท่านผู้หญิงกลีบ อย่างไรก็ตาม ชีวิตภรรยาข้าราชการไทยสมัยก่อน ไม่ว่าสามีจะมีตำแหน่งหน้าที่สูงต่ำเพียงใด นอกจากภาระในบ้านและนอกบ้าน ความสุขและความทุกข์ ซึ่งมีขึ้นมีลงยังอาจต้องประสบความวิปโยคจากการเสียชีวิตของสามีหรือบุตรธิดา ท่านผู้หญิงกลีบก็มิได้อยู่ในข่ายยกเว้น ด้วยบุตรชายทั้ง ๕ คนของท่านได้ทยอยเสียชีวิตแต่อายุยังน้อยบ้าง เมื่อเป็นหนุ่มบ้าง เมื่อมีหน้าที่ราชการรุ่งเรืองเต็มที่บ้าง ทั้งด้วยโรคภัยและด้วยอุบัติเหตุ จากบุตรชายหญิง ๑๒ คน ก็เหลือเพียงบุตรชาย ๑ คน บุตรหญิง ๕ คน จะมีทุกข์อันใดของผู้เป็นภรรยาและเป็นแม่ที่ยิ่งไปกว่านี้

แบบฉบับชีวิตภรรยาข้าราชการของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ในตอนที่ ๒ นี้ เป็นช่วงที่เจ้าพระยามหิธรผู้สามี มีความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการสูงสุด

การเป็นภรรยาราชเลขาธิการ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชีวิตราชการของเจ้าพระยามหิธรได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด จากการเป็นกรรมการศาลฎีกา สมุหพระนิติศาสตร์ อธิบดีศาลฎีกา และในที่สุดได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นราชเลขาธิการ นับเป็นสามัญชนคนแรกที่ได้ดำรงตำแหน่งนี้ ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร จึงมีงานทางสังคมในฐานะภรรยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก อาทิ

การแต่งกาย ท่านผู้หญิงกลีบต้องแต่งกายอย่างสตรีบรรดาศักดิ์ และปรับปรุงให้ต้องตาม

สมัยนิยมและพระราชนิยมด้วย เช่น เมื่อมีพระราชนิยมให้สตรีบรรดาศักดิ์ไว้ผมยาวแล้วเกล้าเป็นมวยแบบชาวตะวันตก ท่านผู้หญิงกลีบก็ต้องไว้ผมยาวและขัดฟันจนขาว นุ่งผ้าซิ่นแทนผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อแบบตะวันตก ต่อมาเมื่อพระมเหสีเทวีในรัชกาลที่ ๖ โปรดทรงกระโปรงแบบชาวตะวันตกแทนผ้าซิ่น ท่านผู้หญิงกลีบก็สวมกระโปรงราตรีแบบชาวตะวันตกไปรับพระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำซึ่งจัดเป็นเกียรติแก่ทูตานุทูตและบุคคลสำคัญชาวต่างประเทศ ในการเฉลิมพระชนมพรรษาโปรดให้มีการแต่งแฟนซี ท่านผู้หญิงกลีบก็แต่งแฟนซีเป็นสตรีบรรดาศักดิ์สมัยกรุงศรีอยุธยาบ้าง เป็นหญิงญวนบ้าง เป็นวีนัสบ้าง ครั้นในรัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระบรมราชินีโปรดการแต่งกายแบบไทย ท่านผู้หญิงกลีบก็กลับมานุ่งผ้าถุงแบบซิ่นต่อไปดังเดิม

กิจการเสือป่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งกองเสือป่าและลูกเสือขึ้น เพื่อฝึกพลเรือนและเยาวชนให้รู้จักวิธีป้องกันประเทศทำนองเดียวกับกองอาสารักษาดินแดนในปัจจุบัน เจ้าพระยามหิธรสมัครเป็นเสือป่ากองม้าหลวง ท่านผู้หญิงกลีบ ในฐานะภรรยาของเสือป่า ก็ต้องเป็น*สมาชิกแม่เสือ* บุตรชายของท่านก็สมัครเป็น*ลูกเสือ* ทั้งเสือป่าและลูกเสือมีการฝึกหัดอบรมทุกสัปดาห์และมีการซ้อมรบทุกปี สมาชิกแม่เสือต้องจัดหาครุภัณฑ์ เสบียงอาหาร และเวชภัณฑ์ส่งกองเสือป่า งานออกร้านในฤดูหนาวเพื่อหารายได้บำรุงกิจการเสือป่า เจ้าพระยามหิธรต้องออกร้าน ท่านผู้หญิงกลีบก็ต้องจัดหาสิ่งของเข้าร้าน คอยรับเสด็จพระราชดำเนิน และคอยต้อนรับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เสด็จและมาเยี่ยมร้าน

สโมสรจิตรลดา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งสโมสรจิตรลดาขึ้น โดยรับสมาชิกเฉพาะบุคคลสำคัญที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย เจ้าพระยามหิธรได้รับเลือกเป็นนายทะเบียน มีการนัดพบปะกันที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานทุกวันเสาร์ รับประทานอาหารค่ำร่วมกัน และมีการบันเทิงต่างๆ เมื่อถึงเวรเลี้ยงของเจ้าพระยามหิธร ท่านผู้หญิงกลีบต้องจัดอาหารเลี้ยงโดยพลิกแพลงให้แปลกๆ กันเสมอ

การละคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดการเล่นละครและทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดไว้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งเรื่อง *"จัดการรับเสด็จ"* ซึ่งมีตัวละครตัวหนึ่งเป็นเนติบัณฑิตและเป็นผู้พิพากษา ซึ่งโปรดให้เจ้าพระยามหิธรแสดงบทนี้ ท่านผู้หญิงกลีบได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ไปชมละครและมีโอกาสได้ถวายงานในการจัดเครื่องแต่งตัวสำหรับตัวละครสตรีด้วย ครั้นเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๖ แล้ว ท่านผู้หญิงกลีบพอมีเวลาว่าง จึงฝึกคณะละครรำขึ้น โดยให้บุตรสาวและเด็กๆ ที่ท่านเลี้ยงไว้แสดงละครรำเรื่องต่างๆ เช่น ศกุนตลา อิเหนา สังข์ทอง ไกรทอง ตัวท่านเองเป็นผู้สร้างเครื่องละครและกำหนดบทที่จะแสดงจากวรรณคดีเรื่องนั้นๆ

การถวายงานพระรัชทายาท

หลังจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทิวงคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยามหิธรเป็นผู้ถวายคำแนะนำงานราชการแด่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ผู้จะทรงเป็นพระรัชทายาท แต่ไม่นานก็เสด็จทิวงคตลงอีกพระองค์หนึ่ง จึงโปรดให้เจ้าพระยามหิธรไปถวายงานแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ซึ่งได้ทรงเลื่อนอันดับการสืบราชสันตติวงศ์ขึ้นเป็นพระรัชทายาท เจ้าพระยามหิธร และท่านผู้หญิงกลีบจึงต้องไปเฝ้าที่วังศุโขทัยเป็นประจำ ท่านผู้หญิงกลีบได้รับพระเมตตาจากพระรัชทายาททั้ง ๒ พระองค์เป็นอันมาก

งานดอกไม้สดและเครื่องหอม

เมื่อเจ้าพระยามหิธรมีความรุ่งเรืองในหน้าที่ราชการ ประกอบกับบุตรธิดาเจริญวัยขึ้นมากแล้ว ท่านผู้หญิงกลีบจึงค่อยมีเวลาว่างทำงานอดิเรกที่ชอบ โดยการทำสวนไม้ดอก หาต้นไม้มงคลและไม้มีชื่อในวรรณคดีมาปลูกไว้ในบ้าน สอนให้บุตรหลานและเด็กในบ้านทำดอกไม้และร้อยมาลัยจนถึงนำมาลัยดอกพุดไปฝากขายที่ร้านดอกไม้ได้เป็นประจำ ส่วนเงินที่ขายมาลัยได้ก็แจกเป็นค่าขนมเด็กๆ นอกจากนี้ ท่านผู้หญิงกลีบยังซื้อเครื่องกลั่นดอกไม้เป็นน้ำหอมและน้ำมันหอม เมื่อถึงหน้าดอกกระดังงา ดอกกุหลาบ หรือจันทน์กะพ้อ ท่านก็กลั่นน้ำมันไว้สำหรับปรุงน้ำอบ โดยสกัดน้ำมันออกเสียก่อน เก็บน้ำมันนี้ไว้ใช้ปรุงน้ำหอมได้ตลอดปี ส่วนการทำน้ำหอม น้ำปรุง และเครื่องสำอางอื่นๆ ใส่หาบให้คนนำไปขาย ท่านก็ยังทำต่อมาอีกหลายปี

ส่วนงานดอกไม้สด เมื่อถึงคราวเทศกาลเข้าพรรษา ท่านผู้หญิงกลีบจะให้เก็บดอกไม้ต่างๆ ในบ้านมัดเป็นช่อๆ หลากสี ตัดต้นกล้วยมาทำแกนพุ่ม ท่านเองเป็นผู้ปักพุ่มดอกไม้สดอย่างสวยงาม ให้เจ้าพระยามหิธรนำไปถวายสักการะสมเด็จพระสังฆราชเจ้าและพระเถระผู้ใหญ่ แทนที่จะซื้อพุ่มขี้ผึ้งที่มีขายทั่วไป เมื่อถึงวันวิสาขบูชา ท่านผู้หญิงจะอำนวยการทำโคมวิสาขะให้เจ้าพระยามหิธรนำไปแขวนเป็นพุทธบูชาที่พระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การถวายพุ่มดอกไม้สดและโคมวิสาขะนี้ ท่านผู้หญิงกลีบได้ทำสืบเนื่องมาจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช ๒๔๗๕

การประกอบอาหาร

จากการใช้ชีวิตในวังแต่เยาว์วัย จนเมื่อแต่งงานก็มีหน้าที่ประกอบอาหารให้เจ้าพระยามหิธรรับประทาน การทำขนมขายตามคำแนะนำของบิดาสามี ตลอดจนการจัดเลี้ยงอาหารแก่เพื่อนข้าราชการ ญาติมิตรของสามีในโอกาสต่างๆ ท่านผู้หญิงกลีบจึงเป็นผู้มีฝีมือในการทำอาหาร โดยเฉพาะระหว่างพุทธศักราช ๒๔๖๓ - ๒๔๖๕ เมื่อบุตรชายทั้ง ๓ คน ไปศึกษาต่อต่างประเทศ ท่านผู้หญิงกลีบคงจะเงียบเหงามาก จึงหันมาสนใจเรียนการประกอบอาหารเพิ่มเติมจากผู้มีความเชี่ยวชาญ เช่น การละเลงขนมเบื้อง การปอกมะปรางเป็นลวดลายแปลกๆ การทำขนมไทยโบราณ ส่วนอาหารฝรั่งซึ่งเจ้าพระยามหิธรชอบรับประทาน ต้องจัดให้วันละ ๓ สิ่งทุกวัน ท่านผู้หญิงกลีบจึงจ้างพ่อครัวอาหารฝรั่งไว้โดยเฉพาะ และตัวท่านเองก็เรียนวิชาทำอาหารฝรั่งจนชำนาญ แม้ว่าในสมัยนั้นจะยังไม่มีเตาอบไฟฟ้า ตู้เย็น เครื่องทุ่นแรงต่างๆ ก็ตาม ต่อมาท่านผู้หญิงกลีบได้เขียนตำราอาหารถึง ๒ เล่ม คือ หนังสือ *"กับข้าวสอนลูกหลาน"* และหนังสือ *"ผลไม้ ของว่าง*

และขนม"

มูลนิธิเจ้าพระยามหิธรและท่านผู้หญิงกลีบ

เมื่อเจ้าพระยามหิธรถึงแก่อสัญกรรมในพุทธศักราช ๒๔๙๙ ท่านผู้หญิงกลีบได้แบ่งมรดกให้แก่บุตรธิดาของเจ้าพระยามหิธรโดยยุติธรรมทั่วทุกคนแล้ว ท่านได้รำลึกถึง *"บ้านตำบลตึกแดง"* ฝั่งธนบุรี ซึ่งท่านเคยใช้ชีวิตร่วมกับเจ้าพระยามหิธรเป็นเวลานาน ตั้งแต่แรกแต่งงานจนถึงที่เจ้าพระยามหิธรเริ่มเรียนกฎหมายและสอบได้เป็นเนติบัณฑิตไทยคนแรก ประกอบกับตัวท่านผู้หญิงกลีบเองก็มีความสนใจในวิชากฎหมาย โดยเฉพาะเรื่องกฎหมายมรดก ท่านจึงได้โอนกรรมสิทธิ์บ้านและที่ดิน เนื้อที่ ๕๐๐ ตารางวา ซึ่งในขณะนั้นมีมูลค่าประมาณ ๑ ล้านบาท ให้แก่เนติบัณฑิตยสภา เพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าพระ–ยามหิธรและสกุลไกรฤกษ์ โดยให้ตั้งเป็นมูลนิธิชื่อ *"มูลนิธิเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) และท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร"* เก็บดอกผลส่งเสริมการศึกษาวิชากฎหมายและส่งเนติบัณฑิตไปศึกษาวิชากฎหมายต่อในต่างประเทศมาจนทุกวันนี้

บุตรธิดา

เจ้าพระยามหิธรและท่านผู้หญิงกลีบ มีบุตรธิดารวม ๑๒ คน ท่านได้ตั้งชื่อตามราชทินนามเดิมครั้งเป็นพระยาจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ และตามชื่อเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ *จักร* (ชาย) *ปาณี* (ชาย) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นนายจ่ายวด *ศรี* (หญิง) ได้เป็นคุณหญิงไชยยศสมบัติ *ศีล* (ชาย) *วิสุทธิ* (ชาย) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ *ดุษฎีมาลา* (หญิง) *วิจิตราภรณ์* (ชาย) *ภูษณาภรณ์* (ชาย) *นิภาภรณ์* (หญิง) *มัณฑนาภรณ์* (หญิง) *ดารา* (หญิง) และ *รัตนาภรณ์* (หญิง)

ถึงแก่อนิจกรรม

ในบั้นปลายชีวิต ท่านผู้หญิงกลีบเริ่มมีสุขภาพเสื่อมลง และนัยน์ตามืดมัวทั้ง ๒ ข้าง ด้วยโรคต้อกระจก ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๔ ที่บ้านมหิธร ถนนราชวิถี กรุงเทพมหานคร สิริอายุได้ ๘๔ ปี ๓ เดือน

เสน่ห์ปลายจวักของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

"เสน่ห์ปลายจวัก" ของแต่ละชาติ แต่ละภาษานั้น นอกจากเป็นวัฒนธรรมที่หลอมรวมผู้คนให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันแล้ว ยังเป็นเครื่องกระชับไมตรีระหว่างคนต่างชาติต่างภาษาได้อย่างดีและรวดเร็วยิ่งกว่าสื่อสัมพันธ์อื่นๆ ตำราอาหารของแต่ละชาติจึงเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง วรรณคดีไทยบางเรื่อง แม้จะมิใช่ตำราอาหารโดยตรง เช่น *ขุนช้างขุนแผน* และ*กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน* ซึ่งเป็นวรรณคดีร่วมสมัยกันในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนมีบทพรรณนาความวิจิตรบรรจงของเสน่ห์ปลายจวักที่แตกต่างกันได้อย่างน่าทึ่ง ด้วยขุนช้างขุนแผนนั้นพรรณนาอาหารการกินของชาวบ้าน ในขณะที่กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวานพรรณนาอาหารการกินในราชสำนัก

ปัจจุบันมีหนังสือตำราอาหารไทยเขียนและพิมพ์เผยแพร่กันเป็นจำนวนมาก แต่เล่มที่มีชื่อและได้รับยกย่องว่าเขียนด้วยภาษาง่ายๆ ทำตามได้ไม่ยาก คือหนังสือ **"กับข้าวสอนลูกหลาน"** กับ **"ผลไม้ ของว่าง และขนม"** ฉบับของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร

ท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร เป็นภรรยาเจ้าพระยามหิธร ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมสมัยรัชกาลที่ ๕ สมุหพระนิติศาสตร์ อธิบดีศาลฎีกา และราชเลขาธิการ สมัยรัชกาลที่ ๖ ราชเลขาธิการและเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร สมัยรัชกาลที่ ๗ แม้ท่านสามีจะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ท่านผู้หญิงกลีบต้องออกงานสังคมและเฝ้าแหนทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในโดยใกล้ชิดตามตำแหน่งของสามี แต่ภาระในบ้านท่านผู้หญิงกลีบก็ควบคุมดูแลได้อย่างเรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**การทำอาหาร** ซึ่งท่านผู้หญิงกลีบถนัดเป็นพิเศษ ด้วยท่านมีโอกาสได้เข้าไปพึ่งพระบารมีที่ตำหนักเจ้าจอมมารดาเจ้าดวงคำ ของพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา และพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าประดิษฐาสารี ในรัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ยังเด็ก จึงได้มีวิชาชาววังทั้งการทำอาหาร การปรุง

เครื่องหอม เครื่องสำอางอย่างไทย ติดตัวมาเป็นประโยชน์ต่อชีวิตของท่านในกาลข้างหน้าเป็นอันมาก ต่อมาเมื่อท่านออกจากวังไปอยู่บ้านสวนบางยี่ขันก็ได้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับอาหารชาวบ้าน และผลไม้ต่างๆ อันเป็นผลิตผลจากสวนด้วย

เมื่อแรกแต่งงานกับเจ้าพระยามหิธร แต่ครั้งที่ยังเป็นนายลออ ไกรฤกษ์ เสมียนอรรถวิจารณ์ศาลา หรือศาลฎีกาในปัจจุบัน จนถึงเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ ท่านผู้หญิงกลับก็ยังต้องปรุงอาหารด้วยตนเอง หรือไม่ก็ควบคุมการปรุงอาหารทั้งงานเลี้ยงขนาดเล็กและขนาดใหญ่ไปจนถึงการตั้งโต๊ะเสวย ประวัติของท่านผู้หญิงกลับที่เจ้าภาพเรียบเรียงพิมพ์เผยแพร่ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงกลับกล่าวว่า เมื่อแต่งงานแล้วท่านต้องทำอาหารให้สามีรับประทานครั้นต้องเข้าไปอยู่ในบ้านพระยาเพ็ชรรัตน์ (โมรา ไกรฤกษ์) ผู้เป็นบิดาของสามี ท่านก็ได้รับคำแนะนำจากพระยาเพ็ชรรัตน์ให้รับซื้อของจำพวกมะพร้าว น้ำตาล กล้วย จากพวกเลกในบ้านของพระยาเพ็ชรรัตน์มาทำขนมให้คนออกเร่ขายเป็นการหาลำไพ่ นอกจากนี้ยังต้องทำอาหารรับรองมิตรสหายและศิษย์วิชากฎหมายของสามีที่แวะเวียนมาที่บ้านไม่เว้นแต่ละวัน

ครั้นเมื่อบุตรธิดาเติบโตแล้ว ท่านผู้หญิงกลับพอจะมีเวลาว่าง จึงได้หาครูมาสอนการปรุงอาหารอย่างจริงจัง ทดลองประกอบอาหารแปลกๆ การทำขนมไทยโบราณต่างๆ เช่น การละเลงขนมเบื้อง การปอกมะปรางเป็นลวดลาย รวมถึงการทำอาหารฝรั่ง ซึ่งเจ้าพระยามหิธรชอบรับประทาน ต้องจัดให้วันละ ๓ สิ่ง ท่านผู้หญิงกลับได้จ้างพ่อครัวทำอาหารฝรั่งโดยเฉพาะ แล้วท่านก็เรียนวิชาทำอาหารฝรั่งจากพ่อครัวจนชำนาญ สามารถทำอาหารฝรั่งยากๆ ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าสมัยนั้นจะยังไม่มีเตาอบไฟฟ้า ตู้เย็น หรือเครื่องครัวทันสมัยก็ตาม เมื่อถึงเวรที่เจ้าพระยามหิธรต้องจัดอาหารเลี้ยงในการประชุมสมาชิกสโมสรจิตรลดาประจำสัปดาห์ ท่านผู้หญิงกลับก็จัดรายการอาหารประดิษฐ์พลิกแพลงต่างๆ ตั้งเครื่องเสวยและเลี้ยงสมาชิกได้รับคำชมเชยอยู่เสมอ

ท่านผู้หญิงกลับเริ่มเขียนตำราอาหารเมื่อท่านอายุได้ ๗๒ ปี เป็นเวลาที่สิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใหม่ๆ ลูกหลานของท่านบ่นว่าหาแม่ครัวยาก ท่านจึงเรียบเรียงหนังสือ **"กับข้าวสอนลูกหลาน"** ขึ้น โดยบอกคำบอกให้หลานจด ดังปรากฏในคำนำเมื่อพิมพ์ครั้งแรกว่า

"ในสมัยนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าลูกหลานหาแม่ครัวยาก จึงเรียบเรียงหนังสือนี้ขึ้นอย่างแบบชาวบ้าน เพื่อให้ลูกหลานทำกับข้าวรับประทานเองได้ และในการบอกส่วนเครื่องปรุง ก็ประมาณเอาโดยไม่ได้กำหนดตามอัตราเครื่องชั่งตวงวัด เพราะครัวตามปรกติก็มิได้มีเครื่องชั่งตวงวัด..."

ตำราอาหารเล่มแรกนี้พิมพ์แจกผู้มารดน้ำในการทำบุญฉลองอายุครบ ๗๒ ปี ของท่านผู้หญิงกลับในพุทธศักราช ๒๔๙๒ ปรากฏว่าเป็นที่นิยมมาก ผู้ได้รับแจกต่างเห็นคุณค่าว่าเป็นตำราที่เขียนอย่างง่ายๆ ชัดเจน นำไปประกอบอาหารได้อย่างดี

ต่อมาท่านผู้หญิงกลับได้เรียบเรียงตำราอาหารขึ้นอีกเล่มหนึ่ง คือหนังสือ **"ผลไม้ ของว่าง และขนม"** โดยวิธีบอกคำบอกให้หลานจดเช่นเดียวกัน เพราะขณะนั้นนัยน์ตาของท่านมืดมัวด้วยโรค

ต้อกระจก ตำราอาหารเล่มหลังนี้พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในการทำบุญฉลองอายุครบ ๘๑ ปี ของท่านผู้หญิงกลีบในพุทธศักราช ๒๕๐๑ ดังปรากฏในคำนำเมื่อพิมพ์ครั้งแรกว่า

"ผลไม้ ของว่าง และขนมที่มีในเล่มนี้ส่วนใหญ่จัดและทำรับประทานที่บ้านอยู่บ่อยๆ และข้าพเจ้าได้บอกให้หลานจดเมื่อได้สอนให้ทำแล้ว จึงหวังว่าจะพอใช้เป็นคู่มือจัดผลไม้ ทำของว่างและขนมง่ายๆ สำหรับบ้านได้..."

เมื่อท่านผู้หญิงกลีบถึงแก่อนิจกรรม เจ้าภาพได้พิมพ์ตำราอาหารทั้ง ๒ เล่มนี้ รวมเป็นเล่มเดียวกัน แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงกลีบในพุทธศักราช ๒๕๐๔

หนังสือ**กับข้าวสอนลูกหลาน** มีรายการกับข้าวรวม ๑๗๒ อย่าง แบ่งตามลักษณะเครื่องปรุงและการปรุง เช่น ขนมจีน หมี่ ข้าวผัด ข้าวต้ม ห่อหมก ทอดมัน เนื้อ หมู ปลา ยำ แกง ผัด เมี่ยง ไข่ เครื่องจิ้ม สลัด กับข้าวบางรายการคนในปัจจุบันอาจไม่ค่อยรู้จัก จึงขอยกตัวอย่างให้เห็นเช่น

"ต้มปลากับน้ำกระเทียมดอง

เครื่องปรุง ปลา น้ำกระเทียมดอง เกลือ ผักชี

วิธีทำ ตั้งน้ำให้เดือด ใส่เกลือและน้ำกระเทียมดอง หั่นปลาใส่พอสุก โรยผักชี (ใส่เนื้อกระเทียมดองหั่นด้วยก็ได้)"

"เมี่ยงฝรั่ง

เครื่องปรุง ขนมปังปอนด์ กุ้งสดต้ม หมูแฮม หัวผักกาดแดง ถั่วลิสงคั่ว เนยแข็ง ผักดอง ขวดอย่างเปรี้ยว ผักชี

วิธีทำ หั่นขนมปังปอนด์ให้บางๆ ไม่ใช้เปลือกแข็ง ตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมพอคำ แล้วเอาเครื่องปรุงทั้งหมดหั่นเป็นชิ้นวางบนขนมปัง เอาผักชีเด็ดเป็นใบใส่ด้วย จัดใส่จาน"

ส่วนหนังสือ **"ผลไม้ ของว่าง และขนม"** มีผลไม้ ๔๗ รายการ ของว่างและขนม ๕๘ รายการ ท่านผู้หญิงกลีบได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดเครื่องกระยาบวช คือเครื่องไหว้พระภูมิ ไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงศิลปะในการใช้ภาษาอธิบายความของท่านผู้หญิงกลีบได้เป็นอย่างดี ดังนี้

"เครื่องกระยาบวช (เครื่องไหว้พระภูมิ)

ปลาช่อนทั้งเกล็ดไม่ต้องเอาครีบหรือหางออกทั้งตัว ล้างให้สะอาด นึ่งให้สุกใส่จาน หมูต้ม ๑ ชิ้น (อย่างดีใช้ไก่ต้มอีกตัว แต่ไม่จำเป็น) มะพร้าวอ่อนหนึ่งผล กล้วยน้ำไทยหนึ่งหวี ขนมต้มแดง ขนมต้มขาวอย่างละจาน ขนมเล็บมือนาง ขนมหูช้าง (อย่างใหญ่ต้องมีหัวหมู บายสีปากชามและขนมบัวลอยด้วย) ดอกไม้ธูปเทียนจุดถวายที่หน้าศาล ก่อนไหว้ต้องท่องคาถาสามหนว่า "พระภูมิเจ้าขาอยู่หรือยัง สงฺขตๆ โลกๆ วิทู" ก่อนเชิญของกลับก็ต้องบอกท่าน แบ่งของอย่างละนิดละหน่อยให้ตีนโรงตีนศาลด้วย

ตามธรรมดาเจ้าของบ้าน เมื่อถึงวันขึ้นปีใหม่ ควรทำของถวาย ช้าง ม้า ตุ๊กตา ม่าน ก็ควรเปลี่ยนเสียใหม่ ถ้าเก่าแล้วของพวกนี้ต้องขออนุญาตท่าน ถ้าอยากจะทิ้งๆ ในแม่น้ำเพื่อกันเด็กเจ็บ แต่ต้องเปลี่ยนตัวใหม่ให้ท่าน ต้องสรงน้ำอบในวันขึ้นปีใหม่ ถ้าเราทำบุญเลี้ยงพระควรจะถวายเครื่องพระ

ภูมิด้วย ถ้าบนบานอะไรท่าน ก็ต้องถวายท่านด้วย"
(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

หนังสือ *"กับข้าวสอนลูกหลาน"* และ *"ผลไม้ ของว่าง และขนม"* ของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร เป็นหนังสือที่น่าอ่าน เพราะไม่เพียงแต่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนไทยผ่านทางเสน่ห์ปลายจวักของท่านผู้หญิงกลีบเท่านั้น หากยังมีเสน่ห์ทางวรรณศิลป์ด้วย โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงว่า ขณะที่ท่านเรียบเรียงหนังสือ ๒ เล่มนี้ ท่านอายุถึง ๗๒ ปี และ ๘๑ ปี ตามลำดับ ทั้งเป็นเพียงการจดตามคำบอกของท่านเท่านั้น

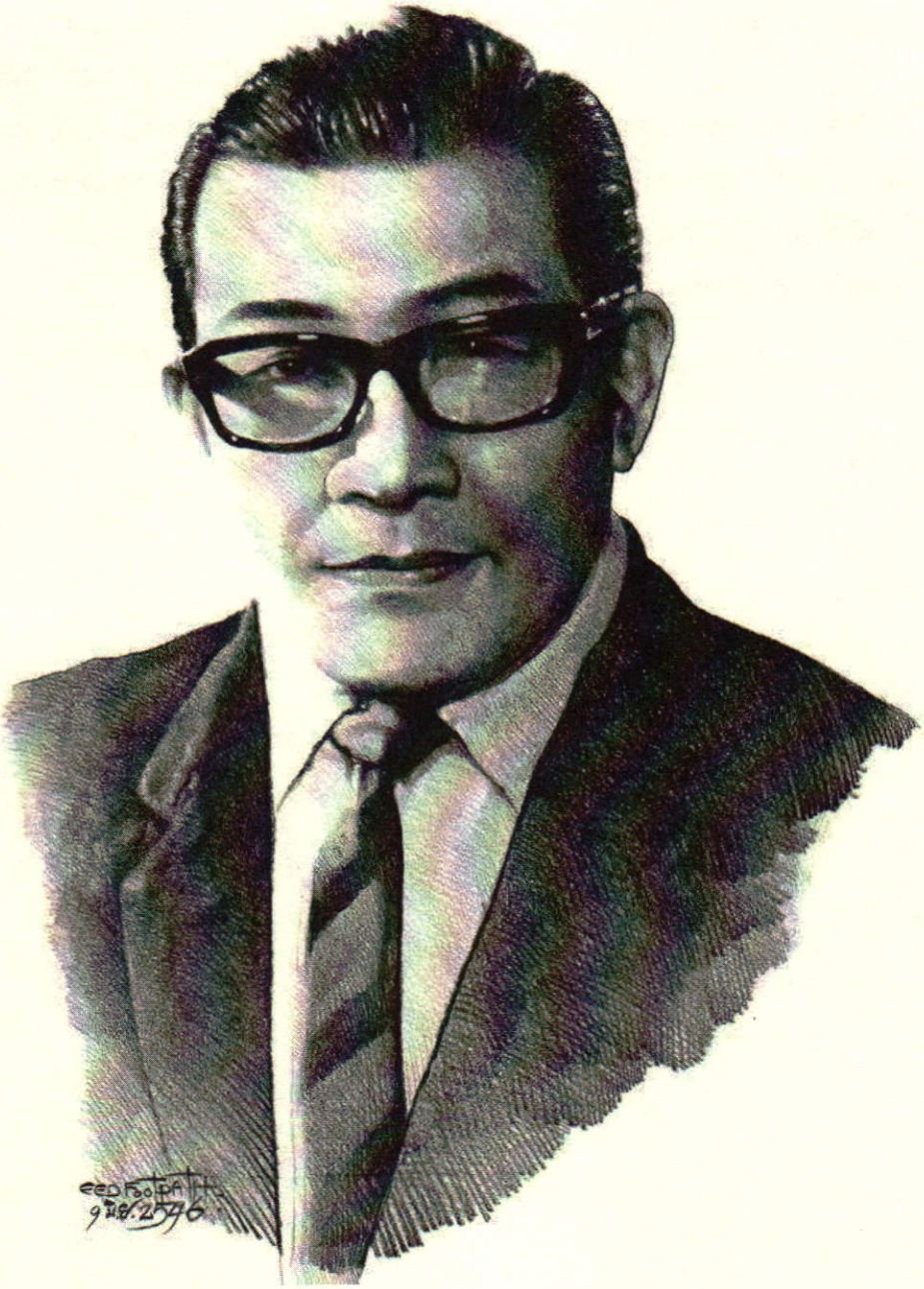

นายแก้ว อัจฉริยะกุล

นายแก้ว อัจฉริยะกุล เจ้าของนามปากกา "แก้วฟ้า"

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายแก้ว อัจฉริยะกุล เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘ ที่บ้านถนนสี่พระยา ตำบลบางรัก จังหวัดพระนคร บิดาชื่อนายใหญ่ อัจฉริยะกุล (นาย ซี. ปาปายาโนปูโลส เป็นชาวกรีก) มารดาชื่อนางล้วน อัจฉริยะกุล มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๔ คน ด้านครอบครัวได้สมรสกับนางสาวประภาศรี นรินทรกุล ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีบุตรธิดา ๒ คน

นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้รับการศึกษาชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนครูสว่าง ตั้งอยู่ในซอยสว่าง ใกล้ถนนสี่พระยา และที่โรงเรียนเยนเฮส์เมมโมเรียล (Jane Hay's Memorial) ซึ่งเป็นโรงเรียนของมิชชันนารีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ ที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย วิชาที่ทำคะแนนได้ดีสมัยเรียน คือ วิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ประวัติศาสตร์ ร้อยกรอง และร้อยแก้ว โดยเฉพาะร้อยกรองภาษาไทยเขียนได้ดีจนครูสอนภาษาไทยเข้าในว่าไปลอกมาจากของคนอื่น ในช่วงที่เรียนอยู่ที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยนั้น นายแก้ว อัจฉริยะกุลสนใจและชื่นชมนวนิยายของนักเขียนที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น เช่น ยาขอบ สันต์ เทวรักษ์ อรวรรณ ศรีบูรพา ฯลฯ นายแก้ว อัจฉริยะกุล ชอบเขียนหนังสือและเคยเขียนเรื่องสั้น เรื่องแปล ลงในหนังสือของโรงเรียนเป็นประจำ รวมทั้งได้เขียนเรื่องลงพิมพ์เป็นประจำในนิตยสารดารากร นิตยสารมีชื่อเสียงที่วางจำหน่ายในยุคนั้น

เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ แล้ว ได้เข้าศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พร้อมกับสมัครเข้ารับราชการที่กรมไปรษณีย์โทรเลข จนถึงพุทธศักราช ๒๔๙๗ จึงลาออกเป็นข้าราชการบำนาญ

หลังจากลาออกจากราชการที่กรมไปรษณีย์

โทรเลขแล้ว นายแก้ว อัจฉริยะกุลได้ใช้ความรู้ความสามารถด้านภาษาต่างประเทศ ทำงานแปลบทพากย์ภาพยนตร์และทำบทโฆษณาภาพยนตร์ต่างประเทศ ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๙๘ ได้เข้าทำงานเป็นผู้จัดการแผนกโฆษณาที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทยและศาลาเฉลิมเขตร มีประวัติการทำงานดีเด่นด้านการทำโฆษณา ได้รับเกียรติจากบริษัทภาพยนตร์ของฮอลลีวูดมอบรางวัลการโฆษณายอดเยี่ยมให้

ในขณะที่ทำงานเป็นผู้จัดการแผนกโฆษณาให้กับโรงภาพยนตร์นั้น นายแก้ว อัจฉริยะกุล ก็ทำงานอดิเรกเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น แต่งเพลง เขียนบทละครเวที บทละครวิทยุ โดยใช้ชื่อ ***"แก้วอัจฉริยะกุล"*** ในการแต่งเพลง และใช้นามปากกา ***"แก้วฟ้า"*** ในการเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น และบทละครต่างๆ จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

นอกจากการแต่งนวนิยายและเรื่องสั้นแล้ว นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้เขียนบทละครเวทีไว้ประมาณ ๕๐ เรื่อง เช่น เรื่องหญิงใจร้ายชายใจชั่ว คำสาบาน บาปพยาบาท งักฮุย กุบไลข่าน สี่ชีวิต จอมมาร ฯลฯ และทำงานให้กับคณะละครหลายคณะ เช่น คณะวิจิตรเกษม คณะสุปรีดี คณะเทพศิลป์ ฯลฯ

นายแก้ว อัจฉริยะกุล นิยมเขียนเรื่องยาวประเภทนักสืบ ซึ่งเริ่มเขียนมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียน จนกระทั่งลงพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ โดยใช้นามปากกาว่า *"แก้วฟ้า"* และเกือบทุกเรื่องจะมีผู้นำไปสร้างเป็นภาพยนตร์และได้รับความนิยมจากผู้ชมภาพยนตร์ นวนิยายเรื่องยาว ได้แก่ เรื่องรุ้งเพชร เพศสังหาร เขี้ยวพิษ เพชรสีเลือด เพชรพญายม วังไพร รสรักลมสวาท เป็นต้น ส่วนเรื่องสั้นมักจะเป็นเรื่องลึกลับเกี่ยวกับผีและเรื่องรัก ซึ่งมีผลงานอยู่เป็นจำนวนมาก งานเขียนของนายแก้ว อัจฉริยะกุลอีกประเภทหนึ่ง คือ งานเขียนเกี่ยวกับเกร็ดชีวิตน่าสนใจของบุคคลในวงการต่างๆ ที่ตนเองคุ้นเคย คือ งานเขียนชุดชีวิตหลังเที่ยงคืน ลงพิมพ์ในนิตยสารเป็นตอนๆ ภายหลังสำนักพิมพ์นำมารวบรวมพิมพ์เป็นเล่มขนาดพ็อกเก็ตบุ๊ค ได้รับความนิยมจากนักอ่านหนังสือเป็นอย่างมาก

นายแก้ว อัจฉริยะกุล เข้าสู่วงการละครวิทยุครั้งแรกโดยร่วมงานกับคณะละครจิตต์ร่วมจิตต์ ต่อมาได้เขียนบทละครวิทยุให้แก่คณะจามร การแสดงละครวิทยุสมัยก่อนต้องแสดงกันสดๆ ไม่มีการบันทึกลงแถบบันทึกเสียง (เทป) และยังไม่มีเสียงประกอบ (sound effect) สำเร็จรูปจากแผ่นเสียง นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้ศึกษาวิธีทำเสียงประกอบจากตำราของต่างประเทศและจากละครเวที เช่น ถ้าต้องการเสียงเกวียน ก็ให้เอากลักไม้ขีดซึ่งสมัยก่อนทำด้วยไม้อัด นำมาถูให้เสียดสีกัน ก็จะเกิดเสียงดังเอี๊ยดอ๊าดเหมือนเสียงเกวียน ต่อมานายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้ตั้งคณะละครวิทยุของตนเองตามนามปากกาว่า **"คณะแก้วฟ้า"** ในการแสดงละครวิทยุนั้นมีบทที่ตัวละครต้องใช้ความคิด ถ้าเป็นละครเวทีจะใช้มือป้องปากแล้วพูด แต่ละครวิทยุนั้นคนฟังได้ยินแต่เสียงไม่เห็นกิริยาท่าทาง นายแก้ว อัจฉริยะกุล จึงคิดใช้เสียงก้องสะท้อน (echo) ให้เป็นเสียงแสดงว่าตัวละครกำลังคิด เพื่อให้คนฟังเข้าใจ โดยเสียงปกติเป็นเสียงพูดคุยของตัวละคร ส่วนเสียงก้องสะท้อนใช้แทนความคิดของตัวละคร กล่าวได้ว่า นายแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นคนแรกที่ให้กำเนิดเสียงก้องสะท้อนในละครวิทยุ และคณะ

แก้วฟ้า ยังเป็นละครวิทยุคณะแรกที่อัดเสียงลงแถบบันทึกเสียง ทำให้ละครวิทยุที่เล่นกันสดๆ หมดความนิยมไป

พระเอกนางเอกของละครวิทยุคณะแก้วฟ้าซึ่งเป็นที่รู้จักของผู้ฟัง ได้แก่ ฉลอง สิมะเสถียร รัชนี จันทรังสี วิเชียร นีลิกานนท์ จีราภา ปัญจศิลป์ ชัยวิชิต อติศัพท์ ฯลฯ บทประพันธ์ที่คณะแก้วฟ้านำมาแสดงเป็นละครวิทยุ มักจะได้รับความนิยมจากผู้ฟัง เจ้าของบริษัทสร้างภาพยนตร์นิยมนำไปสร้างภาพยนตร์และได้รับความนิยมจากผู้ชมด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้นายแก้ว อัจฉริยะกุล ยังได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับละครวิทยุเป็นวิทยาทานแก่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และที่โรงเรียนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์ *(ปัจจุบัน คือ สถาบันการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์)* ซึ่งได้จัดอบรมการผลิตละครวิทยุให้แก่นักจัดรายการวิทยุทั่วประเทศ

ส่วนผลงานด้านละครโทรทัศน์ นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้แต่งบทละครโทรทัศน์ไว้ประมาณ ๑๐๐ เรื่อง ละครโทรทัศน์ที่ได้รับความนิยมมาก คือ เรื่องวังน้ำวน และเรื่องลูกศัตรู ซึ่งเพลงประกอบละครโทรทัศน์เรื่องวังน้ำวน คือ *เพลงวังน้ำวน* นั้น นายแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นผู้แต่งคำร้อง เป็นเพลงที่ได้รับความนิยมจากนักฟังเพลงเก่าจนถึงปัจจุบัน

นายแก้ว อัจริยะกุล ประพันธ์เนื้อเพลงที่เรียกกันทั่วไปว่าคำร้องมาตั้งแต่อายุ ๑๙ ปี และแต่งคำร้องมาตลอดชีวิตการทำงานซึ่งมีประมาณ ๓,๐๐๐ เพลง ส่วนใหญ่ได้บันทึกแผ่นเสียง โดยมีผู้ร่วมแต่งทำนองหลายคน เช่น หลวงสุขุมนัย-ประดิษฐ์ เวส สุนทรจามร นารถ ถาวรบุตร สง่า อารัมภีร สมาน กาญจนะผลิน ล้วน ควันธรรม แมนรัตน์ ศรีกรานนท์ แต่ผู้ที่แต่งเพลงร่วมกันมากที่สุดก็คือ เอื้อ สุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ทรงกล่าวยกย่องว่า *"...ในฐานะที่ได้เขียนคำเพลงมาโดยตลอด ขอยกย่องความสามารถของแก้วในด้านนี้ไว้เหนือผู้ใด เพราะว่าเขาสามารถเขียนคำที่เพราะพริ้งได้ทุกชนิด และด้วยความรวดเร็วถูกต้อง ไม่มีใครเขียนได้รวดเร็วเสมอเหมือน..."*

สุรัฐ พุกกะเวส นักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียงกล่าวยกย่องไว้ว่า *"...ผู้ที่เขียนคำร้องก็คือครูแก้ว อัจฉริยะกุล ซึ่งพวกเรานิยมชมชื่นในลีลาและสำนวนการให้คำร้องซึ่งไม่มีใครทาบติด..."*

หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ นักร้องผู้เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักฟังเพลง กล่าวถึงเนื้อเพลงของนายแก้ว อัจฉริยะกุลว่า *"...เนื้อร้องของครูแก้วนั้นเพราะที่สุดครับ สัมผัสนอกสัมผัสใน แล้วก็ให้ความหมายที่ซาบซึ้งเหลือเกิน เกือบจะไม่ใช่เนื้อร้อง มันเป็นบทกวีนะครับ เป็นบทกวีที่ครูแก้วประจงแต่งออกมา..."*

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งสำนักงานโฆษณาการขึ้น ภายหลังยกฐานะเป็นกรมโฆษณาการ ได้มีการรวบรวมศิลปินสาขาต่างๆ มาอยู่กับวงดนตรีกรมโฆษณาการ *(ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* นายแก้ว อัจฉริยะกุลได้มีโอกาสแต่งเพลงร่วมกับเอื้อ สุนทรสนาน ซึ่งเป็น

ผู้ควบคุมวง ปรากฏว่าเป็นที่ถูกใจของผู้ร่วมงานทุกคน นับตั้งแต่นั้นมานายแก้ว อัจฉริยะกุล ก็ได้เป็นผู้แต่งเพลงประจำให้วงดนตรีกรมโฆษณาการ และได้ร่วมงานแต่งเพลงกับเอื้อ สุนทรสนาน อยู่ใกล้ชิดกัน ร่วมงานกันเหมือนเป็นเงาตามตัว

เอื้อ สุนทรสนาน เล่าถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อ นายแก้ว อัจฉริยะกุลว่า *"...คุณแก้วกับผมเคยทำงานร่วมกันมา ตั้งแต่เริ่มตั้งวงดนตรี ได้แต่งเพลงร่วมกันไว้จนนับไม่ถ้วน เราทำงานกันด้วยความรักงาน สนุกกับงาน ทั้งเพลงไทยสากล เพลงไทยผสม จนได้รับยกย่องว่าเป็นผลงานอมตะจนบัดนี้..."*

กำจัด กีพานิช อดีตอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ กล่าวถึงความสามารถของนายแก้ว อัจฉริยะกุล ว่า *"...ผลงานของคุณแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นที่ยอมรับนับถือกันทั่วไป ทั้งงานด้านนวนิยายและประพันธ์เพลง เพลงของครูแก้ว อัจฉริยะกุล ปรากฏเป็นที่นิยมแพร่หลายตลอดมาทุกยุคทุกสมัยไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะที่แต่งให้แก่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์นั้น ถือว่าเป็นมรดกอันมีค่ายิ่งที่ครูแก้วมอบไว้ให้แก่กรมประชาสัมพันธ์..."*

เพลงที่นายแก้ว อัจฉริยะกุลแต่ง มิใช่บทเพลงธรรมดาทั่วๆ ไป สำหรับขับร้องเล่นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะในคำร้องของแต่ละเพลงยังได้แทรกเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อชีวิต สะท้อนชีวิต สะท้อนสังคม อีกทั้งยังให้ความบันเทิงเริงรมย์ สร้างความสุขให้กับสังคมอีกด้วย

ผลแห่งคุณงามความดีที่ทำประโยชน์ไว้ในวงการเพลง โดยเฉพาะเพลงที่แต่งให้วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ ทำให้นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้รับพระราชทานเหรียญ ภปร เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นวันที่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ มีอายุครบ ๓๐ ปี

นายแก้ว อัจฉริยะกุล เริ่มมีปัญหาด้านสุขภาพ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ มีอาการของโรคหัวใจ โรคตับ ปอดทำงานไม่ได้เต็มที่ เนื่องจากสูบบุหรี่และซิการ์จัด และยังมีอาการของโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงด้วย เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลบำราศนราดูร จนมีอาการดีขึ้น ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ เกิดอาการแทรกซ้อนเส้นโลหิตในสมองแตก ระบบไตไม่ทำงาน และถึงแก่กรรมอย่างสงบ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ สิริอายุได้ ๖๖ ปี ๔ เดือน ๒๓ วัน พิธีพระราชทานเพลิงศพจัดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔

แม้นายแก้ว อัจฉริยะกุล หรือ แก้วฟ้า จะถึงแก่กรรมไปนานแล้วตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๔ แต่ผลงานต่างๆ ที่ได้สร้างสรรค์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นงานแปลบทพากย์ภาพยนตร์ งานละครวิทยุ ละครเวที งานเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานเพลงยังคงเป็นที่กล่าวขวัญถึง และได้รับการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องตลอดมา จนสามารถกล่าวได้ว่า นายแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นอัจฉริยบุคคลในวงการศิลปินของเมืองไทย

ดังบทกลอนของอาจินต์ ปัญจพรรค์ ศิลปินแห่งชาติ ที่เขียนไว้เพื่อเป็นเกียรติแก่นายแก้ว อัจฉริยะกุล ดังนี้

ในยุคนี้มีใครไม่รู้จัก
เดี๋ยวสมรักเดี๋ยวสลดในบทกลอน
นามสมญา **แก้วฟ้า** *ดาราใหญ่*
จบกรุงเทพคริสเตียนเรียนเชี่ยวชาญ
ทำงานกรมไปรษณีย์มีแหล่งหลัก
แต่งเนื้อเพลงเข้าขั้นมือชั้นคิง
เขียนนิยายขายละครป้อนบทหนัง
โฆษณาประชาสัมพันธ์สรรค์คมคม
เป็นโฆษกหน้าม่านงานละคร
จัดรายการวิทยุด้านความรู้
ละครโทรทัศน์ก็จัดทำ
เล่นละครวิทยุบรรจุไว้
แต่งานรักนักหนาไม่รามือ
อุทิศเพื่อเนื้อเพลงบรรเลงดัง
นาม **แก้วฟ้า** *ค้างฟ้านภากาศ*
เป็นคำนำคำร้องของสำคัญ
ยอดนักรักผู้ยิ่งใหญ่ในอักษร
ร่วมกับ สุนทราภรณ์ มาเนิ่นนาน
ภาษาไทยแหลมคมผสมผสาน
อักษรศาตร์แตกฉานชำนาญจริง
แต่ใจรักดุริยางค์เป็นอย่างยิ่ง
ไม่เคยทิ้งการบันเทิงอันเริงรมย์
ตั้งชื่อเรื่องหนังฝรั่งก็เหมาะสม
คนนิยม **แก้วฟ้า** *ว่าเป็นครู*
ล้วนงานจรใจรักสมัครสู้
มีแฟนกรูตอบปัญหามาชิงชัย
แล้วชักนำพร้อมเพรียงคนเสียงใส
นามเกรียงไกร **แก้วฟ้า** *ประชาฟัง*
นั่นก็คือฝีมือแท้แต่หนหลัง
แต่งกระทั่งเนื้อมาร์ชฉกาจฉกรรจ์
ชีวิตอาจลุ่มดอนก็นอนฝัน
อยู่นิรันดร์ดังสมญา **แก้วฟ้า** *เอย*

นายแก้ว อัจฉริยะกุล กับงานประพันธ์เพลง

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายแก้ว อัจฉริยะกุล แต่งเนื้อเพลงที่เรียกกันว่า *คำร้อง* มาตั้งแต่อายุ ๑๙ ปี และแต่งคำร้องตลอดมาจนวาระสุดท้ายของชีวิต ผลงานเพลงที่แต่งไว้มีประมาณ ๓,๐๐๐ เพลง ส่วนใหญ่ได้รับการบันทึกลงแผ่นเสียง โดยมีผู้ร่วมแต่งทำนองหลายคนด้วยกัน แต่ผู้ที่แต่งทำนองร่วมกันมากที่สุด คือ เอื้อ สุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีกรมโฆษณาการ *(ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* นอกจากแต่งคำร้องร่วมกับเอื้อ สุนทรสนานแล้ว นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้แต่งคำร้องร่วมกับผู้แต่งทำนองคนอื่นอีกหลายคน เช่น หลวงสุขุมนัย-ประดิษฐ์ เวส สุนทรจามร นารถ ถาวรบุตร สง่า อารัมภีร สมาน กาญจนะผลิน จำปก เล้มสำราญ ล้วน ควันธรรม ประดิษฐ์ ชื่นประดิษฐ์ แมนรัตน์ ศรีกรานนท์ สริ ยงยุทธ ฯลฯ โดยเฉพาะกับนารถ ถาวรบุตร ได้ร่วมกันแต่งเพลงมาร์ชประจำสถาบันหลายแห่ง เช่น เพลงมาร์ชกองทัพบก เพลงมาร์ชพิทักษ์สันติราษฎร์ ฯลฯ และได้ร่วมกันแต่งเพลงประกอบภาพยนตร์อีกเป็นจำนวนมาก

ผู้ที่ร่วมแต่งคำร้องต่างยอมรับในความสามารถของนายแก้ว อัจริยะกุล เช่น หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์* ทรงกล่าวว่า *"...การเป็นศิลปินผู้ประพันธ์คำร้องเพลงไทยสากลได้ดีของเมืองไทยนั้นมิใช่ของง่าย ภาษาไทยเป็นภาษาที่ไพเราะ มีเสียงสูง กลาง ต่ำในตัว การเลือกคำร้องให้เหมาะกับบทเพลงและตรงความหมายที่ต้องการจึงไม่ใช่ของง่าย แต่ลักษณะเช่นนี้หากใครทำได้ดีก็ได้ชื่อว่าศิลปะความสามารถสูง มีอัจฉริยะ ซึ่งถ้าหากนับกันในบรรดาผู้มีความสามารถชั้นยอดของเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าจะต้องมี แก้ว อัจฉริยะกุล รวมอยู่ผู้หนึ่ง..."*

วราวุธ สุมาวงศ์ *(วราห์ วรเวช)* นักประพันธ์เพลงผู้มีชื่อเสียงได้กล่าวยกย่องนายแก้ว อัจริยะกุล ว่า *"...ผมประทับใจมาก เพราะรู้สึกว่าเนื้อร้องของ*

---

* *ต่อมาทรงได้รับสถาปนาพระอิศริยศักดิ์เป็น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ*

ท่านกลมกลืนไปกับทำนอง ผู้ร้องไม่ต้องฝืนร้อง เพราะภาษาไทยของเรานั้นมีวรรณยุกต์กำกับ ซึ่งทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปเมื่อออกเสียงไม่ถูกต้อง เนื้อเพลงของคุณครูแก้วนั้น บริสุทธิ์ สุภาพ และถูกต้องตามฉันทลักษณ์ ผมซึ่งอ่านวรรณคดีและบทละครต่างๆ อยู่เสมอ จึงรู้สึกว่าเนื้อเพลงของคุณครูแก้วนั้น สัมผัสต่างๆ เหมาะเจาะ ฟังแล้วรื่นหู ต่อมาเมื่อผมฝึกหัดแต่งเพลง ผมจึงพยายามที่จะยึดแนวของท่านไว้เป็นหลัก..."

เมื่อตั้งสำนักงานโฆษณาการขึ้น *(ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกรมโฆษณาการ ปัจจุบันคือกรมประชาสัมพันธ์)* โดยยกกองการวิทยุกระจายเสียงจากกรมไปรษณีย์โทรเลขมารวมอยู่กับกรมโฆษณาการด้วย ในระยะนี้เองมีการรวบรวมศิลปินแขนงต่างๆ มาอยู่ที่กรมโฆษณาการ นายแก้ว อัจฉริยะกุล มีโอกาสได้แต่งเพลงร่วมกับ เอื้อ สุนทรสนานให้กับบริษัทไทยฟิลม์ภาพยนตร์ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล และหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ ปรากฏว่า เป็นที่พึงพอใจของทุกคนที่ร่วมงาน และเป็นที่นิยมของคนฟังทั่วไป ตั้งแต่นั้นมา นายแก้ว อัจฉริยะกุล ก็เป็นผู้แต่งเพลงประจำวงดนตรีกรมโฆษณาการซึ่งมีเอื้อ สุนทรสนานเป็นผู้ควบคุมวงดนตรี

นายแก้ว อัจฉริยะกุล ร่วมงานประพันธ์เพลงกับ เอื้อ สุนทรสนาน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และอยู่ใกล้ชิดร่วมงานกันเหมือนเป็นเงาตามตัว เอื้อ สุนทรสนาน เล่าถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อนายแก้ว อัจฉริยะกุลว่า *"...คุณแก้วกับผมเคยทำงานร่วมกันมา... ได้แต่งเพลงร่วมกันไว้จนนับไม่ถ้วน เราทำงานกันด้วยความรักงาน สนุกกับงาน ทั้งเพลงไทยสากลเพลงไทยผสม จนได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานอมตะจนบัดนี้..."* และนายแก้ว อัจฉริยะกุล ก็ได้พูดถึง เอื้อ สุนทรสนาน ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพของ เอื้อ สุนทรสนานว่า *"...ผมคิดถึงคุณเอื้อ คิดถึงอย่างบอกไม่ถูก เพราะใครๆ ก็รู้ว่าผมกับคุณเอื้อมีความผูกพันกันเพียงไหน..."*

ผลงานเพลงที่นายแก้ว อัจฉริยะกุลแต่งร่วมกับเอื้อ สุนทรสนานได้รับการยกย่องอยู่เสมอ สันตสิริ นักเขียนที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น กล่าวว่า *"...คนหนึ่งเป็นนักประพันธ์ทำนองเพลง อีกคนหนึ่งเป็นนักประพันธ์คำร้อง ทั้งสองคนร่วมกันสร้างความหฤหรรษ์ให้แก่ประชาชนชาวไทย...คนแรกคือ เอื้อ สุนทรสนาน คนหลังคือ แก้ว อัจฉริยะกุล..."*

สมัยนั้นถ้าใครแต่งเพลงแล้วต่อคำไม่ได้ กล่าวคือติดที่คำใดก็มักจะนำมาให้นายแก้ว อัจฉริยะกุลต่อให้ ซึ่งนายแก้ว อัจฉริยะกุลก็สามารถต่อได้ทันทีอย่างรวดเร็ว และบางทีก็มีผู้นำเพลงที่ตนเองแต่งมาให้ช่วยขัดเกลาแก้ไขเป็นประจำ จนบางครั้งนายแก้ว อัจฉริยะกุลต้องช่วยแก้ไขขัดเกลาให้แทบทุกคำจนกลายเป็นเพลงใหม่

เพลงที่นายแก้ว อัจฉริยะกุลแต่ง มิใช่เป็นเพียงบทเพลงธรรมดาทั่วๆ ไปสำหรับขับร้องเล่นเท่านั้น ทั้งนี้ด้วยในคำร้องของแต่ละเพลงยังได้แทรกเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อชีวิต สะท้อนชีวิต สะท้อนสังคม อีกทั้งยังให้ความบันเทิง สร้างความสุขสดชื่น ช่วยให้คนไทยผ่อนคลายด้วยร้อยกรองที่ไพเราะในบทเพลงที่ฟังเมื่อใดก็ไพเราะเมื่อนั้น

ลักษณะเด่นในคำร้องของบทเพลงที่นายแก้ว อัจฉริยะกุล แต่งนั้น เป็นการใช้ภาษาใน

บทเพลงที่มีเอกลักษณ์ กล่าวคือ ด้านการใช้ถ้อยคำด้วยภาษากวี และการเล่นคำด้วยการใช้สำนวนโวหารมีทั้งอุปมาอุปมัย การใช้สัญลักษณ์ พรรณนาโวหาร และเทศนาโวหาร รวมทั้งการใช้สำนวนสุภาษิต และคำพังเพย

ตัวอย่างการใช้ภาษาในบทเพลงของแก้ว อัจฉริยะกุล

การใช้สัมผัสสระ เช่น

- *น้ำตกกระเซ็นเป็นฟองละอองพราวไป (เพลงถิ่นไทยงาม)*
- *ได้เจอครั้งหนึ่งเสน่ห์ซึ้งตรึงใจ (เพลงนางฟ้าจำแลง)*
- *เมื่อยามรุ่งสางฟ้าจาง (เพลงดาวเดือนเคลื่อนคล้อย)*

การใช้สัมผัสอักษร เช่น

- *เหมือนกระต่ายต่ำต้อย (เพลงสาลิกาชมเดือน)*
- *อารมณ์ฉันวังเวงวาบหวิว (เพลงวิญญาณรัก)*
- *ร้อนรนหมองไหม้เหมือนไข้รุม (เพลงฟ้าคลุ้มฝน)*

การใช้โวหารกล่าวเกินจริง เช่น

- *คิดถึงใจจะขาดร้าวรอน (เพลงคิดถึง)*

การใช้โวหารแบบสัญลักษณ์ เช่น

- *ดอกฟ้า แทน หญิงสูงศักดิ์ (เพลงชมดอกฟ้า)*
- *ดอกไม้ แทน หญิงสาว (เพลงดอกไม้กับแมลง)*
- *แมลง แทน ชายหนุ่ม (เพลงดอกไม้กับแมลง)*

การใช้สำนวนฝากนางแบบกวีโบราณ

- *แม้ฝากเทวัญชั้นฟ้า (เพลงขอฝากอาลัย)*

บทเพลงของนายแก้ว อัจฉริยะกุลนั้น มีทั้งคุณค่าด้านอารมณ์ โดยเฉพาะความเพลิดเพลินบันเทิงใจที่ได้จากบทเพลง ความสนุกสนานจากเพลงที่เกี่ยวกับงานเทศกาลและวันนักขัตฤกษ์ มีคุณค่าด้านคติธรรมคำสอนเกี่ยวกับความอดทน การดำเนินชีวิต ความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต ฯลฯ และคุณค่าด้านความรู้เกี่ยวกับชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์

กล่าวได้ว่าบทเพลงของนายแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นบทกวีอมตะไม่มีวันตาย นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล ผู้ทรงความรู้และเชี่ยวชาญเรื่องเพลง ยกย่องว่า งานที่นายแก้ว อัจฉริยะกุลแต่งไว้เป็นงานระดับวิจิตรศิลป์ ที่สมควรยกย่องผู้แต่งว่าเป็นกวีคนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะเพลงกรุงเทพฯ ราตรี เป็นเพลงที่ชนะการประกวดสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเพลงหนูเอย ที่ชนะการประกวดเพลงดีเด่นเพื่อเยาวชน แม้ว่าผู้แต่งเนื้อเพลงได้จากโลกนี้ไปแล้วตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๔ แต่เพลงที่แต่งไว้ไม่ตายตามผู้แต่งไปด้วย

ผลแห่งคุณงามความดีที่ทำประโยชน์ไว้ในวงการเพลง โดยเฉพาะเพลงที่แต่งให้กับวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นวงดนตรีกรมโฆษณาการ ทำให้นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้รับพระราชทานเหรียญ ภปร เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นวันที่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์มีอายุครบ ๓๐ ปี

นายแก้ว อัจฉริยะกุล กับความรู้เรื่องละครวิทยุ

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

เมื่อเอ่ยนามนายแก้ว อัจฉริยะกุล เจ้าของนามปากกา **แก้วฟ้า** ผู้เป็นอัจฉริยบุคคลในวงการศิลปินของเมืองไทยแล้ว ผลงานต่างๆ ที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้ทั้งงานแปลบทพากย์ภาพยนตร์ งานละครวิทยุ งานละครเวที นวนิยาย เรื่องสั้น งานประพันธ์เพลง ฯลฯ ผลงานเหล่านี้ยังคงได้รับการกล่าวถึง และเป็นแบบอย่างมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเป็นผู้ให้กำเนิด**ละครวิทยุ คณะแก้วฟ้า** ซึ่งเป็นคณะละครวิทยุที่ได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นอย่างมาก

นอกจากนายแก้ว อัจฉริยะกุลจะให้กำเนิดละครวิทยุคณะแก้วฟ้าแล้ว ยังได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับละครวิทยุเป็นวิทยาทานแก่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และที่โรงเรียนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์ *(ปัจจุบันคือ สถาบันการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์)*

อารีย์ เรืองทอง ผู้ร่วมงานกับละครวิทยุคณะแก้วฟ้ามาตั้งแต่เริ่มตั้งคณะ เล่าถึงนายแก้ว อัจฉริยะกุลในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับละครวิทยุว่า *"...ครูได้แนะนำให้ผมได้รู้จักการเขียนบทละครวิทยุที่ถูกต้องตามหลักวิชา และครูยังสอนให้ผมเขียนบทละครเวทีให้แก่บางโรงเรียนที่ขอความช่วยเหลือจากครู..."*

นภาภรณ์ อัจฉริยะกุล บุตรสาวคนเดียวของนายแก้ว อัจฉริยะกุล เล่าถึงบิดาเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า *"..ความเป็นศิลปินของพ่อ มิใช่เป็นไปเพราะพรสวรรค์อย่างเดียว แต่พ่อมีทฤษฎี มีหลักการ มีตำรา พ่อสอนคนได้ พ่อใช้ทั้งประสบการณ์บวกกับทฤษฎีและเหตุผลสอนคน มีหลายสถาบันที่เชิญพ่อไปเป็นวิทยากรพิเศษ พ่อถือเป็นเกียรติและวิทยาทาน ฉะนั้นทุกครั้งที่พ่อไปสอน พ่อจะเตรียมตัวอย่างดี พ่อต้องการให้สิ่งที่เขาอยากได้ และเป็นผู้ให้อย่างนี้ตลอดมา..."*

นายแก้ว อัจฉริยะกุล ได้เรียบเรียงเอกสาร

ทางวิชาการประกอบการบรรยายเรื่องความรู้เกี่ยวกับละครวิทยุให้แก่โรงเรียนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีเนื้อหาที่น่าสนใจ ผู้เรียบเรียงขอนำมาเสนอดังต่อไปนี้

ละครวิทยุในเมืองไทย เริ่มต้นหลังจากกิจการวิทยุกระจายเสียงของไทยถือกำเนิดขึ้นจากพระดำริของ พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ในระยะแรกยังไม่มีรายการอะไรมากนัก ส่วนใหญ่เป็นรายการข่าว รายการดนตรี รายการละครวิทยุ บทความ สารคดี ทุกรายการเป็นรายการสดทั้งสิ้น รายการดนตรีและรายการละครวิทยุ เป็นรายการที่เปลืองเนื้อที่มาก เพราะต้องยกไปทั้งคณะ โดยเฉพาะรายการละครวิทยุต้องยกไปทั้งคณะละครและวงดนตรีด้วย

ละครวิทยุ เป็นการใช้**เสียง** บอกเล่าเรื่องราวจากจินตนาการ ทั้งที่เป็นเรื่องราวของชีวิตซึ่งมีทั้งความสุข ความทุกข์ โศกเศร้าสะเทือนใจ หรือตลกขบขัน ผู้ฟังที่ต้องการรับรู้เรื่องราวเหล่านี้ จะต้องรับฟังทางเครื่องรับวิทยุกระจายเสียงเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อพูดถึงละครวิทยุ เราได้แต่เพียง**ฟัง**อย่างเดียว ไม่เห็นตัวละคร ไม่เห็นบทบาทท่าทาง ไม่เห็นความรู้สึกทางสีหน้า ไม่เห็นแสงสี ไม่เห็นลักษณะของฉาก ไม่เห็นเครื่องแต่งกายของตัวละคร แต่สามารถรู้และเห็นทุกอย่างได้ด้วย**มโนภาพหรือจินตนาการ** จากบทเจรจา จากการบรรยาย หรือเสียงต่างๆ ที่เกิดขึ้น สามารถวาดภาพให้ตัวเองเห็นและเข้าใจได้เป็นอย่างดี

ละครวิทยุจำเป็นต้องมีเค้าโครงเรื่องก่อน แม้แต่เรื่องที่ทุกคนรู้จักกันดีอยู่แล้ว เช่น เรื่องจากประวัติศาสตร์ เรื่องจากวรรณคดี ผู้เขียนบทละครวิทยุต้องผูกเรื่อง เรียงลำดับฉากหรือเหตุการณ์ไว้ก่อนจะเขียนเป็นบทละคร และก่อนวางตัวละคร

ละครวิทยุ เป็นการสร้างโลกแห่งจินตนาการที่อาจเรียกว่า *"พื้นฉาก"* (setting) หรือสถานที่ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น บุคคลต่างๆ ที่เราสร้างขึ้น คือ ตัวละครแต่ละตัวที่มีพฤติกรรม (character) เค้าโครงเรื่องหรือเนื้อเรื่อง (plot) อะไรทำให้เกิดข้อแตกต่างระหว่างเนื้อเรื่องที่ดีกับเนื้อเรื่องที่เลว คำตอบคือการขัดแย้ง ข้อขัดแย้ง อุปสรรคหรือความตึงเครียดที่มีอยู่ในเนื้อเรื่อง การขัดแย้งดังกล่าวอาจมีขึ้นระหว่างหนึ่งคนกับหนึ่งคน หรือหนึ่งคนกับหลายๆ คน หรือคนกับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ข้อสำคัญเมื่อผู้เขียนบทละครวิทยุวางโครงเรื่องขึ้น ผู้ฟังต้องมีความเข้าใจปัญหาอย่างแจ่มชัดตลอดเวลา อย่าผูกโครงเรื่องให้ยาวจนผู้ฟังลำบากใจที่จะทำความเข้าใจ

การเขียนบทละครวิทยุมีข้อแตกต่างจากการเขียนประเภทอื่น กล่าวคือ นักเขียนนิตยสารและนักหนังสือพิมพ์ ต้องตรวจดูงานเขียนของตนว่าใช้**อ่าน**ได้ดีแค่ไหน แต่นักเขียนบทละครวิทยุต้องตรวจดูงานของตนเองว่าใช้**ฟัง**ได้ดีแค่ไหน ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างวิธีเขียนและวิธีพูดก็คือ *ดวงตาสามารถเข้าใจประโยคยาวๆ ได้มากกว่าหู* ยิ่งไปกว่านั้นคนอ่านหนังสือสามารถย้อนกลับไปอ่านประโยคที่ตนไม่เข้าใจได้อีกเสมอ แต่คนฟังวิทยุจะย้อนกลับไปฟังไม่ได้ (นอกจากจะใช้เครื่องบันทึกเสียงบันทึกไว้) เพราะฉะนั้นผู้เขียนบทละครวิทยุต้องรอบคอบมากโดยเขียนประโยคสั้นๆ ชัดเจนเข้าใจง่าย จากนั้นก็เป็นการสร้างคุณสมบัติของ

ตัวละคร (character) ว่ามีลักษณะอย่างไร มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร เพื่อจะใช้ถ้อยคำสำนวนให้เหมาะกับตัวละครให้มากที่สุด แล้วจึงจัดวางตัวละครเข้าฉาก (scene) และวางโครงเรื่อง

การพูดในละครวิทยุมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างแรกคือ การบรรยาย อย่างที่สองคือ การสนทนาโต้ตอบ ละครวิทยุต้องมี***บรรยาย*** ผู้บรรยายทำหน้าที่แนะนำเหตุการณ์ของเรื่องก่อนที่จะดำเนินเรื่อง ถ้าเป็นละครเรื่องยาวก็เล่าเหตุการณ์ในตอนที่แล้วโดยย่อๆ เมื่อเล่นครบเวลาที่กำหนดแล้ว ผู้บรรยายต้องบอกว่า ละครเรื่องนี้เป็นบทประพันธ์ของใคร ผู้แสดงเป็นใครบ้าง และใครทำหน้าที่อะไร ละครจบลงแล้วหรือยังมีต่อไป ขอเชิญรับฟังได้ต่อไป การพูดอีกอย่างหนึ่งในละครวิทยุคือ พูดตามบทของตัวละครแต่ละตัว ที่เรียกว่า ***บทเจรจา*** (dialogue) บทเจรจา คือ บทสนทนาโต้ตอบกันระหว่างตัวละครด้วยกัน บทเจรจานี้เป็นส่วนสำคัญที่สุดในละครวิทยุ บทเจรจาทำให้ผู้ฟังรู้ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น ที่ไหน กับใคร และตัวละครควรใช้เสียงอย่างไร เช่น ดุดัน กระโชกโฮกฮาก หรือนุ่มนวล รวมทั้งการแสดงพฤติกรรมและอากัปกิริยาของตัวละคร เช่น ร้องไห้สะอึกสะอื้น หัวเราะ ถอนใจ ซึ่งผู้เขียนบทละครวิทยุจะบอกไว้ในวงเล็บเป็นระยะๆ ตั้งแต่ต้นจนจบ

ละครวิทยุประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ (๑) เสียงพูด (๒) เสียงประกอบ และ (๓) เสียงดนตรี ซึ่งเสียงทั้ง ๓ ส่วนนี้มีรายละเอียดที่สำคัญ กล่าวคือ

๑. *เสียงพูดหรือคำพูด* หลักสำคัญของการพูดในละครวิทยุ คือ ผู้เล่นพูดบทเจรจา ไม่ใช่*อ่าน*บทเจรจา ต้องพูดให้เป็นพูด ไม่ใช่พูดเป็นอ่านหนังสือ เป็นการพูดช้าๆ เพื่อการฟังที่ชัดเจน ไม่พูดเนิบนาบหรืออ้อยอิ่ง นอกจากจะมีวงเล็บกำหนดไว้ให้พูดเช่นนั้น การพูดในละครวิทยุต้องมีจังหวะ มีชีวิตชีวา สมบทบาท ตามที่ผู้เขียนบทละครวิทยุระบุไว้ในวงเล็บ เช่น พูดเยาะเย้ยถากถาง ตวาด ปลอบโยน พูดแสดงความรักความเอ็นดู ฯลฯ ในละครวิทยุนั้นบุคลิกลักษณะของตัวละครแสดงออกมาทางการพูดอย่างเดียวเท่านั้น ผู้ฟังมองไม่เห็นตัวละคร ไม่เห็นหน้าตาท่าทาง ผู้ฟังจะวาดภาพตัวละครว่ามีบุคลิกลักษณะอย่างไร จากการพูดของตัวละครและจากบทเจรจาที่ได้ฟังเท่านั้น

๒. *เสียงประกอบ* เสียงประกอบทุกชนิดที่ใช้ในละครวิทยุมีความจำเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ฟังจินตนาการได้อย่างถูกต้อง เช่น เสียงเดิน เสียงวิ่ง เสียงปิดประตูห้อง เสียงฉีกกระดาษ ฯลฯ เสียงประกอบในปัจจุบัน ทำได้ ๒ วิธีคือ ทำสดๆ จากของจริงหรือ ทำเสียงเทียมขึ้นมาแล้วบันทึกลงแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง (เทป) ไว้ เสียงประกอบที่นำมาใช้นี้ต้องเป็นเสียงที่เมื่อปรากฏออกไปยังผู้ฟังแล้วเหมือนจริงที่สุด เสียงประกอบต่างๆ เหล่านี้ปัจจุบันสามารถหาซื้อได้จากแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงได้อย่างสะดวก

๓. *เสียงดนตรี* เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่ช่วยเสริมบรรยากาศให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ความรู้สึกคล้อยตามไปกับบทบาทของตัวละคร เช่น โศกเศร้า สดชื่น สนุกสนานร่าเริง ตื่นเต้นระทึกใจ หรือ น่ากลัว เสียงดนตรียังใช้เป็นเครื่องมือเปลี่ยนฉาก เปลี่ยนระยะเวลา ให้ผู้ฟังได้เข้าใจ ช่วยให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการเพิ่มขึ้น สร้างจินตนาการให้ละคร

วิทยุได้เป็นอย่างดี

การผลิตรายการละครวิทยุในปัจจุบัน มีอุปกรณ์ที่ทันสมัยและอำนวยความสะดวกได้อย่างเป็นระบบ การนำเสนอละครวิทยุจึงสามารถทำได้ ๓ วิธี คือ

๑. เป็นละครที่จบในตอนเดียว มีความยาว ๓๐, ๔๕ หรือ ๖๐ นาที

๒. เป็นละครเรื่องยาวออกอากาศติดต่อกันไปตามลำดับของเรื่อง ความยาวตอนละ ๓๐ นาที

๓. เป็นละครชุด ไม่จำกัดว่าเป็นชุดละกี่ตอน เนื้อเรื่องไม่ติดต่อกัน แต่ตัวละครนำในเรื่องไปมีบทบาทในตอนต่อๆ ไป ความยาวตอนละ ๓๐ นาที

เวลาของการเสนอละครวิทยุดังกล่าวข้างต้น เป็นเวลาความยาวตามมาตรฐานสากลนิยม คือ นับเวลาตั้งแต่เริ่มเปิดรายการ คือ ดนตรีประจำคณะละครวิทยุ บอกชื่อคณะ ชื่อเรื่อง ฯลฯ ไปจนถึงท้ายรายการที่กล่าวคำลาผู้ฟัง

ละครวิทยุเป็นความสนุกสนานอย่างหนึ่งของผู้ฟัง ที่จะนึกวาดภาพ รูปร่างหน้าตาและบุคลิกลักษณะของตัวละครตามใจชอบ เช่น วาดภาพพระเอกนางเอกที่ได้ยินแต่เสียง แต่ไม่เห็นตัวจริงว่าต้องเป็นคนสวยงาม รูปหล่อ สง่างาม ซึ่งบางครั้งก็ตรงข้ามกับความเป็นจริง ผู้ที่เล่นบทบาทเป็นผู้ร้ายตัวจริงอาจจะรูปหล่อกว่าพระเอกก็ได้

นอกจากละครวิทยุจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องมือต่อต้านสิ่งชั่วร้ายที่เป็นภัยของประเทศชาติ และสนับสนุนส่งเสริมสิ่งที่ดีงาม ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจของประชาชนได้เป็นอย่างดี รัฐบาลสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูล-สงคราม เป็นต้นมา เคยใช้ละครวิทยุเป็นเครื่องมือต่อต้านผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิตส์ ป้องกันปัญหาอาชญากรรม ต่อต้านการแพร่ระบาดของยาเสพติด รวมทั้งใช้ละครวิทยุชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชนที่อยู่ห่างไกลให้ความรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เช่น ละครวิทยุที่มีเนื้อหาให้ความรู้เรื่องวิธีป้องกันรักษาโรค การปฐมพยาบาล ฯลฯ

ละครวิทยุเป็นสื่อที่นำเสนอเนื้อหาสาระและความบันเทิง ซึ่งเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

นายจำเนียร สาระนาค

นายจำเนียร สาระนาค ผู้จัดการคนแรกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.)

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายจำเนียร สาระนาค เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๒ ที่ตำบลวัดท่าพระ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรคนที่ ๔ ของรองอำมาตย์โท ขุนภักดีภูมิวิภาค *(นิ่ม สาระนาค)* และนางเจริญ สาระนาค มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๕ คน และได้ครองตนเป็นโสดตลอดมาจนสิ้นอายุขัย

ด้านการศึกษา สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๘ จากโรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา จังหวัดพระนคร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ สำเร็จธรรมศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง *(ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)* เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘

เริ่มเข้ารับราชการครั้งแรกในตำแหน่งเสมียนชั้น ๒ กรมบัญชาการ กระทรวงพระคลัง-มหาสมบัติ *(ปัจจุบันคือกระทรวงการคลัง)* เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒ จากนั้นโอนมารับราชการในกรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตราธิการ *(ปัจจุบันคือกระทรวงเกษตรและสหกรณ์)* ในตำแหน่งประจำแผนก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๐ และได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลำดับ คือ เป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณ สำนักงานเลขานุการกรม เป็นเจ้าพนักงานสหกรณ์ และเป็นเจ้าพนักงานสหกรณ์เขต

พุทธศักราช ๒๔๙๕ กรมสหกรณ์ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวงสหกรณ์ นายจำเนียร สาระนาค ได้ย้ายไปสังกัดกรมสหกรณ์ธนกิจ กระทรวงสหกรณ์ ได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นตามลำดับ คือ เป็นหัวหน้ากองเงินควบคุมเงินกู้และธนาคาร

สหกรณ์เป็นผู้อำนวยการกอง กองควบคุมเงินกู้และธนาคาร สหกรณ์ *(ต่อมาเปลี่ยนเป็นกองควบคุมเงินกู้และชุมนุมสหกรณ์)* และดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมสหกรณ์ธนกิจในเวลาต่อมา

พุทธศักราช ๒๕๐๖ ได้มีการจัดตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติขึ้นและยุบเลิกกระทรวงสหกรณ์ โดยเฉพาะกรมสหกรณ์ธนกิจได้ถูกยุบรวมเข้ากับกรมสหกรณ์พาณิชย์ เป็นกรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ สังกัดกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ นายจำเนียร สาระนาค ได้ดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมสหกรณ์พาณิชย์ ต่อมาได้ขอลาออกจากราชการ เพื่อไปปฏิบัติงานในธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร *(ธกส.)* รวมระยะเวลาที่รับราชการประมาณ ๓๗ ปี ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๒ - ๒๕๐๙

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร พุทธศักราช ๒๕๐๙ เป็นรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงการคลัง คณะกรรมการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้จัดการประชุมครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ ลงมติขอความเห็นชอบจากกระทรวงการคลัง แต่งตั้ง นายจำเนียร สาระนาค เป็นผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตั้งแต่วันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ โดยโอนกิจการธนาคารเพื่อการสหกรณ์เข้ามารวมไว้ด้วยกัน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเริ่มดำเนินงาน โดยมี นายจำเนียร สาระนาค เป็นผู้จัดการคนแรก ตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ เป็นต้นมา

นายจำเนียร สาระนาค ทำงานที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรตั้งแต่อายุ ๕๖ ปีและถึงกำหนดที่ต้องเกษียณเพราะอายุครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์ในพุทธศักราช ๒๕๑๓ แต่คณะกรรมการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเห็นว่า ธนาคารฯอยู่ในระยะก่อร่างสร้างตัว ต้องได้ผู้จัดการที่มีความรอบรู้เรื่องการธนาคาร และมีความจัดเจนเรื่องงานสินเชื่อการเกษตรเป็นอย่างดี เพื่อวางพื้นฐานของงานให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอน อีกทั้งนายจำเนียร สาระนาคเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ มีความวิริยะอุตสาหะ และอุทิศเวลาให้กับงานเป็นอย่างดี คณะกรรมการธนาคารฯ จึงลงมติเป็นเอกฉันท์เสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในขณะนั้น ให้ต่ออายุการทำงานของนายจำเนียร สาระนาคออกไปอีก จนกระทั่งอายุเกือบ ๖๕ ปี ประจวบกับขณะนั้น พระราชบัญญัติคุณสมบัติมาตรฐานสำหรับกรรมการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ พุทธศักราช ๒๕๑๘ มีผลบังคับใช้ นายจำเนียร สาระนาค จึงจำเป็นต้องพ้นจากตำแหน่งผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ตั้งแต่วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๘ ขณะอายุได้ ๖๔ ปี ๑๑ เดือนเศษ รวมเวลาที่นายจำเนียร สาระนาค ทำงานในธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ทั้งสิ้น ๘ ปี ๕ เดือน ๘ วัน คือ ตั้งแต่วันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ ถึง วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๘

นายนุกูล ประจวบเหมาะ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ได้บันทึกไว้ว่า *"...คุณจำเนียร เป็นบุคคลที่สถาบันการเงินแห่งนี้เป็นหนี้*

อยู่มาก เพราะได้ทุ่มเทกำลังกายและเวลาทั้งหมด ในการที่จะสร้างสถาบันนี้ขึ้นมา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งในปี ๒๕๐๙ จนกระทั่งเกษียณอายุในต้นปี ๒๕๑๘ ธนาคารฯ แห่งนี้จึงมีสภาพและความสำคัญดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้ ตึกสำนักงานใหญ่ของธนาคารฯ ก็สำเร็จขึ้นได้โดยใช้เงินจำนวนไม่กี่สิบล้านบาท นับได้ว่าเป็นสักขีพยานอันหนึ่งถึงผลงานของคุณจำเนียร ในระยะเวลาดังกล่าว คุณจำเนียรได้ขยายงานของธนาคารจนมีสาขาเกือบทั่วประเทศตามโครงการที่กำหนดไว้...”

ในช่วงระยะเวลา ๘ ปีเศษ ที่นายจำเนียร สาระนาค เป็นผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอยู่นั้น มีผู้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการธนาคารฯ ติดต่อกันรวม ๓ คน คือ นายบุญมา วงศ์สวรรค์ นายสมหมาย ฮุนตระกูล และนายป่วย อึ้งภากรณ์ ประธานกรรมการธนาคารฯ แต่ละท่านที่กล่าวนามมาแล้วนั้น เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเพรียบพร้อมด้วยความสามารถ มีความซื่อสัตย์สุจริต และเป็นผู้มีความเคร่งครัดในการใช้จ่ายเงินของแผ่นดินอย่างประหยัด เป็นที่เข้าใจของผู้ร่วมงาน ตลอดจนประธานกรรมการธนาคารฯ และกรรมการธนาคารฯทุกคนมีความสบายใจในการปฏิบัติงานของนายจำเนียร สาระนาค ในเรื่องของความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนในการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และเชื่อถือได้ในเรื่องของความรอบคอบ ความถูกต้อง นายจำเนียร สาระนาค ปฏิบัติงานทุกเรื่องตามที่ได้รับอนุมัติหรือได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการธนาคารฯ ด้วยความรับผิดชอบสูง งานที่มีความซับซ้อนยุ่งยากแต่ละเรื่อง นายจำเนียร สาระนาค จะค้นคว้า พิจารณา ทบทวน ไตร่ตรองทุกปัญหาอย่างละเอียดรอบคอบจนปัญหาคลี่คลายไปได้ในที่สุด พนักงานผู้ปฏิบัติงานจะได้รับคู่มือคำชี้แจงวิธีปฏิบัติงานที่นายจำเนียร สาระนาค ได้ตระเตรียมไว้ให้อย่างละเอียด ชัดเจน จนพนักงานสามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง

นายบุญมา วงศ์สวรรค์ อดีตประธานกรรมการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้บันทึกไว้ว่า “...*คุณจำเนียร สาระนาค กับผมได้ทำงานร่วมกันหลายปี เมื่อมีกฎหมายจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรขึ้น ซึ่งผมเป็นประธานกรรมการคนแรก และคุณจำเนียรก็เป็นผู้จัดการคนแรกของธนาคารฯ ตลอดเวลาที่ได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณจำเนียรมา สิ่งที่ประทับใจผมอย่างยิ่งคือความละเอียดในการทำงาน ความอุตสาหะวิริยะอย่างที่เรียกได้ว่า ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่หน้าที่การงานโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ได้สร้างสรรค์และพัฒนาธนาคารฯมาจนเป็นปึกแผ่นอย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้...*”

นอกจากการรับราชการประจำและการทำงานที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแล้ว นายจำเนียร สาระนาค ยังปฏิบัติราชการพิเศษอีกหลายครั้งดังนี้

- เป็นผู้แทนกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ร่วมพิจารณาร่างกฎหมายสหกรณ์ ในคณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายสหกรณ์ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา
- เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย ในการประชุมทางวิชาการระหว่างชาติว่าด้วยเครดิตของสหกรณ์และทางเกษตรกรรม ณ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา

- เป็นผู้แทนกระทรวงสหกรณ์ในคณะผู้แทนไทย ในการประชุมเรื่องข้าว ซึ่ง เอฟเอโอ *(องค์การเพื่ออาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ)* จัดการประชุมขึ้นที่กรุงเทพฯ

- เป็นผู้แทนกระทรวงสหกรณ์ในคณะผู้แทนไทย ในการประชุมทางวิชาการว่าด้วยเครดิตทางเกษตรกรรมในตะวันออกไกล ซึ่ง ไอซีเอ ได้จัดขึ้น ณ กรุงมนิลา และที่เกาะบาเกียว ประเทศฟิลิปปินส์

- เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย ในการประชุมสินเชื่อการเกษตรและสหกรณ์ภาคตะวันออกไกล ณ กรุงเซอูล *(กรุงโซล)* ประเทศเกาหลี

- เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย ในการประชุมสินเชื่อการเกษตรและสหกรณ์ภาคตะวันออกไกล ที่กรุงเทพฯ

- เป็นอาจารย์สอนวิชาสหกรณ์และกฎหมายสหกรณ์ ที่คณะเศรษฐศาสตร์สหกรณ์ *(ปัจจุบันคือคณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ)* มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ

ชีวิตการทำงานของนายจำเนียร สาระนาค ทั้งในราชการและรัฐวิสาหกิจ นอกจากได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยันขันแข็ง อุทิศเวลาทั้งหมดเกือบตลอดชีวิต ให้แก่การทำงานมาโดยตลอดแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกและสร้างงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและผู้ปฏิบัติงานต่อมาภายหลังอีก ด้วย เช่น เป็นผู้ร่วมก่อตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้นเป็นสมาคมแรกของประเทศไทย คือ สหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการสหกรณ์ จำกัด *(ปัจจุบันยังคงดำเนินการอยู่)* ริเริ่มและจัดตั้ง สหกรณ์เครดิตเกษตรกรรม ปรับปรุงบริการเงินกู้ของสหกรณ์หาทุน เป็นผลให้การชำระหนี้ของสหกรณ์หาทุนซึ่งแต่เดิมตกต่ำลงมากกลับดีขึ้นเป็นลำดับ จนการดำเนินงานของสหกรณ์หาทุนเจริญมั่นคงในเวลาต่อมา

นายสมฤทธิ์ เลิศบุศย์ อดีตอธิบดีกรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ได้บันทึกไว้ว่า *"...คุณจำเนียร สาระนาค เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในงานสหกรณ์อย่างยอดเยี่ยม เป็นผู้มีความคิดริเริ่มดี กล้าทำงานที่ยาก และฟันฝ่าอุปสรรคอย่างไม่ท้อถอย ความสำเร็จแห่งการจัดสหกรณ์บางประเภท เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นอนุสรณ์ส่วนหนึ่งที่ประดับชีวประวัติอันมีเกียรติของคุณจำเนียร นอกจากฝึกฝนตนเองให้มีความสามารถสูงเด่นแล้ว ยังได้พากเพียรอบรมผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มพูนขึ้นด้วย จะเห็นได้จากการอุตสาหะเขียนตำรา หรือคู่มือปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ในการทำงานเป็นหมู่คณะ อย่างมีประสิทธิภาพ..."*

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่นายจำเนียร สาระนาคได้รับคือ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก และเหรียญจักรพรรดิมาลา

หลังจากเกษียณอายุราชการแล้วนายจำเนียร สาระนาคยังคงช่วยงานที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร อยู่อีกระยะหนึ่ง ได้เขียนคู่มือวิธีปฏิบัติงานที่ยังเขียนค้างอยู่ ทั้งยังได้ให้คำแนะนำและข้อปรึกษาต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำงานของธนาคารฯ จนถึงวันที่ ๑๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๘ จึงหยุดพักผ่อนอยู่กับบ้าน แต่ก็ยังค้นคว้าและเขียนตำราและวิธีการปฏิบัติงานต่อเนื่องจากที่

เคยเขียนไว้ จนกระทั่งล้มป่วยลงด้วยโรคอัมพาตอย่างกะทันหันประมาณกลางปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ด้วยอาการเดินไม่ได้ แขนข้างขวาใช้งานไม่ได้ ได้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลจนอาการทุเลาขึ้นบ้าง

กลางเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ หลังจากรับการรักษาจนมีอาการดีขึ้นมาก สามารถทรงตัวได้ ลุกนั่งและเดินได้บ้าง แต่กลับมีอาการแทรกซ้อน เช่น ท้องผูก ท้องเสีย อ่อนเพลีย ไม่สามารถทรงตัวได้อีก ต่อจากนั้นมีอาการทรงกับทรุดและถึงแก่กรรมโดยกะทันหัน ในตอนเย็นของวันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ สิริอายุ ๗๑ ปี ๗ เดือนเศษ ได้มีพิธีพระราชทานเพลิงศพนายจำเนียร สาระนาค ณ เมรุวัดราชสิทธาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ ที่ ๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ เวลา ๑๖.๓๐ น.

นายฉันท์ ขำวิไล

นายฉันท์ ขำวิไล
บุคคลผู้มีคุณูปการต่อการศึกษา ภาษา และวรรณคดีไทย

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

นายฉันท์ ขำวิไล เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๔๗ ที่อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง มีพี่น้องเจ็ดคน เป็นบุตรคนที่สองของนายหมุน และนางกิ่ง ขำวิไล เริ่มแรกเล่าเรียนกับพระที่วัดโบสถ์ อำเภอป่าโมก เมื่ออายุ ๑๐ ขวบ บิดานำไปฝากเรียนที่วัดสามพระยา กรุงเทพฯ และย้ายไปที่วัดสุทัศนเทพวราราม และโรงเรียนมัธยมวัดราชบพิธ ในวัยเด็กนายฉันท์ ขำวิไลได้อ่านหนังสือกวีนิพนธ์ให้คนแก่คนเก่าฟังเป็นประจำ ต่อมายายให้บวชเณรอยู่ที่วัดป่าโมก ขณะบรรพชาได้เป็นนักเทศน์จากคัมภีร์ใบลานในวัด ต่อมาย้ายมาจำพรรษาที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ เมื่ออายุครบได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุได้รับฉายา **"ฉันทโสภณ"** และศึกษาทางธรรมจนได้นักธรรมโทและเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นครูสอนบาลีไวยากรณ์อยู่จนพรรษาที่ ๓ จึงได้ลาสิกขาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๑

นายฉันท์ ขำวิไล เป็นผู้มีความรู้และความสามารถในการเขียนหนังสือ หนังสือเล่มแรกคือ **คำอธิบายวิธีบวก ลบ คูณ หาร เลขกล** จัดพิมพ์จำหน่ายโดยโรงพิมพ์เฮงหลีอยู่แถวสะพานดำ เมื่อลาสิกขาบทและได้ร่วมมือกับนายกิม หงส์ลดารมย์ (หรือนายทอง หงส์ลดารมย์) พิมพ์หนังสือเทศน์ลงในใบลาน ต่อมาได้แต่งหนังสือกลอนนิราศลาสิกขา ในช่วงนี้ได้แต่ง **หนังสือตำราฉันทศาสตร์** โดยนำฉบับเก่าที่มีมาแต่โบราณ นำมาปรับปรุง และแต่งเสริมขึ้นใหม่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โรงพิมพ์พระจันทร์เป็นผู้จำหน่าย นอกจากนี้ นายฉันท์ ขำวิไล ได้แต่งเรื่อง **ตำนานนิราศและกาพย์เห่ เรื่องนิราศฉันทโสภณ**

เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ดวงประทีป ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) ผลงานของนายฉันท์ ขำวิไล เป็นที่รู้จักในวงการหนังสือนิราศฉันทโสภณนี้มีการจัดพิมพ์รวมเล่มถาวรเป็นปกแข็งหุ้มผ้าสีแดง ดังในคำนำได้กล่าวว่า

"ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๗๔ สมเด็จพระ-เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ได้ทรงหนังสือที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้หลายเรื่องด้วยกัน นอกจากนิราศเรื่องนี้แล้ว ทรงรับสั่งให้หาตัวข้าพเจ้าไปเฝ้าที่วังวรดิศ ณ วันอังคารที่ ๘ เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ ทรงพระ-กรุณาประทานพระโอวาทเพิ่มพูนความรู้ความเห็นในทางวรรณคดีแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก และมีพระ-ประสงค์โปรดฯ ให้แต่งกลอนนิราศลาสิกขาต่อ และเพิ่มเติมอีกครั้ง ๑ ด้วยทรงพอพระหฤทัย"

และในช่วงนี้นายฉันท์ ขำวิไลได้แต่ง **กำสรวลวังหลัง** รวมพิมพ์ไว้ใน **นิราศลาสิกขา** พิมพ์แจกในงานศพบิดา และลงพิมพ์ในวิทยาจารย์ด้วย

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ ทางการได้จัดให้มีการประกวดเพลงชาติ นายฉันท์ ขำวิไล ได้ส่งผลงานเข้าประกวด ได้รับคัดเลือกให้ใช้เป็นเนื้อร้องเพลงชาติท่อนที่ ๓ และท่อนที่ ๔ ส่วนท่อนที่ ๑ และท่อนที่ ๒ ประพันธ์เนื้อร้องโดยขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นเพลงชาติฉบับราชการ เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธ-ศักราช ๒๔๗๗ ใช้ร้องกันมาจนกระทั่งเปลี่ยนชื่อจากประเทศสยามเป็นประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ จึงได้ใช้เนื้อร้องเพลงชาติฉบับปัจจุบัน ซึ่งประพันธ์เนื้อร้อง โดยพันเอก หลวงสารานุประพันธ์ (นวล ปาจิณพยัคฆ์)

เนื้อร้องเพลงชาติฉบับราชการ ของขุนวิจิตรมาตรา และนายฉันท์ ขำวิไล มีดังนี้

๑. แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง
สืบเผ่าไทยดึกดำบรรพ์โบราณลงมา
บางสมัยศัตรูจู่โจมตี
เข้าลุยเลือดหมายมุ่งผะดุงไผท

๒. อันดินสยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย
เอกราชคือเจดีย์ที่เราบูชา
รักษาชาติประเทศเอกราชจงดี
เอาเลือดล้างให้สิ้นแผ่นดินของไทย

๓. เหล่าเราทั้งหลายขอน้อมกายถวายชีวิต
ที่พ่อแม่สู้ยอมม้วยด้วยพยายาม
แม้ถึงไทยไทยด้อยจนย่อยยับ
ควรแก่นามงามสุดอยุธยา
ไทยเข้าครองตั้งประเทศเขตต์แดนสง่า
ร่วมรักษาสามัคคีทวีไทย
ไทยพลีชีพร่วมรวมรุกไล่
สยามสมัยบุราณรอดตลอดมา
น้ำรินไหลคือว่าเลือดของเชื้อข้า
เราจะสามัคคีร่วมมีใจ
ใครย่ำยีเราจะไม่ละให้
สถาปนาสยามให้เทิดไทย ชโย
รักษาสิทธิอิสระ ณ แดนสยาม
ปราบเสี้ยนหนามให้พินาศสืบชาติมา
ยังกู้กลับคงคืนได้ชื่นหน้า
นั้นมิใช่ว่าขัดสนหมดคนดี

๔. *เหล่าเราทั้งหลายเลือดและเนื้อชาติเชื้อไทย มิให้ใครเข้าเหยียบย่ำขยำขยี้*
ประคับประคองป้องสิทธิอิสระเสรี เมื่อภัยมีช่วยกันจนวันตาย
จะสิ้นชีพไว้ชื่อให้ลือลั่น ว่าไทยนั้นรักชาติไม่ขาดสาย
มีไมตรีดียิ่งทั้งหญิงชาย สยามมิวายผู้มุ่งหมายเชิดชัย ไชโย

นายฉันท์ ขำวิไล เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านการเขียนหนังสือเป็นอันมาก ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ กระทรวงธรรมการได้เชิญนายฉันท์ ขำวิไล ให้เป็นผู้เขียนตำราสอนภาษาไทยร่วมกับหลวงดรุณกิจวิทูร (ชด เมนะโพธิ) คือ หนังสือ**แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม ๑ ตอนต้น ตอนกลาง ตอนปลาย** ลักษณะการแต่งถือเป็นภูมิปัญญาการสอนอ่านแบบไทย ทำให้เด็กสามารถอ่านหนังสือไทยได้แตกฉาน โดยใช้กระบวนการสอนอ่านจากส่วนย่อยไปหาส่วนรวม คือเรียนรู้จากพยัญชนะ สระ การประสมอักษร การสะกดคำ แจกลูก ผันอักษร แล้วจึงฝึกอ่านเป็นคำ ข้อความและเรื่องราว เนื้อหาแทรกคุณธรรม จริยธรรม และความรักชาติ สร้างจิตสำนึกแก่เด็กไทยช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๗๕ ตำรานี้บุคคลในวงการศึกษาได้ใช้เป็นแบบอย่างในการแต่งตำราภาษาไทยเวลาต่อมา เช่น การเขียนแบบฝึกคำใหม่ในบทเรียน การใช้ภาพแทนคำยาก หรือคำที่ยังไม่ได้เรียน ให้นักเรียนอ่านคำจากภาพ แบบเรียนเร็วใหม่นี้ใช้สอนในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๓ ในระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๗๗- ๒๕๒๑

ตัวอย่างบทเรียนในแบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม ๑ ตอนกลาง ที่ยังคงอยู่ในความทรงจำของผู้ที่มีโอกาสได้เรียนในขณะนั้นอย่างไม่รู้ลืม

เมืองไทยใหญ่อุดม ดินดีสมเป็นนาสวน
เพื่อนรักเราชักชวน ร่วมช่วยกันมุ่งหมั่นทำ
วิชาต้องหาไว้ เป็นหลักได้ใช้ช่วยนำ
ให้รู้ลู่ทางจำ ค้นคว้าไปให้มากมาย
ช่วยกันอย่างขันแข็ง ด้วยลำแข้งและแรงกาย
ทำไปไม่เสียดาย แม้อาบเหงื่อเมื่อทำงาน
ดั่งนี้มั่งมีแท้ ร่มเย็นแน่หาไหนปาน
โลกเขาคงเล่าขาน ถิ่นไทยนี้ดีงามเอย

ในปัจจุบันได้มีการนำแบบเรียนเร็วใหม่กลับมาใช้อีกสำหรับนักเรียนที่มีปัญญาหาเรื่องการอ่าน เพราะวิธีสอนในหนังสือนี้ช่วยให้นักเรียนอ่านออกเขียนได้อย่างเข้าใจและรวดเร็ว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงได้นำเอาหนังสือแบบเรียนเร็วใหม่ตอนต้น เล่ม ๑ มาจัดพิมพ์ใหม่

โดยได้จัดทำคำแนะนำเพิ่มเติมสำหรับครูและผู้ปกครอง จัดทำคำอธิบายศัพท์ รวมทั้งได้ออกแบบรูปเล่มและภาพประกอบขึ้นใหม่ให้เหมาะสม โดยยังรักษาการสะกดตามต้นฉบับเดิมไว้เฉพาะที่เป็นการผันอักษร ส่วนในที่อื่นๆ ได้สะกดคำอย่างปัจจุบัน และมอบให้องค์การค้าของ สกสค. (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา) เป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่าย ผู้สนใจสามารถหาซื้อได้ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

นอกจากตำราแล้ว นายฉันท์ ขำวิไลยังได้แต่ง**เพลงสำหรับเด็ก** ระดับประถมศึกษา จำนวน ๘๓ เพลง และกระทรวงศึกษาธิการได้ซื้อลิขสิทธิ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๒ จัดพิมพ์เป็นเล่ม รวม ๔ เล่ม ประกาศให้เป็นบทขับร้องสำหรับนักเรียนประถมปีที่ ๑-๔ มีแผ่นเสียงแจกจ่ายให้แก่โรงเรียน ออกอากาศเผยแพร่ในรายการวิทยุศึกษา บทเพลงเหล่านี้พระเจนดุริยางค์ (ปีติ วาทยะกร) เป็นผู้เขียนโน้ตดนตรีสากลสำหรับเปียโน นายจำรัส เกียรติก้อง เป็นผู้เขียนภาพประกอบเพลง เช่น เพลงสวัสดีเธอจ๋า เพลงลูกปัด เพลงนกน้อย เพลงจ้ำจี้ผลไม้ มีท่วงทำนองและเนื้อร้องจำง่าย สนุกสนาน มีเนื้อหาเกี่ยวกับการละเล่นของเด็กและลูกสัตว์ต่างๆ ที่เด็กชอบ

ตัวอย่าง บทเพลงสำหรับเด็ก

เพลง จ้ำจี้ผลไม้

จ้ำจี้ผลไม้ แตงไทยแตงกวา
ขนุนน้อยหน่า พุทรามังคุด
ละมุดลำไย มะเฟืองมะไฟ
มะกรูดมะนาว มะพร้าวส้มโอ
ฟักแฟงแตงโม ไชโยโห่ฮิ้ว

เพลง แมวทโมน

แมวทโมน โจนไล่ไก่ หมาโดดไปไล่แมวทโมน
ไปทางไหน ไปทางโน้น ทางโน้น

เพลง ลูกเป็ด

ลูกเป็ดเดินไป ลูกไก่เดินมา
ลูกแมวมองหา ลูกหมาแอบมอง

นอกจากนี้ นายฉันท์ ขำวิไล มีผลงานอื่นๆ อีกได้แก่

หนังสือชื่อ ครูประจำตัว กายนครคำกลอน มัทรีคำฉันท์ มหาชาติคำฉันท์ นโยบาย ๖ ประการ และรัฐธรรมนูญ คำกลอน (ชนะเลิศการประกวดพุทธศักราช ๒๔๗๕) ๑๐๐ ปี ของสุนทรภู่ นิราศขุนช้างขุนแผน (รางวัลที่ ๑ ร้อยกรองมูลนิธิธนาคารกรุงเทพฯ) ฯลฯ

นายฉันท์ ขำวิไล เป็นบุคคลตัวอย่างที่สร้างผลงานจากการศึกษา เรียนรู้ และค้นคว้าด้วยตนเอง แม้จะมีความรู้ในระบบเพียงชั้นประโยคมัธยมศึกษา แต่ก็สามารถศึกษาพัฒนางานในแขนงที่ตนชอบและถนัด ปรากฏผลงานหลายประเภท ทั้งตำรา แบบเรียน บทเพลง ร้อยแก้ว บทละคร เป็นจำนวนมาก โดยใช้นามปากกาว่า ฉันท์ ขำวิไล ฉันทโสภณ และ ฉ.ส.ภ. ผลงานของท่านนับว่าเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษา ภาษา และวรรณคดีไทยของชาติบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง

นายฉันท์ ขำวิไล สมรสกับนางสาวสัมพันธ์ บุณยเกียรติ มีบุตร ๑๐ คน ได้แก่ นายลิลิต นางสาวเพ็ญสิริ นายภุชงค์ นายน้อย นายนิพนธ์ นางรุจิรา คงฤทธิ์ระจัน นางโกสุมวิจิตร เพิ่มภูศรี นายวสันต์ นายอุปชาติ และนายอุปจิตร ขำวิไล

นายฉันท์ ขำวิไล ถึงแก่กรรมเมื่อ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ด้วยอุบัติเหตุและหัวใจวายขณะมีอายุ ๘๖ ปี ๕ เดือน ๒๒ วัน

หลวงดรุณกิจวิทูรกับการแต่งหนังสือแบบเรียนเร็วใหม่ ภูมิปัญญาการสอนอ่านแบบไทย

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

แบบเรียนเร็วใหม่ ของหลวงดรุณกิจวิทูร และนายฉันท์ ขำวิไล เป็นหนังสือเรียนภาษาไทยที่ถึงแม้จะจัดพิมพ์มาถึง ๗๓ ปี แล้ว แต่ก็ยังมีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาต่างๆ ในประเทศไทย เช่น ชลบุรี เขต ๒ ขอนแก่น เขต ๔ ชัยภูมิ สิงห์บุรี ขออนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ถือลิขสิทธิ์ เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ให้โรงเรียนในเขตพื้นที่นำไปพัฒนาการอ่านของนักเรียนในปัจจุบัน เพราะเล็งเห็นว่าหนังสือนี้จะช่วยให้นักเรียนอ่านออกเขียนได้ เป็นเบื้องต้นจากการเริ่มต้นสอนตั้งแต่ตัวพยัญชนะ สระ ซึ่งวิธีการที่จะทำให้นักเรียนจำพยัญชนะ สระได้ ต้องใช้วิธีการฝึกบ่อยๆ โดยการแจกลูกสะกดคำ จะเห็นได้ว่าแบบเรียนเร็วใหม่เป็นที่นิยมใช้สอนในท้องถิ่นที่มีเด็กอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ และขณะนี้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาได้จัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นใหม่เพื่อใช้ทั่วประเทศ เพราะมีเสียงเรียกร้องกันมาก

รองอำมาตย์เอก หลวงดรุณกิจวิทูร ผู้แต่งแบบเรียนเร็วใหม่ มีนามเดิมว่า ชด เมนะโพธิ เกิดเมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๓๒ ที่ตำบลหนองแขม อำเภอหนองแขม จังหวัดธนบุรี (ปัจจุบันคือกรุงเทพมหานคร) เป็นบุตรคนที่ ๘ ของผู้ใหญ่พ่วง และนางจั่น เมนะโพธิ ครอบครัวชาวนาในอำเภอที่ห่างไกลความเจริญในขณะนั้น ในวัยเด็กเริ่มต้นการศึกษาที่วัดหนองแขม และสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๙ ต่อมาสอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) จากโรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และศึกษาเพิ่มเติมจนได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยมสามัญ เริ่มเข้ารับราชการเป็นครูครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมวัดบพิตรพิมุข ในพุทธศักราช ๒๔๕๒ ต่อมาย้ายไปสอนในโรงเรียนหลายแห่ง ได้แก่ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียน

มัธยมวัดเบญจมบพิตร เป็นครูโรงเรียนวัดเทพ-ศิรินทร์ โรงเรียนเบญจมราชาลัย โรงเรียนฝึกหัด-ครูวัดบวรนิเวศ โรงเรียนฝึกหัดครูประถม (บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม) โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย แผนกแบบเรียนกองวิชาการ กรมศึกษาธิการ ต่อมาย้ายไปเป็นครูโรงเรียนมัธยมวัดสุทธิวราราม และได้เป็นอาจารย์ใหญ่ ตำแหน่งสุดท้ายก่อนลาออกจากราชการ เป็นหัวหน้าแผนกตรวจ กองโรงเรียนรัฐบาล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ รวมเวลารับราชการอยู่ในสถานศึกษาและหน่วยงานแต่งตำรา ๓๑ ปี เมื่อลาออกแล้วได้ไปเป็นที่ปรึกษาทางด้านภาษาไทยให้แก่สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช และจัดทำหนังสืออ่านชั้นประถมศึกษา

หลวงดรุณกิจวิทูรรักการสอนหนังสือ อุทิศตัวเพื่อการศึกษาของชาติ เป็นครูรุ่นแรกที่เริ่มสอนวิชาครูแก่นักเรียนสตรีที่โรงเรียนเบญจม-ราชาลัย ครั้งหนึ่ง พระยาอุปกิตศิลปสาร อาจารย์ภาษาไทยของท่าน ได้ชวนไปช่วยสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เพิ่งก่อตั้ง แต่ท่านก็มิได้ไป เพราะต้องการสอนในระดับมัธยมศึกษามากกว่า

นอกจากสอนหนังสือแล้ว หลวงดรุณกิจ-วิทูร ยังเป็นผู้พัฒนาการศึกษาในอำเภอหนองแขม บ้านเกิดของท่าน และได้ขออนุญาตกระทรวงศึกษา-ธิการขยายชั้นเรียนจากประถมปีที่ ๔ ไปจนถึงระดับมัธยม เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๙๐

ประสบการณ์จากการสอนผนึกรวมกับความรู้ที่ดีทางด้านภาษาไทย ท่านได้เรียบเรียง **แบบเรียนเร็วใหม่ตอนต้น ตอนกลาง ตอนปลาย** สำหรับชั้นนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๑, ๒ และ ๓ ร่วมกับนายฉันท์ ขำวิไล ขณะรับราชการในแผนกแบบเรียน กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ ในราว พุทธศักราช ๒๔๗๗

นายอเนก นาวิกมูล ได้กล่าวถึง แบบเรียนเร็วใหม่ว่า

"แบบเรียนไทยมีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาควบคู่ไปกับสภาพสังคม การเมือง การปกครองของประเทศมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๓) ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ มีการยกเลิกแบบเรียนเดิม และใช้แบบเรียนเร็วใหม่ของหลวงดรุณกิจวิทูรและนายฉันท์ ขำวิไล ...

เนื้อหาของแบบเรียนเร็วใหม่ได้ทำหน้าที่ในการสร้างความคิด และหล่อหลอมจิตใจของเด็กที่เติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ ในช่วงอายุ ๔๐-๕๕ ปี ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่กำลังมีบทบาทสำคัญต่อสังคมในปัจจุบัน ภาพที่ใช้ในแบบเรียนเหล่านี้ ดูซื่อ เรียบง่าย ตรงไปตรงมา แสดงความคิดที่นำเสนอได้ชัดเจน นั่นคือชี้นำความประพฤติ และสั่งสอนค่านิยม อุดมคติให้นักเรียน เช่น ครูต้องเป็นคนดี เด็กต้องรักชาติ แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้ใหญ่ในเวลานั้นต้องการตกแต่งนิสัยเด็ก..."

ดังตัวอย่างจากแบบเรียนเร็วใหม่เล่ม ๓

จงเป็นเด็กดีของบ้านเมือง

"บ้านเมือง ทุกทุกคนน่าจะรู้จักดี เมื่อก่อนนั้นฉันยังเป็นเด็กโง่ ฟังผู้อื่นพูดกันว่า คนทุกคนต้องรักบ้านเกิดเมืองนอนของตน ฉันก็พูดตามผู้อื่นบ้าง แต่เดี๋ยวนี้ฉันเป็นนักเรียน ฉันมีมานะ อดทนเรียนวิชา มิท้อถอย จึงรู้จักว่าคนที่รักบ้านเมืองแท้แท้นั้นมิสักว่าพูดกันแต่ปาก ต้องช่วยบ้านเมืองของตนด้วย"

แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม ๑ ตอนต้น ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑

แบบเรียนเร็วใหม่ ได้รับการยกย่องว่าทำให้เด็กมีความรู้ดี อ่านหนังสือได้แตกฉาน

นอกจากแต่งตำราให้กรมศึกษาธิการแล้ว ในขณะเป็นที่ปรึกษาของสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช หลวงดรุณกิจวิทูรได้แต่งแบบเรียนชั้นประถมศึกษา ๓ ภาค และเขียนเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับ ภาษาไทยลงพิมพ์ในหนังสือ *"วิทยาศาสตร์"* เช่น หลักเกณฑ์การเขียนตัวสะกดการันต์ คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่สัมผัสเต็มที่ และเรื่องเกี่ยวกับหลักภาษาไทยเป็นจำนวนมาก

บั้นปลายของชีวิต หลวงดรุณกิจวิทูรใช้ชีวิตอย่างสงบที่บ้านสวนหนองแขม อันเป็นบ้านเกิดในบริเวณเนื้อที่กว่า ๓๐ ไร่ ริมคลองภาษีเจริญ มีความสุขจากการสะสมหนังสือเก่าที่เริ่มทำมาตั้งแต่อายุ ๒๐ ปี ที่บ้านของท่านมีหนังสือตำราทั้งภาษาไทยและอังกฤษนับหมื่นเล่ม เคยได้รับรางวัลจากการประกวดหนังสือเก่าในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๐๐ และการประกวดต่อมาอีกหลายครั้ง ที่บ้านอำเภอหนองแขมจะมีลูกศิษย์จากโรงเรียนต่างๆ ที่ท่านเคยสอนในอดีตมาคารวะเยี่ยมเยือนอยู่เสมอมิได้ขาด โดยเฉพาะศิษย์เก่าจากเบญจมราชาลัย เช่น คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ อาจารย์อวยพร เปล่งวานิช คุณหญิงกรองแก้ว ปทุมานนท์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ โปษะกฤษณะฯลฯ

หลวงดรุณกิจวิทูร สมรสกับนางสาวแวน จุลบุษปะ เมื่อภรรยาคนแรกถึงแก่กรรม ได้สมรสกับนางสาวเจือ จุลบุษปะ ไม่มีบุตร แต่ได้นำหลานของฝ่ายภรรยามาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ๓ คน คือ นายสมศักดิ์ เมนะโพธิ พันโทดุษิต เมนะโพธิ และนายกิจ เมนะโพธิ

หลวงดรุณกิจวิทูร เจ็บป่วยด้วยโรคปอด อาการทรุดหนัก และสิ้นใจอย่างสงบ เมื่อเช้าตรู่ของวันที่ ๒๐ พุทธศักราช ๒๕๑๓ เวลา ๐๗.๑๕ น. สิริอายุได้ ๘๐ ปี ๓ เดือน ๑๕ วัน

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์
(หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์)

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) อดีตเลขาธิการพระราชวังและอดีตองคมนตรี

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

บรรดาศักดิ์ของข้าราชการก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช ๒๔๗๕ มีบรรดาศักดิ์ ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา และสมเด็จเจ้าพระยา ตามลำดับ นอกจากนั้นยังมีบรรดาศักดิ์ที่เรียกว่า หม่อมราชินิกูลหรือหม่อมราชนิกูล ซึ่งพระราชทานแก่หม่อมราชวงศ์ที่เป็นชาย เป็นบรรดาศักดิ์ที่อยู่ระหว่าง พระ กับ พระยา มีศักดินา ๘๐๐ เมื่อหม่อมราชินิกูลหรือหม่อมราชนิกูล ปฏิบัติหน้าที่มีความดีความชอบก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด–กระหม่อมให้เป็นพระยา เจ้าพระยา บรรดาศักดิ์หม่อมราชินิกูลหรือหม่อมราชนิกูล มี ๒๕ ตำแหน่ง ดังนี้

๑. หม่อมราโชทัย
๒. หม่อมทศทิศฦาเดช
๓. หม่อมนราธิราช
๔. หม่อมอนุรุทธเทวา
๕. หม่อมเทวาธิราช
๖. หม่อมนเรนทรราชา
๗. หม่อมไพชยนต์เทพ
๘. หม่อมดำรงรามฤทธิ์
๙. หม่อมอนุวงศ์วรพัฒน์
๑๐. หม่อมสีหพงษ์เพ็ญภาค
๑๑. หม่อมอนุยันต์ศิริวงศ์
๑๒. หม่อมศิริพงษ์อนุพันธ์
๑๓. หม่อมอนุวัตรวรพงศ์
๑๔. หม่อมอมรวงษ์วิจิตร
๑๕. หม่อมอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์
๑๖. หม่อมนิวัทธอิศรวงศ์

๑๗. หม่อมภารตราชา
๑๘. หม่อมชาติเดชอุดม
๑๙. หม่อมทวีวัฒนศักดิ์
๒๐. หม่อมสนิทวงศ์เสนี
๒๑. หม่อมศิริวงศ์วรวัฒน์
๒๒. หม่อมสุบรรเสนีย
๒๓. หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์
๒๔. หม่อมเกษมศรีศุภวงศ์
๒๕. หม่อมกฤดากรราชเสนา

ในบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะ พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) อดีตเลขาธิการพระราชวังและอดีตองคมนตรี

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ (หม่อมราชวงศ์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์) เกิดเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ ณ วังกรมหมื่นภูธเรศธำรงศักดิ์ ตำบลแพร่งภูธร (สำราญราษฎร์) จังหวัดพระนคร (กรุงเทพมหานคร) เป็นบุตรหม่อมเจ้าอุดมดิเรกลาภ ทวีวงศ์ และหม่อมเฉื่อย (สกุลเดิม จารุจินดา) มีนานเดิมว่า หม่อมราชวงศ์ภิรมย์เฉลิมลาภ ทวีวงศ์

ตั้งแต่เยาว์วัย ได้รับการอบรมในเรื่องแบบแผนและราชประเพณีในพระราชสำนัก เมื่ออายุได้ ๑๐ ปี หม่อมเจ้าอุดมดิเรกลาภ ทวีวงศ์ บิดาได้นำถวายตัวแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ครั้นอายุได้ ๑๓ - ๑๔ ปี สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ โปรดให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นมหาดเล็กรับใช้คนที่ ๕ กับทั้งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตัดคำว่า ภิรมย์ ที่ชื่อออก ด้วยมีพระราชดำริว่า ชื่อยาวไป

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ เป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและมีความประพฤติเรียบร้อย รู้จักวางตนได้เหมาะสมกับกาลเทศะ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้สอยใกล้ชิดพระองค์ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินที่ต่างๆ พระราชวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในทรงรู้จักคุ้นเคย

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปศึกษาเล่าเรียน ณ ประเทศอังกฤษ ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ แต่ยังไม่ทันศึกษาสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระมหากรุณาให้ศึกษาต่อจนสำเร็จปริญญาตรี เกียรตินิยมทางรัฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ แล้วเดินทางกลับประเทศไทย

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ เริ่มรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ได้ปฏิบัติราชการเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ เช่น เลขานุการมณฑลภูเก็ต ปลัดจังหวัดภูเก็ต ข้าหลวงประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ข้าหลวงประจำจังหวัดนราธิวาส ข้าหลวงประจำจังหวัดสงขลา ข้าหลวงประจำจังหวัดพระตะบอง และอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์

พุทธศักราช ๒๔๗๐ ระหว่างรับราชการในกระทรวงมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ **เป็นหม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์**

พุทธศักราช ๒๔๙๐ ได้โอนไปรับราชการ

ในสำนักพระราชวัง ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพระราชวัง และประธานกรรมการสำนักงานพระคลังข้างที่ ต่อมาพระทรงกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ อีกตำแหน่งหนึ่ง

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ รับราชการในตำแหน่งเลขาธิการพระราชวังเป็นเวลา ๑๘ ปีเศษ ได้ปฏิบัติงานสนองพระมหากรุณาธิคุณ ในการส่งเสริมพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศ์นานัปการ ได้วางรากฐานเกี่ยวกับการปฏิบัติราชการในด้านพระราชพิธี ได้พิจารณาแก้ไขปรับปรุงพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน โดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค นอกจากนั้นยังได้ไปบรรยายเรื่องพระราชพิธีประจำปีในรัชกาลปัจจุบัน แก่ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งคำบรรยายนี้ได้พิมพ์เผยแพร่ทั่วไป

ส่วนงานด้านอื่นๆ ในขณะนั้นพระมหาปราสาทและพระราชมนเทียรที่สำคัญกำลังอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากฐานะทางการเงินของประเทศยังไม่ดี รัฐบาลจำเป็นต้องใช้เงินไปในการพัฒนาประเทศในด้านอื่นๆ ที่มีความจำเป็นมากกว่า พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ได้ชี้แจงให้รัฐบาลเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาปราสาทและพระราชมนเทียร มิฉะนั้นอาจต้องสูญเสียถาวรวัตถุอันวิจิตรของชาติ สำนักพระราชวังจึงได้รับงบประมาณบูรณะซ่อมแซมมากขึ้นโดยลำดับ

นอกจากนั้น ในรัชกาลปัจจุบัน ได้มีการติดต่อกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ โดยประมุขของแต่ละประเทศเสด็จพระราชดำเนินและไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนซึ่งกันและกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป และทวีปอเมริกา สมเด็จพระประมุขและประธานาธิบดีของนานาประเทศก็ได้เสด็จพระราชดำเนินและมาเยือนประเทศไทยหลายประเทศ หม่อมราชวงศ์แสงสูรย์ ลดาวัลย์ อดีตที่ปรึกษาสำนักงานเลขานุการกรม สำนักพระราชวัง ได้บันทึกไว้ว่า

"....ในพระราชสำนักไทย ไม่เคยมีการรับรองประมุขนานาประเทศมาก่อน เมื่อต้องมามีการรับรอง ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องกำหนดการรับรองในพระราชสำนักให้เหมาะสม เริ่มตั้งแต่การก่อสร้างต่อเติมพระที่นั่งและสร้างอาคารรับรองให้สมควรพระเกียรติยศ และต้องฝึกปรือเจ้าหน้าที่ในราชสำนักให้มีประสิทธิภาพพอที่จะรับรองพระราชอาคันตุกะชั้นประมุขของประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก เพราะถ้าในราชสำนักทำการรับรองบกพร่อง หรือผิดพลาดไม่เหมาะสมแก่เกียรติยศพระราชอาคันตุกะแล้ว คงจะมีผลสะท้อนไกล คือไม่แต่เพียงทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น หากแต่จะทำให้เสื่อมเสียเกียรติของประเทศ และบางกรณีอาจถึงกระทบกระเทือนต่อสัมพันธไมตรีระหว่างชาติได้ด้วย แต่ทุกอย่างก็ผ่านไปด้วยดี..."

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ได้ปฏิบัติงานสนองพระมหากรุณาธิคุณด้วยความมีสติปัญญา

รอบคอบ เป็นผลให้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังปฏิบัติงานสนองพระมหากรุณาธิคุณได้เป็นที่เรียบร้อยในทุกด้าน หลังจากเกษียณอายุราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ ต่อมาวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็นองคมนตรี

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพิธีสมรสพระราชทานกับหม่อมราชวงศ์ทิพยวดี ชยางกูร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๖ มีธิดา ๒ คน

ภายหลังหม่อมราชวงศ์ทิพยวดี ชยางกูร ถึงแก่กรรม พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ได้สมรสกับหม่อมราชวงศ์พรพรรณ ชยางกูร เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๑

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๕๘ เหรียญราชรุจิทอง รัชกาลที่ ๖

พุทธศักราช ๒๔๕๙ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้น ๕

พุทธศักราช ๒๔๗๑ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๗ ชั้น ๕

พุทธศักราช ๒๔๙๓ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๘ ชั้น ๒

พุทธศักราช ๒๔๙๖ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้น ๒

พุทธศักราช ๒๔๙๗ มหาวชิรมงกุฎ

พุทธศักราช ๒๕๐๒ มหาปรมาภรณ์-ช้างเผือก

พุทธศักราช ๒๕๐๖ ปฐมจุลจอมเกล้า

พุทธศักราช ๒๕๐๘ เหรียญราชรุจิทอง รัชกาลที่ ๙

พุทธศักราช ๒๕๑๑ เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๙ ชั้น ๑

นอกจากนี้ยังได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของต่างประเทศ คือ เดนมาร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และกรีซ

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ตามปกติมีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว จึงทำงานมากไม่ค่อยได้พักผ่อน จนถึงวัน ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ เริ่มมีอาการแน่น ได้รับการตรวจร่างกายและเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลรามาธิบดีแต่อาการไม่ดีขึ้น ถึงอสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ เวลา ๙ นาฬิกา ๔ นาที สิริอายุได้ ๖๙ ปี ๒ เดือน ๑๙ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลยศักดิ์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๔

นายทองใบ เรืองนนท์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครชาตรี)

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

นายทองใบ เรืองนนท์ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๕ ปีขาล พุทธศักราช ๒๔๖๙ ณ บ้านเลขที่ ๑๙๓ ถนนลานหลวง ตำบลวัดโสมนัส เขตป้อม–ปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรนายพูน กับนางเชื้อ เรืองนนท์ สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดโสมนัส และได้อุปสมบทที่วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค นางเลิ้ง) สอบได้นักธรรมตรี

นายทองใบ เรืองนนท์ สืบเชื้อสายการแสดงละครชาตรีจากต้นตระกูล คือ พระศรีชุมพล (ฉิม) ซึ่งรับราชการในที่เมืองนครศรีธรรมราช สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เป็นครูสอนละครคณะละครเรือเร่ หรือละครเรือลอย ส่วนนายพูน เรืองนนท์ ผู้เป็นบิดาของนายทองใบ เรืองนนท์ นั้น เป็นผู้แสดงละครชาตรีที่มีฝีมือการแสดงยอดเยี่ยม ซึ่งได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครชาตรีให้แก่ลูกหลาน โดยนำไปเลี้ยงที่โรงละครด้วย ขณะที่ละครชาตรีกำลังแสดง ก็จะสอนให้ลูกหลานจดจำท่ารำ วิธีร้อง การเล่นดนตรี โดยดูแววว่าคนใดเหมาะกับการแสดงตัวใด เช่น คนที่เรียบร้อยจะให้จดจำท่ารำและบทร้องของตัวพระเอก คนใดแก่นแก้วเฉลียวฉลาดก็ให้จดจำท่ารำและบทร้องของตัวโกง เพราะการแสดงละครชาตรีเป็นเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ การให้ดูการแสดงซ้ำๆ ลูกหลานจึงจดจำเรื่องได้ทั้งหมด เมื่อนายทองใบ เรืองนนท์ อายุได้ ๕ ขวบ ก็สามารถแสดงละครชาตรีเป็นตัวเสนา สัตว์ เทวดา หรือชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

ครั้นนายทองใบ เรืองนนท์ อายุได้ ๑๗ ปี

งานแสดงละครชาตรีของบิดามีมากขึ้น จึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ควบคุมคณะแยกไปแสดงตามงานต่างๆ ในการที่แยกไปแสดงนั้น ผู้เป็นบิดาได้เคยปฏิบัติอย่างไร นายทองใบก็ปฏิบัติตามนั้น ทั้งยังมีปฏิภาณ ไหวพริบ ฉลาดรอบรู้จดจำคำสอนของบิดาได้แม่นยำ จึงสามารถแสดงละครชาตรีสร้างชื่อเสียงให้วงศ์ตระกูลสืบมา

ต่อมาบิดาเห็นว่านายทองใบ เรืองนนท์ ตีระนาดเอกได้ดี จึงให้นำระนาดเอกเพิ่มเข้ามาบรรเลงประกอบการแสดงละครชาตรี ซึ่งแต่เดิมมีเครื่องดนตรีประกอบการแสดงเพียงปี่ ๑ เลา และเครื่องประกอบจังหวะ คือ ฉิ่ง ฉาบ กรับ และฆ้องคู่เท่านั้น เมื่อนำระนาดเอกเข้ามาเสริม การแสดงก็มีรสชาติสนุกสนานมากขึ้น เมื่อนายทองใบ เรืองนนท์ อายุได้ ๒๗ ปี บิดาจึงมอบหมายให้เป็นผู้อ่านโองการไหว้ครูละครชาตรี เพื่อจะได้เป็นผู้สืบทอดต่อไป ภายหลังนายทองใบ เรืองนนท์ ได้นำวงปี่พาทย์เข้าบรรเลงประกอบการแสดงละครชาตรี เพื่อให้การแสดงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อีกทั้งได้ต่อท่ารำเพลงหน้าพาทย์เสมอเถร พราหมณ์เข้า พราหมณ์ออก กับครูอาคม สายาคม ศิลปินของกรมศิลปากร พร้อมกันกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และหม่อมราชวงศ์จรูญฤกษ์ สวัสดิกุล

นอกจากการแสดงละครชาตรีแล้ว นายทองใบ เรืองนนท์ ยังมีความสามารถด้านอื่นๆ ได้แก่

๑. ดนตรีไทย นายทองใบ เรืองนนท์ เริ่มเรียนปี่พาทย์เมื่ออายุ ๘ ปี กับครูยรรยงค์ โปร่งน้ำใจ หรือที่รู้จักในนาม *"ยงค์ จมูกแดง"* ศิลปินตลก ซึ่งเป็นผู้จับมือต่อเพลงสาธุการให้ เรียนเพลงมอญกับครูช่อ อากาศโปร่ง เรียนเพลงหน้าพาทย์กับครูพริ้ง ดนตรีรส เรียนระนาดกับครูเจริญ ทรัพย์โสภณ นักระนาดเอกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา

๒. การแสดงลิเก ให้หัดแสดงลิเกกับครูเต็ก เสือสง่า ครูลิเกผู้มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นเพื่อนกับนายพูน เรืองนนท์ผู้เป็นบิดา จึงเริ่มตีระนาดและแสดงลิเกประจำคณะเฉลิมนาฏดนตรี และได้แสดงลิเกร่วมกับนายบุญยงค์ - นายบุญยัง เกตุคง ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะลิเกคณะเกตุคงดำรงศิลป์ ต่อมาแสดงลิเกกับคณะสุชิน เทวะผลิน ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๕

๓. การแสดงหนังตะลุง นายทองใบ เรืองนนท์ฝึกเชิดหนังตะลุงจากบิดา โดยเป็นคู่เชิดหนังตะลุงคู่กันมาตลอด เป็นหนังตะลุงภาคกลางเพียงคณะเดียวที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ต่อมาบริษัทบุญรอด บริวเวอรี่ จำกัด ได้เชิญคณะหนัง-ตะลุงนายพูน และนายทองใบ ไปถ่ายโฆษณาสินค้าส่งไปประกวดที่ต่างประเทศ ได้รับรางวัลถึง ๕ รางวัล แต่หลังจากนายพูน เรืองนนท์ สิ้นชีวิต นายทองใบ เรืองนนท์ จำเป็นต้องหยุดการแสดงหนังตะลุง เพราะหาคู่เชิดไม่ได้

๔. การแสดงจำอวด นายทองใบเคยแสดงจำอวดร่วมกับคณะจำอวดที่มีชื่อเสียงหลายคณะ เช่น ล้อต๊อก จำรูญ หนวดจิ๋ม สมพงษ์ พงษ์มิตร ท้วม ทรนง เทิ่ง สติเฟื่อง ฯลฯ

เกียรติคุณที่ได้รับนายทองใบ เรืองนนท์ ได้รับเกียรติคุณจากการแสดงละครชาตรี มีดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๒๙ ได้รับพระราชทาน

โล่รางวัลศิลปินพื้นบ้าน สาขาละครชาตรี ประจำปี ๒๕๒๘ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พุทธศักราช ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานโล่ที่ระลึก จากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ในการจัดแสดงลิเกการกุศล เพื่อสร้างตึกสยามินทร์ อนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ศิริราช โดยสมาคมสงเคราะห์สหายศิลปินร่วมกับโรงพยาบาลศิริราช

พุทธศักราช ๒๕๓๕ ได้รับโล่บุคคลตัวอย่าง ผู้ส่งเสริมงานวัฒนธรรมด้านอนุรักษ์ละครชาตรี โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พุทธศักราช ๒๕๓๖ ได้รับโล่รางวัลผู้มีผลงานยอดเยี่ยมด้านอนุรักษ์การแสดงละครชาตรี ในการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๓ ณ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

พุทธศักราช ๒๕๔๐ ได้รับพระราชทานโล่และเข็มเชิดชูเกียรติยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครชาตรี) โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พุทธศักราช ๒๕๔๗ ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ มืออาชีพละครชาตรี จากรายการเกมแก้จน บริษัท เวิร์คพอยท์เอ็นเทอร์เทนเมนท์

ผลงานด้านวิชาการ

๑. เป็นวิทยากร ถ่ายทอดวิธีการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงละครชาตรี พร้อมการบันทึกเสียงและบันทึกแถบวีดิทัศน์ ให้แก่ข้าราชการกลุ่มดุริยางค์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

๒. เป็นที่ปรึกษาศิลปะนิพนธ์ เรื่องกรณีศึกษาละครชาตรี คณะครูทองใบ เรืองนนท์ แก่นักศึกษาคณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

๓. เป็นวิทยากรท้องถิ่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (นาฏศิลป์) การแสดงละครชาตรี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนราชวินิต มัธยม

๔. เป็นวิทยากร บรรยายและสาธิตการแสดงละครชาตรีตามหน่วยงานต่างๆ อาทิ โรงละครแห่งชาติ สังคีตศาลา ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เรือนไทยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จังหวัดสมุทรสงคราม ฯลฯ

นายทองใบ เรืองนนท์ เป็นผู้มีความสามารถหลายด้าน เป็นทั้งนักแสดงละครชาตรี ลิเกหนังตะลุง จำอวด และนักดนตรีไทย ผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงของชาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลบุตรหลาน ลูกศิษย์ ศิลปินรุ่นพี่หรือเพื่อนศิลปินด้วยกัน เป็นผู้มีคุณธรรมซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

นายทองใบ เรืองนนท์ ปกติเป็นผู้มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรง เพราะไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุขมาตลอดชีวิต จนวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ เวลาประมาณ ๑๙ นาฬิกา มีอาการหน้ามืดเป็นลม และถึงแก่กรรม ณ บ้านเลขที่ ๑๙๓ ถนนหลานหลวง สิริอายุได้ ๘๑ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดสุนทรธรรมทาน เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๕๐

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวงวราห์ กุญชร)

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวงวราห์ กุญชร) แบบอย่างชีวิตของมหาดเล็กหลวง

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ตอนที่ ๑

มหาดเล็ก คือ ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้พระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย ต่างจากข้าราชการทั่วไปและข้าในกรมอื่นๆ ด้วยเป็นผู้อยู่รับใช้ใกล้พระองค์ จึงจำเป็นต้องเลือกสรรผู้ที่ไว้วางใจได้ การจะเลือกคนเช่นนี้ก็ต้องตรวจตราความประพฤติและอัธยาศัยก่อน จึงจะทราบว่าเป็นคนควรไว้ใจได้หรือไม่ ซึ่งก็ต้องใช้เวลานาน ทั้งผู้ที่จะเป็นมหาดเล็กนั้น พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายมักต้องพระประสงค์ผู้ที่ยังเยาว์วัยเพื่อจะใช้ได้คล่องแคล่ว หากมัวรอดูความประพฤติและอัธยาศัยก็ย่อมจะไม่ได้ผู้ที่มีอายุสมควรเป็นมหาดเล็ก เพราะฉะนั้น ผู้จะได้รับเลือกสรรให้เป็นมหาดเล็กจึงมีธรรมเนียมมาแต่โบราณว่า ต้องเป็นบุตรผู้ดีมีตระกูล ด้วยบุคคลชนิดนี้จะได้รับการศึกษาอบรมมาดี ย่อมเติบโตไปในทางที่ดีที่ชอบได้มากกว่าผู้ที่ขาดการศึกษาอบรม

ยิ่งผู้เป็นมหาดเล็กหลวง ผู้ต้องถวายงานรับใช้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ยิ่งจำเป็นต้องมีคุณสมบัติพิเศษ ทั้งความรู้รอบตัว ไหวพริบปฏิภาณ สัมมาคารวะ ตลอดจนกิริยามารยาทอันงดงาม ผู้ที่ผ่านการอบรมในหน้าที่มหาดเล็กหลวงย่อมได้ลักษณะอันดีงามและวางตัวได้เหมาะสมแก่สังคมที่ตนจะต้องเข้าไปติดต่อ และอาจได้รับมอบหมายหน้าที่ราชการสำคัญมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นถึงระดับเสนาบดีก็มีเป็นหลายคน

ด้วยธรรมเนียมการคัดเลือกตัวผู้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กตลอดจนเป็นขุนนางตำแหน่งต่างๆ ของไทยในสมัยก่อนที่จะมีโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นเช่นนี้ จึงได้มีคำกล่าวว่าตระกูลนั้น

ตระกูลนี้เป็นตระกูลขุนนาง และอาจได้ทำราชการในสาขาหนึ่งสาขาใดสืบต่อกันมาในตระกูลตามวิชาความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาอีกด้วย

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวงวราห์ กุญชร) สมุหราชมณเฑียรในรัชกาลที่ ๖ เป็นบุคคลหนึ่งที่เริ่มรับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กหลวง จนถึงได้รับพระราชทานราชทินนามและตำแหน่งสมุหราชมณเฑียรสืบต่อจากเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) ผู้เป็นบิดา เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เป็นผู้เรียบเรียงหนังสือ *"แบบข้อราชการกรมมหาดเล็ก"* ที่ได้ใช้เป็นแบบแผนในกรมมหาดเล็กตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ฉะนั้น ทั้งโดยการสืบสายโลหิตและการฝึกฝนอบรมจากท่านผู้เป็นบิดา จึงอาจกล่าวได้ว่าชีวิตของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ นับเป็นแบบอย่างของชีวิตมหาดเล็กหลวงได้แต่เยาว์วัยจนตลอดอายุขัย

กำเนิด

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เป็นบุตรของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ กับคุณเผื่อน สกุลเดิม ณ บางช้าง เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๒๑ ที่วังบ้านหม้อ ถนนอัษฎางค์ กรุงเทพมหานคร วังบ้านหม้อนี้เดิมเป็นวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร พระราช–โอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับเจ้าจอมมารดาศิลา ทรงเป็นต้นราชสกุล กุญชร ผู้สืบราชสกุลของท่านได้รับพระบรมราชานุญาตให้ประทับและอยู่ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ผู้เป็นปนัดดา (เหลน) ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร และเป็นหัวหน้าราชสกุล กุญชร ในขณะนั้น

เยาว์วัย

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้รับการศึกษาเบื้องต้นแบบเดียวกับลูกข้าราชการสมัยนั้น คือฝึกหัดอ่านหนังสือที่บ้าน ขณะเดียวกันท่านบิดาก็ให้เริ่มฝึกหน้าที่มหาดเล็กหลวงด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัยเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เป็นอันมาก โปรดให้รับราชการใกล้ชิดพระองค์ ทั้งโปรดเสด็จไปประทับสำราญพระราชอิริยาบถที่วังบ้านหม้อบ่อยครั้ง พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์จึงได้เข้าเฝ้าโดยใกล้ชิดมาแต่เด็ก มีรับสั่งเรียกว่า *"ไอ้อู๊ด"* อันเป็นชื่อเล่นของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์มาตลอด ไม่ว่าท่านจะเติบใหญ่ขึ้นจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นใดก็ตาม

ประสบการณ์

นอกจากการศึกษาวิชาหนังสือ พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ยังได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในการติดตามบิดาไปยังที่ต่างๆ เช่น ไปเข้าเฝ้าเจ้านาย ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ไปนมัสการพระสงฆ์ที่ท่านคุ้นเคยตามวัดต่างๆ แม้ผู้ใหญ่จะคุยกันจนดึกเลยเวลานอนของเด็ก และพระยาเทเวศร–วงศ์วิวัฒน์ก็ไม่อาจฝืนตนเองให้ตื่นอยู่ได้ แต่ท่านบิดาก็เห็นว่า *"ถึงไปนอนหลับก็ไม่เป็นไร ตื่นขึ้นมา*

มันก็จะได้ยินอะไรๆ ที่ต้องรู้ไว้" สถานที่ที่พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้ไปนอนหลับฟังท่านผู้ใหญ่คุยกันมากที่สุด คือที่วังพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ นอกจากฟังผู้ใหญ่คุยกันแล้ว ระหว่างที่เดินทางกลับบ้าน ท่านบิดาก็จะวิพากย์วิจารณ์เรื่องราวหรือข้อความที่ได้ยินมา หรือชี้ข้อที่ควรสังเกตจดจำแก่พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ด้วย

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์มักเล่าให้พี่น้องฟังว่า ตนเป็นคนไม่ฉลาด ไม่ช่างจำ *"ถ้าช่างจำก็จะมีประวัติศาสตร์ไทยไว้เล่าเขียนเป็นตำราได้หลายเล่มเกวียน"* เลยทีเดียว

ฝึกหัดบังคับม้า

การฝึกฝนที่เริ่มแต่เป็นเด็กอีกอย่างหนึ่งคือการฝึกหัดบังคับม้า ด้วยราชสกุลกุญชร มีความเชี่ยวชาญในเรื่องม้าและช้างซึ่งเป็นราชพาหนะสำคัญได้ทำราชการในกรมม้าและกรมคชบาลสืบกันมาแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแล้ว การบังคับม้านี้ได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์สำคัญในชีวิตของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

เข้าโรงเรียน

เมื่อพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์อายุได้ ๘ ขวบ จึงเข้าเรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ อายุได้ ๑๒ ปี จึงย้ายไปเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จนพุทธศักราช ๒๔๓๖ เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่เรียกว่า *"กรณีเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒"* ฝรั่งเศสนำเรือรบผ่านปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามา พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ต้องเข้าฝึกราชการทหารเพื่อรักษาพระบรมมหาราชวัง แม้เหตุการณ์ดังกล่าวจะคลี่คลายลง แต่ท่านก็ไม่ได้กลับไปเรียนหนังสืออีก หากได้ถวายตัวเป็น**มหาดเล็กหลวง**

เป็นมหาดเล็กหลวง

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้ถวายตัวเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวงในพุทธศักราช ๒๔๓๖ ขณะอายุได้ ๑๖ ปี ประจำกรมม้า ซึ่งเป็นงานที่คนในราชสกุลกุญชร มีความเชี่ยวชาญดังกล่าวมาแล้ว มีตำแหน่งเป็น*มหาดเล็กวิเศษทำหน้าที่เป็นสารถีรถพระที่นั่ง* เป็นที่โปรดปรานด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นเคยมาแต่พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ยังเยาว์วัย ครั้นในพุทธศักราช ๒๔๓๗ เสด็จประพาสชวาเป็นครั้งที่ ๒ มีพระกรุณาให้พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ตามเสด็จด้วย ในพุทธศักราช ๒๔๓๙ ได้รับราชการเป็นเสมียนภาษาอังกฤษ ในกระทรวงการต่างประเทศอีกตำแหน่งหนึ่ง ได้รับพระราชทานเงินเดือนทั้ง ๒ หน้าที่

ตามเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก

ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก โปรดให้พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ตามเสด็จ ด้วยมีพระราชดำริจะให้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ แต่เมื่อทรงใช้สอยเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย ก็มีพระราชกระแสต่อเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ผู้เป็นบิดาว่า *"ข้าจะสอนของข้าเองดีกว่า ภาษาฝรั่งก็พอใช้งานได้แล้ว"* พระราชกระแส

ดังกล่าว พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้รับใส่เกล้าใส่กระหม่อมด้วยความซาบซึ้งใจอย่างยิ่ง และเล่าให้บุตรหลานฟังอยู่เป็นนิจ

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้ตามเสด็จไปเยือนราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรป นับเป็นประสบการณ์อันหาค่ามิได้สำหรับมหาดเล็กหนุ่มในวัยเพียง ๑๙ ปี ท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศในระหว่างที่ตามเสด็จครั้งนั้นเป็นอันมาก และชอบเล่าให้บุตรหลานฟังว่า พวกฝรั่งมักจะล้อท่านว่า *"เด็กๆ ก็ได้ตราเหมือนกันหรือ"* แต่ท่านก็จะเล่าด้วยว่า ท่านไม่ได้เห็นสิ่งอื่นใดนอกเหนือจากรายการที่ประเทศเหล่านั้นจัดถวายให้ทอดพระเนตรเลย ด้วยต้องถวายงานแทบเบื้องพระยุคลบาทอยู่ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน

ชีวิตในตอนต้นของพระยาเทเวศรวงศ์-วิวัฒน์ แบบอย่างชีวิตของมหาดเล็กหลวง นี้ แม้จะดูคล้ายคลึงกับชีวิตของบุตรข้าราชการอื่นๆ แต่เมื่อพิเคราะห์ดูจะเห็นได้ว่า สิ่งที่บันดาลความสำเร็จให้แก่ท่านอย่างแท้จริง คืออุปนิสัยอันเป็นตัวตนของท่านเอง ที่เสมือนจะเกิดมาเพื่อเป็นมหาดเล็กหลวง จึงส่งให้ได้รับพระเมตตาจากพระมหากษัตริย์ และความเมตตาจากผู้คนโดยรอบข้างอย่างแท้จริง

ตอนที่ ๒

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมหลวงวราห์ กุญชร) มหาดเล็กหลวงในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ชีวิตในวัยเยาว์ของท่าน นอกจากการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษตามแบบลูกหลานผู้มีสกุลในสมัยนั้น ประกอบกับการฝึกฝนจากท่านบิดาจนได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง และได้รับพระเมตตาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ตามเสด็จในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ ขณะที่พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์มีอายุเพียง ๑๙ ปี ดังที่กล่าวแล้วในตอนที่ ๑

อุปสมบทเป็นนาคหลวง

ครั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับถึงประเทศไทย ในพุทธศักราช ๒๔๔๑ พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ก็ได้รับพระมหากรุณาพระราชทานอุปสมบทเป็นนาคหลวง ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้งยังได้รับพระราชทานกรวยอุปัชฌาย์ถึง ๒ ชุด จากสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ขณะยังทรงพระอิสริยศักดิ์สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ชุดหนึ่ง และจากสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ขณะยังทรงพระอิสริยศักดิ์ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี อีกชุดหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการฉลองนาคหลวงบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท นับเป็นพระกรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ซึ่งขณะนั้นยังมีสัญญาบัตรเป็นเพียง นายกวดหุ้มแพร

อันที่จริงในพุทธศักราช ๒๔๔๑ นั้น เมื่อคำนวณจากวันเกิด พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ยัง

อายุไม่เต็ม ๒๐ ปีบริบูรณ์ แต่ท่านบิดาได้ขอประทานพระเมตตาจากสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ซึ่งเคยเป็นกรรมวาจาจารย์ของท่านมาก่อน ให้เป็นอุปัชฌาย์ของบุตรชาย ก็ขณะนั้นสมเด็จพระสังฆราชมีพระชนม์มากแล้ว มีรับสั่งว่าถ้าจะให้รออีกปีหนึ่งก็ไม่แน่ว่าท่านจะทรงได้อยู่เป็นอุปัชฌาย์หรือไม่ จึงโปรดให้คำนวณเวลาที่พระยาเทเวศรวงศ์-วิวัฒน์ยังอยู่ในครรภ์มารดาด้วย

ครั้นเมื่อพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ลาอุปสมบทแล้ว จึงกลับเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวงเช่นเดิม

เป็นสารถีรถม้าพระที่นั่ง

ในพุทธศักราช ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงฤทธินายเวร ทำหน้าที่สารถีรถม้าพระที่นั่งเป็นประจำ ขณะนั้นมีการก่อสร้างพระราชวังดุสิต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว โปรดเสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจตราการก่อสร้างแทบทุกวัน เหตุการณ์สำคัญที่สุดในชีวิตของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เกิดขึ้น เมื่อกรมม้าได้รับม้าเทศงามคู่หนึ่งมาจากสิงคโปร์ แต่ม้านั้นมีขวัญที่สีข้างซ้ายอย่างที่ในตำราม้าเรียกว่า *"แร้งกระพือปีก"* ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะไม่ดี ไม่ควรใช้เทียมรถพระที่นั่ง ทั้งมีลักษณะตื่นง่ายไม่น่าไว้วางใจ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดม้าคู่นี้ มีรับสั่งให้ลองใช้เทียมรถพระที่นั่ง

ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๐ ได้เล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับม้าคู่นี้ไว้ว่า วันหนึ่งเวลาเย็น เสด็จกลับจากทอดพระเนตรการก่อสร้างวัดเบญจมบพิตร รถม้าพระที่นั่งขับเลียบริมคลองเปรมประชากรไปตามถนนซึ่งยังก่อสร้างไม่เรียบร้อย มีลวดหนามกั้นริมคลองเป็นตอนๆ มาถึงทางเลี้ยวตอนหนึ่ง มีรถแขกบรรทุกหญ้าเลี้ยวสวนมาโดยกะทันหัน ม้าเทียมรถพระที่นั่งหลบไปครูดกับลวดหนาม จึงพาลตื่นพารถพระที่นั่งออกวิ่ง พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ซึ่งเป็นสารถีรถพระที่นั่งใช้วิธีใดๆ บังคับม้าก็ไม่สำเร็จ จึงกราบบังคมทูลว่า ไม่สามารถทำให้ม้าลดฝีเท้าลงได้ จะต้องทำให้หยุดด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง มีรับสั่งว่าทำอย่างไรก็ได้ตามใจ พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์จึงตัดสินใจชักม้าลงไปในคลองตื้นตอนหนึ่ง รถพระที่นั่งลงไปตะแคง ล้อติดอยู่บนถนน ข้างหนึ่ง ลงไปอยู่ในโคลนข้างหนึ่ง ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม มิได้มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ซึ่งตามเสด็จไปด้วยก็มิได้ตกพระทัยมากมายแต่อย่างใด

เมื่อเสด็จกลับถึงพระบรมมหาราชวัง เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ผู้เป็นบิดา เป็นจางวางมหาดเล็กและบังคับบัญชาราชการกรมม้าด้วยรีบมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูลว่าสารถีทำความผิดเช่นนี้โทษถึงประหารชีวิต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งว่า *"ไอ้อู๊ดมันไม่ได้ทำ ม้ามันทำ"* ไอ้อู๊ดคือชื่อเล่นของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ที่ตรัสเรียกเช่นนั้นเป็นประจำ เมื่อตรัสแล้วก็ทรงพระสรวล มิได้สั่งลงพระราชอาญาแต่ประการใด

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์มักเล่าเหตุการณ์ตอนนี้ให้ลูกหลานฟังอยู่เสมอ และกล่าวว่า ท่านบิดารู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่

พอใจต่อมาเป็นนานที่บุตรชายมิได้ถูกลงพระราชอาญา

บุคลิกลักษณะของมหาดเล็กหลวง

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เป็นคนรูปงาม คล่องแคล่วกระฉับกระเฉง ช่างโอภาปราศรัย และชอบสมาคมกับชนทุกชั้น ทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ เจ้าชายวิลเลียมแห่งสวีเดน ผู้เคยเสด็จมาเยือนไทยในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ครั้งยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีสุริยะพาหะ ไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง In the Land of the Sun ซึ่งดูจะเป็นข้อความที่บรรยายบุคลิกลักษณะของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ และแบบอย่างของผู้เป็นมหาดเล็กหลวงของราชสำนักไทยได้อย่างชัดเจนว่า

"พระยาศรีสุริยะพาหะ เป็นคนที่มีชีวิตจิตใจร่าเริงสดใสที่สุดในบรรดาข้าราชการไทยที่มีหน้าที่มาดูแลให้ความสะดวกแก่เรา เขาได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำอะไรๆ ให้เราทุกอย่างที่เขาเห็นว่าควรกระทำ และทุกอย่างที่เขากระทำ ก็ชั้นที่หนึ่งทั้งนั้น เขาเอาใจใส่ดูแลเรา จนทำให้เราอยากจะพูดว่า **'ตัวของเขานั้นเดินตามเงาของเขาเอง'**"

ความกล้าหาญ

ความเป็นผู้มีใจกล้าหาญและเด็ดเดี่ยวของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ นอกจากเหตุการณ์ขับรถม้าพระที่นั่งลงคลองเพราะม้าตื่นดังกล่าวมาข้างต้น ยังมีอีกหลายเหตุการณ์ที่แสดงถึงความกล้าหาญของท่าน เช่นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๖ นักเรียนนายเรือกลุ่มหนึ่งมีเรื่องวิวาทกับทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากมีผู้ขว้างวัตถุชิ้นหนึ่งออกมาถูกนักเรียนนายเรือขณะเดินผ่าน ทำให้เข้าใจว่าทหารรักษาพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นพวกทหารบกแกล้ง จึงพากันกรูเข้าไปที่ประตูวิเศษไชยศรี ทหารรักษาพระบรมมหาราชวังจึงรีบปิดประตู เกิดทะเลาะวิวาทกันครึกโครม ซึ่งโดยธรรมเนียมวังแล้วจะทำเช่นนั้นไม่ได้ พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ซึ่งขณะนั้นเป็นสมุหราชมณเฑียรได้รับรายงาน เห็นว่าคนหนุ่มทั้ง ๒ กลุ่มต่างกำลังโกรธเคืองจะระงับด้วยการกระทำใดๆ คงไม่ได้ผล จึงเดินเข้าไปหาด้วยตัวคนเดียว ขอให้เจรจากันอย่าง ลูกผู้ชาย และขอให้สงบสติอารมณ์ด้วยสถานที่นั้นเป็นพระราชฐาน และรับจะห้ามปรามทหารรักษาพระบรมมหาราชวังมิให้แสดงกิริยาไม่สมควรอีก นักเรียนนายเรือกลุ่มนั้นได้สติยอมเลิกแล้วต่อกันไป

การฝึกและผสมพันธุ์ม้า

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องม้าดีที่สุดคนหนึ่ง การฝึกม้ามิใช่เพียงหน้าที่ราชการ หากยังเป็นงานอดิเรกด้วย ท่านได้ศึกษาทั้งตำราไทยและตำราฝรั่ง ได้พยายามผสมพันธุ์ม้าและฝึกหัดม้าไทยให้เข้าแข่งขันจนได้รับพระราชทานถ้วยทอง ท่านมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งราชตฤณมัยสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙ ให้เป็นสนามม้าแห่งแรกในความอำนวยการของคนไทย และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ใช้สนามฝึกม้าของกรมอัศวราชเป็นสถานที่ตั้งสมาคมและแข่งม้า ซึ่งได้ใช้ประโยชน์

มาจนทุกวันนี้

ความก้าวหน้าในราชการ

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ตามลำดับดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๓๙ เป็นนายกวดหุ้มแพร

พุทธศักราช ๒๔๔๒ เป็นหลวงฤทธิ์นายเวร

พุทธศักราช ๒๔๔๖ เป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ

พุทธศักราช ๒๔๕๒ เป็นจางวางกรมม้าและกรมมหรสพ

พุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็นพระยาศรีสุริยะพาหะ

พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นมหาเสวกตรี พระยาศรีกฤดากร จางวางพระตำรวจวัง

พุทธศักราช ๒๔๕๘ เป็นมหาเสวกโท และเป็นองคมนตรี

พุทธศักราช ๒๔๖๗ เป็นพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ สมุหพระราชมณเฑียร ท่านได้ดำรงตำแหน่งนี้อยู่จนกระทั่งกราบถวายบังคมลาออกจากราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์

พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ สมรสกับคุณหญิงเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ประยงค์ สกุลเดิม ไกรฤกษ์) มีบุตรธิดาเกิดแต่คุณหญิงและภรรยาอื่นๆ หลายคน ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ สิริอายุได้ ๗๙ ปี ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐

นายนารถ ถาวรบุตร

นายนารถ ถาวรบุตร ราชาเพลงมาร์ชของเมืองไทย

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายนารถ ถาวรบุตร เป็นคนราชบุรี เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๘ เรียนหนังสือที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เรียนการเล่นเปียโนและวิชาพื้นฐานของดนตรีตะวันตกกับครูแหม่มชื่อ แอนนา เบลล์ ดอลล์ เป็นนักเรียนที่ขยันฝึกซ้อมดนตรีทุกวันในช่วงเช้าก่อนเปิดอาคารเรียน จนมีความชำนาญและสามารถเล่นเปียโนได้ สามารถอ่านโน้ตเขียนโน้ตเพลงได้ดี รวมทั้งสามารถจดจำเพลงได้แม่นยำและรวดเร็ว ต่อมาลาออกจากโรงเรียนเพราะไม่ชอบเรียนหนังสือ เล่นเปียโนตามบาร์ของชาวต่างชาติอยู่หลายปี จนมีความชำนาญด้านเพลงแจ๊สและเพลงเต้นรำ ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในยุคนั้น

การจดจำเพลงได้แม่นยำและรวดเร็วของนายนารถ ถาวรบุตร นั้น ศาสตราจารย์นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและเพลงได้บันทึกไว้ว่า *"....สมัยนั้นมีห้างขายแผ่นเสียงและขายหนังสือเพลงฝรั่งอยู่แห่งหนึ่งที่ถนนเจริญกรุงย่านสี่พระยา ชื่อห้างอัตตังคนิเคราะห์ นารถ ถาวร-บุตร มักจะไปเดินเล่นเพื่อฟังเพลงจากแผ่นเสียงฝรั่งที่ร้านนี้ขาย ซึ่งเจ้าของร้านมักจะเปิดให้ฟังเพื่อเป็นการโฆษณา นารถ ถาวรบุตรได้ชื่อว่า ไม่เคยซื้อแผ่นเสียงเหล่านั้นเลย แต่การฟังเพียงครั้งสองครั้งก็จำเพลงเหล่านั้นมาเล่นได้ทันที..."*

ต่อมาได้เข้าร่วมงานกับพระเจนดุริยางค์ *(ปีติ วาทยะกร)* ที่วงเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ จากนั้นเข้ารับราชการเป็นตำรวจที่โรงเรียนพลตำรวจเพื่อหลีกเลี่ยงการเกณฑ์ทหาร แต่ตอนกลางคืนออกเล่นดนตรีตามบาร์และคลับต่างๆ หลายแห่ง ได้ร่วมเล่นดนตรีกับวงดนตรีเรนโบว์ของหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ *(ประดิษฐ์ สุขุม)* ซึ่งเล่นประจำอยู่ที่โฮเต็ลพญาไท *(ปัจจุบันคือบริเวณโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า)*

เมื่อเศรษฐกิจฝืดเคืองในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ มีการดุล *(ปลด)* ข้าราชการออก นายนารถ ถาวรบุตร ต้องออกจากราชการตำรวจ จึงกลับไปอยู่กับพระเจนดุริยางค์อีกครั้ง โดยทำหน้าที่เรียบเรียงเสียงประสาน แต่งเพลง และเล่นเปียโน ประกอบวงเครื่องสายฝรั่งหลวงบ้างเป็นบางครั้ง

พุทธศักราช ๒๔๗๗ นายนารถ ถาวรบุตร ได้เข้าไปช่วยแต่งเพลงให้กับ*คณะละครปรีดาลัย*อยู่ประมาณ ๒ ปี ก็ย้ายไปช่วยแต่งเพลงและเล่นดนตรีให้กับ*บริษัทศรีกรุงภาพยนตร์* ซึ่งเป็นบริษัทสร้างภาพยนตร์ของคนไทย ในช่วงนี้ได้แต่งเพลงไว้หลายเพลง เช่น เพลงกลัวเมีย เพลงหวานใจ เพลงค่ายบางระจัน เพลงใจสนองใจ และที่สำคัญคือได้แต่งทำนองเพลงสยามานุสติ

นายนารถ ถาวรบุตรได้บันทึกถึงประวัติความเป็นมาของเพลงสยามานุสติไว้ว่า *"..ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๒ ข้าพเจ้าได้เตร่แถวสนามหลวงในเย็นวันหนึ่ง...หาอารมณ์ที่จะทำเพลงไตเติ้ลให้ภาพยนตร์เสียงศรีกรุงในเรื่องค่ายบางระจัน ขณะเดินผ่านหน้ากระทรวงกลาโหม จึงเห็นโคลงของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ตามด้วยแสงนีออนสว่างไสว สะดุดตาอยู่บนยอดเหนือทางเข้าออก ได้หยุดพิจารณาตกลงตัดสินใจ เอาโคลงนี้มาทำเป็นเพลงเอก...ในเรื่องค่ายบางระจัน..."*

เพลงสยามานุสติ

คำร้อง บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ทำนอง นารถ ถาวรบุตร

ใครรานใครรุกด้าว แดนไทย
ไทยรบจนสุดใจ ขาดดิ้น
เสียเนื้อเลือดหลั่งไหล ยอมสละ สิ้นแล
เสียชีพไปเสียสิ้น ชื่อก้องเกียรติงาม
หากสยามยังอยู่ยั้ง ยืนยง
เราก็เหมือนอยู่คง ชีพด้วย
หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤๅ
เราก็เหมือนมอดม้วย หมดสิ้นสกุลไทย

พุทธศักราช ๒๔๘๔ นายเอื้อ สุนทรสมาน หัวหน้าวงดนตรีกรมโฆษณาการ *(ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* ชักชวนให้นายนารถ ถาวรบุตรมาอยู่กับ*วงดนตรีกรมโฆษณาการ*

พุทธศักราช ๒๔๘๘ ลาออกจากวงดนตรีกรมโฆษณาการ ไปเป็นหัวหน้า*วงดนตรีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์* ซึ่งมีนักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียงของวง คือ บุญช่วย กมลวาทิน และไสล

ไกรเลิศ ส่วนนักร้องของวงที่รู้จักกันดี เช่น นวลศรี ไกรเลิศ ละม่อม กมลวาทิน อุดม สุนทรจามร สุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ สุพรรณ บูรณพิมพ์ สถาพร มุกดาประกร กัณฑรีย์ นาคประภา เป็นต้น

จากนั้นได้ไปเป็นหัวหน้าวง*ดนตรีโรงงานยาสูบ* จนเกษียณอายุราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๘ แต่ยังคงเล่นดนตรีตามสถานที่ต่างๆ อีกหลายแห่ง เช่น ไนต์คลับที่ภัตตาคารห้อยเทียนเหลา บาร์อินเตอร์เนชั่นแนลที่ย่านประตูน้ำ ลูร์น่าคลับที่ย่านถนนสุขุมวิท รวมทั้งสถานบันเทิงที่พัทยา จังหวัดชลบุรี

ในช่วงที่อยู่กับวงดนตรีกรมโฆษณาการ วงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และวงดนตรีโรงงานยาสูบ ผลงานเพลงของนายนารถ ถาวรบุตร ส่วนมากจะแต่งร่วมกับครูแก้ว อัจฉริยะกุล ซึ่งมีทั้งเพลงมาร์ช และเพลงทั่วไป นอกจากนี้ยังมีผลงานเพลงร่วมกับนักแต่งเพลงท่านอื่น เช่น หม่อมเจ้าศิวากร วรวรรณ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนนาคพันธ์) สกนธ์ มิตรานนท์ อร่าม ขาวสะอาด วิม อิทธิกุล ฯลฯ

หากจะพิจารณาผลงานเพลงของนายนารถ ถาวรบุตร ที่มีอยู่จำนวนมากแล้ว แบ่งได้หลายประเภท กล่าวคือ เพลงประกอบภาพยนตร์ เพลงไทยสากล เพลงประกอบละครเวที แต่งานแต่งเพลงที่จัดว่าเด่นมากที่สุด คือ งานแต่งเพลงมาร์ชให้แก่สถาบันและหน่วยงานต่างๆ เช่น เพลงสยามานุสติ เพลงมาร์ชกองทัพบก เพลงมาร์ชพิทักษ์-สันติราษฎร์ ผลงานเพลงของนายนารถ ถาวรบุตร มีจำนวนไม่น้อยกว่า ๔๒ เพลง ทุกเพลงมีความไพเราะ แสดงเอกลักษณ์ของสถาบันหรือหน่วยงานนั้นได้อย่างชัดเจน จนได้รับการขนานนามว่า **"ราชาเพลงมาร์ชของเมืองไทย"**

นอกจากเพลงสยามานุสติที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ยังมีเพลงมาร์ชอีกหลายเพลงที่นายนารถ ถาวรบุตร เป็นผู้แต่งทำนอง สมควรได้รับการบันทึกเรื่องราวไว้ เช่น *เพลงมาร์ชกองทัพบก* ผู้แต่งคำร้องคือ ครูแก้ว อัจฉริยะกุล

เพลงมาร์ชกองทัพบก

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนอง นารถ ถาวรบุตร

เกิดเป็นชาย
เก่งกาจใจฉกรรจ์
หากศัตรูจะยกมา
เราเกิดเป็นไทยสมใจอาจิณ
จะประหารให้สิ้นพื้นดินไทย
จะไม่ยอมหมู่อมิตรใด
ต่างยอมอุทิศใจกาย

เชื้อชาติชาญทหารบกไทย
องอาจฟาดฟันรบรันปัจจา
เข้าอาสาฟันฝ่ารักษาถิ่น
ปราบปรปักษ์อยู่บนพื้นดิน
ทัพบกปกป้องคุ้มครองชาติไทย
เลือดเนื้อพลีให้ยอมถวาย
ชีพมลายยอมตายเพื่อชาติ

เรารบจนใจขาดเพื่อชาติของไทย
ณรงค์การศึก
คุณความดีสามารถไพรีแพ้พินาศถอยไป
เราเกิดมารุ่นหลังทุกวัยมิยอมโดยง่าย
จะปฏิญาณร่วมรักษาไทยมั่น
เราไม่ยอมถอยร่น
หากศัตรูมากน้อยสู้ตายฝากลายไว้ให้
เกิดเป็นชาย
เก่งกาจใจฉกรรจ์
อยู่เป็นศรีเฟื่องฟูคู่หทัย
จนหมดสิ้นไป
เกียรติทหารกองทัพบกชาติไทย
เกียรติประวัติ
ทั้งโลกเชิดชูทัพบกชาติไทยไว้แน่
เกียรติมีบันทึกจารึกประวัติศาสตร์
วีรชนสมชื่อบางระจันจำมั่นกันไว้
ขอตั้งใจไว้ว่า
ใจไม่หวั่นรุกโรมประจัญโถมที่มั่นทลาย
เราคอยรบจนเลือดหยดสุดท้าย

เชื้อชาติชาญทหารบกไทย
เหล่าทหารเป็นสง่าท่าที
ปราบเสี้ยนหนามแผ่นดิน
ให้ไตรรงค์ของไทยคงอยู่
อยู่ที่ไหนภูมิใจไม่อ่อนสู
ชี้ไว้ให้ใครๆ ย่อมรู้

นอกจากเพลงมาร์ชกองทัพบกแล้ว เพลงมาร์ชอีกเพลงหนึ่งที่รู้จักกันดีคือ *เพลงมาร์ชพิทักษ์สันติราษฎร์* ซึ่งผู้แต่งคำร้อง คือ ครูแก้ว อัจฉริยะกุล

นายนารถ ถาวรบุตร ได้บันทึกถึงประวัติความเป็นมาของเพลงมาร์ชพิทักษ์สันติราษฎร์ไว้ว่า *"...หลังจากได้แต่งเพลงมาร์ชกองทัพบกแล้ว ในปีต่อมาจากพุทธศักราช ๒๔๘๕ อีกสมัยหนึ่งที่คุณเผ่า ศรียานนท์ ได้เป็นอธิบดีกรมตำรวจ ท่านอธิบดีบัญชาลงมาให้ข้าพเจ้าแต่งเพลงให้กรมตำรวจ ตั้งชื่อว่ามาร์ชพิทักษ์สันติราษฎร์..."* กรมตำรวจ (ปัจจุบันคือสำนักงานตำรวจแห่งชาติ) ได้ใช้เพลงมาร์ชพิทักษ์–สันตราษฎร์เป็นเพลงประจำหน่วยงานมาจนทุกวันนี้

เพลงมาร์ชพิทักษ์สันติราษฎร์
คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนอง นารถ ถาวรบุตร

เกียรติตำรวจของไทย
ต่างซื่อตรงพิทักษ์สันติราษฎร์นั้น
มิเคยคำนึงถึงชีวัน
ไม่ยอมเป็นมิตรผู้ผิดกฎหมาย
เนื้อของเราเราเชือด
เกียรติวินัยกล้าหาญมั่นคง
ถึงตัวจะตายก็ช่างมัน
เข้าประจัญเหล่าร้ายเพื่อประชา
ปราบโจรผู้ร้ายกล้าตายเรื่อยมา
พร้อมทั้งเลือดยอมพลี

เอาชีวีของเราเข้าแลกมา
เกิดมาแล้วต้องตาย
ช่วยประชาไม่ว่าหนไหน
เราอยู่ไหนประชาอุ่นใจทั่วกัน
เราปราบปรามเสริมความสุขสันต์
เราฝึกกายาทุกวัน
เพื่อให้ประชาดำรงสุขสถาพรไป
ชาติชายเอาไว้ลายตำรวจไทย
เป็นมิตรด้วยดวงจิตสดใส
ปราบภัยผองพาลให้เข็ดขาม
เหล็กที่แกร่งกล้านั้น
แข็งกว่าเหล็กนั้น ตำรวจไทย

นอกจากพลงมาร์ชที่สร้างชื่อเสียงให้นายนารถ ถาวรบุตร แล้ว ยังมีแพลงทั่วไปอีกหลายเพลงที่เป็นที่รู้จัก เช่น เพลงอาลัยรัก เพลงเพลินเพลงค่ำ เพลงลุ่มเจ้าพระยา เพลงเธอกับฉันคือเพลง เพลงชะรอยบุญ เพลงคนขาดรัก เพลงคอยเธอคนเดียว เพลงเที่ยวเชียงใหม่ เพลงความรักเหมือนควันบุหรี่ เพลงลานอโศก ฯลฯ

นางมัณฑนา โมรากุล อดีตนักร้องหญิงของวงดนตรีกรมโฆษณาการ ผู้ขับร้องเพลงอาลัยรักและเพลงเพลินเพลงค่ำ ได้บันทึกเกี่ยวกับเพลงอาลัยรักไว้ว่า *"...แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๔๙๒ ท่วงทำนองที่ครูนารถแต่งไว้เป็นเพลงแนวใหม่ แปลกกว่าเพลงไทยสากลของครูเพลงคนอื่น โดยมีท่วงทำนองช้าในท่อนแรก แล้วมีฮัมส่งท้ายก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นจังหวะแทงโก้ที่เร็วและกระชับขึ้น และใช้วิธีร้องลากเสียงคำแรกของแต่ละท่อนให้ยาวออกไปคล้ายเอื้อนคำ ส่วนตอนจบนั้นกลับจบแบบสั้นๆ กะทันหัน ซึ่งคงเป็นเพราะเนื้อเพลงมีความยาวมาก..."*

ส่วนเพลงเพลินเพลงค่ำนั้น นางมัณฑนา โมรากุลได้บันทึกไว้ว่า *"...เพลงนี้เกิดหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามเลิกไม่นานนัก ครูนารถแต่งทำนองแปลกน่าฟัง ไม่ซ้ำใครเลย ดิฉันร้องทางวิทยุบ่อยๆ พอถึงเวลาบันทึกเสียง ก็ไปบันทึกที่ห้องอัดเสียงเฉลิมไทย..."*

นายนารถ ถาวรบุตร คลุกคลีอยู่กับงานเพลงและดนตรี จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ สิริอายุได้ ๗๖ ปี เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นทั้งนักดนตรีและนักแต่งเพลงที่มากความสามารถในยุคนั้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าผลงานเพลงของท่านไม่ค่อยได้เก็บรวบรวมไว้ จึงสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

นายประเทือง บุญญประพันธ์

นายประเทือง บุญญประพันธ์ นักแต่งเพลงและนักร้องผู้อยู่ในโลกมืด

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายประเทือง บุญญประพันธ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๔ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา บิดาเป็นสรรพสามิตจังหวัด มารดาประกอบอาชีพค้าขาย มีน้องสาวร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๑ คน ชื่อกันยา บุญญประพันธ์ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น บงกช บุญญประพันธ์

เมื่ออายุ ๒ ขวบ ป่วยด้วยโรคตาแดง มารดาพาไปหาแพทย์ แต่แพทย์ไม่อยู่ บุตรสาวของแพทย์หยิบยามาหยอดให้ ทำให้ดวงตาของนายประเทือง บุญญประพันธ์ บอดสนิทนับตั้งแต่นั้นมา เป็นความสะเทือนใจครั้งใหญ่ในชีวิต

อายุประมาณ ๖ - ๗ ขวบ นายประเทือง บุญญประพันธ์ ชอบร้องเพลงมาก เมื่อเดินไปไหนมาไหน หรืออยู่ในกลุ่มเพื่อนฝูงก็ชอบร้องเพลงให้เพื่อนฟัง เพลงที่ชอบร้องในวัยเด็ก เช่น เพลงน้ำเหนือบ่า เพลงใต้ร่มมลุลี ฯลฯ จนกระทั่งเจ้าของวงแตรวงชวนให้ไปร้องเพลงไทยเดิม ไปช่วยตีฉิ่งตีฉาบกับวงแตรวงในจังหวัดฉะเชิงเทรา ออกแสดงตามงานต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ และเคยเป็นโฆษกประกาศขายยาอีกด้วย

อายุประมาณ ๑๐ ขวบ ได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนสอนคนตาบอด กรุงเทพฯ ได้รับความเอาใจใส่จากครูผู้ดูแลเป็นพิเศษ จนได้เห็นความสามารถด้านดนตรีของนายประเทือง บุญญประพันธ์ ที่สามารถเล่นเปียโนได้ เป่าขลุ่ยได้ และยังได้รับคำแนะนำให้เล่นซออู้เพิ่มอีก เรียนหนังสือที่โรงเรียนสอนคนตาบอด กรุงเทพฯ ได้ปีกว่า เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น ย้ายกลับไปอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา มารดาเสียชีวิตหลังจากคลอดน้องสาว บิดาจึงมารับนายประเทือง บุญญประพันธ์ ไปอยู่ที่จังหวัดพระตะบอง ประเทศเขมร *(ปัจจุบัน คือ ประเทศกัมพูชา)* และมีการโยกย้ายที่อยู่อีกหลายครั้ง

ครั้นเจริญวัยขึ้นนายประเทือง บุญญ-ประพันธ์ เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพราะทราบข่าวการประกวดร้องเพลงที่สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน จึงสมัครเข้าประกวดและได้รับรางวัลที่หนึ่ง จากนั้นไปประกวดร้องเพลงที่โรงภาพยนตร์พัฒนาการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ โดยมี นคร มงคลายน เป็นผู้จัดการประกวด เพื่อหานักร้องเข้าประจำวงดนตรีนครและสหาย ผลการแข่งขัน นักร้องชายที่ได้รับรางวัลที่หนึ่ง คือ ทองดี ขำวิไล รางวัลที่สองคือ สุวัฒน์ ณ ไพบูลย์ และรางวัลที่สามคือ ประเทือง บุญญประพันธ์ ส่วนผลการแข่งขันนักร้องหญิง รางวัลที่หนึ่งคือ ลัดดา ศรีวรนันท์ รางวัลที่สอง คือ ลำเพาพรรณ บูรณพิมพ์ และรางวัลที่สาม คือ วงจันทร์ ไพโรจน์

เพลงที่ทำให้นายประเทือง บุญญประพันธ์ เป็นที่รู้จักมากที่สุดคือ *เพลงลิขิตที่มืดมน* ซึ่งแต่งคำร้องและทำนองเอง โดยมีทองคำ ปราโมทย์ เป็นผู้เรียบเรียงเสียงประสาน

เพลงลิขิตที่มืดมน

คำร้อง - ทำนอง - ขับร้อง ประเทือง บุญญประพันธ์

เกิดมาชาตินึ่ง รำพึงถึงดวง
เราเกิดมาเหมือนอยู่ในอเวจี
ดวงใจหมองไหม้ไม่วายระทม
วงสังคมเขาเหยียบผมให้จมไป
บางครั้งอยู่แต่เพียงผู้เดียว
เพ่งจนปวดตา โถวาสนาน่าอนาถ
เกิดมาใช้หนี้ เวรกรรมที่ทำ
จงเวทนา หรือเมตตาผมก่อน
จงรำลึกว่าชะตาของคน
จงสร้างบุญ เถิดพระคุณที่ฟังเพลง

ลิขิตขีดลวงหลอกให้ผมมาตรมฤดี
ตาผมมี มองไม่เห็น แดนที่ศิวิลัย
คิดอยากรื่นรมย์ แต่ไม่สมดวงใจ
ใครเหมือนดังยังกับผม คงซอกช้ำรำพัน
แสนเปลี่ยวดวงใจ อยากจะเห็นธรรมชาติ
ไม่สามารถมองเห็น คงเป็นเวรมาบั่นทอน
ลิขิตขีดนำ สร้างให้ผมมาอาวรณ์
ผมอ้อนวอนท่านพี่น้อง จงอย่าคิดสร้างเวร
มักเปลี่ยนเวียนวนสับสนอลเวง
ตัวผมเองเรื่องบาป สาปไม่ขอสร้าง

ต่อมานายประเทือง บุญญประพันธ์ ได้ตั้งคณะละครวิทยุ ชื่อ *คณะศิลปินบอด* ซึ่งผู้เล่นละครส่วนใหญ่เป็นสมาชิกจากโรงเรียนสอนคนตาบอด กรุงเทพฯ แสดงละครวิทยุออกอากาศที่สถานีวิทยุ ๑ ปณ. และที่สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน

หลังจากนั้นได้ก่อตั้งวงดนตรี*ประเทืองทิพย์* นักร้องชายประจำวง ได้แก่ เกษตร กล่อมมิตร เบญจพล พรหมนิล ส่วนนักร้องหญิงประจำวง คือ ลัดดา ศรีวรนันท์ วงจันทร์ ไพโรจน์ วงดนตรีประเทืองทิพย์มีผลงานเพลงสู่ผู้ฟัง และประสบความสำเร็จ ทำให้ผู้ฟังอยากรู้จักเจ้าของเพลงมากขึ้น

ศิริจันทร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา อดีตนักร้องหญิงของกองดุริยางค์ทหารบก ได้บันทึกไว้ว่า *"...เมื่อประมาณปี ๒๕๐๐ ...คุณประเทืองให้ดิฉันร้องเพลงโฆษณาสินค้าหลายเพลงจนสนิทสนมคุ้นเคย ดิฉันรู้สึกทึ่งในความสามารถของคุณประเทืองมาก เขาแต่งเพลงได้ไพเราะ ถ้อยคำสละสลวย ชมธรรมชาติ ชมความงามของผู้หญิง ทั้งๆ ที่ตาเขาไม่เห็น แต่เขาเข้าใจธรรมชาติ พรรณนาได้อย่างสวยงาม เช่น เพลงเพ้อ ของเขา ...เพลงที่เขามอบให้ดิฉันร้องมีหลายเพลง เช่น เหงาใจ ลมละเมอ ฝันถึงอดีต ซึ่งเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องสละสลวยกินใจน่าฟัง..."*

เพลงเพ้อ

คำร้อง - ทำนอง ประเทือง บุญญประพันธ์ ขับร้อง สุเทพ วงศ์กำแหง

เห็นลมละเมอเพ้อหวาดผวา เห็นฟ้าพะวงหลงโทษโกรธดิน
เห็นสายน้ำหลากสาดเซาะแก่งหิน เห็นพื้นดินแยกแตกเพราะถูกรอยไถ
เห็นใบไม้ครวญหวนอยู่ริมธาร เห็นศาลเพียงตาแล้วข้าปวดใจ
เห็นแสงเดือนส่องยิ่งมองใจหาย เห็นเธอร้องไห้ช้ำใจเพราะใครเขาทำ
เธอช้ำใจเพราะถูกใครลวง บอกกับฉันอย่ามัวหวง ใครลวงให้เธอชอกช้ำ
บอกฉันสักหน่อยอย่าปล่อยให้ใจระกำ เธอร้องไห้เพราะใครเขาทำ เธอช้ำเพราะใครหรือเธอ
เห็นเธอระทมขมขื่นตื้นตัน แล้วฉันยิ่งตรมขมขื่นกว่าเธอ
ฟ้าสิ้นดินถล่มขาดลมแรงเพ้อ หากใครแกล้งเธอฉันนี้จะยอมตายแทน

ผลงานเพลงของนายประเทือง บุญญประพันธ์ ที่แต่งไว้มีประมาณ ๖๐๐ - ๗๐๐ เพลง แบ่งได้เป็น

๑. *เพลงที่แต่งคำร้อง ทำนอง และขับร้องเอง* เช่น เพลงลิขิตที่มืดมน เพลงชีวิตมืด เพลงดงลั่นทม เพลงดอกไม้ป่า เพลงปลอบขวัญดวงใจ เพลงวิญญาณรำลึก เพลงวิญญาณครวญ เพลงเสียงเรียกจากสาย เพลงโลกมืด ฯลฯ

เพลงชีวิตมืด

คำร้อง - ทำนอง - ขับร้อง ประเทือง บุญญประพันธ์

พอรู้ตัวว่าตามองไม่เห็น จิตก็รู้ว่าเวรและกรรมบาปคงตามมา
ชาตินี้ก้มหน้ารับกรรมตามโชคชะตา เป็นเพราะวาสนา สร้างมาให้เรามืดมน
ใครเหมือนตัวเราคงเศร้าหนักหนา เกิดมาไร้ดวงตาชักพาให้ใจกังวล

สู้ฝืนกลืนกล้ำ ช้ำใจเท่าไหร่ยอมทน
เกิดมาอาการ ช่างไม่ครบสามสิบสอง
อยากมองเห็นภาพ สังคมก็มืดหมดทาง
ค่ำเช้าเราคงไม่เคยรู้
ได้หูเป็นเพื่อน ช่วยเตือนคอยบอกเวลา
ชีวิตช่างมืดมน เหมือนคนที่เดินหลงทาง
ใจฉันต้องหม่นหมอง อยู่ผู้เดียวอ้างว้าง
ไร้สิ้นแสงแห่งความสว่าง สิ้นทางโถวาสนา
หากแต่หูคอยฟัง ระวังช่วยแทนดวงตา
สงสารโอ้โชคชะตาเกิดมาเพื่อใช้หนี้เวร

๒. *เพลงที่แต่ง คำร้อง - ทำนอง ขับร้อง* โดยนักร้องชายและหญิง และเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง เช่น เพลงคนใจดำ และเพลงสนามอารมณ์ ขับร้องโดย สวลี ผกาพันธ์ เพลงธาราระทมและเพลงมาลีไร้ค่า ขับร้องโดยหม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ เพลงเข็ดแล้วลพบุรี ขับร้องโดย นพดล ชาวไร่เงิน เพลงเพ้อ ขับร้องโดย สุเทพ วงศ์กำแหง เพลงลืมคำสั่งและเพลงลมจำ ขับร้องโดย ชรินทร์ นันทนาคร ฯลฯ

เพลงคนใจดำ

คำร้อง - ทำนอง ประเทือง บุญญประพันธ์ ขับร้อง สวลี ผกาพันธ์

แต่ก่อนแต่ไรเคยรักปักใจ
นึกอยากจะรู้หัวใจใครเปลี่ยน
ขาดความจริงใจเคยรักกลับชัง
หัวอกกลัดหนองร้องไห้ไม่ออก น้ำตากลืนกล้ำ
โถใจฉันจวนจะขาดใจฉันเจียนจะขาด
กลัวจะต้องระกำช้ำทรวง
ก่อนจากฝากคำทำรัดกอดฉัน
หลงปรารถนาน้ำตาจึงร่วง โถลวงกันได้
ใยมาลืมกัน ลืมความรักมั่นกันไว้
หมุนเวียนง่ายๆ โถผู้ชายใจดำ
ใจช่างรวนเร ดูเธอร้อยเล่ห์แกล้งทำ
สุดจะเบื่อคำคนลวง
หวาดกลัวน้ำตาร่วง
กลัวรักหลอกลวง แล้วใครจะช่วยปลอบใจ
ยังจำคำเธอ ใจจึงเพ้อเจ้อเดียวดาย
นี่แหละผู้ชายใจดำ

เพลงสุดท้ายนายประเทือง บุญญประพันธ์ แต่งชื่อเพลงเกลียวสายป่าน ขับร้องโดย นิสา อาภรณ์

นายประเทือง บุญญประพันธ์ ป่วยเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๖ ด้วยโรคเบาหวาน โรคหัวใจ และโรคความดันโลหิต จนถึงพุทธศักราช ๒๕๓๘ ร่างกายอ่อนแอลง จนไม่สามารถเดินได้ตามปกติ ถึงแก่กรรมที่โรงพยาบาลสมเด็จ ณ ศรีราชา จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ เวลา ๒๑.๐๐ น. สิริอายุ ๗๑ ปี ฌาปนกิจศพเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ เวลา ๑๔.๐๐ น.

นายประเทือง บุญญประพันธ์ นักร้อง นักแต่งเพลงที่มีดวงตาบอดสนิท เป็นศิลปินโดยชีวิตและวิญญาณ ฝากผลงานเพลงไพเราะอันเป็นอมตะให้คนรุ่นหลังได้ฟังจนถึงปัจจุบัน

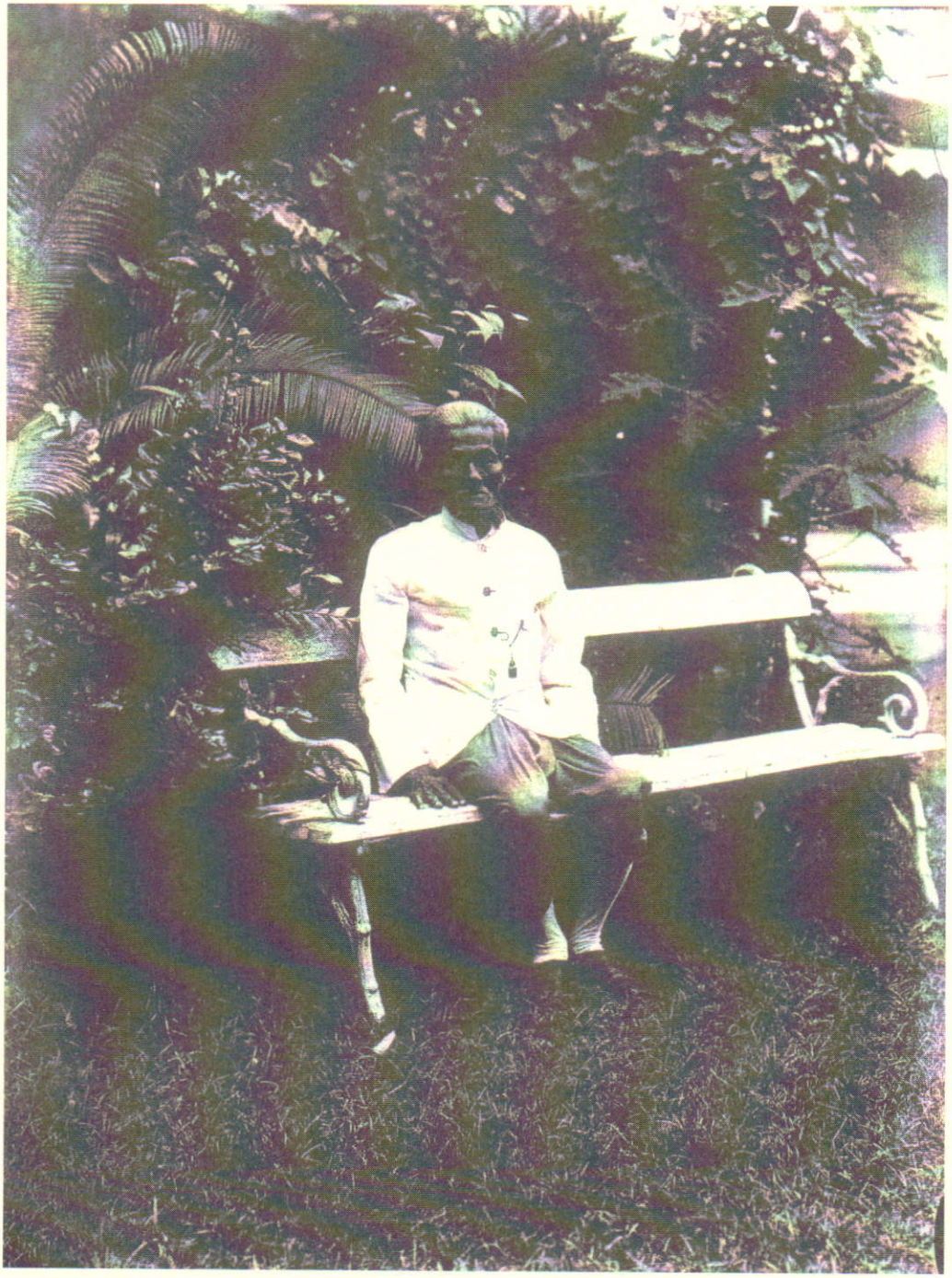

พระยาพิศณุประสาทเวช (คง ถาวรเวช)
ผู้จัดทำหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับแรก

พระยาพิศณุประสาทเวช (คง ถาวรเวช) กับตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

โดยที่วิสัยทัศน์ทางการแพทย์ และสาธารณสุขของไทยในปัจจุบันได้เน้นการป้องกันควบคู่ไปกับการรักษา โดยเฉพาะการแพทย์แผนไทยเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ได้นำมาศึกษา วิจัย และพัฒนาให้ก้าวหน้าควบคู่ไปกับการแพทย์แผนปัจจุบัน **หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง** จึงเป็นตำราแพทย์แผนไทยฉบับหนึ่งใน ๕ ฉบับ ที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข คัดเลือกให้เป็นตำราต้นแบบการแพทย์และสมุนไพรไทย สำหรับใช้เทียบเคียงในการขอจดทะเบียนตำรับยาแผนไทยในประเทศไทย ซึ่งเท่ากับเป็นที่ยอมรับว่า วิชาการด้านแพทย์และสมุนไพรในหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ จัดเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาตรฐาน แพทย์และเภสัชกรไทยมีสิทธินำองค์ความรู้ดังกล่าว ไปใช้ปรุงยาได้โดยไม่ต้องจดทะเบียนใหม่

หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เป็นตำราแพทย์แผนไทยที่**พระยาพิศณุประสาทเวช** (คง ถาวรเวช) ชำระและเรียบเรียง จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๕๐ ฉะนั้น พุทธศักราช ๒๕๕๐ นี้ จึงเป็นวาระครบ ๑๐๐ ปี แห่งการจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะได้กล่าวถึงประวัติและผลงานของพระยาพิศณุประสาทเวชในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง ควรจะได้กล่าวถึงสภาวะในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเมื่อร้อยปีก่อนด้วย เพื่อจะได้มองเห็นคุณประโยชน์และความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ชัดเจนขึ้น

อันการศึกษาวิชาแพทย์แผนไทยแต่ก่อนนั้น ศิษย์ผู้ประสงค์จะได้วิชาต้องใช้วิธีต่อความรู้ด้วยปากจากผู้เป็นอาจารย์โดยตรง แล้วนำมาท่อง

บ่นจนขึ้นใจ ทั้งยังต้องอยู่ปรนนิบัติรับใช้ติดตามอาจารย์ เป็นลูกมือปฏิบัติหัดงาน ตำรายาพื้นบ้านทั้งหลายก็ได้จากการศึกษาคัดลอกต่อกันมาในหมู่แพทย์และผู้สนใจ บางตำราก็เป็นสิ่งหวงแหนหรือรู้กันเฉพาะในครอบครัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้มีพระมหากรุณายิ่งล้นแก่อาณาประชาราษฎร สมพระราชสมัญญา **"พระปิยมหาราช"** มีพระราชดำริว่า เพื่อให้การบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนด้วยการแพทย์แผนไทยเป็นไปอย่างมีมาตรฐาน ควรเริ่มด้วยการตรวจสอบชำระคัมภีร์แพทย์ พระตำราหลวงทั้งมวลให้ถูกถ้วนก่อน จากนั้นจึงค่อยพัฒนาการเรียนการสอนวิชาแพทย์แผนไทยให้เป็นระบบ ดังนั้น หลังจากเสวยราชสมบัติได้เพียง ๒ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๑๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้ง **คณะกรรมการแพทย์หลวง** ขึ้นชุดหนึ่ง มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย จางวางกรมแพทย์เป็นประธาน จัดหารวบรวมคัมภีร์แพทย์ในที่ต่างๆ มาตรวจสอบชำระทำเป็น **คัมภีร์แพทย์ฉบับหลวง** รวม ๑๔ คัมภีร์ นับเป็นพระคุณูปการอันสำคัญยิ่งต่อการแพทย์แผนไทยและวิชาการแพทย์ของราชอาณาจักรไทย และต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๓๒ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้ง **โรงเรียนราชแพทยาลัย** ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้นำคัมภีร์แพทย์ฉบับหลวงมาจัดพิมพ์เป็นตอนๆ เรียกว่าหนังสือ **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์** สำหรับใช้เป็นตำราในโรงเรียนราชแพทยาลัย และเป็นตำราแพทย์ประจำบ้านที่สามัญชนทั่วไปได้ช่วยเหลือตนเองและครอบครัวด้วย แต่หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ชุดแรกนี้จัดพิมพ์ได้เพียง ๓ ตอน ก็ระงับไป

การศึกษาวิชาแพทย์แผนไทยควบคู่กันไปกับการศึกษาวิชาแพทย์สมัยใหม่ในโรงเรียนราชแพทยาลัยนี้เป็นพระราชดำริอันสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงยืนยันในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบดีกรมศึกษาธิการผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาของโรงเรียนราชแพทยาลัยว่า

"...ขอเตือนว่าหมอฝรั่งนั้นดีจริง แต่ควรให้ยาไทยสูญหฤๅหาไม่ หมอไทยจะควรไม่ให้มีต่อไปภายน่าหฤๅควรจะมีไว้บ้าง ถ้าว่าส่วนตัวเองยังสมัคกินยาไทยแลยังวางใจหฤๅอุ่นใจในหมอไทยมาก ถ้าหมอไทยจะรักษาอย่างฝรั่งหมด ดูเยือกเยนเหมือนเหนอื่น ไม่เหนพระเหนสงฆ์เลยเหมือนกัน..."

(พระราชหัตถเลขา ร.ที่ ๘๑/๑๐๙
ลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๐๙ พ.ศ. ๒๔๓๔
สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลตอบพระราชหัตถเลขาดังกล่าวว่า

"...กระแสพระราชดำริห์ ทั้งการสอนวิชาแพทย์อย่างไทย แลอย่างฝรั่ง ในโรงเรียนแพทยากรนับเป็นพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

การสอนวิชาในโรงเรียนแพทยากรนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งใจแลคิดด้วยเกล้าฯ ว่า จะให้ฝึกสอนทั้งวิชาฝรั่งแลยาไทย เลือกแต่ที่ดีทั้ง ๒ ฝ่ายมาประสมกัน คือ ฝึกสอนให้นักเรียนรู้ลักษณะร่างกาย การฝึกสอนการผ่าตัดแลเย็บบาดแผลแล การแยกธาตุตรวจสรรพคุณยาโดยวิธีเคมมีสตรี

เป็นต้น วิชาฝรั่งเหล่านี้ คิดด้วยเกล้าฯ ว่าจะฝึกสอนส่วนวิธีไทย คือ สรรพยาแลวิธีพยาบาลเป็นต้น ก็จะฝึกสอนแลคิดบำรุงให้เจริญขึ้น โดยเต็มกำลัง..."

(หนังสือกรมศึกษาธิการ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๐๙ พ.ศ. ๒๔๓๔ สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

ต่อมาแพทย์ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนราชแพทยาลัย ซึ่งได้เล่าเรียนมาทั้งการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แบบสมัยใหม่ ได้ร่วมกันจัดตั้งโรงเรียน "เวชสโมสร" ขึ้น และได้ร่วมกันพิมพ์ตำราแพทย์ขึ้นอีกในพุทธศักราช ๒๔๔๗ ให้ชื่อว่า **"แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์"** ตามฉบับแรก กล่าวถึงวิธีการรักษาและตำราแพทย์แผนฝรั่งเป็นหลัก ผสานกับการใช้ยาไทยในส่วนที่ยังหายาฝรั่งแทนไม่ได้ หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับที่ ๒ นี้ จัดพิมพ์ได้เพียง ๔ เล่ม ก็ระงับไปเพราะหมดทุน

หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับที่ ๓ ซึ่งใช้ชื่อเหมือนกับหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ๒ ฉบับแรก แต่มีสาระสำคัญต่างออกไป คือ ว่าด้วยความรู้ทางการแพทย์แผนไทยโดยเฉพาะ ชำระและเรียบเรียงโดยพระยาพิศณุประสาทเวช จัดพิมพ์เผยแพร่ในพุทธศักราช ๒๔๕๐ จึงเป็นตำราแพทย์แผนไทยที่สมบูรณ์ฉบับแรกที่ทั้งหมอหลวงและหมอชาวบ้านใช้เป็นคู่มือในทางเวชกรรมและเภสัชกรรมมาจนทุกวันนี้

ก่อนที่จะกล่าวถึงหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับที่ ๓ หรือ**ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง ของพระยาพิศณุประสาทเวช** ควรได้รู้ถึงประวัติและงานสำคัญของท่านพอสังเขป

พระยาพิศณุประสาทเวช (คง ถาวรเวช) เกิดเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๖ ประวัติครั้งเยาว์วัยไม่ปรากฏรายละเอียด ทราบแต่ว่าท่านมีความสนใจการแพทย์แผนไทย และเป็นศิษย์ของพระยาประเสริฐศาสตร์ธำรง (หนู วรกิจพิศาล) แพทย์ผู้มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้ตั้งโรงพยาบาลขึ้นเป็นครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๒๙ โดยใช้สถานที่บริเวณพระราชวังหลัง ฝั่งธนบุรี เรียกกันว่า "โรงพยาบาลวังหลัง" คือโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาประเสริฐศาสตร์ธำรง เป็นแพทย์ใหญ่ประจำโรงพยาบาลวังหลัง และพระยาประเสริฐ-ศาสตร์ธำรงก็ได้คัดเลือก พระยาพิศณุประสาทเวช ซึ่งขณะนั้นเป็นเพียง **"หมอคง"** ให้เป็นแพทย์รองประจำโรงพยาบาลวังหลัง

ต่อมากิจการโรงพยาบาลได้รับความนิยมมากขึ้น กรมพยาบาลซึ่งรับผิดชอบการดำเนินงานของโรงพยาบาลทั้งหลาย จึงจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นอีก เช่น โรงพยาบาลคนเสียจริต ตั้งที่บริเวณปากคลองสาน ฝั่งธนบุรี โรงพยาบาลเทพศิรินทร์ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลอย่างฝรั่ง ตั้งที่บริเวณปากถนนหลวงตรงกับวัดเทพศิรินทราวาส โรงพยาบาลบูรพา ซึ่งเป็นโรงพยาบาลสามัญ ตั้งที่บริเวณริมคลองรอบ-กรุง ตรงข้ามวังบูรพาภิรมย์

ประมาณพุทธศักราช ๒๔๓๖ *"หมอคง"* ได้ย้ายมาประจำที่โรงพยาบาลบูรพา ทำหน้าที่เป็นหมอหลวง หมอประจำโรงพยาบาล และยังเป็นหมอเชลยศักดิ์ที่รับรักษาคนไข้ทั่วไป โดยใช้ความรู้ในวิชาแพทย์สมัยใหม่ที่ใช้อยู่ในโรงพยาบาล ผสาน

กับความรู้ทางการแพทย์แผนไทยโบราณที่ท่านเชี่ยวชาญมาแต่เดิม การพัฒนาแบบแผนในการรักษาผู้ป่วยเช่นนี้ ทำให้เป็นผลดีต่อการรักษาพยาบาลแผนใหม่ ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงมากในขณะนั้น ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ครั้งแรกเป็น **"ขุนประสารเวชสิทธิ์"** และเลื่อนขึ้นโดยลำดับจนได้เป็น **"พระยาพิศณุประสาทเวช"**

ในพุทธศักราช ๒๔๔๙ เกิดโรคระบาดขึ้นในหัวเมืองแถบพื้นที่จังหวัดลพบุรีและนครราชสีมา เรียกกันว่า *"ไข้ตักศิลา"* ที่ปัจจุบันเรียกกันว่า กาฬโรคหรือโรคเปล็ก พระยาพิศณุประสาทเวชได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ไปตรวจตราจัดการระงับโรคระบาดได้เป็นผลสำเร็จ แต่ผลพลอยได้อันสำคัญคือ ท่านเกิดความสนใจในตำราแพทย์แผนโบราณพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นตำราที่คัดลอกกันต่อๆ มาแต่มักไม่สมบูรณ์ ลบเลือน หรือผิดเพี้ยนไปมาก ส่วนคัมภีร์แพทย์ฉบับหลวงที่ชำระเรียบร้อยแล้ว ก็ใช้กันอยู่ในหมู่แพทย์หลวงเท่านั้น นอกจากนี้ ท่านยังเห็นความจำเป็นที่ราษฎรทั่วไปที่ป่วยไข้แต่ไม่ถึงกับต้องหาหมอควรจะรักษาพยาบาลกันเองได้

ขณะนั้นพระยาพิศณุประสาทเวช เป็นอาจารย์ด้านการแพทย์แผนไทยในโรงเรียนราชแพทยาลัยและเป็นผู้จัดการโรงเรียนเวชสโมสรด้วย จึงได้กราบทูลขอประทานพระอนุญาต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณในขณะนั้น นำ**คัมภีร์แพทย์ต่างๆ** มาตรวจสอบชำระและเรียบเรียงให้เป็นฉบับสมบูรณ์ จัดพิมพ์ให้แพร่หลายในชื่อหนังสือ**แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง**เป็นการสนองพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสานต่อการเรียนการสอนของโรงเรียนราชแพทยาลัยและโรงเรียนเวชสโมสร ที่สนับสนุนการใช้ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยควบคู่กันไปกับการแพทย์แผนปัจจุบันดังกล่าว

หนังสือ**แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง** ที่พระยาพิศณุประสาทเวช ได้ใช้ความอุตสาหะวิริยะในการตรวจสอบชำระเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ครบถ้วนสมบูรณ์ ได้จัดพิมพ์เป็น ๒ เล่มจบ แล้วเสร็จบริบูรณ์ในพุทธศักราช ๒๔๕๐ เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก ได้มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นอีกหลายครั้ง ได้ใช้เป็นตำราในการเรียนการสอนวิชาเวชกรรม และเภสัชกรรมแผนไทยในโรงเรียนแพทย์และมหาวิทยาลัยต่างๆ มาจนปัจจุบัน โดยเฉพาะโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้ใช้แนวทางและเนื้อหาของตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงเป็นหลักสูตรการสอนมาจนทุกวันนี้

ควรบันทึกไว้ในที่นี้ด้วยว่า ในปีถัดมาคือในพุทธศักราช ๒๔๕๑ ท่านได้นำหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงมาจัดทำเป็นฉบับย่อให้ชื่อว่าหนังสือ**เวชศึกษา** จัดพิมพ์เป็น ๓ เล่มจบ สำหรับราษฎรทั่วไปมีไว้ประจำบ้านเรือน เป็นคู่มือในการรักษาพยาบาล เป็นหนังสือชุดที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากเช่นเดียวกัน

หนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง รวมตำราแพทย์แผนไทย ๑๔ คัมภีร์ คือ

หนังสือ**แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เล่ม ๑** ประกอบด้วย

คัมภีร์ฉันทศาสตร์ แต่งเป็นคำประพันธ์

ประมวลความรู้สรุปจากทุกคัมภีร์ คุณสมบัติของแพทย์และสิ่งที่แพทย์ควรรู้ วิธีสังเกตอาการไข้และการรักษา กำเนิดโรคภัย ลักษณะของหญิงที่มีน้ำนมดีหรือน้ำนมชั่ว วิธีสังเกตตำแหน่งชีพจร ธาตุทั้งห้าซึ่งเป็นสาเหตุแห่งโรค อาการของไข้ป่วง ๘ ประเภท และยารักษา กำหนดเวลาโมงยามที่สัมพันธ์กับสมุฏฐานโรค โรคท้องร่วงต่างๆ วิธีสังเกตนิมิตของผู้ใกล้ตาย อาการของโรคซางประเภทต่างๆ ธาตุ ๔

พระคัมภีร์ปฐมจินดาร์ ว่าด้วยแม่และเด็ก กำเนิดชีวิตมนุษย์แต่แรกปฏิสนธิ การเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ การรักษาครรภ์ การคลอด การเลี้ยงดูทารก การรักษาสุขภาพของมารดา กำเนิดของโรคที่เกี่ยวกับแม่และเด็ก อาการของโรค การรักษาโรค และรายละเอียดเกี่ยวกับยาสมุนไพร

พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์ ว่าด้วยการรักษาโรคที่เกี่ยวกับความพิการของธาตุทั้งสี่ ตามฤดูกาลในรอบ ๑๒ เดือน

พระคัมภีร์สรรพคุณ (แลมหาพิกัต) ว่าด้วยสรรพคุณของสมุนไพรที่มีคุณค่าทางยาหรือเภสัช การรักษาโรคอย่างไรขึ้นอยู่กับรสของสมุนไพรนั้นๆ เพราะสมุนไพรแต่ละรสมีสรรพคุณยาต่างกัน มหาพิกัตหรือมหาพิกัด หมายถึงการกำหนดน้ำหนักในการใช้สมุนไพรเป็นยา ซึ่งต่างไปตามคนไข้แต่ละคนหรือแต่ละวัย

หนังสือ**แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง เล่ม ๒** ประกอบด้วย

พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ว่าด้วยมูลเหตุการเกิดโรค การวินิจฉัยโรค ซึ่งความเชื่อของการแพทย์แผนไทยว่าความเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุใหญ่ๆ ๖ ประการ ได้แก่ มูลเหตุธาตุทั้งสี่ อิทธิพลของฤดูกาล อายุที่เปลี่ยนไปตามวัย ถิ่นที่อยู่อาศัย อิทธิพลของกาลเวลาและสุริยจักรวาล และพฤติกรรม

พระคัมภีร์วรโยคสาร ว่าด้วยองค์แห่งแพทย์ คุณลักษณะของแพทย์ที่ดี ลักษณะผู้ป่วย นิมิต โรค การรักษาโรค การเก็บสมุนไพร อาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ

พระคัมภีร์มหาโชตรัต ว่าด้วยโรคของสตรี ปัญหาเกี่ยวกับประจำเดือน อาการโรคแต่ละชนิด ตำรายาสำหรับรักษาอาการของโรคนั้นๆ

พระคัมภีร์ชวดาร ว่าด้วยโรคลมและโรคเลือด โรคลม หมายถึงระบบการไหลเวียนของโลหิต ระบบทางเดินอาหาร ระบบประสาท โรคเลือด หมายถึงโรคที่เกี่ยวกับโลหิต นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับเส้น การจับเส้น และการนวด เพื่อให้เลือดลมเดินเป็นปรกติ

พระคัมภีร์โรคนิทาน ว่าด้วยสาเหตุและสมุฏฐานของโรคอันเกิดจากธาตุทั้งสี่ขาดความสมดุล ฤดู เดือน อายุ อิทธิพลของสุริยจักรวาล หรือความเป็นไปในรอบ ๑ วัน ๑ เดือน ๑ ปี การรักษาตามสรรพคุณยา รสยาทั้ง ๙ รส

พระคัมภีร์ธาตุวิวรณ์ ว่าด้วยสาเหตุที่ธาตุทั้งสี่มีอาการไม่ปรกติ การแก้ไข การรักษาให้เป็นปรกติ

พระคัมภีร์ธาตุบรรจบ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับอุจจาระ เหตุที่เกิดโรค ลักษณะอุจจาระธาตุ โรคอุจจาระธาตุและยาแก้โรค

พระคัมภีร์มุจฉาปักขันธิกา ว่าด้วยอาการของโรคบุรุษและโรคสตรี ยาสมุนไพรที่ใช้รักษา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงโรคนิ่ว โรคริดสีดวง และการ

ใช้สมุนไพรรักษาอาการของโรคดังกล่าว

พระคัมภีร์ตักกะศิลา ว่าด้วยโรคระบาดอย่างร้ายแรง มีโรคไข้พิษ เช่น ไข้รากสาด ไข้อีดำอีแดง ไข้มาลาเรีย ไข้มหาเมฆ ไข้มหานิล โรคไข้เหนือ คือไข้ป่า และโรคไข้กาฬ

พระคัมภีร์ไกษย ว่าด้วยโรคกษัย ซึ่งทำให้ร่างกายทรุดโทรม ผอมแห้ง สุขภาพไม่สมบูรณ์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาพิศณุประสาทเวช ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ และได้รับพระราชทานนามสกุลว่า **"ถาวรเวช"**

พระยาพิศณุประสาทเวชถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ สิริอายุได้ ๖๑ ปี

เจ้าจอมพิศว์ (ต.จ.) ในรัชกาลที่ ๕

เจ้าจอมพิศว์ (ต.จ.) ในรัชกาลที่ ๔

นางจารุดี ผลประการ

สตรีผู้เป็นวุฒิบุคคล คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยชาติวุฒิ คุณวุฒิ และวัยวุฒิ กล่าวคือ กำเนิดในราชินิกุล *"บุนนาค"* ได้ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย และมีอายุยืนยาวมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) ซึ่งจะได้นำประวัติมาเสนอ ณ โอกาสนี้ สตรีท่านนั้น คือ **เจ้าจอมพิศว์ ในรัชกาลที่ ๔**

กำเนิด - วัยเยาว์

เจ้าจอมพิศว์ ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๓ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะเมีย ที่บ้านหน้าวัดประยุรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรคนที่ ๒ ของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) และท่านผู้หญิงเปลี่ยน (สกุลเดิม ชูโต) พี่น้องของท่านมี ๕ คน คือ

จมื่นศรีสรรักษ์ (เพ่ง บุนนาค)
เจ้าจอมพิศว์ ในรัชกาลที่ ๔
นายราชาณัตยานุหาร (พาสน์ บุนนาค)
หม่อมพัฒน์ รัชนี ในพระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
คุณหญิงพวง ดำรงราชพลขันธ์

สมัยที่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ดำรงตำแหน่งจางวางมหาดเล็ก และราชเลขาธิการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลาเข้าวังท่านมักจะพาเจ้าจอมพิศว์ไปด้วย เจ้าจอมพิศว์จึงมีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระยุคลบาท และคุ้นเคยกับเจ้านายทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในแทบทุกพระองค์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี

งานในราชการ

คราวงานพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรสรัทวาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้เจ้าจอมพิศว์ทำหน้าที่เป็นนางเชิญมยุรฉัตรเข้ากระบวนแห่ในงานพระราชพิธีนั้น ได้มีพระราช-

กระแสขอต่อ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์จึงได้ให้ท่านผู้หญิงเปลี่ยน นำเจ้าจอมพิศว์เข้าเฝ้าถวายตัว รับราชการฝ่ายใน ต่อมาได้เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ ได้อยู่ที่ตำหนักเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (แพ บุนนาค) ผู้เป็นญาติ

เจ้าจอมพิศว์ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยความจงรักภักดีเป็นเวลา ๓๐ ปี ท่านเป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้มีหน้าที่เชิญพระแสงข้างที่ตามเสด็จในพระราชฐานชั้นใน อันเป็นขนบประเพณีที่ปฏิบัติสืบมาแต่โบราณ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าจอมพิศว์ก็ยังคงรับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังตลอดมา จนท่านผู้หญิงเปลี่ยนถึงอนิจกรรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปรารภว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์มีอายุล่วงเข้าวัยชรามากแล้ว เวลาป่วยไข้จะลำบากไม่มีใครดูแลปรนนิบัติ เพราะบุตรธิดาอื่นก็มีครอบครัวกันไปหมดแล้ว จึงโปรดให้เจ้าจอมพิศว์ออกไปช่วยดูแลงานทางบ้าน แต่ยังคงให้มีหน้าที่ราชการฝ่ายในตามเดิม

เจ้าจอมพิศว์ได้ช่วยดูแลรับใช้สนองพระคุณเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นเวลา ๑๕ ปี จนท่านเจ้าพระยาถึงอสัญกรรม และได้รับพระมหากรุณาพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง ต่อจากงานเมรุพระศพสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

เกียรติยศที่เจ้าจอมพิศว์ได้รับจากงานรับใช้ฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้า (ต.จ.) เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๓ และหีบหมากทองคำลงยา อันมีเกียรติเท่าชั้นเจ้าจอมมารดา เข็มพระบรมรูปอักษรพระปรมาภิไธยย่อ จปร ทองคำฝังเพชร และของที่ระลึกอื่นๆ อีกมาก

งานศิลปะและการครัว

เจ้าจอมพิศว์ได้ถ่ายทอดคุณลักษณะกุลสตรีที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อมจากท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ผู้เป็นมารดาไว้อย่างพอเพียง ทั้งความสามารถในการเย็บปักถักร้อย การร้อยกรองดอกไม้ และการแกะสลักผัก โดยเฉพาะฝีมือทางการครัว ท่านย่อมเป็นเอกในฐานะธิดาของท่านผู้หญิงเปลี่ยน เจ้าของตำรับหนังสือ *"แม่ครัวหัวป่าก์"* อันโด่งดัง ซึ่งเป็นตำราทำกับข้าวฉบับแรกที่ตีพิมพ์เป็นวิทยาทานแก่คนรุ่นหลัง

เจ้าจอมพิศว์มีฝีมือเยี่ยมในการต้มหมูแฮม ซึ่งท่านได้รับพระราชทานสูตรจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านมีความสามารถในการดัดแปลงอาหาร เปลี่ยนนั่นเติมนี่จนอร่อยเป็นที่ชื่นชอบของญาติมิตร สูตรน้ำพริกของท่านมีมากมายหลายสิบสูตร นอกจากนั้น ท่านยังได้สอนลูกหลานทั้งสกุลบุนนาคและชูโต ที่สนใจเรียนรู้โดยให้ลงมือทำเองตามที่ท่านสาธิตให้ดู รวมทั้งสอนการแกะสลักผักซึ่งท่านมีฝีมืออย่างมากด้วย

งานอดิเรก

เจ้าจอมพิศว์มีงานอดิเรกหลายอย่าง อย่างแรกคือการเลี้ยงสัตว์ ท่านเลี้ยงสัตว์หลายชนิด มีสุนัข แมว นก และปลา เป็นต้น โดยเฉพาะสุนัข

เป็นสัตว์ที่ท่านรักและชอบเลี้ยงที่สุด และเลี้ยงมาตลอดมิได้ขาด มีสารพัดพันธุ์ ทั้งพันธุ์ไทยและพันธุ์ต่างประเทศ และท่านมีความสามารถในการฝึกสัตว์เลี้ยงอย่างมากด้วย

ขณะอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เจ้าจอมพิศว์ได้รับพระราชทานสุนัขจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตัวหนึ่ง ท่านเลี้ยงจนเก่งและสอนให้ไปซื้อขนมได้ โดยส่งเงินให้สุนัขคาบไปจ้องขนมที่จะซื้อตรงหน้า จนผู้ขายเข้าใจและหยิบให้ สุนัขจึงจะคายเงินให้ผู้ขายและคาบห่อขนมกลับมา

แมวที่ท่านเลี้ยงท่านก็สามารถฝึกได้ดี เช่น สอนให้นวดและถ่ายในห้องน้ำบนโถส้วม (ชึม)

นกที่ท่านเลี้ยงมีหลายพันธุ์ เช่น นกแก้ว นกขุนทอง นกกระตั้ว นกยูง นกกะเรียน และนกหงส์หยก กล่าวกันว่า นกแก้วมากัว จากอเมริกาใต้ที่ท่านเลี้ยงเป็นตัวแรกที่มีในประเทศไทย

เจ้าจอมพิศว์เป็นผู้นำในการเลี้ยงปลาตู้ โดยท่านให้สร้างตู้ซีเมนต์ที่มีกระจกด้านหน้า ๒-๓ ตู้ ขนาดใหญ่พอสมควร เลี้ยงทั้งปลาไทยและปลาเทศ

งานอดิเรกเพื่อความบันเทิงของท่านอีกอย่างหนึ่งคือ การสะสมรูปที่สอดมาในซองบุหรี่ หรือที่เรียกว่ายากาแรต ท่านมีเป็นชุดๆ มากมายหลายสิบอัลบั้ม ท่านเป็นนักสะสมรูปยากาแรตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของเมืองไทยขณะนั้น ร้านค้ารูปยังเป็นรองท่าน

เจ้าจอมพิศว์ มีรูปร่างงดงาม มีความเมตตา โอบอ้อมอารี ใจคอกว้างขวาง สติปัญญาเฉียบแหลม ปฏิภาณโวหารดี มีความคิดสร้างสรรค์และทันสมัย คุณสมบัติต่างๆ ของท่านปรากฏให้เห็นจากกิริยาวาจา การแต่งเนื้อแต่งตัว ความสามารถในงานราชการ งานบ้าน และงานอดิเรกที่ไม่เหมือนใคร ท่านจึงเป็นที่รักและชื่นชมของญาติมิตรและผู้รู้จักมักคุ้น

เหนือความคิดสร้างสรรค์และความทันสมัย คือท่านเป็นผู้มีใจเป็นกุศล มีธรรมะสูง ส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยได้บริจาคเงินบำรุงโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดประยุรวงศาวาส และบริจาคบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์อื่นๆ มาโดยตลอด ท่านจึงดำรงตนอยู่ได้ด้วยความสุขโดยไม่หวั่นไหวกับความปรวนแปรต่างๆ ในชีวิต มาจนถึง ๕ แผ่นดิน

อนิจกรรม

ในช่วงปลายของชีวิต เจ้าจอมพิศว์ได้ย้ายที่อยู่หลายครั้ง จากบ้านฝั่งธนบุรี ไปอยู่ที่ถนนเพชรบุรี แล้วไปอยู่ที่ถนนสุขุมวิท และถนนเอกมัย ตามลำดับ โดยลูกหลานและญาติมิตรก็ยังไปเยี่ยมเยียนท่านอยู่เสมอ

สุดท้ายเจ้าจอมพิศว์ได้ไปพักผ่อนกับหลานสาวคนโตของท่านที่จังหวัดนครราชสีมา และได้เสียชีวิตอย่างกะทันหัน เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗ สิริอายุได้ ๙๕ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือ *"แม่ครัวหัวป่าก์"* ซึ่งท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ได้เรียบเรียงไว้ เพื่อพระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมพิศว์ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๔ ด้วย

ข้าขอเติมต่อถ้อย เสริมสฤษฎ์
แด่ท่านเจ้าจอมพิศว์ สง่าล้ำ
ภพนี้ท่านเสพสิทธิ์ เจ้าแห่ง จอมเฮย
ภาพหน้าท่านเสพซ้ำ ภพโพ้นสุขสนอง
(นางสาวเนื่องน้อย ชูโต ประพันธ์)

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ ครูใหญ่แห่งวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ เกิดเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๓ ที่บ้านเจ้าพระยาภูธราภัย *(นุช บุณยรัตพันธ์)* ใกล้วัดพระยาทำ ย่านบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรคนสุดท้องของนายปุย และนางบุญ บาปุยะวาทย์ มีพี่ชาย ๑ คน พี่สาว ๓ คน ด้านครอบครัวสมรสกับนางสาวชื้น สกุลเดิม สุตันตานนท์ มีบุตร ๑ คน ธิดา ๘ คน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและเพลง ได้บันทึกถึงความเป็นมาของนามสกุล "บาปุยะวาทย์" ไว้ว่า *"...อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) พุทธศักราช ๒๕๒๘ ผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับครูพุ่ม บาปุยะวาทย์ ได้อธิบายความหมายของนามสกุล บาปุยะวาทย์ ซึ่ง สมเด็จฯ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงประทานให้ครูปุย ผู้เป็นบิดา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๖ ไว้ดังนี้คือ บา คือ ครูบาอาจารย์ ปุยะ คือ ชื่อของครูปุย วาทย์ คือ พาทย์ อันแปลว่าเครื่องดนตรีประเภทตี ดังนั้นสกุลบาปุยะวาทย์ก็คือ นามสกุลของนักดนตรีที่สืบสายมาจากครูปุย ผู้ชำนาญดนตรีไทยประเภทเครื่องตีนั่นเอง..."*

เด็กชายพุ่ม บาปุยะวาทย์ เรียนหนังสือชั้นต้นที่วัดพระยาทำ ขณะเดียวกันบิดาก็ให้เรียนดนตรีปี่พาทย์ โดยเรียนหนังสือไปพร้อมกับการเรียนดนตรี เรียนฆ้องวงเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรก แต่ไม่ได้ตั้งใจเป็นนักดนตรีอาชีพเหมือนบิดาและพี่ชาย ดังนั้นเมื่ออายุได้ ๑๘ ปีจึงสมัครเข้ารับราชการที่งานโยธาสร้างถนน ในกรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาล เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๑ ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

พุทธศักราช ๒๔๕๓ อายุครบบวช ได้บรรพชาที่วัดระฆังโฆษิตาราม เมื่อลาบวชแล้วกลับเข้ารับราชการในสังกัดเดิม นายพุ่ม บาปุยะ-วาทย์ รับราชการจนได้เป็นช่างกองถนน ต่อมากรมสุขาภิบาล เปลี่ยนชื่อเป็นกรมโยธาเทศบาล

พุทธศักราช ๒๔๘๒ มีการย้ายโอนภารกิจของกรมโยธาเทศบาล จากกระทรวงนครบาลไปสังกัดเทศบาลนครกรุงเทพ เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งไม่ถูกอัธยาศัย นายพุ่ม บาปุยะ-วาทย์ จึงลาออกจากราชการ หันมายึดอาชีพเป็นนักดนตรี และเป็นครูสอนดนตรีมาโดยตลอดตั้งแต่บัดนั้น

นายมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีไทย) พุทธศักราช ๒๕๒๘ ได้บันทึกไว้ว่า *"...สิ่งที่พี่พุ่มได้รับความนิยมจากวงการดนตรี...ก็คือ การเทียบเครื่อง อันเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ ซึ่งมีระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก และอื่นๆ นั้นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดไพเราะได้ก็ด้วยเสียงของเครื่องดนตรีทุกชนิดมีระดับเสียงตรงกัน และเสียงที่เรียงลำดับก็ต้องได้สัดส่วนอันสม่ำเสมอ การที่จะทำให้เสียงดนตรีทุกอย่างมีเสียงตรงกันและเสียงเรียงลำดับได้สัดส่วนก็ต้องมีผู้เทียบ แต่การเทียบของไทยเราซึ่งใช้กันมาแต่สมัยโบราณมิได้มีเครื่องวัดความสูงต่ำ ผู้เทียบต้องใช้หูของตนฟัง แล้วแก้ไขตบแต่งให้ได้ระดับ จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ยากมาก ข้าพเจ้าเคยเห็นครูที่เทียบเสียงเครื่องปี่พาทย์ในสมัยก่อน มักจะลุกขึ้นเทียบในเวลาดึกสงัด เพราะเวลาเช่นนั้นไม่มีเสียงใดๆ มารบกวนให้โสตประสาทวอกแวก เทียบเสร็จแล้วยังต้องทดลองฟังและแก้ไขในวันหลังๆ อีก จึงนับว่า เป็นสิ่งที่ละเอียดสุขุมในการใช้หูเป็นอย่างยิ่ง พี่พุ่มเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในการเทียบเครื่องดนตรีได้ระดับดีผู้หนึ่ง..."*

พุทธศักราช ๒๔๙๖ พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ในขณะนั้น มีความประสงค์ให้นายพุ่มกลับเข้ารับราชการอีกในฐานะครูใหญ่ประจำวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ แต่นายพุ่มปฏิเสธ ขอเป็นเพียงลูกจ้างเพราะขณะนั้นอายุได้ ๖๓ ปีแล้ว

นายเอื้อ สุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ในขณะนั้น ได้บันทึกไว้ว่า *"...ความสำคัญของครูพุ่มมีความหมายกับวงการเพลงของกรมประชาสัมพันธ์อยู่มาก...ผมจึงนับว่าโชคดีที่ได้รับความรู้ในเรื่องเพลงและดนตรีมากขึ้น สงสัยเรื่องใด ถามครูพุ่มก็ได้รับความรู้ที่ถูกต้องจดจำเอาไปใช้ในการบรรเลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผมสนใจในเรื่องของทำนองเพลงเป็นพิเศษอยู่แล้ว จึงได้อาศัยครูพุ่มในเรื่องกลเม็ดต่างๆ ของเพลงอย่างมากมาย...ครูพุ่มเปรียบเสมือนคลังวิชาดนตรีที่มีของดีสะสมไว้มาก และไม่เคยหวงแหนวิชานี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดมาขอ สงสัยเรื่องใด ครูพุ่มจะอธิบายพร้อมเหตุผลประกอบ..."*

พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร ชื่นชมและยกย่องนายพุ่มเป็นอย่างมาก ได้บันทึกไว้ว่า *"...ครูพุ่มไม่ยอมยกตัวเองเป็นครูทางปี่พาทย์โดยเปิดเผย ท่านเป็นผู้มีฝีมือจริงๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางระนาดทุ้ม กลเม็ดเด็ดพรายของท่านเป็นที่เชื่อถือและนิยมกันอยู่ทั่วๆ ไป ทั้งๆ ที่ท่านไม่ยอมโอ้อวดตัวเป็นครู แต่พวกเราก็นับถือยกย่องท่านเป็นปรมาจารย์ทีเดียว กลเม็ดเด็ดพรายในเรื่อง*

ปี่พาทย์ท่านถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ในวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ทั้งหมด โดยไม่มีอั้นหรือหวงแหนไว้เลย ท่านเคยออกปากกับข้าพเจ้าว่า จะหวงไว้ทำไม ตายไปแล้วก็ไม่มีใครจะรักษาไว้ต่อไปได้ ถ้าไม่ให้เขาไว้เสียให้หมดเปลือก..."

การฝึกซ้อมของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์นั้น บางครั้งการซ้อมของวงดนตรีไทยเกิดไปพ้องกับวงดนตรีสากล ทำให้เสียงดนตรีไทยกับเสียงดนตรีสากลคลุกเคล้าผสมผสานกันไปโดยกฎแห่งธรรมชาติ เกิดเป็นเสียงที่แปลกประหลาดขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ เพราะห้องซ้อมดนตรีของทั้ง ๒ วง คือวงดนตรีไทยและวงดนตรีสากลอยู่ติดกันมีเพียงฝากั้นกลางเท่านั้น

จากเหตุดังกล่าวทำให้พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร หวนคิดถึงพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่ตรัสไว้ว่าดนตรีไทยกับดนตรีสากลนั้นควรเล่นรวมกันได้ ดังนั้น พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร จึงดำริที่จะทำวงดนตรีผสมขึ้น แนวความคิดเดียวกันนี้ก็เกิดขึ้นกับนายเอื้อ สุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ในขณะนั้นด้วยเช่นกันว่าน่าจะนำเครื่องดนตรีไทยมาผนวกเข้ากับเครื่องดนตรีสากลได้ อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมเชิดชูเพลงไทยให้จำได้ง่ายขึ้น โดยนำมาบรรเลงในแบบสากลได้อย่างแนบเนียน และยังคงรักษาบรรยากาศแบบไทยๆ ไว้ได้อย่างผสมกลมกลืน เรียกว่าเป็น **"การบรรเลงในแบบสังคีตสัมพันธ์"**

พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร และนายเอื้อ สุนทรสนานได้นำแนวคิดมาร่วมปรึกษากัน โดยมีนายพุ่ม บาปุยะวาทย์ เป็นผู้บอกทางเพลงไทยให้แล้วนำมาบรรเลงร่วมกันด้วยวงดนตรีไทยและวงดนตรีสากล เกิดเป็นเพลงผสมขึ้นเป็นเพลงแรก คือ **เพลงกระแต** จากเพลงไทยเดิมที่มีชื่อว่า เพลงลาวกระแตเล็ก ๒ ชั้น เป็นการบรรเลงแบบสังคีตสัมพันธ์เป็นครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๗

เพลงกระแต

ทำนอง เพลงลาวกระแตเล็ก ๒ ชั้น คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล

ชาย *น้องรักพี่เอยเจ้าอย่าเลยแรมรา เจ้านัดมาพี่ก็มาภิรมย์*
เสียงเจ้าพลอดออดคำฉ่ำใจเชยชม รื่นรมย์อุรา
หญิง *สวนรักนี้เพลินใจ นั่งโคนไม้พักใจดีกว่า*
น้องจะหนุนตักพี่ ผ่อนฤดีเคยมา
รักจะเพลินอุรา ใต้พฤกษาเย็นใจ อุ๊ย..อะไร
ชาย *ไหนอะไร*
หญิง *กระโดดได้ปราดเปรียว*

ชาย อ่อ...กระแตแน่เทียว เห็นประเดี๋ยวเดียวกระโดดหายไป
หญิง พี่อย่าปราดเปรียว ดังเช่นกระแต รักแล้วผันแปร แล่นโลดหนีไป
ชาย เพราะมิใช่กระแต พี่ไม่แปรดวงใจ รักเจ้ายิ่งกว่าใคร ทราบเอาไว้ดวงตา
หญิง พี่อย่าเป็นเช่นกระแต
ชาย จ้ะ...พี่ไม่เป็นเช่นกระแต
หญิง รักแท้แน่ไฉน
ชาย รักแท้แน่ใจ
หญิง รักอย่าลุกโลดโดดไป
ชาย รักไม่ลุกโลดโดดไป พี่สิไม่ไป สำคัญทรามวัย จากพี่ไปแล้วไม่คืนมา
หญิงชาย รักสัญญาต่อกัน จะผูกพันวิญญา รักดังคำพูดจา ว่าไม่เหมือนกระแต

ศาสตราจารย์ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและเพลงได้บันทึกไว้ว่า *"...เพลงแรกที่ทดลองทำเป็นเพลงผสมก็มาจากหัวคิดของครูพุ่ม บาปุยะวาทย์ คือ เพลงทำนองกระแตเล็ก ออกมาเป็นทำนองผสมชื่อ* ***กระแต*** *คนก็ฮือฮาชอบใจกันไปทั้งเมือง ประสบความสำเร็จไปแล้วตั้งแต่วงผสมคลอดออกมานั้น ...การบรรเลงเพลงในแบบสังคีตสัมพันธ์ของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ในสมัยนั้น มีความไพเราะเพราะพริ้ง มีความแนบสนิทในการบรรเลงผสมระหว่างเครื่องดนตรีไทยกับเครื่องดนตรีสากล ผสมกลมกลืนกันอย่างรื่นหู ทั้งนี้ก็เป็น เพราะว่า ในการนำเพลงไทยมาบรรเลงในแบบผสมนี้ แต่ละเพลงได้ข้อมูลและกฎเกณฑ์หลายสิ่งหลายอย่างของเพลงไทย ทั้งท่วงทำนอง ทั้งลูกขัด ลูกล้อ จากความกรุณาของครูพุ่ม บาปุยะวาทย์ ทั้งนั้น..."*

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ มีแนวคิดต่อทำนองเพลงไทยเดิมว่ามีความไพเราะเพราะพริ้งอยู่ในตัวของบทเพลงอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องนำเสียงประกอบอื่นๆ เข้ามาปะปนมานัก เพราะจะทำให้ทำนองของเพลงไทยเดิมหมดคุณค่าไป จึงได้นำความรู้ความสามารถในด้านเพลงไทยของท่านมาปรับใช้กับวงดนตรีไทยและวงดนตรีสากลของกรมประชาสัมพันธ์อย่างมาก ท่านได้บอกทำนองเพลงไทยอีกหลายสิบเพลงให้วงดนตรีสากลนำไปทำเป็นเพลงแบบสังคีตสัมพันธ์ เช่น *เพลงคลื่นกระทบฝั่ง* จากทำนองเพลงไทยคลื่นกระทบฝั่ง *เพลงเส่เหลเมา* จากทำนองเพลงไทยเส่เหลเมา *เพลงนกสีชมพู* จากทำนองเพลงไทยสารถี *เพลงพรพรหม* จากทำนองเพลงไทยแขกมอญบางขุน-พรหม *เพลงวอนเฉลย* จากทำนองเพลงไทยแขกต่อยหม้อ *เพลงรักบังใบ* จากทำนองเพลงไทยบังใบ *เพลงท่าน้ำ* จากทำนองเพลงไทยท่าน้ำ *เพลงฝั่งน้ำ* จากทำนองเพลงไทยฝั่งน้ำ ฯลฯ

เพลงท่าน้ำ

ทำนอง เพลงไทยชื่อท่าน้ำ คำร้อง ธาตรี (วิชัย โกกิลกนิษฐ์)

อันความลำเค็ญที่เป็นท่าน้ำ
ต้องรอสนองรับรองผู้คน
บ่ายเย็นค่ำเช้า
เหยียบเราขึ้นลงพะวงอุรา
เขาลืมเลือนเราพอเขาผ่านไป
ถึงคราวจำเป็นจึงเห็นค่าเอย
แม้นมีชีวังเหมือนดังปวงชน
โถใครเหมือนดังท่าน้ำ
เขาเกื้อหนุนคนบนความศรัทธา
คิดดูก็กรรมสุดชอกช้ำจำใจทน
ให้ข้ามพ้นทางธารา
เขารอพึ่งเราก็ยามเขารอนาวา
ปรารถนาเพียงเสบย
มิเคยสนใจอะไรเลย
ใช้เราเหมือนเคยคนเอยคน
จะช้ำกี่หนกี่หนเล่านา
เขาคงแสนระกำดวงกมลเรื่อยมา
รางวัลนั่นหนาก็คือท่าน้ำเอย

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ เป็นนักดนตรีที่ชำนาญในการบรรเลงมากกว่าการแต่งเพลงขึ้นใหม่ งานของท่านคือการสอนถ่ายทอดวิชาการเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือการประดิษฐ์คิดทางบรรเลงเพลงเก่าที่มีอยู่แล้วแต่เดิมให้เป็นเพลงร่วมสมัย ทำลีลาการบรรเลงให้เป็นทางใหม่มากขึ้น ด้วยการปรับวงดนตรีและแนวทางการบรรเลงให้ดีขึ้น นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ มีความสุขสนุกสนานและคิดค้นหาเพลงป้อนให้แก่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์เพื่อบรรเลงในแบบสังคีตสัมพันธ์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ เป็นที่รักนับถือของบุคคลทั่วไป ท่านเป็นคนรักสงบ ไม่ย่นย่อต่อการทำงาน เป็นคนตรงต่อเวลา และรับผิดชอบในหน้าที่เป็นอย่างดี เป็นคนมีเมตตาธรรมสูง ไม่กล่าวคำหยาบคายทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นผู้ที่มั่นคงในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าใครก็ตามที่ได้ใกล้ชิดกับท่านจะต้องรักและนับถือ

นายมนตรี ตราโมท ได้บันทึกถึงอัธยาศัยของนายพุ่ม บาปุยะวาทย์ไว้ว่า *"...พี่พุ่มเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน สุภาพ พูดน้อย เยือกเย็น ไม่มีที่จะเป็นภัยกับผู้ใด ถ้าใครได้คบค้าคุ้นเคยกับพี่พุ่มแล้ว ที่จะไม่รักไม่นับถือพี่พุ่มเห็นจะไม่มี..."*

พุทธศักราช ๒๕๑๑ นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ ป่วยด้วยโรคงูสวัด เจ็บหน้าอก หายใจไม่สะดวก บุตรธิดานำส่งโรงพยาบาลกรุงเทพคริสเตียน รักษาจนอาการดีขึ้น ระหว่างเดินทางกลับบ้าน มีอาการกระสับกระส่าย แน่นหน้าอก ซึ่งเป็นอาการแทรกซ้อนของโรคหัวใจ กลับถึงบ้านได้ไม่นานก็หมดลมหายใจ ถึงแก่กรรมเมื่อเวลาประมาณ ๑๑.๑๕ น. ของวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๑ สิริอายุ ๗๘ ปี มีพิธีพระราชทานเพลิงศพเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๑ ณ เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร

นายพุ่ม บาปุยะวาทย์ ได้ใช้ความรู้ความสามารถในการปรับระดับเสียงของเครื่องดนตรีไทยและเครื่องดนตรีสากลให้อยู่ในระดับเดียวกันได้อย่างกลมกลืน เป็นผู้สร้างสรรค์งานดนตรีไทยแนวใหม่ของไทย ฝากไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมดนตรีให้คนไทยได้รำลึกถึงคุณูปการตลอดไป

พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา)

พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) เนติบัณฑิตไทยและเนติบัณฑิตอังกฤษ

นางจารุดี ผลประการ

ความรู้เรื่องกฎหมาย มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับประชาชนโดยทั่วไป ผู้มีความรู้เรื่องกฎหมายย่อมปฏิบัติงานสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างถูกต้องและราบรื่น สามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรคหลายๆ อย่างที่เกิดขึ้นได้ด้วยดี มีตัวอย่างของบุคคลผู้มีความรู้ทางกฎหมายอย่างหาตัวจับยาก และได้ทำประโยชน์แก่แผ่นดินเป็นอย่างมาก ดังจะได้นำประวัติมานำเสนอในโอกาสนี้ คือ **พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา)**

พระยามานวราชเสวี เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ที่บ้านถนนวิเชียรชม ตำบลบ่อยาง อำเภอถลาง จังหวัดสงขลา เป็นบุตรของพระอนันตสมบัติ (เอม ณ สงขลา) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กับท่านเชื้อ (สกุลเดิม วัชราภัย) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๕ คน ซึ่งได้เสียชีวิตตั้งแต่วัยเยาว์ ๓ คน ยังมีชีวิตจนเติบใหญ่เพียง ๒ คน คือ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร) บุตรคนที่ ๒ และตัวท่าน ซึ่งเป็นบุตรคนที่ ๔

พระยามานวราชเสวี ได้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗ ขณะมีอายุได้ ๔ ปี และเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ พี่ชายมีอายุได้ ๙ ปี โดยท่านเชื้อมารดาของท่านซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าจอมกุหลาบ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ใช้ทรัพย์สินส่วนตัวที่ได้รับมรดกจากเจ้าจอมกุหลาบมาตั้งเคหสถานในที่ของมารดา ที่ถนนสีลม อำเภอบางรัก กรุงเทพฯ และในพุทธศักราช ๒๔๓๘ ท่านเชื้อ ก็ได้ส่งบุตรชายคนโตเข้าศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ โดยให้เป็นนักเรียนประจำ

การศึกษาในประเทศ

ในพุทธศักราช ๒๔๔๓ พระยามานวราชเสวี หรือเด็กชายปลอดได้เข้าเรียนที่โรงเรียน

อัสสัมชัญ โดยเป็นนักเรียนไป - กลับ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ได้มาเยี่ยมท่านเชื้อที่บ้านถนนสีลม และรับจะเลี้ยงดูอบรมและจัดการเรื่องการศึกษาของเด็กชายปลอดให้ ถ้าเรียนดีมีความสามารถก็จะให้สอบแข่งขันชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาในต่างประเทศ ให้ลาออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ไปเข้าโรงเรียนเทพศิรินทร์ พระยามานวราชเสวีเรียนอยู่ที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ได้หนึ่งปี พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ก็ขอให้ท่านลาออกไปเข้าโรงเรียนราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำ ที่ตำบลสะพานยศเส ถนนบำรุงเมือง โรงเรียนนี้เก็บค่าใช้จ่ายสูงกว่าโรงเรียนอื่น แต่ให้การศึกษาอบรมดีกว่าเพราะมีนักเรียนเพียง ๕๐ คน มีครูฝรั่งที่ศึกษาจากมหาวิทยาลัยในอังกฤษ ๔ คน และครูไทยชั้นดี ๖ คน เวลาเรียนและออกกำลังกายของนักเรียนอยู่ในความดูแลของครูโดยตลอด

พระยามานวราชเสวีเข้าสอบมัธยมพิเศษเพื่อแข่งขันชิงทุนเล่าเรียนหลวง ไปศึกษาในต่างประเทศ เมื่ออายุ ๑๗ ปี ท่านสอบได้ที่ ๔ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์แจ้งว่า ท่านได้ทุนของกระทรวงธรรมการ ถ้าจะไปเรียนที่อังกฤษก็ไปได้แต่ต้องไปเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ วิชาวิศวกรรม หรือวิชาแพทย์ พระยามานวราชเสวีกราบเรียนขอสละสิทธิ์การรับทุนของกระทรวงธรรมการ และขอทำงานที่กระทรวงยุติธรรม เรียนกฎหมายและสอบแข่งขันไปเรียนต่างประเทศโดยทุนของกระทรวงยุติธรรม ท่านได้สอบไล่อีกครั้งหนึ่ง และได้สอบเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม เป็นล่ามภาษาอังกฤษ ต่อมาท่านได้ย้ายไปทำงานที่กรมร่างกฎหมาย ได้ทำงานรับใช้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งโปรดท่านมาก และรับสั่งว่า ถ้าสอบไล่กฎหมายได้จะส่งท่านไปอังกฤษให้เพื่อนของพระองค์ท่านสอนวิชาว่าความและการทำคดีของตำรวจ เพื่อกลับมาทำงานในกรมอัยการ

พระยามานวราชเสวีสอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ ขณะอายุได้ ๒๐ ปี และสอบไล่ภาษาอังกฤษได้เป็นที่พอใจของครูฝรั่งที่กระทรวงยุติธรรมจ้างมาสอนในตอนเย็นเมื่อเลิกงานแล้ว พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมตกลงจะส่งไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศอังกฤษ ระหว่างรอคอยเงินจากกระทรวงยุติธรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งท่านเป็นผู้พิพากษาคดีต่างประเทศ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๔ ตามคำกราบบังคมทูลของเสนาบดี

ก่อนเดินทางไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ พระยามานวราชเสวีได้ขออุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อตอบแทนคุณของมารดาและผู้มีอุปการคุณ เช่น พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ท่านบวชอยู่เป็นเวลา ๔ เดือน สอบไล่วินัยบัญญัติได้ที่ ๑ สอบธรรมคิหิปฏิบัติ และพุทธประวัติได้คะแนนดีมาก เขียนกระทู้ธรรมได้ที่ ๑ หลายคราว

การศึกษาในต่างประเทศ

ต้นปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ พระยามานวราชเสวี ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรม ไปศึกษากฎหมายที่ประเทศอังกฤษ ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายอินเนอร์เทมเปิล (Inner

Temple) ตามที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกำหนดไว้ ระหว่างโรงเรียนปิดเทอม ท่านได้ขออนุญาตข้ามไปศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่กรุงปารีส ระหว่างนั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ท่านมีโอกาสได้รับใช้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญ-ศักดิ์กฤดากร ราชทูต ณ กรุงปารีส อยู่ระยะเวลาหนึ่ง ก่อนเดินทางกลับกรุงลอนดอนเพื่อศึกษาต่อ

พระยามานวราชเสวี สอบกฎหมายอังกฤษได้ปริญญา Barrister - at - Law ก่อนกำหนดเวลา ๓ ปี ท่านจึงได้ไปหาเซอร์ฮิว เฟรเซอร์ (Sir Hugh Fraser) ซึ่งเป็นพระสหายของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ขอทำงานในสำนักงานทนายความของเซอร์ฮิว เฟรเซอร์ เซอร์ฮิว เฟรเซอร์ได้สอนความรู้ให้ท่านหลายอย่าง

เมื่อครบกำหนดทำงานในสำนักงานทนายความของเซอร์ฮิว เฟรเซอร์แล้ว ท่านได้รับคำสั่งจากกระทรวงยุติธรรมให้กลับไปรับราชการ จึงเดินทางกลับประเทศไทยโดยทางเรือถึงกรุงเทพฯ ต้นเดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๐

ตำแหน่งและงานในราชการที่สำคัญๆ ของ พระยามานวราชเสวี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ - รัชกาลที่ ๙

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-เจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔

- เป็นผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ
- เป็นผู้ช่วยสมุหนิติศาสตร์ กระทรวงวัง
- เป็นอาจารย์สอนกฎหมาย มูลคดีสัญญา ลักษณะสัญญาและสัญญาบางเรื่อง
- เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมายชั้นเนติบัณฑิต
- เป็นกรรมการที่ปรึกษาแห่งเนติบัณฑิตยสภา
- เป็นกรรมการสอดส่องความประพฤติทนายความ
- เป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม
- เป็นกรรมการแปลประมวลกฎหมาย
- เป็นกรรมการที่ปรึกษาสภากาชาด
- เป็นเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภา
- เป็นกรรมการสอบความรู้กฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม
- เป็นผู้บังคับการโรงเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม
- เป็นกรรมการร่างกฎหมาย
- เป็นบรรณารักษ์แห่งเนติบัณฑิตยสภา
- เป็นกรรมการและผู้อำนวยการแผนกการปกครองในสภานิติศึกษา
- เป็นกรรมการอำนวยการ เลขาธิการเหรัญญิกสร้างพระรูป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และรูปเจ้าพระยาอภัยราชา (โรแลง ยัคแมงส์)
- เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลโบริสภาและศาลจังหวัด เขตพระนคร

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-เจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗

- เป็นปฏิคมแห่งเนติบัณฑิตยสภา
- เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศกรุงเทพฯ

- เป็นประธานกรรมการสอบความรู้แข่งขันเลือกเนติบัณฑิต เพื่อให้ทุนการศึกษาของกระทรวงยุติธรรม ไปศึกษาวิชากฎหมายในประเทศยุโรป
- เป็นกรรมการองคมนตรี ซึ่งมีจำนวน ๔๐ คน ตาม พระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช ๒๔๗๐ มาตรา ๑๒
- เป็นเหรัญญิกเนติบัณฑิตยสภา
- เป็นกรรมการการรถไฟแห่งประเทศไทย
- เป็นอธิบดีกรมอัยการ
- เป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทยไปประชุมตรวจแก้พระราชบัญญัติส่งผู้ร้ายข้ามแดนที่กระทรวงการต่างประเทศ
- เป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ไปประชุมเพื่อแก้ไขร่างพระราชบัญญัติอาวุธปืน เครื่องกระสุนปืน วัตถุระเบิด ดอกไม้เพลิง ที่กรมร่างกฎหมาย
- เป็นอุปนายกกรรมการองคมนตรี
- เป็นกรรมการพิจารณาเรื่องเรียกที่ดินที่ตำบลถนนหลวง ในกรุงเทพฯ
- เป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทย เรื่องพิจารณาตรวจแก้ร่างพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในบริเวณถูกไฟไหม้ที่ถนนเยาวราช ที่กรมร่างกฎหมาย
- เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- เป็นอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร
- เป็นกรรมการพิจารณาร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕
- เป็นอนุกรรมการจัดโครงการของประเทศ
- เป็นกรรมการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
- เป็นกรรมการอำนวยการกรมพัสดุแห่งชาติ
- เป็นรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย
- เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๙

- เป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎรและสมุหพระคลังข้างที่
- เป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่
- เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช ๒๔๗๙ - ๒๔๘๙ (มีการเลือกประธานสภาทุกปี ได้รับเลือก ๑๑ ครั้ง รวมเวลาเป็นประธาน ๑๐ ปี)
- เป็นกรรมการ ก.พ.
- เป็นประธานกรรมการสอบไล่นักเรียนคัดเลือกไปต่างประเทศ
- เป็นประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๘๙ ได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ จากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ที่สภาผู้แทนราษฎร พระที่นั่งอนันตสมาคม
- เป็นสมาชิกพฤฒิสภา

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

- เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

- เป็นอภิรัฐมนตรี ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ตามรัฐธรรมนูญชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๙๐
- เป็นองคมนตรี ตามรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๙๒ จนถึงวันที่ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗
- เป็นรองประธานสมัชชาแห่งชาติ ดูแลควบคุมสมาชิกสมัชชา ๒,๓๔๗ คน เลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติที่สนามม้าราชตฤณมัย ในวันที่ ๑๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

พระยามานวราชเสวี ลาออกจากราชการเพื่อรับพระราชทานเงินบำนาญในพุทธศักราช ๒๔๗๘ เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับพระราชทาน คือ ปฐมจุลจอมเกล้า มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก และมหาวชิรมงกุฎ

พระยามานวราชเสวี สมรสกับท่านผู้หญิงมานวราชเสวี (ศรี สกุลเดิม ลพานุกรม) มีบุตร ๑ คน คือ นายวิรัช ณ สงขลา

กลางดึกคืนวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗ พระยามานวราชเสวีตื่นขึ้นเพื่อเข้าห้องน้ำตามปกติ ท่านพลาดจากเตียงและรู้สึกเจ็บที่ชายโครงเล็กน้อย เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ๒ - ๓ วัน ต่อมามีโรคปอดบวมแทรก วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗ เวลา ๗.๔๕ น. ท่านได้ถึงอสัญกรรมด้วยอาการสงบ สิริอายุ ๙๓ ปี ๕ เดือน

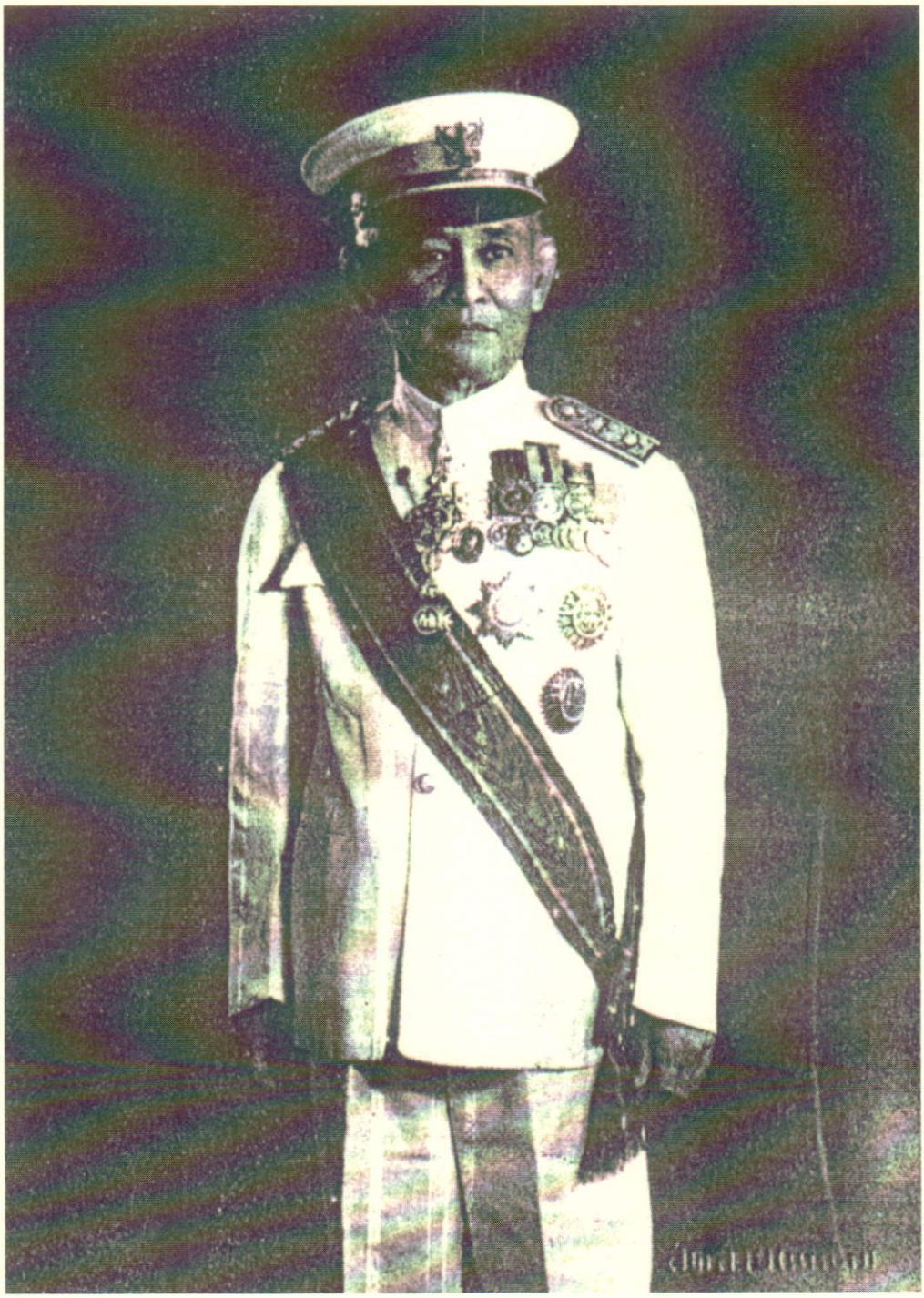

พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร)

พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร) ผู้ริเริ่มการแต่งตำราครู

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

การเรียนการสอนของครูและนักเรียนในปัจจุบัน นอกจากหนังสือแบบเรียนซึ่งกำหนดให้ใช้ในแต่ละวิชาแล้ว ยังมีหนังสือสำคัญอีก ๒ ประเภท ซึ่งมีผู้จัดทำขายสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ คือ หนังสือคู่มือแบบเรียนสำหรับครู และหนังสือคู่มือแบบเรียนสำหรับนักเรียน เฉพาะหนังสือคู่มือแบบเรียนสำหรับครู หรือตำราครู ผู้ริเริ่มจัดทำขึ้นใช้ในราชการด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาการสอนของครูในวิชาเดียวกันให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน คือ **พระยาเมธาธิบดี** เจ้ากรมราชบัณฑิตในต้นสมัยรัชกาลที่ ๖

พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร) เกิดเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๒ ณ บ้านในตรอกข้างวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรหลวงอาวุธอรรคนี (สุด สุทธเสถียร) กับนางพัน ท่านเริ่มเรียนหนังสือกับพระปลัดคง ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่ออายุได้ ๙ ปี แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สอบไล่ได้ชั้นที่ ๑ ประกาศนียบัตรครูภาษาไทย และประกาศนียบัตรครูภาษาอังกฤษ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๘ ครั้นวันต่อมา คือ วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๙ (ขณะนั้นใช้ระบบเปลี่ยนศักราชใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน) ท่านก็ได้บรรจุเข้ารับราชการทันที

พระยาเมธาธิบดี เริ่มรับราชการที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่ท่านจบการศึกษามานั้นเอง ในตำแหน่งครูฝึกหัด และทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ สอนวิชาภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวิชาครู

พุทธศักราช ๒๔๔๒ ย้ายไปรับราชการกรมศึกษาธิการ ได้เริ่มแต่ง**ตำราเรียน** วิชาภูมิศาสตร์ และวิชาวิทยาศาสตร์ และยังคงเป็นอาจารย์สอนวิชาทั้งสองนี้ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เช่นเดิม

พุทธศักราช ๒๔๔๓ - ๒๔๔๔ รัฐบาลส่งไปศึกษาวิชาครู ณ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในประเทศอังกฤษ เมื่อมีเวลาว่างท่านได้คิดเรียบเรียง **แบบฝึกหัดคัดลายมือหนังสือไทย** ส่งกลับมายังกรุงเทพฯ ให้กรมศึกษาธิการจัดพิมพ์ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนทั่วไป และคงจะเป็นช่วงที่ศึกษาอยู่ในอังกฤษนี้เองที่ท่านมีโอกาสได้พบต้นฉบับหนังสือ *"นิทานอีสป"* เป็นภาษาอังกฤษ

พุทธศักราช ๒๔๔๕ - ๒๔๕๒ หลังจบการศึกษาแล้วเดินทางกลับประเทศไทย ท่านยังคงรับราชการในกรมศึกษาธิการ มีหน้าที่เป็นผู้แต่งตำราในกองแบบเรียน และยังคงไปสอนวิชาครูที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ มีตำแหน่งหน้าที่เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ

พุทธศักราช ๒๔๕๒ - ๒๔๕๔ เป็นหัวหน้าผู้ตรวจการโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ

พุทธศักราช ๒๔๕๔ - ๒๔๕๘ ได้เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาเมธาธิบดี** มีหน้าที่รวบรวมจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนหลวงสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร ตรวจแก้ไขตำราเรียนของเก่าให้ทันสมัย และตรวจแก้ไขตำราที่มีผู้ส่งมาให้พิจารณาใช้เป็นแบบเรียนหลวงหรือขออนุญาตนำไปพิมพ์จำหน่ายเอง ที่สำคัญคือท่านได้ริเริ่มเขียน **ตำราครู** ด้วยเห็นว่าการสอนของครูก็ควรมีคู่มือใช้เป็นมาตรฐานเช่นเดียวกับนักเรียนที่มีแบบเรียนเป็นมาตรฐาน ตำราครูหรือคู่มือครูที่ท่านเรียบเรียงขึ้น เช่น

- *วิธีสอนบทเรียนด้วยของ*
- *บทเรียนด้วยของ เล่ม ๑, ๒, ๓*
- *เล็คเชอร์ว่าด้วยดิสศิปลินของโรงเรียน*
- *เล็คเชอร์ว่าด้วยวิธีสอนพงศาวดาร*
- *วิชาครูอัธยาตมวิทยา*
- *วิธีสอนภูมิศาสตร์*
- *สอนอ่านเรื่องการเพาะปลูก*

ฯลฯ

การจัดทำตำราครู หรือคู่มือครูเรื่องต่างๆ แม้ต่อมาจะได้เลิกใช้ไปด้วยไม่เหมาะกับกาลสมัย แต่เป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาระบบการสอนให้เป็นมาตรฐาน และมีผู้นำแบบอย่างไปแต่งตำราครูวิชาอื่นๆ อย่างแพร่หลาย

และในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง ท่านได้สร้างหนังสือแบบเรียนเล่มหนึ่ง ที่ต่อมาได้กลายเป็นวรรณกรรมอมตะ คือหนังสือแบบเรียนเรื่อง **นิทานอีสป** เป็นแบบเรียนชั้นประถมศึกษาที่กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการ ได้ใช้เป็นแบบเรียนและเป็นหนังสืออ่านประกอบสืบมา

พุทธศักราช ๒๔๕๙ - ๒๔๖๒ พระยาเมธาธิบดีได้ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

พุทธศักราช ๒๔๖๒ - ๒๔๖๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาเมธาธิบดีไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยประจำสหรัฐอเมริกา นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดในชีวิตของพระยาเมธาธิบดี ด้วยมีโอกาสได้ถวายงานแด่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ขณะทั้งสองพระองค์เสด็จไปทรงศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา

พุทธศักราช ๒๔๖๕ พระยาเมธาธิบดีกลับจากสหรัฐอเมริกาแล้วกลับเข้ารับราชการ ได้

ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการ กระทรวงวัง จนพุทธศักราช ๒๔๖๙ จึงออกจากราชการรับบำนาญ

พุทธศักราช ๒๔๗๓ ได้กลับเข้ารับราชการในตำแหน่ง อธิบดีกรมวิชชาธิการ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิชาการ) ซึ่งเป็นกรมตั้งใหม่ในกระทรวงธรรมการ โดยรวมราชการกองตำรา กองสอบไล่ และกองที่ปรึกษาเข้าด้วยกัน ด้วยท่านเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญอย่างหาตัวจับยากในการสร้างสรรค์ตำราทั้งสำหรับนักเรียนและสำหรับครูดังกล่าวมาแล้ว

อนึ่ง ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๗๐ - ๒๔๗๕ พระยาเมธาธิบดีได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรีด้วย

พุทธศักราช ๒๔๗๕ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านจึงออกจากราชการเพื่อรับบำนาญเป็นครั้งที่ ๒

พุทธศักราช ๒๔๙๐ - ๒๔๙๔ พระยาเมธาธิบดีมีโอกาสได้รับใช้ชาติบ้านเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะสมาชิกวุฒิสภา ได้ดำรงตำแหน่งต่อเนื่องกันหลายวาระ และได้รับความไว้วางใจจากวุฒิสภาให้เป็นกรรมาธิการตรวจรายงานการประชุมสภาโดยตลอด รวมทั้งเป็นกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับ หลังจากนั้นท่านได้ใช้ชีวิตบั้นปลายโดยสงบ

บรรดาศักดิ์ที่ได้รับพระราชทาน

เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาอ้างอิงชีวประวัติและผลงานของพระยาเมธาธิบดีแต่ละช่วงเวลา จึงบันทึกถึงบรรดาศักดิ์ที่ท่านได้รับพระราชทานไว้โดยลำดับ ดังนี้

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ขุนจรัสชวนะพันธ์

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงจรัสชวนะพันธ์

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระจรัสชวนะพันธ์

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวิธูรปฏิญาณ

วันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาเมธาธิบดี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับพระราชทาน

ปถมาภรณ์มงกุฎไทย
ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๔
เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

พระกรุณาธิคุณในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ทรงมีต่อพระยาเมธาธิบดี

พระยาเมธาธิบดีและคุณหญิงอรุณ มีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นอย่างยิ่ง ได้มีโอกาสถวายงานในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และได้รับพระเมตตาอยู่เป็นนิจ ดังปรากฏในบันทึกที่บุตรชายของท่านเขียนไว้ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระยาเมธาธิบดี ดังนี้

"วันจันทร์ ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ เวลา ๑๖.๐๐ น. สมเด็จพระราชชนนีฯ ได้

ทรงพระกรุณาเสด็จไปเยี่ยมคุณพ่อที่โรงพยาบาล คุณพ่อเหมือนกับรู้ตัวล่วงหน้าว่าชีวิตจะไม่รอด ได้กราบทูลว่า 'ขอพระราชทานทูลลา เกรงจะไม่ได้เฝ้าต่อไปอีกแล้วพระพุทธเจ้าข้า' กับอีกตอนหนึ่งได้กราบทูลว่า 'ได้ยินข่าวเหตุการณ์วันทรงผนวชจากวิทยุ® ข้าพระพุทธเจ้าตื้นตันไปด้วยความปลื้มปีติอย่างเหลือล้นจนอดที่จะ weep เสียมิได้ ขอให้ทรงพระเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด'

และบันทึกอีกตอนหนึ่งว่า

"ในระหว่างที่คุณพ่อกำลังป่วยนั้น สมเด็จพระราชชนนีฯ ได้ทรงพระกรุณาให้ข้าหลวงนำผลไม้ต่างๆ ไปประทาน กับในวันที่คุณพ่อถึงแก่อนิจกรรมก็ยังได้ทรงเตรียมซุปไว้สำหรับส่งไปประทานอีก แต่ยังมิทันจะได้ประทานไปก็ได้ทรงทราบข่าวคุณพ่อถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อนแล้ว"

ครั้นเมื่อถึงคราวพระราชทานเพลิงศพพระยาเมธาธิบดี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานลายพระหัตถ์ให้ครอบครัวพระยาเมธาธิบดี อัญเชิญไปพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ ข้อความในลายพระหัตถ์นั้นแสดงถึงความไว้วางพระราชหฤทัยและพระกรุณาธิคุณที่มีต่อพระยาเมธาธิบดีเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

"เจ้าคุณเมธาธิบดี

เจ้าคุณเมธาฯ เป็นผู้ที่คุยถูกคอกัน เรื่องที่คุยก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธสาสนา และปรัชญา ความเห็นของเราไม่ได้ตรงกันเสมอไปก็มีการขัดคอกันบ้าง เมื่อไม่มีเจ้าคุณแล้วฉันก็รู้สึกว่าขาดเพื่อนคุยที่สนุกและเข้าใจกันไปคนหนึ่ง

(พระนามาภิไธย) สังวาลย์"

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ)

พระยาเมธาธิบดีสมรสกับคุณหญิงอรุณ มีบุตรและธิดารวม ๖ คน คือ นายวุฒิ สุทธเสถียร นางอำพัน สนโภคภัณฑ์ พันตำรวจโท จรัส สุทธเสถียร นายสิทธิ์ สุทธเสถียร นายกระแส สุทธเสถียร และนายวิตต์ สุทธเสถียร ท่านล้มป่วยด้วยโรคมะเร็งในเลือด ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ สิริอายุได้ ๗๖ ปี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ไปพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่พระยาเมธาธิบดีผู้วายชนม์ และครอบครัวอย่างหาที่สุดมิได้

® *พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระผนวช*

พระยาเมธาธิบดี (สาตร สุทธเสถียร) กับหนังสือนิทานอีสป

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

หนังสือนิทานอีสป เป็นหนังสืออ่านสำหรับเด็กที่รู้จักกันแพร่หลายแทบทุกชาติทุกภาษา ทั้งยังเป็นหนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษาของนักเรียนไทยมาร่วมร้อยปีแล้ว ชื่อนิทานบางเรื่อง เช่น ชาวนากับงูเห่า ราชสีห์กับหนู กบเลือกนาย หมาป่ากับลูกแกะ ได้กลายเป็นคำพังเพยที่คนไทยมักยกขึ้นมากล่าวเปรียบ โดยมีความหมายเป็นที่เข้าใจกันดีระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง และเชื่อว่าเป็นคำพังเพยหรือสุภาษิตซึ่งเป็นที่เข้าใจกันในหมู่ชนชาติอื่นๆ ด้วย มิฉะนั้นนิทานอีสปคงไม่มีอายุยืนยาวมากว่า ๒,๖๐๐ ปี และได้แปลออกไปเป็นภาษาต่างๆ ทั่วโลก

เซอร์โรเจอร์ เลสเตรนจ์ (Sir Roger L'Estrange) ชาวอังกฤษ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เป็นผู้ที่พยายามค้นคว้ารวบรวมเรื่องเล่าของอีสปไว้ได้มากที่สุด และได้พิมพ์เผยแพร่ต่อเนื่องกันมาจนทุกวันนี้ ท่านได้บันทึกประวัติของอีสปไว้ว่า

อีสป เป็นชาวเมืองทราเจียในประเทศกรีซ เกิดในครอบครัวทาส เมื่อประมาณ ๖๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เขาเป็นผู้มีหน้าตาอัปลักษณ์ รูปร่างผิดส่วน จมูกแบน ปากยื่น หลังค่อม ขาโก่ง ศีรษะเบี้ยว จึงได้ชื่อว่า **อีสป** (Aesop) ซึ่งมาจากคำว่า เอธิอป หมายถึง ชาวเอธิโอเปีย แต่มีบางคนกล่าวว่าชื่ออีสป แปลว่า เหมือนงู เหมือนซาตาน หรืออาจจะแปลว่า ฉลาดเป็นที่หนึ่ง ก็ได้ อีสป เป็นคนพูดไม่ชัด เสียงพูดของเขาอู้อี้ ลิ้นคับปาก แต่ก็กล่าวกันว่า เสียงพูดของเขาเลียนเสียงสัตว์ได้ดี ฟังแล้วเหมือนกับสัตว์เป็นผู้พูดจริงๆ ครั้งแรกที่อีสปได้แสดงปัญญาให้ประจักษ์แก่คนทั้งหลาย คือ เมื่อเขาถูกนำตัวไปขายเป็นทาสเป็นครั้งที่ ๓ ต้องเดินทางไปยังเมืองเอฟีอุส พวกทาสได้รับคำสั่งให้แบกของคนละอย่าง อีสปได้เลือกก่อน เขาเลือกตะกร้าใส่

อาหารซึ่งหนักมาก บรรดาทาสทั้งหลายต่างหัวเราะเยาะว่าอีสปโง่เขลา แต่หลังจากเดินทางมาได้ถึงเที่ยงวัน ทุกคนจึงได้รู้ถึงความฉลาดของอีสป เพราะพวกทาสจะต้องกินอาหารในตะกร้าที่อีสปแบก และเมื่อถึงเวลาเย็นพวกทาสได้กินอาหารครั้งที่ ๒ ของในตะกร้าก็หมด อีสปจึงได้แบกตะกร้าเปล่า

ปัญญาอันเฉลียวฉลาดของอีสปช่วยให้เขาได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระ เขาได้เดินทางไปยังเมืองต่างๆ เล่านิทานเปรียบเทียบเกี่ยวกับสัตว์ต่างๆ สอนใจผู้คน อีสปได้เดินทางไปถึงกรุงเอเธนส์ ซึ่งขณะนั้นเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวเมืองกับเจ้าผู้ครองนคร อีสปจึงเล่าเรื่อง *"กบเลือกนาย"* ให้คนเหล่านั้นฟัง แต่ความฉลาดของอีสปกลับก่อให้เกิดผลร้ายแก่ตน ด้วยเจ้าผู้ครองนครเอเธนส์เกรงว่าเขาจะมีอำนาจเหนือกว่า จึงออกอุบายให้อีสปเป็นทูตนำเงินจำนวนหนึ่งไปมอบให้ชาวเมืองเดลเฟีย การกระทำของเขาทำให้เฮโรโดตุส เจ้าเมืองเดลเฟียไม่พอใจ จึงนำตัวอีสปไปที่ภูเขาเฟเดรียนแล้วผลักให้ตกจากหน้าผาลงไปตาย เล่ากันสืบต่อมาว่า ความตายของอีสปเป็นอมตะ โลหิตของเขาส่งเสียงร้องขอความเป็นธรรมสู่สรวงสวรรค์ จนมีคำกล่าวเป็นสำนวนภาษาอังกฤษว่า *"เลือดของอีสป"* เมื่อใครก็ตามที่ได้รับโทษต้องการร้องขอความยุติธรรม*

เกี่ยวกับที่มาของนิทานอีสปนี้ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ได้ทรงวิเคราะห์ว่า นิทานอีสปมีลักษณะคล้ายคลึงกับนิทานสุภาษิตของอินเดียโบราณ เช่น ปัญจตันตระ และหิโตปเทศ ได้มีผู้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีตะวันตกกับวรรณคดีตะวันออกแล้วให้ความเห็นว่า นิทานอีสปนี้ ผู้แต่งที่เป็นชาวกรีกได้เก็บความมาจากคัมภีร์สันสกฤต และเกือบจะชี้ได้ว่า คัมภีร์ปัญจตันตระ คือต้นเค้าแห่งนิทานอีสป

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่นำ **"นิทานอีสป"** มาเผยแพร่ให้คนไทยได้รู้จักเป็นคนแรกคือ **พระยาเมธาธิบดี** (สาตร สุทธเสถียร) ขณะเป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต ท่านได้เรียบเรียงนิทานอีสปเพื่อใช้เป็นแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พิมพ์ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ กระทรวงธรรมการและกระทรวงศึกษาธิการได้ใช้เป็นแบบเรียนและหนังสืออ่านนอกเวลาสืบเนื่องมาเป็นเวลาร่วมร้อยปี นิทานอีสปได้เป็นวรรณกรรมอมตะที่คนไทยทุกคนรู้จัก ด้วยความจับใจในเนื้อเรื่อง รูปแบบ และสำนวนภาษา เป็นหนังสือที่ผู้ใหญ่ในปัจจุบันแทบทุกคนเคยใช้เป็นแบบเรียนเมื่อตนอยู่ชั้นประถมศึกษา ในขณะที่เด็กชั้นประถมศึกษาทุกวันนี้อาจจะเพียงเคยได้ยินพ่อแม่พูดถึงเท่านั้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง

พระยาเมธาธิบดี เกิดเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๒ ณ บ้านในตรอกข้างวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรหลวงอาวุธอรรคนี (สุด สุทธเสถียร) กับนางพัน เริ่มเรียนหนังสือกับพระปลัดคง วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สอบไล่ได้ชั้นที่ ๑ ประกาศนียบัตรครูภาษาไทยและประกาศนียบัตรครูภาษาอังกฤษ แล้วเข้ารับราชการเป็นครูฝึกหัดในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ทำหน้าที่

---

* *ผกาวดี อุตตโมทย์ ผู้เรียบเรียง, เรื่องเล่าของอีสป (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กะรัต, ๒๕๒๘. ไม่ปรากฏเลขหน้า).*

เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ สอนวิชาภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวิชาครู ต่อมาท่านได้ย้ายไปรับราชการกรมศึกษาธิการ ได้เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ออกไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกา แล้วกลับมารับราชการเป็นเจ้ากรมธรรมการ เจ้ากรมวิชชาธิการ ตามลำดับ

มูลเหตุที่ท่านจะได้เกี่ยวข้องกับงานเรียบเรียงหนังสือนิทานอีสป คือระหว่างพุทธศักราช ๒๔๔๓ - ๒๔๔๔ รัฐบาลได้ส่งท่านไปศึกษาวิชาครู ณ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในประเทศอังกฤษ และคงจะเป็นช่วงนี้เองที่ท่านมีโอกาสได้อ่าน *"นิทานอีสป"* ฉบับภาษาอังกฤษ เมื่อกลับมาประเทศไทยได้รับราชการจนถึงเป็น**พระจรัสชวนะพันธ์ เจ้ากรมราชบัณฑิต** มีหน้าที่จัดทำหนังสือแบบเรียนหลวงสำหรับนักเรียนทั่วพระราชอาณาจักร ท่านจึงได้เรียบเรียงหนังสือ **"นิทานอีสป"** ฉบับภาษาไทยใช้เป็นแบบเรียนชั้นประถมศึกษา อันทำให้นามของท่านมีความเป็นอมตะควบคู่กับหนังสือ *"นิทานอีสป"* ที่คนไทยรู้จักกันดีมาจนทุกวันนี้

พระยาเมธาธิบดี ผู้เรียบเรียงหนังสือนิทานอีสป ซึ่งท่านใช้คำว่าท่านเป็น *"ผู้แต่ง"* ซึ่งอาจเป็นเพราะท่านไม่ได้แปลตรงตัวตามต้นฉบับ หากได้เรียบเรียง ขยายความ วางรูปประโยค เลือกคำให้เหมาะกับที่จะใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยของนักเรียนชั้นประถมศึกษา นอกจากนี้ท่านยังได้แนะนำวิธีสอนแก่ครู จึงทำให้หนังสือนิทานอีสปเป็นทั้ง *"แบบสอนอ่านของนักเรียน"* และ *"คู่มือการสอนของครู"* ไปในตัว ดังปรากฏใน *"คำชี้แจงของผู้แต่ง"* ในฉบับพิมพ์ครั้งแรก เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ พุทธศักราช ๒๔๕๕ ว่า

"หนังสือนิทานอีสปเล่มนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ[๒] เริ่มเป็นผู้ทรงแนะนำให้ข้าพเจ้าแต่งขึ้น ให้ใช้ภาษาง่ายๆ และประโยคสั้นๆ สำหรับเด็กในชั้นมูลศึกษาจะได้ใช้เป็นแบบสอนอ่านในเมื่อเรียนแบบเรียนมูลศึกษาจบเล่มแล้ว ธรรมเนียมหนังสือที่เป็นแบบสอนอ่านอย่างดีไม่ว่าจะแต่งขึ้นในภาษาใดๆ ย่อมเพ่งประโยชน์อยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งเพื่อให้มีความรู้ในวิชาหนังสือดีขึ้น เช่นให้อ่านหนังสือคล่อง ให้อ่านถูกระยะวรรคตอน ให้ทั้งผู้อ่านและผู้ฟังเข้าใจความได้ชัดเจน กับให้จำตัวสะกดการันต์และถ้อยคำสำนวนที่ดีได้ เป็นต้น อีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นข้อสำคัญยิ่ง และซึ่งครูมักจะละเลยกันเสียมากก็คือ เพื่อให้นักเรียนได้ใช้ปัญญาความคิดที่จะตริตรองตามเนื้อเรื่องที่ได้อ่านแล้วให้เห็นประจักษ์ขึ้นในใจตนเอง ว่าภาษิตที่ท่านกล่าวไว้ล้วนเป็นของดี และถ้าตนประพฤติตามก็จะได้รับประโยชน์ด้วยกันทุกคนไม่เลือกหน้าว่าผู้ใด..."

และด้วยวิญญาณของความเป็นครู พระยาเมธาธิบดีได้เอื้อประโยชน์แก่ครูผู้สอนด้วยการให้คำแนะนำประดุจหนังสือ **"คู่มือครู"** ไว้ในคำชี้แจงด้วยว่า เมื่อนักเรียนอ่านบทใดไปแล้ว อย่าให้ครูถือว่าเสร็จเพียงเท่านั้น แต่ให้ครูซักถามให้นักเรียนคิดตอบตามเนื้อเรื่องได้โดยลำพังตนเองด้วย

"...เช่นนิทานเรื่องราชสีห์กับหนู เมื่อปันให้นักเรียนในชั้นอ่านเป็นตอนๆ จบแล้วครูควรให้นักเรียนคนหนึ่งลุกขึ้นเล่าให้ฟังจนตลอดเรื่อง แล้ว

---

[๒] *พระอิสริยยศในขณะนั้น ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.*

ถามนักเรียนเป็นคนๆ ไปว่า ราชสีห์ในที่นั้น หน้าตาเป็นอย่างไร เขี้ยวเล็บเป็นอย่างไร ถ้าเด็กไปพบเข้าตามทางสักตัวหนึ่งจะทำอย่างไร ส่วนหนูนั้นใครๆ ก็รู้จัก ที่บ้านใครมีหนูชุมบ้าง หีบไม้หนาๆ และพื้นกระดานแข็งๆ ทำไมหนูจึงทะลุลอดเข้าไปได้ ฟันหนูเป็นอย่างไร ราชสีห์โกรธหนู เมื่อตะครุบหนูไว้ได้แล้ว ทำไมจึงปล่อยตัวไปเสีย ใจคอราชสีห์เป็นอย่างไร ถ้าราชสีห์ฆ่าหนูตายในเวลาโกรธ เมื่อมาถึงคราวที่ราชสีห์ติดบ่วงแร้วต้องอับจนเข้าดังนี้ ราชสีห์จะเป็นอย่างไร ใจคอหนูเป็นอย่างไร ดังนี้เป็นต้น...”

จากคำชี้แจงที่คัดมานี้ คนปัจจุบันจะจินตนาการภาพการเรียนการสอนของครูและนักเรียนเมื่อร้อยปีก่อนได้อย่างชัดเจน

หนังสือนิทานอีสปของพระยาเมธาธิบดี มีนิทานรวม ๔๕ เรื่อง แต่ละเรื่องมีบทสรุปท้ายเป็นคติว่า นิทานเรื่องนี้สอนอะไร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ทรงแต่งหนังสือแบบเรียนภาษาไทยสำหรับเด็กชั้นประถมศึกษาไว้เช่นกัน ได้ทรงรับเป็นพระธุระช่วยแนะนำตรวจแก้และตัดเติมแบบสอนอ่านเรื่องนิทานอีสปตลอดเล่มด้วย

ผู้เรียบเรียงได้เคยอ่านหนังสือนิทานอีสป ซึ่งมีผู้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษของ เซอร์โรเจอร์ เลสเตรนจ์ เป็นภาษาไทย มีทั้งสิ้น ๘๔ เรื่อง ชื่อนิทานแต่ละเรื่อง ใจความ และคติท้ายเรื่องคล้ายคลึงกับฉบับของพระยาเมธาธิบดี ดังจะเทียบให้เห็นเป็นตัวอย่าง

เรื่อง *“ราชสีห์กับหนู”* ในนิทานอีสป ฉบับพระยาเมธาธิบดี ที่เป็นหนังสือแบบเรียนดังกล่าว มีความดังนี้

นิทานที่ ๑
เรื่องราชสีห์กับหนู

ราชสีห์ตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นไม้ ในเวลานั้นหนูตัวหนึ่งขึ้นไต่ข้ามตัวราชสีห์ ราชสีห์รู้สึกตัว ตื่นขึ้น กระโดดตะครุบเอาหนูตัวนั้นไว้ได้ ราชสีห์นึกโกรธ จะขย้ำหนูตัวนั้นเสีย หนูจึงร้องวิงวอนว่า ‘ข้าพเจ้าขอชีวิตไว้สักครั้งหนึ่งเถิด อย่าเพ่อฆ่าข้าพเจ้าเสียเลย ถ้าท่านปล่อยข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้าจะมิลืมคุณของท่านเลย’ ราชสีห์หัวร่อแล้วว่า ‘ตัวเอ็งเล็กเท่านี้ เอ็งจะมาตอบแทนคุณเราอย่างไรได้’ ว่าแล้วก็ปล่อยหนูไป อยู่มามิช้ามินาน ราชสีห์ตัวนั้นไปติดบ่วงแร้วที่นายพรานเขาดักไว้ จะดิ้นรนเท่าไรก็ไม่หลุด ราชสีห์สิ้นปัญญา ลงร้องครวญครางก้องไปทั้งป่า ฝ่ายหนูตัวนั้นได้ยินเสียงราชสีห์ร้อง จำได้ จึงวิ่งมาปีนขึ้นไปบนคันแร้ว เอาฟันแทะเชือกขาด ให้ราชสีห์หลุดรอดพ้นจากความตายไปได้ หนูจึงร้องไปแก่ราชสีห์ว่า ‘แต่เดิมท่านก็หัวร่อเยาะข้าพเจ้าว่า เอ็งตัวเล็กเพียงเท่านี้ จะแทนคุณท่านอย่างไรได้ มาบัดนี้ ข้าพเจ้าก็ได้แทนคุณของท่านซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่และมีกำลังมาก ให้เห็นประจักษ์แก่ตัวท่านอยู่เองแล้ว’

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า แม้แต่ผู้เลวทรามก็อย่าได้ดูถูก ถ้าเราทำดีแก่เขา เขาอาจจะแทนคุณเราได้”

ส่วนนิทานอีสปฉบับของผกาวดี อุตตโมทย์ ที่แปลจาก Aesop’s Fables ของเซอร์โรเจอร์ เลสเตรนจ์ พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Omega Books แห่งประเทศอังกฤษ มีเรื่องราชสีห์กับหนูเป็นเรื่องที่ ๑๓ มีความดังนี้

นิทานอีสป

นิทานที ๑ เรื่องราชสีห์กับหนู

ราชสีห์ตัว หนึ่ง นอน หลับ อยู่ใต้ ต้นไม้ ใน เวลา นั้น หนู ตัว หนึ่ง ขึ้นไต่ ข้าม ตัว ราชสีห์ ราชสีห์รู้สึกตัว ตื่น ขึ้น กระโดด ตะครุบ เอา หนู ตัว นั้นไว้ได้ ราชสีห์นึกโกรธ จะ ฆ่า หนู ตัว นั้น เสีย หนู จึง ร้อง วิง วอน ว่า "ข้าพเจ้า ขอ ชีวิต ไว้ สัก ครั้ง หนึ่ง เถิด อย่า เพ่อ ฆ่า ข้าพเจ้า เสีย เลย

นิทานอีสป ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๕๕

ราชสีห์กับหนู

หนูตัวหนึ่งได้ยินเสียงราชสีห์ร้องครวญครางเมื่อวิ่งไปดู จึงได้พบราชสีห์ติดบ่วงของนายพราน หนูระลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา เมื่อไม่นานมานี้ เคยถูกราชสีห์ตะครุบ แต่เมตตาสงสาร และปล่อยให้รอดชีวิต หนูถามราชสีห์ว่า 'ท่านคือราชสีห์ผู้เคยไว้ชีวิตข้า ใช่หรือไม่' เมื่อราชสีห์ตอบว่าใช่ หนูก็กัดบ่วงออกทีละน้อยจนขาด ราชสีห์หลุดรอดจากบ่วง มีชีวิตสืบมา โดยการช่วยเหลือของหนู

ความเมตตา แม้เพียงเล็กน้อยแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก อาจนำมาซึ่งการตอบแทนใหญ่หลวง"[๓]

จะเห็นได้ว่านิทานอีสปฉบับพระยาเมธาธิบดี มีวิธีการเรียบเรียงเนื้อหาที่ขยายรายละเอียดมากกว่า เพื่อให้นักเรียนไทยอ่านได้เข้าใจ การวางรูปประโยค การเลือกใช้คำ ต้องให้เหมาะสมกับการเป็นหนังสือแบบเรียนชั้นประถมศึกษา ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ ใช้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา และเป็นวรรณคดี ที่กำหนดให้นักเรียนระดับประถมศึกษาได้เลือกเรียน

[๓] *ผกาวดี อุตตโมทย์ ผู้เรียบเรียง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.*

เสวกตรี นายลิขิตสารสนอง (ชัพน์ บุนนาค)

เสวกตรี นายลิขิตสารสนอง (ชัพน์ บุนนาค) ลูกเสือไทยคนแรก

นางสาวสุมาวลี หงส์ทอง

เสวกตรี นายลิขิตสารสนอง (ชัพน์ บุนนาค) เกิดเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๓๘ ณ ตำบลคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรของนายฉ่ำ และนางทองสุก บุนนาค มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๙ คน ด้านครอบครัว สมรสกับนางสาวเชียด บุนนาค มีบุตรธิดารวม ๑๒ คน

เริ่มการศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนประถมวัดอนงคาราม แล้วเข้ามาถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ต่อมาเข้าเรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบัน คือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย) จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ และได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้ากระหม่อมให้เป็นลูกเสือไทยคนแรกในระหว่างที่เป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้บันทึกไว้ว่า *"...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนมหาดเล็กหลวง ชัพน์ บุนนาค ลองแต่งเครื่องแบบลูกเสือให้ทอดพระเนตร ชัพน์ บุนนาค จึงเป็นลูกเสือคนแรกของสยาม อันที่จริงเป็นคนแรกของทวีปเอเชียด้วยซ้ำไป เพราะเรามีลูกเสือก่อนประเทศอื่นๆ ในทวีปนี้..."*

นายสุริยน วินทุพราหมณกุล อดีตผู้ตรวจการลูกเสือ ประจำสำนักงานคณะกรรมการบริหารลูกเสือแห่งชาติ ได้บันทึกไว้ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายลิขิตสารสนอง เล่าถึงเหตุการณ์ที่นายชัพน์ ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ไว้ว่า

"...เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ขณะ

นั้นนายชัพน์กำลังเริ่มแตกเนื้อหนุ่ม มีอายุประมาณ ๑๖ ปี เรียนอยู่มัธยมปีที่ ๓ อาจารย์ใหญ่ เข้าใจว่าเป็นพระโอวาทวรกิจ เรียกนายชัพน์ไปพบที่ห้องทำงาน และแจ้งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดตั้งกองลูกเสือไทยขึ้นในประเทศไทย โดยร่างพระราชกำหนดลูกเสือขึ้นแล้ว บัดนี้มีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเครื่องแต่งกายลูกเสือที่ทรงมีพระราชดำริกำหนดขึ้นนั้นว่าจะเหมาะสมกับเด็กไทยหรือไม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนจัดนักเรียนที่เหมาะสมจะเป็นลูกเสือรุ่นแรกแต่งเครื่องแบบที่ทรงมีพระราชดำริ แล้วนำไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อถวายทอดพระเนตร ทางโรงเรียนเห็นว่า นายชัพน์เป็นนักเรียนหลวงชั้นหนึ่ง และเคยเป็นข้าราชบริพารมาตั้งแต่ครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราช เป็นที่ทรงรู้จักคุ้นเคยดี จึงมอบหมายให้นายชัพน์รับหน้าที่นี้ ต่อจากนั้น โรงเรียนได้ออกใบสั่งมอบให้นายชัพน์นำไปตัดเครื่องแบบลูกเสือที่ร้านวิวิธภูษาคาร ถนนเฟื่องนคร และตัดรองเท้าที่ร้านแซ่งชง ถนนเจริญกรุง หลังจากนั้นอีก ๓ วัน นายชัพน์ก็ไปรับเครื่องแบบลูกเสือใหม่ที่สั่งตัดเอามาสวมไปให้อาจารย์ดู อาจารย์ใหญ่ได้แนะนำฝึกซ้อมท่าทางการทำความเคารพแบบทหารแก่นายชัพน์ และให้นายชัพน์ท่องคำสาบานของลูกเสือ ๓ ข้อ ให้จดจำให้ได้จนขึ้นใจ

ครั้นแล้ววันสำคัญอันระทึกใจของนายชัพน์ก็มาถึง วันนั้นเป็นวันจันทร์ปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ วันที่เท่าไรจำไม่ได้ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงได้นำนายชัพน์ บุนนาค ซึ่งแต่งเครื่องแบบลูกเสือใหม่ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน สมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกขุนนาง พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทเข้าเฝ้าในวันจันทร์เป็นประจำ ข้าราชการผู้ใดจะกราบถวายบังคมลาไปต่างประเทศ หรือสับเปลี่ยนโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ หรือรับพระราชทานเหรียญตราที่ตกค้างก็จะมารอเข้าเฝ้าในวันนั้น อาจารย์ใหญ่กับนายชัพน์ รอเฝ้าอยู่ที่ห้องบันได ด้านหน้าพระที่นั่งอัมพรสถาน พอเวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. ก็เสด็จพระราชดำเนินลงมา เจ้าพระยารามราฆพจึงกราบบังคมทูลว่า ได้จัดนักเรียนแต่งเครื่องแบบนักเรียนลูกเสือมาถวายทอดพระเนตรแล้ว เมื่อทอดพระเนตรเห็นลูกเสือที่เข้าเฝ้า ก็ทรงมีพระราชดำรัสว่า 'ชัพน์รึ' เพราะทรงรู้จักดี ในฐานะที่นายชัพน์เคยถวายตัวเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทมาก่อน แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาที่ตัวนายชัพน์ ทรงจับผ้าผูกคอ หมวก เมื่อทรงตรวจเครื่องแต่งกายทุกชิ้นแล้วก็รับสั่งว่า 'ดีแล้วนี่ ถ้ายังมีอะไรไม่เหมาะก็ออกข้อบังคับเพิ่มเติมต่อไปอีกภายหลัง' แล้วรับสั่งกับนายชัพน์ต่อไปว่า 'เจ้าท่องคำสาบานของลูกเสือแล้วรึยัง' นายชัพน์กราบบังคมทูลว่า ท่องไว้แล้ว รับสั่งว่า 'เออรู้แล้วก็กล่าวคำสาบานไป' นายชัพน์จึงกล่าวคำสาบานหรือคำปฏิญาณของลูกเสือ ๓ ข้อที่ท่องจำมา ถวายต่อพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สิ้นคำปฏิญาณแล้ว รับสั่งว่า 'ในนามของข้า ผู้ให้กำเนิดลูกเสือ ข้ารับเจ้าเป็นลูกเสือไทยคนแรก ตั้งแต่บัดนี้ไป' นายชัพน์ ถวายคำนับรับพระบรมราชโองการ ...หลังจากเข้าเฝ้าแล้ว อาจารย์ก็นำกลับโรงเรียน นายชัพน์ก็เดินโชว์เครื่องแบบลูกเสือชุดแรกในประเทศไทยไปตามห้องเรียนต่างๆ ให้เพื่อนฝูงได้

ชมทั่วไปโดยไม่สนใจใยดีต่อข้าวปลาอาหารที่ยังไม่ได้รับประทาน บรรดาเพื่อนทั้งหลายก็พลอยตื่นเต้นไปด้วย เพราะขณะนั้นทั้งโรงเรียน หรือจะกล่าวว่าทั้งประเทศก็ยังไม่มีใครได้แต่งเครื่องแบบลูกเสือเช่นนี้ คงมีแต่นายชัพน์เพียงคนเดียวเท่านั้น รายการโชว์ฟอร์มยังไม่ยุติเพียงนั้น ครั้นถึงวันเสาร์ซึ่งเป็นวันหยุดประจำสัปดาห์ นักเรียนกินนอนทั้งหลายจะได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้โดยต้องแต่งเครื่องแบบนักเรียนออกนอกโรงเรียนตามระเบียบด้วย นายชัพน์จึงถือโอกาสแต่งเครื่องแบบลูกเสือกลับบ้านแทนเครื่องแบบนักเรียน หน้าซ้ำยังไม่ยอมขึ้นรถเมล์กลับดังเช่นเคย เพราะกลัวเครื่องแบบยับ อุตส่าห์เดินจากโรงเรียนไปจนถึงนางเลิ้ง แล้วขึ้นรถรางต่อย้อนไปทางสะพานหัน เดินเข้าสำเพ็งมาออกพาหุรัด ทั้งนี้เป็นรายการโชว์ฟอร์มครั้งใหญ่ เพราะเห็นว่า แถวนั้นมีผู้คนสัญจรไปมามากมาย ผลปรากฏเป็นที่สนใจของคนทั้งหลายดังคาด นอกจากนั้นเมื่อพบนายทหารและนายตำรวจเดินผ่านมา นายชัพน์ก็วันทยหัตถ์ทำความเคารพ รู้สึกว่าเขาทำท่าสงสัยนายชัพน์เป็นตัวอะไรเหมือนกัน หลังจากเดินโชว์แถวพาหุรัดจนเมื่อยแล้ว จึงเดินไปลงเรือจ้างข้ามฟากกลับบ้านเพื่อไปอวดกับคนในบ้านต่อไปอีก..."

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานกำเนิดลูกเสือไทย โดยตราพระราชกำหนดลูกเสือขึ้น เมื่อวันเสาร์ ที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ ต่อมาทางราชการกำหนดให้วันที่ ๑ กรกฎาคม ของทุกปี เป็นวันลูกเสือแห่งชาติ

นายสุริยน วินทุพราหมณกุล อดีตผู้ตรวจการลูกเสือ ประจำสำนักงานคณะกรรมการบริหารลูกเสือแห่งชาติ ได้บันทึกต่อไปว่า *"...มีเหตุการณ์สำคัญในประวัติการลูกเสือไทย ที่ใคร่ขอนำมาบอกเล่าอีกตอนหนึ่ง คือ กองลูกเสือกองแรก เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออก ณ สโมสรเสือป่า ในบริเวณพระราชวังดุสิต (สนามเสือป่า) ผู้กำกับลูกเสือกองร้อยที่ ๑ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยปัจจุบัน) ได้นำลูกเสือเข้าถวายตัว พร้อมกับทำการสอบซ้อมวิชาลูกเสือตามแบบที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้สำหรับสั่งสอนลูกเสือและเสือป่า หลังจากทอดพระเนตรการแสดงจบลงแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามกองลูกเสือโรงเรียนมหาดเล็กหลวงว่า 'กองลูกเสือหลวง' และให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ นับว่าเป็นกองลูกเสือไทยกองแรกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้น..."*

เมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว นายชัพน์ บุนนาคได้เข้ารับราชการในกองตั้งเครื่อง กรมมหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๖ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ตามลำดับดังนี้

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นนายรองพลพ่าห์ มหาดเล็กเวรสิทธิ

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๘ ย้ายไปประจำกรมราชเลขานุการในพระองค์ ตำแหน่งหุ้มแพรวิเศษ นายเวรอาลักษณ์ และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นนายลิขิตสารสนอง

ตำแหน่งสำคัญต่างๆ ในกรมราชเลขานุการ

ในพระองค์สมัยนั้น มีดังนี้ (๑) พระยาราชสาสน์-โสภณ (๒) พระสมรรคราชกิจ (๓) พระสนิทราชการ (๔) พระบริหารสารลักษณ์ (๕) พระบริรักษ์ราช-อักษร (๖) นายจำนงราชกิจ (๗) นายลิขิตสารสนอง (๘) นายจำลองราชสาสน์ (๙) นายชำนาญบรรณารักษ์ (๑๐) นายประจักษ์อักษรนิติ์ (๑๑) นายประจิต-อักษรนัย

คำว่า "นาย" ตามตำแหน่งต่างๆ ข้างต้นในที่นี้เป็นบรรดาศักดิ์ ไม่ใช่คำนำหน้าที่แสดงว่าเป็นเพศชายอย่างเช่นในปัจจุบัน ตำแหน่งตั้งแต่หมายเลข ๖ ถึง ๑๑ มีตำแหน่ง เป็น "หุ้มแพร" เมื่อกล่าวถึงบรรดาศักดิ์แล้วเข้าใจว่า ส่วนมากมักจะรู้จักบรรดาศักดิ์ชั้นขุน หลวง พระ พระยา และเจ้า-พระยา แต่บรรดาศักดิ์ที่มีคำนำหน้าว่า "นาย" และตำแหน่ง "หุ้มแพร" นั้นส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่ค่อยเป็นที่เข้าใจ

พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต นายลิขิต-สารสนองถูกย้ายไปดำรงตำแหน่งเลขาธิการ กรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ต่อมาราชการยุบเลิกตำแหน่งเลขาธิการ กรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

พุทธศักราช ๒๔๗๓ กลับเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบัน คือ กระทรวงศึกษาธิการ) แล้วย้ายไปรับราชการที่สำนักงาน ก.พ. (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน) สำนักนายกรัฐมนตรี

ต่อมาได้ประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น ทำโรงภาพยนตร์ประชุมมหรสพ เป็นทนายความ และลงสมัครรับเลือกตั้งโดยได้เป็นเทศมนตรีเทศบาลนครธนบุรีอยู่หลายสมัย

ในระยะหลัง อดีตนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ได้มาชุมนุมรับประทานอาหารร่วมกันเดือนละครั้ง นายชัพน์ บุนนาค ได้แสดงความคิดที่จะรวบรวมเงินเพื่อสมทบทุนก่อสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์ และเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันบรมราชาภิเษก โดยจัดการแสดงละครพระราช-นิพนธ์ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์บ้าง แสดงบนเวทีบ้าง พุทธศักราช ๒๕๒๔ นายชัพน์ บุนนาค ได้รับมอบหมายให้จัดการแสดงละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง หัวใจนักรบ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมทบทุนสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้บันทึกไว้ว่า "*...ในที่สุดเมื่อมีงานฉลองพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๔ นี้ นายลิขิตสารสนองก็ได้รับมอบหมายให้จัดแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่องหัวใจนักรบ อันเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ที่ยอดเยี่ยม และวรรณคดีสมาคมได้ทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตรว่า เป็นยอดของละครพูด นายลิขิตสารสนอง ได้พยายามทำงานนี้เพื่อเฉลิมพระ-เกียรติ ได้เงินมาสมทบทุนสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์หลายหมื่นบาท...*"

นายชัพน์ บุนนาค รักการเป็นลูกเสือเป็นชีวิตจิตใจ มีคุณสมบัติเป็นลูกเสือแท้สมกับที่

เป็นลูกเสือไทยคนแรก ช่วยเหลือกิจการลูกเสือและกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มาโดยตลอด เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดที่ได้รับพระราชทาน คือ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ เวลาประมาณ ๒๒.๐๐ น. นายชัพน์ บุนนาค ได้ล้มฟุบลงขณะกำลังชมรายการโทรทัศน์ น้องๆ และบุตรนำตัวส่งโรงพยาบาลวิชัยยุทธ ในที่สุดเมื่อเวลา ๐๖.๐๐ น. วันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ นายชัพน์ บุนนาค ลูกเสือไทยคนแรก ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการเส้นโลหิตในสมองแตก สิริอายุ ๘๖ ปี

นายสุริยน วินทุพราหมณกุล อดีตผู้ตรวจการลูกเสือ ประจำสำนักงานคณะกรรมการบริหารลูกเสือแห่งชาติ ได้บันทึกว่า

"...นับว่าคณะลูกเสือแห่งชาติได้สูญเสียบุคคลสำคัญ ในประวัติศาสตร์ของการลูกเสือไทยไปอีกท่านหนึ่งแล้ว นายลิขิตสารสนอง เป็นผู้มีคุณประโยชน์ต่อกิจการลูกเสือเป็นอเนกประการ ท่านเริ่มต้นชีวิตลูกเสือพร้อมๆ กับการลูกเสือไทยเกิด และได้รับใช้กิจการลูกเสือไทยในยุคแรกอย่างใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทแห่งองค์พระบิดาลูกเสือไทย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) จนกระทั่งบั้นปลายชีวิต"

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เสด็จไปเป็นประธานในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกตรี นายลิขิตสารสนอง (ชัพน์ บุนนาค) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันจันทร์ ที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ท้าววรคณานันท์

(หม่อมราชวงศ์เปี่ม มาลากุล)

"คุณห้องทอง" - ท้าววรคณานันท์ (หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล)

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ท้าววรคณานันท์ *เป็นบรรดาศักดิ์ของข้าราชสำนักฝ่ายในที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้ง ตำแหน่งนี้มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งข้าราชสำนักฝ่ายในผู้หนึ่งที่รับราชการในเรื่องเกี่ยวกับงานพระคลังในและพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีสืบมาถึง ๕ แผ่นดินให้เป็นท้าววรคณานันท์ ท่านผู้นี้คือ หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล*

หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล เป็นธิดาในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ พระโอรสพระองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ต้นราชสกุลมาลากุล หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๑๙ เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี พระบิดาได้นำขึ้นถวายตัวเป็นข้าหลวงสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฝึกหัดราชการในแผนกรักษาพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ซึ่งในขณะนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสองค์ ทรงบัญชาการอยู่ ครั้นต่อมาอีกประมาณ ๔ ปี จึงได้รับมอบหมายให้ทำงานในหน้าที่ดังกล่าวโดยลำพัง ภายใต้การกำกับดูแลของพี่สาวของท่าน ๒ คน ที่ได้ถวายตัวเป็นเจ้าจอม และรับราชการในพระราชสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถด้วย คือ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์แป้นในรัชกาลที่ ๕ และเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์ปั้ม ในรัชกาลที่ ๕ ท่านหลังนี้มีตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการในพระราชสำนักสมเด็จพระบรมราชินีนาถอีกด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั้น งานในพระราชสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ หรือที่เรียกว่า **"ที่บน"** เป็นงานที่รวมภารกิจฝ่ายในไว้ทุกด้าน แต่ละด้านล้วนต้องใช้ฝีมืออย่างเอกอุ เป็นต้นว่างานเลี้ยงในพระราชฐาน ทั้งในการพิธีต่างๆ และการรับแขกบ้านแขกเมือง ตลอดจนของรับแขก เช่น หมากพลู บุหรี่ ของแจกในงาน หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล จะเป็นหัวหน้า ทั้งลงมือทำด้วยตนเอง ทั้งสอน ทั้งควบคุมให้ผู้อื่นทำ การทำดอกไม้สดในงานพระราชพิธีต่างๆ แม้จะมีพนักงานแผนกดอกไม้ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญประจำการอยู่มาก ท่านก็ช่วยดูแลให้คำปรึกษาแนะนำ ทั้งลงมือทำเองบางส่วนได้อย่างงดงาม รวดเร็ว งานพระราชพิธีส่วนที่เป็นหน้าที่ของฝ่ายใน หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล จะเป็นผู้จัดสิ่งของเครื่องใช้ให้ครบถ้วนถูกต้องเหมาะสมตามราชประเพณีด้วยความชำนาญ รวมทั้งงานที่ทำอยู่เสมอคืองานแต่งพระองค์เจ้านายโสกันต์เป็นต้น

ในส่วนอุปนิสัยของหม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล ท่านเป็นผู้มีกิริยาวาจาและอัธยาศัยเรียบร้อย มีระเบียบอย่างยิ่ง และมีความจำแม่นยำมาก อีกทั้งเป็นผู้มีอารมณ์ดีเยือกเย็น มีความเมตตากรุณาสูง ในสมัยนั้นมีเจ้านายและข้าราชการนำบุตรหลานมาถวายตัวในพระราชสำนักสมเด็จพระบรมราชินีนาถมากหลาย หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล จึงมีหน้าที่ช่วยฝึกหัดกิริยามารยาทและขนบธรรมเนียม ทั้งฝึกหัดให้ทำงานฝีมืออันเป็นศิลปะไทยต่างๆ แก่เด็กๆ เหล่านั้นจนเรียบร้อยน่าดู แล้วจึงส่งขึ้นรับใช้ใกล้ชิดพระองค์

ส่วนนามของท่านที่ถูกเรียกขานว่า **"คุณห้องทอง"** นั้น สืบมาแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ มีพระราชอัธยาศัยโปรดการสะสมเครื่องอาภรณ์เพชรพลอยที่เป็นอัญมณีชั้นยอดด้วยกันทั้ง ๒ พระองค์ นางอมรดรุณารักษ์ (อุทุมพร สุนทรเวช) ผู้เคยรับราชการเป็นข้าราชสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ บันทึกไว้ในหนังสือ *"พระราชชีวประวัติส่วนพระองค์ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง"* ว่า

"เครื่องอาภรณ์จำนวนมากของสมเด็จฯ ดังกล่าวนี้ เริ่มต้นจากเครื่องทรงของแบบโบราณที่เคยทรงมาแต่สมัยเมื่อดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงเล็กๆ ซึ่งส่วนมากเป็นเครื่องแต่งพระองค์ตอนเข้าพิธีโสกันต์ และเครื่องแต่งปกติต่างๆ ตามความนิยมในสมัยนั้น ครั้นเมื่อเจริญพระชนมายุและได้ดำรงพระอิสริยยศสูงขึ้น ประกอบกับทรงเป็นอัจฉริยสตรีผู้มีอุดมคติสูงส่งในศิลปนิสัย และถึงโอกาสที่ทรงเป็นประมุขฝ่ายใน ซึ่งย่อมต้องทรงเครื่องราชวราภรณ์ออกสู่มหาสมาคมอยู่เสมอ อาศัยที่ทรงเป็นนักสะสมผู้กล้าลงทุนอย่างสูงในการทรงคัดเลือกจัดสรรและปรับแต่งอัญมณีล้ำค่าไว้มากมายหลายประเภท ทั้งสำหรับเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งแบบใหม่และแบบโบราณ...

...ครั้นเมื่อกำหนดเครื่องพระภูษาผ้าทรงและฉลองพระองค์ทรงสะพักอย่างใด แต่ละคราวแต่ละชุด ก็มักจะทรงคำนึงถึงเครื่องอาภรณ์เพชรพลอยสำหรับประดับพระวรกายเข้ากับเครื่องแต่งพระองค์ด้วย เพื่อให้เข้าชุดเข้าสีกลมกลืนกันเป็นความงาม อันผู้อื่นไม่สามารถจะจัดถวายได้

เครื่องอาภรณ์เหล่านี้ นอกจากทรงเลือกเฟ้นลวดลายศิลปะอันงดงามจากของเก่าบ้างแล้ว มักจะทรงปรึกษาหารือช่างศิลปะผู้มีฝีมือสมัยนั้น ซึ่งมีทั้งช่างชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ทรงเป็นผู้รับพระเสาวนีย์ไปจัดการ... ทรงมอบให้ช่างทองหลวงในสมัยนั้น (ขุนกาญจนประดิษฐ์) หรือห้าง (แกรเลิต) นำไปจัดทำเป็นชุดใหญ่บ้างเล็กบ้าง เป็นชิ้นปลีกย่อยหรือเป็นชุดเป็นเถาบ้าง สุดแต่จะโปรดในรูปลักษณะอย่างไร สำหรับอัญมณีสีใด ชนิดไหน...”

เครื่องเพชรจำนวนมากดังกล่าวนี้ นอกจากจะทรงซื้อด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บ้าง ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศบ้าง บางส่วนยังเป็นของขวัญที่สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีต่างประเทศฝากมาถวายอีกด้วย เครื่องอาภรณ์ชุดใหญ่ๆ ที่งามเป็นเยี่ยมมีค่าควรเมือง จะเห็นได้จากพระฉายาลักษณ์ที่ทรงฉายในโอกาสต่างๆ พนักงานชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงโปรดปรานไว้วางพระราชหฤทัยมอบหมายให้มีหน้าที่ดูแลเก็บรักษา คือ **หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล** และโดยที่ท่านถวายงานรักษาเครื่องเพชรทองของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ มาช้านาน คนทั้งหลายในราชสำนักจึงใช้คำแทนชื่อท่านว่า **“คุณห้องทอง”** เพราะท่านนั่งทำงานอยู่หน้าห้องทองนั้นเป็นนิจ และห้องที่ท่านอยู่ก็ใกล้กับห้องซึ่งเป็นที่ไว้พระราชทรัพย์นั้นเอง

เครื่องอาภรณ์เพชรพลอยที่เป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถเหล่านี้ หลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ทรงรักษาไว้เป็นพระราชมรดกที่ยังเป็นกองกลาง มิได้เป็นสิทธิแก่ผู้ใด แม้จะทรงมีพระมเหสี พระชายา พระสนมหลายองค์ หากจำเป็นต้องประดับเครื่องอาภรณ์ดังกล่าว เมื่อเสร็จงานแล้วก็โปรดให้ส่งคืนท้าววรคณานันท์ หรือเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์ปั้ม ในรัชกาลที่ ๕ และหม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล หรือ “คุณห้องทอง” ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาพระราชทรัพย์ต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังเช่นเดิม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **ท้าวทรงกันดาล** ว่าการพระคลังใน และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้า

ครั้นเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ลุกลามเป็นมหาสงครามอาเซียบูรพาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และพนักงานผู้รักษาพระราชทรัพย์ในสมัยนั้น ได้อพยพย้ายพระราชทรัพย์อันมีค่าจำนวนมากออกไปเก็บรักษาหลบภัยสงครามไว้ในต่างจังหวัด โดยมิได้มีบุคคลภายนอกทราบว่ามีอะไร ใครเป็นผู้ดูแล รักษาไว้ที่ไหน พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เหล่านี้จึงกระจัดกระจายหายสูญไปบ้าง จนบ้านเมืองกลับคืนสู่ความสงบเรียบร้อย พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์อันมีค่ามหาศาลจึงกลับมาอยู่ในความอารักขาของท้าวทรงกันดาล (หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล) และเจ้าหน้าที่พระคลังในเช่นเดิม

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาล

ปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รัฐบาลตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลรักษาพระราชทรัพย์และจัดการพระราชมรดกของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ เพื่อแบ่งให้แก่พระทายาทที่สืบราชตระกูลตามสายพระราชโอรสแต่ละพระองค์โดยยุติธรรม โดยมี "คุณห้องทอง" ท้าวทรงกันดาล (หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล) ร่วมเป็นกรรมการที่กรรมการอื่นต้องปรึกษาหารือและฟังความคิดเห็นของท่าน การจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงเล็งเห็นความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีของท้าวทรงกันดาล (หม่อมราชวงศ์ แป้ม มาลากุล) ที่รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาถึง ๕ รัชกาล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๓ เสมาพระบรมรูปทองคำ และพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนเป็น **ท้าววรคณานันท์** ทั้งพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ตลอดจนได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานรดน้ำสงกรานต์ทุกปีตลอดมา

ในบั้นปลายแห่งชีวิตของ "คุณห้องทอง" ท้าววรคณานันท์ (หม่อมราชวงศ์แป้ม มาลากุล) ได้รับพระราชทานที่อยู่ให้พำนักอาศัยนอกพระบรมมหาราชวัง แต่เมื่อมีราชการสำคัญเกี่ยวกับงานพระคลังในหรือมีงานพระราชพิธี ท่านจะเข้าไปอำนวยงานฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวังอยู่เป็นนิจจนถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ สิริอายุ ๘๓ ปี

นายเวส สุนทรจามร

นายเวส สุนทรจามร นักแต่งเพลงและนักดนตรีอาวุโสของวงดนตรีกรมโฆษณาการ (วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายเวส สุนทรจามร เกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๔ ที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี บิดารับราชการทหารชื่อ สิบเอก ชื่น สุนทรจามร มารดาชื่อนางทองคำ มีบุตรชายและหญิงรวม ๓ คน

อายุ ๖ ขวบ บิดาพามาอยู่ที่อำเภอเมืองราชบุรี ได้เรียนหนังสือเป็นลูกศิษย์วัดสัตตนารถปริวัตร พออ่านออกเขียนได้ อายุ ๑๐ ขวบ บิดาย้ายเข้ามาอยู่ในจังหวัดพระนคร เข้าเรียนหนังสือต่อที่วัดอนงคาราม จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๑ นายเวส สุนทรจามร มีความใฝ่ฝันอยากเป็นนักดนตรี เพราะเกิดแรงบันดาลใจจากการไปตั้งแถวรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เห็นทหารกองเกียรติยศเป่าแตร ทำให้อยากเป็นทหารและเป่าแตรอย่างนั้นบ้าง

นายเวส สุนทรจามร ได้บันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า *"...วันหนึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดกฐินที่วัดอนงคาราม ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนสมัยนั้นนุ่งกางเกงแค่เข่า สวมถุงเท้าขาว เสื้อนอกขาว กระดุม ๕ เม็ด ใส่หมวกฟาง จึงต้องไปตั้งแถวรับเสด็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จมาถึง กองทหารเกียรติยศบรรเลงสรรเสริญพระบารมี ทำให้ข้าพเจ้าเคลิบเคลิ้ม และนึกว่าเมื่อไหร่ข้าพเจ้าจะได้เป็นทหารและเป่าแตรอย่างนั้นบ้าง..."*

พุทธศักราช ๒๔๕๗ นายเวส สุนทรจามร ได้เข้าเป็นทหารที่กรมทหารราบที่ ๓ กระทรวงกลาโหม ความใฝ่ฝันที่อยากเป็นนักดนตรีก็กลายเป็นความ

จริง เมื่อสิบตรี อั้น ดีวิมล มองเห็นแววด้านดนตรี จึงมอบหมายให้ทำหน้าที่เป่าแตรคอร์แน็ตที่ตนเองเป่าอยู่

นายเวส สุนทรจามร ได้บันทึกถึงวิธีการสอนของครูดนตรีในสมัยนั้นที่เข้มงวดกวดขันและจริงจังเป็นพิเศษว่า *"...ครูสมัยนั้นท่านดุเหลือหลาย เวลาฝึกหัดต้องตื่นนอนตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. ถ้าปลุกไม่ตื่น หวายจะมาลงหลังโดยเราไม่รู้ตัวเลย และเมื่อตื่นแล้วไม่ต้องสีฟันหรือล้างหน้า ต้องจับแตรเป่าทันที ครูจะนอนฟังเสียงอยู่ ถ้าเรามัวไปคุยกับเพื่อนไม่เป่าแตร หมอนไม้จะลอยมากระทบหัวเราทันที โดยไม่ต้องพูดพล่ามทำเพลงเลย เราต้องเป่าไม่ให้เสียงขาดเลย พอถึงเวลา ๐๖.๐๐ น. จึงหยุดแล้วจึงล้างหน้า เวลา ๐๗.๐๐น. จึงเข้าแถวไปรับประทานอาหาร พอถึงเวลา ๐๘.๐๐ น. เข้าฝึกหัดอีก..."*

นายเวส สุนทรจามร ถูกฝึกถูกเคี่ยวเข็ญให้เป่าแตรอย่างหนัก ประมาณ ๒ ปีเศษ ก็เป่าเพลงได้ เช่น เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงมหาฤกษ์ เพลงมหาชัย เพลงเขมรเป่าใบไม้ เพลงปทุมมาลย์ สิบตรี อั้น ดีวิมล จึงหางานให้ทำคือ เป่าแตรนำขบวนรถแห่โฆษณาภาพยนตร์และแจกใบปลิว เมื่อมีความชำนาญและประสบการณ์มากขึ้น ได้พาไปเป่าแตรโหมโรงหน้าโรงภาพยนตร์ เพื่อเรียกร้องคนให้เข้ามาดูภาพยนตร์ที่เข้าฉาย และเป่าแตรประกอบภาพยนตร์เงียบ *(สมัยนั้นเรียกว่าหนังเงียบ - ผู้เรียบเรียง)* ให้เกิดบรรยากาศในการชมภาพยนตร์

นายเวส สุนทรจามร ได้บันทึกไว้ว่า *"...พอเวลา ๑ ทุ่มตรง เขาก็จะเป่าแตรโหมโรงหน้าโรงหนังเป็นเวลา ๑ ชั่วโมง ในช่วงเวลา ๑ ชั่วโมงนี้เขาจะเป่า ๖ เพลงเป็นอย่างมาก ถึงเวลา ๒ ทุ่มตรงก็เข้าไปในโรงหนัง สมัยนั้นเป็นหนังเงียบไม่มีเสียง มีแต่อักษรไทยบรรยาย เวลาหนังต่อยกันเราก็ต้องเป่าเพลงเชิดเวลาพระเอกต่อยผู้ร้ายสู้ไม่ได้ เวลาพระเอกแพ้เราก็ทำเพลงโอด เวลาหนังต่อยกันคนดูจะตบมือ กระทืบเท้า เป่าปาก เสียงเปี๊ยวป๊าวดังลั่นโรงหนัง เป็นที่สนุกครึกครื้นเป็นที่สุด..."*

เมื่อมีประสบการณ์ด้านดนตรีมากขึ้น ก็ออกทำงานรับจ้างคนเดียว โดยเล่นดนตรีให้โรงภาพยนตร์ในยุคนั้นหลายแห่ง

พุทธศักราช ๒๔๗๐ นายเวส สุนทรจามร ถูกดุล *(ปลด)* ออกจากราชการ จึงออกไปเป็นหัวหน้าวงแตรวงที่โรงภาพยนตร์บ้านหม้อ และเล่นดนตรีให้กับโรงเรียนอัสสัมชัญด้วย

พุทธศักราช ๒๔๗๓ ได้รับการชักชวนให้กลับเข้ารับราชการอีกครั้ง โดยไปเป็นทหารแตรวงกองแตรวงรักษาวัง กรมทหารมหาดเล็ก รับราชการอยู่ได้ ๒ ปี วงแตรวงถูกยุบอีก จึงย้ายไปรับราชการเป็นนักดนตรีของ*วงเครื่องสายฝรั่งหลวง* กรมมหรสพ ซึ่งมีพระเจนดุริยางค์ (ปีติ วาทยะกร) เป็นผู้ควบคุมวง ขณะเดียวกันก็ออกเล่นดนตรีตามโรงแรม ภัตตาคาร และสถานบันเทิงต่างๆ จนมีความชำนาญด้านเพลงแจ๊สและเพลงเต้นรำเป็นพิเศษ นายเวส สุนทรจามร รับราชการในกรมมหรสพเป็นเวลา ๗ ปี โดยไม่ได้ขึ้นเงินเดือนเลย แต่ก็ไม่เดือดร้อนเพราะทำงานพิเศษตอนกลางคืน และได้ประสบการณ์มากมายจากการเล่นดนตรี

ต่อมาได้ตั้งคณะละครวิทยุ ชื่อ*คณะสุนทรจามร* โดยมี จิตเสน ไชยาคำ แต่งเรื่อง นายแก้ว อัจฉริยะกุล แต่งเพลง นายเวส สุนทรจามร แต่งทำนองและเล่นดนตรีประกอบ

พุทธศักราช ๒๔๘๑ บริษัทไทยฟิลม์ของหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ *(ประดิษฐ์ สุขุม)* และเพื่อนตั้งวงดนตรีประจำบริษัทเพื่อบันทึกเพลงประกอบภาพยนตร์ จึงชักชวนนายเอื้อ สุนทรสนาน นายเวส สุนทรจามร และเพื่อนๆ อีกหลายคนไปเป็นนักดนตรีประจำวง

นายเวส สุนทรจามร ได้บันทึกไว้ว่า *"...หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ เป็นหัวหน้าวง ท่านได้มาตามพวกเรา... ไปเป็นนักดนตรีประจำวง ..และให้กินเงินเดือนของท่านเอง สำหรับข้าพเจ้าได้เดือนละ ๒๐ บาท... ข้าพเจ้ารับเงินเดือนทางราชการเดือนละ ๒๒ บาท และมารับที่หลวงสุขุมฯ อีกเดือนละ ๒๐ บาท สมัยนั้นมีเงินเดือน เดือนละ ๔๒ บาท ก็เหลือกินเหลือใช้แล้ว..."*

ต่อมามีการยุบวงดนตรีของบริษัทไทยฟิลม์ หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ จึงชวนนายเอื้อ สุนทรสนาน นายเวส สุนทรจามร และเพื่อนๆ อีกหลายคนไปอยู่กับ*วงดนตรีกรมโฆษณาการ (ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* ที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๘๒ โดยมีนายเอื้อ สุนทรสนาน เป็นหัวหน้าวง และนายเวส สุนทรจามร เป็นผู้ช่วยหัวหน้าวงตั้งแต่นั้นมา หน้าที่ของวงดนตรีกรมโฆษณาการในตอนนั้น คือ การบรรเลงเพลงส่งกระจายเสียงทางสถานีวิทยุทั้งคลื่นสั้นและคลื่นยาว ซึ่งต้องบรรเลงเพลงสากลเป็นส่วนมาก เพราะยังไม่ได้แต่งเพลงไทยสากล นอกจากนั้นก็ต้องไปบรรเลงตามงานต่างๆ ของกรมโฆษณาการ จนนายเวส สุนทรจามร ต้องเลิกงานด้านละครวิทยุและงานเล่นดนตรีตอนกลางคืนไป

นายเวส สุนทรจามร มีบทบาทสำคัญในการแต่งเพลงให้กับวงดนตรีกรมโฆษณาการร่วมกับนักแต่งเพลงหลายคน เช่น นายแก้ว อัจฉริยะกุล นายเอิบ ประไพเพลงผสม นางสาวชอุ่ม ปัญจพรรค์ ฯลฯ

พุทธศักราช ๒๕๐๒ - ๒๕๐๖ นายเวส สุนทรจามร ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการชั้นโท หัวหน้าแผนกดนตรีไทย วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ ได้ริเริ่มให้นำเครื่องดนตรีไทยมาบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีสากล

นายเวส สุนทรจามร ได้บันทึกไว้ว่า... *"...เมื่อข้าพเจ้าได้มาอยู่แผนกนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าเครื่องดนตรีไทยนี้ต้องเล่นเพลงไทยสากลได้ ข้าพเจ้าจึงแต่งเพลงไทยสากลให้นักดนตรีไทยเล่นและส่งวิทยุด้วย [หมายถึงการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง - ผู้เรียบเรียง] พอส่งวิทยุเพียง ๒-๓ ครั้งก็มีจดหมายมาด่าข้าพเจ้า หาว่าข้าพเจ้าทำลายศิลปะของชาติ และมีหนังสือฟ้องท่านอธิบดีด้วย ท่านอธิบดีจึงมีคำสั่งให้ข้าพเจ้าทำรายงานขึ้นไปว่า มีเหตุผลอย่างไร จึงทำอย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงทำรายงานขึ้นไปว่า...เท่าที่กระผมทำนี้ก็ทำตามรอยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ กระผมจึงคิดว่า กระผมทำไม่ผิดและเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศให้แปลกขึ้นเท่านั้นเอง... สุดท้ายพอข้าพเจ้ารายงานขึ้นไปแล้ว เรื่องก็เงียบไป..."*

นายเวส สุนทรจามร สร้างสรรค์งานเพลงโดยเป็นผู้แต่งทำนองร่วมกับนักแต่งเพลงท่านอื่นของวงดนตรีกรมโฆษณาการและวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ไว้หลากหลายประเภท ดังนี้

- **เพลงปลุกใจ** เช่นเพลงไร้รักไร้ผล คำร้อง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพลงฉันคนไทย (คำร้อง นายแก้ว อัจฉริยะกุล) เพลงหนูเอย (คำร้องนายแก้ว อัจฉริยะกุล) เพลงวันประวัติศาสตร์ (คำร้อง นายสมศักดิ์ เทพา–นนท์) ฯลฯ

เพลงหนูเอย

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนอง เวส สุนทรจามร

หนูเอยหนูจงฟัง พี่จะสอนพี่จะสั่ง หนูจงฟังเอาไว้ให้ดี
หนูเอยสมัยนี้ เป็นสมัยที่ เอาดีกันด้วยปัญญา
หนูอย่าซุกซน จงอดและจงทน หนูจงบ่นท่องวิชา
ในภายภาคหน้า จะได้พึ่งวิชา ปัญญาจะเฟื่องฟู
หนูเอยหนูจงเพียร หนูจงเล่าหนูจงเรียน หนูจงเพียรหาความรู้
หนูเอยหนูจงดู หากมีใครลบหลู่ แล้วหนูจะโทษใคร
หนูเร่งเร็วพลัน จงบากและจงบั่น หนูจงหมั่นอย่าท้อใจ
หนูเอยจะบอกให้ ปลูกปัญญาเอาไว้ เรียนไปให้เชี่ยวชาญ
หนูเอยอย่าเกเร หนูอย่าเที่ยวหนูอย่าเตร่ อย่าเสเพลประพฤติพาล
หนูเอยอย่าเกียจคร้าน หมั่นเล่าเรียนเขียนอ่าน คบพาลจะเสียคน
หนูกอบการดี เป็นศักดิ์เป็นศรี ทั้งเป็นที่น้อมกมล
หนูจะไม่อับจน แต่จงเลือกคบคน แล้วตนจะรุ่งเรือง
หนูเอยหนูฟังว่า เพราะสติเพราะปัญญา นั้นจะพาให้กระเดื่อง
หนูเอยชาติบ้านเมือง จะเจริญฟุ้งเฟื่อง ก็เนื่องด้วยเด็กไทย
แม้ชาติต่างแดน มาหมิ่นหรือมาแคลน หนูไม่แค้นบ้างหรือไร
บ้านเมืองเจริญได้ อยู่ที่เด็กของไทย มิใช่ใครอื่นเลย

- **เพลงสังคีตสัมพันธ์** (คือเพลงที่บรรเลงด้วยดนตรีไทยร่วมกับวงดนตรีสากล) เช่น เพลง น้ำตาลใกล้มด (คำร้อง นายสุรัฐ พุกกะเวส) ฯลฯ

เพลงน้ำตาลใกล้มด

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง เวส สุนทรจามร

น้ำตาลใกล้มดใครอดงดได้ ดวงใจไหนจะเว้นให้ต้องใจผูกพัน
หญิงและชายเมื่ออยู่ใกล้กัน ต้องเกิดกระสันต์สุดกลั้นใจภิรมย์
น้ำตาลใกล้มดสุดจะอดสุดที่มดจะข่ม มองดูรู้ในอารมณ์รสหวานรอให้ชม
ต้องชมภิรมย์หทัย ไหนเลยจักไม่เชยชิดก็ผิดไป
ชื่นจิตชื่นใจให้ฉ่ำทรวง
อันความรักแรงนักสุดจะหักใจหวง เฝ้าชะแง้แลพิศติดเตือน
อย่าเหมือนดังมดแฝงพวงมะม่วง ปองประโลมหวังชมผลพวง
ตราบร่วงสู่ดิน แม้น้ำตาลใกล้มดอดกิน
สุดสิ้นเจ็บจินต์ตรมใจ

- **เพลงรำวง** เช่น เพลงรำวงวันสงกรานต์ (คำร้อง นายแก้ว อัจฉริยะกุล) ฯลฯ

เพลงรำวงวันสงกรานต์

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนอง เวส สุนทรจามร

วันนี้เป็นวันสงกรานต์ หนุ่มสาวชาวบ้านเบิกบานจิตใจจริงเอย
ตอนเช้าทำบุญ ทำบุญตักบาตร ทำบุญร่วมชาติตักบาตรร่วมขันกันเอย
เข้าวัดแต่งตัว แต่งตัวสวยสะ ไปสรงน้ำพระ ณ วันสงกรานต์กันเอย
ตอนบ่ายเราเริงกีฬา เล่นมอญซ่อนผ้าเล่นสะบ้ากันเอย
ทำบุญทำทานสนุกสนานกันแล้ว ขอเชิญน้องแก้วรำวงกันเอย

- เพลงที่ได้รับความนิยมมาก เช่น เพลงพรหมลิขิต (คำร้อง นายแก้ว อัจฉริยะกุล) เพลงหงส์เหิร (คำร้อง นายแก้ว อัจฉริยะกุล) เพลงบุพเพสันนิวาส (คำร้อง นายสุรัฐ พุกกะเวส) เพลงสนต้องลม (คำร้อง นายเอิบ ประไพเพลงผสม) ฯลฯ

เพลงสนต้องลม

คำร้อง เอิบ ประไพเพลงผสม ทำนอง เวส สุนทรจามร

ลมพัดโชยพลิ้วมาเยือกเย็นอุราพาให้ชื่น
ดูสนเป็นแถวทิวแลละลิ่วงามวิไล
เมื่อสนต้องลมโอนอ่อนระเนน
ดูสนฉงนใจเหตุไฉนไยไม่โค่น
ความรักก็เหมือนกันเมื่อแรกนั้นรสหวานชื่น
แต่แล้วเมื่อรักจางกลับอ้างว้างใจระทม
เมื่อนึกถึงเราแสนเศร้าหัวใจ
โอ้รักไม่แน่นอนเปลี่ยนเป็นร้อนแล้วก็เย็น

ลมเย็นระรื่นชุ่มชื่นรื่นฤทัย
ต้องลมพัดไกวกิ่งใบไหวอ่อนโยน
ทอดนอนไหวเอนแลดูต้นอ่อนโยน
ต้องลมพัดโอนอ่อนโยนตามสายลม
ทุกค่ำทุกคืนสดชื่นน่าเชยชม
ฉันชมแล้วตรมขื่นขมยากเย็น
รักอยู่ภายในใครเล่าจะแลเห็น
หัวใจไหวเอนดังเช่นสนต้องลม

นายเวส สุนทรจามร เกษียณอายุราชการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกดนตรีไทย สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ หลังเกษียณอายุราชการได้ไปทำงานที่บริษัทส่งเสียงตามสาย และยังคงเล่นดนตรีและสอนดนตรีมาโดยตลอด รวมทั้งยังคงทำงานสร้างสรรค์เพลง ช่วยแต่งทำนองเพลงให้แก่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ จนถึงพุทธศักราช ๒๕๒๒ ได้ล้มป่วยด้วยโรคปอดอักเสบเรื้อรัง ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ พระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๖ สิริอายุ ๘๒ ปี

นายเวส สุนทรจามร เป็นหนึ่งในนักแต่งเพลงและนักดนตรีอาวุโส ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการสร้างสรรค์เพลงไพเราะของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์มาโดยตลอด ตั้งแต่ยังใช้ชื่อว่า วงดนตรีกรมโฆษณาการ

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาไทย

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นบุตรีของอำมาตย์เอก พระพิสันพิทยาภูน (โชติ ผลชีวิน) กับหม่อมหลวงสมบุญ เดชาติวงศ์ เริ่มการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนเยนเฮร์เมมเมอเรียล แล้วไปต่อที่โรงเรียนราชินี ในระหว่างการศึกษาในโรงเรียนนั้น ทางบ้านได้อบรมวิชาภาษาไทยและดนตรีไทย ซึ่งเป็นพื้นฐานทางภาษาและวรรณคดี ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๖ (สมัยนั้นคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยังไม่มีหลักสูตรปริญญา)

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้รับมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระราชทานสมรสกับหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิกุล บุตรหม่อมเจ้ามงคลประวัติ สวัสดิกุล กับหม่อมราชวงศ์บัว สนิทวงศ์ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ มีบุตรชาย ๑ คน หญิง ๑ คน

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เริ่มเข้ารับราชการครูในสังกัดกรมสามัญศึกษา ที่โรงเรียนสตรีวิทยา สอนภาษาอังกฤษ แล้วย้ายไปที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและจิตวิทยา ต่อมาไปรับตำแหน่งครูประจำโรงเรียนพาณิชยการพระนคร สอนวิชาประวัติศาสตร์การค้าของประเทศตะวันออก

ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๖ ถึงพุทธศักราช ๒๔๙๗ ได้ลาราชการติดตามสามีไปปฏิบัติราชการพิเศษ ณ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. และรัฐนิวยอร์ก

สหรัฐอเมริกา ได้ศึกษาเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์อเมริกันตอนแรกตั้งอเมริกา (Colonial Empire) และประวัติศาสตร์สมัยกลาง Middle Ages ของประเทศอังกฤษและประเทศในยุโรป ที่มหาวิทยาลัยอเมริกัน ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. โดยได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในเรื่องค่าเล่าเรียนจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พุทธศักราช ๒๕๐๔ ได้รับคำสั่งให้ย้ายเข้ากรมอาชีวศึกษา ปฏิบัติหน้าที่ผู้อำนวยการกองกองวิทยาลัยเทคนิค ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้ริเริ่มงานหลายอย่าง ขยายจำนวนวิทยาลัยเทคนิคครบทุกภาคของประเทศไทย รวมวิทยาลัยเกษตรกรรมทุกภาค วิทยาลัยพาณิชยการพระนครไว้ด้วย ต่อมาได้ขอเทียบหลักสูตรระดับประโยควิชาชีพชั้นสูงของวิทยาลัยเทคนิคเท่ากับปริญญาตรี ซึ่งเป็นการสร้างหลักฐานอันมั่นคงแก่วิทยาลัยเทคนิค

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ปฏิบัติงานด้วยดีทั้งในงานพิเศษของกรมอาชีวศึกษาและของหน่วยงานอื่นๆ ที่ได้รับมอบหมาย เมื่อเกษียณอายุราชการประมาณ พุทธศักราช ๒๕๑๖ แล้วยังได้รับเชิญให้เป็นกรรมการในสถาบันเกี่ยวกับวิชาการ ดังนี้

ประธานกรรมการในคณะกรรมการตรวจคู่มือของหนังสือเรียนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา รองประธานคณะกรรมการปรับปรุงหนังสืออ่านภาษาไทยเล่มแรกของอาชีวศึกษา กรรมการที่ปรึกษาในคณะกรรมการจัดทำสื่อการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา ฯลฯ ของกระทรวงศึกษาธิการ

- กรรมการในคณะกรรมการรณรงค์เพื่อภาษาไทย อาจารย์พิเศษวิชาภาษาไทย คณะรัฐศาสตร์ และคณะบัญชี ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- กรรมการในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ประธานอนุกรรมการจัดทำเอกสารและสตุดีบุคคลสำคัญ อนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือราชาศัพท์ ฯลฯ ของสำนักนายกรัฐมนตรี

- กรรมการในคณะกรรมการจัดทำศัพท์วรรณคดีไทย คณะกรรมการชำระพจนานุกรม และคณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยของราชบัณฑิตยสถาน

- กรรมการและต่อมาได้เป็นประธานโครงการมหาวิทยาลัยทางอากาศ เป็นโครงการที่จะรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติและความผาสุกของประชาชน สงวนรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทย อยู่อย่างไทย และปกป้องสถาบันหลักของแผ่นดิน ได้แก่ สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ให้คงดำรงอยู่อย่างสถาพร ซึ่งโครงการนี้ก่อตั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๐ และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ท่านยังมีความเชี่ยวชาญในวิชาโหราศาสตร์เป็นพิเศษ

งานด้านกวีนิพนธ์ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา มีความสามารถในการประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองทุกประเภท ได้รับการยกย่องในวงการต่างๆ ผลงานของท่านมีจำนวนมาก ซึ่งขอยกตัวอย่างดังนี้

- บทอาศิรวาทราชสดุดี
- บทเฉลิมพระเกียรติประจำรัชกาล
- บทถวายพระพรพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์

- ลิลิตสรรเสริญพระพุทธคุณ

- บทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

- คำฉันท์ดุษฎีสังเวยกล่อมพระเศวต-วรรัตนกรีฯ ช้างสำคัญที่สมโภชขึ้นระวางที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๒

- คำฉันท์ดุษฎีสังเวยกล่อมพระเศวต-สุรคชาธารฯ ช้างสำคัญที่สมโภชขึ้นระวางที่จังหวัดยะลา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๑ ซึ่งได้รับรางวัลยอดเยี่ยมประเภทกวีนิพนธ์ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ จากองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้รับปริญญาระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาทิ

- ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาไทย) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐

- ปริญญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชามนุษยศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อพุทธ-ศักราช ๒๕๒๕

- ปริญญา Ph.D.(Literature) จาก World Academy of Arts and Culture, Los Angeles สหรัฐอเมริกา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๒

- ประกาศนียบัตร Diploma of Merit จากสถาบัน Gazeta de Felguiras Causa ประเทศโปรตุเกส เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๓

- สมาชิกกิตติศักดิ์ของศูนย์วัฒนธรรม Gazeta de Felguiras Causa ประเทศโปรตุเกส เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๓

- ประกาศนียบัตรชมเชยของสภากวีโลก (ในประเทศไทย)

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตามลำดับดังนี้

พุทธศักราช ๒๕๒๐ ประถมาภรณ์-มงกุฎไทย

พุทธศักราช ๒๕๒๖ ทุติยจุลจอมเกล้า-วิเศษ

พุทธศักราช ๒๕๓๔ เหรียญรัตนาภรณ์ ภ.ป.ร. ชั้น ๒

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ถึงแก่อนิจกรรมอย่างสงบที่บ้าน เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ เวลา ๗ นาฬิกา ๔๙ นาที สิริอายุได้ ๙๔ ปี ๑ เดือน ๒๕ วัน สมดังคำกลอนที่ท่านได้ประพันธ์ไว้เองดังนี้....

"อายุจักยืนยงคงอยู่ได้
ด้วยมิใช่เพียงเพราะกระยาหาร
หรือเพราะผองโรคภัยไม่พ้องพาน
หรือเพราะทรัพย์ศฤงคารเป็นสำคัญ
แต่เพราะใจไมตรีที่ญาติมิตร
ช่วยเติมต่อชีวิตด้วยพรขวัญ
จักจารึกพระคุณนี้ชั่วชีวัน
ขอไตรรัตน์คุ้มกันทุกท่านเทอญ"

นายสมศักดิ์ ทัพทัต

นายสมศักดิ์ ทัพทัต
นักร้องและนักแต่งเพลง นาม "สมศักดิ์ เทพานนท์"

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

สมศักดิ์ ทัพทัต หรือ สมศักดิ์ เทพานนท์ เกิดเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ ที่บ้านย่านสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร บิดาชื่อนายทองย้อย ทัพทัต รับราชการกระทรวงกลาโหม มารดาชื่อ นางระเบียบ ทัพทัต เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดสุทัศน์ จบมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนวัดสระเกศ เข้าศึกษาต่อที่แผนกเตรียมเภสัช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ต้องลาออกเนื่องจากบิดาและย่าเสียชีวิตขาดผู้อุปการะ จึงหันมาสนใจด้านดนตรี และเล่นดนตรีเป็นอาชีพในเวลาต่อมา เครื่องดนตรีที่ฝึกเล่นในตอนแรก คือ กีตาร์สเปนนิชและกีตาร์ฮาวาย โดยฝึกกับครูสอนดนตรีชื่อ นายฮอน หาญบุญตรง

เมื่อลาออกจากแผนกเตรียมเภสัช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหันมาสนใจเรียนดนตรีแล้ว นายสมศักดิ์ ทัพทัต ได้สมัครเข้ารับราชการที่*กองดุริยางค์ทหารเรือ* ในตำแหน่งผู้เล่นกีตาร์ เริ่มแต่งเพลงบ้างแต่ไม่มาก นักร้องและนักดนตรีรุ่นเดียวกัน ได้แก่ สุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ปิติ เปลี่ยนสายสืบ เสน่ห์ โกมารชุน สมยศ ทัศนพันธุ์ ทิพย์พาศาสนนันท์ เป็นต้น

ต่อมานายสมศักดิ์ ทัพทัต ลาออกจากกองดุริยางค์ทหารเรือมาอยู่กับ*คณะละครนิยมไทย* ทำหน้าที่เล่นดนตรี ร้องเพลง แต่งเพลงประกอบละคร และแสดงละคร ต่อมาลาออกจากคณะละครนิยมไทย มาอยู่กับ*วงดนตรีเทศบาลนครกรุงเทพ* แต่งเพลงร่วมกับมงคล อมาตยกุล ซึ่งเป็นผู้ควบคุมวงดนตรี อยู่กับวงดนตรีเทศบาลนครกรุงเทพ ได้ ๔ ปีก็ลาออกมาประจำ*วงดนตรีดุริยโยธิน* เป็นทั้งนักร้อง นักแต่ง เพลง และนักดนตรี เล่นกีตาร์

ในระหว่างที่อยู่วงดนตรีดุริยโยธิน นายสมศักดิ์ ทัพทัต ได้เล่นดนตรีตามไนต์คลับต่างๆ

หลายแห่งในตอนกลางคืน อยู่กับวงดนตรีดุริยโยธิน ได้ ๓ ปี ก็ลาออกมารับราชการที่*วงดนตรีกรมโฆษณาการ* เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ เริ่มแรกเป็นนักดนตรี เล่นกีตาร์ ต่อมาได้เป็นนักร้องและนักแต่งเพลง ในระยะนี้ได้แต่งเพลงเป็นจำนวนมาก และได้รับความนิยม มีทั้งเพลงที่แต่งคำร้องและทำนองเอง และเพลงที่แต่งร่วมกับผู้อื่น นายสมศักดิ์ ทัพทัต หรือสมศักดิ์ เทพานนท์ จึงเป็นทั้งนักร้อง นักแต่งเพลง และนักดนตรีที่มีความสามารถผู้หนึ่ง

อนึ่งชื่อนายสมศักดิ์ ทัพทัต เป็นชื่อและนามสกุลที่ใช้ในเวลารับราชการตามบัตรประจำตัวประชาชน ส่วนชื่อ *"นายสมศักดิ์ เทพานนท์"* เป็นชื่อและนามสกุลที่ใช้เมื่อเป็นนักร้องและนักแต่งเพลง

ผลงานเพลงของนายสมศักดิ์ ทัพทัต ในฐานะนักแต่งเพลง เช่น

- เพลงที่แต่งร่วมกับมงคล อมาตยกุล คือ เพลงค่อนคืน เป็นเพลงแรกที่ได้รับความนิยมจากประชาชน

- เพลงที่แต่งร่วมกับเอื้อ สุนทรสนาน ได้แก่ เพลงขวัญใจเจ้าทุย เพลงไม่ใกล้ไม่ไกล เพลงปลูกรัก เพลงขอรักคืน เพลงมั่นใจไม่รัก เพลงขอทานรัก เพลงไทยเพื่อไทย เพลงดอนทรายครวญ เพลงเปลี่ยวใจ เพลงปลอบใจเจ้าทุย เพลงไพร-พิสดาร ฯลฯ รวมทั้งเพลงรำวง และเพลงที่ดัดแปลงจากทำนองเพลงไทยเดิมอีกหลายเพลง

- เพลงที่แต่งร่วมกับธนิต ผลประเสริฐ ได้แก่ เพลงเพลินเพลงแมมโบ้ เพลงพายเรือพลอดรัก เพลงพุ่มพวงดวงใจ เพลงพี่รักจริง

- เพลงประกอบละครโทรทัศน์ได้แก่ เพลงเมื่อรักร้าว เพลงวงเวียนหัวใจ เพลงรักริมทาง เพลงแก้วกลางดง เพลงมณิมนตรา เพลงพรหมไม่ได้ลิขิต เพลงชลาลัย ฯลฯ

- เพลงเทิดพระเกียรติ เช่น เพลงทหารเสือราชินี เพลงสมเด็จย่า ฯลฯ

- เพลงประจำสถาบันการศึกษาหลายแห่ง

- เพลงที่มีเนื้อร้องและทำนองสนุกสนานเข้ากับบุคลิกของนักร้อง เช่น เพลงหนีไม่พ้น เพลงจุดไต้ตำตอ เพลงไม่รักใครเลย เพลงรักใครกันแน่ ฯลฯ

นอกจากผลงานในฐานะนักแต่งเพลงแล้ว ผลงานในฐานะนักร้องของนายสมศักดิ์ ทัพทัต เช่น

- เพลงร้องคู่กับบวรนุช อารีย์ ได้แก่เพลงทำนายฝัน เพลงคลื่นสวาท

- เพลงร้องคู่กับมาริษา อมาตยกุลได้แก่ เพลงพี่รักจริง เพลงบ้านนาราตรี

- เพลงหวงรัก ที่แต่งเองร้องเอง

สำหรับผลงานเพลงขวัญใจเจ้าทุย ขับร้องโดยรวงทอง ทองลั่นธม เป็นเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้กับ นายสมศักดิ์ ทัพทัต มากที่สุด ดังที่ศรีสุดา รัชตะวรรณ นักร้องวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ เขียนเล่าไว้ว่า *"...เพลงที่สร้างชื่อเสียงให้กับพี่สมศักดิ์ (สมศักดิ์ เทพานนท์ หรือ สมศักดิ์ ทัพทัต) ซึ่งเป็นผู้แต่งเนื้อร้อง และนักร้องโด่งดังมากในสมัยหนึ่งนานมาแล้ว คือ เพลงขวัญใจเจ้าทุย พี่สมศักดิ์นึกยังไงจึงได้เอาควาย ซึ่งเป็นสัตว์สี่เท้าตัวใหญ่ดำงุ่มง่ามหาความงามไม่เจอ แต่มีประโยชน์ แก่ชาวนาช่วยไถนาปลูกข้าว ก็เอามาเป็นเจ้าทุยพระเอกของเพลงจนดังได้ทั่วเมือง ...เพลงขวัญใจเจ้าทุยในสมัยนั้นโด่งดังและสร้างชื่อเสียงให้แก่หนูรวงทอง ทองลั่นธมมาก และเมื่อคุณสดใส วาณิชวัฒนา*

ได้เปลี่ยนเนื้อร้องเป็นภาษาอังกฤษ ร้องโชว์ที่ต่างประเทศ ก็ประสบความสำเร็จและทำให้เพลงนี้โด่งดังมากยิ่งขึ้น...”

ส่วนเพลงที่มีเนื้อร้องและทำนองสนุกสนานเข้ากับบุคลิกของนักร้องของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์นั้น ศรีสุดา รัชตะวรรณ เขียนเล่าไว้อีกเช่นกันว่า *“...ดิฉันมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกว้างขวางของแฟนเพลงประเภทสนุก ตลก ก็เพราะการวางแผนแต่งเพลงให้เข้ากับบุคลิกของดิฉัน อาทิ เพลงไม่เคยรักเลย เพลงรักใครกันแน่ โดยมีนักร้องชายในวง ๓ คนคือ พี่วินัย (วินัย จุลบุษปะ) พี่สมศักดิ์ (สมศักดิ์ เทพานนท์) และคุณเลิศ (เลิศ ประสม-ทรัพย์) พี่สมศักดิ์ก็แต่งเนื้อร้องให้เป็นเรื่องราวสนุกขึ้นมาได้ในแบบหญิงงอนชายง้อ... ซึ่งมักจะมีอะไรสนุกๆ แฝงไว้ตอนท้ายเสมอ มีหลายเพลงที่ผูกเนื้อร้องให้ดิฉันได้ตบหน้าคุณเลิศ เช่น เพลงหนีไม่พ้น เพลงจุดไต้ตำตอ เพลงไพรพิสดาร... เนื้อร้องเหล่านี้มาจากมันสมองของพี่สมศักดิ์ทั้งนั้น เพลงเหล่านี้ตั้งแต่เริ่มร้องก็มีท่านผู้ฟังนิยมชมชอบมาจนถึงปัจจุบัน...เป็นเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้กับดิฉันมาก...”*

ความภาคภูมิใจของนายสมศักดิ์ ทัพทัต คือ การได้รับรางวัลแผ่นเสียงทองคำพระราชทานเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๘ ใน เพลงรักเธอเสมอ ซึ่งแต่งทั้งเนื้อร้องและทำนอง

นายสมศักดิ์ ทัพทัต เริ่มรับราชการที่กรมโฆษณาการ ซึ่งต่อมาคือกรมประชาสัมพันธ์ ในตำแหน่งดุริยางคศิลปิน และคีตศิลปิน ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย เกษียณอายุราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๘ หลังจากนั้นได้ใช้ชีวิตกับครอบครัวอย่างเรียบง่าย ต่อมาเริ่มป่วยด้วยโรคเบาหวาน แต่ยังคงแต่งเพลงทั้งเนื้อร้องและทำนองร่วมกับวงดนตรีสังคีตสัมพันธ์ อาการป่วยเพิ่มมากขึ้น อาการแทรกซ้อนระบบหัวใจล้มเหลว และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗ สิริอายุ ๗๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเพลิงศพ นายสมศักดิ์ ทัพทัต หรือ นายสมศักดิ์ เทพานนท์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัส-วิหาร เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗ เวลา ๑๖.๐๐ น.

นายสมศักดิ์ ทัพทัต หรือ นายสมศักดิ์ เทพานนท์ เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ ด้านความบันเทิง เป็นผู้แต่งทั้งเนื้อร้องและทำนองเพลงไว้เป็นจำนวนมาก และเพลงไพเราะเหล่านี้ ยังคงเป็นที่นิยมของนักฟังเพลงจนถึงปัจจุบัน

นางสลวย โรจนสโรช

นางสลวย โรจนสโรช : นักประพันธ์ และอาจารย์สอนคณิตศาสตร์ และวิชาการทางการศึกษา

นางจารุดี ผลประการ

สุภาพสตรีผู้มีผลงานการประพันธ์หลายประเภททั้งร้อยแก้วและร้อยกรองตลอดจนผลงานวิชาการด้านการสอนคณิตศาสตร์และการศึกษาเป็นที่ยกย่องในแวดวงผู้อ่านและลูกศิษย์ลูกหา ซึ่งจะได้นำประวัติของท่านมาเสนอในครั้งนี้ ได้แก่ นางสลวย โรจนสโรช

กำเนิดและการศึกษาในวัยเยาว์

นางสลวย โรจนสโรช เป็นบุตรสาวคนเดียวของนาวาตรี หลวงสง่าพลไกร (สง่า คุปตาภา) และนางบุญยัง คุปตาภา ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๒ แถวสะพานเหล็กใกล้วังบูรพา กรุงเทพมหานคร หลังเกิดได้ไม่นานมารดาก็พากลับไปอยู่ที่บ้านพักนายทหารของบิดาซึ่งเพิ่งย้ายจากกองทัพเรือ ตำบลบ้านเพ อำเภอสัตหีบ จังหวัดระยอง มาอยู่ที่กองโรงเรียนชุมพลทหารเรือ จังหวัดสมุทรปราการ

เมื่อเด็กหญิงสลวยพูดรู้เรื่องและวิ่งเล่นได้ดีแล้ว บิดาได้สอนให้เขียนและอ่านด้วยตนเอง ได้ประดิษฐ์สมุดใช้แทนกระดานชนวนซึ่งใช้หัดเขียนในสมัยนั้นโดยใช้สมุดมาทาน้ำมันเพื่อให้กระดาษในสมุดบางใส แล้วท่านก็เขียนตัวหนังสือจาก ก ถึง ฮ ลงในกระดาษอีกแผ่นหนึ่ง สอดใต้กระดาษที่บางใสนั้น หัดให้บุตรสาวอ่านและเขียนตามลายมือท่านทุกวัน จนอ่านออกเขียนได้ ต่อมาก็ให้หัดเขียนตัวเลข จำนวนนับ การบวก การลบ

ในตอนกลางวันเมื่อท่านกลับมารับประทานอาหารเที่ยงที่บ้าน ก็จะขอตรวจการบ้านที่

สั่งให้บุตรสาวทำและให้ท่องให้ฟังด้วย

ตอนกลางคืนนาวาตรี หลวงสง่าพลไกร จะพาเด็กหญิงสลวยไปนั่งที่สนามเพื่อดูดาว และสอนเรื่องโลก เรื่องดาวให้พอรู้บ้างเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านสนใจเรื่องดาราศาสตร์เมื่อโตขึ้น และศึกษาวิชาโหราศาสตร์อยู่พักหนึ่งขณะมีชีวิตในราชการ

เมื่อเขียนตัวหนังสือตั้งแต่ ก ไก่ ถึง ฮ นกฮูก ได้คล่อง บิดาได้สอนให้เด็กหญิงสลวยหัดเขียน หัดอ่านผสมตัว จนถึงการเขียนเป็นประโยคสั้นๆ เมื่อพอจะอ่านผสมตัวได้ ท่านก็จะสอนให้อ่านคำกลอน เช่น สังข์ทองโดยท่านจะลอกคำกลอนจากหนังสือให้บุตรสาวลอกตามและสอนให้อ่านดังๆ

ในช่วงวัย ๓ - ๔ ขวบ นอกจากการศึกษาเรื่องเขียนอ่านหนังสือแล้ว เด็กหญิงสลวยยังได้ความรู้รอบตัวเรื่องสัตววิทยาจากทหารที่มาทำงานที่บ้าน เช่นเรื่อง งูเห่า งูจงอาง โดยเฉพาะเรื่องจิ้งหรีดจะรู้จักทุกชนิด และจำได้ดี

นอกจากนั้นเด็กหญิงสลวย ยังได้ฟังเรื่อง "ความรักชาติ" จากการอบรมทหารของบิดาในโรงฝึกทหารทุกวัน จนมีความรู้เบื้องต้นในเรื่องชาติและการป้องกันชาติ

การศึกษาในสถานศึกษา

- ในประเทศ

เมื่อเด็กหญิงสลวยอายุได้ ๕ ขวบ บิดาได้รับคำสั่งให้มารับราชการที่กองทัพเรือกรุงเทพฯ ครอบครัวได้มาเช่าบ้านอยู่นอกกองทหารใกล้โรงเรียนอำนวยศิลป์ปากคลองตลาด เด็กหญิงสลวยได้เริ่มเข้าศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ที่โรงเรียนเสาวภา เนื่องจากโรงเรียนไม่มีสอนชั้นประถมปีที่ ๑ เป็นการทดลองเรียน ถ้าตามชั้นได้ก็จะได้เรียนต่อ เด็กหญิงสลวยเรียนได้จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓

ต่อมาเด็กหญิงสลวยได้ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนราชินี เพื่อเรียนต่อในชั้นมัธยมปีที่ ๔ แต่ชั้นมัธยมปีที่ ๔ ไม่มีที่ว่าง จึงเรียนในชั้นมัธยมปีที่ ๕ โดยมีสัญญากันว่า ถ้าเรียนตามชั้นไม่ได้ก็จะต้องลดชั้นไปเรียนมัธยมปีที่ ๓ หรือมัธยมปีที่ ๒ ปรากฏว่าเด็กหญิงสลวยเรียนตามชั้นได้เพราะมีความรู้รอบตัวมาก และเก่งคณิตศาสตร์ซึ่งบิดาสอนให้ทุกคืน ได้เรียนจนจบมัธยมปีที่ ๖

โรงเรียนราชินีปากคลองตลาดขณะนั้นสอนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ ที่เรียกว่ามัธยมต้น แต่โรงเรียนราชินีบนซึ่งอยู่บางกระบือ มีมัธยมปลาย ถึงมัธยมปีที่ ๘ เด็กหญิงสลวยสอบได้คะแนนดีจึงได้ไปเรียนต่อมัธยมปลายที่โรงเรียนราชินีบน ในแผนกวิทยาศาสตร์

เมื่อจบชั้นมัธยมปลายแล้วนางสาวสลวย คุปตาภา ได้สอบเข้าเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แทนที่จะสอบเข้าเรียนที่คณะแพทยศาสตร์ เพราะบิดาเห็นว่าการเป็นหมอนั้นหนักเกินไปและบุตรสาวมีจิตใจอ่อนไหวเรื่องการเจ็บป่วยหรือการตายอย่างมาก

นางสาวสลวย คุปตาภา ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต เมื่อปลายปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ ขณะอายุได้ ๑๙ ปี และในตอนต้นปีพุทธศักราช ๒๔๘๒ ก็ได้สมัครเข้าเป็นครูที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ท่านเป็นอาจารย์ของลูกศิษย์ในโรงเรียนและเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย และในกระทรวง

ศึกษาธิการ จนเกษียณอายุราชการ

ขณะเป็นครู นางสลวยได้สมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเป็นนักศึกษาภายนอกและเรียนสำเร็จได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิต

- ต่างประเทศ

ในพุทธศักราช ๒๕๐๙ นางสลวย ได้รับทุนกระทรวงศึกษาธิการไปศึกษาต่อ ณ นครเอตมันตัน ประเทศแคนาดา ได้ Graduate Diploma of the Faculty of the Education in the Philosophy, Curriculum and Administration of Comprehensive High School

ผลงานทางราชการ

นางสลวย โรจนสโรช รับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา คลองอรชร เป็นเวลา ๒๕ ปี (พุทธศักราช ๒๔๘๒ - ๒๕๐๗) เป็นหัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์ กองโรงเรียนราษฎร์ และหน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา (พุทธศักราช ๒๕๐๗ - ๒๕๑๑) เป็นรองอธิการบดี และรักษาการแทนอธิการบดี วิทยาลัยทับแก้ว มหาวิทยาลัยศิลปากร (พุทธศักราช ๒๕๑๒ - ๒๕๑๘) เป็นผู้ชำนาญการสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (หัวหน้าวิชาคณิตศาสตร์) กระทรวงศึกษาธิการ (พุทธศักราช ๒๕๑๘ - ๒๕๒๓) และช่วงสุดท้ายของชีวิตราชการของท่านคือ เป็นผู้เชี่ยวชาญประจำโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๓ จนเกษียณอายุราชการ

ผลงานด้านการเขียนหนังสือ

นางสลวย สนใจเขียนหนังสือมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียน จึงมีผลงานเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ

นวนิยาย ๒๒ เรื่อง เช่น หัวใจปรารถนา อาณาจักรใจ บ้านเปลือย ดาวหลงฟ้า

บทละคร / บทวิทยุ ๖ เรื่อง เช่น แว่ว-เสียงกังสดาล เวรยามดึก ศาลาพักใจ

บทร้อยกรอง ๖๒ เรื่อง เช่น นิราศเมือง-เก่า พ่อจ๋า (ไว้อาลัยพลเรือตรี สมบุญ โรจนสโรช ๒๕๔๑) เมืองไทยที่หวัง วอนสวรรค์

งานเขียนสำหรับเด็กและเยาวชน ๒๖ เรื่อง เช่น เขาชื่อสุข นักเรียนจิ้งหรีด ยายของน้อย

บทความ / สารคดี และเรื่องแปล ๑๐๓ เรื่อง เช่น โลกอลเวง ดาวหาง กองขยะ เผชิญโลกอาวุโส (แปล) ใครคือชีอะ (แปล)

เรื่องสั้น ๖๓ เรื่อง เช่น ใครผิด รถ-ด่วนจากยะลา คนขี้รำคาญ

กล่าวได้ว่าผลงานเขียนของท่านให้ความบันเทิงความรู้ทางวิชาการและคติธรรมต่างๆ อย่างหลากหลาย นามปากกาที่ท่านใช้ได้แก่ ส. คุปตาภา ส. คุปต์ สมบุญชัง (ใช้ในนวนิยายหรือเรื่องที่เกี่ยวกับญี่ปุ่น) สุประภา ส.กำนัล (ใช้ในบทวิทยุและโทรทัศน์) สลวย โรจนสโรช (ใช้ในเรื่องเกี่ยวกับวิชาการ) และยังมีนามปากกาอื่นๆ อีกบ้าง

ตัวอย่างผลงาน

ผลงานเรื่องสั้นของท่านเรื่องหนึ่งชื่อ **"บ้านรอเรา"** เป็นเรื่องที่เสนอแนวคิดเรื่องการสนับสนุนและอบรมคนในหมู่บ้านให้รวบรวมผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีฝีมือทางเครื่องหัตถกรรม จัดทำผลิตภัณฑ์

เป็นสินค้าของหมู่บ้าน ได้รับรางวัลยูเนสโก

อดีตนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย ซึ่งขณะนั้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ถามความคิดเห็นของนางสลวย ในการเขียนเรื่องนี้ ท่านได้ตอบอดีตนายกรัฐมนตรีนายชวนไปว่า *"ดิฉันอยากให้สิ่งที่เป็นผีมือเก่าๆ ของเราออกมาเผยแพร่"* ซึ่งต่อมาท่านก็มีความภาคภูมิใจว่าความคิดของครูคนหนึ่งนำหน้าความคิดเรื่อง *"หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ โอทอป"* มาหลายสิบปีแล้ว

เรื่อง **"สิทธิมนุษยชน"** ซึ่งเป็นกลอนแปลจากภาษาอังกฤษได้รับคำชมจาก หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง **"ราชามูซุน"** ซึ่งได้รับรางวัลชมเชยจากกระทรวงศึกษาธิการว่าเป็นหนังสือดีสำหรับเยาวชน ได้รับคำชมจาก นายอภัย จันทวิมล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ครอบครัว

นางสลวย โรจนสโรช สมรสกับพลเรือตรี สมบุญ โรจนสโรช มีบุตรหญิง ๒ คน และบุตรชาย ๑ คน บุตรชายคนสุดท้องได้โอนเป็นบุตรบุญธรรมของคุณตานาวาตรี หลวงสง่าพลไกร (สง่า คุปตาภา) เพื่อให้นามสกุล **"คุปตาภา"** ซึ่งเป็นนามสกุล พระราชทาน มีผู้สืบสกุลต่อไป

นางสลวย โรจนสโรช ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ ด้วยโรคมะเร็งปอด สิริอายุได้ ๘๙ ปี ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเครือวัลย์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

นายสัญญา ธรรมศักดิ์

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้เป็นแบบฉบับของข้าราชการตุลาการ

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

ตอนที่ ๑

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เกิดในครอบครัวตุลาการ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๐ ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นบุตรชายคนเล็กของพระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดีศรีสัตยาวัตตาพิริยพาหะ *(ทองดี ธรรมศักดิ์)* อดีตอธิบดีศาลอุทธรณ์ ข้าหลวงพิเศษ กับคุณหญิงชื้น *(สกุลเดิม สถิตย์ทอง)* มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๒ คน และมีพี่ชายต่างมารดา ๑ คน ด้านครอบครัวสมรสกับท่านผู้หญิงพงา *(สกุลเดิม เพ็ญชาติ)* เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ มีบุตรชาย ๒ คน และบุตรบุญธรรมหญิง ๒ คน

ชีวิตในวัยเด็กของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ อบอุ่นร่มเย็น พรั่งพร้อมด้วยความรักและความเอาใจใส่จากครอบครัวของหลวงศักดิ์โยธาผู้เป็นปู่ในบ้านหลังใหญ่ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางหลังวัดอรุณราชวราราม จังหวัดธนบุรี

อายุ ๖ ขวบ เข้าเรียนที่โรงเรียนทวีธาภิเษก อายุ ๗ ขวบ เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับการอบรมบ่มนิสัยทั้งจากที่บ้านและที่โรงเรียน ให้เป็นผู้ประพฤติดีมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีมารยาท รู้จักกาลเทศะ นอกจากเป็นผู้ที่มี สติปัญญาเฉลียวฉลาด ประกอบคุณลักษณะนิสัยที่ซื่อตรง เคารพตนเองและผู้อื่นแล้ว ยังเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน คิดดี ทำดีอย่างสม่ำเสมอ จึงเป็นที่รักใคร่และไว้วางใจของเพื่อนฝูงและครูอาจารย์ตั้งแต่วัยเด็ก เมื่ออายุได้ ๑๑ ปี ครอบครัวของนาย

สัญญา ธรรมศักดิ์ พบกับมรสุมร้าย เนื่องจากบิดาเสียชีวิตด้วยโรคระบาด ครอบครัวธรรมศักดิ์ต้องปรับเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่ให้เรียบง่ายตามอัตภาพ

ความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับครอบครัวธรรมศักดิ์ ได้รับการช่วยเหลือจากพระยาอรรถ-กฤตนิรุตต์ *(ชม เพ็ญชาติ)* ผู้เป็นศิษย์ของบิดาเข้ามาช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่ หมั่นมาเยี่ยมเยียนถามข่าวคราว สร้างขวัญและกำลังใจให้อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะความรักความเอาใจใส่ที่มีให้แก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์

เมื่อนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เรียนจบจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ในพุทธศักราช ๒๔๖๗ คุณหญิงชื้นผู้เป็นมารดา นำไปฝากให้ทำงานเป็นนักเรียนล่ามประจำกระทรวงยุติธรรม และได้เดินตามรอยบิดาเข้าไปเรียนกฎหมายที่กระทรวงยุติธรรม

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้บันทึกไว้ว่า *"...เหตุที่เลือกวิชากฎหมายเพราะว่าพ่อเป็นนักกฎหมาย โดยเป็นเนติบัณฑิตไทยรุ่นแรก เป็นลูกศิษย์เสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ท่านได้ดำเนินชีวิตเกี่ยวกับกฎหมายมาโดยตลอด ตั้งแต่พ่อ เพื่อนของพ่อ ลูกศิษย์ของพ่อ หนังสือของพ่อ เหล่านี้ทำให้ผมเกิดความเลื่อมใส อยากเป็นผู้พิพากษา..."*

ระหว่างเรียนกฎหมายที่กระทรวงยุติธรรม นายสัญญาได้ลาอุปสมบทเพื่อทดแทนพระคุณแม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ วัดเบญจมบพิตรดุสิต-วนาราม การบวชเรียนทำให้มีความเข้าใจในพระ-พุทธศาสนาลึกซึ้งขึ้น ได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่มีความแตกฉานในพระพุทธ-ศาสนา และได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนสอบได้นักธรรมตรีเป็นที่ ๑ ของรุ่นอีกด้วย

เมื่อลาสิกขาบทแล้วก็มุ่งมั่นศึกษาเล่าเรียนวิชากฎหมายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จนได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๑ จากนั้นสอบได้ทุน *"รพีบุญนิธิ"* ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๒ ณ สำนักมิดเดิล เทมเปิล (Middle Temple) โดยใช้ชีวิตอย่างประหยัดเนื่องจากเงินทุนที่ได้รับมีจำนวนจำกัด นักเรียนไทยรุ่นเดียวกันหรือรุ่นใกล้เคียงกันที่กำลังศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่ประเทศอังกฤษในช่วงเวลาเดียวกับนายสัญญา ธรรมศักดิ์ มีนายพจน์ สารสิน หม่อม-ราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช นายทวี เจริญพิทักษ์ เป็นต้น

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ สอบได้เนติ-บัณฑิตอังกฤษ ที่เรียกว่า บาร์ริสเตอร์แอตลอว์ (Barrister at Law) ภายในเวลา ๒ ปี กับ ๓ เดือน มีผลการเรียนดีเลิศ จึงได้รับเงินรางวัลและได้รับอนุญาตให้เดินทางท่องเที่ยวในยุโรปก่อนเดินทางกลับประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๔๗๖ เมื่อเดินทางถึงประเทศไทยก็กลับเข้ารับราชการที่กระทรวงยุติธรรม ตำแหน่งผู้พิพากษาฝึกหัด ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาตามลำดับ นับเป็นก้าวแรกของการสืบสายตระกูลตุลาการของพระยาธรรมสาร-เวทย์วิเศษภักดีศรีสัตยาวัตตาพิริยพาหะ ผู้เป็นบิดา

นอกจากจะใช้วิชาความรู้ด้านกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติตามตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแล้ว บทบาทที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ คือบทบาททางด้านศาสนา ได้แก่ การเขียนบทความด้านธรรมะ ตั้งแต่สมัยที่ศึกษากฎหมายอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ลงพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ไทยเขษม การเป็นสหาย-

ธรรมผู้หนึ่งของท่านพุทธทาสภิกขุแห่งวัดสวน-โมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การร่วมก่อตั้งพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๖ รวมทั้งการดำรงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิก-สัมพันธ์แห่งโลก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๗

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ รับราชการในสายงานตุลาการ มีความเจริญก้าวหน้าโดยลำดับ ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต คติและแบบอย่างในการปฏิบัติหน้าที่ของนายสัญญาในงานตุลาการนั้น นอกจากความรู้ความสามารถและความละเอียดรอบคอบแล้ว ความบริสุทธิ์ยุติธรรมจากจิตใจเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่า การปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้พิพากษาต่างจากข้าราชการตำแหน่งอื่น เพราะจะต้องเป็นผู้มีจิตใจเป็นกลาง

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้บันทึกไว้ว่า *"...ธรรมชาติหรือธรรมะต้องการความเป็นกลางจากเรา ความเป็นกลางและมีสติจะทำให้จิตใจผ่องใส ไม่รวนเรแปรปรวนไป และไม่มีสิ่งแปดเปื้อน และเมื่อเป็นกลางแล้ว เราก็เป็นตุลาการที่ดี ที่ใช้อำนาจอิสระพิพากษาคดี..."* ชื่อเสียงของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นที่ประจักษ์ว่าเป็นตุลาการผู้เป็นแบบฉบับที่เพียบพร้อมด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ไม่เคยท้อแท้ ไม่เคยเหน็ดเหนื่อยต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งสิ้น และจากการที่ท่านได้ศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จึงปฏิบัติหน้าที่ในฐานะนักกฎหมายตุลาการของประเทศได้อย่างสมบูรณ์ และมีธรรมะอยู่ในจิตใจ อีกทั้งได้พยายามสั่งสอนผู้ใต้บังคับบัญชาให้ประพฤติปฏิบัติตัว เป็นผู้ที่มีธรรมะของข้าราชการอยู่เสมอ *"...การเป็นข้าราชการที่ดีนั้น สำคัญที่จิตใจ ต้องมีธรรมะในใจ ราษฎรที่เราไปปกครองเขา เขาหวังว่าข้าราชการทุกท่าน จะปฏิบัติต่อเขาด้วยความเป็นธรรม ถ้าเขาไม่ได้รับความเป็นธรรม ผลก็คือเขาเจ็บใจ เพราะฉะนั้นการที่จะทำให้ประชาชนได้รับความชื่นใจ ข้าราชการต้องยึดมั่นในหลักปฏิบัติให้แน่นอนในใจ ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติด้วย กาย วาจา ใจ ของเราต่อราษฎร..."*

ธรรมะในความหมายของนายสัญญา ธรรมศักดิ์นั้น มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. *ทาน* การให้ จงเป็นผู้ให้ ให้ทรัพย์ ให้ความช่วยเหลือต่างๆ เป็นทาน ด้วยความเสียสละ ย่อมมีความหมายถึงการให้ที่แสดงน้ำใจด้วย

๒. *ศีล* ความประพฤติที่ดีงาม งดเว้นจากการทำชั่วเสียหาย ไม่ทำอะไรที่เป็นการไม่เหมาะไม่ควร

๓. *บริจาคะ* ยอมเสียสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งกว่า ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประ-โยชน์ส่วนรวม

๔. *อาชวะ* ความเป็นคนตรง ไม่คิดคดต่อประเทศชาติและประชาชน

๕. *มัทวะ* ความสุภาพอ่อนโยนต่อชนทั้งปวง

๖. *ตปะ* ความเพียรประพฤติกรณีต่างๆ ไม่ลดละเบื่อหน่าย

๗. *อโกธะ* ความไม่โกรธ ไม่ลุอำนาจของความโกรธ และกระทำไปด้วยอำนาจของความโกรธ

๘. *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน คือไม่ทำอะไรเบียดเบียนอาณาประชาราษฎร์ มีความกรุณาแผ่ไปยังอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง

๙. *ขันติ* ความอดทน มีความอดทน

ต่อปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ต่อถ้อยคำจาบจ้วงล่วงเกิน

๑๐. *อวิโรธนะ* ความไม่ผิด คือจะทำอะไรก็ศึกษาพิจารณาไตร่ตรองให้มีความรู้ทั่วถึง รอบคอบ เพื่อให้เกิดความไม่ผิดพลาด และถูกต้องในเรื่องทั้งปวง

ชีวิตราชการในสายงานตุลาการของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ก้าวหน้าเป็นลำดับ พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ พุทธศักราช ๒๔๙๓ เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าก องในศาลอุทธรณ์ พุทธศักราช ๒๔๙๔ เป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔ ที่จังหวัดเชียงใหม่ได้ ๒ ปี ก็ได้ดำรงตำแหน่ง *ปลัดกระทรวงยุติธรรม* ซึ่งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้นำวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลมาปรับปรุงพัฒนากระทรวงยุติธรรมให้เจริญก้าวหน้า เช่น การจัดตั้งสำนักงานกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา เพื่อส่งเสริมฐานะของผู้พิพากษา อัยการ และทนายความให้ทัดเทียมกับต่างประเทศ การแบ่งเขตศาลยุติธรรมออกเป็น ๙ ภาค การจัดตั้งหอสมุดกระทรวงยุติธรรม การออกวารสารดุลพาหะ เผยแพร่วิทยาการความรู้ต่างๆ ด้านกฎหมาย การปรับปรุงห้องพิจารณาคดีให้เป็นไปตามระบบสากล ฯลฯ รวมทั้งการแสดงความคิดเห็นที่ไม่เห็นด้วยกับกฎระเบียบของกระทรวงยุติธรรมที่ห้ามผู้หญิงเข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาตุลาการ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ในฐานะปลัดกระทรวงยุติธรรมเห็นว่า *"ไม่ควรออกกฎกระทรวงห้ามสตรีสมัครสอบเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา เพราเหตุผลยังไม่พอ"* จากนั้นตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๑ เป็นต้นมา กระทรวงยุติธรรมจึงมีผู้ช่วยผู้พิพากษาเป็นผู้หญิง

ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๐๖ - ๒๕๑๐ ได้ย้ายจากตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรม ไปเป็นหัวหน้าคณะผู้พิพากษาในศาลฎีกา เลื่อนขึ้นเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์ และเป็น*ประธานศาลฎีกา* การปฏิบัติหน้าที่ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ในฐานะผู้พิพากษาได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้มีความสามารถเป็นเยี่ยมในการเขียนคำพิพากษาได้ชัดเจน ที่ทั้งคู่ความไม่ว่าผู้ชนะหรือผู้แพ้ ก็ไม่รู้สึกเคลือบแคลงและสงสัยในผลของคำพิพากษานั้นเลย

ก่อนเกษียณอายุราชการ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ฝากข้อคิดเตือนใจไว้กับข้าราชการกระทรวงยุติธรรม เพื่อเตือนตุลาการทั้งหลายให้ยึดมั่นในหน้าที่ของตนโดยสุจริต และมีความสำนึกว่า ***"...ในบรรดาข้าราชการทั้งหลาย ข้าราชการฝ่ายตุลาการฝ่ายเดียวเท่านั้น ที่ทำงานในพระปรมาภิไธย เราเท่านั้นที่ทำงานในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์"***

ตอนที่ ๒

เมื่อเกษียณอายุราชการพุทธศักราช ๒๕๑๐ ในตำแหน่งประธานศาลฎีกาแล้ว นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น*คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* ด้วยเหตุผลว่า นักศึกษาและคณาจารย์มีความเคารพรักและศรัทธาในตัวท่าน

พุทธศักราช ๒๕๑๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ *เป็นองคมนตรี* จึงได้รับใช้ชาติ รับใช้แผ่นดิน อยู่ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พุทธศักราช ๒๕๑๔ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ไม่อาจปฏิเสธการทาบทามได้ จึงได้เข้ารับตำแหน่ง *อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* ซึ่งเป็นระยะเวลาที่กำลังจะมีการเปลี่ยนจากการเรียนการสอนด้วยระบบคะแนนเป็นระบบหน่วยกิต แต่ได้รับการคัดค้านจากอาจารย์และนักศึกษาจนกลายเป็นปัญหาสำคัญ แต่นายสัญญาได้นำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปใช้ในการแก้ปัญหา คือให้นักศึกษาเลือกเรียนได้ทั้ง ๒ ระบบตามความสมัครใจไปก่อน และค่อยๆ เปลี่ยนเป็นระบบหน่วยกิตทั้งหมดในเวลาต่อมา จนสามารถดำเนินการได้อย่างเรียบร้อยในที่สุด

แม้ว่าจะดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพียง ๒ ปี เศษ แต่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้พัฒนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งด้านวิชาการ ด้านบริหาร และอาคารสถานที่ เช่น การนำระบบหน่วยกิตมาใช้ในการเรียนการสอนแทนระบบคะแนน การยกฐานะสโมสรนักศึกษาเป็นองค์การนักศึกษา การจัดตั้งคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน การพัฒนาห้องสมุดมหาวิทยาลัย การสร้างหอพักนักศึกษาชายรัชดาภิเษก ฯลฯ

เหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงระยะเวลานั้นได้เพิ่มความสลับซับซ้อนมากขึ้น นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มีการชุมนุมประท้วงโดยขบวนการนิสิตนักศึกษาจนเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงถึงขั้นเกิดการจลาจลนองเลือด อันเป็นวันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระราชดำรัสให้ทุกฝ่ายระงับเหตุแห่งความวุ่นวาย เพื่อให้บ้านเมืองกลับสู่สภาพปกติโดยเร็ว ในที่สุดจอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ลาออก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ *เป็นนายกรัฐมนตรี* จึงได้ชื่อว่า *"นายกรัฐมนตรีพระราชทาน"* ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ ๑๒ ของประเทศไทย ลาออกจากการเป็นองคมนตรี และลาออกจากตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าสู่เส้นทางการเมือง

งานแรกของรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ คือการจัดทำรัฐธรรมนูญให้แล้วเสร็จโดยเร็ว ขณะเดียวกันก็ต้องบริหารประเทศด้วยความยากลำบากภายใต้แรงกดดันต่างๆ เช่น การนัดหยุดงานของกรรมกรและผู้ใช้แรงงาน ปัญหาของชาวไร่ชาวนาในชนบท การชุมนุมประท้วงของกลุ่มพลังต่างๆ การแทรกแซงของพรรคคอมมิวนิสต์ ฯลฯ สถานการณ์ในประเทศเต็มไปด้วยเรื่องวุ่นวาย จนในที่สุดนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

ต่อมาที่ประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้ลงมติเลือกนายสัญญา ธรรมศักดิ์ *เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง* ภารกิจสำคัญที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จคือ การจัดทำรัฐธรรมนูญที่ยังค้างอยู่ให้แล้วเสร็จ ในที่สุดเหตุการณ์ก็จบลงด้วยดี สภา-

นิติบัญญัติแห่งชาติ มีมติเห็นชอบรับร่างรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ วันที่ ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗ กล่าว กันว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นเพียง ๑ ใน ๒ ฉบับที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ สิ้นสุดการบริหารงานภายหลังการเลือกตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๘ รวมระยะเวลาการบริหารราชการแผ่นดิน ๒ สมัย คือ คณะรัฐบาลสัญญา ๑ และคณะรัฐบาลสัญญา ๒ ได้ ๑๘ เดือน

หลังพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายสัญญา ธรรมศักดิ์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้*เป็นองคมนตรี*อีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ ต่อมาในวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็น*ประธานองคมนตรี* ไม่ว่าจะเป็นนายกรัฐมนตรี พระราชทาน หรือประธานองคมนตรี นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้มีส่วนสำคัญในการแบ่งเบาพระราชภารกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ราษฎร ด้วยความจงรักภักดี

พุทธศักราช ๒๕๓๕ ระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๐ พฤษภาคม เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงทางการเมือง เรียกกันว่า *เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ* ระหว่างกลุ่มผู้ประท้วงกับกลุ่มผู้กุมอำนาจรัฐ แม้ว่าขณะนั้นนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรีจะมีวัย ๘๕ ปีแล้วก็ตาม ก็มิได้นิ่งนอนใจ ได้เรียกประชุมคณะองคมนตรีเป็นการด่วนเพื่อปรึกษาหาทางแก้ไขสถานการณ์ให้บ้านเมืองกลับสู่ความสงบโดยเร็ว ทั้งนี้ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม และด้วยการแก้ปัญหาของคณะองคมนตรี เหตุการณ์ร้ายแรงก็สงบลงโดยรวดเร็ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน *เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์* แก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งได้บำเพ็ญตนรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทและชาติบ้านเมืองมาจนล่วงเข้าสู่วัยชรา จนกระทั่งล้มป่วยลง อาการป่วยครั้งแรกเริ่มมีมาตั้งแต่วันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ ด้วยโรคชรา เมื่ออายุได้ ๘๘ ปี เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลอยู่เป็นระยะๆ และกลับมาพักฟื้นที่บ้าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานดอกไม้ และให้องคมนตรีผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ล้มป่วยอยู่เป็นเวลา ๖ ปี ๘ เดือน ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ที่โรงพยาบาลรามาธิบดี สิริอายุ ๙๔ ปี ๘ เดือน ๕ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิธีศพพระราชทาน ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ และเครื่องเกียรติยศประกอบศพ อันได้แก่ โกศกุดั่นน้อย ฉัตรเครื่องตั้งพระราชทานประกอบอิสริยยศชั้นเจ้าพระยา ทั้งยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน พระราชทานแก่ศพด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ใน

การพระราชทานเพลิงศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๕

นับได้ว่านายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานสูงสุดคนหนึ่งของประเทศ ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญทั้งอาณาจักรและศาสนจักร อาทิ เป็นปลัดกระทรวง เป็นประธานศาลฎีกา เป็นอธิการบดี เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นประธานองคมนตรี เป็นนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และเป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อุทิศตนทำงานให้ชาติบ้านเมืองด้วยความเสียสละ อดทน ทั้งยังยึดมั่นในความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นแบบอย่างอันดีงาม สมควรได้รับการยกย่องเป็นปูชนียบุคคลที่คนรุ่นหลังต้องจดจำและรำลึกถึงตลอดไป

นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์

นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ศิลปินคนสำคัญของวงการละครและภาพยนตร์ ของเมืองไทย

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ชื่อเดิมว่า บุญชู สัตยวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ที่ตำบลหัวรอ อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พลโท ประสิทธิ์ วรเนตร เพื่อนนักเรียนร่วมรุ่น ได้บันทึกไว้ว่า *"...ในบรรดาเพื่อนนักเรียนร่วมชั้น ม. ๖ ของ ร.ร.อยุธยาวิทยาลัย เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๘๑ พวกเรามีเพื่อนที่เป็นศิลปินที่เกี่ยวข้องกับการแสดงอยู่ ๒ ท่านด้วยกัน คือ คุณประทีป โกมลภิส และคุณสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ คนหนึ่งเป็นผู้เขียนบทบาทการแสดงและกำกับการแสดงที่มีชื่อเสียงโด่งดัง อีกคนหนึ่งเป็นนักแสดงและเป็นนักร้องที่ยิ่งใหญ่เป็นที่รู้จักกันทั่วบ้านทั่วเมือง..."*

พุทธศักราช ๒๔๘๒ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ไปเป็น*ครูสอนภาษาไทย*ให้โรงเรียนจีน ชื่อโรงเรียนตี้มิ้น ตั้งอยู่ที่ประตูน้ำจุฬาลงกรณ์ อำเภอรังสิต จังหวัดปทุมธานี

พุทธศักราช ๒๔๘๓ ไปสมัครเป็น*นักเรียนพลตำรวจ*ที่จังหวัดปทุมธานี เปลี่ยนชื่อเป็น สุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ สมัครเข้าประกวดร้องเพลงและได้รับรางวัลที่ ๑ จากเพลงชื่อ *"หยดน้ำสังข์"* ลาออกจากการเป็นนักเรียนพลตำรวจ เดินทางเข้ามาจังหวัดพระนคร

พุทธศักราช ๒๔๘๔ สมัครเข้าเป็น*นักร้องที่หมวดดุริยางค์ทหารเรือ* ซึ่งมีนาวาเอก อำพัน ภมรบุตร เป็นผู้บังคับหมวดดุริยางค์ทหารเรือ ทำงาน

ได้ปีเศษๆ ก็ลาออกเพราะไม่ถูกอัธยาศัยกฎข้อบังคับและระเบียบวินัยหลายประการของราชการทหาร

พุทธศักราช ๒๔๘๕ สมัครเป็น*ศิษย์ของนายล้วน ควันธรรม* นักร้อง นักแต่งเพลง และนักดนตรีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ได้ขึ้นร้องเพลงบนเวทีที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ด้วยเพลง *ความอาภัพของคนไร้รัก* และร้องเพลง *แหวนประดับก้อย* ที่โรงละครพัฒนาการ

พุทธศักราช ๒๔๘๖ ลาออก ไปอยู่กับ *วงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์* ซึ่งมี นายนารถ ถาวรบุตรเป็นหัวหน้าวงดนตรี เป็นนักร้องประจำวงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่โรงภาพยนตร์โอเดียน จนเริ่มเป็นขวัญใจนักฟังเพลงทั่วจังหวัดพระนคร ดารานักร้องของวงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น เช่น สถาพร สุพรรณ และปิติ เปลี่ยนสายสืบ เป็นต้น

ปลายพุทธศักราช ๒๔๘๖ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ถูกเรียกเข้ารับราชการทหาร (เกณฑ์ทหาร) ประจำหน่วยปืนใหญ่ราบอากาศเป็นเวลา ๓ เดือน เมื่อปลดประจำการแล้วได้รับคัดเลือกให้เป็น *นักเรียนจ่าอากาศ* ที่โรงเรียนจ่าอากาศดอนเมือง รุ่นเดียวกับนายทักษิณ แจ่มผล อดีตนักแสดงภาพยนตร์ไทย เมื่อเรียนจบต้องเข้าอยู่เวรที่กองทหารติดต่อกันเป็นเวลาหลายอาทิตย์หลายเดือน เกิดความคิดถึงโรงละครโรงภาพยนตร์ที่จังหวัดพระนคร ได้กลับเข้ามาร้องเพลงกับวงดนตรีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อีกครั้ง

พุทธศักราช ๒๔๘๗ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้เข้ามาอยู่กับ*คณะละครเทพศิลป์*แสดงเป็นตัวเอกในละครเรื่อง *น้ำเพียงดิน* เป็นเรื่องแรก และเรื่อง *ชายสไบ* เป็นเรื่องที่สอง ทั้ง ๒ เรื่องแสดงที่เวทีโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ความสามารถในการแสดงเริ่มเป็นที่ปรากฏมากขึ้น

พุทธศักราช ๒๔๘๘ นาวาอากาศเอก สวัสดิ์ ทิฆัมพร ผู้อำนวยการกองภาพยนตร์ทหารอากาศเห็นบุคลิกลักษณะ จึงชวนให้ไปทำงานที่กองภาพยนตร์ทหารอากาศ จากนั้นจึงเข้าประจำการที่ *กองภาพยนตร์ทหารอากาศ* ขณะนั้น*คณะละครศิวารมณ์*ที่เพิ่งก่อตั้งได้แสดงละครเรื่อง *นันทาเทวี* เป็นเรื่องแรกไปแล้ว กำลังหาผู้รับบทเป็นพระเอกในละครเรื่องต่อไป คือเรื่อง *พันท้ายนรสิงห์* พระนิพนธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้รับเลือกให้รับบท *"สิน"* พันท้าย (นายท้ายเรือ) ผู้ซื่อสัตย์ และได้แสดงละครเวทีเรื่อง *กากี* ต่ออีกเรื่องหนึ่ง ละครเวทีทั้ง ๒ เรื่องประสบความสำเร็จเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม

รงค์ วงษ์สวรรค์ นักเขียนเรื่องสั้นและนวนิยาย ได้บันทึกไว้ว่า *"...พันท้ายนรสิงห์ ของศิวารมณ์ ทำชื่อเสียงให้เขามากพอใช้ เขาเป็นตัวพันท้ายและร้องเพลงน้ำตาแสงไต้ จอก ดอกจันทร์ เป็นพระพุทธเจ้าเสือ ละครเรื่องนี้แสดงกันอยู่ถึงเก้าครั้ง มากที่สุดในประวัติการละครของเมืองไทย และปอปปูลาร์มากถึงขนาดทอฟฟี่ชื่อพันท้ายนรสิงห์ออกขายกันทีเดียว..."*

เพลง*น้ำตาแสงไต้* นี้ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้ขับร้องในละครและภาพยนตร์ก่อน ต่อมา บุญช่วย หิรัญสุนทร จึงขับร้องบันทึกแผ่นเสียง

เพลงน้ำตาแสงไต้

ทำนอง สง่า อารัมภีร คำร้อง มารุต เนรมิต

นวลเจ้าพี่เอย คำน้องเอ่ยล้ำค่ำครวญ
ถ้อยคำเหมือนจะชวน ใจพี่หวนครวญคร่ำอาลัย
น้ำตาอาบแก้ม เพียงแซมเพชรไสว
แววว้บจับหัวใจ เคล้าแสงไต้งามจับตา
นวลแสงเพชร เกล็ดแก้วอันล้ำค่า
คราเมื่อแสงไฟส่องมา แววววาวชวนชื่นชม
น้ำตาแสงไต้ ดื่มใจพี่ร้าวระทม
ไม่อยากพรากขวัญภิรมย์ จำใจข่มใจไปจากนวล

หลังจากแสดงละครให้คณะศิวารมณ์แล้ว นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ก็ลาออกไปแสดงละครให้คณะอื่นๆ เช่น *คณะนาครเขษม คณะอัศวินการละคร* ที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมนคร และโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๘๘ -๒๔๙๐ เป็นช่วงเวลาที่นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ มีชื่อเสียงด้านการแสดงละครอย่างมาก

พุทธศักราช ๒๔๙๑ - ๒๔๙๒ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้ร่วมงานกับ*ปรเมนทร์ ภาพยนตร์* ซึ่งมีหม่อมเจ้าศุกรวรรณดิศ ดิศกุลเป็นผู้ถ่ายภาพ และแท้ ประกาศวุฒิสาร เป็นผู้กำกับภาพยนตร์ผู้มีชื่อเสียงในยุคนั้น โดยแสดงเป็น *"กำนันไทย"* พระเอกในภาพยนตร์เรื่อง *สุภาพบุรุษเสือไทย* จากบทประพันธ์ของ เสนีย์ บุษปะเกษ เมื่อภาพยนตร์เรื่องนี้เข้าฉายที่ศาลาเฉลิมกรุง ชื่อเสียงของนายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ก็โด่งดังเป็นที่รู้จัก ไม่ว่าหญิงหรือชาย ลูกเล็กเด็กแดง เมื่อพบหน้าต้องเรียกเขาว่ากำนันไทยมาแล้ว จากนั้นได้แสดงภาพยนตร์อีกหลายเรื่อง

แท้ ประกาศวุฒิสาร ผู้กำกับภาพยนตร์ในยุคนั้น ได้บันทึกไว้ว่า *"...ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ผมคิดจะสร้างภาพยนตร์ไทยสักเรื่อง จึงได้ปรึกษากับหม่อมเจ้าศุกรวรรณดิศ ดิศกุล (ท่านขาว) โดยจะสร้างด้วยภาพยนตร์ขนาด ๑๖ มม. ...ท่านศุกรฯ ตกลงใจที่จะร่วมมือด้วยได้บอกกับผมว่าได้อ่านเรื่องสั้นๆ ในหนังสือพิมพ์สยามนิกรเรื่อง 'เสือไทยโจรผู้ดี' สนุกดี แต่งโดย เสนีย์ บุษปะเกษ...ผมพอใจและตกลงสร้างเรื่องนี้ใช้ชื่อว่า 'สุภาพบุรุษเสือไทย' ...ปัญหาก็มาถึงว่าจะเอาใครแสดงเป็นตัว 'เสือไทย' จนกระทั่งวันหนึ่ง ท่านศุกรฯมาพร้อมกับคุณประชุม จุลละภมร ได้นำตัวสุรสิทธิ์ไปให้ผมรู้จัก พอผมเห็นเขานอกละครเวทีวันนั้น ผมตอบตกลง เอาเขาแสดงเป็น 'เสือไทย' ทันที สุรสิทธิ์ตอนนั้นรูปหล่อเหลาเอาการทีเดียว สมเป็นชายชาตรี..."*

ภาพยนตร์เรื่องสุภาพบุรุษเสือไทย ยกกองไปถ่ายทำที่ทุ่งอรัญญิก บริเวณเขางู อำเภอเมือง

ราชบุรี จังหวัดราชบุรี เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓ เดือน เมื่อภาพยนตร์ออกฉายที่โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิม-กรุง นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ก็ประสบความสำเร็จครั้งยิ่งใหญ่ในการแสดงภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกของเขา

รงค์ วงษ์สวรรค์ นักเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายได้บันทึกไว้ว่า *"...เมื่อเมืองไทยมีการประกวดชิงรางวัลตุ๊กตาทอง ภาพยนตร์ที่สุรสิทธิ์แสดงได้ถูกส่งประกวดถึงแปดเรื่อง คือ เรื่องสุภาพบุรุษเสือไทย สุภาพบุรุษเสือมา สามหัวใจ เทวี - ขวัญฟ้า ตารางดวงใจ หงส์หยก สายโลหิต และจอมไพร เขาได้กลายเป็นข่าวในรอบสัปดาห์ เมื่อปรากฏว่า ลือชัย นฤนาทคว้าตุ๊กตาทองไปได้จากการแสดงเรื่องเล็บครุฑ..."*

ต่อมานายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้แสดงภาพยนตร์ให้ *เนรมิตภาพยนตร์* ของผู้สร้างและผู้กำกับภาพยนตร์นามว่า *"ครูเนรมิต"* ก็ยิ่งโด่งดังและมีชื่อเสียงมากขึ้นเมื่อแสดงภาพยนตร์ เรื่อง *"กตัญญูประกาศิต"* ได้รับรางวัลตุ๊กตาทองทันที หลังจากนั้นได้เลิกแสดงละครเวที เนื่องจากโรงละครต่างๆ ปิดและเลิกการแสดง ประกอบกับมีวิวัฒนาการของภาพยนตร์สีซีนีมาสโคปเข้ามาแทนที่ ขณะเดียวกันเมืองไทยก็กำลังก้าวเข้าสู่ยุคเริ่มต้นของการก่อตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง ๔ บางขุนพรหม และมีพิธีเปิดสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งนี้อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๘

พุทธศักราช ๒๕๐๑ สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๗ และช่อง ๕ ของกองทัพบกเริ่มเผยแพร่ออกอากาศ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้ร่วมแสดง*ละครโทรทัศน์* ทั้งที่ ช่อง ๔ บางขุนพรหม ช่อง ๗ และช่อง ๕ ของกองทัพบกด้วย เรียกว่า เป็นพระเอกขวัญใจจอแก้วขาวดำอีกด้านหนึ่งด้วย

ในยุคนั้น วงการภาพยนตร์ไทย ได้มีพระเอกเกิดขึ้นอีกหลายคน อีกทั้งกาลเวลาได้เปลี่ยนแปลงไป นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ก็ได้เปลี่ยนบทบาทมาแสดงบทพ่อ บทปู่ ค่อยๆ ห่างหายออกจากวงการแสดงไปประกอบอาชีพอื่น

พุทธศักราช ๒๕๑๘ นายสุรสิทธิ์ สัตย-วงศ์ ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในนามพรรคประชาธิปัตย์ แต่สอบตก จึงปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตใหม่ ไปทำงานเป็นหัวหน้าแรงงานสัมพันธ์ที่โรงงานกระสอบ กระทรวงการคลัง ย่านรังสิต รวมทั้งทำธุรกิจด้านประกันชีวิต เป็นกรรมการสมาคมชิปปิ้งแห่งประเทศไทย ฯลฯ

พุทธศักราช ๒๕๒๔ ชมรมกล่อมขวัญผู้ปฏิบัติราชการชายแดน จัดการประชุมเพื่อเชิญผู้อาวุโสในวงการแสดงและวงการบันเทิงหลายคน รวมทั้งนายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ เป็นกรรมการที่ปรึกษาและเดินทางไปกล่อมขวัญทหารตามแนวชายแดน

พลเอก อาทิตย์ กำลังเอก อดีตผู้อำนวยการป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ทั่วไป ได้บันทึกไว้ว่า *"...คุณสุรสิทธิ์ฯ ได้เข้ามารับการอบรมหลักสูตรการรักษาความมั่นคงของชาติสำหรับนักธุรกิจ ได้ช่วยงานของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน โดยเป็นผู้ริเริ่มและเป็นกำลังสำคัญในการเดินทางไปกล่อมขวัญทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครที่ปฏิบัติงานชายแดนในพื้นที่ของกองทัพภาคอย่างต่อเนื่องตลอดมาเป็นเวลาหลายปี... คุณสุรสิทธิ์ฯ ได้ช่วยประสานประโยชน์กลุ่มพลังมวลชนต่างๆ ให้กับกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในสามารถยับยั้งช่วยเหลือบรรเทาเหตุการณ์อันอาจ*

เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติได้หลายครั้งหลายหน ได้สละทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ช่วยเหลือราชการโดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นคนไทยที่มีคุณค่าต่อบ้านเมือง มีความจริงใจต่อแผ่นดิน ต่อสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง... คุณสุรสิทธิ์ฯ เป็นอดีตศิลปินที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เป็นผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ ต่อประเทศชาติและสังคมอย่างยิ่ง ตลอดชีวิตได้ช่วยเหลือทางราชการด้วยความวิริยะอุตสาหะ โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากและอุปสรรคอันตรายใดๆ ได้อุทิศตนให้กับสังคมและส่วนรวมด้วยความเสียสละตลอดมา เป็นบุคคลที่ทุกวงการยอมรับและยกย่องสรรเสริญ..."

พลโท ประสิทธิ์ วรเนตร เพื่อนร่วมรุ่นที่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ได้บันทึกไว้ว่า *"...คุณสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ เพื่อนรักของพวกเรา เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมงานกับทางราชการทหารในด้านจิตวิทยาอย่างแข็งขันและจริงจังต่อการปฏิบัติงาน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปกล่อมขวัญทหารและปฏิบัติราชการชายแดน หรือการแสดงบำรุงขวัญทหาร ณ ที่ตั้งเช่นปกติที่เพื่อนได้ช่วยเหลือทางราชการก็คือ ได้ร่วมเดินทางภาคใต้ไปกับคณะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในงานของมูลนิธิการศึกษามิตรภาพ..."*

พลโท มานะ รัตนโกเศศ อดีตผู้อำนวยการศูนย์กิจการพลเรือน ศูนย์ปฏิบัติการ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ได้บันทึกไว้ว่า *"...คุณสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง ตลอดระยะเวลาที่คุณสุรสิทธิ์ฯ ได้เข้ามาร่วมงานกับกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ได้อุทิศตนทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริงตลอดมา โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ยอมสละทุน-ทรัพย์และเวลา เพื่อช่วยเหลืองานของชาติบ้านเมืองโดยมิได้มีค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากนั้นแล้วอาศัยความเป็นศิลปินที่มีเกียรติประวัติดีเด่น เป็นที่เคารพนับถือของเพื่อนร่วมงานทั่วไป คุณสุรสิทธิ์ฯ ได้ใช้ความพยายามชักชวน ชี้แจงให้เพื่อนร่วมงานและประชาชนเกิดความสำนึกในหน้าที่อันพึงมีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การช่วยเหลือประสานประโยชน์กับกลุ่มพลังมวลชนต่างๆ ให้กองอำนวยการความมั่นคงภายใน สามารถยับยั้งไม่ให้เกิดเหตุการณ์กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติได้หลายครั้งหลายหน ...นับว่าคุณสุรสิทธิ์ฯ ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองควรแก่การยกย่องสรรเสริญอย่างยิ่ง..."*

นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ ได้เดินทางไปร่วมการแสดงกล่อมขวัญทหารชายแดน ติดต่อกันมาหลายปี ครั้งสุดท้ายคือระหว่างวันที่ ๒๔- ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ ขณะกำลังป่วยอยู่ก็ไม่ยอมหยุดพัก อาการของโรคหอบหืดซึ่งเป็นโรคประจำตัวได้กำเริบขึ้น จนมีอาการทรุดหนัก และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๖ เวลา ๑๖.๑๐ น. สิริอายุได้ ๖๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระ-กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเพลิงศพ นายสุรสิทธิ์ สัตยวงศ์ เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร บางเขน กรุงเทพฯ เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖ เวลา ๑๗.๐๐ น.

นายสุรัฐ พุกกะเวส

นายสุรัฐ พุกกะเวส กับบทเพลงเทิดพระเกียรติ “สดุดีมหาราชา”

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายสุรัฐ พุกกะเวส เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๗ ที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นบุตรของนายประสงค์และนางสาลี่ พุกกะเวส เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนอัมพวันวิทยาลัย จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนวัดประดู่ในทรงธรรม อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ แล้วสอบเข้าเตรียม ม.ธ.ก. รุ่น ๔ *(เตรียมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)*

ช่วงเรียนหนังสืออยู่ที่เตรียม ม.ธ.ก. ด้วยความชอบและสนใจดนตรีเป็นพื้นฐานอยู่เดิม เมื่อมีเวลาว่าง นายสุรัฐ พุกกะเวส จึงไปเรียนดนตรีกับครูสอนดนตรีของ*กองดุริยางค์ทหารเรือ* เรียนเป่าทรัมเป็ต เป่าแตรคอร์เน็ต เป่าปี่คลาริเน็ต และเรียนตีกลองแบบแตรวงในการบรรเลงเพลงไทยเดิม ตลอดจนเรียนการเขียนโน้ตแบบสากล และสมัครเข้าเป็น*นักดนตรีในกองดุริยางค์ของเตรียม ม.ธ.ก.* เพื่อนนักดนตรีร่วมวงดุริยางค์ เช่น อุโฆษ จันทร์-เรือง จำนรรจ์ กุลฑลจินดา ประเจิด เปล่งศรีงาม อีกทั้งได้เรียนดนตรีสากลกับครูดนตรีอีกหลายท่าน เช่น พระเจนดุริยางค์ *(ปีติ วาทยะกร)*

ในช่วงเวลานั้น บทเพลงจากวงดนตรีกรมโฆษณาการ *(ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* กำลังเป็นที่นิยมของผู้ฟังทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และได้รับความสนใจจากนิสิตนักศึกษา เนื่องจากส่งกระจายเสียงออกอากาศอยู่ทุกวัน จนเป็นแรงบันดาลใจให้นายสุรัฐ พุกกะเวส อยากแต่งเพลงบ้าง จึงใช้วิธีจดคำร้องด้วยชวเลข

นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า “... *พ.ศ. ๒๔๘๔ สมัยเป็นนักศึกษาเข้าเตรียม ม.ธ.ก. รุ่น ๔ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พวกเราหลายคนแน่ละต้องมีข้าพเจ้าคนหนึ่งในกลุ่มนี้*

ถูกเพื่อนเรียกว่านักบ้าเพลง โดยเฉพาะเพลงจากวงดนตรีกรมโฆษณาการ คืนไหนก็ตาม พอเพลงใหม่จากวงดนตรีวงนี้ถูกกระจายเสียงออกอากาศ รุ่งเช้าพวกเราเป็นต้องร้องกันได้ทุกคน เพราะเราจดคำร้องด้วยชวเลขพิทแมนที่เราได้ศึกษากันอยู่ แล้วก็มาต่อทำนองกันตามโน้ตที่เราเรียนกันอยู่ทุกวัน เป็นอันว่าเพลงทุกเพลงของวงดนตรีกรมโฆษณาการอยู่ในไส้พุงของพวกเราหมด..."

ด้วยเหตุที่ชอบดนตรีและชอบร้องเพลงในวันหยุด นายสุรัฐ พุกกะเวส จึงมาคลุกคลีอยู่กับวงดนตรีกรมโฆษณาการ จนเกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกับนักดนตรีและนักร้องของวงดนตรีวงนี้ และฝันไว้ว่าจะเป็นนักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียงและผลงานให้ได้

นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...ด้วยความรักวิชาดนตรีเหมือนชีวิตจิตใจ ในวันหยุดจึงใช้วิชาหน้าทนเมียงมอง มาคลุกคลีกับวงดนตรีกรมโฆษณาการ เพื่อทำความรู้จักมักคุ้นกับนักดนตรีและนักร้อง ให้เป็นที่สนิทสนมคุ้นเคยหน้ากันเสียก่อน เพราะในใจคิดอยู่เสมอว่า ทำยังไงเราจะได้เป็นนักแต่งเพลงกับเขาบ้าง ได้รู้จักรุ่นครูก็มีหัวหน้าคือ ครูเอื้อ สุนทรสนาน ครูเวส สุนทรจามร และใจที่คิดเจริญรอยตามลีลาการแต่งเนื้อร้องก็คือครูแก้ว อัจฉริยะกุลนี่แหละ..."*

พุทธศักราช ๒๔๘๖ นายสุรัฐ พุกกะเวส จบการศึกษาเตรียม ม.ธ.ก.รุ่น ๔ มหาวิทยาลัย–ธรรมศาสตร์และการเมือง ได้เข้าทำงานที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่ดูแลกิจการของโรงแรมรอยัล *(ปัจจุบันคือโรงแรมรัตนโกสินทร์)* โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง *(ปัจจุบันคือโรงละครศาลาเฉลิมกรุง)* และโรงภาพยนตร์โอเดียน *(ปัจจุบันเลิกกิจการแล้ว)*

นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...พอถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าจบการศึกษา ต.ม.ธ.ก.รุ่น ๔ ก็สอบเข้าทำงานองค์การโรงแรมและภาพยนตร์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ดำรงตำแหน่งประจำแผนก และด้วยวิชาชวเลขและพิมพ์ดีด ซึ่งข้าพเจ้าได้รับคะแนนอันดับหนึ่ง เกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัย ทำให้ตำแหน่งประจำแผนกของข้าพเจ้าพุ่งปรู๊ดปร๊าดราวกับจรวด ได้เลื่อนตำแหน่งภายในเวลาอันรวดเร็วจากประจำแผนกกลายเป็นเลขานุการองค์การโรงแรมและภาพยนตร์...ยังเป็นเลขาย่อยๆ อีกหลายตำแหน่ง ยศข้าราชการชั้นจัตวาก็เลยกลายเป็นชั้นโท..."*

ระหว่างนั้นวงดนตรีกรมโฆษณาการ ได้มาบรรเลงที่โรงแรมรอยัลสลับกับวงดนตรีของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นประจำ นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้มีโอกาสคลุกคลีกับนายเอื้อ สุนทรสนาน หัวหน้าวงดนตรีกรมโฆษณาการ จนเกิดความสนิทสนมคุ้นเคย

นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...ที่ทำงานของข้าพเจ้าในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองอยู่ที่โรงแรมรัตนโกสินทร์ เพียงชั่วเดินข้ามถนนมันก็ถึงแหล่งพำนักใจที่เราต้องการจะสิงสถิตอยู่ ตำแหน่งชั้นโทหรือเลขาฯใหญ่โตแค่ไหน จึงไม่มีความหมายสำหรับคนหนุ่มอย่างข้าพเจ้าเลย ด้วยเหตุนี้พอมีเวลาว่างหรือพอทิ้งร่มได้ ข้าพเจ้าก็มาชลุกอยู่ที่วงดนตรีกรมโฆษณาการเป็นประจำ..."*

บทบาทที่สำคัญยิ่งของนายสุรัฐ พุก–

กะเวส คือ การผลักดันให้นายเอื้อ สุนทรสนาน นำวงดนตรีกรมโฆษณาการ ซึ่งใช้ชื่อว่า วงดนตรีสุนทราภรณ์ ขึ้นเวทีโรงภาพยนตร์โอเดียน โดยเล่นสลับกับวงดนตรีของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...ข้าพเจ้านี่แหละที่นำวงดนตรีสุนทราภรณ์ ขึ้นแสดงบนเวทีโอเดียน การที่จำเป็นต้องเปลี่ยนชื่อเป็นวงสุนทราภรณ์ในการบรรเลงหากินส่วนตัวบนเวทีก็เนื่องจากวงดนตรีกรมโฆษณาการนั้นเป็นวงราชการ จะนำไปใช้หากินส่วนตัวไม่ได้ และกอปรกับตอนนั้นกรุงเทพฯ ขาดหนังฉายตามโรง จึงเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าในฐานะเลขานุการเหมือนกัน ที่ต้องจัดการแสดงให้ความบันเทิงแก่ประชาชนต่อไป มิต้องให้มีการปิดโรง เป็นการบำรุงขวัญตามนโยบายของรัฐบาล..."*

ต่อมาได้สมัครเป็นลูกศิษย์ของ*นายเวส สุนทรจามร* และ*นายเอื้อ สุนทรสนาน* นายสุรัฐ พุกกะเวส จึงได้หัดแต่งคำร้องตามทำนองเพลงที่นายเวส สุนทรจามร และนายเอื้อ สุนทรสนาน แต่งไว้แล้ว เพลงแรกที่นายสุรัฐ พุกกะเวส แต่งคือ เพลง*หาดแสนสุข*

เพลงหาดแสนสุข

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง เวส สุนทรจามร

หาดทรายชายน้ำแสนสุขสุดงาม
เสียงคลื่นซัดหาดทรายประกายพรายพร่าง
ทะเลไกลสุดตาปักษาโผเล่นลม
อ่าวใหญ่งามล้ำวิมานสุขใจ
ยอดเขาสามมุขสูงเด่นแลเห็นแหลมงาม
อากาศเย็นสบายชื่นใจเยือกเย็น
เบิกบานสำราญฤดีมองศรีราชา
ลมโชยโบยโบกปลิวกิ่งมะพร้าวพลิ้วอยู่
ถิ่นงามแห่งนี้มีความรื่นรมย์
หมู่เรือใบขาวเรียงรายพระพายชัดฝั่ง
ระยิบระยับยามแสงทองส่องสว่าง
ทุกสิ่งทุกอย่างยิ่งงามน่าชม
โน้มน้าวอารมณ์นิยมแดนงาม
เพลิดเพลินฤทัยฟ้าสีครามแลอร่าม
แหลมแท่นสมนามตามคำเรียกมา
เมื่อได้แลเห็นแดนแสนงามนามสง่า
ยิ่งชมยิ่งงามเพลินตาน่าดู
หญิงชายเคียงคู่เห็นอยู่เพลินใจ
ธรรมชาติทิวทัศน์สมสวรรค์สร้างเริงฤทัย
แสนสุขสุดดังนามนี้ไม่มีลืม

หลังจากนั้นนายเอื้อ สุนทสนาน ได้มอบทำนองเพลงให้นายสุรัฐ พุกกะเวส แต่งคำร้อง คือ เพลง*ดอกไม้เมืองเหนือ* และเพลง*หญิงสาวกับความรัก*

เพลงดอกไม้เมืองเหนือ

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน

งามเหลือเกินเพลินพิศติดใจ
โอสาวเวียงเหนือนี่เอย
ผิวงามยามพิศติดตรึง
สาวสวยจริงสวยยิ่งทุกที่
เพลินฤทัยได้เห็นสาว
เพลินชมทั่วเขตคาม
สาวเอยใจฉันนี่นา
ครวญคะนึงคิดถึงไม่วาย
ดูหรือตัวฉันไม่ควร
สัญญาต่อหน้าแผ่นดิน
ความรักสิพลันแหนงหน่าย
คงฤทัยใฝ่รักแท้
แม้นตัวจะอยู่ไกล
น้ำใจมอบไว้แด่เธอ

ดอกไม้เมืองเหนือแสนงาม เพิ่มความนิยมชมเชย
สวยกระไรบ่เคย พบเลยในสามโลกนี้
กลิ่นสาวเจ้าหอมซึ้ง ตรึงใจทวี
ศรีสมถิ่นสวยสิ้นงามตา
ชาวนครแหล่งงาม
น้ำใจมอบบูชา
ให้เสียวซ่ารัญจวน
รักจริงไม่ทิ้งแหนงหน่าย จิตใจรำพึงถึงนวล
รักจึงไม่ชื่นชวน คิดไปให้หวนอาลัย
หากห้วยแก้วสูญสิ้น ธารหายเหือดไป
ใจถึงถ่ายรักหน่ายจากเธอ
ไม่ผันแปรเปลี่ยนไป
ใจก็ใคร่บำเรอ
เพ้อดูคู่ครองปองหัวใจรำพัน

ต่อจากนั้นก็เริ่มมีผลงานเพลงมากขึ้น นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...ความภาคภูมิใจยิ่งกว่าได้สมบัติพัสถานใดๆ ทั้งสิ้น ก็คือยามที่ได้เห็นเพลงแรกที่แต่งขึ้น ได้ออกอากาศโดยนักร้องชื่อดัง เป็นอารมณ์ที่ปลาบปลื้มที่สุด จึงคล้ายกับว่าหัวใจพองโตคับอกตลอดเวลา ข้าพเจ้าบ้าเพลง บ้าการแต่งคำร้อง และมุมานะผลิตเพลงที่ครูเอื้อและครูเวสส่งให้แต่งได้ทุกวัน วันละเพลงสองเพลงท่ามกลางเสียงหวอ และเสียงทิ้งระเบิดของเครื่องบินสัมพันธมิตร ที่มาทิ้งบอมบ์ตลอดเวลาก็ไม่สนใจขอแต่งเพลงก่อน..."*

นอกจากเป็นลูกศิษย์ของนายเวส สุนทรจามร และ นายเอื้อ สุนทรสนานแล้ว นายสุรัฐ พุกกะเวส ยังสมัครเป็นลูกศิษย์ของ*นายแก้ว อัจฉริยะกุล*ด้วย จึงได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านการแต่งเพลง เพราะนายแก้ว อัจฉริยะกุล กำลังต้องการให้มาช่วยแบ่งเบาภาระในการแต่งเพลง เพลงของนายสุรัฐ พุกกะเวส จึงมีส่วนคล้ายกับเพลงที่นายแก้ว อัจฉริยะกุลแต่งมาก นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้บันทึกไว้ว่า *"...ผมได้รับการถ่ายทอดวิชามาจากครูหลายอย่าง เพลงที่ดังๆ อยู่ในสมัยนั้น ได้อาศัยครูช่วยขัดเกลาอยู่เบื้องหลังอย่างดี เช่น เพลง*

ปทุมมาลย์ เพลงสุดสงวน เพลงนาวาทิพย์ เหล่านี้ บางเพลงครูแก้วแก้เกือบหมดทั้งเพลง ผมก็เลยยกผลงานให้เป็นของครูไป...”

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงในพุทธศักราช ๒๔๘๘ นายสุรัฐ พุกกะเวส ได้ลาออกจากงานที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เข้าทำงานกับบริษัทเมโทรโกลด์วินเมเยอร์ และบริษัทยูนิเวอร์แซล ในตำแหน่งผู้จัดการฝ่ายขาย แต่ยังไม่ทิ้งงานแต่งเพลง ได้แต่งเพลงร่วมกับ*นายสุวัฒน์ วรดิลก* และได้ตั้งวงดนตรีสุรัฐ พุกกะเวสขึ้น เพื่อแสดงละครเวที และนายเวส สุนทรจามรได้มอบให้แต่งเพลงประกอบละครเวทีอีกหลายเรื่องจนหมดยุคของละครเวที ต่อมาได้แต่งเพลงร่วมกับนายสง่า อารัมภีร นายสมาน กาญจนะผลิน นายไสล ไกรเลิศ และนายธนิต ผลประเสริฐ

การทำงานในบริษัททั้ง ๒ แห่ง ทำให้นายสุรัฐได้รู้และติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวของดาราภาพยนตร์ต่างประเทศ จึงคิดทำนิตยสารเกี่ยวกับดาราขึ้น ชื่อ *นิตยสารดาราไทย* และตั้งบริษัทสุรัฐการพิมพ์ และพัฒนาเป็น บริษัทสยามอ๊อฟเซ็ท ในเวลาต่อมา

ผลงานเพลงของนายสุรัฐ พุกกะเวส ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก แบ่งเป็น

- *เพลงที่แต่งร่วมกับนายเอื้อ สุนทรสนาน* เช่น เพลงกลิ่นดอกโศก เพลงดูหาสวรรค์ เพลงกุหลาบเชียงใหม่ เพลงใต้ร่มไทร เพลงเรือมนุษย์ เพลงอุษาสวาท เพลงนอนฝันไป เพลงรำวงเรือเพลง เพลงพันธุ์ไม้เลื้อย ฯลฯ

เพลงอุษาสวาท

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส	**ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน**
ยามอุษาฟ้ากระจ่างทั่วนภางค์สว่างแล้ว	*ตื่นนิทราเสียเถิดน้องแก้วสว่างแล้วนะแก้วตา*
แจ้วจำเรียงเสียงกระซิบสั่งดังสัญญา	*กระซิบคำรักว่าอุษาสวาทปอง*
อย่าข้องใจมอบฤทัยไว้ร่วมกัน	
ยามน้องหนาวตัก	*พี่ซบทรวงพักอบไอรักจนอุ่นพลัน*
ต่างสุขสันต์ขวัญตาเจ้าอย่าลืมสัมพันธ์	*ปองรักกันจนวันตาย*
ใจผูกพันรักกันจนกว่าดินและฟ้าจะทลาย	*อุษานี้มีมนต์ดลรักสลักใจ*
ร่วมสายใยสวาทเอย	

- *เพลงที่แต่งร่วมกับนายเวส สุนทรจามร* เช่น เพลงบุพเพสันนิวาส เพลงน้ำตาลใกล้มด เพลงมาลีแดนสรวง เพลงทางที่ต้องกลับ ฯลฯ

เพลงบุพเพสันนิวาส

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง เวส สุนทรจามร

เมื่อคิดให้ดีโลกนี้ประหลาด
คู่ใครคู่เขารักจะคอยเฝ้าชม
ขอบน้ำขวางหน้าขอบฟ้าขวางกั้น
ห่างกันแค่ไหนเขาสูงบังกั้นไว้
ความรักศักดิ์ศรี
แม้นใครบุญญาได้ครองกันมา
รักเหมือนโคถึกที่คึกพิโรธ
ไม่ใช่บุพเพสันนิวาสแน่ไซร้

บุพเพสันนิวาสที่ประสาทความรักภิรมย์
คอยภิรมย์เรื่อยไป
บุพเพยังสรรประสพให้ได้พบสมรักกันได้
รักยังได้บูชา
รักไม่มีพรมแดนรักไม่มีศาสนา
พรหมลิขิตพาชื่นใจ
ความรักเช่นนั้นให้โทษจะไปโกรธโทษรักไม่ได้
รักจึงได้แรมรา

- เพลงที่แต่งร่วมกับนายธนิต ผลประเสริฐ เช่น เพลงดาวล้อมเดือน เพลงทะเลรัก เพลงน้ำผึ้ง พระจันทร์ เพลงสุดสายใจ เพลงเจ้าไม่รู้เลยหรือว่า ฯลฯ

เพลงดาวล้อมเดือน

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง ธนิต ผลประเสริฐ

โอ้ดวงดาวดูแสงนั้นพราวพร่าง
ดาวรายล้อมดวงเดือนไว้
เจ้าทำไมข่มดวงเดือน
หยิ่งทะนงหรือถือว่าทรงศักดิ์
ดาวระยิบพริบตาเหมือน
ไม่งามเหมือนหมู่ดาว
เมื่อไหร่หนอจันทร์จะงาม
ข้าควญถึงคราวคราเมื่อสองเรา
ชื่นฤทัยจะเปรียบรักใดชื่น
จันทร์เฉิดฉายคล้ายสวรรค์
ว่าแจ่มจันทร์เป็นพยาน

เด่นลอยคว้างกลางฟากฟ้าไกล
ข่มให้แสงเดือนเลือนไป

ข้าไม่รักดาวกว่ารักเดือน
ดังจะเย้ยว่าดวงเดือน

ข้าคอยเพราะความโศกเศร้า
รักเฝ้าพะนอต่อกัน
สุดจะฝืนยามค่ำคืนนั่น
โอ้คืนนั้นยังจำมั่น

- *เพลงที่แต่งร่วมกับนายสง่า อารัมภีร* เช่น เพลงกัลปังหา เพลงการะเกด เพลงเกล็ดแก้ว เพลงคู่กันแล้วบ่แคล้วกัน เพลงดวงชีวัน เพลงพี่รักวสันต์ เพลงยอดรักคนยาก ฯลฯ

เพลงพี่รักวสันต์

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนอง สง่า อารัมภีร

พี่รักวสันต์
ป่านนี้น้องคงหมองเศร้า
หยาดฝนเย็น
ให้สองเรารักร่วมใจกาย
ยิ่งคิดคะนึงหวน
พี่กอดกระซิบรำพันแผ่วเบาๆ
ขอให้พี่รักจริง
สองเรารักมั่น
เราร่วมวิญญาณดวงใจและดวงมาลย์

พี่ฝันคะนึงถึงเจ้า
ขวัญเจ้าอยู่เดียวดาย
เหมือนเป็นน้ำสังข์เสี่ยงทาย
เมื่อวสันต์กรายเคยได้คลอเคล้า
เสียงลมครวญดังเสียงชวนของเจ้า
ฟ้าคะนองสองเรายังพร่ำพลอดกัน
ยอดหญิงเพ้อรำพัน
วสันต์กรายคือวิมาน
สาบานรักกันจนวันตาย

- *เพลงที่แต่งร่วมกับนายสมาน กาญจนะผลิน* เช่น เพลงพรพี่ เพลงคอยวันคอยคืน เพลงทางเปลี่ยว เพลงมนต์รักอุษา เพลงลืมรัก เพลงวันนี้ไม่มีเธอ ฯลฯ

- *เพลงที่สร้างชื่อเสียงให้นายสุรัฐ พุกกะเวส มากที่สุด* คือ เพลงสดุดีมหาราชา ที่แต่งร่วมกับนายสมาน กาญจนะผลิน และนายชาลี อินทรวิจิตร ซึ่งเป็นเพลงประกอบในภาพยนตร์เรื่องลมหนาว เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ เพลงสดุดีมหาราชา ได้รับความนิยมจนกลายเป็นบทเพลงสำคัญของแผ่นดิน นำมาขับร้องในงานพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ

เพลงสดุดีมหาราชา

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส และชาลี อินทรวิจิตร ทำนอง สมาน กาญจนะผลิน

ขอเดชะองค์สมเด็จพระประมุขภูมิพล
มหาราชขัตติยะภูวนัย
ขอเดชะองค์สมเด็จพระราชินี
องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาราชา
มิ่งขวัญปวงชนประชาชาติไทย
ดุจร่มโพธิ์ร่มไทรของปวงประชา
คู่บุญบารมีจักรีเกริกฟ้า
ข้าพระพุทธเจ้าขอสดุดี

อ้าองค์พระสยมบรมราชันขวัญหล้า เปล่งบุญญาสมสง่าบารมี
ขอข้าพระพุทธเจ้าน้อมเกล้าของอัญชุลี สดุดีมหาราชา สดุดีมหาราชินี

นายสุรัฐ พุกกะเวส ถึงแก่กรรมด้วยโรคเบาหวาน หัวใจ และโรคตับ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖ สิริอายุ ๖๙ ปี ได้อุทิศร่างกายให้แก่นักศึกษาแพทย์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย หลังจากได้สร้างผลงานเพลงไพเราะเป็นอมตะให้กับวงการเพลงของเมืองไทยมานานหลายสิบปี

นายอภัย จันทวิมล

นายอภัย จันทวิมล
บุคลากรระดับ "ขุนพล" ทางการศึกษา

นางจารุดี ผลโลประการ

กระทรวงศึกษาธิการมีบุคลากรทางการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถจำนวนไม่น้อย แต่ในระดับ *"ขุนพล"* แล้ว นับจำนวนได้ไม่มากนัก นายอภัย จันทวิมล เป็นหนึ่งใน *"ขุนพล"* ทางการศึกษาที่มีจำนวนไม่มากนี้

นายอภัย จันทวิมล เป็นบุตรของนายเหม็ง จันทวิมล และนางวรรณ จันทวิมล (สกุลเดิม บุญยัษฐิติ) คหบดีจังหวัดจันทบุรี เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา ณ ตำบลตลาดใต้ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นบุตรคนที่ ๕ ในจำนวนพี่น้อง ๖ คน เดิมชื่อว่า *"อำไพ"* ซึ่งมีความหมายว่า สว่าง สุกใส เป็นชื่อที่คุณย่าแพ สาณะเสน ตั้งให้ จนกระทั่งได้มีประกาศรัฐนิยมให้เปลี่ยนชื่อ ให้เหมาะกับเพศ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ นายอำไพ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น *"อภัย"* นับแต่นั้นมา

ฯพณฯหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เขียนไว้ใน "บรรณนุสรณ์" ตอนหนึ่งกล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อของนายอภัย จันทวิมล ไว้อย่างน่าฟังว่า

"ขณะนั้นสงครามลุกลามมา
พวกญี่ปุ่นวุ่นนักรักเมืองไทย
เช่นเปลี่ยนชื่อกันใหญ่ให้ถูกต้อง
ชื่ออำไพนั้นไม่ทะมัดทะแมง
แต่นั้นมาก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง
.....
ทั้งเอเชียบูรพาท่านรู้ไหม
มีอะไรแปลกๆ มาแทรกแซง
เข้าทำนองชายงามนามต้องแข็ง
*จึงเปลี่ยนแปลงให้เด่นเป็น**อภัย***
คุณอภัยเป็นกำลังทุกสมัย
....."

ประวัติการศึกษา

นายอภัย จันทวิมล ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดจันทบุรี จนจบชั้นมัธยม ๕ แล้วได้ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จนจบชั้นมัธยม ๘ (มัธยมศึกษาปีที่ ๖ ในปัจจุบัน) ก็ได้เป็นนักเรียนฝึกสอนที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ เป็นเวลา ๑ ปี (ศิษย์ของท่านคนหนึ่ง คือ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช) และเป็นครูโรงเรียนสวนกุหลาบฯ อีก ๒ ปี ก็สอบแข่งขันชิงทุนกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน) ได้เป็นที่ ๑ ไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษในพุทธศักราช ๒๔๗๐

ในระหว่างศึกษาที่อังกฤษ นายอภัยฯ ได้ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศ บ้านเกิดเมืองนอน คือ ได้เป็นผู้แทนไปชุมนุมลูกเสือโลกในอังกฤษ และได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคณะนักเรียนไทยไปชุมนุมลูกเสือโลก ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และฮังการี ปรากฏว่าคณะลูกเสือไทยได้ทำหน้าที่ผู้แทนประเทศไทยได้ผลสำเร็จอย่างดียิ่ง ไม่น้อยหน้าประเทศใดๆ ในการชุมนุมทุกครั้ง

นอกจากนั้น นายอภัยฯ ยังมีบทบาทสำคัญในสามัคคีสมาคม อันเป็นสมาคมคนไทยในประเทศอังกฤษ โดยได้รับเลือกเป็นสภานายกของสามัคคีสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์สามัคคีสาร ซึ่งเป็นวารสารของสามัคคีสมาคม และยังได้รับเลือกให้เป็นนายกสโมสรกฎหมายของคีสคอลเลจอีกด้วย

นายอภัยฯ ได้รับปริญญา B.A. (เกียรตินิยม) จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในพุทธศักราช ๒๔๗๖ สอบได้วิชากฎหมายภาคสุดท้ายของสำนักเนติบัณฑิตอังกฤษ (Bar Final) ได้จดทะเบียนเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ (Barrister-at-Law) ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ และได้รับปริญญา M.A. จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในพุทธศักราช ๒๔๘๐

ตำแหน่งหน้าที่ในราชการ

เมื่อกลับจากประเทศอังกฤษ ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ นายอภัยฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษ ที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และต่อมาได้ตำแหน่งตามลำดับ คือ ช่วยราชการในสำนักงานเลขาธิการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสอนวิชาประวัติศาสตร์ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ แก่นิสิตคณะอักษรศาสตร์ ชั้นปีที่ ๔ อาจารย์โรงเรียนบพิตรพิมุข เลขานุการกรมพลศึกษา หัวหน้ากองโรงเรียนราษฎร์ กรมสามัญศึกษา ผู้ช่วยอธิบดีกรมสามัญศึกษา อธิบดีกรมพลศึกษา และรักษาการอธิบดีกรมประชาศึกษา อธิบดีกรมประชาศึกษา (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา) อธิบดีกรมสามัญศึกษา ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยรัฐบาลชุดที่ ๓๑ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยรัฐบาลชุดที่ ๓๒ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยรัฐบาลชุดที่ ๓๓ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และสมาชิกวุฒิสภา

นอกจากนั้น นายอภัย จันทวิมล ยังได้รับตำแหน่งในราชการพิเศษ คือ ผู้อำนวยการการประชุมสัมมนาว่าด้วยการศึกษาประชาบาล หัวหน้าผู้เชี่ยวชาญฝ่ายไทยและรองประธานโครงการปรับ

ปรุงส่งเสริมการศึกษาฉะเชิงเทรา ผู้อำนวยการคนแรกของศูนย์กลางการอบรมการศึกษาผู้ใหญ่จังหวัดอุบลราชธานี (ศ.อ.ศ.อ.) และประธานกรรมการบริหารชมรมข้าราชการและครูอาวุโสของกระทรวงศึกษาธิการ (ช.อ.ศ.)

ผลงานสำคัญทางการศึกษา ได้แก่

- การมีส่วนในการออกพระราชบัญญัติยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลเป็นข้าราชการ

- การร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญสหรัฐอเมริกาจัดตั้งสถานที่ประชุมสัมมนาครูที่เรียกว่า Teachers' Seminar House ขึ้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นแห่งแรก และท่านตั้งชื่อเป็นภาษาไทยว่า *"ครุสัมมนาคาร"*

- การร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญของยูเนสโกจากนิวซีแลนด์ ริเริ่มตั้งชั้นเรียนเด็กเล็ก อายุ ๕ ปี ก่อนอายุถึงเกณฑ์บังคับ ให้เข้าเรียนในโรงเรียนประชาบาล

- การริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษาแบบประสม (มัธยม ๔ - มัธยม ๖) โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนฝึกหัดครู รวมทั้งการปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน และการประชุมอบรมครู ครูใหญ่ ศึกษานิเทศก์ และผู้บริหารการศึกษา ซึ่งเป็นการปรับปรุงโรงเรียนและการจัดการศึกษาประเภทต่างๆ ให้มีมาตรฐานสูงขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาทั่วราชอาณาจักร

- การริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ขึ้นที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เปิดการสอนโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน รับเด็กที่พ่อแม่เร่ร่อนทำมาหากินไม่มีที่อยู่ประจำ เป็นโรงเรียนประจำที่ให้การสงเคราะห์เด็กในเรื่องเสื้อผ้าและเครื่องเขียนแบบเรียนด้วย สอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๑ ถึง ๗

- ผลงานราชการที่ทำให้ท่านมีชื่อเสียงโดดเด่นเป็นพิเศษ คือ ผลงานด้านลูกเสือ ซึ่งท่านได้มีบทบาทพื้นฐานมาตั้งแต่ครั้งยังศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ท่านได้ปฏิบัติงานราชการลูกเสือจนถึงก่อนวาระสุดท้ายแห่งชีวิตเพียงไม่กี่ปี ได้รับตำแหน่งและเหรียญสดุดีทั้งของประเทศไทยและของประเทศต่างๆ อีกหลายประเทศ

งานราชการลูกเสือ

- เป็นกรรมการลูกเสือแห่งชาติ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๕

- เป็นผู้ตรวจการลูกเสือฝ่ายฝึกอบรมแห่งชาติ (National Training Commissioner) ปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ - ๒๕๑๑

- เป็นผู้ตรวจการลูกเสือฝ่ายวิชาการแห่งชาติ (National Programmer Commissioner) ตั้งแต่พุทธศักราช๒๕๒๒

- เป็นกรรมการลูกเสือภาคตะวันออกไกล พุทธศักราช ๒๕๐๗-๒๕๐๘

- เป็นกรรมการลูกเสือโลก (๑ ในจำนวน ๑๒ คน) ในการประชุมสมัชชาลูกเสือโลก ณ กรุงเม็กซิโกซิตี้ ประเทศเม็กซิโก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๘ และอยู่ในตำแหน่ง ๖ ปี ตามข้อบังคับจนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๔

- เป็นประธานกรรมการลูกเสือภาคตะวันออกไกล ในการประชุมสมัชชาลูกเสือ ภาคตะวันออกไกล ณ กรุงไทเป ไต้หวัน และอยู่ในตำแหน่ง ๒ ปี ตามข้อบังคับ จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๑

- ร่วมประชุมคณะผู้แทนลูกเสือภาคตะวันออกไกล ที่กรุงย่างกุ้ง พุทธศักราช ๒๕๐๓ ที่กรุงเทพฯ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ พุทธศักราช ๒๕๐๗ ที่กรุงไทเป พุทธศักราช ๒๕๐๙ ที่กรุงโซล พุทธศักราช ๒๕๑๑ ที่กรุงเวลลิงตัน พุทธศักราช ๒๕๑๓ ต่อมาเมื่อได้มีการเปลี่ยนชื่อภาคตะวันออกไกล เป็นเขตเอเชีย-แปซิฟิก ได้ไปประชุมที่ฮ่องกง พุทธศักราช ๒๕๒๑ ที่กรุงจาการ์ตา พุทธศักราช ๒๕๒๕

- ร่วมประชุมลูกเสือโลกครั้งที่ ๑๑ ที่เมืองมาราธอน ประเทศกรีซ พุทธศักราช ๒๕๐๖ และไปประชุมคณะผู้แทนลูกเสือประเทศต่างๆ ทั่วโลก ณ กรุงลิสบอน พุทธศักราช ๒๕๐๔ เกาะโรดส์ กรีซ พุทธศักราช ๒๕๐๖ กรุงเม็กซิโกซิตี้ พุทธศักราช ๒๕๐๘ กิลเวลล์ปาร์ค กรุงลอนดอน พุทธศักราช ๒๕๐๙ ซีแอตเติล พุทธศักราช ๒๕๑๐ กรุงเฮลซิงกิ พุทธศักราช ๒๕๑๒ โตเกียว พุทธศักราช ๒๕๑๔ มอนทรีออล พุทธศักราช ๒๕๒๐ เดียร์บอน มิชิแกน สหรัฐอเมริกา พุทธศักราช ๒๕๒๖

เหรียญสดุดีที่ได้รับ

- เหรียญลูกเสือสดุดีของไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ ของญี่ปุ่นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๗ ของไต้หวัน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ ของเกาหลี เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐ ของฟิลิปปินส์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐ ของนิวซีแลนด์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ ของมาเลเซีย เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ ของบรอนซ์วูลฟ์ จากคณะกรรมการลูกเสือโลก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๔ ของสิงคโปร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๖ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีสิริยิ่งรามกีรติลูกเสือสดุดีชั้นพิเศษ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๓

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดของไทยที่ท่านได้รับคือ ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวชิรมงกุฎ และเหรียญรัตนาภรณ์-ชั้น ๓ และยังมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ท่านได้รับจากต่างประเทศ คือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จากเนเธอร์แลนด์ ออสเตรีย และฟิลิปปินส์

ชีวิตครอบครัว

นายอภัย จันทวิมล สมรสกับคุณหญิงทองก้อน จันทวิมล (สกุลเดิม บุณยัษฐิติ) มีบุตรชาย-หญิง ๔ คน และหลาน ๘ คน ท่านจะอบรมลูกหลานให้เป็นคนดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ และบ่อยครั้งท่านได้หยิบยกคำประพันธ์เก่าแก่ เช่น โคลงโลกนิติ และบทกลอน รวมทั้งหนังสือที่ท่านแต่งเองมาใช้เป็นเครื่องมือในการสอนด้วย

ตัวอย่างโคลงโลกนิติ

เป็นคนคิดเช่นเชื้อ เกลือเค็ม
ควรประคองคุณเต็ม ที่ไว้
อย่าให้กลับกลายเล็ม ลามจิต เสียนา
แม้นรักษาบ่ได้ ชั่วร้ายเร็วถึง

บทกลอนที่ท่านแต่ง เช่น

แม้เรามีศรัทธาปสาทะ กอปรมานะบากบั่นไม่หวั่นไหว
อุปสรรคจักมลายสูญหายไป ที่ยากยิ่งสิ่งใดใจเราเองฯ

ฯลฯ

อย่านึกถึงตนเองให้มากนัก จงร่วมรักพวกพ้องเหมือนน้องพี่
จงค่อยๆหาทางสร้างความดี งานนั้นแหละจะช่วยชี้ใครดีจริงฯ

หนังสือที่ท่านแต่งเพื่อสอนหลานและเด็กนักเรียน จำนวน ๕ เล่ม ได้แก่ เรื่อง ก เอ๋ย กไก่ แผนใหม่ อรกับแอ ตาจะสอนหลานน้อยสักร้อยคำ นักเรียนไปโรงเรียน และบทดอกสร้อย ก.ข. ซึ่งใช้เวลาแต่งเพียง ๒ เดือน

ความเป็นคนดี คนเก่งของนายอภัย จันทวิมล ได้แผ่คลุมไปถึงบุคคลในครอบครัวของท่านในการประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ดังเช่น คุณหญิงทองก้อน ภริยาของท่านเป็นผู้ฟื้นฟูศิลปะการปั้นตุ๊กตาชาววัง นายอาทร บุตรคนโต ก็เป็นผู้ที่ได้สืบสานงานทางการศึกษา จนได้รับตำแหน่งเป็นรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

นายอภัย จันทวิมล ถึงแก่อนิจกรด้วยอาการอันสงบ เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พุศักราช ๒๕๓๖ แต่ถึงแม้ท่านจะล่วงลับไปผลงานการพัฒนาการศึกษาและการลูกเสือซึ่งเป็นประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง ทำให้ท่านที่จดจำรำลึกถึงในฐานะปูชนียบุคคล และทางการศึกษา ไปอีกอย่างยาวนาน

นายเอิบ ประไพเพลงผสม

นายเอิบ ประไพเพลงผสม นักดนตรีและนักแต่งเพลงสี่แผ่นดิน

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

นายเอิบ ประไพเพลงผสม เดิมชื่อ นายเอิบ นฤมิตร เกิดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๕ เป็นบุตรคนสุดท้องของขุนราชนุกิจ *(อิ้ม นฤมิตร)* และนางม้วย มีพี่สาวร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๒ คน บ้านเดิมอยู่ย่านบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี ภรรยาชื่อนางสายหยุด ประไพเพลงผสม ไม่มีบุตรธิดาด้วยกัน

เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส *(วัดสามปลื้ม)* จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ หลังจากนั้นไปหัดเล่นดนตรีกับครูดนตรีในวงปี่พาทย์พร้อมๆ กับนายมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน

จากนั้น นายเอิบ ประไพเพลงผสม เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กในวงปี่พาทย์หลวง *กรมมหรสพ* ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ตามเสด็จไปตามสถานที่ต่างๆ และยังเป็นเสือป่าสังกัดกองเสือป่าหลวง ได้เคยซ้อมรบหน้าพระที่นั่ง ในพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

ขณะที่นายเอิบ ประไพเพลงผสม รับราชการอยู่ที่กรมมหรสพ ได้เปลี่ยนมาเล่นดนตรีสากล โดยเป็นลูกศิษย์ของพระเจนดุริยางค์ (ปีติ วาทยะกร) ได้เล่นดนตรีในวง*ดุริยางค์สากลของพระเจนดุริยางค์*มาโดยตลอด จนกระทั่งกรมมหรสพเปลี่ยนชื่อเป็นกรมศิลปากร ก็ยังรับราชการต่อไป และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็น **"หมื่นประไพเพลงผสม"** ต่อมาเมื่อเลิกใช้บรรดาศักดิ์ จึงเปลี่ยนมาใช้นามสกุลตามราชทินนามว่า **"ประไพเพลงผสม"**

พระเจนดุริยางค์ (ปีติ วาทยะกร) ชื่อเดิมว่า มิสเตอร์ปีเตอร์ ไฟท์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๒๖ เป็นบุตรคนที่ ๓ ของมิสเตอร์

จาคอบ ไฟท์ ชาวอเมริกันเชื้อสายเยอรมัน ซึ่งเข้ามาเมืองไทยปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๔๑๐ ได้รับการชักชวนให้รับราชการเป็นครูแตรวงประจำวังหน้า และย้ายไปประจำกองทัพบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มิสเตอร์ปีเตอร์ ไฟท์ ได้รับการถ่ายทอดวิชาดนตรีทั้งทฤษฎีและปฏิบัติจากบิดา จบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ จากนั้นเข้าเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมาเข้ารับราชการที่กรมรถไฟหลวง และได้ย้ายมาอยู่กองเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ กระทรวงวัง ได้ปรับปรุงและอบรมนักดนตรีในวงเครื่องสายฝรั่งหลวง แปลตำราดนตรีจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย เป็นผู้บุกเบิกและวางรากฐานการดนตรีของไทย ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงเจนดุริยางค์ และได้รับพระราชทานนามสกุล*วาทยะกร* จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น *พระเจนดุริยางค์*

หลังจากที่นายเอิบ ประไพเพลงผสม รับราชการในกรมศิลปากรมาเป็นเวลานานถึง ๓๖ ปี ได้ขอลาออกจากราชการเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๙๗ ตำแหน่งสุดท้าย คือ ข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นโท อันดับ ๑ ขั้น ๑๙๐ บาท ตำแหน่งหัวหน้าแผนกดุริยางค์สากล กองการสังคีต กรมศิลปากร

เมื่อออกจากราชการเป็นข้าราชการบำนาญ นายเอิบ ประไพเพลงผสม ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นนอกจากเล่นดนตรีและแต่งเพลง ซึ่งเพลงที่แต่งนั้นก็แต่งเฉพาะเมื่อมีผู้มาขอร้องให้แต่งเท่านั้น ไม่ได้แต่งเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ ท่านได้แต่งเพลงตั้งแต่ยังรับราชการอยู่ที่วงดุริยางค์สากล กรมศิลปากร เคยแต่งเพลงเข้าประกวด เมื่อทางราชการจัดการประกวดขึ้น ได้รับรางวัลที่ ๑ และรางวัลที่ ๒

นายเอิบ ประไพเพลงผสม เป็นนักแต่งคำร้อง ประกอบทำนองของผู้อื่น มีผลงานการแต่งเพลงร่วมกับนายเอื้อ สุนทรสนาน และนายเวส สุนทรจามร แห่งวงดนตรีกรมโฆษณาการ *(ปัจจุบันคือวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์)* เนื่องจากสนิทสนมคุ้นเคย เพราะเคยรับราชการอยู่ที่กรมมหรสพด้วยกัน และต้องแยกจากกันเมื่อนายเอื้อ สุนทรสนาน และนายเวส สุนทรจามร โอนไปรับราชการต่อที่กรมโฆษณาการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๒

ผลงานการแต่งคำร้อง ซึ่งนายเวส สุนทรจามร เป็นผู้แต่งทำนอง เช่น เพลงแสนวิโยค เพลงมนต์สวาท เพลงห้วงน้ำลึก เพลงทาสน้ำเงิน เพลงสนต้องลม ฯลฯ ความสำเร็จในการสร้างผลงานเพลงของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์และวงดนตรีสุนทราภรณ์ ประกอบด้วยปัจจัยหลายด้าน ทั้งครูเพลง ผู้ประพันธ์ทำนอง คำร้อง นักร้องทั้งชายและหญิง รวมทั้งนักดนตรี และในบรรดานักดนตรีของวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ ที่มีทั้งความอาวุโสและร่วมเล่นดนตรีกับวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์มาตั้งแต่ยังใช้ชื่อว่าวงดนตรีกรมโฆษณาการ หนึ่งในนักดนตรีอาวุโสนั้นคือ นายเวส สุนทรจามร

เพลงห้วงน้ำลึก

คำร้อง เอิบ ประไพเพลงผสม ทำนอง เวส สุนทรจามร

สายน้ำหลั่งไหลน้ำใจบุคคล
ลำห้วยเหวธารถ้ำคลองหนองบึง
น้ำลึกหยั่งได้น้ำใจยากจริง
อยากจะรู้ดูน้ำใจ
ผู้มีความรักหวัง
อุบายเล่ห์กลคนนี้
ควรนึกตรึกตรองและมองให้นาน
อย่าเมารักมักตามใจ
ไหลเชี่ยวเลี้ยวนโธ่น้ำใจคนลึกซึ้ง
ทะเลลึกไม่ได้กึ่งลึกซึ้งไม่ถึงน้ำใจ
ลึกดำไหลดิ่งยิ่งกว่ากระแสน้ำไหล
เหตุไฉนลึกยิ่งกว่าแม่คงคาวารี
คู่ครองจะต้องระวังระไวใคร่ครวญให้ดี
มากมายหลากหลายวิธีมีดีและชั่วทั่วไป
น้ำใจต้องอ่านควรกะประมาณกาลไกล
ตรวจนิสัยให้แน่นอนก่อนตกลงปลงใจ

ผลงานแต่งคำร้องซึ่งนายเอื้อ สุนทรสนานเป็นผู้แต่งทำนอง ได้แก่ เพลงครวญรัก เพลงกรรมเอ๋ยกรรม เพลงน่าน้อยใจ เพลงน่าเพลินใจ เพลงเย็นเย็น ฯลฯ นายเอื้อ สุนทรสนาน เป็นอดีตหัวหน้าวงดนตรีกรมโฆษณาการ เป็นครูเพลงผู้ประพันธ์ทำนอง เป็นนักดนตรีและนักร้องนามสุนทราภรณ์ มีผลงานเพลงร่วมกับครูเพลงอีกหลายท่าน รวมทั้งดูแลฝึกฝนทั้งนักร้องชายและหญิง ได้สร้างสรรค์ผลงานเพลงอมตะไว้หลายรูปแบบ

เพลงครวญรัก

คำร้อง เอิบ ประไพเพลงผสม ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน

ยามดึกนึกเศร้าให้เหงาใจ
โอ้ชีวิตเราช่างเหงา
ถึงชีวิตครั้งก่อนเก่า
แรกรักหวานนัก
ชื่นใจกันมุ่งหมายมั่น
ดูชิดูอนาถน่าอนาถใจ
รักคลายรักหายสดชื่น
รักนักมักหน่าย
รักก็คือเหมือนดังไฟ
เสียงเรไรร้องหริ่งๆ ยิ่งเตือนใจให้คิด
มัวเมาละเมอเฝ้าเพ้อคิด
เมื่อเราแรกเริ่มรัก
น้ำคำที่พร่ำรำพัน
รักพลันมากลับมากลาย
คิดไม่วายรักกลับกลาย
ขมขื่นหมดหวังเหมือนเมฆบังนภา
เมื่อปลายมือ
ที่คอยไหม้คอยผลาญ

โอ้ชีวิตเรานี่หนอ
รสน้ำตาลหวานไม่เท่า
รสรักหวานนักน้ำคำ
จิตใจจ่อรักก่อแล้วกลับละลาย
คิดไม่วายรักไม่คลาย
เหลือถอนให้คลาย
ลวงล่อด้วยคำที่พร่ำหวาน
เคลียคลอเคล้ารสรัก
ที่พร่ำพะนอออดพะนอ
รักหนอรักพาผลักให้รักหักคลาย
เสียดายความรักเก่าก่อน
คิดไม่วายหายเลย

นายเอิบ ประไพเพลงผสม เป็นนักดนตรีและนักแต่งเพลงที่มีลูกศิษย์อยู่มากมาย เพราะเป็นนักดนตรีและนักแต่งเพลงถึง ๔ รัชกาล ๔ แผ่นดิน คือ รัชกาลที่ ๖, ๗, ๘ และ ๙ บั้นปลายชีวิตล้มป่วยด้วยโรคหัวใจ ถึงแก่กรรมหลังจากการผ่าตัดลำไส้แล้วเกิดอาการอักเสบที่โรงพยาบาลตำรวจ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๔ สิริอายุ ๗๓ ปี

นายเอื้อ สุนทรสนาน

นายเอื้อ สุนทรสนาน
นักแต่งเพลง นักร้อง และนักดนตรีนาม "สุนทราภรณ์"

นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง

คนไทยส่วนใหญ่รู้จักและชื่นชมอัจฉริย-ภาพทางดนตรีของผู้มีนามว่า **"สุนทราภรณ์"** ไม่ว่าจะในฐานะ นักแต่งเพลง นักร้อง และนักดนตรี มากกว่าที่จะรู้จักชื่อจริงและนามสกุลของท่านว่า **"นายเอื้อ สุนทรสนาน"** ผู้สร้างความยิ่งใหญ่และยืนยงให้แก่วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ และวงดนตรีสุนทราภรณ์ สุนทรียรสทางดนตรีที่นายเอื้อ สุนทรสนานสร้างสรรค์ไว้ นับเป็นวัฒนธรรมทางดนตรีของไทยที่ไม่มีวันสูญหาย

นายเอื้อ สุนทรสนาน เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ ที่ตำบลโรงหวี อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นบุตรของนายดีและนางแส สุนทรสนาน ด้านครอบครัวสมรสกับนางสาวอาภรณ์ กรรณสูต เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ มีธิดา ๑ คน ชื่อ อติพร ต่อมาสมรสกับพลตำรวจโท สันติ เสนะวงศ์

พุทธศักราช ๒๔๕๘ เมื่ออายุได้ ๕ ขวบ บิดาได้นำตัวเข้ามาอยู่กับลุง คือ หมื่นไพเราะพจมาน *(อาบ สุนทรสนาน)* ซึ่งเป็นนักพากย์โขนที่มีชื่อเสียงในกรมมหรสพหลวง กระทรวงวัง เพื่อให้เรียนหนังสือ และฝึกฝนภาษาอังกฤษกับนางวอน สุนทร-สนานผู้เป็นป้าสะใภ้ แต่นายเอื้อ สุนทรสนานไม่ชอบและถูกเคี่ยวเข็ญให้เรียนภาษาอังกฤษ จึงหนีกลับไปอัมพวาบ้านเกิด

พุทธศักราช ๒๔๖๐ บิดาได้นำตัวกลับมาส่งให้หมื่นไพเราะพจมานที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ได้เข้าเรียนหนังสือชั้นประถมที่โรงเรียนวัดระฆังโฆษิตาราม ย่านพรานนก ฝั่งธนบุรี จนถึงชั้นประถมปีที่ ๓ หมื่นไพเราะพจมานให้ย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนพรานหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงก่อตั้งขึ้น เป็นโรงเรียนแบบอยู่ประจำ *(เรียกกันว่าโรงเรียนกิน*

นอน) เปิดสอนวิชาสามัญและวิชาดนตรีควบคู่กันไป พระเจนดุริยางค์ *(ปีติ วาทยะกร)* อาจารย์ใหญ่ผู้ควบคุมดูแลโรงเรียนพรานหลวงในขณะนั้น มองเห็นแววทางดนตรีของนายเอื้อ สุนทรสนาน จึงสนับสนุนให้หันมาเอาดีทางดนตรีเพียงอย่างเดียว ต่อมาได้เข้ารับราชการเป็นเด็กชา ใน*กองเครื่องสายฝรั่ง-หลวง กรมมหรสพ* กระทรวงวัง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๖ และยึดอาชีพเล่นดนตรีมาตั้งแต่บัดนั้น

ช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำพุทธศักราช ๒๔๗๕ นายเอื้อ สุนทรสนาน ต้องโอนย้ายจากกองเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ กระทรวงวัง ไปสังกัด*กรมมหรสพ กรมศิลปากร* แต่ยังคงเล่นดนตรีตามสถานที่ต่างๆ ทั้งงานหลวงและงานราษฎร์เรื่อยมา ทำให้มีประสบการณ์การเล่นดนตรีมากขึ้น ที่สำคัญคือได้มีโอกาสจดโน้ตเพลงไทยเดิมกับครูเพลงไทยเดิม เพื่อเก็บรวบรวมไว้เป็นหลักฐานทางด้านดนตรี ตามนโยบายของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ทำให้นายเอื้อมีพื้นฐานด้านดนตรีไทยเดิม เมื่อผนวกกับประสบการณ์ด้านดนตรีคลาสสิกที่เล่นและฝึกฝนมาแต่เยาว์วัย รวมทั้งการเล่นดนตรีสำหรับลีลาศในสถานบันเทิงต่างๆ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการแต่งเพลงในเวลาต่อมา

สมัยที่นายเอื้อ สุนทรสนาน กำลังอยู่ในวัยหนุ่ม ถือว่าเป็นนักดนตรีที่มีประสบการณ์มากกว่านักดนตรีคนอื่นๆ เพราะมีพื้นฐานด้านเพลงคลาสสิกจากพระเจนดุริยางค์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนพราน-หลวง อีกทั้งยังเป็นนักดนตรีวงเครื่องสายฝรั่งหลวงมาตั้งแต่เยาว์วัย จึงได้ยินได้ฟังและได้เล่นเพลงชั้นนำของโลกมามาก ยิ่งไปกว่านั้นยังได้รับการฝึกฝนและเล่นเพลงแจ๊ส เพลงลีลาศตามสถานที่ต่างๆ โดยมีนายนารถ ถาวรบุตร นักดนตรีรุ่นพี่ หัวหน้าวงดนตรีประจำคณะละครแม่เลื่อน ชักชวนให้มาอยู่ด้วย นายเอื้อ สุนทรสนาน เล่นดนตรีตามไนท์คลับร่วมกับนักดนตรีฝีมือดีหลายคน เช่น หลวงสุขุม-นัยประดิษฐ์ *(ประดิษฐ์ สุขุม)* เวส สุนทรจามร จำปา เล้มสำราญ และเพื่อนๆ นักดนตรีชาวฟิลิปปินส์อีกหลายคน

นายเอื้อ สุนทรสนาน ได้เพิ่มทักษะความรู้ความชำนาญจากการเล่นดนตรีตามสถานที่ต่างๆ จึงมีความชำนาญทั้งดนตรีแจ๊ส ดนตรีสำหรับลีลาศ ดนตรีสำหรับการแสดงละครร้อง ละครเวที ดนตรีประกอบภาพยนตร์ รวมทั้งดนตรีแบบสังคีตสัมพันธ์ที่นำดนตรีไทยเดิมมาประยุกต์กับดนตรีสากล ตลอดจนเพลงพื้นบ้านและเพลงรำวง

เมื่อมีการก่อตั้ง*วงดนตรีกรมโฆษณาการ* (ปัจจุบันคือวงดนตรี กรมประชาสัมพันธ์) ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๒ นายเอื้อ สุนทรสนาน ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าวง เป็นทั้งนักดนตรี นักแต่งเพลง และนักร้อง นาม *"สุนทราภรณ์"* ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ชื่อ *"สุนทราภรณ์"* นี้ มาจากคำว่า *"สุนทร"* ของนามสกุล สุนทรสนาน สนธิกับคำว่า *"อาภรณ์"* ซึ่งเป็นชื่อของภรรยาตั้งแต่ยังเป็นนางสาวอาภรณ์ กรรณสูต ผู้ตั้งชื่อ *"สุนทราภรณ์"* คือ นายประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง ศิลปินแห่งชาติผู้เป็นเพื่อนสนิทของนายเอื้อ สุนทรสนาน ชื่อสุนทราภรณ์นี้ได้ใช้มาตั้งแต่ ร้องเพลงบันทึกเสียงขณะเล่นดนตรีอยู่ที่วงดนตรีของบริษัทไทยฟิล์ม จำกัด เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว

ส่วนการนำชื่อสุนทราภรณ์ไปตั้งเป็นชื่อวงดนตรีนั้น มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งที่นายสุรัฐ พุกกะเวส

เลขานุการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และเป็นนักแต่งเพลงคนหนึ่งของวงดนตรีกรมโฆษณาการได้ชวนนายเอื้อ สุนทรสนานให้ยกวงดนตรีกรมโฆษณาการไปเล่นที่โรงภาพยนตร์โอเดียน นายเอื้อ สุนทรสนานจึงใช้ชื่อวงว่า *"วงดนตรีสุนทราภรณ์"* กล่าวคือถ้าเป็นงานในหน้าที่ราชการหรืองานหลวง ก็ใช้ชื่อว่า *"วงดนตรีกรมโฆษณาการ"* หรือ *"วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์"* ตามยุคสมัย แต่ถ้าเป็นงานราษฎร์ เป็นการทำมาหากินส่วนตัวไม่เกี่ยวกับทางราชการ ก็ใช้ชื่อว่า *"วงดนตรีสุนทราภรณ์"* ตั้งแต่บัดนั้นเรื่อยมา

นายสุรัฐ พุกกะเวส นักแต่งเพลงท่านหนึ่งของวงดนตรีกรมโฆษณาการ ได้บันทึกไว้ว่า *"... การที่จำเป็นต้องเปลี่ยนชื่อเป็นวงดนตรีสุนทราภรณ์ ในการบรรเลงหากินเป็นส่วนตัวบนเวทีก็เนื่องจากชื่อวงดนตรีกรมโฆษณาการนั้นเป็นวงราชการ จะนำไปหากินส่วนตัวไม่ได้ และกอปรกับตอนนั้นกรุงเทพฯ ขาดหนังฉายตามโรง จึงเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ในฐานะเลขานุการเหมือนกัน ที่จะต้องจัดการแสดงให้ความบันเทิงแก่ประชาชนต่อไป มิต้องให้มีการปิดโรง เป็นการบำรุงขวัญตามนโยบายรัฐบาล..."*

นายเอื้อ สุนทรสนาน มีผลงานเพลงร่วมกับครูเพลงท่านอื่นๆ อีกมากมายหลายคน เช่น ครูเวส สุนทรจามร ครูเอิบ ประไพเพลงผสม ครูสมพงษ์ ทิพยะกลิน ครูสริ ยงยุทธ ครูศรีสวัสดิ์ พิจิตรวรการ ครูแก้ว อัจฉริยะกุล ครูสุรพล โทณะวณิก ฯลฯ มากกว่า ๒,๐๐๐ เพลง นอกจากนี้ยังได้ดูแลฝึกฝนนักร้องทั้งชายและหญิงหลายคน เช่น วินัย จุลบุษปะ เลิศ ประสมทรัพย์ สมศักดิ์ เทพานนท์ มัณฑนา โมรากุล ชวลีย์ ช่วงวิทย์ เพ็ญศรี พุ่มชูศรี วรนุช อารีย์ บุษยา รังสี รวงทอง ทองลั่นธม โฉมฉาย อรุณฉาน ฯลฯ

นายเอื้อ สุนทรสนาน เป็นทั้งนักดนตรีและนักร้องที่สร้างสรรค์ผลงานเพลงหลายรูปแบบมาตลอดชีวิต ได้รับความนิยมสูงสุดจากผู้ฟังอย่างต่อเนื่อง เช่น เพลงปลุกใจให้รักชาติ เพลงสดุดีพระบรมราชจักรีวงศ์ เพลงชมความงาม ชมธรรมชาติ ชมหญิงสาว เพลงที่เกี่ยวกับความรัก เพลงละครวิทยุ เพลงละครเวที เพลงละครโทรทัศน์ เพลงประกอบภาพยนตร์ เพลงเกี่ยวกับคติธรรม เพลงเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี เพลงวันนักขัตฤกษ์ เพลงสำหรับลีลาศทุกจังหวะ เพลงรำวง เพลงประจำสถาบันการศึกษา และเพลงประจำจังหวัดต่างๆ เช่น

- *เพลงแรกที่แต่งทำนอง* คือ เพลงยอดตองต้องลม

- *เพลงแรกที่เป็นผู้ขับร้อง* คือ เพลงในฝัน เพลงนี้เป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ที่ไพเราะเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมภาพยนตร์ ทำให้ชื่อ *"สุนทราภรณ์"* ที่ตั้งไว้ใช้สำหรับร้องเพลงเริ่มเป็นที่รู้จัก

เพลงในฝัน

คำร้อง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
ทำนอง หม่อมหลวงพวงร้อย สนิทวงศ์
ขับร้อง เอื้อ สุนทรสนาน

ในฝัน ฉันเฝ้าเห็นจันทรา แลระยับจับเมฆา
ส่องเวหานภาพรรณ
ฉันกอดน้อง ประคองนุชสุดรัก งามพิศและพักตร์
เพียงเพ็ญจันทร์
ลมค่ำ คล่ำคลุ้งกลิ่นเกสร หลายเพศต่างพันธุ์
จับนาสา
ผวาตื่นคืนคงอนงค์หาย มาลีมีกลิ่นก็คล้ายครัน
จันทร์ฉาย หายสิ้นไม่แลเห็น

- เพลงที่เกี่ยวกับชีวิตรัก เช่น เพลงบ้านเรือนเคียงกัน เพลงคิดถึงใจจะขาด เพลงลืมเสียเถิดอย่าคิดถึง เพลงยอดดวงใจ เพลงศึกในอก เพลงเสียแรงรักใคร่ เพลงตราบสิ้นลม

เพลงบ้านเรือนเคียงกัน

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนอง เอื้อ สุนทรสนาน

บ้านเรือนเคียงกันแอบดูทุกวันมองเมียง ถึงอยู่ห่างเคียงห่างกันแม้เพียงวาเดียว
แต่ดูไกลกันไม่เคยสัมพันธ์กลมเกลียว เห็นหน้าหน่อยเดียวเกิดความรักเหนี่ยววิญญา
อยู่ชิดติดกันแต่ความสัมพันธ์ขัดขวาง เขตรั้วกั้นกลางสูงดังจะขวางนัยน์ตา
ขอบรั้วปิดบังก็ยังเห็นกันได้หนา ได้เห็นหน้าตาก็เวลาบังเอิญ
แต่บางเวลาดังเทวดาดลใจ พบหน้าเข้าได้ติดตรึงหัวใจพลอยเพลิน
แต่มีบางวันสบตาพร้อมกันเผชิญ แล้วกลับสะบัดเมินปล่อยให้ฉันเปิ่นหน่วงเหนี่ยว
บางครั้งสบตาแล้วโปรยยิ้มมาให้ฉัน ระทึกตื้นตันฉันเก็บไปฝันคนเดียว
ตื่นเช้าชื่นบานอกใจสำราญแลเหลียว ได้ฝันหน่อยเดียวเสียวหัวใจรอนๆ
บ้านเรือนเคียงกันไม่เคยสัมพันธ์อันใด เหมือนหนึ่งอยู่ไกลจิตใจชักพาอาวรณ์
อยู่กันนานมายิ่งพาหัวใจรอนๆ เช้าตรู่ตื่นนอนแอบดูเสียก่อนสิ่งอื่น

บางครั้งชื่นชวนด้วยเธอยิ้มยวนสดใส
บางครั้งบึ้งตึงต้องครวญคะนึงให้ฝืน
เมื่อยามวังเวงได้ยินเสียงเพลงลอยลม
อยู่กันนานมาไม่เคยพูดจากันเลย
บางครั้งแปลกครันจ้องมองหากันไม่เห็น
ตื่นเช้าเหม่อมองด้วยความรักปองไม่หาย
สุดแสนสุขใจเหมือนต่ออายุให้ยืน
แต่เช้าและคืนฉันไม่ชื่นใจเลย
รู้สึกชื่นชมแอบฟังนิยมชมเชย
วิตกอกเอ๋ยไม่เคยคิดบ่นเบื่อหน่าย
แต่เช้าตกเย็นแม้ว่าไม่เห็นคงตาย
จะทักจะทายฉันก็อายเธอจัง

เพลงเสียแรงรักใคร่

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนองและขับร้อง เอื้อ สุนทรสนาน

เสียแรงรักใคร่เสียแรงปักใจจริง
เสียงแรงฉันซื่อและถือจริงใจ
เสียแรงหมายมั่นเสียแรงฝากกันนาน
เสียแรงร่วมสุขร่วมทุกข์กันมา
ช้ำนักรักเอ๋ยเคยพร่ำ
ถูกเธอผลักไส
เสียแรงสมสู่เสียแรงชื่นชูชม
เสียแรงเป็นคู่ร่วมชู้ชูเชย
หวังได้พักพิงกลับทิ้งกันไป
เหินห่างเริดร้างแรมไกล สิ่งที่ฝากไว้แรมรา
เสียถ้อยสาบานเสกสรรวาจา
เธอสิไม่เห็นนำพา หรือไปใฝ่หาคู่ใหม่
เสียถ้อยเสียคำที่เคยให้
ตัดบัวสิเหลือเยื่อใย ตัดใจไม่เหลือเลย
เสียสิ้นภิรมย์สู่สมเราเคย
เสียสิ้นความรักเราเอย ช้ำจริงอกเอ๋ยตัวเรา

- *เพลงปลุกใจให้รักชาติ* เช่น เพลงปลุกไทย เพลงคำปฏิญาณ เพลงไทยสามัคคี เพลงไทยรวมกำลัง เพลงไทยไม่ทำลายไทย

- *เพลงที่ได้รับความนิยมมากที่สุด* คือ เพลงขอให้เหมือนเดิม

เพลงขอให้เหมือนเดิม

คำร้อง พรพิรุณ ทำนองและขับร้อง เอื้อ สุนทรสนาน

ก่อนจากกันคืนนั้นสองเรา
หวานล้ำบำเรอเธอให้ชิดชม
จูบแก้มนวลช่างยวนเย้าตรึง
หอมหอมนวลปรางมิสร่างหายไป
แนบซบเนาเคล้าคลอพ้อพลอดภิรมย์
ฉันกอดเล้าโลม ชื่นใจ
จิตคะนึงถึงวันรักซ่านฤทัย
ถึงห่างแสนไกลจำติดหัวใจมิเลือน

ยามรักร้างแรมกัน
มาเจอกันแล้วอย่าเฉยเชือน
สุดที่รัก ลืมแล้วหรือไร
หวานซึ้งอันใดจงอย่าร้างเลย
เพ้อทุกคืนวัน ติดตรึงใจฝันเตือน
ฉันมาเยี่ยมเยือนอย่างเคย
โปรดเห็นใจขอให้สมจิตชิดเชย
ขออย่าเฉยเมย รักเอยขอให้เหมือนเดิม

- *เพลงสุดท้ายที่ขับร้อง* คือ เพลงพรานทะเล เป็นเพลงที่ขับร้องถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร

เพลงพรานทะเล

คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล ทำนองและขับร้อง เอื้อ สุนทรสนาน

ชีวิตที่คร่ำกรำน้ำเวียนวน
อยู่กับเรือเบื่อใจ
มองน้ำตรงหน้าจดฟ้าไกลไกล
คลื่นและลมสู้ทนทุกข์ใจปานใดไม่บ่น
อยู่หว่างทะเลนานนาน
สิ้นชีพสิ้นชลเคราะห์ร้าย
เพียงเห็นริมฝั่งสักครั้งดีใจ
ใกล้แผ่นดินเข้ามา
ลอยล่องกลางชลไม่พ้นทนไป
ผองพรานทะเลเร่ไป อยู่ห่างไกลกลางสายชล
ว้าเหว่ดวงใจไม่เห็นผู้คน
สู้แดดฝนลำบากกาย
ท้องเรือเป็นบ้านท้องธารเรือนตาย
ศพฝังโดยง่ายฝากเอาไว้ใต้คงคา
มาบกทีไรให้แสนปรีดา
เหมือนวิมานตรงหน้าปลื้มหนักหนาแทบจูบดิน

- *เพลงที่บันทึกเสียงเป็นเพลงสุดท้าย* คือ เพลงพระเจ้าทั้งห้า

เพลงพระเจ้าทั้งห้า

คำร้อง สุรัฐ พุกกะเวส ทำนองและขับร้อง เอื้อ สุนทรสนาน

ดวงใจดวงเดียวที่ฉันมีอยู่
เป็นพระคุณท่วมฟ้า
หนึ่ง *นั่นหรือคือบิดรมารดา*
สอง *ชาติศาสนามหาทรงธรรม์*
ขออุทิศให้ผู้เอ็นดู "เอื้อ" รักบูชา
เป็น "พระเจ้าทั้งห้า" ปั้นฉันมีค่าสุดคณารำพัน
เลือดจากอุทรกลั่นป้อนลูกทุกวัน
พระเจ้าอยู่หัวมิ่งขวัญราชันภูมิพล

สาม *ความรู้จากครูอาจารย์*
สี่ *ลูกรักเมียขวัญสำคัญกว่าตน*
พระที่ห้า *มีค่ายิ่งกว่าทรัพย์สิน*
ขอฝากเพลงร้องให้เสียงนั้นก้องตลอดไป
ขับขานชำนาญเพราะท่านช่วยกันหว่านพืชผล
ทุกข์สุขยอมทนเพื่อคนรักด้วยดวงใจ
ชอสุดรักไวโอลินเหนือศิลป์ใดๆ
อนุสรณ์ฝากไว้จากใจ ***"สุนทราภรณ์"***

นายเอื้อ สุนทรสนาน ได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นเอกอัครศิลปิน โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้าถวายงานและรับใช้ใกล้ชิดตลอดช่วงเวลาที่มีชีวิตอยู่

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรพันธุ์ เพ็ญศิริ ทรงบันทึกไว้ว่า *"...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์ปัจจุบันก็ทรงเริ่มประพันธ์เพลงพระราชนิพนธ์ในขณะที่ยังคงเป็นสมเด็จพระอนุชาอยู่ พระองค์ท่านได้พระราชทานทำนองพระนิพนธ์ให้ผมทำคำร้องประกอบ และได้โปรดเกล้าฯ ให้มอบเพลงพระราชนิพนธ์ที่มีคำร้องสมบูรณ์แล้วนั้น ให้คุณเอื้อ สุนทรสนานจัดบรรเลงโดยวงดนตรีกรมโฆษณาการหรือวงสุนทราภรณ์ แล้วแต่กาลเทศะอันควร รวมจำนวนเพลงพระราชนิพนธ์ซึ่งครูเอื้อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บรรเลงนั้นนับเป็นสิบๆ เพลง ...ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น คือ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ครูเอื้อ สุนทรสนาน เข้าร่วมบรรเลงดนตรีร่วมกันกับพระองค์เป็นการส่วนพระองค์ อันเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่หาที่สุดมิได้....ในทำนองเดียวกัน ถึงแม้ว่าคุณเอื้อจะมีชื่อเสียงอยู่แล้วก็จริง แต่การที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณไว้วางพระราชหฤทัยในตัวคุณเอื้อ...ได้พระราชทานเพลงให้คุณเอื้อบรรเลงตลอดมา ย่อมเสริมให้ชื่อเสียงของสุนทราภรณ์สูงส่งเป็นที่สุด..."*

นายเอื้อ สุนทรสนาน ได้ประกาศถึงความจงรักภักดี และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวาระครบรอบ ๓๐ ปีของวงสุนทราภรณ์ว่า *"...พระมหากรุณาธิคุณที่ผมและวงดนตรีสุนทราภรณ์ได้รับพระราชทานมานี้ ไม่มีทางใดที่ใช้เป็นมาตรที่จะวัดหรือคำนวณความใหญ่หลวงได้ เพราะว่าพระมหากรุณาธิคุณที่หลั่งพระราชทานมานั้นยิ่งใหญ่และพรั่งพร้อม... เป็นพระมหากรุณาที่แม้ผมหรือนักดนตรีในวงนี้จะตายไปแล้วเกิดใหม่อีกสักกี่ชาติ เราก็จะหาทางสนองพระมหากรุณาธิคุณให้สมสาใจได้ ขอจงทรงพระเจริญ พระพุทธเจ้าข้า"*

นายเอื้อ สุนทรสนาน รับราชการที่กรมประชาสัมพันธ์จนเกษียณอายุราชการ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๒ ในตำแหน่งหัวหน้าแผนกบันเทิง และหัวหน้าวงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ สังกัดสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้าและเหรียญเสมาทองคำ

นางอติพร (สุนทรสนาน) เสนะวงศ์ บุตรสาวคนเดียวของนายเอื้อ ได้บันทึกไว้ว่า *"...อายุครบ ๖๐ ปีนี้ พ่อจะก้าวออกจากชีวิตราชการที่ทำมานาน ซึ่งพ่อมักจะพูดอย่างภาคภูมิใจเสมอว่า พ่อรับราชการตั้งแต่อายุได้เพียงสิบกว่าขวบ พ่อคงจะรู้สึก*

อาลัยมาก...”

ศาสตราจารย์ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและเพลง ได้บันทึกไว้ว่า *“...ตลอดเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า งานเพลงของศิลปินเพลงและผู้บริหารคณะนี้ จะต้องประสบความสำเร็จ มีผลงานเป็นที่ยอมรับและพึงพอใจแห่งมหาชนคนไทย หาไม่แล้วจะไม่อาจยืนยงมาได้นานถึงเพียงนี้ งานของคณะสุนทราภรณ์ เป็นงานที่เกิดจากแรงกายแรงใจ พลังแห่งความรักศิลปะ ความมีระเบียบวินัย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ พรสวรรค์ ความอดทนขยันหมั่นเพียร ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับภาวะการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความมีรสนิยมอันดีและบารมีของผู้เป็นหัวหน้าวง ทุกอย่างที่กล่าวมานี้ ทุกคนในคณะได้เสริมสร้างขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นผลผลิตที่เป็นศิลปะที่กลายเป็นสมบัติของชาติ เป็นวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง จนอาจเรียกได้ว่า วัฒนธรรมสุนทราภรณ์...”*

ในบั้นปลายชีวิต นายเอื้อ สุนทรสนาน มีสุขภาพไม่สู้แข็งแรง ปลายพุทธศักราช ๒๕๒๑ เริ่มมีอาการไข้สูงเป็นระยะ แพทย์ได้เอ็กซเรย์พบก้อนเนื้อร้ายที่บริเวณปอดด้านขวา แต่ยังคงทำงานตามปกติ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทได้มีพระเมตตาทรงห่วงใยและได้ทรงแนะนำการควบคุมจิตใจให้สงบ โดยอาศัยพระธรรมและแนวปฏิบัติทางจิตตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยให้ชีวิตยืนยาวต่อมาเป็นเวลาแรมปี เกินกว่าความคาดหมายของแพทย์ รวมทั้งมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับเข้าเป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ และพระราชทานแจกันดอกไม้เยี่ยมไข้ถึง ๒ ครั้ง

ปลายพุทธศักราช ๒๕๒๒ เข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลพญาไท มีอาการทรุดหนักลงตามลำดับ จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ นายเอื้อ สุนทรสนาน ได้ถึงแก่กรรมอย่างสงบ สิริอายุ ๗๑ ปี ๒ เดือน ๑๑ วัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพนายเอื้อ สุนทรสนาน เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

ความไพเราะและความเป็นอมตะของเพลงสุนทราภรณ์นั้น คงไม่มีใครปฏิเสธในความเป็นอัจฉริยะของครูเพลงผู้ประพันธ์คำร้องและประพันธ์ทำนอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้งความรู้ความสามารถของนายเอื้อ สุนทรสนาน ผู้เป็นทั้งนักดนตรี นักแต่งเพลง หัวหน้าวงดนตรี และนักร้อง นาม ***“สุนทราภรณ์”*** ไปได้เลย

นายเอื้อ สุนทรสนาน ผู้ร่วมก่อตั้งวงดนตรีกรมโฆษณาการ หรือ วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์ และวงดนตรีสุนทราภรณ์ รวมทั้งเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนสุนทราภรณ์การดนตรี นับว่าเป็นผู้มีคุณูปการต่อวงการเพลงไทยสากล สร้างสรรค์ ผลงานเพลงอมตะที่อยู่ในความนิยมของชาวไทย ตลอดเวลากว่า ๖๔ ปี

นายอาจินต์ ปัญจพรรค์ ศิลปินแห่งชาติ ได้ประพันธ์บทร้อยกรองถึงนายเอื้อ สุนทรสนานไว้ดังนี้

บุรุษหนึ่งถึงแล้วซึ่งศักดิ์ศรี
ชื่อ "คุณเอื้อ" ผู้อุทิศชีวิตงาม
มีเรือนกายชายงามตามแบบอย่าง
พูดไพเราะร้องเพลงเพราะเหมาะละไม
มุ่งศึกษาก้าวมาอย่างเด็ดเดี่ยว
จนถ่องแท้แต่ละขั้นด้วยชั้นเชิง
กล่อมแผ่นดินศิลปะใสสะอาด
กระตุ้นขวัญวันคืนให้รื่นรมย์
สร้างบทเพลงบรรเลงนำประจำวง
วงดนตรีมีเกียรติไม่เบียดใคร
ยั่งยืนนานผ่านยุคทุกระบบ
แม้รำพันเพลงสุดท้ายก่อนวายปราณ
สารพัดสาระพันรังสรรค์ศิลป์
ทั้งเพลงบกเพลงฟ้านาวาเรือ
เชิงดนตรีซ่ำซองก้องสยาม
สกุลนาม "สุนทรสนาน" การบันเทิง
เป็นผู้สร้างมนต์สยามอันแจ่มใส
ไปแห่งใดได้เมตตามหานิยม
เอาดนตรีอย่างเดียวไม่หลงเหลิง
อีกร่าเริงทั้งสุภาพอาบดวงใจ
รับใช้ชาติราชการผสานผสม
กล่อมสังคมหลายยุคเป็นสุขใจ
เป็นหัวหน้าผู้ยืนยงและยิ่งใหญ่
สร้างดาวใหม่อุ้มดาวเดิมเสริมวงการ
เทิดเกียรติพสถาบันอันไพศาล
ก็กราบกรานก้มเกล้าเคล้าเสียงเครือ
บำเรอหล้าฟ้าดินไว้ล้นเหลือ
โอ้..ครูเอื้อ...เอกบุรุษพิสุทธิ์ชน

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑.	นายขวัญแก้ว	วัชโรทัย	ประธานอนุกรรมการ
๒.	นางสาวทรงสรรค์	นิลกำแหง	รองประธานอนุกรรมการ
๓.	ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียง–แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน (นางสาวสุมาวลี หงษ์ทอง) (นางสาวมยุรี สุขใย) (นางอรุณี แดงพันธ์)		อนุกรรมการ
๔.	นางจารุดี	ผโลประการ	อนุกรรมการ
๕.	นายชัชพล	ไชยพร	อนุกรรมการ
๖.	นางสาวฉวีงาม	มาเจริญ	อนุกรรมการ
๗.	นางเบญจมาส	แพทอง	อนุกรรมการ
๘.	นางสาวปริญญา	ฤทธิ์เจริญ	อนุกรรมการ
๙.	นางสาวเพลินพิศ	กำราญ	อนุกรรมการ
๑๐.	นายพินิจ	สุขะสันติ์	อนุกรรมการ
๑๑.	นางสาววนิดา	สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑๒.	นางสายไหม	จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑๓.	หม่อมหลวงสุภรัตน์	เทวกุล	อนุกรรมการ
๑๔.	นางสุมาลี	เกตุแก้ว	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๕.	นางสมจิตต์	เทียนสว่าง	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖.	นางสาววณิภา	พินธุวัฒน์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.	นางสาวคชาภรณ์	พรมตู้	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

